

ADMINISTRAȚIE ROMÂNEASCĂ ARĂDEANĂ
STUDII ȘI COMUNICĂRI DIN BANAT-CRIȘANA
Volumul XV, 2020

DORU SINACI

SORIN BULBOACĂ
(coordonatori)

**ADMINISTRAȚIE
ROMÂNEASCĂ ARĂDEANĂ
STUDII ȘI COMUNICĂRI DIN
BANAT-CRIȘANA**

Volumul XV

**„Vasile Goldiș” University Press
Arad
2020**

Referinți științifici:

Prof. univ. dr. Marius GREC

Conf. univ. dr. Simona STIGER

Tehnoredactare: Gabriela Adina MARCO

Traducere în limba engleză: Ioana NISTOR

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale

Administrație românească arădeană: studii și comunicări din Banat-Crișana

/ coord: Doru Sinaci, Emil Arbonie . – Arad : „Vasile Goldiș” University Press, 2010 –

vol.

ISBN: 978-973-664-439

vol. 15 . – 2020 . – conține bibliografie . – ISBN:

I. Sinaci, Doru (coord.)

II. Bulboacă, Sorin (coord.)

352

CUPRINS CONTENTS

CUVÂNT ÎNAINTE.....	11

I. ISTORIE HISTORY

Sorin BULBOACĂ

Capitulul catolic din Orod (Arad) - loc de adeverire The Catholic Institution of 'Capitl' in Orod (Arad) – Place of Legalization.....	13

Stelian – Ioan BOIA

Lipova în perioada Voievodatului Transilvaniei Lipova during the Principality of Transylvania.....	30

Ioan GROPȘIAN

Despre comuna Vârfurile, județul Arad About Vârfurile, Arad County.....	45

Augustin MUREȘAN

Despre stema Crișanei. Certitudini și supoziții About the Coat of Arms of Crișana Region. Certainties and Suppositions.....	63

Felicia Aneta OARCEA

Implicarea dascălilor arădeni în menținerea stării de sănătate a populației. 1867-1918 The Teachers Involvement in Preserving the Health Status of Arad's Inhabitants.....	76

Vasile DUDAȘ

Date comparative privind evoluția structurii etnice a locuitorilor municipiului Arad, conform înregistrărilor efectuate cu ocazia recensămintelor din anii 1900, 1910 și 1930 Comparative Data Concerning the Evolution of the Ethnic Structure of the Inhabitants of Arad Municipality, According to the Data Provided by the Censuses from 1900, 1910 and 1930.....	87

Puiu Emilian VALEA

Cartea de aur. Operațiunile și istoricul Regimentului 9 Vânători în Războiul pentru întregirea „Neamului Românesc” 1916-1919 The Golden Book. The Actions and the History of the 9th Hunters Regiment in the War for the Integration of the 'Romanian Nation' 1916-1919.....	93

Constantin AVĂDANEI	
Drapelul Centenar – între simbol și semnificație	
The Flag of the Centenary – from Symbol to Significance.....	97
Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS	
Decorație primită de preotul Vasile Pocitan (1919)	
A Medal Received by the Priest Vasile Pocitan (1919).....	106
Sebastian-Dragoș BUNGHEZ	
Județul Arad în anul 1919	
Arad County in 1919.....	109
Puiu Emilian VALEA,	
Eugeniu CRISTE	
Trianon – Fuga maghiarilor de propriul trecut. Un secol de politică revizionistă	
Trianon – The Hungarians’ Elusion of their own Past. A Century of Revisionist Policy.....	119
Gabriel CĂȘAP	
Industria chimică arădeană în perioada interbelică	
The Chemical Industry in Arad during the Interwar Period.....	128
Aurel DRAGOȘ	
Arc peste timp a reliefului antropoc în fortificarea graniței de Vest – cazul Ineului	
A Bridge through Time of the Anthropic Relief in the Fortification of the Western Border – The Case of Ineu.....	137
Alina-Claudia BAN	
Reglementări legislativ-administrative privind aplicarea convenției de armistițiu cu Națiunile Unite (12 septembrie 1944)	
Administrative-Legislative Regulation on the Application of the Armistice Convention with the United Nations (September 12, 1944)..	156
Puiu Emilian VALEA	
Comemorarea a 75 de ani a Eroilor Școlii de Subofițeri Rezervă Infanterie - Radna căzuți la datorie la Păuliș - Miniș - Ghioroc - Cuvin între 14-20 septembrie 1944	
The 75th Commemoration of the Heroes of the Infantry Reserve NCO School in Radna Killed in the Line of Duty at Păuliș - Miniș - Ghioroc – Cuvin Between 14-20 September 1944.....	175

Adrian DEHELEANU

Atitudinea României față de criza din Cehoslovacia din anul 1968 reflectată într-un document transmis conducerii Partidului Comunist Chinez

Romania's Attitude to the 1968's Czechoslovak Crisis Reflected in a Document Sent to the Leadership of the Chinese Communist Party.... 179

Ioana NISTOR

Două scrisori olografe din armată datând din anul 1989

Two Handwritten Letters from the Army Dated 1989..... 197

Augustin MUREȘAN,

Ioan POPOVICI

Societatea Română de Vexilologie. Activități prioritare propuse la înființare

The Romanian Society of Vexillology. Priority Activities Planned at Its Foundation..... 205

Augustin MUREȘAN

Steagul orașului Lipova, județul Arad

The Flag of Lipova City, Arad County..... 213

Alexandru PÎRV

Istoricul pădurilor Beliului

The History of Beliu's Forests..... 218

II. BISERICA ȘI ȘCOALA THE CHURCH AND THE SCHOOL

Dumitru TOMONI

Făgetul în epoca modernă. Comunitate, biserică ortodoxă și școală confesională

The City of Făget in the Modern Era. The Community, the Orthodox Church and the Church School..... 231

Paul KRIZNER

Alte date despre persecuția preoților ortodocși arădeni în timpul Revoluției de la 1848-1849

New Data concerning the Persecution of the Orthodox Priests from Arad during the Revolution of 1848-1849..... 252

Vasile FAUR

Istoricul școlii din satul Păiușeni, județul Arad

The History of the School from Păiușeni, Arad County..... 256

<i>Alexandru COTORACI</i>	
Realități pastoral-misionare în Parohia Kovin (Cuvin), Serbia, cu hramul „Sfântul Prooroc Ilie Tesviteanul”	
The Pastoral-Missionary Realities of the ‘Holy Prophet Elijah from Tesvita’ Parish in Kovin (Cuvin), Serbia.....	270
<i>Elena GHERGHINESCU ZIEGLER</i>	
Relevanța social-filantropică a asociațiilor de femei ortodoxe din Arad în perioada 1935-1948	
The Social and Philanthropic Relevance of the Orthodox Women’s Associations from Arad during 1935-1948.....	292
<i>Radu Alexandru HORD,</i> <i>Marian Pavel CHIRLA,</i> <i>Emilian Marius LAZĂR</i>	
Scurt istoric al Comunității Creștine Baptiste pe Valea Crișului Alb. Bisericele baptiste din Dezna și Slatina de Criș	
Short History of the Christian Baptist Church on the Valley of Crișul Alb River. The Baptist Communities from Dezna and Slatina de Criș.....	304

III. SOCIETATE, ANTROPOLOGIE CULTURALĂ ȘI ETNOGRAFIE SOCIETY, CULTURAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOGRAPHY

<i>Horia TRUȚĂ</i>	
Morminte și cimitire dispărute în spațiul arădean	
Arad’s Lost Graves and Cemeteries from Arad.....	320
<i>Elena Rodica COLTA</i>	
O istorie inedită a ungarilor apărută în prima tipografie arădeană	
An Unpublished History of the Hungarians Printed by the First Printing House of Arad.....	342
<i>Delia CHEVEREȘAN</i>	
Obiceiuri și tradiții din satul Bodrogu-Vechi	
Customs and Traditions from Bodrogu-Vechi Village.....	349
<i>Gabriel SALA</i>	
Grupările ultra de fete din galeriile de fotbal românești	
The Ultra Groups of Girls from the Romanian Football Galleries.....	357

IV. MEDALIOANE PORTRAITS

<i>Gabriela Adina MARCO</i> „Dinastii” de preoți slujitori la Biserica Ortodoxă Română Nădlac Priest's 'Dinasties' Ministering in the Romanian Orthodox Church from Nădlac.....	367
<i>Horia TRUȚĂ</i> Familia notarului martir din Ciuci (Vârfurile) Gheorghe Ionescu The Family of the Martir Notary Gheorghe Ionescu from Ciuci (Vârfurile).....	383
<i>Hans DAMA</i> Eminescu, student la Viena Eminescu, Student in Vienna.....	395
<i>Maria Alexandra PANTEA</i> Vasile Goldiș - om al școlii și bisericii Vasile Goldiș – Man of School and Church.....	407
<i>Ioan Veniamin GEOLDEȘ</i> Profesorul Mihai Pleșu (1890-1954) – primul director al gimnaziului român de la Sântana Professor Mihai Pleșu (1890-1954) – The First Director of The Romanian Middle School in Sântana.....	414
<i>Ioan COTOC</i> Învățătorul Ioan Arpaș. un adevărat dascăl, pregătit de Preparandia arădeană The Teacher Ioan Arpaș, a True Example, Alumnus of Preparandia School of Arad.....	431
<i>Florica R. CÂNDEA</i> Lucian Blaga – din activitatea diplomatic Lucian Blaga – Some Aspects Regarding His Diplomatic Activity.....	439
<i>Dragoș L. CURELEA,</i> <i>Daniela CURELEA</i> Profesorul și inspectorul școlar județean Eugen Hulea din Alba Iulia activ în serviciul Școlii albaiuliene și Astrei între 1936-1947 Professor and School Inspector Eugen Hulea from Alba Iulia and his Activity for Education and Astra Association during 1936-1947.....	452
<i>Raoul VIZENTAL</i> În amintirea victimelor Holocaustului. NU indiferenței, DA memoriei Remembering the Holocaust. NO to Indifference, YES to Memories...	487

Lucia BIBARȚ	
Sfinții închisorilor	
The Saints of Prisons.....	491

V. RECENZII DE CARTE BOOK REVIEWS

Ioan Veniamin GEOLDEȘ	
Răzvan Mihai Neagu, „Formarea elitei ortodoxe din Transilvania, Banat și Crișana la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea: studenți români din Transilvania, Banat și Crișana la Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți (1875-1918)”, prefață de prof. univ. dr. Nicolae Edroiu; cuvânt înainte de prof. univ. dr. Cornel Sigmirean, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană & Mega, 2018, 697 p.	497
Florica R. CÂNDEA	
O „întâmplare culturală” și „Cetăți, Castele, Castelani din comitatul Aradului”, o carte cât un Album cu Parfum.....	500
Ioana NISTOR	
Gabriela-Adina Marco, „Nădlac. Elite eclesiastice. Preoți și învățători confesionali ortodocși”, Arad, editura Tiparnița, 2019, 220 pagini.....	503
Carina A. BABA	
Recomand spre lectură: „Idea de patriotism la români” – Constantin Avădanei.....	505
Carina A. BABA	
„Valențe umane dintr-un univers aparte. Trăiri interioare și exterioare ale unui militar de carieră” – un curriculum vitae de peste 300 de pagini.....	507
Anton ILICA	
Lucian Blaga: optimismul din zâmbetul trist	
Lucian Blaga: the Optimism within the Sad Smile.....	512
SUMMA SUMMARUM.....	514
INSTRUCȚIUNI PENTRU AUTORI.....	551

CUVÂNT ÎNAINTE

Culegerile de studii și comunicări științifice „*Administrație Românească Arădeană – studii își comunicări din Banat-Crișana*” au ajuns, iată, la cel de-al XV-lea volum¹, îmbogățind astfel colecția „*Slaviciana – serie nouă*” a prestigioasei edituri „*Vasile Goldiș*” University Press, cu tot atâtea apariții editoriale de o înaltă ținută academică.

Firește, nu am fi reușit acest demers fără prețiosul și competentul aport științific al cercetătorilor, universitarilor și oamenilor de cultură din București, Iași, Constanța, Galați, Craiova, Brașov, Sibiu, Cluj-Napoca, Alba Iulia, Oradea, Timișoara, Reșița, Lugoj, Arad, dar și de la Chișinău, Cernăuți, Novi Sad, Szeged, Vârșeț sau din alte zone locuite de români, care au publicat și publică, în paginile volumelor și revistelor pe care le edităm cu regularitate, valoroase studii și articole citate în literatura de specialitate.

Volumele de studii pe care le publicăm aici, la Arad, sunt rodul sesiunilor naționale de comunicări științifice pe care le desfășurăm în fiecare mijloc de mai, în jurul datei de 17, dată la care Regimentul 6 Vânători al Armatei Regatului Român a eliberat Aradul, în acel plin de grație an 1919, instaurând administrația românească. Păstrând simbolistica acestui moment istoric în titlul volumelor noastre („*Administrație Românească Arădeană – studii și comunicări din Banat-Crișana*”), am căutat să nu limităm cercetările științifice publicate doar la intervalul 1919 – prezent, lăsând la dispoziția distinșilor conferențieri toate perioadele istoriei naționale și central-europene în care doresc să se exprime. De asemenea, am încercat să facem loc și studiilor de istorie bisericească și celor etnografice. Mai mult, medalioanele și recenziile publicate au făcut din sesiunile noastre științifice adevărate tribune de lansare a zeci de lucrări de referință pentru istoriografia națională, monografiile de localitate, de regiune, de personalități sau anuare ale asociațiilor culturale regionale sau naționale.

Efortul nostru nu ar fi încununat de succes, dacă nu am avea alături de noi instituțiile organizatoare sau parteneri, cărora le mulțumim pe această cale: Consiliul Județean Arad, Primăria Municipiului Arad, Centrul Cultural Județean Arad, Centrul Municipal de Cultură Arad, Arhiepiscopia Aradului, Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale, Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” Arad, Complexul Muzeal Arad, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, ASTRA arădeană – 1863, Centrul de Studii

¹ Primul volum din această serie, intitulat „*90 de ani de administrație românească în Arad – culegere de studii și comunicări*”, apărut în primăvara anului 2010, nu a fost numerotat.

de Istorie și Teorie Literară „Ioan Slavici” Arad, Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad, Asociația „Ștefan Cicio-Pop” Arad, Colectivul Monografic Județean și, nu în ultimul rând, Societatea de Științe Istorice din România, filiala Arad.

Doru Sinaci
Sorin Bulboacă

I. ISTORIE HISTORY

Capitulul catolic din Orod (Arad) – loc de adeverire

The Catholic Institution of ‘Capitl’ in Orod (Arad) – Place of Legalization

Sorin BULBOACĂ
Complexul Muzeal Arad
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad
sorin_bulboaca@yahoo.com

Abstract

The study focuses, based on the interrogation of the documentary sources, on the role played by the Catholic ‘Capitl’ in Orod as a place of legalization, a kind of „public notary” of the Middle Ages, during the 13th-16th centuries. In the Middle Ages, as a place of attestation, the ‘Capitl’ in Arad was one of the main institutions issuing documents, especially for the Arad’s counties of Cenad, Zarand and Timiș during 1229-1552. Most of the documents issued by Arad’s ‘Capitl’ refer to the property-owners and landlords, the beneficiaries being medieval families from the counties of Arad and Zarand, but also from Banat counties, as well as ecclesiastical convents.

A series of documents issued by the ‘Capitl’ in Orod mention actions of sale-purchase between nobles. The ‘Capitl’ in Arad also legalized the exchange of estates made between the members of some noble families or the opposition to the alienation of some estates or with the pledges of estates between nobles, in exchange for certain sums of money.

Keywords: church, possession, nobles, documents, settlement.

Introducere

Studiul se focalizează, pe baza interogării izvoarelor documentare, asupra rolului deținut de capitulul catolic din Orod ca **loc de adeverire**, un fel de „notariat public” în Evul Mediu, în sec. XIII-XVI. Nu ne propunem o abordare exhaustivă a istoriei capitolului catolic din Orod, care necesită cercetări aprofundate. Documentele emise de capitulul din Arad au o valoare excepțională, deoarece transmit informații despre numeroase localități

medievale din comitatele Arad și Zarand, multe dintre aceste așezări fiind azi dispărute. În textul documentelor apar menționate mai multe familii de nobili, inclusiv români, precum și date despre posesiunile stăpânite. Pentru istoria Aradului, cele 632 documente emise de capitlul din Orod, păstrate până astăzi, au o valoare inestimabilă. O parte din aceste documente au fost scanate și digitizate recent, fiind introduse în Arhiva medievală a României, fapt care facilitează accesul cercetătorilor.

Capitulul catolic din Orod – instituție ecleziastică

Este de presupus că biserica care aparținea prepoziturii catolice din Orod către începutul secolului al XII-lea¹. Data exactă nu este specificată în izvoare.

În anul 1131, Aradul este menționat într-un document autentic, care amintește o danie pe care regele Ungariei o face **bisericii Sfântul Martin din Arad**. În anul 1131, regina Elena a convocat dieta la Arad, pentru a judeca și condamna la moarte pe cei vinovați de orbirea soțului ei, regele Bela al II-lea (1131-1141)². Prepozitura catolică din Arad, devenită ulterior capitlu colegial, primește în interiorul cetății Arad 15 „mansiones”. O bună parte dintre proprietățile capitlului au fost dobândite între anii 1131 și 1177, deoarece altfel subzistența prepozitului și a canonicilor era de neconceput. În anul 1177, documentele menționează capitlul catolic din Arad, în frunte cu un prepozit, care avea o biserică în cuprinsul cetății³.

În anul 1156 este amintit prepozitul Primogenitus de Arad⁴, ca semnatar al unui document regal, iar în anul 1177, este menționat capitlul catolic din Arad și indicat, direct, castrul de aici. În anul 1219, într-un document emis de regele Ungariei, Andrei al II-lea, este menționat „mormântul preotului din Arad”⁵.

Pe parcursul secolului al XIII-lea, prepoziții Aradului au deținut funcții importante la curtea regilor arpadieni, rămânând ani în șir cancelari ai acestora. Prepoziții erau numiți și depindeau direct de papa de la Roma. Majoritatea au fost străini – Primogenitus, Richardus, Guttredus, Gottfried,

¹ Adrian Andrei Rusu, George Pascu Hurezan, *Biserici medievale din județul Arad*, Arad, Complexul Muzeal Arad, 2000, p. 57.

² *Chronicon Pictum Vindobonense*, cap. LXIX, ediția George Popa Lisseanu, *Izvoarele istoriei României*, vol. XI, București, 1937, pp. 88 și 210.

³ Pascu Hurezan, Kovach Geza, „Centru ecleziastic și comitatens”, în *Arad. Monografia orașului de la început până în 1989*, Arad, 1999, pp. 55-58.

⁴ *Documente privind istoria României, Seria C. Transilvania*, vol. I, București, 1950, p. 3, doc. 6.

⁵ *Ibidem*, p. 171, doc. 113.

Clemens, Albertus, Benedictus etc., dar buni cunoscători ai limbii latine, de aceea era firesc să dețină funcții importante la curtea arpadiană, mai ales că fiind oameni de încredere ai papalității, puteau exercita un discret control și o eficientă influență asupra curții regale. Prepozitul catolic de Arad, Godfred (Gotfred), este atestat în 3 documente din anul 1205 ca fiind cancelar al curții regale ungare⁶; în aceeași demnitate este menționat în mai multe acte din anul 1206⁷.

Profitând din plin de poziția lor la curtea regală, ei obțin numeroase donații regale, ori confirmări a acelor mai vechi, în favoarea prepoziturii din Arad, care devine astfel una dintre cele mai bogate din țară, deținând un mare număr de sate și moșii, care totalizate ocupau un teritoriu întins.

Însă magistrul Florentius, canonic – custode al capitlului din Arad, se bucura de deplina încredere a regelui Ungariei, fiind trimis ca sol la curia papală, la Roma, la Honorius al III-lea, în mai multe rânduri, în anii 1224 și 1225⁸. La începutul anului 1225, regele Andrei al II-lea trimite o scrisoare papei Honorius al III-lea, prin Florentius, canonic-custode din Arad⁹. În anul 1224, magistrul Ștefan, subdiacon papal și prepozit catolic de Arad, ocupă demnitatea de cancelar al curții regale ungare („cancelar al curții noastre”)¹⁰.

În anul 1395, prepozitura catolică din Arad a fost scoasă, de către papa Bonifaciu al VIII-lea, de sub autoritatea episcopilor de Cenad și așezată direct sub ascultarea arhiepiscopului de la Strigoni. Se cunosc mai multe altare care au funcționat în interiorul bisericii: Sf. Mihail (atestat în 1439), Sf. Duh (1453) și Sf. Agata (1457). La începutul secolului al XIII-lea s-a practicat la Arad și judecata fierului roșu. Domeniul prepoziturii catolice de Orod conținea trei grupuri mai importante de sate și părți de sate, repartizate în 7 comitate diferite. Cel mai mare grup de posesiuni se afla în jurul Aradului, următorul în Transilvania iar al treilea dincolo de Dunăre, în Balcani. Cele mai mari venituri erau obținute din controlul portului și a vămii din Arad, precum și al concesionării unei cantități de 2000 de bolovani de sare regală¹¹.

Biserica cu hramul Sf. Martin se prezenta, în ultima ei perioadă de existență, în veacurile XV-XVI, ca un edificiu de mare amploare, comparabil cu orice biserică episcopală. Din punctul de vedere al

⁶ *Ibidem*, p. 30, doc. 49 (datat 1 august 1205); p. 30-31, doc. 51; p. 31, doc. 52.

⁷ *Ibidem*, p. 31-31, doc. 53; pp. 32-33, doc. 54; p. 34, doc. 55, 56 și 57.

⁸ *Ibidem*, p. 207-208, doc. 156 (4 decembrie 1224) și p. 211, doc. 164 (15 februarie 1225).

⁹ *Ibidem*, p. 211, doc. 163.

¹⁰ *Ibidem*, p. 211, doc. 161.

¹¹ Adrian Andrei Rusu, George Pascu Hurezan, *op. cit.*, p. 57-58.

planimetriei, bazilica prepozitiei Aradului se înrudește cu dispăruta catedrală de la Kalocsa (Ungaria)¹². În anul 1552, armata otomană care a cucerit Banatul de câmpie a distrus bazilica și prepozitura catolică, capitlul din Orod încetându-și existența.

Capitulul catolic din Arad – loc de adeverire

Ca loc de adeverire, **capitulul din Arad** a fost, în Evul Mediu, a fost una din principalele instituții emitente de documente, din Transilvania și părțile vestice, în special pentru comitatele Arad, Cenad, Zarand și cele din Banat. Locurile de adeverire reprezintă una dintre formele instituționalizate ale practicii scrisului, totodată și ale vieții juridice feudale, fiind instituții bisericești care emiteau documente autentice private, la cererea părților sau la ordinele autorităților. O funcție distinctă a locurilor de adeverire era și aceea de păstrare a documentelor. Activitatea locurilor de adeverire era legată strâns de nevoile și condițiile societății medievale¹³.

Membrii capitlului inițial au trăit în comun. Caracterul colegial al capitlului își are originea în activitatea religioasă practică împreună, pe de altă parte în dispunerea în comun a veniturilor acelei instituții. În urma diferențierilor tot mai accentuate, cu timpul, veniturile comune ale canonicilor au fost împărțite și repartizate, membrii capitlului având o porție canonică bine stabilită, fiecare într-o gospodărie aparte¹⁴. Numărul canonicilor care formau un capitlu varia de la un loc la altul și de la o epocă la alta. **Prepozitul** era conducătorul colegiului capitular. Printre demnitarii capitlului se aflau *cantorul*, *custodele* și *decanul*, care apar menționați și la sfârșitul documentelor emise sub formă privilegială. Rolul deosebit al cantorului în capitlu rezultă din faptul că el răspundea de efectuarea în mod regulat a slujbelor religioase, atribuția cea mai importantă a colegiului de canonici¹⁵. Cantorul răspundea și de arhiva capitlului. Decanul se ocupa de administrarea veniturilor bisericii.

Locurile de adeverire erau dublate de instituții bisericești – capitluri sau conventuri – activitatea lor specifică care consta în emiterea de documente, desfășurându-se în cadrul acestor instituții bisericești catolice¹⁶. Termenii latini care desemnează această instituție sunt *loca credibilia* și *loca testimonialia*.

¹² *Ibidem*, p. 64.

¹³ Károly Vekov, *Locul de adeverire din Alba Iulia (secolele XIII-XVI)*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2003, p. 10.

¹⁴ *Ibidem*, p. 108.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 116-117.

¹⁶ *Ibidem*, p. 12.

Din prima jumătate a veacului al XIII-lea și până la mijlocul secolului al XVI-lea, funcționarea locurilor de adeverire din regatul Ungariei a fost reglementată de 44 de legiferări. Reglementări speciale stabileau cuantumul taxelor și tarifelor locurilor de adeverire, inclusiv prețul eliberării documentelor¹⁷. Un element decisiv în asigurarea valorii probatorii a actelor emise de locurile de adeverire a fost recunoașterea autenticității pecetilor lor. În Evul Mediu au fost recunoscute drept autentice, deci probatorii în problemele altora, documentele emise sub pecetea regelui, a marilor dregători, a episcopilor, vicarilor, a locurilor de adeverire, a orașelor, ulterior și a comitatelor¹⁸.

Organizarea capitlurilor și a conventurilor în regatul Ungariei s-a definitivat în veacul al XIII-lea. Cel mai important factor în procesul de constituire a locurilor de adeverire a fost investirea cu autenticitate a pecetii nelegale a instituțiilor bisericești respective¹⁹.

În comparație cu notarii publici, locurile de adeverire se deosebeau atât prin natura documentelor emise, cât mai ales prin faptul că notariatul era format dintr-o singură persoană care emitea documente autentice, în timp ce locurile de adeverire erau colegii de clerici în numele cărora se emiteau actele. Recunoașterea puterii probatorii generale a pecetilor locurilor de adeverire în fața forurilor judiciare laice, în primul rând, în fața forurilor ecleziastice doar parțial, a permis ca ele să devină principalele centre ale practicii scrisului în Transilvania, Banat și Ungaria²⁰.

Având o activitate eminamente de factură judiciară, clericii care activau în locurile de adeverire primeau mandate, adică porunci de a executa diferite acțiuni juridice, de la rege, palatin, judele regal și de la voievodul Transilvaniei. Locurile de adeverire emiteau documente în primul rând în cazuri ce vizau forurile judiciare lumești, și nu cele ecleziastice care nu recunoșteau întotdeauna puterea probatorie a actelor emise de locurile de adeverire²¹.

O parte însemnată dintre documentele locului de adeverire se refereau la modificările survenite în regimul proprietății sau înregistrau o anume situație dintr-un anumit moment, privitor la un anumit gen sau grup de aspecte legate de stăpânirea pământului în Evul Mediu. cele mai dese au

¹⁷ *Ibidem*, p. 19.

¹⁸ Francisc Pall, *Contribuții la problema locurilor de adeverire din Transilvania medievală (secolele XIII –XV)*, în „Studii și materiale de istorie medie”, București, anul II, 1957, p. 396.

¹⁹ Károly Vekov, *op. cit.*, p. 87.

²⁰ *Ibidem*, pp. 88-89.

²¹ *Ibidem*, p. 95.

fost tranzacțiile de vânzare-cumpărare, cuprinzând o gamă foarte largă de bunuri, în primul rând imobiliare – pământuri de arat, pășuni, fânețe, păduri, islazuri, iazuri și heleșteie, munți etc. Adesea erau vândute sesii de iobagi precum și case, conace, grădini etc. Tranzacții des întâlnite în actele capitulare sunt schimburile de moșii între nobili, care aveau menirea de a contribui la o mai bună administrare a moșiilor prin comasarea lor. Alte documente capitulare atestă împărțirea unor moșii sau posesiuni, între mai mulți moștenitori, în cazul familiilor cneziale și nobiliare; nu puține sunt și testamentele.

O categorie importantă de documente, emise de locurile de adevărire erau *transumpturile*, adică transcrierile de acte, fie din arhiva proprie a capitlului, redactate de obicei la locul de adevărire respectiv, fie de alte foruri – de către rege, cancelaria regală și alți demnitari superiori ai regatului – fie de late locuri de adevărire sau mai târziu instituții emitente de documente autentice din alte comitate sau regiuni ale Ungariei.

În cadrul prepoziturii din Arad a funcționat și un **capitlu cu loc de adevărire**, a cărei activitate emitentă de documente cuprinde **perioada 1229-1552**, acoperind mai ales suprafața comitatelor Arad, Zarand. Arhiva capitlului din Arad nu s-a păstrat, fiind distrusă de turci în anul 1552, în contextul ocupării Aradului, dar pentru activitatea desfășurată acolo stau mărturie cele 632 documente păstrate, redactate în latina medievală, conservate în alte arhive²².

Capitulul din Arad îndeplinea și funcții administrative, de loc de adevărire („*loca credibilia*”), realizând copii după documente, delimitarea domeniilor nobiliare, introducerea în proprietate a noului stăpân. Capitlul este colegiul canonicilor dintr-o reședință ecleziastică²³. Capitlul din Arad era unul **colegial**. 7 documente păstrate provin din secolul al XIII-lea (primul din 1229, 3 din 1247, câte unul din 1269 și din 1290, altul din 1291), alte 130 din veacul al XIV-lea, 379 din secolul al XV-lea și 117 din secolul al XVI-lea. Regestele celor 632 de documente sunt publicate de istoricul maghiar Kálmán Juhász²⁴.

Identificarea ruinelor de la Glogovăț (comuna Vladimirescu, Județul Arad), ca acelea ale prepoziturii catolice a Aradului, a fost stabilită în timp.

²² Adrian Andrei Rusu, George Pascu Hurezan, *Biserici medievale din județul Arad*, Arad, Complexul Muzeal Arad, 2000, p. 57.

²³ George Pascu Hurezan, Kovach Geza, „Centrul ecleziastic și comitatens, sec. XII-XVII”, în *Arad monografia orașului de la începuturi până în 1989*, Arad, Editura Nigredo, 1999, p. 61.

²⁴ Detalii la Kálmán Juhász, *Egy délalföldi hiteleshely kiadványai, Aradi regeszrák*, Gyula, 1962, p. 4-7.

Problema era cauzată de distanța destul de mare (de circa 5 km) la care se aflau aceste ruine de centrul orașului actual. De curând s-a descoperit că vechea cetate a Aradului se aflase tot la Glogovăț²⁵, iar prepozitura se așezase lângă acea cetate care fusese reședința comitatului arpadian. Încă din anul 1967, cercetătorul Egon Dorner a stabilit că la Glogovăț s-a aflat prepozitura catolică a Aradului, cu argumente convingătoare²⁶, combătând afirmațiile istoricului maghiar Marki Sandor, care pleda pentru orașul Arad propriu-zis.

Cele mai multe documente emise de capitlul din Orod se referă la **hotărnicii de moșii și introduceri în posesie**, beneficiari fiind familii medievale din comitatele Arad și Zarand dar și din comitatele bănățene, precum și **conventuri eclesiastice**. Vom oferi câteva exemple în acest sens. Astfel, în 1274, capitlul din Orod adeverește împăcarea și împărțirea unor moșii între Dionisie și Grigore, fiii lui Chanad, din neamul Chanad, pe de o parte și Domiic, Mihail și Barnaba, fiii lui Barnaba, împreună cu Benedict, fiul lui Filip, pe de altă parte²⁷. În 15 iunie 1325, capitlul din Arad a transmis regelui Ungariei, Carol Robert de Anjou, că nobilii Ladislau și Chuda au fost puși în stăpânirea moșiei Bola, care a fost hotărnicită, în conformitate cu porunca primită²⁸.

În 28 martie 1335, de la Vișegrad, regele Ungariei, Carol Robert de Anjou, a poruncit capitlului din Arad să efectueze hotărnicirea moșiilor *Martunteleke* din comitatul Zarand și Bata din comitatul Arad, care îi aparțineau magistrului Sinka, castelanul de Șoimoș²⁹. Peste câteva săptămâni, în 27 aprilie 1335, capitlul din Arad i-a raportat regelui Carol Robert că a efectuat hotărnicirea moșiilor *Martunteleke* din comitatul Zarand și Bata din comitatul Arad³⁰. În fața capitlului din Arad, cândva în 1344 sau 1345, Ștefan, fiul Syche, fiul lui Benedict, nobil din Saarzow, i-a dăruit rudeniei sale apropiate, magistrului Ioan, fiul lui Toma (nobil din Tiur, în apropiere de Blaj), fratelui său după mamă Ștefan și vărului lor

²⁵ Adrian Andrei Rusu, George Pascu Hurezan, *Cetăți medievale din Județul Arad*, Arad, 1999, pp. 31-32.

²⁶ Egon Dorner, *Cu privire la ruinele unei biserici de lângă Arad din feudalismul timpuriu*, în „Ziridava” (Arad), I, 1967, pp. 9-26.

²⁷ Arhiva Medievală a României, Arhivele Naționale ale României Cluj, *Fond familial Wesselényi de Hodod*, Cluj-Napoca, Seria BCU, nr. 13.

²⁸ Idem, *Fond familial Mikó-Rhédey*, Seria I – Documente medievale, nr. 2.

²⁹ Costin Feneșan, *Diplomatarium Banaticum*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2016, pp. 40-42, doc. 3.

³⁰ *Ibidem*, pp. 42-43, doc. 4.

Ladislau, partea de moșie pe care o stăpânea la Saarzow (localitate azi dispărută, situată între Hodoș și Lipova), în comitatul Arad³¹.

În 5 mai 1363, regele Ungariei, Ludovic I, a poruncit lui Amvrich și Avram, fiii lui Toma de Gerla de Sus, să-l lase pe Gheorghe, orășean din Pâncota în stăpânirea unui loc de spălat aurul, aflat pe râul Chisăud (în apropiere de Chisindia de azi)³². În 11 august 1367, capitlul din Arad a raportat regelui Ludovic I al Ungariei despre punerea abatelui și conventului din Bulci în stăpânirea unor moșii din comitatele Arad și Hunedoara (Bata, Vilak, Chura și Vodkerth)³³.

În 27 mai 1439, în urma poruncii regale, capitlul bisericii din Arad a informat autoritățile că Ladislau Hagymasi de Beregsău, comite de Timiș, a fost pus în stăpânirea cetății Șoimoș și a pertinențelor sale³⁴. În 27 septembrie 1439, regele Ungariei, Albert, a poruncit capitlului din Arad ca frații Blasiu și Francisc *literații*, familiari ai comitelui de Timiș, Ștefan de Rozgon și a lui Andrei Bothos de Hrabkov, să fie puși în stăpânirea posesiunilor Chesinț și Sarzow (așezare azi dispărută, localizată în apropiere de Buzad, jud. Timiș), situate în comitatul Arad³⁵.

În 15 octombrie 1440, capitlul din Arad a raportat regelui Ungariei, Vladislav I, punerea nobililor români din familia de Mâtnic în stăpânirea moșiilor Zederyes, Zlawapathaka și Nyalacz din districtul Caransebeș³⁶.

Neînțelegeri legate de stăpânirea moșiilor erau rezolvate în fața capitlului din Arad, așa cum s-a întâmplat în 26 decembrie 1458 (a doua zi de Crăciun!), între Nicolae de Bizere și Iacob de Racovița, în privința moșiilor Bizere, Alsokalwa, Felsekalwa, Alsoachova, Plese, Rabna, Slatina, Var, Horzfalwa, Alsokezyn și Felsekezyn din comitatul Timiș³⁷.

În 21 martie 1447, guvernatorul regatului Ungariei, Iancu de Hunedoara, a poruncit capitlului din Arad să îi pună pe Mihail de Cerna și pe fiul său Nicolae în stăpânirea a jumătate din părțile de posesiune

³¹ *Ibidem*, pp. 47-48, doc. 7.

³² *Documenta Romaniae Historica, Seria C. Transilvania*, vol. XII, sub redacția acad. Ștefan Pascu, București, Editura Academiei, 1985, pp. 152-153, doc. 171.

³³ *Ibidem*, vol. XIII, volum întocmit de Ioan Dani, Konrad Gundisch, Viorica Pervain, Aurel Răduțiu, Adrian Rusu și Susana Andea, București, Editura Academiei Române, 1994, pp. 417-418, doc. 256.

³⁴ *Diplome privind istoria comitatului Timiș și a orașului Timișoara*, vol. II, culese de Pesty Frigyes, ediție, note și comentarii de Livia Magina și Adrian Magina, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014, pp. 93-94, doc. 67.

³⁵ *Ibidem*, pp. 101-102, doc. 75.

³⁶ Costin Feneșan, *Documente medievale bănățene (1440-1653)*, Timișoara, Editura Facla, 1981, pp. 36-38, doc. 4.

³⁷ *Ibidem*, pp. 40-42, doc. 6.

aparținând lui Nicolae, preotul catolic din *Kenezrekeze* (sat dispărut, localizat în apropiere de Satchinez, jud. Timiș)³⁸. În 18 mai 1451, la porunca guvernatorului Ioan de Hunedoara, capitulul bisericii din Arad l-a introdus pe nobilul român Ilie Viteazul în stăpânirea posesiunii Rostoci din comitatul Zarand³⁹. La 1 februarie 1453, din Bratislava, regele Ladislau a poruncit capitolului din Arad să îi pună în stăpânirea posesiunii Recaş pe Mihail de Cerna, pe fiul său Mihail, pe fratele său Blasiu, precum și pe Nicolae de Bizere⁴⁰. În 8 martie 1453, capitulul bisericii din Arad, la porunca regelui Ladislau, i-a introdus efectiv pe Mihail de Cerna, pe fiul acestuia Mihail și pe fratele Blasiu de Cerna, precum și pe Nicolae de Bizere în stăpânirea posesiunii Recaş, în comitatul Timiș⁴¹. În a doua jumătate a lunii martie 1453, la porunca regelui Ladislau Postumul, capitulul din Arad i-a pus pe Petru Des și Nicolae Balotha în stăpânirea posesiunilor Jupani (azi în județul Timiș), *Paulesth* (localitate azi dispărută, situată undeva lângă Jupani) și *Varadya* (sat azi dispărut, situat lângă Jupani)⁴².

Din capitala Ungariei, Buda, în 6 februarie 1454, regele Ladislau a poruncit capitolului din Arad să îl pună pe Iancu de Hunedoara și pe fiii săi, Ladislau și Matia, în stăpânirea a 11 posesiuni situate în comitatele Arad și Cenad: *Kerekeghaz* (așezare azi dispărută, situată în apropiere de Felnac, jud. Arad), *Azony* (sat azi dispărut, localizat în apropiere de Seceani, jud. Arad), *Wereswynga* (localitate dispărută, situată pe teritoriul de azi al Vingăi), *Kerekwynga* (sat azi dispărut, localizat pe teritoriul Vingăi), *Bakthornya* (așezare dispărută situată în apropiere de Battonya, Ungaria), *Bathonya* (Battonya, Ungaria), *Irathos* (Iratoșul de azi), *Dombeghaz* (localitate situată în Ungaria), *Kethsopron* (așezare dispărută, situată în apropiere de orașul Curtici), *Zyhan* (așezare dispărută situată în apropiere de Battonya, Ungaria) și *Kynged* (așezare dispărută situată în apropiere de Kevermes, Ungaria)⁴³. Peste doar câteva săptămâni, capitulul bisericii din Arad i-a introdus pe Iancu de Hunedoara și pe cei doi fii ai săi în stăpânirea celor 11 posesiuni din comitatele Arad și Cenad⁴⁴.

În 14 aprilie 1454, judele curții regale, Ladislau de Palócz, a poruncit capitolului arădean să efectueze hotărnicia moșiei Jadani din

³⁸ *Diplome privind istoria ...*, pp. 177-178, doc. 146.

³⁹ *Ibidem*, pp. 234-235, doc. 199.

⁴⁰ *Ibidem*, pp. 252-253, doc. 220.

⁴¹ *Ibidem*, pp. 254-255, doc. 222.

⁴² *Ibidem*, pp. 255-256, doc. 223.

⁴³ *Ibidem*, pp. 267-268, doc. 234.

⁴⁴ *Ibidem*, pp. 269-270, doc. 236.

comitatul Timiș, care aparținea capitolului catolic de Cenad⁴⁵. Peste câteva luni, în 16 iulie 1454, capitolul din Arad îi raportează judeului Ladislau de Palócz că a realizat hotărnicirea moșiei Jadani, în beneficiul capitolului din Cenad⁴⁶. În același an, la 15 iulie, la porunca judeului curții regale ungare, Ladislau de Palocz, capitolul bisericii din Arad a hotărnicit posesiunea Cornești (comitatul Timiș) aparținând capitolului bisericii din Cenad⁴⁷. În 17 noiembrie 1458 regele Ungariei, Matia Corvin, i-a dăruit lui Ștefan Bosory, cu titlul de nouă donație, mai multe sesii iobăgești în localitatea Seceani, poruncindu-i capitolului din Arad să îl pună în stăpânirea lor⁴⁸.

În 20 ianuarie 1460, capitolul din Arad a raportat regelui Matia Corvin că – în conformitate cu sentința pronunțată la judecata regală – a dat din nou în stăpânire moșiile celor două sate Țerova, Văliug, Țerovița și Feyerwyz din districtul Bârzava (în Banatul montan) diacului Ioan din Myhalyncz, lui Ștefan fiul lui David, lui Martin și Mihai din Țerova, fără să țină seama de împotrivirea formulată de nobilii Ladislau de Dolaț și Nicolae de Bizere⁴⁹.

În 6 noiembrie 1467, regele Matia Corvin a poruncit capitolului din Arad să îi introducă pe Mihail de Mezögyán și pe Mihail de Mâtnic în stăpânirea posesiunilor Zădăreni, *Lyky*, *Dezk* și *Dyogh* (așezări dispărute situate în apropiere de Seceani, jud. Timiș) confiscate pentru vina de necredință de la Ioan și Andrei, fiii lui Ioan de Ilia⁵⁰. În 25 martie 1470, capitolul bisericii din Arad, la porunca regelui Matia, i-a pus pe nobilii Ștefan și Petru în stăpânirea posesiunii *Karlyafalwa* (sat dispărut situat la vest de Săceni, jud. Timiș) din comitatul Timiș⁵¹.

În 27 februarie 1487, regele Matia Corvin i-a poruncit capitolului din Arad să pună și să-l treacă pe Nicolae Proica, oștean al curții regale și pe fratele său după tată, Paicu Proica, în stăpânirea prediului Ianova din comitatul Timiș, pe care cel dintâi îl deținea deja condiționat⁵². În 12 octombrie 1487, în fața capitolului din Arad, s-a realizat înțelegerea între Pavel Topșa din Thopsafalwa cu Valentin și Nicolae Sarga în privința

⁴⁵ Costin Feneșan, *Diplomatarium Banaticum*, pp. 123-125, doc. 38.

⁴⁶ *Ibidem*, pp. 125-130, doc. 39.

⁴⁷ *Diplome privind istoria ...*, pp. 277-278, doc. 242.

⁴⁸ *Ibidem*, pp. 318-319, doc. 276.

⁴⁹ Costin Feneșan, *Diplomatarium Banaticum*, pp. 160-163, doc. 46.

⁵⁰ *Diplome privind istoria ...*, pp. 400-401, doc. 339.

⁵¹ *Ibidem*, pp. 411-412, doc. 350.

⁵² Costin Feneșan, *Diplomatarium Banaticum*, pp. 196-200, doc. 59.

moșiei Thopsafalwa din districtul Lugoj, cele două părți stăpânind fiecare jumătate⁵³.

În 28 iulie 1507, la porunca regelui Ungariei, Vladislav al II-lea, capitulul din Arad a trecut cetățile Lipova și Șoimoș, precum și orașul Lipova, împreună cu pertinențele lor în stăpânirea Beatricei de Frangepan (Frankopan), văduva lui Ioan Corvin (fiul regelui Matia Corvin) și a fiicei ei Elisabeta⁵⁴. În 2 iunie 1530, regele Ungariei, Ioan Zapolya, a poruncit capitolului din Arad să-i introducă pe nobilii Martin, Petru și Ladislau de Rakowycza (Racoviță) în stăpânirea părților de moșie de la Cicleni și Kyzin alias Var din districtul Caransebeș⁵⁵. Peste doar câteva săptămâni, capitulul arădean i-a raportat regelui Ioan Zapolya despre împotrivirea formulată de mai mulți nobili români bănățeni în cursul procedurii de punere și dare în stăpânire asupra unor părți de moșie la Cicleni și Var (în districtul Caransebeș), pe seama nobililor români din familia Racoviță⁵⁶.

La 20 decembrie 1536 capitulul din Arad a raportat regelui Ungariei, Ioan Zapolya, trecerea nobililor Ioan, Gheorghe și Petru Peica din Caransebeș în stăpânirea prediilor Agadici și Gorylycza din districtul Carașova (în Banatul montan)⁵⁷.

În cazul pierderii de către nobili a actelor de proprietate dăruite de regii Ungariei sau voievozii Transilvaniei, la rugămintea adresată regelui de a obține o copie legalizată, interveneau capitlurile catolice din regat, care emiteau alte documente, cu aceeași valoare juridică, în locul originalelor pierdute sau distruse în cursul războaielor și a invaziilor. Astfel, în 11 iunie 1444, regele Ungariei, Vladislav I, la cererea fraților Paul, Moise și Bartholomeu, fiul lui Martin de Ciala, a poruncit capitolului bisericii din Arad ca în locul actelor pierdute să se elibereze altele noi⁵⁸.

O serie de documente emise de capitulul din Orod se referă la **acte de vânzare-cumpărare între nobili**. Astfel, în 1329, capitulul din Arad a adeverit vânzarea unei părți din moșia Beez, în care exista o biserică de piatră și a unei jumătăți din pădurea Palataerde, de către Grigore și Dionisie, fiii lui Chanad de Ludan, în numele lor și a altor rude, lui Petru, prepozit de Cenad și Ștefan, arhidiacon de Timiș, pentru 100 de mărci⁵⁹.

⁵³ Idem, *Documente medievale bănățene*, pp. 48-50, doc. 10.

⁵⁴ Idem, *Diplomatarium Banaticum*, pp. 251-255, doc. 79.

⁵⁵ *Ibidem*, pp. 319-321, doc. 96.

⁵⁶ *Ibidem*, pp. 321-323, doc. 97.

⁵⁷ Idem, *Documente medievale bănățene*, pp. 57-59, doc. 14.

⁵⁸ *Diplome privind istoria ...*, pp. 145, doc. 112.

⁵⁹ Arhiva Medievală a României, Arhivele Naționale ale României Cluj, *Fond familial Wesselényi de Hodod*, Cluj-Napoca, Seria BCU, nr. 14.

În 7 ianuarie 1447 capitulul bisericii din Arad a adeverit că Ștefan de Segesd, ca reprezentant al nobililor din Firiteaz, a protestat împotriva faptului că Osvald, fiul lui Chybak a vândut posesiunea *Matestoruya* (așezare azi dispărută, imposibil de localizat) lui Ladislau Erdely de Elleusfalwa⁶⁰.

În 16 iulie 1454 capitulul bisericii din Arad a adeverit că doamna Margareta, văduva lui Benedict de Firiteaz, a vândut lui Iancu de Hunedoara partea sa de posesiune din Comloșu Mare (comitatul Timiș), pentru suma de 100 de florini de aur⁶¹.

În 26 martie 1455, în fața capitolului din Arad, Elisabeta (soția lui Matia Zani), Ecaterina (văduva lui Mihail de Borzekel) și fiica ei Elena (soția lui Grigore Parvus-Micu/Kiss), au vândut părțile lor de moșie și jumătate din moșia Berzekel, situată în comitatul Timiș, lui Ladislau Ördög de Chama și fiilor săi Ioan și Ladislau, pentru suma de 150 florini ungurești de aur⁶². În 7 noiembrie 1457, capitulul bisericii din Arad a adeverit că George Zeel a vândut fraților săi Ioan și Valentin din Firiteaz un loc de casă în satul *Kenezkeze* (așezare dispărută situată lângă Satchinez, jud. Timiș) pentru suma de 14 florini⁶³.

Capitulul din Arad a legalizat și **schimbul de moșii realizat între membrii unor familii de nobili sau opoziția față de înstrăinarea unor moșii**. Primul document păstrat, emis de capitulul din Orod, evidențiază opoziția lui Martin, fiul lui Miska, care respinge acuzația că posesiunea Kechen ar aparține fortificației Bekes (?)⁶⁴. În 15 iulie 1355 Capitulul de Arad atestă schimbul de moșii desfășurat între Dumitru, episcop de Oradea, și nobilii Nicolae și Ioan de Gorbed, precum și Blasiu de Ianosd. Cei din urmă au cedat stăpânirea asupra moșiilor lor, Gorbed și Ianosd, nepăstrând nici dreptul de patronat acolo. În schimb, Nicolae și Ioan de Gorbed au primit de la episcopul de Oradea o curie scutită de orice taxe, cu excepția dijmei, aflată în Peterhaza, iar Blasiu de Ianosd o curie în Tenke, care aparținuse până atunci administratorilor domeniului episcopal, fără ca prin aceasta ei să fie socotiți nenobili. Ei urmau să fie supuși doar judecății episcopului, fără a putea fi chemați în fața curților de judecată inferioare. De asemenea, nu putea înstrăina proprietățile primite, iar în cazul morții fără urmași acestea reveneau episcopului. În compensație pentru diferența de

⁶⁰ *Diplome privind istoria ...*, p. 174, doc. 142.

⁶¹ *Ibidem*, p. 280, doc. 243.

⁶² Costin Feneșan, *Diplomatarium Banaticum*, pp. 130-134, doc. 40.

⁶³ *Diplome privind istoria ...*, pp. 309-310, doc. 268.

⁶⁴ Kálmán Juhász, *op. cit.*, p. 6, regestul 1.

valoare dintre moșiile schimbate, cei trei nobili au primit 18 mărci de Buda, valorând fiecare 56 de groși, împreună cu opt boi și o bucată de postav⁶⁵.

În 29 septembrie 1364, capitulul bisericii din Arad a adeverit schimbul unor părți de moșii între fiii magistrului Bethlen și Nicolae, fiul lui Dominic și Martin, fiul lui Leukus⁶⁶. E vorba de jumătăți de moșii din comitatul Zarand (Șepreuș și Ewsy-sat dispărut) și sate din comitatul Timiș. În 7 martie 1365, capitulul din Arad a adeverit că Andrei și Ștefan, ziși Chepe din Gherteniș, au oprit pe fiica și fiii lui Iacob, zis Saar, de a înstrăina moșiile Pișchia și Nadăș (în comitatul Timiș)⁶⁷. În 8 mai 1368, capitulul din Arad adeverește opreliștea făcută de banul Bulgariei, Benedict și de frații săi, împotriva înstrăinării de către Ioan, fiul lui Hench și Petru, fiul lui Egidiu, a moșiei Belenes din comitatul Caraș⁶⁸. În 28 mai 1438, capitulul bisericii din Arad a adeverit că Ștefan de Zeudi, în numele lui Valentin de Kara și Beedict de Symigio, s-a împotrivit ocupării, deținerii, zălogirii ori vânzării posesiunii Weythe din comitatul Timiș⁶⁹. În 3 martie 1444, capitulul bisericii din Arad a adeverit că George Orrus de Seryen și rudele sale s-au împotrivit la stăpânirea a jumătate din posesiunile *Seryen* (așezare azi dispărută, situată în apropiere de Rovine, jud. Arad) și *Zewles* (localitate azi dispărută, situată în apropiere de Vinga, jud. Arad) de către Dumitru preotul și Toma, fiul lui George de Zuhay⁷⁰.

Capitulul catolic din Arad s-a ocupat și cu **zălogirile de moșii între nobili, în schimbul anumitor sume de bani**. Astfel, în 5 martie 1434, capitulul bisericii din Arad adeverește că Grogore Keseru din Szentiván și-a achitat datoria de 100 de florini față de familia nobiliară de Chegze, primind înapoi părțile de moșie zălogite către aceștia⁷¹. În 3 februarie 1447, capitulul bisericii din Arad a adeverit că cei doi fii ai lui Foris de Firiteaz, ambii purtând numele de Ioan, au zălogit părțile de moșie stăpânite de ani în aceeași posesiune lui Valentin de Firiteaz⁷².

Dar în 30 septembrie 1450, Mihail de Cerna, comite de Severin, i-a cerut lui Ioan literatul din Firiteaz să dea 8 florini de aur capitolului bisericii

⁶⁵ Arhiva Medievală a României, Arhivele Naționale ale României Bihor, *Fond Capitulul Episcopiei romano-catolice de Oradea*, Seria 1 – Instrumente litteralia, Subseria 1.1. – Acte, fascicula 52, nr. c.

⁶⁶ *Documenta Romaniae Historica, Seria C. Transilvania*, vol. XII, pp. 340-342, doc. 334.

⁶⁷ *Ibidem*, vol. XII, pp. 408-409, doc. 391.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ *Diplome privind istoria ...*, p. 87, doc. 61.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 139, doc. 108.

⁷¹ *Ibidem*, pp. 46-47, doc. 23.

⁷² *Ibidem*, pp. 175-176, doc. 144.

din Arad⁷³. Nu știm dacă Ioan de Firiteaz a și achitat suma solicitată de comitele de Severin. În 10 februarie 1456, capitlul bisericii din Arad a adeverit că Mihail Maius de Ozlar a zălogit lui Ioan Themeskezy partea sa de posesiune din *Antafalva* (așezare dispărută situată la sud-est de Jebel) pentru suma de 26 de florini de aur⁷⁴. În 13 decembrie 1463, capitlul bisericii din Arad a adeverit că Ștefan, din familia Posa de Zer, a zălogit familiilor nobile de Gezteh, de Macedonia și Forgács, 11 posesiuni din comitatul Arad, pentru suma de 2000 florini de aur⁷⁵. În 7 iunie 1464, capitlul din Arad a adeverit că Ștefan, fiul lui Ladislau de Șag, a zălogit lui Ioan de Temesköz părțile sale de posesiune din Șag (comitatul Timiș) pentru suma de 58 de florini de aur⁷⁶.

Dota miresei și darurile de nuntă, în cazul familiilor nobile, erau reglementate de către capitluri, acest fapt fiind atestat și în cazul capitlului din Orod. Astfel, în 20 noiembrie 1434, capitlul bisericii din Arad a adeverit că Elisabeta, soția lui Sebastian de Variaș, a primit de la Andrei Beseney de Vysad 400 de florini în contul dotei și a darurilor de nuntă⁷⁷.

Au existat, în decursul Evului Mediu și **situații conflictuale între capitlul din Orod și anumiți nobili, chiar dregători ai regatului Ungariei**. Astfel, în 30 noiembrie 1436, din capitala Buda, regele Sigismund de Luxembourg a poruncit oficialilor comitatului Arad să ancheteze plângerea lui Blasiu și a lui Ioan de Seceani, canonici ai capitlului din Arad, care au declarat că nobilul Ladislau, fiul lui Grigore de Apacza, le-a distrus moara din posesiunea *Novak* (așezare azi dispărută, situată la sud-vest de Aradul Nou) și a ocupat o bucată de teren arabil aparținând capitlului⁷⁸. Este vorba de un atac asupra unor posesiuni ale capitlului arădean, fapt care îl determină pe regele Ungariei să intervină, prin intermediul conducerii comitatului Arad, în apărarea bisericii din Orod. În rezolvarea conflictului a intervenit și capitlul catolic din Cenad, care a investigat detaliat cauzele conflictului dintre Ladislau de Apacza și capitlul din Orod. Pentru a soluționa disputa capitlul din Cenad a stabilit ridicarea unor noi semne de hotar între posesiunea *Novak* și satul *Apacza* (localitate azi dispărută, situată la sud de Aradul Nou)⁷⁹.

⁷³ *Ibidem*, p. 222, doc. 185.

⁷⁴ *Ibidem*, pp. 297-298, doc. 256.

⁷⁵ *Ibidem*, pp. 358-359, doc. 310.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 371, doc. 318.

⁷⁷ *Ibidem*, pp. 50-51, doc. 28.

⁷⁸ *Ibidem*, pp. 68-70, doc. 46.

⁷⁹ *Ibidem*, pp. 74-76, doc. 51.

În 26 aprilie 1493, la Cenad, magistrul Matia din Caransebeș, custode al capitlului din Arad, a protestat în fața capitlului din Cenad împotriva actelor de violență la care au fost supuși oamenii și bunurile capitlului arădean de către Emeric de Dolaț: pustiirea pădurii de la Nowak, din care a furat și transportat mai mult de 200 de care cu lemn, jefuirea unui iobag de acolo de 25 de porci, reținerea judeului sătesc din Nowak și obligarea acestuia să promită mutarea sa pe moșia Zădârlac (Zădăreni), precum și amenințări cu moartea la adresa membrilor capitlului arădean⁸⁰. Documentele nu ne precizează dacă bunurile prădate de nobilul Emeric de Dolaț au fost recuperate sau nu.

La 22 decembrie 1547, din Alba Iulia, Isabella, regina Ungariei, i-a poruncit lui Ștefan Szabó, castelanul cetăților Șoimoș și Lipova, să îi apere pe locuitorii moșiilor Comiat și Deseugubacz, care aparțin capitlului catolic din Arad, de reținerea turmelor și cirezilor de vite de către dregătorii din vecinătate, care aparțin fiscului, punându-le în vedere respectivilor dregători, să se abțină de la orice act care ar păgubi capitlul din Arad⁸¹.

În anumite situații, există **nobili care lasă prin testament o parte din averea lor capitlului catolic din Arad**. Astfel, în 17 septembrie 1455, la Lipova, castelanul cetății Șoimoș, Blasiu literatul și soția sa, Anastasia, au lăsat prin testament, mai multe posesiuni bisericii din Arad: *Zombathel* (Sâmbăteni, comitatul Arad), *Feyereghaz* (Firiteaz, comitatul Arad), *Bozeghaz*, *Haromoltharwtetehlen* și *Kamaras* (ultimele 3 sate sunt dispărute, situate probabil în apropiere de Firiteaz și Sâmbăteni)⁸². Același Blasiu literatul, castelan de Șoimoș, pentru mântuirea sufletului său și a urmașilor, în 31 mai 1456, a donat posesiunile Jara și Babos capitlului bisericii din Cenad⁸³. După mai mulți ani, având nevoie urgentă de bani, Blasiu literatul de Chesinț a zălogit capitlului din Arad părțile sale de posesiune din Sâmbăteni și Feyereghaz pentru suma de 600 de florini de aur⁸⁴.

CONCLUZII

Ca loc de adevărire, **capitlul din Arad** a fost, în Evul Mediu, a fost una din principalele instituții emitente de documente, în special pentru comitatele Arad, Cenad, Zarand și Timiș, în perioada 1229-1552. Din

⁸⁰ Costin Feneșan, *Diplomatarium banaticum*, pp. 215-217, doc. 64.

⁸¹ *Ibidem*, pp. 337-339, doc. 105.

⁸² *Diplome privind istoria ...*, pp. 294-296, doc. 254.

⁸³ *Ibidem*, pp. 302-303, doc. 261.

⁸⁴ *Ibidem*, pp. 409-410.

numărul de documente emise de capitulul arădean s-au păstrat doar 632 documente, deoarece arhiva prepoziturii a fost distrusă de turci în 1552.

Cele mai multe documente emise de capitulul din Arad se referă la hotărnicii de moșii și introduceri în posesie, beneficiari fiind familii medievale din comitatele Arad și Zarand dar și din comitatele bănățene, precum și conventuri eclesiastice. În cazul pierderii de către nobili a actelor de proprietate dăruite de regii Ungariei sau voievozii Transilvaniei, la rugămintea adresată regelui de a obține o copie legalizată, interveneau capitulele catolice din regat, care emiteau alte documente, cu aceeași valoare juridică, în locul originalelor pierdute. O serie de documente emise de capitulul din Orod se referă la acte de vânzare-cumpărare între nobili. Capitulul din Arad a legalizat și schimbul de moșii realizat între membrii unor familii de nobili sau opoziția față de înstrăinarea unor moșii sau cu zălogirile de moșii între nobili, în schimbul anumitor sume de bani. Dota miresei și darurile de nuntă, în cazul familiilor nobile, erau reglementate de către capitluri, acest fapt fiind atestat și în cazul capitolului din Arad. Au existat, în decursul Evului Mediu și situații conflictuale între capitulul din Orod și anumiți nobili, chiar dregători ai regatului Ungariei.

Capitulul catolic din Arad a avut un rol important ca „notariat public” în comitatele din Banat, Arad și Zarand în Evul Mediu, fiind însă și un for de judecată în cazul conflictelor dintre nobili. Noi cercetări vor aduce mai multă lumină asupra istoriei capitolului din Arad.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare:

Arhiva Medievală a României, Arhivele Naționale ale României Bihor, *Fond Capitulul Episcopiei romano-catolice de Oradea*, Seria 1 – Instrumente litteralia, Subseria 1.1. – Acte, fascicula 52, nr. c.

Arhiva Medievală a României, Arhivele Naționale ale României Cluj, *Fond familial Wesselényi de Hodod*, Cluj-Napoca, Seria BCU, nr. 13, 14; *Fond familial Mikó-Rhédey*, Seria 1 – Documente medievale, nr. 2.

Chronicon Pictum Vindobonense, cap. LXIX, ediția George Popa Lisseanu, *Izvoarele istoriei României*, vol. XI, București, 1937.

Diplome privind istoria comitatului Timiș și a orașului Timișoara, vol. II, culese de Pesty Frigyes, ediție, note și comentarii de Livia Magina și Adrian Magina, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2014.

Documenta Romaniae Historica, Seria C. Transilvania, vol. I, București, 1950.

Idem, vol. XII, sub redacția acad. Ștefan Pascu, București, Editura Academiei, 1985.

Idem, vol. XIII, volum întocmit de Ioan Dani, Konrad Gundisch, Viorica Pervain, Aurel Răduțiu, Adrian Rusu și Susana Andea, București, Editura Academiei Române, 1994.

Feneșan, Costin *Diplomatarium Banaticum*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2016.

Idem, *Documente medievale bănățene (1440-1653)*, Timișoara, Editura Facla, 1981.

Studii și lucrări:

Dorner, Egon *Cu privire la ruinele unei biserici de lângă Arad din feudalismul timpuriu*, în „Ziridava”, Arad, 1967, nr. I, pp. 9-26.

Hurezan Pascu, Kovach Geza, *Centru ecleziastic și comitatens*, în „Arad. Monografia orașului de la început până în 1989”, Arad, Editura Nigredo, 1999.

Juhász, Kálmán, *Egy délföldi hiteleshely kiadványai, Aradi regeszlák*, Gyula, 1962.

Pall, Francisc, *Contribuții la problema locurilor de adevărire din Transilvania medievală (secolele XIII–XV)*, în „Studii și materiale de istorie medie”, II, București, 1957.

Rusu, Andrei Adrian, Hurezan, Pascu, *Biserici medievale din județul Arad*, Arad, Complexul Muzeal Arad, 2000.

Idem, *Cetăți medievale din Județul Arad*, Arad, Complexul Muzeal Arad, 1999.

Vekov, Károly, *Locul de adevărire din Alba Iulia (secolele XIII–XVI)*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2003.

Lipova în perioada Voievodatului Transilvaniei

Lipova during the Principality of Transylvania

Dr. Stelean-Ioan BOIA
Universitatea De Vest „Vasile Goldiș” Arad
stelianioanboia@yahoo.com

Abstract

The documentary data reveal that in the Middle Ages, Lipova was a prosperous settlement playing an important role in the economic and commercial and well anchored from a strategic and military perspective. The evolution of the settlement from an economic, political and military perspective marked fundamentally the evolution of the settlement status.

In the 15th century, Lipova had the status of a city, becoming a free royal city in 1529, enjoying the same privileges as the city of Buda, the capital of the Hungarian Kingdom.

Keywords: city, principality, town, statute, confession

Introducere

Informațiile rezultate din cercetările arheologice făcute până în prezent, corelate cu cele provenite din izvoarele documentare sau din memorialistică, nu ne îngăduie fixarea certă cronologică a începuturilor orașului și ale cetății Lipova. De asemenea este foarte dificil să separăm începuturile cetății de cele ale orașului. Dacă ar fi să dăm crezare celor scrise de Francesco Grisellini în 1774 și surselor folosite de el, în special cronică, însemnări, începuturile ridicării cetății ar putea fi fixate în intervalul de timp ce a urmat marii invazii tătare¹. Probabil că regele Bela al IV-lea a fost cel care s-a îngrijit de ridicarea unor întărituri la Lipova, Mehadia, Lugoj, Caransebeș, Șoimoș, după cum au consemnat cronicile. Cu toate acestea nu putem să nu ne gândim la faptul că tocmai în aceste puncte strategice au fost ridicate întărituri încă din perioada stăpânirii romane în aceleași scopuri defensive. Este dificil de stabilit astăzi dacă cele ridicate în secolul al XIII-lea sunt suprapuse celor romane, probabil că cercetări

¹ Francesco Grisellini, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, Timișoara, 1984, p. 41.

arheologice speciale ar putea lămuri problema începuturilor orașului și cetății Lipova.

Metoda

Premisele teoretice ale abordării noastre rezidă în istoria conceptelor. Conceptele modelează societatea, în timp ce societatea și politica influențează schimbarea conceptelor. Acest lucru fundamentează concepția, conform căreia istoria conceptelor în măsura în care privim schimbarea lor ca un indicator al transformărilor politice și sociale – poate deschide noi perspective pentru istoria socială. Dacă o aplicăm ca o metodologie independentă, proiectarea în trecut a conceptelor de azi comportă și un rol critic major, referitor la folosirea permanentă a unor idei.

Pentru ca sensul lor de odinioară să fie înțeles (cetate, castel, târg, oraș, comună urbană) de către cititorul zilelor noastre, ține de sarcina istoriei conceptelor redefinirea științifică a sensului lor vechi. Analiza sa are două modalități . una sincronică, prin așezarea, unul lângă altul a sensului lor de odinioară – și una diacronică, prin înșiruirea lor cronologică.

Potrivit datelor cunoscute în prezent, prima mențiune certă este 8 iulie 1315, când Lambert, judele curții regale și comite de Cenad, aflat la Lipova adeverește zălogirea unei moșii². La un interval apropiat, 1 august 1315, Carol Robert de Anjou, regele Ungariei aflat și el la Lipova (*Lipva*) emite un act prin care dăruiește o cetate arhiepiscopului de Esztergom³. Dintr-un act datat mai larg (1315-1318 august 5-9) și emis la Lipova (*Lippau*) rezultă că se afla în acest loc Nicolae, fiul lui Mauriciu, voievodul Transilvaniei și comite de Solnoc⁴. În sfârșit, la 15 decembrie 1316, îl regăsim la Lipova pe Carol Robert, regele Ungariei, cu care prilej emite mai multe acte din această așezare⁵.

Analizând documentul mai sus menționat din intervalul 1315-1316, putem trage unele concluzii. Deși nici unul dintre ele nu specifică statutul acestei așezări, respectiv sat, oraș, târg, posesie, etc., faptul că aici poposește de mai multe ori regele Ungariei, că aici vine voievodul Transilvaniei, ne determină să ne gândim că la această dată am putea să vorbim de o așezare destul de încheată cu rosturi militare în general, dar secundată îndeaproape de cele economice, în special comerciale.

² *Documente privind istoria României, Veacul XIV, Seria C* (în continuare DIR-C), vol. 1, București, 1953, p. 236.

³ *Ibidem*, p. 238.

⁴ *Ibidem*, p. 239.

⁵ *Ibidem*, p. 256.

Un document mai explicit pentru istoria acestei aşezări îl constituie actul din 11 aprilie 1324⁶, prin care acelaşi rege Carol Robert face o donaţie lui Toma, fiul lui Farcaş, voievodul Transilvaniei şi comite de Solnoc. Donaţia vine ca răsplată a faptelor de credinţă şi de arme făcute de voievodul Transilvaniei pe vremea când era castelan de Lipova (*Lipua*) şi de Hoznos (localitate în Ungaria). Având în vedere faptul că Toma de Szecsényia fost înregistrat ca voievodal Transilvaniei în aprilie 1322, putem presupune că funcţia de castelan de Lipova să fi fost deţinută anterior anului 1320 şi astfel evidenţierea sa prin fapte militare trebuie să fi fost făcută undeva în Banat, în împrejurări războinice, poate chiar în intervalul 1315-1316 când regele se afla la Lipova⁷. Oricum nominalizarea unui castelan de Lipova este dovada certă că la acea dată exista o cetate sau cel puţin o aşezare întărită în fruntea căreia se afla o persoană de încredere a regelui. Cu toate acestea, interpretări mai noi venite din partea istoriografiei maghiare susţin că cetatea a fost ridicată mult mai târziu, abia în secolul al XV-lea, după 1456⁸.

Márki Sándor, autorul monografiei comitatului Arad, cât şi cercetătorii care s-au ocupat de problemă, bazându-se pe memorii, cronici, o anumită tradiţie, au considerat că secolul al XIII-lea ar fi fost perioada de naştere a cetăţii, lucru mai greu de crezut azi sau oricum greu de dovedit cu argumente temeinice şi de necontestat. Se pare că nu sunt acceptate nici concluziile unor cercetători maghiari consacraţi ai Evului Mediu, care apreciaseră că în secolul al XIV-lea, respectiv prin documentul din aprilie 1324 se poate atesta existenţa cetăţii Lipovei⁹. Se apreciază că ar fi o greşeală menţionarea Lipovei în acel act, că în mod corect ar fi trebuit să fie pomenit castelanul de Şoimoş.

Desigur că cercetarea istoricului cetăţii Şoimoş, aflată în apropiere de Lipova, dar pe malul opus al Mureşului, dezvăluie faptul că aceasta era deja atestată documentar în secolul al XIII-lea, dar nu în contextul din care să rezulte statutul de cetate (castru). Menţiunea din anul 1278 priveşte doar aducerea sării la Şoimoş. La 1319 este pomenit castelanul de Şoimoş, dată

⁶ *Ibidem*, vol. 2, 1952, p. 121.

⁷ Se ştie că acesta fusese comite al Aradului între 1319-1342, Cf. Pal Engel, *Magyarország világi archontológiája*, Budapesta, 1996, p. 497. Potrivit opiniei aceluiaşi autor, în atribuţiile comitelui de Arad intra şi cea de castelan al cetăţii Şoimoş, de el ar fi ţinut şi domeniul Şoimoşului şi Lipovei.

⁸ *Ibidem*, p. 361.

⁹ Frik Fugedi, *Var es tarsadalom a 13-14 szazadi Magyarországon*, Budapesta, 1977, p. 163; GyorgyDyorfy, *Az Arpad – kori Magyarország torteneti foldrajza*, I, Budapesta, 1963, p. 180.

după care, până în 1398 când este din nou pomenit castelanul de acolo, nu mai apar alte mențiuni explicite. Se poate observa prin comparație cu situația cetății Lipovei o anumită similitudine așa cum aceasta a existat în secolul următor când au avut, cu mici excepții, stăpâni și soartă comună. S-ar putea ridica întrebarea, firească de altfel, de ce a fost necesară ridicarea în paralel a două cetăți atât de apropiate una de alta¹⁰. Dacă avem în vedere poziția geografică și situarea lor pe malurile opuse ale Mureșului, atunci poate să pară plauzibil ceea ce și documentele au atestat, existența celor două cetăți în secolul al XIV-lea.

Dacă regele Carol Robert a vizitat destul de des Lipova, documentele surprinzându-i prezența și la 16 iunie 1325¹¹ și, probabil că și în alte dați, fiind deja cunoscut interesul său pentru realitățile din zonă și pentru cele de la sud de Carpați, nici succesorul său, Ludovic I cel Mare nu va ocoli așezarea.

La doi ani după urcarea pe tron în 1324, Ludovic I se găsea la Lipova (*Lippa*) de unde emite acte¹². Tot aici se găsea și la 20 iulie 1366¹³, când poruncește tuturor nobililor și autorităților din orașele libere regești de pe teritoriul comitatelor Kewe și Caraș să prindă pe toți preoții ortodocși (*Sclavos sive Schismaticos*) împreună cu soțiile și copiii lor, bunurile acestora și să-i aducă pe toți în fața sa, în caz contrar Benedict Himfy și fratele său Petru având libertatea de a-i aduce forțat pe cei care nu s-ar supune. În sfârșit, la 25 mai 1324 regele se găsește din nou la Lipova, când ține judecată pentru mai multe moșii¹⁴. Credem că și în cazul regelui Ludovic I, prezența la Lipova trebuie să fi fost legată de anumite campanii războinice, eventual de cucerirea Vidinului și că dispozițiile sale din anul 1366 pot fi corelate cu aceasta. Spre o astfel de interpretare ne îndeamnă și evenimentele descrise de o cronică franciscană din secolele XVI-XVIII, aflată în păstrarea arhivei franciscane din Budapesta. Cronica descrie mai multe întâmplări din epocă ce au avut loc la: Caransebeș, Timișoara, Lipova, Vinga, locuri în care trăia și o numeroasă comunitate catolică destul de puternică ce s-a bucurat de sprijinul regalității ungare și de cel al statului papal. Socotelile cu dijmele papale plătite de către locuitorii Lipovei

¹⁰ Azi Șoimoșul face parte din orașul Lipova.

¹¹ DIR-C, Veac XIV, vol. 2, 1952, p. 151.

¹² *Ibidem*, vol. 4, 1955, p. 189.

¹³ *Documenta Romaniae Historica, Seria C. Transilvania* (în continuare DRH-C), vol. 13, București, 1994, p. 226.

¹⁴ Frigyes Pesty, *Krasso varmegye tortenete*, III, Budapesta, 1883, p. 125.

(*Leypua, Lippua*) din perioada 1333¹⁵ nominalizează pe preotul Nicolae din Lipova, biserica fiind menționată ca aparținând Arhidiaconatului de Arad.

Se pare că în timpul lui Carol Robert¹⁶ s-a ridicat la Lipova o biserică pe lângă mănăstirea minoriților¹⁷, înălțată la o dată anterioară. Alte mențiuni documentare vorbesc de o mănăstire din Lipova, fără alte specificări sau de o mănăstire franciscană ridicată la 1327 de către ordinul franciscan¹⁸ și pomenită de mai multe ori în: 1345, 1352, 1358¹⁹.

Dintr-un act papal din 22 martie 1349, emis la Avignon ca urmare a cererii făcute către papă de Elisabeta, regina mamă a Ungariei, de a se acorda indulgențe pentru mai multe biserici, rezultă că aceasta a pus să se zidească pentru frații călugări minoriți din Lipova (*Lipua*), din dieceza Cenadului, biserica Sfântului Ludovic episcopul și mărturisitorul²⁰.

Din aceeași categorie de acte emise de cancelaria papală, rezultă că în 1351 un Nicolae de Lipova (*Lippow*), probabil cel menționat în dijmele papale din 1333, ceruse prin solul regelui Ludovic la papă, un canonicat în dieceza de Agria²¹. De asemenea, în septembrie 1374, actele papale pomenesc de răposatul Ștefan, fiul lui Ioan de Lipova, fost canonic al bisericii Transilvaniei ce și-a dat obștescul sfârșit mergând la Paris²². Din aceeași comunitate catolică trebuie să fi provenit și acei studenți de la universitățile din Cracovia, Viena din anii 1383-1384²³.

Dezvoltarea Lipovei în timp s-a datorat în mare măsură poziției sale geografice. Au funcționat aici de foarte timpuriu târguri, locul fiind prielnic schimbului de mărfuri de orice fel. Mureșul a reprezentat mijlocul ideal pentru transportul sării cu ajutorul plutelor și al diferitelor construcții plutitoare de la Partoș – Alba – Iulia până la Lipova, unde se constituiseră importante depozite de sare ce erau apoi valorificate pe alte căi de transport

¹⁵ Theodor N. Trâpcea, *Informații despre unele localități din Banat în secolul al XVIII-lea*, în „Banatica”, Reșița, 1979, nr. V, p. 294; vezi și Agoston Barany, *Temesvarmegye emleke*, Nagy Becskerek, 1848, pp. 100-102.

¹⁶ DIR-C, Veac XIV, vol. 3, 1954, pp. 224, 238, 247; Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, București, 1967, p. 359.

¹⁷ Márki Sándor, *Arad varmegye es Arad szabad kiralyi varos tortenete*, vol. II/1, Arad, 1892, p. 113; Agoston Barany, *op. cit.*, p. 100.

¹⁸ Dezsó Csanki *Magyarország történelmi földrajzaa Hunyadiak korában*, vol. I, Budapesta, 1890, p. 764.

¹⁹ Alexandru Roz, Géza Kovách, *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 1997, p. 143.

²⁰ DIR-C, Veac XIV, vol. 3, 1954, p. 359.

²¹ DRH-C, vol. 10, 1977, p. 43.

²² *Archiv des Vereins für siebenburgische Landeskunde*, Serie Nouă, XXIV (1893), pp. 605-606.

²³ Alexandru Roz, Géza Kovách, *op.cit.*, p. 143.

spre Ungaria și în alte direcții. Așa se explică de ce Ludovic I, regele Ungariei, întemeiază aici un Oficiu de batere a monedei și o Cămară de sare. Documentele epocii vorbesc de banii prețuiți după socoteala de Lipova. În 1344 mărcile sunt evaluate în dinari după socoteala de Lipova (*marcis denariorum compoti Lyppuensis*)²⁴.

Primele mențiuni despre existența unei cămări regale a sării și a unei monetării la Lipova le avem din 29 ianuarie 1357²⁵, când Ludovic I, regele Ungariei, dăruiește cu titlul de nouă donație magistrului Mihail, fiul lui Gheorghe, orășean din Buda, comitele sării din părțile Transilvaniei și al monetării din Lipova (*comitum camerarum nostrarum salium parcium Transsilvanarum et monetarum de Lyppa*) moșia Zomusegh din comitatul Satu-Mare. La mai puțin de trei luni, la 8 mai 1357²⁶, Ludovic I, regele Ungariei, revine cu o nouă donație pentru același magistru Mihail, fiul lui Gheorghe, notarul special al peceții inelare regale. De această dată beneficiarul donației este numit ca și comite al cămărilor di Lipova, al sării din părțile transilvane (*comitis camerarum nostrarum de Lyppa, salium parcium Transilvanarum*), ne mai fiind nominalizată monetăria. Nu știm cât timp a fost în această slujbă, dar la 11 septembrie 1362, documentele vorbesc de fostul comite al cămărilor de sare din Lipova (*quondam comiti camerarum regalium de Lippua*)²⁷.

Reține atenția noastră și actul din 30 noiembrie 1367²⁸, dat de secretarul – cancelar al regelui Ludovic I, la cererea lui Mihail zis Beuldre, comitele cămărilor regești și al ocnelor de sare din părțile Transilvaniei și din Lipova (*comitis camerarum regalium salisfodinarum partis Transilvane et de Lippa*) ce consacră într-un fel denumirea până acum fluctuantă a acestor instituții. Din păcate din lipsă de informații nu cunoaștem mai multe amănunte legate de acest aspect. Presupunem că în timp s-a făcut o separație a acestei cămări de cele ale Transilvaniei. În anul 1410, documentele vorbesc de un Hyanklinus, vicecămăraș al sării din Lipova²⁹, iar la 1418 este pomenit un Filip, cămăraș regal al sării din Lipova³⁰. Probabil că acestei cămări regală îi era subordonată vama de peste Mureș importantă sursă de venituri. Ca și în alte cazuri aceasta putea fi donată sau arendată după caz.

²⁴ DIR-C, Veac XIV, vol. 4, 1955, p. 181.

²⁵ DRH-C, vol. 11, 1981, p. 89.

²⁶ *Ibidem*, pp. 125-127.

²⁷ DRH-C, vol. 12, 1985, p. 97.

²⁸ DRH-C, vol. 13, 1994, pp. 438-439.

²⁹ Ortway Tivadar, Pesty Fr., *Oklevelek Temesvarmegye es Temesvar varos tortenetehez*, vol. I, Pozson, 1896, p. 427.

³⁰ Barabas Samu, *Szeki Teleki család leveltara*, vol. II, Budapesta, 1895, p. 437.

Așa spre exemplu, în 1389, orașenii din Lipova obțin de la Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei o treime din vama sării³¹, o altă parte revenind capitlului din Arad³².

O altă informație despre funcționarea monetăriei pomenite în 1357, o avem în 1454, când se vorbește și de un oficiu de preschimbare a banilor³³, dovadă a existenței unui târg cu schimb important de mărfuri. Probabil că spre sfârșitul acestui secol, acest oficiu și-a încheiat existența. Tot în acest secol, în Lipova s-au dezvoltat meșteșugurile în cadrul unor ateliere meșteșugărești. Agricultură a constituit ocupația de bază pentru majoritatea locuitorilor orașului, documentele menționând în special viile de pe dealurile Lipovei. Un document din 11 august 1367³⁴ pomenește de viile de deasupra satului Miniș învecinate la miazăzi cu via lui Petru, medicul din Lipova (*Petri, medici de Lyppa*).

Informațiile documentare trecute în revistă relevă faptul că așezarea era în Evul Mediu destul de prosperă, intrată în circuitul economic și bine ancorată din perspectivă strategico-militară. Neocolită de regele Ungariei în călătoriile sale prin Transilvania, așezarea a fost vizitată de voievozii Transilvaniei³⁵ sau de către alte personalități ale timpului. A poposit aici de mai multe ori Pipo de Ozora (1404-1426), comite de Arad³⁶ și de Timiș, Cenad, Krassou, Keve, Zarand, care a decedat aici în decembrie 1426³⁷.

Evoluția așezării din perspectivă economică, politică, militară și-a pus amprenta asupra evoluției statutului așezării. Dacă în secolul al XIV-lea era menționată fără vreo determinare, în secolul al XV-lea lucrurile se schimbă. La 1389, pentru prima dată regele Ungariei vorbește de „orașenii noștri de Lipova (*Lyppa*)”³⁸, iar documentele din anii 1402, 1410, 1414 vorbesc de orașul Lipova (*Lyppa*)³⁹. Aflat apoi la Lipova în noiembrie 1426, regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg emite mai multe acte scrise unde se specifică statutul de oraș (*civitas*) al așezării⁴⁰. Mulțumit de găzduirea oferită, regele acordă orașenilor acestui oraș (*civibus eiusdem civitatis*) scutirea de plata darurilor de Anul Nou. Cu toate acestea, Lipova nu intră în categoria orașelor libere regești, statutul ei fiind încă nedefinitivat. Acte mai

³¹ *Aradul permanentă în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 119.

³² Dezso Csanki *op. cit.*, p. 764.

³³ Márki Sándor, *op. cit.*, p. 181; Csanki Dezso, *op. cit.*, p. 764.

³⁴ DRH-C, vol. 13, 1994, p. 417.

³⁵ *Ibidem*, p. 480.

³⁶ Tivadar Ortway, Fr. Pesty, *op. cit.*, vol. II, p. 437; Pal Engel, *op. cit.*, p. 204.

³⁷ Márki Sándor, *op. cit.*, p. 113.

³⁸ Dezso Csanki, *op. cit.*, p. 764.

³⁹ Alexandru Roz, Géza Kovách, *op. cit.*, p. 143.

⁴⁰ Agoston Barany, *op. cit.*, pp. 12-13.

târzii emise la diferite date: 1440, 1459, 1473, 1482, 1486⁴¹ îi conferă aceeași denumire de *civitas* cu toate că nici un document oficial, emis din cancelaria regală nu îi conferise, în mod oficial statutul mai sus menționat. Așa se poate explica de ce în paralel cu denumirea de oraș a fost numit în alte acte contemporane cu apelativul de târg (*opidum*), inferior celui de oraș. În acest sens sunt cunoscute mai multe acte din anii: 1444, 1446, 1475, 1497⁴².

În jurul orașului și al cetății Lipova s-a constituit un domeniu dăruit sau cumpărat de la rege împreună cu orașul și cetatea de mai multe ori pe parcursul secolului al XIV-lea, constituind nu o dată obiect de dispută între marile familii nobiliare. De altfel, așa cum am arătat mai sus, este dificil și credem, fără rost, să se opereze o separare între istoria orașului și a cetății cu același nume. Totuși, rolul de cetate a ieșit mai bine în evidență în secolul al XV-lea, când era socotită ca o cetate importantă a comitatului Arad, după ce documente din anul 1389 o considerau cetate regală, iar domeniul ei aparține capitlului din Arad⁴³. Documentele fac însă rar distincția dintre oraș și cetate, cele două fiind suprapuse. Astfel, la 1475 se vorbește de castrum Lyppa, dar la 1482 îi este asociată și calitatea de oraș. „*castrum Lyppa simulcum civitate Lyppa*”, ca la 1486 să se aprecieze de-a dreptul orașul Lipova cu cetatea din ea „*civitas Lyppa et castrum in eodem habitum*”⁴⁴. Evidențierea cetății s-a făcut atunci când considerentele militare au primat, dar în vremuri de liniște au ieșit în evidență calitățile economice ale așezării, vorbindu-se în documente de orașul, târgul Lipova împreună cu domeniul constituit în jurul ei.

Pe parcursul secolului al XIV-lea orașul (târgul) Lipova împreună cu cetatea și domeniul au avut mai mulți stăpâni. Dacă ar fi să dăm crezare celor scrise de Márki Sándor, autorul monografiei comitatului Arad sau, mai nou, de informațiile cuprinse în unele lucrările recent apărute, ar rezulta că în anul 1426, regele Sigismund de Luxemburg a dăruit orașul Lipova lui Șişman, fiul țarului bulgar⁴⁵. Cum însă o asemenea informație nu este susținută documentar, lipsind din colecția *Documenta Romaniae Historica*, (Seria D, vol. I), unde ar fi trebuit să se regăsească, cât și din alte volume de documente din secolul al XIV-lea, iar trimiterile autorilor lucrărilor de mai sus nu au acoperire, ne îngăduim să avem o oarecare reținere. Informațiile

⁴¹ Dezso Csanki, *op. cit.*, p. 764.

⁴² *Ibidem*; Alexandru Roz, Géza Kovách, *op. cit.*, p. 145.

⁴³ Alexandru Roz, Géza Kovách, *op. cit.*, p. 143.

⁴⁴ Dezso Csanki, *op. cit.*, p. 760.

⁴⁵ Informație preluată și de Gheorghe Lanevschi, *Repertoriul cetăților din județul Arad, Partea II*, în, „Ziridava”, Arad, 1978, nr. X, pp. 819-820.

provenite din cronici târzii, sau o anumită tradiție poate fi uneori inexacte. Probabil că s-a creat o confuzie vorbindu-se de evenimentele ce au loc cu un secol mai devreme, prin 1366.

Potrivit unor date controlabile, se pare că domeniul Lipovei se afla în 1446 în proprietatea unui Hagymas de Geregsău, care cu acordul țării, în acest an efectuează un schimb cu Iancu de Hunedoara, respectiv schimbă domeniile Șoimoșului și Lipovei cu cele ale Basanului și Jupanului, ca apoi, în același an să vândă pentru vecie lui Iancu de Hunedoara părțile lor din domeniile Șoimoș și Lipova⁴⁶. În acest fel Lipova oraș, Lipova cetate și domeniul aparținător intră în posesia Huniazilor, soarta acestora fiind comună cu cea a cetății Șoimoș. Se pare că schimbul făcut de Iancu de Hunedoara a fost contestat, urmat de un proces ce a avut ca rezultat, în 1447, faptul că acesta a renunțat la o parte din domeniu⁴⁷. Iancu de Hunedoara a fost prezent la Lipova (*Lippa*) de unde este interesat de realitățile din Țara Românească⁴⁸, dar și de dezvoltarea așezării sub toate aspectele, inclusiv cel religios. După Márki Sándor, el este cel care a scos din Lipova ordinul minoriților franciscani – componenți ai ordinului călugărilor cerșetori – care se bucuraseră în secolul trecut de sprijinul regalității (aveau biserică și mănăstire), iar în locul acestora sunt aduși călugări din ordinul capistran din clasa călugărilor paulini prezenți la Lipova⁴⁹.

Interesul său credem că a vizat în special rosturile militare ale cetății Lipova în contextul luptelor cu turcii, fiind apreciate de către Iancu de Hunedoara care se îngrijește să o repare și să o consolideze. După moartea sa (1456) Lipova cu părțile ei de domeniu stăpânite de Huniazi se păstrează în familie. Astfel, la 20 martie 1458, aflat la Lipova, Szilagyi Mihail, guvernatorul regatului Ungariei, cumnatul lui Iancu de Hunedoara, invită orașul Sibiu să-și trimită reprezentanții săi care să asiste la Alba Iulia la ceremonia reînhumării corpului lui Ladislau de Hunedoara⁵⁰.

Documentele editate până acum nu îngăduie o limpezire convingătoare a împrejurărilor în care Lipova își schimbă stăpânii. Se pare că regele Ungariei, Matei Corvin, dăruise cetatea și orașul guvernatorului pomenit mai sus⁵¹, aflat la Lipova, fără să știm când și în ce împrejurări

⁴⁶ Márki Sándor, *op. cit.*, p. 306.

⁴⁷ Dezso Csanki, *op. cit.*, pp. 760-761, 764.

⁴⁸ Pal Engel, *op. cit.*, p. 361 consideră că cetatea a fost înălțată de către Iancu de Hunedoara.

⁴⁹ Márki Sándor, *op. cit.*, pp. 384-385.

⁵⁰ *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenburgen*, vol. VI, București, 1981, p. 10.

⁵¹ Márki Sándor, *op. cit.*, p. 114.

donația nu mai era valabilă. Cert este că la 1462, cehul Giskra Ioan de Brandesi cumpără de la regele Matei Corvin orașul Lipova. Din adeverința dată la Lipova de către Ioan Giskra de Brandesi, la 21 august 1464, rezultă că orașul Bistrița dăduse suma de 6.000 de florini de aur din porunca regelui pentru cedarea cetății (nu se specifică și care)⁵². Posibil să fi fost vorba chiar de cetatea Lipova, deoarece cetatea în virtutea dreptului de danie regală este dăruită în 1471 comitelui suprem al Aradului, Nicolae Banffy, când primește și cetatea Șoimoșului și funcția de comite suprem al comitatului Arad. Această dublă stăpânire, pe de o parte a orașului de către familia Giskra, care se pare că nu fusese integral despăgubită, iar pe de altă parte a cetății de către familia Banffy a dat naștere la multe conflicte și neînțelegeri care au ajuns uneori chiar la forma unor lupte ⁵³. Astfel, în 1474 Ioan Pogracz de Dindeleag, fost voievod al Transilvaniei la acea dată, dar ca având calitatea de castelan al Lipovei, împreună cu vicecastelanul său și alți oameni de stare nobilă și nenobilă din Lipova, ca susținători ai lui Giskra la târgul din Lipova distrug bunurile iobagilor lui Banffy și îi întemnițează. Succesele în această luptă pentru stăpânire au fost efemere pentru ambele părți. Acest conflict dezvăluie realitatea că viața orașului și cea a cetății omonime era suprapusă. Giskra primise orașul, dar are castelan și vicecastelan în cetate, pe când Banffy primise cetatea, dar în realitate controla mai degrabă orașul. Ambiguitatea aceasta, cât și efortul de a limpezi situația s-a prelungit pe parcursul întregului secol.

Se pare că în anul 1482 regele a zălogit Lipova pentru suma de 10.000 galbeni lui Ioan Pongratz de Dindeleag⁵⁴. Stăpânirea acestuia este însă de scurtă durată întrucât la 1487, regele Matei Corvin, invocând vina necredinței îi retrage dreptul asupra orașului Lipova și îl donează fiului său, Ioan de Hunedoara. Pentru intrarea în stăpânirea acestuia a fost nevoie de apelul regelui la forțele militare ale comitatului Arad, orașul fiind ocupat în urma unui asediu. Ioan de Hunedoara stăpânește orașul Lipova, căruia prin anul 1490 îi adresează mai multe porunci. Aceasta însă nu a exclus continuarea demersurilor și a plângerilor de către Nicolae Banffy, situația nefiind clarificată nici în anul 1503, când acesta moare⁵⁵.

Se pare că în anul 1494 Ioan Corvinul a zălogit Lipova banului de Bosnia pentru o scurtă perioadă de timp, deoarece la moartea sa în 1506, Beatrix de Frangepan stăpânește atât cetatea, cât și orașul Lipova⁵⁶. După

⁵² *Urkundenbuch zur Geschichte...*, p. 196.

⁵³ Márki Sándor, *op. cit.*, p. 114.

⁵⁴ Dezsó Csanki, *op. cit.*, p. 764.

⁵⁵ Márki Sándor, *op. cit.*, p. 115.

⁵⁶ Alexandru Roz, Géza Kovách, *op.cit.*, p. 145.

căsătoria acesteia cu margraful de Brandenburg, la 22 martie 1510, ea primește ca donație, printre altele și Lipova, respectiv Șoimoș⁵⁷. Acest margraf, Gheorghe de Brandenburg a manifestat un interes crescut față de cetatea Lipovei, punând să fie ridicate în 1512, zidurile de piatră jur-împrejurul ei.

Pe tot parcursul secolului al XIV-lea pe lângă stăpânii ce s-au perindat, cetatea a avut un conducător efectiv în persoana unui creștin. Astfel, în timpul lui Iancu de Hunedoara, la 10 februarie 1456, apare un Blasiu, diacul de Kezy ca și castelan ce deținea aceeași demnitate și pentru Șoimoș⁵⁸. Apoi, pe la 1474, documentele menționează numele lui Ioan Pongracz de Dideleag, ajutat în această funcție de un vicecastelan în persoana lui Kero Foris. O altă mențiune documentară de la 1490 desemnează pe Haraszthy Francisc care însă îndeplinește simultan funcția de castelan, atât pentru cetatea Lipovei, cât și pentru cea a Șoimoșului, aflată în apropiere, pe celălalt mal al Mureșului⁵⁹. Aceeași dublă calitate o avusese la 15 decembrie 1509 un Ioan Horvath de Razwaya (*castrorum Lyppa et Solimos castellanum*)⁶⁰. Se pare că la 20 ianuarie 1512 depune jurământul de credință în calitate de castelan, Bodo Nicolae, care este de asemenea și castelan de Șoimoș, pe care îl găsim în fruntea cetății ajutat acum de un vicecastelan german, Gheorghe Prontner și slujbași de încredere ai margrafului⁶¹. După un interval mai lung de timp în care nu cunoaștem numele castelanilor de Lipova, în 1531 este menționat Petru Petrovici de Șuraklin, înrudit cu familia Zapolya și partizan al acestuia, care este pomenit în 1534 în calitate de comite de Timiș⁶².

În timpul răscoalei lui Gheorghe Doja (1514), cetatea este asediată de răsculați, iar castelanul, lipsit de sprijin, predă cetatea răsculaților la 7 iunie 1514. În urma înfrângerii răsculaților, cetatea Lipovei, cât și cea a Șoimoșului sunt ocupate de către trupele lui Ioan de Zapolya, care însă în urma mai multor demersuri germano-poloneze renunță la ea, la 6 iunie 1516. În aceeași zi margraful vinde cetățile Lipova și Șoimoș palatinului Ungariei, Perenyi Imre, pentru suma de 22.000 de florini⁶³. Pentru cei care

⁵⁷ Márki Sándor, *op. cit.*, p. 115.

⁵⁸ Pal Engel, *op. cit.*, pp. 362, 414, castelan de Șoimoș, om de încredere al lui Iancu de Hunedoara între anii 1447-1458.

⁵⁹ Márki Sándor, *op. cit.*, pp. 114, 307.

⁶⁰ Barabas Samu, *op. cit.*, p. 313.

⁶¹ Márki Sándor, *op. cit.*, pp. 115, 122, 310.

⁶² Cristina Feneșan, *Constituirea principatului autonom al Transilvaniei*, București, 1997, p. 41.

⁶³ Márki Sándor, *op. cit.*, pp. 116, 312.

ar fi încălcat contractul, documentul prevedea o amendă de 40.000 de florini, din care 1/3 revenea regelui, 1/3 părții care respectă contractul, iar 1/3 ar fi revenit cetăților de la hotare în scopuri defensive.

În acest fel cetatea Lipovei împreună cu cea a Șoimoșului vor deveni pentru o bună perioadă de timp, baza principală a lui Ioan Zapolya, apoi a reginei Izabela și a tânărului principe, Ioan Sigismund.

În fruntea celor două cetăți, noul stăpân, Ioan Zapolya, își pune persoane de încredere, respectiv este numit sârbul Radics Bosics, apoi Balintics Ștefan, care păstrează Lipova sub stăpânirea sa în lupta cu partida germanofilă. În toamna anului 1528 sub zidurile Lipovei se aflaseră Petru de Pereny, voievodul Transilvaniei împreună cu alți nobili ardeleni, Ștefan Mailath, Torok Balint etc., cu scopul de a cuceri Lipova, dar fără succes⁶⁴.

După lupta de la Mohacs asistăm la o creștere considerabilă a rolului deținut de cetatea Lipovei, cetate de graniță ce putea să închidă accesul turcilor înspre Transilvania pe valea Mureșului, dar și în părțile vestice.

Alături de cetate și-a sporit prestigiul și orașul Lipova. Acesta avea o conducere separată de cea a cetății, condusă de castelan, fiind condus de către un jude ajutat și sfătuit de 12 jurați ai orașului, care formau un consiliu sau magistrat orășenesc. Probabil că funcționarea acestuia trebuie să fi fost asemănătoare cu cea a altor orașe din Partium și Transilvania, atât în ce privește atribuțiile judecătorești, militare etc., cât și ca formă de organizare.

Date fragmentare oferă câteva informații asupra numelui acestor juzi: Vlad Tamas (1414), Szucs Simon (1455), Kovacs Peter (1516-1520), Lukacsy Matyas (1525), Dancsik Janos (1531), Szabo Istvan (1544), din care rezultă că erau maghiari. Se pare că aveau loc alegeri anuale sau oricum pe perioade scurte. Interesant pentru nivelul atins în evoluția orașului este situația din 1516-1520, când judele Kovacs Peter nu știa să citească, iar ca să poată să priceapă și să îndeplinească porunca scrisă a regelui a trebuit să meargă la un canonic al capitolului din Cenad. În acest act al regelui, judele orașului Lipova este numit *judex popuklaris conditionis*⁶⁵, ceea ce ar indica mai degrabă statutul unui târg, decât al unui oraș, judele, în general, fiind o persoană înstărită, nobil și cunoscător cât de cât al scrisului și cititului.

Ridicarea efectivă a așezării la rangul de oraș liber a fost făcută în anul 1529, prin privilegiul acordat la 29 iulie de către regele Ungariei, Ioan Zapolya. Înălțarea la acest nou statut s-a făcut în noul context creat după Mohacs, când Lipova cumpărată de Ioan Zapolya devine un punct important de sprijin pentru acesta în lupta cu partida lui Ferdinand. În privilegiu,

⁶⁴ *Ibidem*, p. 510.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 181.

potrivit unui anumit tipic, se specifică faptul că favorul s-a făcut la cererea orașenilor și locuitorilor din orașul său de moștenire Lipova (*civitas nostram hereditariam Lippa*). Privilegiul era răsplata regelui pentru ajutorul dat pe câmpul de luptă, dar și pentru ospitalitatea și credința față de el. Prin acesta i se acordau Lipovei aceleași privilegii de care se bucura și orașul Buda⁶⁶, un fapt mai puțin obișnuit în condiții normale, orașul fiind ridicat în rândul orașelor libere regești ale regatului.

În ce constau de fapt privilegiile obținute de oraș. Cetățenii și locuitorii orașului erau scutiți de plata oricăror dări ordinare anuale față de cetatea Lipovei, de plata oricăror taxe și contribuții ajutătoare, de plata venitului cămării. Se adaugă apoi prevederi ce asigurau libertăți comerciale: scutirea de orice vamă sau tricesimă pentru orice fel de marfă transportată pe uscat sau pe apă prin orice loc din regat, atât la dus, cât și la întoarcere.

Privilegiul era întărit cu pecetea secretă a regelui, ca o mărturie a celor incluse în el, urmând așa cum era uzanța să fie ulterior redactat în forma solemnă pe pergament și întărit cu pecetea mare a regelui⁶⁷.

După această dată orașul va întări actele emise în numele său cu cele două peceti, cea mare și cea mică a orașului (se pare că uneori orașul le folosea și anterior acestei date). Aceste peceti identice ca formă și conținut, deosebite însă prin mărime, cuprindeau de jur împrejur înscrisul *Sigillum civitatis Lippua*. În centrul pecetii se găsește o cruce flancată de două steluțe, la baza crucii se află o luntre mare, din capetele căreia își scot capul două vietăți: un corb și un lup, ambele cu gurile deschise⁶⁸. Prezența stilizată a bărcii sau luntrei pe sigiliul orașului confirmă încă odată rolul deosebit pe care-l avea în viața economică a orașului râul Mureș pe care se transportau mari cantități de sare în principal, dar și alte mărfuri.

Concluzii

Privilegiul primit de orașul Lipova în 1529 venea să statueze și să recunoască în mod oficial evoluția Lipovei pe parcursul întregii epoci a voievodatului. Pe parcursul a mai bine de două sute de ani, când apare prima mențiune documentară, fără nici o precizare asupra statutului locului pomenit și până în anul 1529, Lipova a evoluat, dobândind statutul de oraș liber regesc, cu privilegii ce au asigurat o dezvoltare înfloritoare a așezării în condiții obișnuite de pace.

⁶⁶ *Ibidem*, pp. 181-182; Agoston Barany, *op. cit.*, pp. 15-17.

⁶⁷ Nu cunoaștem dacă acest act solemn a fost emis în cancelaria regelui Ioan Zapolya. Ulterior, prin 1611, când orașenii cer reconfirmarea acestui privilegiu ei înfățișează principelui această formă a actului și nu documentul solemn cum ne-am așteptat.

⁶⁸ Márki Sándor, *op.cit.*, p. 183.

Împreună cu orașul și pentru a se asigura mai buna apărare a așezării s-a dezvoltat și cetatea omonimă. Inițial ridicată din lemne și pământ, probabil în secolul al XIV-lea, ea este reparată în mai multe rânduri. Înconjurarea cetății cu un zid protector de piatră are loc abia la sfârșitul secolului al XV-lea – începutul secolului al XVI-lea.

Atât orașul, cât și cetatea au fost inițial domenii ale regelui, dar care treptat prin donații, vânzări, ajung în stăpâniri private. În timp, pe parcursul dezvoltării orașului ce depășește cetatea, se ajunge la o separare a conducerii celor două. Orașul va fi condus de către un magistrat orășenesc în frunte cu un jude, toți aleși de către comunitatea Lipovei, în timp ce cetatea, cu rosturi militare în creștere, va fi condusă de către un castelan. Aflată pe teritoriul comitatului Arad, atât timp cât a fost domeniu regal, cetatea trebuie să fi fost subordonată comitelui de Arad, așa cum era și cetatea Șoimoș din imediata apropiere a Lipovei, dar pe malul opus al Mureșului. Ulterior, după secolul al XIV-lea, atunci când stăpânul cetății este un nobil, acesta este și cel care își pune castelanul. De remarcat este și faptul că pe tot parcursul secolului al XV-lea, dar și la începutul secolului al XVI-lea, cetatea Lipovei a avut același castelan ca și cetatea Șoimoșului.

Dacă inițial orașul Lipova a fost acela care s-a dezvoltat în mod deosebit ca și centru comercial pentru sare și mărfuri cu oficiu cameral, monetar, de preschimbare a monedei, nu putem să nu sesizăm că la capătul aceleași perioade istorice și cetatea a crescut considerabil ca rol. Am putea chiar spune că în mare parte acesteia i se datorează privilegiile orașului. Apropierea turcilor în zonă după Mohacs a avut un impact deosebit. Cetatea Lipovei devine cetate de graniță cu un alt statut și rol decât în perioada precedentă.

BIBLIOGRAFIE

Aradul permanentă în istoria patriei, Arad, 1978.

Archiv des Vereins für siebenburgische Landeskunde, Serie Nouă, XXIV, 1883, pp.605-606.

Barabas, Samu, *Szeki Teleki család leveltára*, II, Budapesta, 1895.

Barany, Agoston, *Temesvarmegye emléke*, Nagy Becskerekén, Pleitz Pal Betuvel, 1848.

Csanki, Dezso, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, I, Budapesta, 1890.

Documenta Romaniae Historica, Seria C. Transilvania, vol. 10 (1351-1355), București, Editura Academiei, 1977.

Ibidem, vol. 11 (1356-1360), București, Editura Academiei, 1981.

- Ibidem*, vol. 12 (1361-1365), București, Editura Academiei, 1985.
- Ibidem*, vol. 13 (1366-1370), București, Editura Academiei, 1994.
- Documente privind istoria României, veacul XIV, Seria C*, vol. 1 (1301-1320), București, Editura Academiei, 1953.
- Ibidem*, vol. 2 (1321-1330), București, Editura Academiei, 1952.
- Ibidem*, vol. 3 (1331-140), Editura Academiei, 1954.
- Ibidem*, vol. 4 (1341-1350), București, Editura Academiei, 1955.
- Dyorffy, Gyorgy, *Az Arpad – kori Magyarorszag torteneti foldrajza*, I, Budapesta, 1963.
- Engel, Pal, *Magyarorszag vilagi archontologiaja*, Budapesta, 1996.
- Feneșan, Cristina, *Constituirea principatului autonom al Transilvaniei*, București, Editura Enciclopedică, 1997.
- Fugedi, Frick, *Var es tarsadaloma 13-14 szagadi Magyarorszagon*, Budapesta, 1977.
- Griselini, Francesco, *Încercare de istorie politică și naturală a banatului Timișoarei*, Timișoara, 1984.
- Lanevschi, Gheorghe, *Repertoriul cetăților din județul Arad*, Partea a II-a, în „Ziridava”, Arad, 1978, nr. X, pp. 817-822.
- Sándor, Márki, *Arad varmegye es Arad szabad kiralyi varos tortenete*, vol. II/1, Arad, 1892.
- Ortvay, Tivadar, Pesty, Frigyes, *Oklevelek Temesvarmegye es Temesvar varos tortenetehez*, I (1183-1430), Pozsony, 1896.
- Roz, Alexandru, Kovách Géza, *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 1997.
- Suciu, Coriolan, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, București, 1967.
- Trâpcea, Theodor N., *Informații despre unele localități din Banat în secolul al XVIII-lea*, în „Banatica”, Reșița, 1979, nr. V, pp. 291-296.
- Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen*, în „Siebenburgen”, VI, 1981.

Despre comuna Vârfurile, județul Arad

About Vârfurile, Arad County

ing. Ioan GROPȘIAN
Timișoara

Abstract

The village of Vârfurile is located on the upper course of the Crișul Alb river, between Gurahonț and Hălmagiu. The commune, also known as part of 'Hălmagiu County', is composed of eight villages: Vârfurile as the central settlement, Avram Iancu, Groși, Lazuri, Măgulicea, Mermești, Poiana and Vidra. The historical documents attest the settlement since 1390. Vârfurile is located in the area of the three mountains of Bihor, Codru-Moma and Metalliferous Mountains.

Keywords: *history, settlement, geographic position, Vârfurile / Ciuci*

Vârfurile, comuna din județul Arad cunoscută ca parte a Țării Hălmagiului, este compusă din următoarele opt sate: Vârfurile reședința de comună, Avram Iancu la 5 km de reședință, Groși la 15 km, Lazuri la 6 km, Măgulicea la 3 km, Mermești la 5 km, Poiana la 15 km și Vidra la 3 km.

Acest areal este mărginit de următoarele alte comune: Hălmagiu la est, Pleșcuța la vest, Criștior la nord.

Comuna este amplasată pe cursul superior al Crișului Alb, între Gurahonț și Hălmagiu. Distanța față de Arad, atât pe calea ferată cât și pe șosea, este de 130 km. Din Vârfurile se ramifică și șoseaua ce merge spre Oradea, prin Ștei.

Vârfurile sub forma de Chuch este atestat documentar din anul 1390¹.

O descriere sugestivă a zonei Vârfurile din punct de vedere geografic ne-a lăsat-o Traian Mager: „*Coloane de munți împăduriți purced din trunchiul Bihorului direct sau din Moma în direcția sud-vestică spre Criș. Pe măsură ce înaintează, slăbesc pădurile și dealurile devin mai pleoștite, brăzdate de ogoare, până ce se pierd în lunca puțin pronunțată a Crișului. Orientându-ne după Criș, la partea inferioară și superioară a luncii, mai*

¹ Alexandru Roz, Kovách Géza, *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 1997.

ales de la Vârfurile, ramificațiile coloanelor își recapătă energia și retezate de apele Crișului, produc adevărate chei, căci în față Gorganele din Munții Metalici răsar brusc, chiar din albia râului. Pe stânga Crișul nu are nici afluenți, nici lunci. Privite de la înălțimea pe care ne-o oferă Pietrele Aradului (1425 m), Dealurile Aciuei, Glemeiele, Hereadul și Șortocul, aproape nu se mai reliefează din planul luncilor...”².

Parafrazându-l pe Mager, am spune că, traversând cu piciorul regiunea de la vest la est, vom găsi trei văi, una mai îngustă la Aciuța, una mai largă la Vârfurile (Leuca), una și mai largă la Hălmagiu.

Trebuie să mai adăugăm câteva elemente, tot geografice. Localitatea Vârfurile este amplasată între trei munți: Bihorului, Codru-Moma și Metaliferi. La Vârfurile auzi vorbindu-se des de Biharia. Înțelegi că este un munte, poate și crezi că îl vezi, dacă ți-l arată cineva. Trebuie însă să ai o hartă pentru a fi sigur că ai văzut muntele în șirul de culmi ce străjuiesc localitatea la nord-est. Înșiruirea de culmi de la nord-est, face parte din creasta principală a Munților Bihorului, care începe undeva la sud de Vârful Piatra Arsă (1488 m), ajunge la platoul carstic Padiș apoi, tot spre sud, urmează Vârful Piatra Galbenei, Groapa Ruginoasă, Șaua Vârtop (1140 m), amplasată pe șoseaua Lunca (lângă Vașcău) – Nucet – Arieșeni – Gârda de Sus, Vârful Piatra Grăitoare (1658 m), Vârful Biharia (1597 m), Vârful Curcubăta Mare (1849 m, cel mai mare din Munții Bihorului, se vede din câmpie, se recunoaște chiar din Ungaria releul amplasat pe vârful), Vârful Muncelu (1500 m), Vârful Piatra Aradului (1429 m), Vârful Muntele Rotund (1409 m), Muntele Găina (1467 m) și se oprește la Avram Iancu, în Valea Arieșului Mic³. Creasta amintită are o lungime de aproximativ de 48 km, din care, ce se vede de la Vârfurile de pe culmea Hereadului reprezintă o lungime de 11-12 km, de la Vârful Muncelu la Muntele Găina. De aici nu se vede Vârful Curcubăta, fiind obturat de Muncelu, cu atât mai puțin Vârful Biharia care este, la rândul lui, obturat de Curcubăta. Pentru amplificarea peisajului trebuie urcat pe Gorgana. Vârful Curcubăta este numit pe hărți și Vârful Bihor, mai rar. În direcția nord-vest, de pe culmea Heread, se vede în lungul ei creasta principală a Munților Codru-Moma, mult lătită iar în direcția nord se deschide Valea Leuca, în direcția șoselei spre Vașcău. Muntele Gorgana face parte din Munții Metalici sau Metaliferi, culmea Hereadului face parte din Munții Bihorului, iar culmea

² www.darnick.com, *Ținutul Hălmagiului*, vol. 1, *Noțiunea de Ținut al Hălmagiului*.

³ Marcian Bleahu, Sever Bordea, *Munții Bihor Vlădeasa*, București, 1981, pp. 23, 56, 59, 78.

Glemaia din Munții Codru-Moma. Apoi mai este Muntele Dobrin și Dealul Mare.

La Vârfurile, poți să spui că într-o zi ai fost în trei munți: Codru-Moma, Bihorului, Metaliferi. Cât privește poziționarea localității Vârfurile față de creasta principală a Munților Bihorului considerați mai importanți, ea se află în dreptul mijlocului tronsonului de creastă principală, cuprins între Curcubăta și Găina. Spre sud, sunt Munții Metaliferi cu alte vârfuri, anume, de la dreapta la stânga sau de la est spre vest, Dăniloi, Gorgana, Lăpșorașul⁴ (Slev). Spre sud-vest, în dreptul localității Gurahonț, Munții Zărandului se sfârșesc. Se poate spune că cei 135 kilometri pătrați ai comunei Vârfurile sunt înconjurați numai de culmi.

Rețeaua hidrografică a comunei Vârfurile se compune din valea Crișului Alb, cel mai important curs de apă în care se varsă, la gară, Valea Leucii, vale pe care este așezată localitatea Vârfurile. Ea vine de la Măgulicea și Lazuri, are afluenți pe Hidrișoara (Vidrișoara), care vine de la Avram Iancu și Valea Plopilor⁵. Alte două văi, Valea Rogozului și Valea Poienii formează Valea Tăcășelelor, pe unde vine șoseaua de la Arad⁶.

Vântul mai cunoscut este Orădanul. El suflă din nord-vest și aduce ploaie⁷, colectând de fapt umiditatea din Munții Codru-Moma. Umiditatea relativă medie anuală este de 72%, cu temperaturi pe timpul verii de 20°C și de -14-8°C⁸ iarna.

Acum nu ne vine greu să spunem „vârfurile”, deși pare inutilă schimbarea denumirii localității în anul 1926, dându-se dovadă de necunoaștere a unor termeni din limba română, într-o zonă etnic românească, dar probabil nu de către cei din zonă, ci de alții care, după Unirea din 1918, pe de o parte au rămas cu o fobie maghiară nejustificată, iar pe de altă parte, neputând sau nevrând să recunoască comunității o parte a unor drepturi funciare, au trecut peste acel moment cu preocuparea de a da un nume „românesc” localității, care, de fapt, avea un nume românesc dintotdeauna, Ciuci, dar care, evident că până atunci, nu putea fi scris decât Csucs (Csúcs). Un alt sat din Ardeal de lângă Târgu Mureș purta același nume Ciuci, azi Stâna de Mureș. În Țara Românească sunt cunoscute familii cu numele Ciuciu. În munți, adeseori întâlnim toponimele Cioaca. Să vedem ce spun dicționarele de specialitate despre semnificația acestui termen.

⁴ Informator Gheorghe Slev.

⁵ Lidia Zoica Iuga, *Monografia comunei Vârfurile*, lucrare de licență, 1997, p. 6.

⁶ *Ibidem*, p. 3.

⁷ *Ibidem*, p. 6.

⁸ *Ibidem*.

Mai întâi, un dicționar de arhaisme și regionalisme. Sunt date 32 de definiții pentru acest termen, din care spicuim:

„- *ciuci*, *ciucésc*, verb reflexiv (popular) 1. a se așeza pe vine, a sta pe *ciuci*, a se stârci, a se strânge, a se face ghem, a se ghemui. 2. a strânge laolaltă, a turti, a mototoli, a totoliți, a boți.

- *ciuci* s.m. plural. (regionalism) tăiței”. Considerăm că este o greșeală. Nu se fac *ciuci*, se fac *cici*, care sunt tăiței groși și lungi fierți în zeama în care a fiert fasolea. Au aspectul macaroanelor la exterior, în sensul că sunt la fel de groși, dar nu sunt sub formă de tub. Se mănâncă fără brânză și se ung cu ulei. Se mai mănâncă și „*zama de cici*”, care este o zeamă de fasole cu morcovi, în care se aruncă și acei tăiței groși dar scurți (în Sălaj „răzaluiți”, dați pe răzătoare).

„- *ciuci*, (regionalism) *crap mic*”⁹.

Într-un dicționar etimologic găsim:

„- *ciuci* (-césc, -ít), verb. – 1. a se ghemui, a se lăsa pe vine. – 2. a mototoli, a încreți, a zbîrci. – 3. a strânge, a îngrămădi. Slavă. *čučati* (DAR), cf. sârbește *čučati* „a se lăsa pe vine”, maghiară *csucsulni* „a sta jos”; însă ar putea fi vorba și de o formație spontană. – Derivația *ciuciuli* (variantea *ciocioli*), verb (a se ghemui, a zbârci, a încreți) prin intermediul finalei expresive -li (conform academicianului Gh. Graur, BL, IV, 91), fiind improbabilă derivația propusă de Philippide, de la *ciuli*; *ciuciulete* (ghemotoc, dop, cocoloș; bobină; ciupercă, zbârciog). Ca și în alte cazuri, sunt forme care coincid cu alte formații spontane, conform macedoromână *ciuciulă* (culme), ce pare a indica dependența de rădăcina expresivă *ciucă*; macedoromână, meglenoromână. *ciuciulian* „ciocîrlie”, în legătură cu bulgarul *kukuletka*, cuvînt rar (în alte limbi slave *ciuciuriетка*, *ciucirietky*-afină, afine, *kukulienka*-partenera cucului – n.a.). Pe de altă parte, *ciuciuli* ajunge să se confunde cu *giugiuli*, în sensul în care îl folosește Cantemir, de „a netezi, a mângâia”, cf. *ciuciula*, verb. după Graur, BL, V, 223, *ciuciulete* s-ar explica plecându-se de la *ciuci* „penis”(limba rromă), ipoteză puțin probabilă”¹⁰.

Dintre toate variantele lexicale de mai sus, cea mai potrivită ni se pare cea care reprezintă o realitate cât de cât palpabilă, justificabilă, în cazul de față geografică, adică exprimarea ideii că venind, fie de la Gurahonț, fie de la Hălmagiu, ajungând la Vârfurile ajungi la o culme, la un loc deschis, de unde se văd niște vârfuri. Ungurii, când au dat denumirea de *csúcs* (vârf)

⁹ Gh. Bulgăr, Gh. Constantinescu-Dobridor, *Dicționar de arhaisme și regionalisme*, București, 2002.

¹⁰ *Dicționarul etimologic român*, Web.ro.

sau când au preluat-o identic de la românii din zonă, au pus în evidență faptul că la Heread ești într-un fel de vârf (de fapt o culme), din care cobori, fie spre Hălmagiu fie spre Vârfurile. Rădăcina expresivă *ciucă*, te trimite la toponimul *cioacă* (vârf), cu pluralul *cioace* sau *cioci*, foarte aproape de *ciuci*. Deci, se poate spune că Ciuciul românesc sau Csúsc-ul unguresc, exprimă una și aceeași realitate geografică legată de relief, ungurii probabil preluând termenul de la români fără dificultate, dacă am fi de acord cu această explicație a termenului.

Nu neglijăm o posibilă apropiere între *ciuci* și *cici*. În această situație, ar trebui să facem referire și la vlahii *cici*, dar nu în prezenta lucrare.

N. Drăganu dă pentru Ciuci următoarea etimologie: albanezul *tsuke*, bulgarul *cuka*, românescul *ciucă*, pluralul *ciuci*, adică *vârfuri*¹¹.

Legat de toponime, Traian Mager enumeră toponime unde au fost vetrele unor familii de la Vârfuri. Astfel, sunt înșiruite „crângurile”, legându-le de familii: Heread – familia Cornea, Ciniejești (Cnejești) – familia Nicoară, Balintești-familia Balint, Cărcutești – familia Sârcuța, Podita sau Podița – familia Nicoară, Igești – familia Iuga, Mărculești – familia Crainic. Apoi se enumeră părți din hotar: Mlaca, Zăloage, Măgura (445 m), Hereduț, Glemeie, Căsoaia, Heread, Criș. Alte toponime sunt: Gorgana (606 m), Lăpșoru, Biserica Naului, Plescioara, La Oale, Grind (spinare de deal între două locuri apătoare), locuri în țarină: Zăvoaia, Rovina, Harmanasca (sau Hărmăneasca? n.a.), Vetri, Nonescu, Tiori (sau Țiori? n. a.), Coliba Dolvii, Gredina Daii, Câmpu lui Gabor, Câmp la Balte, Pietriceaua, Sclamnihuri (loc arător), Părău, Strujinuașii, Hidrișoara¹².

Legat de aceste toponime, interesant este modul în care le-a surprins la un moment dat istoriografia maghiară: „*Hiriad*”, „*Halmagycsúcs*”, „*Gorgána*”, „*La Maghiura*”, „*La Glumeie*”, „*La Cașoie*”, „*La Halocel*”, „*Heread*”, „*Valea Popiilor*”, „*La Sohadol*”, „*La Cris*”, „*Mlaka*”, „*Hereduș*”, „*Sarcuțesc*”, „*Ingesd*”, „*Craincesd*”, „*Nicoresa*”, „*Poghita*”, „*Balintiesd*”¹³. Se pare că acestea au fost culese atât din lucrări scrise în limba română, cele cu litera *ș* sau *ț*, precum și prin viu grai. De asemenea, aici Heread și Hiriad pot fi locuri diferite. În lucrarea lui T. Mager, se precizează și numele la familiile de baștină din Vârfurile: Nicoară, Crainic,

¹¹ N. Drăganu, *Românii din veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1933, p. 17.

¹² www.darnick.com, *Ținutul Hălmagiului*, vol. 1, *Istoricul localităților, toponimia și onomastica în sprijinul istoriei*.

¹³ Somogyi Gyula, *Monographiája Arad vármegye és Arad szab. kir. város*, Arad, 1913, p. 138.

Balint (nobili), Bucșa, Feier (nobili), Slav, Sârcuța, Oaida (în cartea funciară sunt scriși Vaida) iar dintre intelectualii mai cunoscuți, se face referire la Popa Adam din Ciuci, acesta fiind considerat cel mai vechi cărturar din zonă. El a tradus sau copiat o completare practică la *Ceaslovul Mic* între anii 1720 și 1724. Pentru celelalte sate aparținătoare comunei sunt reprezentative printre altele și numele de Sirban, la Mermăști. De asemenea, se enumeră proprietarii domeniului Ciuci: la 1439 Brancovici, la 1441 Marothy, la 1442 Berini, la 1444 Huniade, la 1447 Banffy, la 1510 George de Brandenburg, la 1551 Kendy; la 1494 Corvin și Banffy sunt în proces pentru el. Dintre cei ce au avut proprietăți mai mici în Ciuci sunt menționați, fără nume, un nobil din Ciuci, la 1461, care a primit ca nouă donație localitățile Vidra, Măgulicea și pusta Namez¹⁴.

La 1867, sunt evidențiați în documente următorii proprietari în Ciuci cu numărul de familii: Balint 10, Banciu 1, Bucșa 13, Dolga 1, Feier 6, Hârduț 4, Iuga 14, Câmp 2, Crainic 44, Crișan 1, Lăzăr 5, Moțica 1, Nicoară 65, Pană 4 (rromi), Petrișor 5, Sârcuța 17, Șerban 3 (rromi), Știop 2, Slav 14, Vaida 3¹⁵.

Tot Traian Mager mai arată zonele din hotarul localității de azi unde, cândva au existat case nobiliare: Hereadul, despre care localnicii își amintesc că moșii lor acolo duceau dijma, a cincea parte din toate produsele și unde se presta o parte din robotă¹⁶.

Ne-am documentat asupra așa-ziselor case domnești și în legătură cu localnicii din Vârfurile. Am aflat astfel de câteva construcții mai importante. Una dintre ele era moara lui Bucșa, lângă podul șoselei ce vine de la Arad și trece peste Leuca, unde a fost „firez” domnesc, adică unde a existat un gater. Aici se făcea parchet și furnir până în anul 1860. Azi, există pe acest amplasament moara lui Nicu lu’ Rengea, refăcută în anul 1967. Roata hidraulică a fost reparată în anul 2004 și poate să reziste încă foarte mulți ani. Moara a funcționat până în anul 2004, când a murit morarul. Proprietatea este în continuare în familie, la fiica morarului, dar nu este utilizată. Pe malul celălalt (malul drept geografic al pârâului Leuca) se găsește „birtul domnesc”, care mai există și azi, o clădire în stare bună, în proprietatea lui Nicolae Crainic¹⁷ (Slev).

O altă zonă, unde sunt cunoscute construcții din perioada feudală este o mică luncă amplasată la intrarea văii Leuca în sat, pe malul stâng, la locul Curțești. Date foarte importante ne sunt puse la dispoziție de Dan

¹⁴ www.darnick.com, *Ținutul Hălmagiului*, loc. cit.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Informator Gh. Slev.

Căpățână în studiul „Cercetări arheologice la Hălmagiu și la Vârfurile”. Autorul atribuie punctului Curțescu denumirea Palanca de la Vârfurile, în virtutea mențiunilor din documentele medievale. Spune că cercetările din teren s-au efectuat în 1973, ocazie cu care s-a identificat „o cetate de pământ cu planul aproximativ dreptunghiular și cu colțurile rotunjite și ieșite în afara planului laturilor. Dimensiunile sunt de 95 m x 82 m. Are o particularitate ce constă în faptul că șanțul de apărare umplut pe vremuri cu apă din râul aflat la 250 m spre vest, este situat spre interior în raport cu valul de pământ. S-a făcut o săpătură sub forma unui șanț pe latura de nord a fortificației, aproape de colțul de nord-est, lungă de treizeci metri și lată de un metru. Săpătura a sondat o mică parte din incinta cetății și a secționat șanțul de apărare și valul. S-au constatat numai fragmente ceramice, care au dovedit că fortificația este o palancă târzie, din secolul al XVI-lea, din epoca în care în această zonă se afla granița dintre Principatul transilvan și Pașalâcul de Timișoara”¹⁸.

Iată descrierea palâncii pe care o găsim în monografia lui George Hărduț: „Cu câteva sute de ani în urmă a existat în această comună o construcție «domnească», înconjurată cu un șanț de vre-o doi metri adâncime și cu 4-6 m lățime, care probabil noaptea se umplea cu apă. [...] Construcția cred că era prevăzută cu un pod basculant, care numai ziua era întins peste șanțul cu apă, iar seara se ridica pentru a nu mai putea intra nimeni în curte. Localnicii numesc acest loc Curțescu și spun că aici ar fi locuit foștii voievozi ai Ciuciului, probabil voievodul de la 1514, Nicolaie Ciuceanu și urmașii lui. Este de necontestat că această „curte” adăpostea personalități de seamă ale timpului, lucru dovedit prin însăși grandoarea construcției și prin șanțul care a înconjurat-o”¹⁹. Și continuă: „Când în 1928 a fost construită linia ferată forestieră de la Vârfurile până la Leuca pentru transportul lemnului din Munții Bihariei, săpăturile făcute pentru terasament și șanțul liniei pe la un colț al locului unde sunt urmele curții, a fost găsită o grindă de stejar foarte groasă, cioplită în patru laturi, dar cum în acel timp nu se dispunea de macarale, care ar fi putut ajuta la scoaterea ei din șanțul săpat, grinda a fost lăsată în pământ pe locul ei. Au mai fost găsite bucăți de piatră și cărămizi din zidurile fostei construcții”. [...] „În partea de răsărit de această „curte”, cam la 300 metri există un alt loc numit „căsoaia”, probabil și aici a fost o casă mare în care au locuit

¹⁸ Dan Căpățână, *Cercetări arheologice la Hălmagiu și la Vârfuri (jud. Arad)*, în „Revista muzeelor și monumentelor. Monumente istorice și de artă”, București, anul XLV, 1976, p. 78; <http://patrimoniu.guv.ro>.

¹⁹ George Hărduț, *Monografia comunei Vârfurile, jud. Arad*, Arad, 1988, p. 28, mss. aflat în posesia pr. Gh. Ancaș din Vârfurile.

voievozi sau cneji români. În acest loc se văd mult mai slab urmele fostei construcții, aceasta poate și din cauza că terenul a fost mai bun pentru agricultură și a fost cultivat mai des de către foștii lui proprietari. Bătrânii satului spun că și ei au auzit de la bătrânii lor că aici ar fi locuit un conducător al românilor din aceste așezări moțești”²⁰.

În noiembrie 2009, situl Curțescu era încă intact, respectiv erau vizibile elementele de fortificare, traseul fostei căi ferate, șanțul secundar de aducțiune al apei din Pârâul Vâlceaua era oarecum estompat, dar vizibil pentru un ochi avizat. De asemenea, este vizibil șanțul exterior și cel interior, dar care puțin probabil că la origine a fost un șanț de apărare, cum preciza mai sus Dan Căpățână. Nu am observat săpătura din 1973. Se văd foarte bine „colțurile rotunjite”, dar care sunt de fapt niște lobi pe colțuri, ceea ce conferea protecție sporită pentru porți în caz de atac. În schimb, la locul „căsoaia”, totul era nivelat. Nici un ochi avizat nu mai poate vedea nimic. De menționat că în vecinătatea acestor două construcții se aflau și se mai află crângurile vechilor familii Nicorești, Bălințești și crângul Cinejești, locuit cândva tot de familia Nicoară²¹. În altă parte găsim că această fortificație datează din secolele VIII-IX²².

O altă fortificație medievală, azi inexistentă, este semnalată tot în monografia lui George Hărduț. „Dacă urmele de ziduri ale fostei cetăți nu mai există, deoarece pe locul și din materialul ei s-au construit două biserici cea unificată [care probabil fusese cea reformată, construită pe vremea senioratului din Ciuci și care putea să fie o biserică fortificată conform tradiției din Transilvania de la acea dată, n. a.], care a fost demolată pe la 1889, după cum spune monografia bisericii comunei Vârfulurile și cea ortodoxă română, care funcționează și azi. Există în schimb movila artificială unde a fost cetatea. Oricine se uită sesizează destul de ușor, că movila nu este o continuare a dealului Glemeia la marginea căreia se află, ci este adăugată, iar marginile dinspre est, sud și vest sunt consolidate cu ziduri de piatră. Dacă ar fi făcute săpături în jurul bisericii cu siguranță că s-ar găsi urme ale fostei cetăți”²³. Subscriem la acest deziderat, că pe Glemeia fie pe locul clădirii bisericii actuale, fie pe locul clădirii poștei se mai afla o cetate de mici dimensiuni, dar de piatră. Ambele amplasamente sunt potrivite pentru ridicarea unei fortificații, deoarece aici culmea Glemeii este îngustă și abruptă. O taluzare artificială a versantului dinspre Gurahonț a porțiunii din vecinătatea clădirii poștei, paralel cu axa

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, p. 30.

²² enciclopediaromaniei.ro, varfurile.

²³ G. Hărduț, *op. cit.*, p. 27.

dealului, în mod deosebit spre Gurahonț, este evidentă. Un șanț săpat perpendicular pe coama dealului în scop de apărare este chiar șoseaua. Un alt șanț pare să fi fost între biserică și casa de deasupra ei. Prin urmare, credem că cetatea a fost chiar pe locul actualei biserici. Zidul de incintă al cetății putea constitui zidul de incintă al bisericii reformate. Poate o parte din zidul de incintă se mai găsește la temelia zidurilor de sprijin ale curții bisericii actuale. Probabil că biserica actuală a fost refăcută din cea anterioară. Cu ocazia ridicării clădirii poștei, ridicată relativ recent, nu s-au semnalat la săparea fundațiilor urme arheologice. În general, aceste cetăți, dacă nu erau distruse cu ocazia desfășurării conflictelor militare, ele se puteau distruge cu ocazia tratatelor de pace, dacă ele cădeau pe linia de graniță, pe partea celui învins. Este cunoscut că, de exemplu, cetățile din Banat de pe malul Dunării au fost distruse urmare a tratatului de pace cu turcii din jurul anului 1550. La fel și aici, după stabilirea granițelor cu Pașalâcul de Timișoara este posibil ca cetatea de piatră de la Vârfurile să fi fost distrusă, demantelată probabil conform tratatului. După aceea ea nu a mai fost refăcută.

Toate aceste elemente conduc la concluzia că aici a existat un complex feudal. În cadrul acestui complex trebuia să existe și o biserică voievodală identică cu cea de la Hălmagiu, din piatră și cu ancadrame gotice sau cu cea din Galșa, comuna Șiria, catolică la 1334, situată mult mai la vest, acum în ruină²⁴. Dar din toate descrierile privind locurile cu construcții istorice la Vârfurile parcurse de noi, niciunul nu face referire la posibilitățile existenței unei astfel de biserici.

În sfârșit, pe Dealul Hereadului ni se mai semnalează alte construcții: „Există un loc numit „vârful Hiriadului” [în altă parte folosește termenul de Heread, n. a.], unde și azi se mai văd urme ale așezărilor feudale, care în revoluția de la 1848-49 au fost arse și devastate de către revoluționari (cărămida din aceste clădiri a fost dusă de oamenii din sate și folosită la alte construcții). Fostul proprietar al Hiriadului cu numele de Sfaigăr, zis Hărțăg, care după anul revoluției nu mai locuiește la Vârfurile ci în Hălmagiu și Budapesta, păstrează stăpânirea acestor terenuri până prin 1902-1912, când le vinde și pleacă definitiv la Budapesta”²⁵. Găsim în DEX că *herțog* nu înseamnă altceva decât *duce*, *voievod*, din germană *Herzog*, cu excepția semnificației căzută în desuetudine, când se înțelege, *client bun*, *om cu educație*, *galant cu femeile*. Dacă numele de familie al

²⁴ Adrian Andrei Rusu, George Pascu Hurezean, *Biserici medievale din județul Arad*, Arad, 2000, p. 93.

²⁵ G. Hărduț, *op. cit.*, p. 28.

acestui fost proprietar sau al unuia anterior lui nu a fost și Herzog, atunci ne aflăm în fața unui caz, când printr-un topic s-a transmis nouă locul unde se afla cândva un voievod sau topicul a surprins un moment de tranziție când, voievodul nu mai era un comandant de oști și menirea lui a fost deturnată spre o funcție administrativă cu rol de colectare a dijmelor. Găsim în dicționarele franceze și engleze pentru cuvântul *hired* sintagmele „*hired mourner*” – jelitoare, „*hired assassin*” – mercenar, „*hired asasin*” – asasin plătit, „*hired killer*” = „*thuer à gages*” – tot cu sens de *ucigaș plătit*. Din nou suntem în fața unor „descoperiri lingvistice” surprinzătoare, adică toponimul ne spune că la Heread se plătea, ceea ce confirmă și tradiția. Nu ne mai miră unele opinii neașteptate privind originea moșilor sau teoriile care susțin faptul că migratorii au ajuns până pe cele mai îndepărtate văi. Cuvântul în cauză poate face parte dintr-un fond indo-european, semnificația lui în limba română fiind pierdută.

În altă variantă, putem să dăm crezare că pe grof l-a chemat Herold²⁶ (Slev).

O informație verbală că la Heread ar mai fi „ceva” ne-a parvenit și de la doamna Lidia Iuga, menționată în lista bibliografică, care a reținut un element asemănător provenit de la cei ce au lucrat cu arheologii. Am verificat informația la fața locului, fără a observa ceva semnificativ la suprafața solului.

În schimb, în noiembrie 2009, pe această culme, după indicațiile lui Slev Gheorghe, am identificat trei fundații, puternic deteriorate, acoperite de pământ și iarbă, amplasate relativ apropiat, având dimensiunile 9m x 26 m, 11m x 24 m și 12m x 32 m, dar care nu pot fi atribuite acelei cetăți. Înălțimea ruinelor la data cercetărilor nu depășea 0,9 m și a fost constatată la prima clădire menționată. A treia clădire, care era cea mai mare, avea două încăperi, celelalte având mai multe încăperi, dar mai mici. Nu am constatat urme de fortificări. Având în vedere dimensiunile relativ modeste, forma lor dreptunghiulară, existența și a toponimului de „șuri” atribuit acestor ruine²⁷ (Slev), este puțin probabil ca aici să fi existat o reședință nobiliară fortificată. Prin urmare, o astfel de reședință nobiliară mai trebuie căutată, dacă nu pe Heread, atunci în altă parte. Aceste curți (șuri) au fost distruse la 1848 cu ocazia revoluției, după ce la 1784 au scăpat ca prin minune de furia răsculaților, deși cele din Hălmagiu, Aciua și Pleșcuța au fost distruse și prădate până în temelii²⁸. La Revoluția din 1848, curțile de la Heread s-au

²⁶ Informator Gh. Slev.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ G. Hărduț, *op. cit.*, p. 81.

distrus, în condițiile în care pe culme s-au dat bătălii grele între români și unguri. Se spune cu amărăciune, dar anecdotic: „*românii au fost mai mulți și ar fi putut bate, dar comandantul care a fost austriac a fost cumpărat de unguri și a dat românilor cartușe cu alune în loc de plumb*”²⁹.

În Primul Război Mondial, Hereadul este supus din nou luptelor, ungurii făcând tranșee până la coasta ce domină gara, unde au instalat câteva cuiburi de mitralieră. De asemenea, soldații unguri se instalează și în nordul comunei, la Măgulicea, Lazuri și Groși, făcând astfel legătura cu secuii și cadeții ce au venit de la Oradea și se instalaseră pe Dealul Mare. Astfel, linia frontului se întindea de la Brusturi de sub Vârful Dobrinului până la Vârful Dăniloi din Masivul Gorgana, cota 639 m. Aceasta era situația la 15.04.1919. Confruntarea avea să vină imediat, la 16.04.1919, când regimentul Horia, cu 4000 de moți, recrutați de armata română îi împing pe unguri fără șovăire. Lupte aprige s-au dat chiar la mijlocul frontului, la Heread, cota 256 m. Această culme a Hiredului este un platou ce desparte zona Vârfurile de Hălmagiu. Nu are un aspect propriu-zis de culme, dar este mai sus decât cele două localități. Aici au căzut sublocotenentul Șerban Ioan, care a murit mai târziu la spital și Petru Ciocolan care a murit pe loc și care are mormântul în curtea bisericii din Vârfurile. Alți trei soldați români care au murit au fost îngropați în cimitirul bisericii din Mermești. Doi dintre aceștia sunt cunoscuți, Constantin Gruia și Constantin Buhat³⁰. Ungurii au avut atunci 800 de morți și 200 de prizonieri, care a doua zi au fost escortați la Hălmagiu. Se cunoaște faptul că aproximativ 20 de soldați unguri au fost îngropați chiar la Vârfurile, într-o groapă comună, la ieșirea din localitate spre Hălmagiu, pe partea stângă lângă șosea, în colțul livezii, unde începe urcușul (priporul spre Vârful Hereadului). Dintre români au murit zece soldați și doi civili. Au mai fost încă o sută de răniți dintre care, probabil, unii au mai decedat și prin spitale³¹.

În Al Doilea Război Mondial, în data de 12 septembrie, trupele române și sovietice s-au amplasat în perimetrul comunei pentru a aștepta atacul dușmanului, utilizându-se și de astă dată facilitățile strategice ale zonei. Dușmanul însă s-a oprit la Sebiș, la 40 kilometri vest și la Vașcău, la 28 kilometri nord³². În felul acesta, localitatea era ocolită de linia frontului. Este al doilea moment istoric, după cel de la 1784, când Vârfurile nu suferă în timpul conflictelor, deși este cunoscut modul negativ de comportare al armatelor sovietice cu populația civilă.

²⁹ *Ibidem*, p. 62.

³⁰ Informator pr. Gh. Ancaș (Vârfurile).

³¹ G. Hărdut, *op. cit.*, p. 71-72.

³² *Ibidem*, p. 73.

A urmat apoi continuarea experienței totalitare, care începuse anterior celui de-Al Doilea Război Mondial în care concretul social, adică individul, a fost falsificat. Totuși sistemul nou, comunist, „a prins”, pentru că tentativa de reinstaurare a democrației după război, fără un sprijin extern, a eșuat repede. Așa că, populația, din rândul căreia nu au lipsit profitorii, s-a adaptat, pentru că Zărandul, România erau într-o criză identitară de multă vreme. Această criză identitară, din păcate, este prezentă și azi și ea nu va dispărea până când conștiința comunității locale privind apartenența la o societate civilă nu se va regăsi într-o formă de organizare socială și economică. Altfel spus, nu trebuie să subordonăm oricum și să acordăm o prioritate absolută politicului în dauna intereselor locale. În acest context, conceptul de țară, în particular de Țară a Zărandului ar trebui reactivat precum și cel de moț, respectiv de Țară a Moților.

Au existat și iobagii înnobilați, despre care am amintit mai sus: Balint de Ciuci și Iuga de Măgulicea. Ca detaliu, un Balint devine de Ciuci când a fost înnobilat de Mihail Apafi I, principe al Transilvaniei, la 2 iunie 1684³³. Înnobilarea s-a făcut în contextul istoric al luptei dintre curuți (soldați reformați de diferite etnii, pro otomani) și lobonți (soldați austrieci de diferite religii), o parte însemnată din populația Apusenilor aderând la curentul antihabsburgic. Pentru că acest curent istoric este puțin cunoscut la noi, deși a avut implicații majore nu numai în zona Zărandului, ci în toată Transilvania și Europa Centrală, este de menționat că acești curuți susținuți spre sfârșitul mișcării și de Mihail Apafi I, au dus o politică pro otomană până la asediul Vienei, 1683, când otomanii au fost înfrânți precum și după acest eveniment, până la Pacea de la Satu Mare, din 1711. Înainte de momentul 1683 practic (și) cu ajutor transilvan, otomanii aproape reușesc să cucerească Viena. De remarcat că în acest conflict, Constantin Brâncoveanu, deși contribuisese militar la asediul Vienei alături de otomani cărora le era vasal, a avut o contribuție deosebită la despresurarea Vienei, prin serviciul secret, făcut în calitate de creștin în favoarea austrieilor, serviciu de la care i s-a tras și moartea.

Începând cu secolul al XV-lea, se generalizează situația prin care conducători militari importanți să fie de fapt mercenari ca, apoi, armatele înseși să fie armate de mercenari. Toate aceste elemente conduc la pierderea treptată a serviciilor militare prestate de cnejii și voievozii locali în armatele maghiare și austriece după vechile reguli (acelea de împărțire a pradei). Implicit aceasta a condus la decăderea rolului jucat de valahi în sistemul militar feudal central-european.

³³ *Ibidem*, p. 44.

Aflăm că descendenți ai acestor familii înnobilate s-au mutat la Șimand și Covăsânț. La 1794 sunt menționați în documente spre a prezenta probele pentru dovedirea titlului. La finele secolului al XIX-lea, Mihai Balint era membru în congregația comitatensă. Despre trunchiul de familie rămasă la Ciuci s-au găsit date la 1846, când s-a făcut un conscript al familiilor nobiliare din Zărand, în ordine alfabetică, unde este menționat Balint de Ciuci cu zece familii. Alături de el sunt menționați la Ciuci nobilii Iuga cu 13 familii, Sârcă cu 14 familii³⁴. La 1862, cu ocazia altei conscripții, sunt menționați Balint de Ciuci cu 15 familii și Iuga de Măgulicea cu 35 de familii³⁵. La aceeași pagină, autorul precizează că la data la care a întocmit monografia, anul 1988, „sunt cunoscute ca provenind din voievozi, cneji, nobili și nemeși un număr de 223 de familii, dintre care 49 cu numele Iuga, 14 Balint, 15 Sârcă, 87 Nicoară, una Oaida, 49 Crainic”³⁶.

Populația Ciuciului, luat mai întâi ca district în evul mediu, apoi comună, a fost răspândită în satele Ciuci, Avram Iancu (fostă Aciua), Groși, Lazuri, Măgulicea, Poiana, Vidra. A existat o perioadă când sediul se afla la Avram Iancu, în casele grofului Holaki, între 1830 când s-a înființat primăria și 1870³⁷. Considerăm că, de fapt, primăria s-a înființat la 1870. Registrele de stare civilă au fost întocmite începând din 1.10.1895³⁸. Satul Mermești se alipește la Vârfurile în secolul al XX-lea. Localul jandarmeriei a fost construit în anul 1906, până atunci a funcționat tot într-o casă a grofului Holaki, la Aciua³⁹.

Populația comunei Vârfurile a evoluat astfel: în anul 1720 au fost 600 locuitori, la 1834 au fost 2311 locuitori, la 1866 erau 3489 locuitori, la 1869 erau 4912 locuitori, la 1900 erau 5427 locuitori, la 1913 erau 5746 locuitori, la 1930 erau 5563 locuitori, la 1968 erau 4866 locuitori, la 1980 erau 4084 locuitori, la 2002 erau 3298 locuitori⁴⁰. Astăzi, suprafața comunei este de 136 km pătrați.

În perioada 1890-1930, jumătate din familiile de localnici din zona Hălmagiu (a se înțelege și Vârfurile) au vândut proprietățile celor de la munte și putem spune că a fost un nou curent de reîmprospătare a filonului genetic moțesc.

³⁴ L. Z. Iuga, *op. cit.*

³⁵ G. Hărduț, *op. cit.*, p. 45.

³⁶ *Ibidem.*

³⁷ *Ibidem*, p. 54.

³⁸ *Ibidem.*

³⁹ *Ibidem*, p. 55.

⁴⁰ *Ibidem*, pp. 54, 81.

Telefonul s-a introdus la Ciuci în 1895 iar oficiul poștal a fost înființat în anul 1925 în casa dirigintei, Mihuța Toma care, în anii 1936-1940, a fost notar comunal⁴¹.

Ca instituție de sine stătătoare, Școala a luat ființă în 1820, dar documente scrise au fost găsite numai din 1901-1902⁴².

Anii 1813-1816 au fost ani neroditori, ploioși, cu foamete și holeră. „*Era atâta apă încât nu se putea umbla pe ulițele satelor*”⁴³.

Între anii 1831 și 1836 a izbucnit, din nou, holera și, din nou, s-a ajuns la foamete în rândul populației. Iobagii nu au mai contractat căsătorii din cauza foametei. Din acei ani, din cauza umidității din lunca râurilor, culturile s-au extins pe dealurile mai înalte, Măgura, Subgrădina, Poalele Dobrinului⁴⁴.

Anii 1925, 1932, 1935 și 1936 au fost și ei ani ploioși. „*Tăciunul și mucegaiul au făcut pâinea amară*”⁴⁵.

În 1933 și 1937 au fost epidemii la vite și porci, iar în 1933 a fost o invazie de șoareci de pădure, care „au mâncat tot”. Invazia s-a repetat apoi în 1957 și 1988. În 1986-1988 a fost epidemie la găini, în ciuda tuturor vaccinărilor. Anii 1987 și 1988 au fost secetoși. Nu a plouat din iunie până la sfârșitul lui septembrie. Râul Criș și Leuca puteau fi traversate pe oriunde⁴⁶.

Reforma agrară din 1921 a împroprietărit cu pământ țăranii din Vârfurile în localitățile Ineu, Covăsânț (din jud. Arad) și în Banat, iar cea din 1945 a împroprietărit alte 65 de familii tot în Banat și în jud. Arad, la Șiria, Sântana, Tisa Nouă, Frumușani și Șagu⁴⁷.

După ce cnejii și-au pierdut pământul, drepturile lor din bătrâni nemaifiind recunoscute, deoarece nu mai era nevoie de serviciul lor militar, proprietățile au fost donate de suveranul locului sau cumpărate de viitorul proprietar.

La reforma din anul 1921, proprietățile mai importante aparținuseră grofilor Szfaiger (zis Hărțog) și Holaki. Acestea au fost vândute anterior locuitorilor comunei în 1909-1910 și 1915 cu suma de 26000 zloți aur (cea din Vârfurile) și cu 250000 (de zece ori mai mult, dacă nu este o greșeală de ordin) zloți aur (cea din Avram Iancu). Vânzarea nu a fost făcută de

⁴¹ *Ibidem*, p. 54.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*, p. 75.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 76.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 78.

proprietari, ci de banca din Hălmagiu, unde moșiile au fost ipotecate de administratorii lor, în schimbul unor sume de bani pe care grofii i-au investit în industrie la Budapesta și la Viena. Prețul unui iugăr de pământ (0,57 ha) a variat de la 200 la 500 zloți aur. Mulți dintre țăranii care au cumpărat pământul l-au pierdut, neputând achita dobânzile pentru banii luați de la bănci. Pădurea Gorgana a aparținut Hărțogului până în 1923-1924 și a fost răscumpărată de către vârfureni cu suma de 145000 lei.

În anul 1720, comuna, adică Ciuci-ul și satele aparținătoare, avea 62 gospodării de iobagi. Se aproximează că numărul de iobagi era de cel puțin 248 din totalul maxim de 600 de locuitori⁴⁸. Precizăm că acești iobagi erau iobagii statului austriac (iobagi camerali) și, de multe ori, erau supuși și unor obligații față de grofi (a fost una din cauzele răscoalei lui Horia, Cloșca și Crișan), dar numai dacă existau grofi ca proprietari de pământ. Este posibil ca anumiți „grofi” să fi fost în realitate doar arendași (cum au fost cei implicați în conflictul de la Câmpeni, când s-a declanșat răscoala amintită). De asemenea, nu am putut stabili încă, necercetând arhiva de război austriacă, dacă până la urmă dezideratul înființării regimentelor de graniță austriece (dar cu români) s-a pus în aplicare sau nu în Munții Apuseni. În esență, grofii existau în afara regiunii miniere legată de aur și în afara eventualului regiment de graniță, deoarece în aceste situații tot fondul funciar, zăcămintele, pădurile, apele, satele aparțineau administrației miniere, respectiv regimentului și era exclus în această situație să existe grofi în zonă. Se puteau da în arendă doar anumite drepturi cum ar fi cârciumăritul și stațiile poștalioanelor. Din materialele parcurse și din comparația ce poate fi făcută cu zona bănățeană, din punct de vedere al mineritului, respectiv al organizării militare gândite de același imperiu, credem că localitatea Vârfurile nu intra în aceste perimetre. De aceea, aici a fost posibilă pătrunderea unui număr de grofi maghiari (dar foarte redus înainte sau după anul 1800) prin cumpărare de pământ și păduri și nu prin deposedări abuzive așa cum s-a petrecut în secolele anterioare. Cumpărarea pământului sau a pădurilor de către grofi nu s-a făcut însă de la urmașii nobililor români sau de la țăranii liberi ce puteau fi singurii proprietari semnificativi, ci de la statul austriac care, după ocuparea unor teritorii în urma unor războaie – Transilvania în cazul de față, introducea administrația camerală (azi i-am spune ministerială, deși noțiunile nu sunt identice), prin care pământul și nu numai constituiau proprietatea împăratului. Statul era reprezentat în teritoriu prin guvernatori. Pământul era dat în folosință sau cumpărat. În funcție de condițiile interne sau externe la care era supus,

⁴⁸ *Ibidem*, p. 86.

imperiul putea să cedeze sau să vândă domenii unor persoane fizice sau regatului Ungariei, în cazul de față. Regatul introducea propria administrație numită administrația comitatensă, care nu era caracterizată numai de reapariția comitatelor, ci mai ales prin aceea că fondurile funciare deveneau private, cumpărate fiind în principal de grofi. La introducerea acestei administrații, se reîmproprietăreau cu prioritate vechii proprietari cu sau fără despăgubire. În oricare din cele două variante, un nobil era în drept să vândă proprietatea. Din această cauză, țăranii din Vârfurile au făcut efortul de a cumpăra proprietățile Heread și Gorgana, știind că Hărțogul, la rândul lui, îl cumpărase sau poate îl primise, ambele variante fiind conforme, altfel s-ar fi ales calea revendicării gratuite.

La nivelul anului 1945, alt an tulbure, fără îndoială, se face următoarea clasificare a țăranilor: cei cu două, până la două și jumătate hectare de pământ și fără alte mijloace de existență erau țăranii săraci, apoi cei ce aveau între două și jumătate hectare până la cinci și jumătate hectare, tot fără alte mijloace de existență erau țăranii mijlocași, dacă nu foloseau angajați. Chiaburii erau cei cu peste șase hectare de pământ sau chiar mai puțin, dar foloseau angajați. Tot chiaburi erau și cei care aveau cazane de țuică, mori, foștii comercianți care aveau pământ, chiar dacă îl lucrau singuri. Proprietarii de cariere, de exploatații forestiere, gatere, comercianții fără pământ erau burghezi⁴⁹.

În anul 1968, suprafața de 1257 hectare de pământ și 50 hectare de livezi era lucrată de 2757 de țărani. Între 1968 și 1988 numărul animalelor de tracțiune a scăzut cu câte unul pe fiecare familie⁵⁰.

Alături de pământ, o bogăție a fost și piatra, andezitul. Carierele au început să livreze piatră din 1893. După Primul Război Mondial exploatarea de piatră în carieră se extind, deschizându-se în 1928 cariera Bârlog, în 1932 cariera CFR, în 1934 cariera Macău, în 1936 cariera Biserica Naului, în 1942 cariera Bărleasa, în 1943 cariera Valea Dosului. Au mai existat și alte cariere. În 1968, la cariere lucrau 610 muncitori⁵¹. Această rocă eruptivă are 1200-2000 kg/mc. Carierele de piatră au adus pentru comună un plus financiar. În 1939, se extrăgeau zilnic 130 mc de piatră, din care 40% era criblură. Exista și o producție de pavele la cariera Biserica Naului de formatul 9 cm x 9 cm x 9 cm, 18 cm x 18 cm x 13 cm, 12 cm x 12 cm x 10 cm. De regulă, carierele erau în proprietatea primăriei, care le închiriau pe o

⁴⁹ *Ibidem*, p. 87.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*, p. 81.

perioadă de 2-5 ani. Existau și cariere private⁵². Andezit s-a mai extras și în carierele de la Aciuța și Leasa.

Morăritul a fost dezvoltat la un moment dat. În anul 1933 funcționau 23 de mori, în anul 1944 funcționau 19 mori iar în anul 1968 opt mori și patru în anul 1988, din care trei cu pietre și una cu valțuri (a lui Băciu Aurel). Moara cu valțuri există și azi cu utilaje cu tot, în Vârfurile și este singura în stare tehnică bună de funcționare. Mai există o moară cu pietre, completă, tot în Vârfurile, dar ea nu funcționează. Cea mai veche moară, care a avut în ea elemente de la 1726, proprietate a lui Tulea Jurca, a fost distrusă în 1950 iar acum este în stare de ruină⁵³.

Tronsonul de cale ferată Gurahonț-Vârfurile-Hălmagiu a fost construit între 1890-1893 de societatea Arady-Cenady⁵⁴ cu sediul în palatul Cenad, de lângă Primăria Arad. Tunelul Gorgana are 300 metri lungime.

Industria forestieră a început să se dezvolte și ea pe seama pădurilor de pe Valea Leuca (Leuchii spune profesorul Hărduț în monografia sa) de unde, pe o distanță de 20 kilometri, se transporta lemnul la calea ferată cu carul. Abia în 1928 începe construcția liniei ferate înguste pe această vale, care mai exista în anul 1968⁵⁵.

În anul 1942 s-a construit Casa Națională, devenită apoi Cămin Cultural. Biblioteca s-a înființat în Vârfurile în 1957 și avea 1540 volume iar Cinematograful a fost înființat în anul 1948⁵⁶.

Concluzionăm prin a afirma că o istorie națională nu ne poate da decât o imagine generală și de multe ori deformată asupra unor eveniri. Din această cauză, fiecare comunitate trebuie să se apropie în mod constant și repetitiv de istoria sa, spre a o surprinde în detaliu. De cele mai multe ori istoria comunității, a devenirii ei, nu se regăsește în istoria națională, ceea ce conduce la o ruptură. De aici, importanța și necesitatea unei noi istorii, critice, a românilor și, în particular, a moșilor, mocanilor, crișenilor, istorie care să fie și a văilor, a plaiurilor, a pădurilor, a crângurilor, a proprietăților. De aceea, sunt importante studiile asupra arealelor mici. Numai ele pot să cuprindă și să valorifice totul, fiind unul din instrumentele necesare promovării unei comunității, în cazul de față Vârfurile sau, mai bine zis, Ciuci.

⁵² *Ibidem*, p. 95.

⁵³ *Ibidem*, p. 96.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 81.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 82.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 98.

BIBLIOGRAFIE

- Informator preot Ancaș Gheorghe din Vârfurile, născut în anul 1958.
Informator Slev Gheorghe, din Vârfurile, născut în anul 1928.
Bleahu, Marcian, Bordea, Sever, *Munții Bihor Vlădeasa*, București, 1981.
Bulgăr, Gheorghe, Constantinescu-Dobridor, Gheorghe, *Dicționar de arhaisme și regionalisme*, București, 2002.
Căpățână, Dan, *Cercetări arheologice la Hălmagiu și la Vârfurile (jud. Arad)*, în „Revista muzeelor și monumentelor. Monumente istorice și de artă”, București, anul XLV, 1976.
Drăganu, Nicolae, *Românii din veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1933.
Hărduț, George, *Monografia comunei Vârfurile, jud. Arad*, 1988, mss.
Iuga, Lidia-Zoica, *Monografia comunei Vârfurile*, lucrare de licență, 2006.
Roz, Alexandru, Kovách Géza, *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 1997.
Rusu, Adrian Andrei, Hurezean, George Pascu, *Biserici medievale din județul Arad*, Arad, 2000.
Somogyi Gyula, *Monographiája Arad vármegye és Arad szab. kir. város*, Arad, 1913.
dexonline.ro/sursa/dar.
enciclopediaromaniei.ro
<http://patrimoniuguv.ro>
www.primariavarfurile.ro.
[www.darnick.com/halmagiu/tinutul halmagiului.html](http://www.darnick.com/halmagiu/tinutul_halmagiului.html)

Despre stema Crișanei. Certitudini și supoziții

About the Coat of Arms of Crișana Region. Certainties and Suppositions

Dr. Augustin MUREȘAN
Complexul Muzeal Arad
augmuresan49@gmail.com

Abstract

Among the Romanian projects of coats of arms of the 19th century, together with the coat of arms of Transylvania, there are the ones of the neighbouring historical provinces: Maramureș, Crișana and Temișiana (Banat). The study describes and analyses the coat of arms of Crișana region which exhibits a heater shaped shield, split on the top; on its right side there is a black eagle against a silver background; on the left, against the same silver background, there is a black crenel fortress tower, with a window and a door, both closed. The base of the coat of arms discloses a field on a blue background. The eagle symbolizes the coat of arms of Transylvania and the tower refers to the fortress of Biharea.

Keywords: *Crișana, coat of arms, Heraldic Album, eagle, tower.*

Între proiectele românești de steme din secolul al XIX-lea alături de stema Transilvaniei¹ se numără și cele ale provinciilor istorice învecinate: Maramureș, Crișana și Temișiana (Banatul)². Chiar dacă aceste steme ale

¹ Ne referim aici stema Ardealului, vezi Mihai Popescu, *Stema Ardealului cerută de români după 1848*, în „Convorbiri Literare”, anul LVIII, nr. 58, 2 martie, 1926, pp. 216-218 și la stema Transilvaniei reprodusă la Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977, p. 139, și p. 303, fig. 3. Ca o curiozitate s-a semnalat și armele Transilvaniei de pe soclul statuii lui Mihai Viteazul din București, arme realizate în viziunea lui Cezar Bolliac, vezi Dan Cernovodeanu, *op.cit.*, p. 139, și p. 303, fig. 5.

² Aceste steme se află în *Albumul cu reproduceri de steme, amprente sigilare, anteturi și buline heraldice, ștampile și alte însemne de autorități civile sau religioase din Transilvania în secolul al XIX-lea*, album fost în posesia lui Aron Densușianu, ulterior în colecția ing. Șerban Flondor, vezi Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 139 și p. 303, fig. 2-4 și fig. 6. Despre evoluția stemei Banatului, vezi opiniile heraldistului Tudor-Radu Tiron, *Stema Banatului între 1921-1992*, în „Analele Banatului (serie nouă), Arheologie-istorie”, Timișoara, anul IX, 2001, Editura Mirton, p. 511 și p. 529 fig. 1 și ale heraldistului George: *Despre stema Banatului*, 24 septembrie 2016, pe

acestor provincii nu au fost oficial folosite, au arătat totuși preocupări heraldice și la populația românească din Ardeal care dorea să posede și ea steme izvorâte din tradițiile autohtone proprii³. Ele sunt steme unice concepute pentru a simboliza numitele provincii istorice: Transilvania, Maramureș (Marmaros), Crisiana (Crișana) și Temișiana (Banat). Din înfățișarea acestor steme se poate deduce că societatea românească la acea dată cunoștea îndeaproape cerințele artei heraldice.

Analizând aceste steme, constatăm că la alcătuirea lor, a prezidat o concepție unitară privind forma scutului (scut de tip renaissance) și folosirea în două cazuri a aceleași figuri heraldice: acvila (la stema Transilvaniei și la stema Crișanei), pasărea heraldică fiind înfățișată, ieșindă și conturnată, neînsoțită de soare și semilună). Stema Transilvaniei a fost modificată, iar stema Maramureșului a fost redată cu fidelitatea necesară⁴. În cazul modificării stemei Transilvaniei considerăm că aceasta nu a fost făcută din întâmplare, ci așa s-a dorit.

În stadiul actual al cercetărilor nu cunoaștem cine este autorul proiectelor acestor steme și nici data conceperii lor. În acest sens, heraldiștii au vehiculat două opinii cu privire la posibili autori. Prima opinie emisă este a heraldistului Dan Cernovodeanu care cercetând aceste steme din *Albumul heraldic* al colecției Flondor, menționat mai sus, considera că autorii acestora ar fi fost românii din Ardeal⁵. A doua părere aparține Mariei

<https://maghiaromania.wordpress.com/2016/09/24/george-despre-stema-banatului/>.

Prezentând stema Temișanei (Banatului) din *Albumul heraldic* menționat, reprodus după lucrarea lui Dan Cernovodeanu heraldistul Drăgan-George Basarabă se oprește asupra stemei Temișanei, în încercarea de „a găsi o explicație pentru mobila heraldică a scutului, împărțit în jumătate, în partea de sus fiind o coroană de aur în câmp de argint, iar în partea de jos, fiind împărțită la rându-i, în două câmpuri simple, la dextra azur, iar la senestra roșu”. În continuare, autorul adaugă: „se prea poate ca rostul acestei coroane să fi fost acela de a aminti de vremea Banatului Timișoarei, când regiunea era o *Țară de coroană* sub guvernarea austriacă. Cât despre culorile de pe scut (argint, aur, roșu și azur), trebuie să remarcăm faptul că această formulă cromatică se regăsește și pe steagurile folosite de români în 1848, așa cum le descrie Ioan Pușcariu [...]”: „Acest steag național – pe care erau scrise cu litere de aur cuvintele: „LIBERTATE, EGALITATE ȘI FRĂȚIETATE” – a fost pregătit încă de la Sibiu, într-o conferință națională în care s-au luat culorile: albastru, alb și roșu (subl. ns.) ca culori ce predomină la portul românesc (Ioan cavaler de Pușcariu, *Notițe despre întâmplări contemporane*, Sibiu, Editura Tipografiei Arhidiecezane, 1913, p. 19, apud, Drăgan-George Basarabă, *Despre stema Banatului. Certitudini și supoziții heraldice*, în „Acta Terrae Fogarasiensis”, anul VI, 2017, pp. 157-161.

³ Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 139.

⁴ Tudor-Radu Tiron, *op. cit.*, p. 520, nota 3.

⁵ Dan Cernovodeanu cercetând aceste reprezentări din *Albumul heraldic* alcătuit de Aron Densușianu, ulterior inclus în colecția Flondor, crede că aceste steme au fost create de

Dogaru, conform căreia autorul ar fi fost colonelul A. E. Gorjan, care a alcătuit harta „Dacia sau România cu Țările Române vecine pentru școalele primare urbane și rurale” din 1881, care cuprinde și stemele acestor provincii istorice. Acestei opinii i se alătură și heraldistul Tudor-Radu Tiron⁶. Heraldistul Drăgan-George Basarabă nu se pronunță în această chestiune, în schimb recunoaște faptul că acele steme au fost concepute pentru a simboliza Banatul, Crișana și Maramureșul⁷. În această problemă dificilă, noi ne raliem întru-totul opiniei lui Dan Cernovodeanu.

Întorcându-ne la istorie, Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania, a creionat un loc aparte atât Transilvaniei cât și Crișanei, Banatului și Maramureșului în istoria națională. La Adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848 au venit din Țara Românească și Moldova numeroși cărturari ca: Alecu Russo, Gheorghe Sion, Vasile Alecsandri, Dimitrie Brătianu, Costache Negri și Alexandru Ioan Cuza⁸. Adunarea de la Blaj a contribuit în măsură însemnată la întărirea conștiinței naționale românești și a ideii unității naționale⁹. Unirea Principatelor Române la 24 ianuarie 1859¹⁰, prin

românii transilvăneni, vezi Maria Dogaru, *Reconstituirea Daciei în simbol heraldic*, în „Revista de istorie”, Tom. 33, nr. 4, 1980, p. 749, nota 34.

⁶ Descriind stema „Temișanei” (Banatului), Tudor-Radu Tiron scrie: „Banatul este reprezentat printr-un scut tăiat, a doua jumătate despicate, în I, pe argint, o coroană princiară închisă (de aur ?), II, aur plin și III, roșu. Lucrare evident de fantezie, care nu are nici un mesaj politic (pentru a nu mai vorbi de vreun înțeles istoric), stema „Temișanei” nu are răsunet în epocă, și nici nu este cunoscută de către membrii comisiei constituite de către primul ministru, generalul Averescu, în 1921; vezi Tudor-Radu Tiron, *op. cit.*, p. 511, apud Jean N. Mănescu, *L’heraldique d’état de la Roumanie contemporaine de 1918 à nos jours*, în „Revue Roumaine d’Histoire”, București, anul XXXII, 1993, nr. 1-2, p. 119, nota 19.

⁷ În acest sens, Drăgan-George Basarabă, tratând stema Banatului, scrie: „Un însemn heraldic unic al Banatului se găsește în colecția de materiale heraldice a baronilor Flondor, din secolul al XIX-lea. În cazul de față, regiunea de care ne ocupăm este numită Temișana, având și două steme-surori, concepute pentru a simboliza Crișana și Maramureșul, vezi Drăgan-George Basarabă, *op. cit.*, p. 161.

⁸ Cristache Gheorghe, Maria Dogaru, *Simbolurile naționale ale României*, București, Editura Sylvi, 2003, p. 31.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Crearea statului național prin unirea Moldovei cu Țara Românească a dat un puternic impuls și vieții culturale. Învățământul, literatura, artele plastice și științele cunosc acum o dezvoltare fără precedent. Se pun bazele primelor universități (Iași – 1860 și București – 1864), se introduce, prin Legea instrucțiunii publice, învățământul primar gratuit și obligatoriu, apar noi ziare și reviste dintre care amintim „România viitoare”, se dezvoltă geologia, geografia ș.a. Se impun acum lucrările unor economiști ca Ion Ionescu de la Brad și Dionisie Pop Marțian, istorici ca Mihail Kogălniceanu, V. A. Urechia și Bogdan Petriceicu Hașdeu, unor cartografi și editori din rândul cărora îl menționăm pe D. Pappasoglu, realizator al unei interesante compoziții heraldice (în 1859) și a unui valoros atlas (Major D. Pappasoglu, *Atlasu geograficu și statisticu alu României împărțită pe*

ecoul ei și legăturile domnitorilor Alexandru Ioan Cuza și Carol I cu oamenii politici din aceste provincii au creat o stare mentală revendicativă având la bază o motivație istorică. Astfel, românii din aceste provincii nu s-au oprit la stema Transilvaniei cerută după 1848 de revoluționarii români pașoptiști, neaprobata de autoritățile de la Viena¹¹. Amintim faptul că, în anul 1861, românii din ținutul Năsăudului aveau o stemă înfățișând: acvila cruciată, Lupoica capitolină și un legionar roman ce ține cu o mână sulita și cu cealaltă un scut cu literele VRR (Virtus Romana Rediviva)¹². În anul 1866, românii din Transilvania prin deputații lor aleși în Parlamentul Ungariei au cerut în sesiunea 1865-1866, ca: „Națiunea română să aibă în marca Ardealului însemnele sale, un vultur stând pe o stâncă de piatră cu crucea în gură și să-și aibă culorile sale, vânăt, roșu și galben, sigiliul și steagul său”¹³. Prin *Apelul* din 14 iunie 1871, Comitetul central de la Viena de organizare a Serbării de la Putna se adresa tineretului, tuturor românilor pentru sprijinirea acestei manifestări ca fiecare provincie românească să vină la Putna cu steagul ei pentru a simboliza, în felul acesta, ideea unității

districte ... al județelor României (în anii 1863-1866), București, 1866 (Biblioteca Academiei Române, 32 hărți, Cabinetul cartografic, H. V. 415). Un exemplar se află și la Serviciul județean Ialomița al Arhivelor Naționale, vezi Constantin Tudor, *Un document cartografic privind împărțirea administrativă a României în 1865*, în „Revista de Istorie”, tom 32, nr. 5, mai 1979, p. 923. Atlasul maiorului Pappasoglu cuprinzând hărțile celor 32 districte ale Principatelor Unite, prezintă și stemele acestor unități administrative-teritoriale însoțind titlul fiecărei hărți în parte, vezi Dan Cernovodeanu, Ioan N. Mănescu, *Noile steme ale județelor și municipiilor din Republica Socialistă România Studiu asupra dezvoltării istorice a heraldicii districtuale și municipale românești*, în „Revista Arhivelor”, anul LI, 1974, vol. XXXVI, nr. 1-2, p. 30. Acest atlas constituie un moment de referință în heraldica românească. Cele 32 steme de județe realizate de H. Bahr, sunt incluse într-un cartuș timbrat de câte o coroană domnească închisă și au la bază două ramuri de laur legate cu o panglică; *Ibidem*, p. 30.

¹¹ Vezi Mihai Popescu, *op. cit.*, pp. 216-218.

¹² Acvila cruciată evocă ținutul de graniță al Năsăudului; legionarul roman amintește vitejia grănicerilor români, lupoica capitolină alăptând pe Romulus și Remus atestă colonizarea romană din antichitate. Literele VRR sunt prescurtarea devizei VIRTUS ROMANA REDIVIVA, deviza care face aluzie la virtuțile ostășești reînviată de grănicerii români (a fost folosită de Regimentul grăniceresc din Năsăud încă din 1762), vezi Maria Dogaru, *Însemne heraldice bistrițene*, în „Hrisovul”, Serie nouă, București, 2001, nr. VI-VII, pp. 95-100; Idem, *Din heraldica României*, p. 131 și Cristache Gheorghe, Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 37. Alte date despre stema județului Năsăud, vezi la Dan Cernovodeanu, Ioan N. Mănescu, *op. cit.*, p. 90 și Maria Dogaru, *Din heraldica României*, pp. 130-131.

¹³ Aurelia Bunea, *Steagul României simbol mobilizator în lupta pentru unirea Transilvaniei cu România (1850-1918)*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie”, Cluj-Napoca, 1971, nr. XVI, p. 113.

naționale¹⁴. Tot la această grandioasă serbare au fost arborate toate stemele provinciilor românești¹⁵. Pe aceste considerente de mai sus, ar fi fost posibilă conceperea de către românii transilvăneni și a celor patru steme care au fost folosite neoficial, reprezentând Transilvania, Crisiana (Crișana), Temișiana (Banatul) și Maramureșul.

În cazul de față ne vom ocupa de stema Crisianeii. Această stemă o găsim în *Albumul heraldic* din secolul al XIX-lea¹⁶ și reprezentată pe harta alcătuită de col. A. E. Gorjan, din anul 1881, care a provocat un adevărat război diplomatic cu Austro-Ungaria¹⁷, deoarece ea reflecta speranțele de viitor ale neamului românesc¹⁸.

¹⁴ În *Apelul* din 14 iunie 1871 a Comitetului central din Viena pentru organizarea sărbătorii de la Putna se solicita: „1. Ca să binevoiți a face pentru fiecare țară (Muntenia, Moldova, Bucovina, Transilvania, Crisiana, Temisiana, Muresiana (Maramorosa) și Besarabia câte o flamură cu inscripțiunea: „Cultura e puterea popoarelor” – Junele române din (țara). 2. Ca să binevoiți a trimite aceste flamure comitetului central la locul serbării (Putna, Bucovina) cu câteva zile înainte de serbare (27 aug. a. c.) prin reprezentantă aleasă de junele țării respective ori, dacă asta nu se poate nicidecum, prin poștă. 3. Flamurile vor servi la serbare de decorațiune, reprezentând sexul frumos al întregii românimi, iar după serbare junii români vor primi flamurile din mâinile junelor române, ca eterne suveniri ai acestei zile mărețe! Dacă toți voim, va fi. Dorim ca acest apel să fie auzit de către damele române, și astfel ele să constituie numaidecât comitete, spre a se consulta în privința flamurei respective!”, vezi „Familia”, Pesta, anul VII, nr. 25, 20 iunie (2 iuliu), 1871, p. 297 (Rubrica „Salonu”, *Serbarea de la Putna în memoria lui Ștefan cel Mare*). Despre serbare revista *Familia* în numărul său din 29 august / 10 septembrie 1871, în rubrica „Salonu”, *Serbarea de la Putna în memoria lui Ștefan cel Mare*, relatează: „Începutul serbării s-a făcut sâmbătă în 14/26 august la zece seara, cu privigherea religioasă, anunțată la intrarea în biserică cu 21 de salve, tragerea tuturor clopotelor sfintei mănăstiri [...]. De aici se întinse o majestuoasă procesiune, salută de salve, până la porticul festiv, construit în apropiere de aleea ce conduce la mănăstire, unde se descoperiră și sfințiră: urna de argint, epitaful doamnelor din România, al celor din Bucovina, flamura doamnelor din Iași, a doamnei Haralambie, a institutului de bele-arte din Iași, a dlui Popovici din Viena, a damelor române din Crisiana etc.”.

¹⁵ În fața mănăstirii, era un portic festiv, executat după planul pictorului Epaminonda Bucevschi. Peste tot erau arborate steaguri tricolore și stemele tuturor provinciilor românești, vezi Vasile Demciuc, *Mănăstirea Putna – „altarul conștiinței naționale”*, în „Crai Nou”, 12 august 2011.

¹⁶ *Albumul cu reproduceri de steme, amprente sigilare, anteturi și buline heraldice, ștampile și alte însemne de autorități civile sau religioase din Transilvania în secolul al XIX-lea*, în colecția Șerban Flondor.

¹⁷ Este vorba despre harta intitulată „Dacia sau România cu Țările Române vecine” pentru școalele primare urbane și rurale de A. E. Gorjan, București, 1881. Cuprinde toate provinciile române și marginal, stemele acestora, colorate, H.[aus] – H.[of] und St.[aatsarchiv] a Wien, Informations bureau, Karton 78-1881-1883, apud Teodor Pavel, „Daco-Romania” în viziunea generației independenței, în „Muzeul Național”, IV, 1978, p. 147. Despre această hartă a lui A. E. Gorjan, vezi și Maria Dogaru, *Un interesant izvor*

După Unirea Principatelor Române, pentru o „Daco-Românie“ se creionează contururile fizice pentru viitoarea geografie politică a Europei¹⁹. Sunt cât se poate de semnificative edițiile succesive ale hărților teritoriului românesc, fără considerație pentru granițele politice nedrepte din acea vreme, hărți intitulate „Dacia modernă”²⁰, „Daco-Romania”, „Dacia sau România cu Țările Române vecine” (A. E. Gorjan, 1881) sau „Charta murală a Daciei moderne”²¹. Ele sunt editate de către intelectualii angajați în lupta pentru eliberarea Transilvaniei, ca A.T. Laurian, profesorul de geografie Zamfirol sau ofițerii A. E. Gorjan și Gh. Slăniceanu și autorizate de către Ministerul Instrucțiunii Publice, condus fie de către conservatorul Vasile Boerescu, fie de către liberalul V. A. Urechia²².

Sub privirea îngăduitoare a guvernului liberal I. C. Brătianu – C. A. Rosetti și îndeosebi a celui condus de D. Brătianu (aprilie-iunie 1881), acestea sunt introduse ca material didactic în învățământul public din

cartografic: Harta Daciei de la 1881 cu stemele provinciilor române, comunicare prezentată în ședința Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie din 15 noiembrie 1978; idem, *Reconstituirea Daciei...*, pp. 743-758. Hărțile lui A. E. Gorjan sunt menționate și la Virgil Cândea, *Mărturii românești peste hotare. Creații românești și izvoare despre români în colecțiile din străinătate*, Serie nouă, vol. I, Albania-Etiopia, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2020, p. 173.

¹⁸ Maria Dogaru, *Din heraldica României*, p. 57.

¹⁹ Teodor Pavel, *op. cit.*, p. 147.

²⁰ M. Mihăescu, fost profesor la Școala Centrală de fete din București, este autorul lucrării *Elemente de geografie fizică și politică a celor cinci continente*. Corectată și adăugită în 1869 a fost introdusă ca manual de învățământ în toate școlile secundare din țară [...]. În partea privitoare la *Dacia modernă*, vorbește de trecutul Daciei, lămurește poziția ei geografică după coordonate și margini naturale, o împarte în Dacia pe care munții o înconjoară prefăcând-o într-o fortăreață naturală, care astăzi se numește Transilvania, în „Dacia australe, care poartă numele de „România munteană” și în „Dacia orientale cu Ținutul superior de la sorgintele Prutului ce se numește Bucovina, ținut ce se zice Moldavia [...]”. Menționează că „ținutul de la originea Tisei, care curge deasupra Transilvaniei, se numește Marmoros, cel dintre Tissa, Sameșiu, Mureșiu, se numește Crișana, cel dintre Mureșiu, Tissa și Dunăre se numește Temișana”. Interesantă este remarca, din capitolul „Noțiuni istorice”, în care acesta, tratând în mod unitar tot pământul și tot neamul, arată că vitregia vremurilor a împărțit teritoriul și oamenii, ceea ce a făcut „pre români a protesta în fața Europei prin mișcarea de la 1848”, apud Marin Popescu-Spineni, *România în izvoare geografice și cartografice*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, pp. 243-244.

²¹ *Charta murală Dacia modernă sau Țările Române, pentru școalele primare urbane și rurale* de A. E. Gorjan, București, 1881 (H. H. St. A., Wien Informationsbureau Karton 78/1881-1889).

²² Teodor Pavel, *op. cit.*, p. 147.

România și strecurate peste munți în teritoriile subjugate monarhiei austro-ungare²³.

Stemele reprezentate pe harta lui A. E. Gorjan, din anul 1881, au intrat deja cum am arătat mai sus în circuitul științific de specialitate²⁴. Această hartă poartă în bordură steme ale județelor României interpușe de herburile desemnând provinciile istorice românești²⁵. Valorificând simboluri adoptate încă din vechime și dezvoltând tradiția heraldică românească stemele dispuse în bordura izvorului cartografic menționat sunt deosebit de interesante pentru cunoașterea evoluției heraldicii românești²⁶.

Între aceste steme se remarcă în primul rând însemnele heraldice identificând provinciile istorice: *Transilvania*²⁷, *Muntenia*, *Moldova*, *Bucovina*²⁸, *Oltenia*, *Dobrogea*, *Temșișana (Banatul)*, *Basarabia*, *Maramureș*²⁹, *Crișana*³⁰. Este interesant că autorul hărții a inclus și stema Pocuției³¹.

Între acestea sunt dispuse stemele Bucureștilor, Iașului și reprezentările heraldice ale districtelor în succesiunea următoare: 1. *Argeș*, 2. *Vâlcea*, 3. *Bacău*, 4. *Ialomița*, 5. *Prahova*, 6. *București*, 7. *Vlașca*, 8. *Tutova*, 9. *Brăila*, 10. *Teleorman*, 11. *Roman*, 12. *Covurlui*, 13. *Râmnic*, 14. *Neamț*, 15. *Buzău*, 16. *Romanați*, 17. *Tecuci*, 18. *Mehedinți*, 19. *Vaslui*, 20. *Dolj*, 21. *Constanța*, 22. *Iași*, 23. *Tulcea*, 24. *Fălciu*, 25. *Putna*, 26. *Olt*, 27.

²³ *Ibidem*.

²⁴ În acest sens, vezi Maria Dogaru, *Reconstituirea Daciei...*, p. 749; Idem, *Din heraldica României*, p. 57; Tudor Radu Tiron, *op. cit.*, p. 520, nota 3, pl. I.; Drăgan-George Basarabă, *op. cit.*, pp. 157-161.

²⁵ DANIC, *Colecția microfîlme, Austria*, rola 175, cadrele 338-339, apud Maria Dogaru, *Reconstituirea Daciei...*, p. 749; Idem, *Din heraldica României*, p. 57.

²⁶ Idem, *Reconstituirea Daciei*, p. 749.

²⁷ Stema Transilvaniei este plasată în colțul stîng superior al hărții, în forma cunoscută: scut tăiat, în partea superioară încărcat cu o acvilă ieșindă însoțită de soare și semilună, în cea inferioară șapte cetăți dispuse: 4, 3; vezi Maria Dogaru, *Din heraldica României*, p. 57.

²⁸ În colțul drept superior întâlnim stema Bucovinei, *Ibidem*.

²⁹ În colțul stîng inferior, s-a plasat stema Maramureșului: scut tăiat în bandă, argint și verde, suprapus de un urs ridicat în două labe și redat în profil spre stînga, *Ibidem*.

³⁰ Scut tăiat, partea superioară despicată cuprinde în dreapta o acvilă, în stînga un turn; câmpul inferior albastru, idem, *Reconstituirea Daciei...*, p. 749.

³¹ Scut tăiat; în partea superioară - pasăre spre stînga, în cea inferioară, - capul de bour al Moldovei cu stea între coarne, amintind desigur, epoca de glorie a lui Ștefan cel Mare și Bogdan al III-lea, Idem, *Reconstituirea Daciei...*, p. 751; Idem, *Din heraldica României*, p. 57.

Muscel, 28. *Dorohoi*, 29. *Gorj*, 30. *Botoșani*, 31. *Dâmbovița*, 32. *Suceava*, 33. *Ilfov*³².

Pentru a se marca deosebirea dintre stemele unităților administrative și cele ale provinciilor istorice, scuturile acestora au fost timbrate cu o coroană închisă³³. Modul de dispunere a simbolurilor de mai sus asigură încadrarea armonioasă a stemelor provinciilor istorice între însemnele districtuale sugerând, prin puterea simbolului, unitatea naturală a pământului ce justifică și impune unitatea politică determinată de originea comună și milenii de conviețuire neîntreruptă pe aceste meleaguri³⁴. Fiecare scut cuprinde reprezentarea heraldică și denumirea districtului sau județului³⁵.

Stemele provinciilor istorice ce urmau a reveni la patria mamă au fost plasate în colțuri iar scuturile acestora timbrate cu o coroană închisă, în timp ce regiunile care se însumau în cadrul acestora (*Crișana*, *Temișana*) au fost așezate pe laturile hărții între scuturile cuprinzând stemele județene³⁶. Scuturile sunt legate între ele cu o cunună din frunze de lauri, care pentru ecusoanele plasate pe vertical dobândesc rol de timbru³⁷. Stema orașului București a fost plasată în centrul părții superioare, subliniindu-se și prin acest fapt rolul pe care-l avea în organizarea luptei pentru refacerea „Daciei”³⁸.

Crișana face aluzie prin figurile heraldice la istoria zonei respective din zorii Evului Mediu: scut tăiat, în partea superioară, despicată, se află în dreapta, acvila³⁹ ieșindă; în stânga un turn de apărare, aluzie la cetatea Biharea; în partea inferioară câmp albastru⁴⁰.

³² Vezi descrierea heraldică a acestor districte și orașe muntene și moldovene la Idem, *Reconstituirea Daciei...*, pp. 749-751.

³³ *Ibidem*, p. 751.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ În mod deosebit această cercetătoare a arătat importanța informațiilor privind acvila ca simbol al populației din Transilvania, subliniind faptul că acvila este elementul principal al sigiliului comitatului Alba, regiune a cărei istorie antică este strâns legată de legiunile romane, cuprinderea unei astfel de păsări în însemnele comitatului Bistrița pentru a atesta, de asemenea prezența masivă a românilor, pot fi dovezi ale faptului că această acvilă era considerată ca provenind tot din antichitate, știut fiind că, deseori, unitățile militare romane se individualizau prin astfel de simboluri, idem, *Din heraldica României*, p. 47. Cu privire la originea și vechimea stemei Transilvaniei vezi câteva concluzii la Tudor-Radu Tiron, *Începuturile stemei Transilvaniei în lumina mai multor izvoare ilustrate externe, din secolul*

Deși compoziția din bordură alcătuiește un tot, dispunerea scuturilor provinciilor istorice s-a făcut într-un mod care să evidențieze deosebirea dintre simbolurile acestora și însemnele districtuale, respectiv primele sunt timbrate de o coroană și ocupă colțurile suportului și mijlocul laturilor sale⁴¹.

Deși nu suntem în măsură să precizăm anul când au fost concepute stemele acestor unități teritoriale Transilvania, Crișana, Temisia și Maramureș, avem totuși motive temeinice să presupunem că apariția lor trebuie situată anterior mențiunii inițiale a existenței stemelor acestor provincii. Cu alte cuvinte, aceste steme chiar dacă nu au fost oficial folosite cum s-a menționat⁴², au fost arborate la început pe undeva, și numai apoi au putut fi preluate și figurate pe harta alcătuită de A. E. Gorjan, ele nefiind o concepție heraldică a acestuia⁴³.

În cea ce privește stema Crișanei, aceasta nu poate data din 1881, anul când a fost tipărită harta lui A. E. Gorjan, ea este mai veche, probabil din perioada 1859-1870. Această opinie are la bază considerentul că simbolurile heraldice din stema Crișanei au un pronunțat caracter istoric legat de teritoriul acestei provincii istorice, fiind înfățișate simbolic acvila conturnată (stema Transilvaniei) și turnul crenelat simbolizând cetatea Biharea. Analizând aspectul acestor două figuri heraldice din stema Crișanei, ele atestă o tradiție mai veche de factură specifică autohtonă.

Prin urmare, după opinia noastră este greu de crezut că stema Crișanei (Crișanei) cât și a celorlalte provincii istorice ar fi fost concepute în anul 1881, și reprezentate pe harta lui A. E. Gorjan, în același an. Mai

al XV-lea până la începutul secolului al XVII-lea, în „Anuarul Institutului de Istorie George Barițiu din Cluj-Napoca, Series Historica”, 2011, p. 335.

⁴⁰ În continuare, Maria Dogaru precizează: „Întrucât originalul hărții, desigur colorat, se află la Viena, iar cercetarea s-a făcut de pe un microfilm, nu cunoaștem decât parțial cromatica reprezentărilor. Modul în care ne sunt înfățișate în „alb-negru”, dovedește că autorul hărții nu a fost consecvent în transpunerea diferitelor reprezentări, întrucât unele steme sunt redată cu semne convenționale specifice heraldicii, iar altele nu poartă nici o indicație în acest sens (probabil pe suportul hărții erau colorate), Maria Dogaru, *Din heraldica României*, p. 57.

⁴¹ Idem, *Reconstituirea Daciei...*, p. 751.

⁴² Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 139.

⁴³ Câteva dintre stemele districtuale figurate în bordura hărții din 1881 (respectiv cele ale județelor Brăila, Constanța, Ilfov, Dorohoi, Roman și Vâlcea) le găsim și în lucrarea lui Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică*, p. 480, Pl. CXXXVII, fig. 1-6, reproduse de pe harta lui Gorjan din 1893 intitulată „România cu țările vecine”. De asemenea, stema județului Vâlcea de pe harta din 1893, alcătuită de A. E. Gorjan este reprodusă și în lucrarea lui Emilian Cojocaru, *Sigilografie și heraldică în zona Olteniei*, Craiova, Editura Universitaria, 2012, p. 68.

mult încă, fiind vorba de o hartă folosită ca material didactic pentru învățământul școlar nu puteau fi figurate steme fictive, născocite din interes și din dorința de a informa. Ar fi fost o greșeală a introduce pe harta respectivă alături de steme mai vechi ale districtelor României⁴⁴, deja cunoscute și utilizate, steme chiar atunci imaginate⁴⁵.

Stema Crisiane (Crișanei) de care ne ocupăm se înfățișează astfel: *Scut tăiat, în partea superioară despicată; în dreapta pe argint, acvila neagră cu aripile deschise, ieșindă și conturnată, sub patru litere majuscule latine negre /CRIS/; în stânga pe același metal un turn de cetate de culoare neagră cu patru creneluri, cu o fereastră închisă, sub patru litere majuscule latine negre /IANA/. Cele opt litere majuscule latine negre - separate de linia scutului despicat - citite împreună constituie numele unității administrativ-teritoriale CRISIANA (Crișana). În partea inferioară câmp albastru, redat prin semne convenționale specifice heraldicii* ⁴⁶: linii orizontale plasate la egală distanță între ele. Interesantă pentru această stemă este înfățișarea poziției păsării heraldice care este reprezentată în scut (în primul cartier), ieșindă și conturnată, poziție destul de puțin uzitată pentru stema Transilvaniei și faptul că aceasta nu este însoțită de soare și lună. *Turnul* face aluzie la cetatea Biharea⁴⁷.

⁴⁴ Despre stemele districtelor (județelor muntene și ținuturilor moldovene), apariție și evoluție, vezi Dan Cernovodeanu, Ioan. N. Mănescu, *op. cit.*, pp. 12-32.

⁴⁵ Ne pare rău că nu suntem de acord cu părerea exprimată de harnicul și talentatul heraldist Tudor-Radu Tiron, în legătură cu stemele celor patru provincii istorice conform căreia: „Din cele patru blazoane extracarpatine, două, adică „Temișana” și „Crișana” sunt chiar atunci imaginate”, vezi Tudor-Radu Tiron, *Stema Banatului*, p. 520, nota 3. De pe stema Temișaniei și stema Crisiane reproduse în lucrarea lui Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România* (pl. XLVIII, p. 303, fig. 2 și 4) s-au realizat la propunerea colegului muzeograf drd. Dan Demșea, două mulaje în ghips, în culori adecvate de către Damian Malancu, restaurator și expuse în sala de istorie modernă a Complexului Muzeal Arad.

⁴⁶ Albastrul (sau azur), cea de-a doua culoare după importanță în heraldică, are următoarele semnificații: blândețe, frumusețe, buna-credință, noblețe, durată în timp. În legătură cu această culoare, vezi Marcel Sturdza-Săucești, *Heraldica, Tratat tehnic*, București, Editura Științifică, 1974, p. 40 și Maria Dogaru, *Din heraldica României*, p. 30.

⁴⁷ În legătură cu cetatea Biharea vezi Mircea Rusu, *Contribuții arheologice la istoricul cetății Biharea*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj”, 1960, nr. III, pp. 7-22; Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Cluj-Napoca, 1972, p. 43; Sever Dumitrașcu, *Biharea, I, Săpături arheologice (1973-1980)*, Oradea, 1994.

Fig. 1. Stema Crișanei,
după D. Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*,
1977, pl. XLVIII, fig. 4.

Adoptarea acestor figuri heraldice în stemă, acvila și turnul de cetate s-a făcut pe principiul reprezentării în stemă a „tuturor părților istorice” ce reprezentau la acea dată regiunea istorică Crișana. Prin înfățișarea sa, această stemă ne indică faptul că în acel timp Crișana făcea parte din Transilvania.

Stema Crișanei, prezintă din punct de vedere heraldic o mare însemnătate, deoarece din conținutul ei s-au inspirat cei care au elaborat stema județului Bihor (cu modificări substanțiale) din 1972⁴⁸, precum și stema actuală a acestui județ, situat în Crișana, atribuind acestei steme în primul cartier, turnul crenelat de culoare neagră, zidit, de argint, dotat cu o fereastră și o poartă închisă ce evocă vechea cetate a lui Menumorut⁴⁹.

⁴⁸ Vezi stema județului Bihor adoptată în 1972 care conține scut scartelat: în primul cartier, în câmp albastru, o cetate reprezentată printr-un turn de poartă masiv, flancat de două contraforturi crenelate, totul de aur, deschis albastru, luminat (contra-forturile) și zidit negru. Cetatea amintește străvechea Cetate a Bihariei, centru istoric al Voievodatului lui Menumorut dinainte de cucerirea ungară (sec. IX-X), Vezi descrierea stemei la Dan Cernovodeanu, Ioan N. Mănescu, *op. cit.*, p. 98, între pp. 96-97 (județul Bihor).

⁴⁹ Stema actuală a județului Bihor se compune dintr-un scut sfertuit: în primul cartier pe fond roșu, se află un turn crenelat de culoare neagră, zidit, de argint, dotat cu o fereastră și o poartă închisă. În cartierul secund, pe fond albastru, se află cinci spice de grâu legate cu o

BIBLIOGRAFIE

Albumul cu reproduceri de steme, amprente sigilare, anteturi și buline heraldice, ștampile și alte însemne de autorități civile sau religioase din Transilvania în secolul al XIX-lea (colecția ing. Șerban Flondor).

Basarabă, Drăgan-George, *Despre stema Banatului. Certitudini și supoziții heraldice*, în „Acta Terrae Fogarasiensis”, 2017, nr. VI, pp. 157-161.

Bunea, Aurelia, *Steagul României, simbol mobilizator în lupta pentru unirea Transilvaniei cu România (1850-1918)*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie”, Cluj-Napoca, 1971, nr. XVI, pp. 293-311.

Cândea, Virgil, *Mărturii românești peste hotare. Creații românești și izvoare despre români în colecțiile din străinătate*, Serie nouă, I, Albania-Etiopia, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2020.

Cernovodeanu, Dan, *Știința și arta heraldică în România*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977.

Idem, Mănescu, N. Ioan, *Noile steme ale județelor și municipiilor din Republica Socialistă România Studiu asupra dezvoltării istorice a heraldicii districtuale și municipale românești*, în „Revista Arhivelor”, anul LI, 1974, vol. XXXVI, nr. 1-2, pp. 16-30.

Cojocaru, Emilian, *Sigilografie și heraldică în zona Olteniei*, Craiova, Editura Universitaria, 2012.

„Dacia sau România cu Țările Române vecine” pentru școalele primare urbane și rurale de A. E. Gorjan, București, 1881.

Demciuc, Vasile, *Mănăstirea Putna – „altarul conștiinței naționale”*, în „Crai Nou”, 12 august 2011.

panglică, toate de aur. În cartierul trei pe fond albastru, se află un ciorchine de strugure cu o frunză de viță, ambele de argint. Cartierul patru pe fond roșu, cuprinde un hrisev natural, răsucit la capete în sensuri opuse, validat cu o pecete roșie, prinsă cu șnur răsucit, roșu și negru. Trei brâuri undate, dintre care cel din mijloc mai lat, separate de două benzi albastre, broșează peste linia orizontală. Brâul din mijloc conține trei pești negri. *Semnificația elementelor însumate*: Turnul crenelat evocă vechea cetate a lui Menumorut. Spicele și frunza de viță simbolizează hărnicia locuitorilor acestor meleaguri și ponderea importantă pe care a avut-o agricultura în economia județului. Hrisevul evocă multitudinea documentelor care atestă spiritualitatea locuitorilor din zonă. Cele trei brâuri argintii simbolizează cele trei Crișuri, precum și bogăția piscicolă a apelor. Stema județului Bihor a fost adoptată prin *Hotărârea de Guvern*, nr. 684 din 30 septembrie 1998 și publicată în „Monitorul Oficial al României”, Partea I, nr. 391 din 15 octombrie 1998, p. 2 (Anexa Nr. 1a). Compoziția evocă bogățiile naturale și istoria tumultuoasă a zonei, cetatea Biharea, prima atestare documentară făcută de notarul Anonim; vezi și definitivarea pentru stema acestui județ înainte de aprobare, la Maria Dogaru, *Din heraldica României*, p. 167.

Dogaru, Maria, *Un interesant izvor cartografic: Harta Daciei de la 1881 cu stemele provinciilor române*, comunicare prezentată în ședința Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie din 15 noiembrie 1978.

Idem, *Reconstituirea Daciei în simbol heraldic*, în „Revista de istorie”, 1980, tom 33, nr. 4, pp. 743-758.

Idem, *Din heraldica României*, București, Editura JIF, 1994.

Idem, *Însemne heraldice bistrițene*, în „Hrisovul”, Serie nouă, București, 2001, nr. VI-VII, pp. 95-100.

Dumitrașcu, Sever, *Biharea, I, Săpături arheologice (1973-1980)*, Oradea, 1994.

George: *Despre stema Banatului*, 24 septembrie 2016, <https://maghiaromania.wordpress.com/2016/09/24/george-despre-stema-banatului/>.

Gheorghe, Cristache, Dogaru, Maria, *Simbolurile naționale ale României*, București, Editura Sylvi, 2003.

Pappasoglu, D. major, *Atlasu geograficu și statisticu alu României împărțită pe districte ... al județelor României (în anii 1863-1866)*, București, 1866.

Pascu, Ștefan, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Cluj-Napoca, 1972.

Pavel, Teodor, „Daco-Romania” în viziunea generației independenței, în „Muzeul Național”, 1978, nr. IV, pp. 145-149.

Popescu, Mihai, *Stema Ardealului cerută de români după 1848*, în „Convorbiri Literare”, anul LVIII, nr. 2 martie 1926, pp. 216-218 + 3 ilustr.

Pușcariu, Ioan cavaler, *Notițe despre întâmplări contemporane*, Sibiu, Editura Tipografiei Arhidiecezane, 1913.

Rusu, Mircea, *Contribuții arheologice la istoricul cetății Biharea*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj”, 1960, nr. III, pp. 7-22

Sturdza-Săucești, Marcel, *Heraldica, Tratat tehnic*, București, Editura Științifică, 1974.

Tiron, Tudor-Radu, *Stema Banatului între 1921-1992*, în „Analele Banatului (serie nouă), Arheologie-istorie”, 2001, nr. IX, Timișoara, Editura Mirton, p. 511-536.

Idem, *Începuturile stemei Transilvaniei în lumina mai multor izvoare ilustrate externe, din secolul al XV-lea până la începutul secolului al XVII-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie George Barițiu din Cluj-Napoca, Series Historica”, Cluj-Napoca, 2011, pp. 307-339.

Tudor, Constantin, *Un document cartografic privind împărțirea administrativă a României în 1865*, în „Revista de Istorie”, tom. 32, nr. 5, mai 1979, p. 922-925.

Implicarea dascălilor arădeni în menținerea stării de sănătate a populației. 1867-1918

The Teachers Involvement in Preserving the Health Status of Arad's Inhabitants

*dr. Felicia Aneta OARCEA
Complexul Muzeal Arad
felly_oarcea@yahoo.com*

Abstract

The teachers in the county of Arad were strongly anchored in every day realities. Intellectuals made every effort to protect the population from numerous epidemics that severed thousands of lives every year. The whole teaching staff conveyed the rules of personal, homes and household hygiene, as well as prevention and treatment measures of certain affections – such as tuberculosis – or those of fighting smallpox or diphtheria epidemics, etc. They supported child vaccination campaigns. With the help of the authorities, they held conferences, meetings and published articles and books to draw attention on the importance of hygiene and health of the communities.

Keywords: *teacher, health, hygiene, epidemics, vaccination campaigns.*

Lumea celei de-a doua jumătăți a veacului al XIX-lea și debutul următorului a fost una aflată la cumpăna dintre metodele tradiționale de tratare a bolilor și inovațiile incontestabile din domeniul medicinei. Credințele și ritualurile populare ocupau un loc aparte. Odinioară, apelul la practicile ancestrale era la îndemâna oricui, comparativ cu noutățile din domeniul medical, medicația și campaniile de vaccinare. Credința în „leacurile băbești” a fost multă vreme o certitudine a vindecării, în detrimentul sistemului medical, care s-a extins în așezările arădene.

Intellectualitatea a fost angrenată în multiplele probleme ale societății, ea fiind factor decisiv în răspândirea normelor de conduită socio-economică, politică, sanitară și morală pentru comunitate. Clericii – în dubla lor calitate de liberi spirituali și inspectori școlari –, cadrele didactice, medicii, autoritățile locale, precum și alte categorii au diseminat actele

legislative emise de autoritățile austro-ungare. În mediul rural, unde trăia marea majoritate a populației comitatului Arad, alături de puținii medici, protopopilor, ca inspectori școlari, preoților, ca directori de școli, și învățătorilor le erau înaintate circulare prin care se reglementau normele igienico-sanitare sau se expuneau măsurile de profilaxie și tratament a bolilor infecto-contagioase ori afecțiunilor frecvent întâlnite în sezonul rece.

Educația sanitară a jucat un rol esențial în activitatea acestor două categorii socio-profesionale. Eforturile depuse se împleteau cu tratamentele empirice știute și verificate de membrii comunităților, la medic mergând doar în cazuri extreme. Istorici și cercetători deopotrivă au subliniat în diverse studii că țuica și rachiul au fost utilizate în tratarea durerilor de dinți, a diareei sau holerei; boabele de dracilă și obligeana pentru dizenterie, iar în tratarea râiei se folosea rădăcina de ștevie fiartă în apă și găinaț.

Coborând în timp, învățătorii cu preocupări monografice ai începutului veacului XX au consemnat câteva „leacuri băbești”. În a sa monografie, Petru Vancu scria că usturoiul alina durerile de urechi și stomac; ceaiul de acat și crețișoară tusea și răgușeala; cucuta verde pentru sgârciuri de pânțece; ceapa friptă la buboaie; florile de romaniță la dezinfectarea rănilor; foaia de podval, de minciunică și ardei la tratarea sgaibei; „mațele de ludaie” contra arsurilor, precum și altele¹.

După epidemia de holeră din 1873, care a îmbolnăvit 16.061 din 300.474 persoane la nivelul comitatului Arad și 1.102 din 32.725 din populația urbei, categoriile cele mai afectate fiind copiii cu vârste cuprinse între 0-14 ani și adulții în etate de 31-40 ani², presa vremii a lansat ideea introducerii în școli a unui nou obiect de studiu. Astfel, din 1878, periodicul *Biserica și Școala* a militat ca *Igiena* să fie studiată „nu numai ... la institutele seminariale și pedagogice, ci chiar în scolele populare la elevii mai în etate”. Preotul și învățătorul „prin conferințe de morală și igienă publică va lumina poporul, va sfătui, îndemna și combate deprinderile rele, viața ușuratică și independentă în raport cu viitorul, neglijența în îngrijirea și creșterea pruncilor și toate păcatele din care izvorăsc boalele nimicitoare de viață și sănătate”³.

¹ Francesco Grisellini, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, Timișoara, Editura Facla, 1984, p. 184; Petru Vancu, *Monografia comunei Măderat*, Arad, Tiparul tipografiei dieceazane greco-ortodoxe române, 1905, p. 93.

² *Magyar Statistikai Évkönyv*. Második évfolyam, Budapest, 1874, pp. 84-85; Corneliu Pădurean, *Populația comitatului Arad în secolul al XIX-lea*, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2003, p. 184.

³ *Biserica și Școala*, Arad, anul II, 1878, nr. 8, 19 februarie/3 martie, pp. 57-58; Idem, anul XLI, 1917, nr. 42, 15/28 octombrie, pp. 335-336.

Învățătorii și clericii aveau obligația de a efectua educație igienico-sanitară în toate unitățile de învățământ. Conținutul manualului de *Igienă* era completat de legislația emisă de autoritățile statale ori de normele celor ecleziastice.

Zilnic, după rostirea rugăciunii, dascălii examinau fiecare elev în parte, fiind nevoiți să „cerceteze cu atențiune pe toți școlarii”. Cel nespălat, nepieptănat și cu hainele descusute sau rupte era dojenit în fața întregii clase: „celui cu vesmântu sfârtecatu să-i reflecteze că nu fie-cine pote să aibă pururia vesmântu nou, dar vesmântu curat pote ave; apoi un vesmântu vechiu, dacă e cârpitu și curatu, te recomandă ca unul nou; cu cel vechi cruțăm pe cel nou”. De asemenea, le era interzis să folosească „unsori” pentru păr⁴.

Puterea exemplului funcționa deplin în sânul micilor comunități. Casele și gospodăriile intelectualilor, preoți și învățători deopotrivă, reprezentau modele de urmat. Asemeni lor, sătenii aveau obligația de a îngriji casele, gospodăriile și edificiile publice „stradele suntu largi și curate, fără bălți și mocirle, casele sunt frumosu varuite, bine redicate d-asupra fetiei pamentului, cu ferestri mari și numeroase, cu cosiu de zidu înaltu, cu acoperișulu bine grijitu, unde scola si biserica suntu cele mai de frunte zidiri”⁵.

În sprijinul intelectualilor lumii rurale și urbane, foaia *Lumina* a publicat în paginile sale articole despre învățământ și igienă. Paul Vasici sublinia în articolul *Igieina și școla* că sănătatea, cultura, educația jucau un rol esențial în sporirea bunăstării unei națiuni. El accentua că „educația și igiena sunt cele mai necesare doctrine ale omului, care ar trebui învățate de toți indivizii și pe care fiecare stat ar trebui să le facă columnele edificiului de stat, dacă are înaintea ochilor prosperitatea poporului. ... Dacă școala și sănătatea sunt dară cele mai puternice, ba singurele columne ale fericirii omenești, fiindcă cea dintâi prin cultivarea puterilor intelectuale pune pe om în pozițiunea de a întreprinde cu succes lupta pentru existență cu arma modernă „lucrul”, iar cea din urmă prin restaurațiune și conservațiune ori organizațiuni sănătoase fizice îmbie baza spre luptă: este obligațiunea fiecăruia a lucra, ca omul să ajungă cea mai înaltă desteritate în cultură și cea mai vârtoasă sănătate – obligamentul fiecăruia medic și învățătoriu a fi

⁴ *Planulu de învetiamentu pentru scolele poporali în districtulu Consistoriului Otodox Romanu din Arad*, Arad, Tipografia lui Ștefan Gyulai, 1877, pp. 5, 7-8; *Planul de învățământ pentru școalele poporale din districtul Consistoriului Ortodox Român din Arad* a fost aprobat cu rezoluțiunea consistorială nr. 3174 din 12 august 1888, Arad, Tipografia Diecesei Ortodoxe Române, 1888, pp. 5, 7-8.

⁵ *Biserica și Școala*, Arad, anul II, 1878, nr. 8, 19 februarie/3 martie, pp. 57-58.

apostolul științei sale, a populariza știința despre creștere și despre păstrarea sănătății, a îndepărta pre cât se poate influențele stricătioase asupra sănătății și a delătura toate piedicile ce ar împiedica aceste binefăcătoare instituțiuni”⁶. Același autor, a arătat că, la acea vreme, „În Transilvania cea mai mare parte a edificiilor de școală erau necorespunătoare scopului ... scaunele sunt ori prea scunde, ori prea înalte, picioarele celor mici spânzură în jos, fără să atingă pământul și cu aceasta se obosesc”⁷.

Circula în lumea dascălilor de odinioară publicația *Higiena și școala, foaie pentru sănătate, educație, instrucție*. Prin intermediul ei, aceștia ofereau sfaturi despre igienă, măsuri de prevenție a bolilor care bântuiau omenirea – tifosul, scarlatină, icterul, răceală, insolația. Din cuprinsul său nu lipseau sfaturile despre îngrijirea pielii, modă și vestimentație, hrană, somn, căldură, ape minerale și întrebuințarea lor⁸.

Amplele dezbateri legate de igienă și sănătate au fost publicate în organul de presă al Reuniunii învățătorilor români din Arad. Acestea erau completate de editarea unor studii și articole, preluate din presa occidentală. Un asemenea material al cărui autor era doctorul francez Roux disemina trei norme de catehism ale igienei școlarilor: lumina, aerul curat, curățenia. Recomandările vizau igiena corporală – să se spele, să-și taie unghiile și părul – și un comportament civilizat – să nu scuipe pe podele, să nu înmoaie creioanele în gură. Apa de băut trebuia consumată din locuri special amenajate. Se interzicea consumul de alcool și fumatul. Zilnic, sălile de clasă să fie măturate, aerisite și, periodic, văruite. Aceste reguli de igienă aveau menirea de a menține starea de sănătate a elevilor și dascălilor⁹.

Preotul, în dubla sa calitate de lider spiritual și director de școală, și învățătorul erau factorii responsabili de popularizarea legislației sanitare și de organizare a campaniilor de vaccinare.

Legea XXII din 1887 despre regularea afacerilor sanitare cu privire la altoirea dintâi a stipulat la §3 că „Pruncii deobligați a umbla la școală, când se primesc întâia oară în școală trebuie să se legitimeze că au fost altoiți /vaccinați s.n./ cu succes (că s-au altoit și s-au prins bubele sau că au bubat bubatul cela adevărat în cei cinci ani din urmă, eventual să se legitimeze că sunt scutiți de îndatorirea a se altoi)”. Copilului i se elibera o

⁶ Paul Vasici, *Igieina și școla*, în „Lumina”, Arad, anul I, 1872, nr. 2, 17/29 august, pp. 6-7.

⁷ Vasile Popeangă, *Presa pedagogică din Transilvania. 1860-1918*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1966, pp. 98-99.

⁸ *Ibidem*, pp. 128-131.

⁹ *Reuniunea învățătorilor români de la școlile confesionale ortodoxe din protopopiatele Arad, Chișineu, Șiria, Boroșineu, Buteni, Radna și Hămagiu* (în continuare *Reuniunea învățătorilor români...*), Arad, anul II, 1905, nr. 6, 15/28 decembrie, p. 151.

adeverință de efectuare a vaccinării, fără timbru și taxă. Dacă rămâneau elevi nevaccinați, învățătorii și maiștrii întocmeau statistici periodice cu privire la populația școlară de până în 12 ani, care nu a fost vaccinată sau care nu putea prezenta o adeverință de vaccinare. La trei zile după revenirea lor la școală, dascălii anunțau autoritățile sanitare. În conformitate cu §§ 4 și 5, aceștia erau luați în evidența celei de-a doua campanii de vaccinare. Drept urmare, toți elevii din învățământul public ori privat erau supuși vaccinării. O consecință imediată a fost refuzul de a-i primi la cursuri „până nu vor dovedi că ... sunt scutiți de obligămîntul revaccinării”.

Legea a stipulat la §12 sancțiuni pentru directorii școlilor civile, medii sau a altor instituții de învățământ, învățători, învățătoare și meseriași. Potrivit §7 al Legii XIV, din 1876, ei erau amendați cu sume cuprinse între 10 fl. – 50 fl.

Puternic ancorați în realitățile vieții cotidiene, cadrele didactice au solicitat părinților vaccinarea împotriva bolilor infecto-contagioase, care secerau viețile a mii de copii. Una dintre acestea a fost vaccinarea împotriva vărsatului. Totodată, ei ofereau sfaturi de prevenție tradițională „pruncul său să fie altoit cu limfă originală de la viței sănătoși iară nu cu materie de la alt copil”. Scopul era acela de a nu fi transmisă boala de la un copil bolnav, la altul sănătos¹⁰.

Vaccinările populației împotriva variolei datează încă din primul deceniu al veacului al XIX-lea. Medicul dr. Lenghel a consemnat într-un articol că din 1808 Cancelaria Aulică din Viena a emis un decret de vaccinare antivariolică, aplicabil din 1813. Conținutul acestuia a fost făcut cunoscut populației de către preoți și învățători, prin citirea lui în școli, biserici, locuri publice. Campaniile de vaccinare antivariolică au avut loc în fiecare an, potrivit unui act emis în anul 1826. Măsurile aveau menirea de a contribui substanțial la diminuarea mortalității infantile¹¹.

De-a lungul timpului, epidemiile au afectat buna desfășurare a procesului instructiv-educativ. Epidemia de scarlatină din anul 1905 a pricinuit decesul unui elev și îmbolnăvirea altuia de la Institutul Pedagogic-Teologic din Arad. Conducerea instituției s-a autosesizat, a anunțat organele medico-sanitare, edificiul a fost dezinfectat, iar cursurile au fost suspendate timp de două săptămâni¹². În localitățile Micălaca, Mândruloc, Cicir,

¹⁰ Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Școală și comunitate în secolul al XIX-lea. Circulare școlare bănățene*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2002, pp. 442-443.

¹¹ Dr. Vasile Luștea, Szépsy Zoltán, *Începuturile vaccinării antivariolice în Arad*, în „Buletin de informare al Direcției Sanitare și filialei U.S.S.M. Arad”, Arad, anul II, 1971, nr. 1, pp. 137-139.

¹² *Biserica și Școala*, Arad, anul XXIX, 1905, nr. 7, 13/26 februarie, p. 54.

Sâmbăteni, scarlatina a secerat mai multe vieți, iar cursurile școlare au fost întrerupte timp de câteva luni¹³.

O altă molimă, supranumită „angerul sugrumatoriu”, a fost difteria. Aportul dascălilor în combaterea ei s-a regăsit în popularizarea conținutului broșurii *Difteria și sanarea ei naturală*, în care au fost expuse metodele de combatere prin „aplicarea fomentelor de apă rece, potrivite frecării și gargarisării”, procedură care dădea rezultate în 24 de ore¹⁴.

Sărăcia, proasta alimentație, condițiile de muncă și traiul zilnic au constituit factori de apariție a tuberculozei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice a emis circulara, cu nr. 56000/905, tuturor protopopiatelor, inspectoratelor școlare și învățătorimii din Eparhia Aradului, a cărei conținut prezenta măsurilor de prevenție a tuberculozei. Dintre ele amintim: elevii să-și țină mâna sau batista la gură atunci când tușeau, să ceară ajutorul medicului în cazul unor simptome precum: „fierbințeala”, deprimarea, lipsa plăcerii de lucru, paliditatea, scăderea greutății, tuse. Cei „scrofuloși” să meargă întotdeauna la școală cu „legătoare curată”, care să le acopere deplin rănila, iar pe cei cu „legători murdare” să-i trimită acasă. Erau recomandate activitățile în aer liber, gimnastica „cântarea și declamațiunea”.

Măsurile speciale de igienă în școli vizau: amenajarea unor „scurpători” curate, care să fie dezinfectate de una sau două ori pe zi; sălile de clasă să fie luminate și văruite, de cel puțin două ori pe an, menținute curate și fără praf. Se recomanda podeaua lăcuită și vopsită; ferestrele, recuzitele și mobilierul să fie șterse de praf, iar sala de clasă să fie aerisită dimineața, devreme, înainte de venirea elevilor, și în pauze, câte 5-10 minute, vara, și 1-2 minute, iarna. Se prevedea obligativitatea învățătorului de a pregăti prelegeri din publicațiile de specialitate sau chiar să solicite ajutorul medicului de circumscripție. Populația a fost informată că tuberculoza se răspândește de la vacile contaminate cu bacilul Koch¹⁵.

Platforma de dezbateri o constituia publicația *Reuniunii învățătorilor români*, unde au fost publicate articole medicilor specialiști, al căror conținut se baza pe furnizarea unor informații anatomo-patologice, prevenția și tratarea unor afecțiuni. Dr. Atanasiu Brădean, invitat în 24 octombrie

¹³ Iosif Moldovan, *Raportul XVI al școalelor elementare confesionale gr.-ort. române din Arad pe anul școlar 1904-1905*, Arad, 1905, pp. 3-4.

¹⁴ *Biserica și Școala*, Arad, anul I, 1877, nr. 46, 4/16 decembrie, p. 367.

¹⁵ Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale Arad (în continuare S. J. A. N. Arad), *Fond Parohia Ortodoxă Cicir*, dosarul nr. 15/1904-1905, f. 149; *Biserica și Școala*, Arad, anul XXIX, 1905, nr. 33, 14/27 august, p. 287-289; Felicia Aneta Oarcea, *Școala și societatea în comitatul Arad. 1867-1918*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2011, p. 397.

1909, la adunarea generală a învățătorilor din Maria Radna, a prezentat probleme legate de microbi și reacția organismului uman la aceștia, măsurile de imunizare și manifestările patologice ale unora – scarlatina, difteria, tusea măgărească, tifosul. Intervenția de specialitate a fost publicată în organul de presă mai sus amintit¹⁶.

Redactorii ziarului *Biserica și Școala* anunțau răspândirea epidemiei de holeră, în toamna anului 1910. Clericii – protopopi/inspectori școlari ori preoți/directori de școală – și învățătorilor se aflau „în fruntea organizației de apărare împotriva holerei”¹⁷. Alături de medici și asistenți medicali/moașe, aveau datoria de a lua măsuri în conformitate cu circulara nr. 14158/VII din 1911, dată de Ministerul de Interne. Împreună cu autoritățile publice și sanitare, ei diseminau în rândul localnicilor și a elevilor informații despre simptomatologia ei – diaree, stare de vomă, crampe și stare generală alterată. Se menționa că boala reprezenta un grad ridicat de contagiune. Căile de răspândire erau: contactul cu bolnavul și lucrurile acestuia, paharele și tacâmurile din localuri, cafenele, piețe și banii murdari. O predispoziție la îmbolnăvire o aveau consumatorii de mâncare expirată, fructe și zarzavaturi crude, alcoolicii, cei ale căror case erau murdare.

Se interziceau vizitele la bolnavii de holeră. Se recomandau o serie de măsuri precum: evitarea aglomerațiilor; spălarea mâinilor cu apă și săpun; mâncarea proaspătă; fierberea cu leșie a vaselor și tacâmurilor; consumarea apei potabile, fiartă și răcită; acoperirea hranei neconsumate; respectarea cu strictețe a igienei personale, a curățeniei în case și amenajarea toaletei. Orice modificare a stării de sănătate era obligatoriu a fi raportată autorităților.

Celor care îngrijeau bolnavii li s-au trasat măsuri igienico-sanitare stricte: spălarea mâinilor cu săpun, clătirea gurii cu oțet, li se interzicea să ia masa în încăpere cu bolnavul. „Fecalele, apa din care a băut sau cu care a fost spălat bolnavul să nu fie deversate într-o apă curgătoare. Bolnavul trebuia izolat, să i se asigure o îngrijire corespunzătoare la domiciliu sau în spital. Oala în care își făcea lipsurile să fie dezinfectată cu var sau cu o soluție prescrisă de medic. Indiferent dacă bolnavul a supraviețuit bolii sau nu, camera lui trebuia dezinfectată, lenjeria să fie spălată în apă fiartă cu leșie, iar saltelele, pernele, plăpumile, dunele să fie spălate bine cu cârpe îmbibate în oțet și să fie puse la soare. Paiele cu care a fost umplută

¹⁶ Dr. Atanasiu Brădean, *Bolile lipicioase*, în „Reuniunea învățătorilor români...”, Arad, anul VII, 1910, nr. 4, aprilie, pp. 81-85; nr. 5, mai, pp. 99-106.

¹⁷ *Biserica și Școala*, Arad, anul XXXIV, 1910, nr. 39, 26 septembrie/9 octombrie, p. 3.

salteaua, resturile de mâncare și gunoi se ardeau. Tacâmurile și vesela bolnavului trebuiau spălate cu apă fierbinte. Mobila nevopsită se spăla cu apă fiartă și leșie, iar cea vopsită cu un dezinfectat prescris de medic. Camera urma a fi văruită, iar podelele, ferestrele, ușile, dacă erau din lemn să fie spălate cu apă fierbinte și cu leșie, iar dacă era dintr-un alt material, cu dezinfectantul prescris de medic. Ferestrele și ușile trebuiau deschise toată ziua”¹⁸.

În primăvara anului 1912, primarul orașului Arad, Varjassy Lajos¹⁹, la recomandarea Comisiei Sanitare, a sistat activitatea cursurilor școlare pe o perioadă nedeterminat, din pricina epidemiei de vărsat²⁰. Când numărul cazurilor s-a diminuat, procesul instructiv-educativ a fost reluat.

„Marele Război „a fost întâia conflagrație care a zguduit din temelii conștiința contemporanilor datorită numărului mare de victime, a multiplelor consecințe economice, politice, demografice, etc. ... A fost întâi de toate primul conflict industrializat pe o scară foarte largă, industrializarea războiului adăugând o nouă dimensiune luptelor și generând conceptul de „război total”²¹. Ororilor acestei prime conflagrații mondiale li s-au adăugat epidemiile. În 25 septembrie/8 octombrie 1914, episcopul Aradului I. I. Papp, a emis o circulară către preoți și învățători, prin care atrăgea atenția asupra pericolului răspândirii epidemiei de holeră. Erau sfătuiți să „vegheze neadormiți asupra igienei publice”, să încunoștințeze populația despre apariția acesteia și să disemineze măsurile de prevenție și tratare²².

Anii 1918-1919 au fost marcați de cea mai virulentă manifestare pandemică a veacului XX, gripa spaniolă. Studiile demonstrează că boala avea un debut similar unei gripe comune. Treptat, simptomatologia cuprindea dureri musculare și febră care putea atinge 40 grade Celsius.

¹⁸ S. J. A. N. Arad, *Fond Chestura Poliției Municipiului Arad*, dosarul nr. 38/1911, f. 8, 11; Felicia Aneta Oarcea, *op. cit.*, pp. 398-399.

¹⁹ Lajos Varjassy (30 august 1852 – 9 martie 1934) – absolvent al Gimnaziului minorit, mai târziu Gimnaziul Regal de Stat Maghiar (astăzi Colegiul Național „Moise Nicoară”), și-a desăvârșit cariera profesională la facultățile de Drept din Bratislava și Oradea. A activat ca vicanotar al orașului Arad până în 1902, când a fost numit viceprimar. Între anii 1905-1917, a îndeplinit funcția de primar al orașului Arad. De numele său se leagă construirea căii ferate cu motor, electrificată din 1913, deschiderea primei fabrici de automobile „Marta” ori edificarea podurilor de fier peste Mureș și construcția Palatului Cultural. (Detalii vezi: Ujj János, *File din istoria urbanizării Aradului*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2011, p. 201).

²⁰ *Reuniunea învățătorilor români...*, Arad, anul IX, 1912, nr. 4, aprilie, p. 103.

²¹ Ioan Bolovan, *Primul Război Mondial și realitățile demografice din Transilvania. Familie, Moralitate și Raporturi de gen*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2015, pp. 12-13.

²² *Biserica și Școala*, Arad, anul XXXVIII, 1914, nr. 40, 5/18 octombrie, pp. 326-327.

Pacienții care făceau complicații respiratorii și pneumonie erau, în genere, sortiți pieirii. Imunitatea scăzută a populației, secătuită de ororile războiului, sărăcia și sistemul medical rudimentar au constituit alți factori care au contribuit la o mortalitate ridicată. Presa vremii semnala că „simptomele actualei gripe sunt următoarele: frisoane, temperatură ridicată, dureri de cap, oboseală și slăbiciune. După aceea debutează durerile de spate de-a lungul coloanei vertebrale. De asemenea, durerea de-a lungul laringelui și pe trahee, tuse uscată urmată de cea cu expectorații, însoțesc boala. Unii au chiar dureri de stomac. Temperatura se menține ridicată timp de 2-7 zile. Bolnavul nu are poftă de mâncare, limba este încărcată. Boala se termină cu nădușeli și câteva zile de slăbiciune. Cei mai afectați sunt bătrânii”²³.

În toamna anului 1918, autoritățile statale și școlare au decis închiderea tuturor școlilor din Arad, din 24 septembrie/7 octombrie, timp de 14 zile, deoarece s-au înregistrat decese și în rândul elevilor de la Institutul Teologic-Pedagogic²⁴.

Intellectualitatea a împletit activitatea profesională cu datoria față de semenii. Protopopii, ca inspectori școlari, preoții, ca directori de școli și învățătorii au fost implicați în menținerea stării de sănătate a populației și în diseminarea măsurilor de prevenție și tratare atât a bolilor sezoniere, cât și a epidemiilor. Chiar dacă, în perioada la care facem referire, tratamentele empirice practicate de comunități au continuat să dețină o importanță aparte, ei îndemnau oamenii să respecte normele de igienă și regulamentele emise în vreme de epidemii sau pandemii și să facă apel la personalul de specialitate.

BIBLIOGRAFIE

Fonduri arhivistice

Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale:

Fond Chestura Poliției Municipiului Arad.

Fond Parohia Ortodoxă Cicir.

Periodice și statistici

Colecția *Biserica și Școala*, Arad, 1877, 1878, 1905, 1910, 1914, 1917, 1918.

²³ Diana Covaci, „Boala spaniolă sau influența rebelă”: Pandemia de gripă din 1918 și imaginea sa în presa din Transilvania, în Corneliu Pădurean, Ioan Bolovan (coord.), „Studii de demografie istorică (secolele XVII-XXI)”, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2010, pp. 261-264.

²⁴ *Biserica și Școala*, Arad, anul XLII, 1918, nr. 40, din 30 septembrie/13 octombrie, p. 2.

Magyar Statistikai Évkönyv. Második évfolyam, Budapest, 1874.

Colecția Reuniunea învățătorilor români de la școalele confesionale ortodoxe din protopopiatele Arad, Chișineu, Șiria, Boroșineu, Buteni, Radna și Hămagiu, Arad, 1905, 1912.

Lucrări generale și speciale

Bocșan, Nicolae, Leu, Valeriu, *Școală și comunitate în secolul al XIX-lea. Circulare școlare bănățene*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2002.

Bolovan, Ioan, *Primul Război Mondial și realitățile demografice din Transilvania. Familie, Moraliță și Raporturi de gen*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2015.

Brădean, Atanasiu, *Bolile lipicioase*, în „Reuniunea învățătorilor români de la școalele confesionale ortodoxe din protopopiatele Arad, Chișineu, Șiria, Boroșineu, Buteni, Radna și Hămagiu”, Arad, anul VII, 1910, nr. 4, aprilie.

Brădean, Atanasiu, *Bolile lipicioase*, în „Reuniunea învățătorilor români de la școalele confesionale ortodoxe din protopopiatele Arad, Chișineu, Șiria, Boroșineu, Buteni, Radna și Hămagiu”, Arad, anul VII, 1910, nr. 5, mai.

Covaci, Diana, „*Boala spaniolă sau influența rebelă*”: *Pandemia de gripă din 1918 și imaginea sa în presa din Transilvania*, în Pădurean, Corneliu, Bolovan, Ioan, (coordonatori), „*Studii de demografie istorică (secolele XVII-XXI)*”, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2010.

Griselini, Francesco, *Încercare de istorie politică și natural a Banatului Timișoarei*, Timișoara, Editura Facla, 1984.

Luştrea, Vasile, Zoltán, Szépsy, *Începuturile vaccinării antivariolice în Arad*, în „Buletin de informare al Direcției Sanitare și filialei U.S.S.M. Arad”, Arad, anul II, 1971, nr 1.

Moldovan, Iosif, *Raportul XVI al școalelor elementare confesionale gr.-ort. române din Arad pe anul școlar 1904-1905*, Arad, 1905.

Pădurean, Corneliu, *Populația comitatului Arad în secolul al XIX-lea*, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2003.

Planulu de învetiamentu pentru scolele poporali în districtulu Consistoriului Otodox Romanu din Arad, Arad, Tipografia lui Ștefan Gyulai, 1877.

Planul de învățământ pentru școalele poporale din districtul Consistoriului Otodox Român din Arad a fost aprobat cu rezoluțiunea consistorială nr. 3174 din 12 august 1888, Arad, Tipografia Diecesei Ortodoxe Române, 1888.

Popeangă, Vasile, *Presa pedagogică din Transilvania. 1860-1918*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1966.

Ujj, János, *File din istoria urbanizării Aradului*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2011.

Vancu, Petru, *Monografia comunei Măderat*, Arad, Tiparul tipografiei diecezane greco-ortodoxe române, 1905.

Vasici, Paul, *Igieina și școla*, în „Lumina”, Arad, anul I, 1872, nr. 2, 17/29 august.

**Date comparative privind evoluția structurii etnice a
locuitorilor municipiului Arad, conform înregistrărilor
efectuate cu ocazia recensămintelor
din anii 1900, 1910 și 1930**

**Comparative Data Concerning the Evolution of the Ethnic
Structure of the Inhabitants of Arad Municipality, According
to the Data Provided by the Censuses from 1900, 1910 and
1930**

Vasile DUDAȘ

*Cercetător științific gr. I, Muzeul Național al Banatului,
dudasvasile@yahoo.com*

Abstract

Over the years, first the authorities of the Danube Monarchy, and since the summer of 1919, those of the Romanian Kingdom, have conducted several censuses in the city of Arad.

We consider that the most representative for the evolution of the national structure of the inhabitants of the city, for the first three decades of the last century, are the censuses undertaken in the years 1900, 1910 and 1930. These include characteristics of the local population such as gender, age, marital status, language, mother, religious confession, literacy level, number of foreigners in the city and the inhabitants left, number of houses and materials used in the construction of walls, their roof, detailed data on the active population, by occupations and branches of activity.

According to the research undertaken and used in a large number of volumes and studies, referring to the modern history of the city, at the beginning of the last century, the city of Arad, the residence of the county with the same name, had all the necessary elements of a modern city in that period.

Comparing the data regarding the evolution of the number of inhabitants as well as their national structure, the author concludes that in the three mentioned decades, the city knew an ascending development in all the fields of activity.

Keywords: *censuses, evolution of ethnic structure, Arad.*

De-a lungul anilor, mai întâi autoritățile Monarhiei Dunărene, iar începând cu vara anului 1919 cele ale Regatului Român, au efectuat mai multe recensăminte în orașul Arad.

Consideram că cele mai reprezentative pentru evoluția structurii etnice a orașului, pentru primele trei decenii ale secolului trecut, sunt cele care au fost întreprinse în anii: 1900, 1910 și 1930. Acestea cuprind caracteristici ale populației locale precum: sex, vârstă, stare civilă, limba maternă, confesiune religioasă, nivelul de alfabetizare, numărul străinilor aflați în localitate și al locuitorilor plecați, numărul caselor și materialele folosite la construcția pereților, acoperișul acestora, date detaliate asupra populației active, după ocupații și ramuri de activitate.

Potrivit cercetărilor efectuate și valorificate într-un număr mare de volume și studii, referitoare la istoria modernă a orașului, la începutul secolului trecut, orașul Arad, reședința comitatului cu același nume, dispunea de tot ce era necesar unui oraș modern, desigur pentru exigențele aceluia timp¹.

Reproducând cuvintele prin care un călător descrisese aspectul orașului de pe Mureș în anul 1846, istoricul Corneliu Pădurean consemna într-un studiu recent intitulat *Aradul la 1900 – Mica Vienă*, apărut în gazeta *Historia*, că acesta subliniase că: „Aradul este cel mai frumos oraș, străzi frumos aranjate în majoritate pietruite, comerț vioi, un du-te-vino continuu pe străzi, numeroase prăvălii dau alura unui oraș mare”².

Peste șase decenii, savantul Nicolae Iorga reținea, cu ocazia vizitei întreprinse în oraș în anul 1906 că: „Lunga stradă care începe de la gară, e cu desăvârșire măreață, vrednică de orice capitală modernă, asemenea cu o bucată din *Ringul* vienez. Două alei despărțite printr-un spațiu lat poartă numai clădiri de mână întâi, între care statul a semănat palate impunătoare; vad și o biserică a cărei fațadă e ocupată de stâlpi uriași. Astfel se ajunge într-o piață, și de aici orașul se resfiră în străduțe modeste, dar foarte curate... A doua zi, înțeleg în sfârșit ce e acest măreț Arad. Strada pe care am venit de la gară e *bulevardul*, care cuprinde primăria, biserica romano-catolică, cele mai mari oteluri și câteva însemnate clădiri de negoț. Ziua, el se arată ceva mai puțin strălucitor, dar impune totuși foarte mult, atât prin frumusețea zidurilor, cât și, mai cu seamă, prin lărgimea lui deosebită. Cei care au pus la cale și au supravegheat alcătuirea acestei mari artere de viață, au fost fără îndoială niște oameni cumiți”³.

¹ O mare parte a rezultatelor cercetărilor întreprinse de-a lungul anilor sunt cuprinse în cele treisprezece volume ale *Bibliografiei istorice a României* precum și în cele patru ale *Anuarului istoriografic al României*.

² Pădurean, Corneliu, *Aradul la 1900 – Mica Viena*, în „*Historia*”, București, an. XIX, nr. 211, august 2019, pp. 12-13.

³ Iorga, Nicolae, *Pagini alese din însemnările de călătorie prin Ardeal și Banat*, vol. II, București, Editura Minerva, 1977, pp. 110-111.

Recensămintele efectuate în anii 1900⁴ și 1910⁵, traduse din limba maghiară în limba română, consemnează atât populația locală a orașului propriu zis cât și incluzând locuitorii din Aradu Nou, Micălaca, Mureșel, Sânnicolau Mic.

Astfel potrivit datelor recensământului din anul 1900 populația orașului număra **56.260** locuitori din care **2.357** militari.

Limba maternă declarată:

română	9.556	locuitori	16,99 %
maghiară	38.929	„	69,19%
germană	5.643	„	10,03%
slovacă	294	„	0,52%
ruteană	16	„	0,03%
croată	34	„	0,06%
sârbă	1.430	„	2,54%
alte limbi	358	„	(cehi, moravi, polonezi, italieni) 0,64%

Potrivit recensământului din anul 1910, populația localnică a orașului număra **63.166** locuitori din care **2.197** militari.

Limba maternă declarată:

română	10.279	locuitori	16,27%
maghiară	46.085	„	72,96%
germană	4.365	„	6,91%
slovacă	277	„	0,44%
ruteană	7	„	0,01%
croată	32	„	0,05%
sârbă	1.816	„	2,87%
alte limbi	305	(cehi, moravi, polonezi, italieni).	

Potrivit recensământului din anul 1930, populația localnică a orașului număra **77.181** locuitori⁶

Limba maternă declarată:

română	28.537	locuitori	36,97%
maghiară	41.161	„	53,33%
germană	4.617	„	5,98%

⁴ *Recensământul din 1900* – Transilvania, Cluj Napoca, Editura Staff, 1999, pp. 70-71.

⁵ *Recensământul din 1910* – Transilvania, Cluj Napoca, Editura Staff, 1999, pp. 60-61.

⁶ Limba maternă a locuitorilor la recensământul general al populației din anul 1930, în Sabină Mănuilă, *Studiu etnografic asupra populației României*, București, Editura Institutului Central de statistică, 1940, pp. 64-65.

rusă	288	„	0,37%
slovacă	298	„	0,39%
ruteană, ucraineană	5	„	0,01%
sârbă, croată,			
slovenă	1.093	„	1,42%
bulgară	94	„	0,12%
cehă, slovacă	448	„	0,58%
poloneză	34	„	0,04%
idiș	687	„	0,89%
greacă	4	„	0,01%
albaneză	8	„	0,01%
armeană	41	„	0,05%
turcă, tătară	26	„	0,03%
țigănească	32	„	0,04%
alte limbi	82	„	0,11%
nedeclarată	24	„	0,03%

Prin compararea datelor oferite de recensămintele din 1900 și 1910, rezultă că populația orașului a crescut cu **6.906** locuitori, prin urmare o creștere anuală cu **690** locuitori. Numărul locuitorilor care și-au declarat limba maternă limba română a crescut cu **723**, maghiara cu **7156**, sârba cu **386** locuitori iar a celor care și-a declarat limba maternă germana a scăzut **1.278**, slovacă cu **17**, croată cu **2** ruteană cu **9**, alte limbi cu **53** locuitori.

Acest fapt demonstrează atât progresul economic, cât și îmbunătățirea calității vieții în orașul de pe Mureș în primul deceniu al secolului al XX-lea.

Prin compararea datelor oferite de recensământul din 1910 și cel 1930 rezultă că populația orașului a crescut de la **63.166** la **77.181** locuitori, o creștere cu **14.015** locuitori, respectiv o creștere anuală de 700 locuitori. Numărul locuitorilor care și-au declarat limba maternă limba română a crescut cu **18.258**, a celor care și-au declarat germana cu **252** locuitori iar a celor care și-au declarat maghiara a scăzut cu **4.924** locuitori. Pentru cei care și-au declarat o altă limbă maternă nu putem face comparația deoarece răspunsurile primite au fost consemnate și grupate, după cum am văzut, diferit la recensământul din anul 1930.

Desigur în formularea concluziilor legate de analiza datelor celor două recensăminte trebuie să avem în vedere, că în această perioadă au intervenit două evenimente importante în istoria orașului, primul război mondial și instaurarea administrației românești în vara anului 1919.

Potrivit cercetărilor întreprinse de către istoricul arădean Eugen Glück, în anul 1914, orașul Arad avea un număr de **65.661** locuitori, iar în anul 1918, un număr de **64.412** locuitori. Rezultă deci că populația orașului a scăzut cu **1.249** locuitori. Legat de acest fapt, cercetătorul menționat trăgea concluzia că „Scăderea populației semnalată în perioada anilor 1914-1918, se datorește pierderilor de vieți umane (cunoscute atunci doar parțial) și scăderea natalității de pe urma descompletării familiilor celor mobilizați. În orașul Arad o bună parte a muncitorilor și lucrătorilor din transporturi au fost folosiți în întreprinderile militarizate și nu au părăsit domiciliul ceea ce a făcut ca scăderea nașterilor să fie mai mică față de la 1964 în (1913) la 783 în (1918)”⁷. Aici am putea adăuga și înrăutățirea calității vieții de zi cu zi, datorită lipsei produselor alimentare și mai ales, a răspândirii unor maladii care au făcut ravagii, mai ales în toamna anului 1918. Încă la 11 octombrie 1915, Adunarea generală extraordinară a Comisiei municipale a orașului Arad își exprima convingerea că problema alimentației publice era cea mai importantă problemă a țării, iar soluționarea ei nu trebuia să sufere nici o amânare. „Există temeri – consemna documentul încheiat cu acest prilej – că scumpetea extraordinară apărută în cursul războiului îndelungat și mizeria fizică și morală care se răspândește tot mai mult în rândul cetățenilor vor avea urmări chiar și după încheierea campaniei”⁸.

În noul context creat de integrarea în Regatul român, este firească creșterea locuitorilor de naționalitate română. Același lucru se constată și pentru alte etnii cu excepția maghiarilor. „Cum industria Aradului s-a dezvoltat mult în perioada interbelică – consemnau istoricii Andrei Caciora, Eugen Glück și Alexandru Roz – odată cu alte sectoare de activitate și cum populația județului din mediul rural era în cea mai mare parte românească și acest factor a contribuit la schimbarea structurii etnice a orașului Arad. În 1920 orașul număra **62.490** locuitori fiind ca număr de populație al șaptelea oraș al țării în toată perioada interbelică”⁹.

Legat de scăderea numărului locuitorilor de etnie maghiară trebuie avut în vedere și modul cum au fost derulate recensămintele din anii 1900 și 1910. Din compararea datelor care se referă la limba maternă și religia comunicată, se constată ca mai mulți locuitori au optat pentru un răspuns pe placul autorităților. Trebuie adăugat apoi și faptul că mulți funcționari din diferite instituții publice, sub diferite motive, au refuzat să depună jurământul de fidelitate față de statul român și s-au repatriat în Ungaria.

⁷ *Aradul permanentă în istoria patriei*, p. 278-279.

⁸ Glück, Eugen, Roz, Alexandru, *Din istoria mișcării muncitorești – documente arădene 1821-1918*, Timișoara, Editura Facla, 1981, p. 245-246.

⁹ *Aradul permanentă în istoria patriei*, p. 430.

În final, putem afirma că administrația românească a reușit să depășească toate greutățile ivite și treptat viața de zi cu zi a locuitorilor arădeni a urmat un curs normal, orașul făcând în deceniul al treilea al secolului trecut un pas înainte, în toate domeniile de activitate.

BIBLIOGRAFIE

Iorga, Nicolae, *Pagini alese din însemnările de călătorie prin Ardeal și Banat*, vol. II, București, Editura Minerva, 1977.

Recensământul din 1900 – Transilvania, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1999.

Recensământul din 1910 – Transilvania, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1999.

Aradul permanență în istoria patriei, Arad, 1978.

Glück, Eugen, Roz, Alexandru, *Din istoria mișcării muncitorești – documente arădene 1821-1918*, Timișoara, Editura Facla, 1981.

Pădurean, Corneliu, *Aradul la 1900 – Mica Viena*, în „Historia”, București, an XIX, nr. 211, august 2019.

Cartea de aur.
Operațiunile și istoricul Regimentului 9 Vânători în
Războiul pentru întregirea „Neamului Românesc” 1916-1919

The Golden Book.
The Actions and the History of the 9th Hunters Regiment in
the War for the Integration of the ‘Romanian Nation’
1916-1919

Puiu Emilian VALEA
Societatea Numismatică Română Secția Arad

Abstract

The Golden Book of the 9th Hunters Regiment is a chronicle of the events from 1916-1919, being a testimony of the battles fought by the Romanian army in the Reunification War. During this period the regiment was led by Col. Gheorghe Rasoviceanu and took part in over 50 military operations. It also played an important role during the events of 1919, when it crossed the demarcation line, contributing to the liberation of Arad and Bihor counties, and in August 1919 the regiment even entered Budapest.

Keywords: *regiment, battalion, garrison, army, offensive, Romanians*

Titlul de mai sus aparține *Cărții de aur a Regimentului 9 Vânători* întocmită în timpul luptelor la care acesta a participat în cadrul armatei române la Războiul de Reîntregire. Cartea are peste 1000 de pagini, scrisul este bătut la mașină și a fost editat în doar câteva exemplare, din care unul se afla în proprietatea noastră, cu autograful colonelului Gheorghe Rasoviceanu. Precizăm că deținem și o fotografie făcută în fața Parlamentului de la Budapesta, în care apar regimentele românești nr. 6 și 9.

Regimentul 9 Vânători a fost constituit dintr-un batalion cu garnizoana în Balcic (Cadrilater). În 15 august 1916, adică atunci când a intrat România în primul Război Mondial de partea Antantei, Regimentul 9 Vânători a fost condus încă de la început de către col. Gheorghe Rasoviceanu și a devenit o unitate faimoasă pentru dârzenia cu care a luptat în peste 50 de operațiuni militare, jucând de multe ori rolul de forță de sacrificiu, suferind constant pierderi grele. De menționat că deplasările în față le face cu garnitura de tren pe care o avea în dotare, în toată campania

militară dintre anii 1916-1919, în care erau transportate și cruci de lemn folosite la îngroparea rapidă, din mers, a celor căzuți la datorie.

Vitejia ostașilor din Regiment a fost recunoscută și apreciată la cel mai înalt nivel, fiindu-le acordat cel mai important ordin militar al României, „Ordinul Mihai Viteazul”, pe steagul regimentului, de asemenea un mare număr de ofițeri ai regimentului au primit același ordin.

În data de 27 ianuarie 1919, s-a primit de la Cartierul General al Armatei ordinul cu nr. 2263 prin care Regimentul a început deplasarea pe calea ferată, din cazarma regimentului 9 Roșiori din București, la Petroșani, seful statului Major al armatei române fiind generalul Prezan, iar șeful Biroului Operații lt.col. Ion Antonescu.

Operațiunile militare de pe Valea Crișului (aprilie 1919)

În ziua de 28 ianuarie 1919, Regimentul a început îmbarcarea, împreună cu statul major, iar în 31 ianuarie, primul eșalon debarca în Deva, prin localitatea Boita.

În 1 februarie 1919, Batalionul 2, sub comanda căpitanului Săndulescu Aurel, se pune în mișcare spre Brad, unde este primit cu mare entuziasm de populație. Ulterior, Regimentul 9 Vânători ocupă linia de demarcație pe Valea Crișului Alb, de la culmea Munților Bihorului, peste defileul Hălmagiului, până în Valea Mureșului, la Zam, având în flancul stâng trupele franceze din Banat ale generalului Henri Mathias Berthelot.

Gărzile Naționale ale românilor transilvăneni (prima armată proprie) rezistau cu greu incursiunilor armatei maghiare, care se dezlănțuie în întreaga zonă, provocând numeroase atrocități. De menționat marele merit pe care l-a avut în rezistența antimaghiară, șeful gărzilor din zona Hălmagiului, prof. Traian Mager, fapt consemnat și de col. Rasoviceanu în acele momente, în Cartea De Aur.

*Majestatea Sa regele Ferdinand I decorează militari
din Batalionul „Horea” la Țebea*

La începutul lunii martie 1919, col. Rasoviceanu organizează la Țebea depunerea jurământului de către „Corpul Voluntarilor Horea”, format

din 4000 de luptători, festivitate la care a participat și ministrul care se ocupa de resortul agriculturii în Consiliul Dirigent al Transilvaniei, dr. Ioan Suci.

„Corpul de voluntari Horea” s-a înființat în 15-16 februarie 1919, prezent fiind și cpt. Florian Medrea, „îngerul păzitor” al Adunării Naționale de la Alba Iulia. Corpul de Voluntari Horea a fost constituit prin recrutarea moșilor din Zona Zarandului, din plășile Baia de Criș, Brad, Abrud, Câmpeni. În noaptea de 15/16 aprilie 1919, Regimentul 9 Vânători pornește la ofensivă, împreună cu celelalte unități românești aflate pe linia demarcațională pentru eliberarea Crișanei, aflată sub ocupația trupelor armatei roșii conduse de Bela Kun. Străpungerea frontului de la Dealul Mare și urmărirea inamicului în Valea Crișului Negru a fost încredințată „Detașamentului Răsoviceanu”, compus din Regimentul 9 Vânători și Batalionul 2 Horea, plus Bateria 8/24 dintr-o unitate de obuziere.

Prin „înfrățirea” Regimentului 9 Vânători cu Regimentul Horea comandat de col. Rasoviceanu se eliberează Vașcăul, Beiușul, Tinca și Salonta. După eliberarea Beiușului, pe 19 aprilie 1919, regimentul voluntarilor moși preia numele localității Beiuș (operativ „Regimentul Beiuș”). Regimentul 9 Vânători va participa la toată campania dusă împotriva ungarilor până la ocuparea Budapestei, în 4 august 1919.

În 22 aprilie 1919 sunt eliberate în totalitate fostele comitate Arad și Bihor, iar în 29 mai 1919, Regele Ferdinand și Regina Maria sosesc la Țebea și sădesc doi puieți de gorun (câte unul pentru fiecare) ca simbol al debutului unei noi epoci în destinul Zarandului, care de atunci va face parte integrantă din Regatul României.

Drapelul Centenar – între simbol și semnificație

The Flag of the Centenary – from Symbol to Significance

*colonel (r) lector univ. dr. ing. Constantin AVĂDANEI
Președintele Grupului de Inițiativă
„Centenar-Marea Unire-Alba Iulia-2018”*

Abstract

The crystallization of the national identity of the Romanian people also included the creation of the proper symbols to reflect the sense, meaning and purpose, namely the flag, along with the coat of arms and the national anthem. The Romanian flag with the three vertical colours, blue, yellow and red was created during the times when the national identity was shaped, during the forty-eigher era, reproducing the French flag model. The flag truly represents the Romanian nation among the other nations of the world.

The second part of this study includes information on the life and work of Romanian general Ioan Boeriu.

Keywords: *flag, the Great Union celebration, symbol, general Ion Boeriu.*

Toate manifestările importante, culturale, sportive, științifice sau de altă natură se desfășoară sub flamura „roșu-galben-albastru”, iar înălțarea drapelului românesc pe catarg devine un semn de înaltă dragoste față de țară și valorile acesteia. Mai mult, fiecare cetățean român are acasă un drapel păstrat cu grijă, fiind aninat la poartă cu prilejul unor evenimente cu rezonanță națională. Toate instituțiile de stat arborează drapelul, iar interioarele birourilor sunt decorate cu drapelul patriei. Numeroase Biserici cuprind în peisajul iconografic culorile drapelului românesc.

Copiii învățau la școală despre semnificația simbolurilor naționale, iar dascălii invocau culoarea roșie care reprezenta sângele eroilor vărsat pe câmpul de luptă, culoarea galbenă însemna bogăția agricolă a țării, iar albastru frumusețea apelor care străbat teritoriul românesc, precum și deschiderea spre orizontul nemărginit al cerului și credința nemărginită în Dumnezeu.

Cu prilejul Centenarului încropirii depline și rotunde a României (1918-2018), am realizat un montaj național constând din drapelul național, care, ulterior, a fost expus la manifestările Centenare ale Unirii de la Alba-Iulia din 1 Decembrie 2018, iar apoi a fost purtat la toate evenimentele cu aură patriotică din țară și din străinătate la care am participat.

Drapelul Centenar a fost sfințit în Domul din Viena, marcând astfel 100 de ani de la sfințirea primului tricolor românesc pe teritoriul Austro-Ungariei, drapel purtat de generalul Ioan Boeriu și Iuliu Maniu în anul 1918.

La acest drapel, am atașat o eșarfă pe care am încrustat cu mari emoții patriotice acele figuri legendare care au făcut pașii hotărâți pentru înfăptuirea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918, de la Alba Iulia, generalul Ioan Boeriu și Iuliu Maniu. Astfel, drapelul a devenit „DRAPELUL CENTENAR-MAREA UNIRE-ALBA IULIA-2018”, un drapel-simbol al tuturor românilor.

În vara și toamna anului 1918, în Imperiul Austro-Ungar, aflat în dezmembrare, s-a instalat haosul. Pe acest fond s-a încercat instaurarea unei republici bolșevice la Viena și Budapesta. Trupele române se aflau într-o escală la Viena, retrăgându-se de pe frontul de sud, către casă, către Transilvania și Banat. La rugămintea autorităților din Viena trupele române, în frunte cu generalul Ioan Boeriu au acționat hotărât, reușind în scurt timp să reinstaureze ordinea în oraș și să predea autorităților austriece conducerea administrativă. Pe timpul acțiunilor din Viena, trupele române aveau în frunte tricolorul românesc, sfințit în curtea unei unități militare din Viena.

În an Centenar, 2018, ne-am adunat la Viena români de pretutindeni, pentru a sărbători împreună 100 de ani de la înfăptuirea visului de aur al poporului român, „Marea Unire de la 1 Decembrie 1918!” Delegația din Alba Iulia formată din reprezentanți ai Grupului de Inițiativă „CENTENAR-MAREA UNIRE-ALBA IULIA-2018” a luat parte la sărbătoarea Centenarului ca invitată de onoare a organizatorilor.

Românii prezenți, cu fețele luminate de bucurie, au purtat cu mândrie și demnitate tricolorul românesc, roșu-galben-albastru. Tricolorul i-au însoțit peste tot, în sălile de conferințe, la parada portului popular, la festivalul folcloric, când s-a dansat Hora Unirii, la slujbele de pomenire din biserici.

Pe timpul desfășurării acestui eveniment, 25-27 mai 2018, tricolorul românesc a fluturat în fața Primăriei Vechi din Viena. DRAPELUL CENTENAR-MAREA UNIRE-ALBA IULIA-2018 a fost sfințit la Viena, în data de 25 mai 2018 la Domul din Viena, de către preotul Răzvan Florin Gâscă de la parohia ortodoxă română din localitatea Wiener Neustadt.

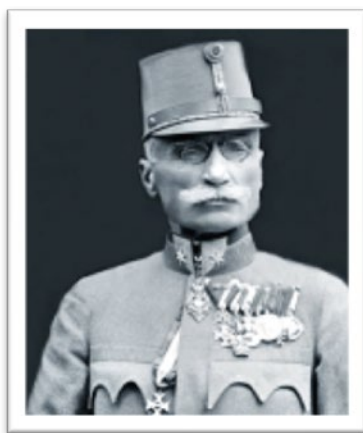

Tricolorul purtat de noi a fost confecționat cu mare grijă și cu mare iubire de neam și țară, am reușit să înmagazinăm în acesta tot ceea ce este mai bun pentru veșnicia unității și trăirii românilor pe aceste meleaguri.

În anul Centenarului Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918 avem datoria morală, de suflet, de a afla și de a cinsti eroii neamului care au luptat și s-au jertfit pentru continuitatea trăirii pe acest pământ a neamului românesc.

Unirea cea Mare, înfăptuită la 1 Decembrie 1918, atât de dorită de întregi generații de români, nu s-ar fi înfăptuit dacă acest popor nu-și avea eroii proprii, care să-l conducă spre marile izbânde din istoria sa milenară.

Este o oportunitate să ne reamintim acum, în an Centenar, de o figură ilustră a unui participant la Marea Unire de la Alba Iulia, generalul Ioan Boeriu, devenit primul general de corp de armată a Transilvaniei din România Reîntregită.

Generalul Ioan Boeriu, numit și baron de Polichna, este de origine brașoveană și a urmat o carieră militară strălucită, fiind un mare om de arme și unul din pușinii care și-au păstrat gradul de general în două regimuri politice, atât de diferite: Imperiul Austro-Ungar și Regatul României.

Participant la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, care a consfințit Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, Boeriu a devenit ulterior comandantul tuturor forțelor militare ale Transilvaniei, primul din istoria Transilvaniei reunită cu România.

Vienzii îi datorează lui Ioan Boeriu înăbușirea revoltei bolșevice din 1918. Fără aportul lui, poate că astăzi s-ar fi vorbit rusește la Viena. Generalul a fost decorat cu distincții pe care pușini eroi ajung să le primească. Există o casă memorială în comuna Recea, însă pușini turiști îi trec pragul.

De Ziua noastră Națională, la împlinirea a 100 de ani de la realizarea României Mari, avem ocazia să-l cunoaștem pe primul general al Transilvaniei. La 10 octombrie 1859, se naște în Vaida-Recea, un sat din Comitatul Făgăraș al Austro-Ungariei, Ioan Boeriu.

Tatăl său, grănicerul român Ioan Boeriu, a fost cel care l-a inspirat în alegerea profesiei. Cei din neamul Boeriu, ale căror rădăcini ajung până în secolul al XVII-lea, erau pedestrași. Numele familiei vine de la faptul că li se spunea „boeri”, doar ei având drept de vot. În anul 1765, locuitorii din Vaida-Recea au fost militarizați, aici înființându-se Regimentul I Grăniceri (1763-1851). Tot la Vaida-Recea, a fost sediul Companiei a IX-a și a Batalionului 2 din structura regimentului grăniceresc, care-și avea

comandamentul în comuna Orlat (Sibiu), regiment românesc ce avea în jurisdicție 82 de sate, așezate între Hațeg și Zărnești.

Cazarma grănicerilor era fosta „școală capitală” și actuala clădire a școlii din Recea. Dintre fiii grănicerilor, Ioan Boeriu a ajuns o mare personalitate militară. Și-a început studiile la această școală grănicerească, instituție la care erau dați, prin tradiție, toți copiii grănicerilor români din Țara Făgărașului. După absolvirea cu rezultate meritorii, s-a înscris la Gimnaziul Romano-Catolic din Sibiu, unde a învățat și limba germană. Mama lui, Ana, l-a îndemnat să urmeze teologia, astfel că Ioan s-a întors în satul natal ca preot ortodox.

Unul dintre mentorii săi, care a fost colonelul pensionar David Urs de la Margina, decorat cu Ordinul Maria Terezia, președintele „Fondului scolastic grăniceresc” din Sibiu și conducător al școlilor grănicerești din sudul Transilvaniei. La sfatul lui, Ioan Boeriu s-a înscris la Școala de Cadeți de Infanterie (Kadettenschule) a armatei austro-ungare din Sibiu.

Kadettenschule din Sibiu era o școală militară pregătitoare. Candidații trebuiau să aibă vârsta de cel puțin 16 ani și patru clase secundare. Elevii urmau aici patru ani, după care, absolvenții erau distribuiți la regimente, cu gradul de stegari (Fähnrich), echivalentul gradului de plutonier. După executarea unui stagiului obligatoriu de un an (care pentru unii putea să dureze și 4-5 ani), în funcție de locurile bugetate și de calificativele primite și respectându-se cu strictețe ordinea mediilor de absolvire, absolvenții erau înaintați la gradul de sublocotenenți activi. După terminarea studiilor militare cu calificativul „eminent”, tânărul Ioan Boeriu a fost repartizat ca sublocotenent la Regimentul (austro-ungar) de infanterie nr. 68 al Corpului de armată nr. 4 din Budapesta, unde în 1900 ajunsese deja căpitan.

A primit diferite funcții în regimentele din Bosnia, Budapesta și Viena. În anul 1905 a fost avansat la gradul de maior și numit comandant de batalion al Regimentului nr. 76 din Esztergom (Ungaria). La 1 mai 1909 a fost avansat la gradul de locotenent colonel. În această perioadă se găsea în statul major al Regimentului de infanterie nr.33 din garnizoana Arad, unitate formată în cea mai mare parte din ostași români. La 1 septembrie 1909 a fost avansat la gradul de locotenent-colonel, iar la 1 mai 1914 a fost avansat la gradul de colonel.

În fruntea Regimentului de infanterie nr. 76, a participat la campaniile armatei austro-ungare în anii Primului Război Mondial, pe frontul rusec. Începutul războiului îl găsea pe colonelul Ioan Boeriu, în fruntea acestui regiment, pe frontul de est al Imperiului Austro-Ungar, în dreptul localității Polichna, nu departe de Krasnik, apărând o fâșie de 10 km

lungime contra ofensivei armatei țariste. A obținut o importantă victorie, în ziua de 23 august 1914, capturând trei steaguri de luptă, o importantă cantitate de armament și 6000 de prizonieri ruși. Cucerirea satului Polichna a pregătit victoria austriacă în bătălia de la Krasnik.

Pe 24 noiembrie 1914, Boeriu a reușit, după mai multe zile de lupte grele, să recupereze pozițiile rusești de la Jangrot, care însă nu au putut fi menținute din cauza numărului superior de luptători inamici. Colonelul Ioan Boeriu a cerut retragerea regimentului său, slăbit după trei zile de lupte grele. În bătălia de la Sulozcsova, Boeriu a fost grav rănit, fiind transportat la un spital din Viena. Rămas infirm, a fost transferat la Ministerul Cezaro-Crăiesc de Război, unde a lucrat ca expert militar, dar a fost și președinte al Consiliului de Onoare al Ministerului.

În anul 1917 a obținut Ordinul Imperial al Coroanei de Fier de clasa I, ceea ce impunea și acordarea unui rang nobiliar, primind astfel titlul de baron cu denumirea „de Polichna”, după numele localității unde s-a remarcat în luptele cu armata țaristă.

În decursul carierei sale militare, Ioan Boeriu a primit mai multe distincții înalte, cea mai râvnită fiind Crucea de Cavaler al Ordinului Maria Terezia. A devenit astfel al doilea ofițer român decorat cu acest ordin militar habsburgic, după David Urs, dar și ultimul, înainte de prăbușirea imperiului. Înainte de a primi medalia, Ioan Boeriu a mărturisit colegilor săi: „Dacă mi s-ar acorda Ordinul «Maria Tereza», m-ar bucura numai fiindcă s-ar consacra astfel eroismul regimentului meu”.

Pentru merite deosebite în serviciul militar al armatei austriece, la 11 noiembrie 1918, a fost avansat la gradul de general (Feldmarschalleutnant). Sfârșitul războiului, din toamna anului 1918, l-a găsit pe generalul român în fruntea Senatului Militar Român din Viena, unde conducea Sfatul central al ofițerilor și soldaților români din Ardeal și Bucovina.

În Viena, Ioan Boeriu și politicianul Iuliu Maniu au scris o importantă pagină de istorie, care a împiedicat instaurarea comunismului în capitala Austriei, aflată în pragul revoluției bolșevice. Armata austro-ungară era la un pas de dezmembrare, în urma unui val uriaș de dezertări. Întreaga Vienă era în haos, greva generală, provocată de bolșevici, cuprinsese și autoritățile, inclusiv armata și poliția, iar populația era înspăimântată de violențe, violuri și tâlhării.

În aceste împrejurări apocaliptice, Maniu și Boeriu s-au prezentat în audiență la Ministerul de Război, la generalul von Straeger Steiger, și au cerut să li se dea putere deplină pentru restabilirea ordinii.

Au solicitat și li s-a acordat conducerea cazărmilor Carol și Ferdinand, unități militare în care luptau mulți români. Cei doi lideri au

format o adevărată armată națională românească, ce dispunea de 60.000 de soldați în Viena și în împrejurimi, plus alți 100.000, răspândiți în tot Imperiul Austro-Ungar.

Militarii români din armata austriacă au fost organizați sub conducerea unui stat-major prezidat de baronul Ioan Boeriu. Au instalat comandamentul chiar într-o aripă a Ministerului de Război din Viena. Senatul românilor a fost autoritatea care a condus Viena timp de 55 de zile, până când autoritățile austriece au reușit să stăpânească situația.

Astfel, unitățile comandate de Boeriu au scăpat capitala austriacă de un dezastru imens: instaurarea republicii bolșevice. Soldații români au impresionat prin disciplină și prin vitejie. Dacă nu ar fi fost românii, Austria ar fi riscat să aibă soarta Ungariei.

La Budapesta, soldații bolșevici din fosta armată austro-ungară creaseră Republica Ungară a Sfatului, primul stat comunist din Europa Centrală, condus de Bela Kun. Această republică avea să fie desființată în anul 1919 tot de către Boeriu, aflat în fruntea armatei regale române, care a ocupat Budapesta, după ce bolșevicii maghiari atacaseră Transilvania.

În urma ocupației armatei române, la Budapesta a venit la putere amiralul-regent Miklos Horthy, cel care avea să ocupe, două decenii mai târziu, Transilvania de Nord. Spărgătorul de comunism, Ioan Boeriu, a restaurat pacea și ordinea și în Praga.

Iuliu Maniu a avut și el un rol decisiv. El a organizat într-o Legiune Românească miile de români staționați în Praga și proveniți din Cluj, Brașov și Oradea. Timp de 20 de zile, Legiunea Românească a ocupat Praga și a predat administrația publică în mâinile noilor autorități. După aceste acțiuni de răsunet, ostașii români care luptaseră sub steag străin, în frunte cu Boeriu, s-au întors în Transilvania.

La plecarea din Viena, trupele române au participat la sfințirea primului drapel tricolor din Imperiul Austro-Ungar. Generalul Ioan Boeriu și ostașii au depus jurământul: „Jur credință națiunii române și supunere în toate Consiliului Național Român. Nu voi sta decât în serviciul neamului românesc, pe care nu-l voi părăsi la nici un caz și sub nicio împrejurare“.

Întorși acasă, ardelenii conduși de generalul Boeriu s-au pregătit pentru Unirea cu România.

La Alba Iulia, unitățile militare subordonate generalului Ioan Boeriu au asigurat ordinea necesară pentru ca liderii, adunați în sala Casinei militare, să poată lucra în liniște, în cadrul Marii Adunări Naționale. Astfel, a fost elaborată Declarația de la Alba Iulia prin care românii au decis Unirea Transilvaniei cu Regatul Român.

Ordinea era absolut necesară, dat fiind faptul că au venit 1.228 de delegați oficiali, reprezentând toate cele 130 de cercuri electorale din cele 27 comitate românești, plus episcopii, delegații consilierilor, ai societăților culturale românești, ai școlilor medii și institutelor pedagogice, ai reuniunilor de meseriași, ai Partidului Social-Democrat Român, ai organizațiilor militare și ai tinerimii universitare. Dar pe lângă delegații oficiali, oamenii veneau cu miile din toate zărilor, în căruțe, cu trenul, călări, pe jos, îmbrăcați în haine de sărbătoare, cu steaguri tricolore în frunte. Peste 100000 de oameni s-au adunat în acea zi, spre a fi de față la actul cel mai mareț al istoriei românilor, realizarea României Mari.

Faptul că această mulțime imensă atât de entuziastă a participat la eveniment, fără să se fi produs niciun incident, este meritul bunei organizări a unităților militare subordonate lui Ioan Boeriu. Astfel că, la ora 12,00, pe 1 Decembrie 1918, prin votarea unanimă a Rezoluției, Unirea Transilvaniei cu România era săvârșită.

După Unire, generalul Boeriu a fost numit, încă din ianuarie 1919, general de corp de armată în România Regală, având în subordine toate forțele militare ale Consiliului Dirigent al Transilvaniei. Cu alte cuvinte, Ioan Boeriu a devenit primul comandant al primei armate a Transilvaniei întoarsă la Patria Mamă.

Iuliu Maniu, Președintele Consiliului Dirigent Român, îi adresa următoarea scrisoare, la aniversarea primului an de la Marea Unire: „Domnule General, la prima aniversare a zilelor de înălțare națională, când poporul românesc din Transilvania, Banat, Maramureș și Crișana, ascultând îndemnurile și aspirațiunile sale seculare, cu bărbătească hotărâre a rupt lanțurile robiei streine, îmi reamintesc cu adâncă recunoștință rolul hotărâtor, pe care l-au avut în această prefacere istorică ofițerii și soldații români ai fostei armate austro-ungare. Ofițerii români în frunte cu Dvoastră, Domnule General, ascultând porunca sângelui și a demnității naționale, au desființat legătura streină impusă de vitregia timpurilor trecute și punându-se în fruntea feciorilor români însuflețiți de același dor de libertate, au dat ființă începuturilor oșteriei române de dincoace de Carpați. Vă rog, Domnule General, să primiți în numele tuturor ofițerilor și soldaților români ai fostei armate austro-ungare, cari înțelegând glasul vremii, au conlucrat la înfăptuirea independenței noastre, ca pe urma ei să putem înfăptui pe vecie unirea tuturor românilor, asigurarea neștersei noastre amintiri și a recunoștinței întregului neam românesc. Primiți, Vă rog, Domnule General, expresiunea înaltei mele considerațiuni”.

După dizolvarea Consiliului Dirigent de către guvernul de la București, generalului Ioan Boeriu i-a fost încredințată comanda Corpului

VII Armată din Sibiu. El a sprijinit înființarea în 1920 a Școlii Militare de Infanterie nr. 2, care a funcționat în vechiul local al Școlii de Cadeți, unde fusese elev și acesta.

O perioadă a fost membru al Senatului României. Ioan Boeriu a primit Ordinul „Coroana României“ în grad de mare ofițer, acordat de Regele Unirii, Ferdinand I, și a ieșit la pensie pe 21 februarie 1921, când a predat comanda Corpului VII Armată generalului Henri Cihosky.

Trecut în rezervă, Generalul Ioan Boeriu s-a implicat în activități culturale. Astfel, timp de un deceniu, a fost membru al asociațiunii ASTREI, iar între anii 1921-1922 și 1939-1940 președinte al Comitetului Administrativ al Fondului Scolastic Grăniceresc.

S-a stins din viață la vârsta de 90 de ani, pe 2 aprilie 1949, la Sibiu, dar a cerut să fie înmormântat în Recea. Aici, sătenii au înființat, după 1989, o casă memorială în onoarea marelui general Ioan Boeriu.

Noile generații nu cunosc acest nume, trecut însă cu merite militare excepționale în toate enciclopediile și cărțile de istorie ale Primului Război Mondial. Ioan Boeriu n-a avut copii, însă urmașii lui au fost toți români care s-au regăsit într-o singură patrie.

Există o casă memorială în comuna Recea, în zona Făgărașului, însă puțini vizitatori îi trec pragul. În onoarea generalului Ioan Boeriu, Grupul de Inițiativă „Centenar-Marea Unire-Alba Iulia-2018” a sfințit tricolorul românesc, în luna mai 2018 la Catedrala din Viena Nouă, marcând 100 de ani de la sfințirea primului tricolor românesc pe teritoriul Imperiului Austro-Ungar de către acest mare erou al înfăptuirii Marii Uniri.

BIBLIOGRAFIE

Avădanei, Constantin, *Ideea de patriotism la români*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2020.

Idem, *Valențe umane dintr-un univers aparte. Trăiri interioare și exterioare ale unui militar de carieră*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2020.

Decorație primită de preotul Vasile Pocitan (1919)

A Medal Received by the Priest Vasile Pocitan (1919)

Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS

Arhivele Naționale Istorice Centrale, București

laurszem@gmail.com

Abstract

The article 'A Medal received by the Priest Vasile Pocitan (1919)' presents, using phaleristics, heraldry and sigilography, the Medal 'The Reward of Labour for the Church' first class, awarded, in 1919, to the economist priest Vasile Pocitan, from the Army's Religious Service of the General Headquarters, for the work and devotion of his service during the campaign.

Keywords: medal, phaleristics, heraldry, sigilography, priest.

Prezentăm, apelând la faleristică, heraldică și sigilografie, Medalia „Răsplata Muncii pentru Biserică” clasa I, care i-a fost decernată, în 1919, preotului econom Vasile Pocitan, de la Serviciul religios al armatei de pe lângă Marele Cartier General, pentru munca și devotamentul depus în conducerea acelui serviciu pe timpul campaniei¹.

Medalia „Răsplata muncii pentru Biserică”² a fost instituită prin Decretul nr. 2.804 din 14 iulie 1906, modificată și completată prin Decretul nr. 293 din 19 ianuarie 1907 și se acorda clericilor și mirenilor „care vor fi adus servicii însemnate pentru buna stare morală, religioasă, economică și socială, prin scrieri religioase, donațiuni importante în scopuri pioase și religioase, prin exemplu, etc.”.

Medalia avea trei clase și se compunea dintr-o piesă de metal: aurită la clasa I, argintată la clasa a II-a și oxidată-deschis la clasa a III-a.

Distincția cu un fond rotund de 32 mm în diametru, peste care era așezată o cruce bizantină de 38 mm, fiecare braț al crucii trecând de marginea medaliei cu 3 mm. Pe avers, pe centru, broșând pe brațele crucii,

¹ Decret nr. 4.460/23 octombrie 1919, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 160 din 4 noiembrie 1919, p. 8994.

² Mulțumim colecționarului Emanuel Erena pentru punerea la dispoziție a imaginilor distincției.

un medalion rotund, cu bordură perlată, în raze, pe mijloc, un triunghi delta³ încărcat cu ochiul lui Dumnezeu; jos, de mijlocul bazei triunghiului, atârna globul pământesc. În jurul medalionului, mărginit și de un cerc perlat, între brațele crucii, o cunună rotundă din frunze de laur. Împrejur, tot între brațele crucii, mărginită la exterior de un cerc perlat, inscripția: **RĂSPLATA MUNCII** (în partea de sus și în sensul acelor de ceasornic) **PENTRU BISERICĂ** (în partea de jos și în sens invers acelor de ceasornic).

Reversul medaliei cuprindea crucea ca și pe avers, având între brațele ei o ghirlandă de lauri și de stejar mărginită la exterior de patru cercuri, trei liniare și unul perlat, iar în mijloc, de asemenea, într-un medalion asemănător cu cel de pe avers, cifra regelui Carol I suprapusă de coroana regală. Deasupra era o coroană mică de lauri, deschisă pe un diametru de 25 mm, având la un capăt o lamă, care servea pentru a se trece panglica prin ea. Panglica, vizibilă în față pe o înălțime de 50 mm, era de mătase moară, lată de 30 mm, cu trei dungi de câte 10 mm fiecare, cea din mijloc albastră-închisă, cele de pe flancuri roșii-închise.⁴

Prezentarea de față este menită să trezească interesul pentru faleristică, pentru decorațiile cu care au fost recompensați unii preoți români pentru faptele lor deosebite săvârșite în Primul Război Mondial.

BIBLIOGRAFIE

„Monitorul Oficial” nr. 160 din 4 noiembrie 1919.

Flondor, C., Moisil, Const., *Decorațiunile românești*, în „Enciclopedia României”, vol. 1, București, 1938.

Martin, Tudor Alexandru, Pârvan, Katiușa, Opaschi, Cătălina, *Onoarea națiunilor (II). Ordine și decorații românești din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României*, București, Muzeul Național de Istorie a României, 2016.

³ Triunghi scobit.

⁴ C. Flondor, Const. Moisil, *Decorațiunile românești*, în *Enciclopedia României*, vol. 1, 1938, p. 92-93; Tudor Alexandru Martin, Katiușa Pârvan, Cătălina Opaschi, *Onoarea națiunilor (II). Ordine și decorații românești din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României*, București, Muzeul Național de Istorie a României, 2016, p. 122-123.

Medalia „Răspлата Muncii pentru Biserică” clasa I.

Județul Arad în anul 1919

Arad County in 1919

Sebastian-Dragoș BUNGHEZ
prof. dr., Liceul „Atanasie Marienescu”, Lipova,
sbunghez@gmail.com

Abstract

In 1919, the present Arad County had a complex development as a result of the existence of several administrative and military authorities. The zones located north of the Mureș River were under Hungarian occupation for a few months, while those south of Mureș were under Serbian and French occupation. Numerous abuses and even crimes against the inhabitants were committed. In the north of the Mureș River, these ceased after mid-April 1919, when the Romanian troops advanced as far as the Tisza. Here the Romanian administration was gradually established from April to July 1919. In the south of the Mureș River, the Serbian and French occupations lasted until the end of July 1919, and the Romanian administration was gradually introduced from May till the first days of August.

Keywords: Arad, county, 1919, evolution, occupation.

Prin acest scurt studiu am intenționat să realizez o prezentare scurtă și clară, o sinteză a evoluției actualului județ Arad pe parcursul anului 1919. Am decis să îl alcătuiesc fiindcă, deși există cărți și studii sau culegeri de documente care se ocupă de evoluția orașului Arad în această perioadă sau chiar a unor părți ale județului, nu am găsit o astfel de prezentare sintetică, prin care cineva ce dorește să se informeze rapid în legătură cu acest subiect să o poată face. Rămâne de văzut în ce măsură am și reușit ceea ce intenționez.

În prima parte a lui 1919, situația teritoriului care azi formează județul Arad era foarte complexă, datorită existenței aici a mai multor autorități administrative și forțe militare diferite. Deși românii de aici proclamaseră și ei la 1 Decembrie 1918, la Alba Iulia, Unirea cu România, punerea în practică a deciziilor luate acolo a trebuit să mai aștepte câteva luni.

Înfrângerea urmată de dizolvarea Austro-Ungariei în Primul Război Mondial a dus la semnarea în ziua de 13 noiembrie 1918 a armistițiului de la Belgrad, între Ungaria și Antanta. Potrivit acestuia, trupele Antantei, între care se găseau cele franceze, sârbe și române, urmau să ocupe teritoriul de atunci al Ungariei de la sud de Mureș, lăsând să existe însă în continuare

administrația maghiară în toată Ungaria, inclusiv teritoriul ocupat, până la decizia ce urma să fie luată de Conferința de pace cu privire la soarta acestor teritorii¹. Ca urmare, în noiembrie 1918, Banatul a fost ocupat de forțe sârbe, apoi și franceze, iar armata română a înaintat în Transilvania. Linia de demarcație până la care puteau înainta trupele române a fost însă mutată de mai multe ori spre vest, cu acordul statelor aliate. În decembrie au fost ocupate Clujul și teritoriile din jurul său, urmând ca în ianuarie 1919, armata română să înainteze până la linia Ciucea-Zalău-Zam, lăsând sub ocupația ungară teritoriile din Sătmar, Sălaj, Bihor și Arad².

În actualul județ Arad, la nord de Mureș în majoritatea satelor administrația și menținerea ordinii fuseseră preluate de Consiliile Naționale Române, sprijinite de Gărzile Naționale Române, care se formaseră în noiembrie 1918, după „revoluția crizantemelor” din Ungaria de la sfârșitul lui octombrie 1918 (28-31 oct. 1918). Vechea administrație maghiară din aceste localități (primar, notar etc.) fusese dizolvată. În unele localități se formaseră și Consilii Naționale Maghiare și Germane, precum și Gărzi Naționale Maghiare și Germane³.

O situație interesantă era în vestul extrem al actualului județ Arad, unde populația era destul de amestecată, fiind prezenți în număr mare, pe lângă români, și unguri, slovaci, germani etc. De exemplu, în actualul oraș Nădlac se formaseră un Consiliu Național Român și Gărzi Naționale Românești, iar câțiva nădlăcani luaseră parte la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia⁴. O parte dintre locuitorii slovaci și sârbi din zonă militau însă pentru alipirea acestui teritoriu la Regatul sârbo-croato-sloven. La 28 noiembrie 1918, ei au adoptat un memoriu pe care l-au trimis guvernului din Novi Sad al Voivodinei autonome, în care au solicitat alipirea la Regatul sârbo-croato-sloven a 22 de comune din „triunghiul Bătăniei”, care era un teritoriu situat între „Mureș și linia de la Pecica spre Tótkómlós, locuită în mod tradițional de populații slave, care și astăzi este locuită de slavi, în special slovaci”. Apoi reprezentanți ai lor au participat la o Adunare Națională a slovacilor și sârbilor din 29 de comune ale comitatelor Csanad,

¹ A se vedea Convenția de armistițiu de la Belgrad în Andrei Caciora, Mircea Timbus et alii, *Orașul și județul Arad după 1 decembrie 1918: din amarul lunilor de tranziție către administrația română*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2008, pp. 45-48, doc. 1.

² A se vedea detalii despre mutările succesive ale liniei de demarcație în Alexandru Roz, *Aradul – cetatea Marii Uniri*, Timișoara, Editura Mirton, 1993, pp. 268-269.

³ A se vedea detalii despre formarea Consiliilor Naționale Românești și a Gărzilor Naționale Românești din județul Arad în *Ibidem*, pp. 129-174.

⁴ Vezi detalii în Gabriela Adina Marco, *De la Nădlac la Alba Iulia. implicarea nădlăcanilor în mișcarea națională românească (1867-1918)*, Arad, Editura Tiparnița, 2018, pp. 152-169.

Békes și Arad care s-a ținut la mănăstirea ortodoxă sârbă de la Bezdin, din apropiere de Arad, între 27 decembrie 1918 și 9 ianuarie 1919. Acolo s-a adoptat o rezoluție prin care se cerea înființarea pe teritoriul lor a unui comitat autonom, numit „Comitatul lui Wilson”, după numele celui ce susținea principiul autodeterminării popoarelor. Acest comitat ar fi urmat să fie pus sub jurisdicția Regatului sârbo-croato-sloven⁵. Mai târziu însă situația s-a modificat. La 13 iulie 1919 a avut loc la Békescsaba o adunare a reprezentanților comunelor slovace din zonă. Acolo s-a luat în discuție posibilitatea includerii lor în România, Regatul sârbo-croato-sloven sau în Ungaria. După ce delegații au analizat promisiunile statului român referitoare la drepturile acordate minorităților, au adoptat un memoriu prin care cereau includerea teritoriului locuit de ei în cadrul României, pe care o delegație l-a prezentat la Conferința de Pace de la Paris. Totuși, prin tratatul de la Trianon din 4 iunie 1920, doar o parte a localităților cu populație slovacă, între care și Nădlacul, au revenit României⁶. După semnarea tratatului de pace a urmat delimitarea pe teren a granițelor. De aceea la Nădlac s-a deplasat în februarie 1922 o comisie internațională a Antantei care urma să delimiteze granița României cu Ungaria. Atunci 65 de gospodari slovaci cu căruțe, în frunte cu preoții evanghelici, s-au prezentat în fața comisiei și i-au înaintat memoriul adoptat cu câteva zile mai devreme de conventul reprezentanților comunității evanghelice din Nădlac, care număra peste 8.000 de membri. În acesta se afirma că „Biserica Ev. C.A. din Nădlac, cu toți membrii săi, dorește să rămână fidelă noii sale patrii, România” și că își „exprimă însă speranța, ca o minoritate puțin numeroasă de la granițele patriei, să nu fie niciodată asuprită; și granițele comunei să rămână în cadastrul de dinainte de război și dacă ar fi posibil, aceste granițe să fie lărgite până la comuna Magyar Csanád (azi Magyarcsanak, în Ungaria) și podul de peste Mureș”. Totuși, deși delegația a părut impresionată de memoriu și de discursul ținut de preotul Ivan Bujna în sprijinul acestuia, nădlăcanii nu au obținut decât păstrarea localității lor între granițele României. Gara, fabrica de cânepă și o parte a pământului arabil al Nădlacului au rămas în Ungaria⁷.

În ceea ce privește orașul Arad, aici își avusese sediul Consiliul Național Român Central, care după 1 decembrie 1918 a fost înlocuit prin Consiliul Dirigent ce s-a stabilit la Sibiu, iar mișcarea națională românească

⁵ Vezi detalii în Gheorghe Dušan Vanko, *Ludovít Boor și Ivan Bujna – personalități ale slovacilor evanghelici din România în secolul XX*, în „Revista Bistriței”, XXVI/2012, p. 268-269.

⁶ Gabriela Adina Marco, *Pași spre Unire...*, Nădlac, Editura Ivan Krasko, p. 62.

⁷ Gheorghe Dušan Vanko, *op. cit.*, p. 269-270.

din comitatul Arad era condusă acum de Consiliul Național Român comitatens, al cărui președinte era Mihai Veliciu, iar vicepreședinte Iustin Marșieu (în fapt vicepreședintele Iustin Marșieu l-a condus, fiindcă Mihai Veliciu era invalid)⁸. Comandant al Gărzilor Naționale Române din comitatul Arad era căpitanul Moise Rișcuția. Dar alături de instituțiile românești în Arad acționau și instituții maghiare. Exista un comisar guvernamental maghiar, Varjassy Lajos, un primar, Löcs Rezső⁹, iar de la mijlocul lunii decembrie 1918 au acționat în Arad și numeroase forțe militare maghiare, constând din garda națională și chiar mai multe unități, inclusiv un regiment al armatei regulate maghiare¹⁰.

La 29 decembrie 1918, generalul francez Henri Mathias Berthelot a vizitat Aradul și cu acest prilej s-au produs incidente între români și maghiari, soldate cu mai mulți morți (sursele sunt contradictorii, au fost cel puțin 4 morți români, dar unele știri dau 20 de morți)¹¹. Ca urmare, a doua zi au fost trimiși în Arad militari francezi, care au rămas aici până în iulie 1919, în scopul de a menține ordinea. Militarii francezi au tolerat însă reorganizarea armatei maghiare și formarea unor gărzi maghiare bine înarmate, precum și excesele pe care acestea au început să le practice în zona rurală, în special împotriva românilor¹². De la sfârșitul lunii ianuarie 1919, acțiunile trupelor armatei maghiare și ale gărzilor maghiare împotriva românilor au început să se intensifice. Trupele maghiare, deplasându-se cu trenuri blindate, au început să preia controlul căilor ferate aflate la vest de

⁸ *Tatăl meu – Mihai Veliciu*, Arad, Editura Mirador, 1996, p. 28.

⁹ Maria Alexandra Pantea, *Aradul între Marea Unire și extinderea suveranității statului român asupra lui*, în „Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat – Crișana. 95 de ani de la Marea Unire”, vol. VII, Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2013, p. 339; Alexandru Roz, *op. cit.*, p. 269-271.

¹⁰ Mircea Timbus, *Studiu introductiv*, în Andrei Caciora, Mircea Timbus et alii, *op. cit.*, p. 9.

¹¹ Relatări despre vizita lui Berthelot la Arad pot fi găsite în scrierile unor martori oculari, precum Coriolan Băran, *Reprivire asupra vieții. Memorii*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2009, pp. 204-205; Traian Mager, *Ținutul Hălmagiului. Cadrul istoric. Monografie*, vol. IV: *Aspecte din Munții Apuseni. Contribuții la istoria Unirii 1918-1919. Jurnal*, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2018, pp. 52-54 și General Radu R. Rosetti, *Mărturisiri. Volumele I-III*, București, Editura Litera, 2020, p. 890 sau în presa vremii („Românul”, Arad, nr. 42, 18/31 decembrie 1918, p. 1-2 și nr. 43, 20 decembrie 1918/2 ianuarie 1919, p. 1-2; „Biserica și școala”, nr. 52, 23 decembrie 1918/5 ianuarie 1919, p. 3). Pentru relatarea aceluiași eveniment în ziarul maghiar „Aradi Közlöny” a se vedea Andrei Ando, Mihaela Ozarhevi, *100 de ani de la ocuparea Aradului de armata franceză. Ce au cerut arădenii îngrijorați?! / 100 Years since the Occupation of Arad by the French Army. What Did the Worried People of Arad Ask for at the Time?*, pp. 112-116, în <https://trivent-publishing.eu/libri/comunicare/12.%20Andrei%20Ando.pdf>, accesat la 25.04.2020.

¹² Mircea Timbus, *op. cit.*, pp. 13-14.

Arad, pe Valea Mureșului și pe Valea Crișului Alb, până în zona unde ajunsese armata română (pe Valea Crișului Alb până la Brad, iar pe Valea Mureșului până la Zam). În toate localitățile prin care au trecut soldații maghiari s-au dedat la excese, au jefuit, maltratată și au ucis sute de români și au restaurat jandarmeria și autoritățile administrative maghiare. Din trenurile blindate chiar s-a tras cu tunul asupra românilor. Astfel de masacre au fost la Curtici, Chereluș, Covăsânț, Șiria etc.¹³. Alte sute de români, în special intelectuali (preoți, învățători, avocați etc.), au fost nevoiți să se refugieze spre est, în condiții de iarnă, prin munți și au trăit în mizerie, pentru a-și salva viața¹⁴. O parte din Gărzile Naționale Române, precum cele de la Hălmagiu, au încercat să reziste cu arma în mână și chiar au reușit câteva zile, dar au fost apoi copleșite de unitățile militare maghiare și nevoite și ele să se retragă spre est, unde au intrat ca voluntari în nou-formatul Corp de voluntari Horea, care a fost integrat în armata română¹⁵.

Între timp Conferința de Pace a decis mutarea liniei de demarcație între trupele române și cele maghiare spre vest, până la linia Arad-Oradea-Carei-Satu Mare, de-a lungul căreia urma să fie creată o zonă neutră în care ar fi urmat să aibă acces doar trupe franceze. Decizia a fost prezentată conducerii Ungariei printr-o notă de către locotenent-colonelul francez Vix, pe data de 20 martie 1919¹⁶. Guvernul și președintele maghiar nu au acceptat-o și au demisionat în aceeași zi, iar pe 21 martie s-a format la Budapesta un guvern comunist, condus de facto de Bela Kun, ce a proclamat Ungaria Republică a Sfaturilor. Noul guvern a refuzat decizia Conferinței de pace și a decretat mobilizarea, declarând că Ungaria este în stare de război „cu toate statele vecine de la care are ceva de revendicat”, urmărind astfel să recupereze teritoriile ocupate de România, Cehoslovacia și alte state¹⁷. Ca urmare s-au declanșat lupte între armata română și cea maghiară în noaptea de 15 spre 16 aprilie 1919. Victorioasă, armata română a reușit să ocupe teritoriul până la râul Tisa până la sfârșitul lunii aprilie

¹³ A se vedea detalii în Alexandru Roz, *op. cit.*, pp. 295-300; *La cincisprezece ani dela desrobirea județului Arad*, Arad, Biblioteca Ligii Antirevizioniste Arad, Tiparul Tipografiei Diecezane, 1934, passim.

¹⁴ Vezi Traian Mager, *op. cit.*, pp. 62-63; Alexandru Roz, *op. cit.*, pp. 301-302.

¹⁵ Traian Mager, *op. cit.*, pp. 76-81.

¹⁶ Alexandru Ghișa, *România și Ungaria la început de secol XX. Stabilirea relațiilor diplomatice (1918-1921)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2002, pp. 153-154.

¹⁷ Lucian Leuștean, *România, Ungaria și Tratatul de la Trianon: 1918-1920*, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 75.

1919¹⁸. În Arad, unde staționau trupe franceze, armatei române nu i s-a permis să intre decât în 17 mai 1919.

Deși Consiliul Dirigent de la Sibiu îl numise prefect al județului și orașului Arad pe Iustin Marșieu încă de la 27 martie, iar acesta i-a solicitat guvernatorului francez al Aradului, generalul Gondrecourt, să îi permită să preia puterea, ofițerul francez nu l-a recunoscut inițial decât ca prefect al județului. Prefect al orașului a rămas o vreme reprezentantul guvernului maghiar, Green Nandor, iar primar Sarkany Ferenc. Iustin Marșieu a fost nevoit să-și stabilească inițial reședința ca prefect al județului în sediul preturii din Radna, unde s-a constituit și Comisia Administrativă a județului¹⁹.

La 17 mai, după negocieri cu conducerea trupelor franceze, a avut loc intrarea în orașul Arad a armatei române. Un detașament din Regimentul 6 vânători, condus de colonelul Teodor Pirici a fost primit cu mare entuziasm, în cadru festiv, de toată populația română din oraș și din împrejurimi²⁰.

Totuși, trupele franceze au târăgănat recunoașterea lui Iustin Marșieu ca prefect al orașului, deși i-au permis la 1 iunie să se instaleze în Arad ca prefect al județului. Abia după ce Aradul a fost vizitat în 24 iunie 1919 de generalul Franchet d'Esperey, comandantul suprem al trupelor aliate din Orient, s-a ajuns la o înțelegere prin care administrația română s-a putut instaura și în orașul Arad, pe 7 iulie 1919. Tot atunci primar al Aradului a devenit dr. Ioan Robu. După această dată s-a cerut funcționarilor din instituțiile administrative să depună jurământ de credință statului român, ceea ce majoritatea funcționarilor maghiari au refuzat, fiind înlocuiți cu funcționari români. Trupele franceze s-au retras din Arad până în 18 iulie 1919. Autoritățile române au preluat apoi liceele din oraș, „Moise Nicoară” pe 17 iulie și Liceul de fete (azi Ghiba Birta) pe 21 iulie. Pe 29 septembrie dr. Romul Veliciu a fost numit prefect al orașului Arad, Iustin Marșieu rămânând doar prefect al județului²¹.

Situația localităților din actualul județ Arad care se găsesc la sud de Mureș a fost diferită. Și acolo s-au format în noiembrie 1918 Consilii și Gărzi Naționale Românești, care în localitățile cu majoritate românească au preluat puterea de la administrația maghiară, iar în alte părți au colaborat cu consiliile și gărzile naționale maghiare și germane. Tot în Banat s-a proclamat la 31 octombrie 1918 o efemeră republică a Banatului de către

¹⁸ Vezi detalii în Gheorghe Mărdărescu, *Campania pentru desrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei*, Ed. a 2-a, București, Editura Militară, 2009, pp. 42-62.

¹⁹ Alexandru Roz, *op. cit.*, p. 317.

²⁰ Mircea Timbus, *op. cit.*, pp. 24-25.

²¹ Detalii în Alexandru Roz, *op. cit.*, pp. 322-329; Mircea Timbus, *op. cit.*, pp. 26-30.

fruntașul social-democrat Otto Roth²². Prin proclamarea acestei republici se urmărea menținerea Banatului ca o provincie autonomă în cadrul Ungariei și nu întâmplător pe 20 noiembrie 1918 Otto Roth a fost recunoscut drept guvernator al întregului Banat de către guvernul ungar²³. Doar un mic număr de români, mai ales muncitori cu convingeri social-democrate, a susținut republica Banatului, majoritatea lor dorind Unirea cu România.

Evoluția Banatului a fost influențată de faptul că, încă de la 5 noiembrie 1918, înainte de semnarea pe 13 noiembrie 1918 a armistițiului de la Belgrad, aici a pătruns armata sârbă²⁴ care a reușit să atingă linia Mureșului, de la Szeged până la Lipova, în data de 20 noiembrie 1918²⁵. Serbia urmărea anexarea întregului Banat și de aceea trupele sârbe au început în scurt timp să-i persecute pe românii care solicitau Unirea Banatului cu România. Paradoxal, maghiarii, care nu fuseseră aliații lor, s-au bucurat de un tratament mai bun. În virtutea convenției de armistițiu de la Belgrad, administrația militară a Banatului a fost preluată de trupele sârbe, iar administrația civilă a rămas în seama autorităților maghiare. În schimb gărzile și apoi și o mare parte din consiliile naționale românești au fost desființate de autoritățile sârbe. O parte dintre delegații români din Banat care trebuia să participe la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia au fost opriți de autoritățile sârbe, alții reușind însă să ajungă acolo cu mare greutate. Numeroși fruntași români au fost arestați de autoritățile sârbe, iar trupele sârbe s-au dat la jafuri din avutul public și particular. Unii fruntași ai românilor din Banat au fost nevoiți să se refugieze în Transilvania sau România pentru a scăpa de persecuțiile sârbești²⁶.

Pe lângă armata sârbă, în Banat a intrat la sfârșitul lunii noiembrie 1918 și armata franceză, care a traversat Dunărea dinspre Peninsula Balcanică. Ca urmare a protestelor guvernului român și ale Consiliului Dirigent al Transilvaniei pe lângă guvernul francez, s-a luat decizia ca la

²² A se vedea detalii în Radu Păiușan, *Mișcarea națională din Banat și Marea Unire*, Timișoara, Editura de Vest, 1993, pp. 103-109.

²³ Ionela Moscovici, *La France et le Banat entre 1916-1919, les convulsions de la guerre et de la paix*, p. 171, în <https://tel.archives-ouvertes.fr/tel-01089688/document>, accesat în 23.04.2020.

²⁴ Drago Njegovan, Miodrag Milin, *Voivodina în octombrie-noiembrie 1918 (Banatul, Bacica, Barania și Sremul – unificarea cu Serbia)*, în „Analele Banatului”, Timișoara, 2014, nr. XXII, p. 406.

²⁵ Ioan Traia, *Ion Jivi Bănățeanu și propaganda în favoarea păstrării unității Banatului*, în „Analele Aradului”, Arad, an II, nr. 2, 2016, p. 677.

²⁶ Vezi detalii în Radu Păiușan, *op. cit.*, pp. 136-142; Carmen Albert, *Ocupația sârbă din Banat în memorialistica bănățeană*, în „Analele Banatului”, Timișoara, 2011, nr. XIX, pp. 449-456.

sfârșitul lunii ianuarie 1919 trupele sârbe să se retragă din zona estică a Banatului, unde au fost înlocuite cu trupe franceze. Trupe sârbe au rămas doar în centrul și vestul Banatului, inclusiv la Timișoara. Acolo autoritatea sârbă s-a întărit, pentru că la 20 februarie 1919 armata sârbă a preluat din mâinile autorităților maghiare și administrația civilă. Comisariatul maghiar al Banatului, condus de Otto Roth, a fost dizolvat. De aici înainte persecutarea românilor bănățeni de către autoritățile sârbe s-a întărit. Dar chiar și în estul Banatului, unde se găseau doar trupe franceze, situația românilor era foarte grea. Aici, pe lângă comitatul Caraș-Severin, s-a înființat un comitat nou, numit comitatul Lugoj, în cadrul căruia reședințe ale plaselor erau la Lipova, Făget, Lugoj etc. Dacă puterea militară o deținea aici armata franceză, administrația, poliția, jandarmeria și poliția financiară erau maghiare. Aceasta a fost posibil ca urmare a atitudinii pro-maghiare și pro-socialiste a comandantului trupelor franceze din estul Banatului, generalul Farret. La protestele guvernului român, acesta a fost înlocuit în aprilie 1919 cu generalul de Tournadre. Demersurile românilor pentru recunoașterea Unirii cu România au continuat, astfel că autoritățile franceze au acceptat instaurarea administrației românești la sfârșitul lunii mai 1919 pe teritoriul ocupat de trupele franceze în estul Banatului. Trupele franceze s-au retras din Banat până la sfârșitul lunii iulie 1919²⁷.

Pentru a înțelege mai bine situația confuză prin care au trecut localitățile din Banat în aceste luni vom da exemplul Lipovei. În ziarul arădean „Românul” din 11 iunie 1919 se relatează că în lunile de după sfârșitul războiului aici se succedaseră ocupațiile militare sârbă și franceză. În timpul ultimei revenise în oraș jandarmeria maghiară. Dar aflând că urmează să vină românii jandarmeria maghiară a fugit, iar în sâmbăta Rusaliilor (7 iunie) a intrat în Lipova jandarmeria română, care a arborat tricolorul pe edificiul comunei. Văzând aceasta locuitorii orașului au arborat și ei drapele românești²⁸.

Ca urmare a deciziei conferinței de pace de divizare a Banatului între România și Regatul sârbo-croato-sloven, în a doua parte a lunii iulie 1919 s-a trasat o linie de demarcație provizorie între cele două părți ale Banatului, iar armata sârbă s-a retras și ea din regiunea ce a revenit României, până la începutul lunii august 1919. În toată zona centrală și estică a Banatului s-a instaurat administrația românească. Primul prefect român al județului Timiș-Torontal, din care făceau parte majoritatea localităților de la sud de Mureș din actualul județ Arad, a devenit la 25 iulie 1919 dr. Aurel Cosma, cel ce

²⁷ Detalii în Radu Păiușan, *op. cit.*, pp. 142-148, 160-178.

²⁸ „Românul”, Arad, nr. 34, 11 iunie 1919, p. 1.

fondase la 31 octombrie 1918 la Timișoara Consiliul Național Militar Român²⁹.

După intrarea trupelor române în Timișoara, la 10 august 1919 a avut loc acolo o adunare a șvabilor, la care au participat delegați din 33 de comune bănățene. Aici s-a adoptat o rezoluție prin care șvabii aveau să se alăture la deciziile luate pe 1 decembrie 1918 la Alba Iulia și cereau unirea întregului Banat cu România³⁰. Ca urmare, s-a decis trimiterea unei delegații la Conferința de pace de la Paris, care să prezinte aceste doleanțe. Delegația a fost primită la 19 august 1919 de Consiliul celor 10, fiind compusă din Ștefan Frecot din Timișoara, Thomas Fernbacher și Franz Timon din Lugoj și Andreas Buschmann din Lipova. Totuși, Conferința de pace și-a menținut decizia de a diviza Banatul între România și Regatul sârbo-croato-sloven³¹.

Cu aceasta luau sfârșit marile frământări prin care a trecut județul Arad în anul 1919, care au costat, din păcate, viața a sute de locuitori, majoritatea dintre ei pașnici și nevinovați. În anii următori a continuat procesul de integrare legislativă și administrativă a acestor teritorii în România Mare, așa cum a fost ea, cu bune și cu rele.

BIBLIOGRAFIE

Serviciul Județean Timiș al Arhivelor Naționale, *Fond Familial Aurel Cosma*, dosarul nr. 182.

Biserica și școala, Arad, nr. 52, 23 decembrie 1918/ 5 ianuarie 1919.

Colecția Românul, Arad, 1918, 1919.

Albert, Carmen, *Ocupația sârbă din Banat în memorialistica bănățeană*, în „Analele Banatului”, Timișoara, anul XIX, 2011.

Ando, Andrei, Ozarcevi, Mihaela, *100 de ani de la ocuparea Aradului de armata franceză. Ce au cerut arădenii îngrijorați?! / 100 Years since the Occupation of Arad by the French Army. What Did the Worried People of Arad Ask for at the Time?*, în <https://trivent-publishing.eu/libri/comunicare/12.%20Andrei%20Ando.pdf>, accesat în 25.04.2020.

Băran, Coriolan, *Reprivire asupra vieții. Memorii*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2009.

Ghișă, Alexandru, *România și Ungaria la început de secol XX. Stabilirea relațiilor diplomatice (1918-1921)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2002.

²⁹ Vezi detalii în Radu Păiușan, *op. cit.*, pp. 177-179.

³⁰ S.J.A.N. Timiș, *Fond Familial Aurel Cosma*, dosarul nr. 182, f. 50-51.

³¹ Radu Păiușan, *op. cit.*, p. 182.

- La cincisprezece ani dela desrobirea județului Arad*, Arad, Biblioteca Ligii Antirevizioniste Arad, Tiparul Tipografiei Diecezane, 1934.
- Leuștean, Lucian, *România, Ungaria și Tratatul de la Trianon: 1918-1920*, Iași, Editura Polirom, 2002.
- Mager, Traian, *Ținutul Hălmagiului. Cadrul istoric. Monografie*, vol. IV: *Aspecte din Munții Apuseni. Contribuții la istoria Unirii 1918-1919. Jurnal*, Ediția a II-a, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2018.
- Marco, Gabriela Adina, *De la Nădlac la Alba Iulia. Implicarea nădlăcanilor în mișcarea națională românească (1867-1918)*, Arad, Editura Tiparnița, 2018.
- Idem, *Pași spre Unire...*, Nădlac, Editura Ivan Krasko, 2006.
- Mărdărescu, Gheorghe, *Campania pentru desrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei*, Ediția a 2-a, București, Editura Militară, 2009.
- Moscovici, Ionela, *La France et le Banat entre 1916-1919, les convulsions de la guerre et de la paix*, în <https://tel.archives-ouvertes.fr/tel-01089688/document>, accesat în 23.04.2020.
- Njegovan, Drago, Milin, Miodrag, *Voivodina în octombrie-noiembrie 1918 (Banatul, Bacica, Barania și Sremul – unificarea cu Serbia)*, în „Analele Banatului”, Timișoara, anul XXII, 2014.
- Pantea, Maria Alexandra, *Aradul între Marea Unire și extinderea suveranității statului român asupra lui*, în „Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat – Crișana. 95 de ani de la Marea Unire”, vol. VII, Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2013.
- Păiușan, Radu, *Mișcarea națională din Banat și Marea Unire*, Timișoara, Editura de Vest, 1993.
- Rosetti, General Radu R., *Mărturisiri. Volumele I-III*, București, Editura Litera, 2020.
- Roz, Alexandru, *Aradul – cetatea Marii Uniri*, Timișoara, Editura Mirton, 1993.
- Tatăl meu – Mihai Veliciu*, Arad, Editura Mirador, 1996.
- Timbus, Mircea et alii, *Orașul și județul Arad după 1 decembrie 1918: din amarul lunilor de tranziție către administrația română*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2008.
- Traia, Ioan, *Ion Jivi Bănățeanu și propaganda în favoarea păstrării unității Banatului*, în „Analele Aradului”, Arad, an II, nr. 2, 2016.
- Vanko, Gheorghe Dušan, *Ludovít Boor și Ivan Bujna – personalități ale slovacilor evanghelici din România în secolul XX*, în „Revista Bistriței”, Bistrița, XXVI/2012.

**TRIANON –
FUGA MAGHIARILOR DE PROPRIUL TRECUT.
UN SECOL DE POLITICĂ REVIZIONISTĂ**

**TRIANON –
THE HUNGARIANS' ELUSION OF THEIR OWN
PAST.
A CENTURY OF REVISIONIST POLICY**

*Puiu Emilian VALEA
Societatea Numismatică Română Secția Arad
Eugeniu CRISTE
Colectivul Monografic Arad*

Abstract

Most Hungarians consider the Trianon Peace Treaty, signed on June 4, 1920, to be a national tragedy. To this day, they use the expression 'Trianon Peace Dictate' ('Trianoni békediktátum'). By recognizing the people right to self-determination, in the sense of the thesis of the former President of the United States of America, W. Wilson, this part of Europe knew radical democratic transformations, which historically put an end to the Hungarian colonialism - therefore to these days a considerable part of the Hungarians consider this to be an injustice and a tragedy, just as their ancestors considered Christianity an injustice and a tragedy and, consequently, European values.

Keywords: *Trianon Peace Treaty, revisionism, Hungary, injustice, resistance*

Majoritatea maghiarilor consideră Tratatul de Pace de la Trianon, semnat la 4 iunie 1920, ca o tragedie națională maghiară. Până astăzi ei folosesc expresia „dictatul de pace de la Trianon” („Trianoni békediktátum”). De la o asemenea ideologie a nedreptății, acoperită de asemenea cu formularea „dictatul de pace de la Versailles”, s-a dezvoltat justificarea germană de „revanșă” a celui de-al doilea război mondial.

„Este convingerea mea sfântă că Ungaria este pretutindeni acolo unde trăiesc maghiarii”, a declarat în anul 1997 vicepreședintele parlamentului maghiar de atunci Kávassy Sándor. „Germania este peste tot, unde trăiesc nemții”, declara Adolf Hitler în anul 1938, deci în ajunul declanșării celui de-al doilea război mondial...

Atribuirea greșelilor grave și tragice ale propriei reprezentanțe politice altora, tendința cronică de a căuta cauzele propriilor pierderi și nereușite în afară de sine, în altă parte, natural, este mult mai comodă decât orice autoanaliză. Trianon-ul a fost o consecință logică a sfârșitului și a capătului politicii neizbutite a elitei maghiare, care elită pur și simplu a dat chix, a greșit în fața istoriei: „Politica păcătoasă a domniei uzurpatoare a unei singure clase”. (M. Karoly, 1918).

„Poporul domnesc” a dat greș în „misiunea sa eternă și fără răgaz”. Au remarcat acest lucru și unii dintre adepții săi mai înțelepți – cu mulți ani înaintea Trianon-ului, fatal pentru Ungaria. „Dacă poporul maghiar nu se va ridica în cele din urmă, mai presus de concepția aristocrației maghiare cu privire la naționalități, acest lucru va cauza pieirea Ungariei”, a declarat cu clarviziune deja la 21 iulie 1849 în parlamentul Ungariei ministrul de interne de atunci, Szemere Miklós. Și nu era vorba doar de naționalități, ci de întregul sistem politic, care nu numai că nu a respectat cele mai elementare drepturi ale altor popoare, dar nici legile proprii, devenind astfel (împreună cu Austria, considerabil mai liberală și mai civilizată), „închisoarea popoarelor”.

Și sursele bibliografice nemaghiare arată că mai multe guverne ale Ungariei au ajuns la putere în mod ilegal și au guvernat ca atare, și ceea ce este și mai paradoxal, au ajuns la putere datorită rezultatelor manipulate tocmai în regiunile locuite de o populație preponderent nemaghiară. Cu alte cuvinte, mai multe guverne au guvernat în Ungaria nu numai ilegal, dar și împotriva voinței majorității maghiarilor.

Din aceasta se mai vede, de asemenea, cine și de ce a suferit atât de mult pentru Ungaria semifeudală și violentă, care era concepută după croiul politic budapestan. Ungaria, ca stat „liberal” care nu asigura totuși un procent de peste 90% al populației dreptul la vot a avut însă succes în maghiarizarea la scară industrială a acesteia, deci fabricarea artificială a maghiarilor cu ajutorul terorismului de stat.

Ce fapt remarcabil a avut loc la 4 iunie 1920 în palatul francez Grand Trianon de lângă Paris? „Înaltele părți semnatare”, deci puterile victorioase ale Antantei, au convenit aici prin tratatul de pace rezultatele primului război mondial și, mai cu seamă, au stabilit granițele noilor state apărute în Europa Centrală. Prin recunoașterea drepturilor popoarelor la autodeterminare, în sensul tezelor fostului președinte al Statelor Unite ale Americii, W. Wilson, în această parte a vechiului continent s-au întâmplat uriașe transformări democratice, care istoricește au pus capăt colonialismului maghiar – și de aceea până în zilele noastre o parte considerabilă a maghiarilor consideră aceasta ca o nedreptate și ca o

tragedie, tocmai la fel cum strămoșii vechilor maghiari au considerat ca o nedreptate și ca o tragedie introducerea creștinismului și în consecință și a valorilor europene.

Semnarea tratatului de la Trianon a fost precedată de o rezistență crâncenă a Budapestei în încercarea de a schimba rezultatul războiului și de a întoarce apoi roata istoriei. Un întreg scenariu de culise a încercat delegația maghiară, culminând prin prezentarea unor obiecții scrise pe mai bine de cinci mii de pagini, prin care încerca să respingă prevederile Tratatului de la Trianon.

Maghiarii au considerat de cuviință să înștiințeze în scris și cât mai amănunțit Comisia de pace despre toate problemele statului maghiar de la înființarea sa. Documentul uriaș a conținut 88 de „memorii” de bază, dintre care înseși titlurile sunt deja caraghioase, de ex., „Originea și denumirea orașelor și a satelor din Transilvania”, „Cu privire la originea Ceangăilor din Moldova”?!, „Cu privire la apărarea „minorităților din Transilvania”, „Memoriul cu privire la pericolul ce amenință catolicismul prin divizarea Ungariei”, „Societăți de cercetare Științifică și instituțiile maghiare – anul fondării lor și publicațiile lor”, „Graficul fluctuației apelor în Tisa și Dunăre”, „Graficul oscilației Producției principalelor culturi din Regiunea Ținutului de Jos”...

„Ideea de bază și axa întregului răspuns îl constituie afirmația că maghiarii în statul care le-a fost stabilit conform Convenției de la Saint-Germain [1919 – obs. aut.] nu vor avea capacitatea economică suficientă de a-și putea îndeplini toate angajamentele și compensările, cerute de la ei de Tratatul de Pace, ba mai mult, că nu vor fi în stare de a desfășura o viață economică de sine stătătoare...” O recunoaștere nu lipsită de importanță – fiindcă potrivit ideologiei oficiale a Budapestei, maghiarii au fost doar poporul ales al Bazinului Carpatic, popor care din toate punctele de vedere, era mai avansat decât vecinii săi „înapoiți”. Cum vine asta, ca acum, după ce s-au debarasat de balastul „înapoiților” ungurii nu vor mai fi în măsură să viețuiască prin forțele lor proprii?

În urma Trianon-ului, toate „popoarele inferioare din punct de vedere cultural”, debarasate de domnia maghiară, au înregistrat o dezvoltare remarcabilă și au fost în măsură să-și aranjeze viața lor socială mult mai bine decât maghiarii, - ceea ce presa maghiară din Budapesta ține ascuns, nu discută despre aceasta „și va mai proceda astfel încă peste 80 și 90 de ani, dacă va mai exista”.

Maghiarii, în afirmațiile lor exagerat de extinse, au afirmat cu cinism că fosta Ungarie a fost față de naționalitățile sale mai răbdătoare, mai liberală și mai democratică decât alte state europene (!), ei s-au jurat pe

umanism, apelau la dragoste veșnică și la frăție, „problema lor” au prezentat-o ca pe una predestinată pentru întreaga Europă Centrală, până la urmă ca o problemă a tuturor popoarelor civilizate, ca o problemă a culturii occidentale, ba mai mult, a culturii universale... „Este în interesul civilizației europene, ca înalta Conferință de Pace să primească, să accepte cerințele noastre...” – așa se încheie aproape toate memoriile maghiare.

Și totodată, ca o notă clasică a melodiei maghiare, este că tot răul nu l-ați cauzat cumva întotdeauna ceilalți? „Dovedim că urmare a încălcării convențiilor, stabilite de Pace (...), și urmare a unei indiferențe absolute, manifestate față de soarta noastră viitoare, au fost create împrejurările care în urmărire lor au dat naștere la bolșevism”.

Să înțelegi, Europă grea la cap! Că noi, maghiarii, nu suntem de vină că aici, în Ungaria, în țara noastră, a apărut bolșevismul! Este vorba din nou de argumentarea clasică dintr-o poziție adânc fixată politic și a unui alibi istoric, toate acestea legate de incapacitatea de a-și asuma răspunderea nu numai pentru faptele de până acum, dar nici pentru propriul viitor. Aceste atitudini deosebite și anormale, sufletul maghiar le-a cântat deja, după cum am amintit mai sus, și în imnul său de stat – decenii întregi încă dinaintea Trianon-ului.

Pentru participarea maghiarilor la primul război mondial, cică vinovată este Austria și vinovate pentru bolșevismul maghiar sunt puterile occidentale, care au permis ruperea de la vechea Ungarie a unor teritorii. Rămâne totuși fără răspuns o întrebare logică: de ce nu a apărut bolșevismul și pe aceste teritorii „periferice” ale Ungariei, la fel de săracite și la fel de dependente economic de centru? Tradiția alibiului istoric a înviat și s-a dezvoltat și mai târziu, pe la finele erei lui Horthy, când domnul regent, într-o scrisoare către regele Angliei, s-a plâns că Ungaria a fost târâtă în război de către nemți...

Maghiarii, în memoriile lor către Conferința de Pace, pretind o totală reciprocitate între ei și puterile învingătoare, ca și când ar duce tratative de la egal la egal, ca și cum nu ar fi un stat învins. Pretindeau chiar impozite dinainte de 3 noiembrie 1918 – ca și cum ar fi câștigat războiul – și mai vroiau cu o nerușinată seriozitate ca statele învecinate să preia în locul lor o parte din reparațiile de după război. Nici această aroganță nu este întâmplătoare și ea exprimă un adânc sentiment maghiar că istoria (înțelege că Europa) este un mare datornic al lor, care este obligată (!) să-i ajute.

Un alt argument maghiar împotriva Trianon-ului a fost că populația din teritoriile vecine va fi asuprită de statele cu un nivel inferior de civilizație (!) și „Ținând cont de ura statelor vecine față de elementul maghiar și față de cultura maghiară, destrămarea Austro-Ungariei va duce în

mod inevitabil spre o balcanizare a unei părți însemnate a Europei Centrale și la distrugerea elementului prețios al civilizației occidentale”.

Puterile victorioase în primul război mondial au respins argumentarea maghiară în condițiile de pace și convenția de la Trianon a fost semnată în mod festiv. Destrămarea Monarhiei Austro-Ungare, a închisorii popoarelor, a fost ratificată.

Trianon-ul a însemnat democratizarea relațiilor semif feudale sufocante din Europa Centrală, de pe teritoriul fostei Austro-Ungarii prin respectarea și aplicarea în practică a dreptului popoarelor la autodeterminare. Din Ungaria s-au separat două treimi ale teritoriului cu zece milioane de cetățeni – sârbi, croați, sloveni, ruteni, români și slovaci. Și ce a lăsat în urma sa Ungaria? În ținuturile desprinse erau peste un milion de oameni fără pământ, mai mult de trei milioane de oameni cu familii fără un minim de existență. În Ungaria au rămas 85% din pământurile arabile cu hidroameliorații și cea mai densă rețea de cale ferată – în medie 9 km linear de cale ferată pe 100 km pătrați, spre deosebire de 5,8 km pe celelalte teritorii – ceea ce este tot o dovadă de politică economică elocventă a Ungariei, practică de guvernele vechii Ungarii.

În Ungaria de după Trianon au rămas cel puțin câteva milioane de nemaghiari, care niciodată nu au mai apucat drepturile reale ale minorităților și cu timpul au fost asimilați cu forța. Dacă în Ungaria minoritățile au fost defavorizate și aproape lichidate, comunitățile maghiare din statele vecine s-au bucurat de o paletă bogată a drepturilor minorităților. Răspunsul maghiar la această situație este producerea permanentă a problemelor tocmai în chestiunea drepturilor naționale, însă legată strict de pretenția de supradrepturi pentru maghiari. Fiindcă maghiarul în concepția lor este o specie pe cale de dispariție și de aceea necesită un regim privilegiat. Politica maghiară are și astăzi o tendință evidentă de a fabrica maghiari, chiar și din cei minoritari, o castă de victime privilegiate, care – ca urmare a „unor nedreptăți deasupra standardului” pretind „drepturi asupra standardului”. Că doar ei au suferit deja și „pentru viitor” (1). O cârjă spirituală perfectă, un cec în alb perfect pentru orice în lume!

Propaganda maghiară revanșistă de după Trianon, care a constituit cauza principală a nerespectării condițiilor de pace, susținea că teritoriul fostei Ungarii a fost maghiar și maghiarilor li s-a făcut o enormă nedreptate.

După memorabila dată de 4 iunie 1920, maghiarii au fondat un număr de 50 (!) de organizații iredentiste și întreaga Ungarie este cuprinsă de o isterie de masă, care prin propaganda Budapestei și nu numai, se transmite și asupra maghiarilor din străinătate.

Cu alte cuvinte, pentru toate relele de care suferă maghiarii de vină sunt alții (Europa, care nu ne mai poate înțelege pe noi, maghiarii), și în loc de a căuta un program pozitiv, de dezvoltare și cultivare a surselor interne, societatea maghiară s-a orientat spre o dorință complet nereală, spre o întoarcere în postura „domnească”, spre o fugă în fața realității, înapoi în istorie, înapoi în poziția unor drepturi privilegiate și de asuprire a altora. Ecoul rasismului nomad și social în spiritul „trăiește și nu trebuie să lași pe alții să trăiască și ei!”, în Ungaria de după Trianon a ajuns la renașterea sa istorică tristă și spre o nouă etapă, în locul unei autopurificări spirituale a urmat un alt capitol al tragediei maghiare.

În același timp, Trianon-ul atât de urât de toți maghiarii, în mod paradoxal le-a adus împlinirea visului lor de demult – de a avea un stat de-al lor național, un stat în care să reprezinte ei, maghiarii, majoritatea. (În vechea Ungarie poziția poporului majoritar nu a reușit să o realizeze niciodată – nici statistica, preocuparea cea mai productivă a vechii Ungarii, nu i-a ajutat să depășească granița de 50% din totalul Populației). Cine s-a judecat pe sine însuși trăind numai în minciuna de sine, încetează de a mai fi subiectul istoriei și devine mai degrabă obiectul istoriei. Visul cel mai mare al maghiarilor s-a împlinit chiar voinței lor, însă cu totul altfel, decât ar fi dorit ei – Trianon-ul dăruit, sau mai exact, le-a impus statul lor național. Aici trebuie că maghiarii s-au împotrivit majorității mișcărilor istorice pozitive – poate o excepție o constituie trecerea de la comunism la o societate pluralistă din anul 1989.

Trianon-ul a terminat cu metoda de absorbire a resurselor materiale nemaghiare din jur, scopul principal al politicii maghiare de dinainte. Pentru Budapesta, acest lucru a însemnat o adevărată catastrofă, sfârșitul asimilării forțate, menținerea nemaghiarilor la un nivel cultural inferior, prin lichidarea școlilor lor și a intelectualității lor. A fost sfârșitul de a obține forța de muncă ieftină, sfârșitul absorbției intelectualității nemaghiare și de întărire prin aceasta a culturii lor proprii, a științei și a economiei, deoarece „maghiarimea produce asemenea elemente relativ puțin”! În felul acesta au scăpat din mâini mai bine de 10 milioane de oameni! Este o catastrofă, care a fost descrisă cu lacrimi în ochi de sute de politicieni, ziariști, dramaturgi, prozatori și poeți maghiari. Natural, fără a arăta cauzele adevărate ale destrămării Ungariei vechi, care au fost mai ales maghiarizarea forțată, colonialismul economic și terorismul totalitar de stat.

De asemenea, nici după 80 de ani de la Trianon, în anul 2000, în mass mediile din Budapesta nu s-a găsit nici o referire la faptul că „Trianon-ul este bazat din punct de vedere ideologic în spiritul ideii supreme de democrație: de autodeterminarea popoarelor” și monarhia austro-ungară s-a

destrămat „în fond din cauza incapacității de regenerare” (D. Rapant). Și în Germania a acționat o propagandă revanșardă intensivă, însă ceea ce s-a întâmplat după 4 iunie 1920 în Ungaria a avut toți parametrii unei isterii de masă. Maghiarii priveau și se pregăteau pentru viitorul propriu printr-o tot mai profundă scufundare în fantasmagorii, și tocmai de aceea sec. Al XX-lea este și secolul pierderilor maghiare (Gy. Horn).

Uniunea Mondială a Maghiarilor, care nu a uitat să țină ședința sa periodică tocmai în preziua aniversării, cheamă în hotărârea sa la revizuirea (morală) a Trianonului. Deja sintagma de „revizuire morală” este semnificativă, la fel ca și celelalte „perle” din fondul de aur al zig-zag-urilor maghiare („minoritatea națională” sau „autonomia personală”).

„Trianon-ul este pace!!! Cine este împotriva Trianon-ului, caută război!”, scrie Andrei Ferko, polemizând cu Bibó István (1911-1979), unul dintre cei mai importanți gânditori maghiari ai sec. Al XX-lea, ba mai mult, poate și din întreaga istorie spirituală maghiară, după cum l-a caracterizat R. Chmel. Bibó, de fapt, în opera sa „Nenorocirea statelor mici din Europa Răsăriteană” nu-și ascunde ideile sale anti Trianon (la fel ca și alte personalități maghiare, ca de ex. mult sărbătoritul Márai Sándor, alias Grossmidt, ori mai nou François Fejtő). Nici Bibó István, unul dintre cei mai importanți autori maghiari, nu a fost în măsură să iasă de sub umbrela Trianon-ului...

Observația lui Bibó „cu privire la imposibilitatea înăscută ca fatalitate de a înțelege datele reale a situației proprii”, este valabilă într-o măsură oarecare pentru societatea maghiară de astăzi. Este suficient să ne uităm ce spun manualele școlare de istorie cu privire la Trianon... Trauma perpetuă cauzată de Trianon este aceea a sfârșitului erei de aur a maghiarimii, pe care au reprezentat-o anii de aplicare a absorbirii coloniste a resurselor din munca celor din jur. Până ce a funcționat acest model cu ajutorul aplicării terorismului de stat, maghiarii (mai exact – elita lor conducătoare și dominantă) au trăit apogeul lor istoric. Sfârșitul erei sentimentului de succes maghiar, spre care năzuiau cu prisosință de-a lungul întregii lor istorii, pe plan psihologic s-a suprapus tocmai cu Trianon-ul, ignorând în același timp cauzele interne care au dus la aceasta. Trianon-ul, în felul acesta, a întărit și mai mult (autoamăgirea maghiară) că motivul insuccesului lor sunt factorii externi.

După anul 1920, Statul Maghiar de după Trianon a devenit pentru mulți ani de acum înainte unul nedemocratic, înapoiat și sărac al Europei, ceea ce a știrbit mitul oficial cu privire la calitățile excepționale ale poporului maghiar și cu privire la „menirea sa istorică în Bazinul Carpatic”. De aceea Trianon-ul a început să servească drept pretext și ca un răgaz de

salvare înaintea unei autoanalize de purificare, destul de neplăcută. Că doar de vină sunt ceilalți!...

Până când maghiarii au avut în mână puterea, pe care au folosit-o cu violență indiferent de drepturile altora, erau cât de cât plini de succese. Propriul succes li se leagă direct pe plan psihologic cu violența, îngâmfarea și lipsa de înțelegere față de nemaghiari. Democrația a constituit un factor care a încheiat zenitul lor istoric și le-a adus gustul amar al insuccesului. Este o ecuație simplă: violența = succesul, democrația = insuccesul, în plus, „vina interioară” de trauma Trianon-ului nu a fost atribuită principalului vinovat, politiciii de violență a elitei din Budapesta. „Eșecul fatal de a putea înțelege datele reale ale situației proprii” a întors ura societății împotriva minorităților – împotriva trădătorilor de patrie”, prin care s-a făcut din nou legătura cu deceniile anterioare ale campaniei continue și a luptei împotriva spieretorii artificial construite – a panslavismului.

Aversiunea subconștientă față de democrație și față de minorități (întărită și amplificată de înțelegerea greșită a cauzelor ce au dus la Trianon) se manifestă în societatea maghiară până astăzi.

Semnele unei astfel de diagnoze serioase le avem în fața ochilor de ambele maluri ale Dunării – continuarea henleinismului de reptilă, evocarea criminalilor de război (Eszterházy, Horthy ș.a.) ca eroi naționali, încercarea de a impune în Europa drepturilor electiv neacceptate aici (adică impunerea privilegiilor) sub formă de autonomie, elogiarea așa-numitei coroane a Sf. Ștefan.

Budapesta, care este un oraș cu un număr record de încălcări a acordurilor, de mai multe ori a încălcat în mod grosolan prevederile Trianon-ului: - nu a asigurat drepturi pentru minorități, nu a restituit (până astăzi) monumentele culturale furate și a luat parte în campania de revanșă cu ocazia agresiunii militare (martie 1939 – așa-numitul Război mic) prin trecerea granițelor, pe care le recunoscuse prin convenție. Dacă maghiarii vor să se întoarcă spre Trianon (care este din punct de vedere juridic confirmat de Convenția de Pace de la Paris), au șansă și spațiu nu numai pentru o revizuire morală – să-și ceară scuze pentru repetatele încălcări ale acestei convenții, simbolizatoare a democrației, a civilizației și păcii, să-și ceară scuze pentru maghiarizarea brutală, iar victimele acesteia să le restituie sutele și sutele de monumente culturale (la care s-au angajat în anii 1920 și 1947), dar pe care nici până astăzi nu le-au respectat. Este vorba de singurul drum civilizat pentru înțelegerea slovaco-maghiară, care însă deocamdată este destul de mult lipsită de speranță din cauza blocajului de către starea spirituală a societății maghiare.

Dacă austriecii, după destrămarea din perioada Trianon-ului a Monarhiei Austro-Ungare, au reușit fără prea mari greutate să descalece de pe calul de mare putere, maghiarii încearcă să călărească acest cal până în zilele noastre, prin care se mint pe ei însuși. Și din acest motiv, politica maghiară rămâne pe mai departe un factor serios de destabilizare în problema „balcanizării” a acestui colț al continentului nostru. Stabilitatea vechii Europe Centrale nu are nevoie de o revizie de fond. Are nevoie de așa ceva doar sufletul chinuit al maghiarilor.

Așa numita traumă a Trianon-ului este un bocet fariseic al maghiarilor pe un mormânt ales în mod greșit. Până nu încetează acest bocet, rămân un popor trist al timpului pierdut.

Probabil că peste câțiva ani, când ungurii vor celebra trecerea a 500 de ani de la o traumă istorică, cea a bătăliei de la Mohács din 1526, vor avea tăria să recunoască faptul că atunci a fost sfârșitul statului medieval ungar care nu a mai reînviat niciodată. Serbările „milenare” de la sfârșitul secolului XIX-lea au fost doar expresia frustrării că nici habsburgii nu au recunoscut stabilitatea maghiară.

Tratatul de la Trianon a fost documentul juridic internațional care a readus în istorie noul stat ungar. Ironie a soții, chiar înainte de semnarea Tratatului din 4 iunie 1920, elita politică de la Budapesta, în frunte cu Horthy, au repudiat acel act juridic, menținând himera arpadiană.

CONCLUZIE

În privința Transilvaniei cu cele 15 comitate, datele de recensământ oficiale arată efectele politicii de maghiarizare.

În anul 1869 existau:

- 1.428.299 români (59,7%)
- 735.035 maghiari (30,7%)

Iar în anul 1910 erau:

- 1.608.108 români (55,3%)
- 1.005.526 maghiari (34,6%)

Datele din concluzie au fost prezentate din lucrarea: Ioan Bolovan, Elena Crinela Holom, Marius Eppel „ETHNICITY AND POLITICS: Consensus in the Austro-Hungarian Empire, Romanian Journal of Population Studies, 2016, vol. X, no. 2, p. 150.

Industria chimică arădeană în perioada interbelică

The Chemical Industry in Arad during the Interwar Period

Gabriel CĂȘAP

Liceul Tehnologic „Vasile Juncu”, Miniș,

gabrielcasap@yahoo.com

Abstract

This study presents some aspects of the history of the Arad chemical industry. The branch of the industrial age has evolved in several stages: The start took place during the Austro-Hungarian period, became an important component of the local economy during the interwar period and reached a climax during the communist regime in Romania. During the interwar period the chemical industry of Arad was represented by a number of companies organized as joint-stock companies, with a special mention of 'Polychrom' S.A.

Keywords: Arad, Chemical industry, Pharmaceutical industry, Interwar period, joint-stock companies, the 'Polychrom' Company.

Există o strânsă legătură între trecutul economic al unei regiuni și dezvoltarea sa ulterioară. Modernizarea economică arădeană, specifică perioadei industriale, cuprinde mai multe etape distincte: perioada austro-ungară, perioada de după introducerea administrației românești și până la Naționalizare, perioada regimului comunist, și perioada postcomunistă. Dacă ne referim la o ramură industrială, există o serie de particularități în evoluția de ansamblu, care țin de specificul etapei în care aceasta a evoluat. Cu privire la industria chimică arădeană, investiția la Combinatul de Îngrășăminte Chimice Arad, demarată începând cu anul 1971, unul dintre simbolurile industriei chimice românești din epoca respectivă, a venit în completarea unei tradiții a industriei chimice arădene, inițiată în perioada austro-ungară și care a cunoscut o relativă dezvoltare în perioada interbelică.

Dincolo de o întreagă problemă a eficienței economice a Combinatului Chimic Arad, dat în folosință și exploatat în cadrul politicii de industrializare continuă impusă de către autoritățile comuniste după Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român din noiembrie 1974¹,

¹ *Arad. Economie și Societate, 1945-1989*, coord. Adrian Nițu, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2015, pp. 256-257.

putem afirma faptul că acest obiectiv industrial arădean, care asigura îngrășăminte chimice pentru agricultura din întreg vestul țării, a reușit să pună Aradul pe harta centrelor regionale din domeniul industriei chimice. Această precizare este cu atât mai importantă în contextul în care Aradul, de a lungul perioadelor amintite, a încercat să se mențină în concurență cu alte centre regionale învecinate, tendință mai puțin vizibilă în perioada postcomunistă.

Componentă a modernității, industria chimică și-a făcut simțită prezența în viețile oamenilor odată cu avansul tehnologic înregistrat îndeosebi în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Domeniul de avangardă științifică, la epoca respectivă, industria chimică nu s-a dezvoltat uniform în spațiul european. Industriile vestice au fost receptive mai timpuriu la beneficiile pe care chimia le putea aduce în plan economic. În cazul Imperiului Austro-Ungar a existat un decalaj similar, pe axa vest-est, în cadrul provinciilor. Manifestări incipiente ale unei industrii chimice în părțile orientale ale Monarhiei, aparținând capitalurilor autohtone, au avut posibilități reduse de dezvoltare, în condițiile concurenței cu mărfurile similare provenite din sectorul industriei chimice austriece².

În general, pentru cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, sectorul industriei chimice a fost reprezentat de producția de diferite gaze, gudron, amoniac, săpun, produse cosmetice, unele produse farmaceutice, lacuri și vopsele, fabrici de stearină și lumânări, chibrituri, etc. Începuturile industriei chimice la Arad au fost relativ modeste. Erau în funcțiune, pe la jumătatea secolului, un atelier care producea vopsele și lacuri și un fabricant de cerneală și pene de scris. Între 1848 și 1878 și-a desfășurat activitatea o fabrică de chibrituri. Antreprenorul Dobiaschi Iosif a început să fabrice explozivi în 1860, iar din 1890 a introdus o linie de producție a fitilelor detonatoare. Tot la mijlocul secolului funcționau trei fabrici care produceau unsoare pentru căruțe. În anul 1855 existau opt fabricanți de clei și amidon. În domeniul farmaceutic, farmacistul arădean Rozsnyai Mátyás a produs între anii 1869 și 1889 cca. 7.000.000 de tablete îndulcite de chinină. Și alți farmaciști, spre exemplu din Pâncota și Curtici produceau în cantități considerabile tifoane imprimate cu adezivi și dezinfectante³.

² Victor Chereșeșiu și colab., *Din Istoria Transilvaniei*, vol. II, București, Editura Academiei R.P.R., 1963, p. 157.

³ Dan Demșea, *Tradiții industriale în județul Arad: secolele XIX-XX. Mențiuni documentare și evoluții*, în „Administrație românească arădeană Studii și comunicări”, Vol. III, Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2011, pp. 78-79.

Sectorul farmaceutic a fost strâns legat de industria chimică, parte integrantă a acesteia. În laboratoarele de preparare pe care le dețineau farmaciile se foloseau cele mai noi descoperiri din domeniul chimiei, care erau astfel transpuse într-un alt domeniu de interes, cel al sănătății publice. Sfârșitul secolului al XIX-lea și prima parte a celui de al XX-lea a fost, de altfel, perioada de aur a farmaciilor arădene, așa numită a „*farmaciștilor savanți*”. Până în anul 1900, doar în orașul Arad activau nouă farmacii. Farmacistul arădean Kálmán Vojtek, proprietar din anul 1898 al farmaciei „Maghiar Corona” (Coroana Maghiară), înființată încă din anul 1739, producea în propria farmacie cremă, săpun și pudră din flori de lăcrimioare, praf pentru dinți după rețeta dr. Kabdebo și apă de gură „Szalicyl”. Fiica lui s-a căsătorit cu un alt farmacist Földes Kelemen, care a devenit celebru pentru crema „Margit”⁴. Földes Kelemen, proprietarul farmaciei „A Megváltóhoz” (La Mântuitorul), a fost producătorul popularei creme „Margit”, care a devenit primul produs farmaceutic exportat din Ungaria, către țări ca: Austria, Germania, Franța, și chiar America. Câștigurile realizate i-au permis să construiască, în anul 1899, impunătorul Palat Földes (la parter funcționa farmacia și laboratoarele), de pe actuala stradă Mihai Eminescu, colț cu strada Ștefan Cicio-Pop, al cărui proiectant a fost renumitul arhitect arădean Emil Tabacovici⁵. Aradul a avut șansa să devină cunoscut și datorită produselor inventate și comercializate de către farmaciștii savanți ai orașului de pe Mureș. Nume ca Rozsnyai Mátyás, Földes Kelemen, sau Kárpáti János au rămas în mentalul colectiv al arădenilor, prin excepționalele lor realizări⁶.

După cum se poate remarca a existat la Arad o tradiție conexasă activităților din sectorul industriei chimice, dar fără a depăși granițele unor afaceri familiare, cu o clientelă în general locală. Această tradiție a fost amplificată abia în perioada interbelică când putem vorbi despre o industrie chimică la Arad, în adevăratul sens al noțiunii. Organizate ca și societăți pe acțiuni, active în perioada austro-ungară putem face referire la activitatea companiei forestiere austriece „H. Munk & Fii” din localitatea Slatina de Mureș (actualmente comuna Bârzava). Societatea, înființată la începutul anilor 1880, specializată în exploatarea masei lemnoase, și-a diversificat cu timpul activitatea. Astfel, din anul 1895, sub conducerea fraților Alexander și Leopold Munk a fost constituită „Union S.A. pentru Industria Chimică” („Union A.G. für Chemische Industrie”; „Union Vegyészeti Ipar Rt.”), care

⁴ Cserni Alex, *Medicina Arădeană. 300 de ani de Istorie*, Arad, 2018, p. 113.

⁵ *Ibidem*, p. 144.

⁶ *Ibidem*, p. 157.

se ocupa, în mod special, cu producția și exportul de amoniac, gudron, alcool metilic, etc., obținute din distilarea rumegușului de lemn în fabrica de la Slatina de Mureș⁷.

O altă societate pe acțiuni, activă în perioada austro-ungară a fost „Magyar Benoid Gáz Rt. Arad” (Societatea Maghiară de Gaze Benoid S.A.), fondată în anul 1905. Societatea producătoare a gazului industrial Benoid, cu sediul social la Arad, avea o filială în Budapesta, și a beneficiat la înființare de un capital social de 170.000 coroane, împărțit în 850 acțiuni a 200 coroane fiecare. Capitalul societății a fost majorat, în anul 1907 la 400.000 coroane, și în anul 1911 la 800.000 coroane, împărțit în 4.000 de acțiuni a 200 coroane fiecare. În același an, 1911, și-a schimbat denumirea în „Benoid Gyári Rt.”, și prezenta conform bilanțului un deficit de 720.719 coroane, astfel încât Adunarea generală a societății, din data de 29 iunie 1912 a hotărât intrarea în insolvență. Societatea a intrat în lichidare în data de 30 iunie 1912 și s-a pronunțat insolvența în data de 10 februarie 1913. Clădirile și terenurile societății au fost cumpărate de către „Ingatlanforgalmi és Parcellázóbank Rt.” (Banca de Imobile și Parcelare S.A.)⁸. Scurta perioadă de funcționare a societății ține de particularitățile producției. Gazul Benoid a fost un gaz combustibil, produs dintr-un amestec de vapori de benzină și aer, cu ajutorul unor generatoare speciale de uz casnic, care asigurau iluminatul locuințelor individuale. Societățile de profil asigurau și instalarea respectivului sistem de iluminat, sistem care a pierdut teren în raport cu extinderea treptată a rețelelor de distribuție a energiei electrice.

Industria chimică devine reprezentativă pentru Arad în perioada interbelică, perioadă sincronă cu tendințele europene. Nu în ultimul rând Marele Război a dinamizat cercetările în domeniul chimiei și a facilitat transpunerea rezultatelor în domeniul industrial. La Arad, în anul 1923, funcționau mai multe fabrici de produse chimice, organizate ca și afaceri de familie: „Alexandru Béla & Lengyel Ladislau”; „Braun N. Anton”; „Bokas E. & Multas Eugen”; „Fleish Bernard”; „Goldstein Eugen”; „Hirsch Ignatiu”; „Lustig A. & Deutsch I.”; „Meer Mauriciu & Fiul”; „Pálfi Eremia”; „Roth Albert”; „Sonn Zoltán & Weil Carol”; „Toth Ștefan”; „Weress & Benyes” și „Ardeleanu Gheorghe”. În general afacerile acestor firme erau bazate pe producția de săpunuri, cremă de ghetă, și produse de gen, la care se adăuga industria de produse cosmetice, componentă a industriei chimice,

⁷ Gaál Jenő, *Aradvármegye és Arad szabad királyi város közigazdasági, közigazgatási és közművelődési állapotának leírása*, Arad, 1898, p. 319.

⁸ *Compass, 1919, Band II, u. III, Finanzielles Jahrbuch Österreich, Österreich-Ungarn*, p. 886.

reprezentată de producția farmaciilor și a altor firme specializate în fabricarea cremelor, a parfumurilor, etc.⁹.

Industria chimică arădeană interbelică a fost reprezentată de producția de lacuri și vopsele, și de alte produse chimice sau farmaceutice, cum ar fi: oxigenul, scrobeală, săpunuri, produse cosmetice, fitile, lumânări, chituri, etc. În perioada interbelică se remarcă înființarea la Arad, pe lângă firmele care duceau mai departe tradiția moștenită din perioada austro-ungară, a unor societăți pe acțiuni active în domeniul industriei chimice. Active în perioada respectivă au fost: „Aracom S.A. fostă Färber la Câinele Negru”; „Azurool, Fabrica de Produse Chimice și Articole Gospodărești S.A. Arad”; „Facla, Fabrica de Produse Chimice și Fitoluri, Lămpi, Lustre S.A.”; „Reșinol, Industria Chimică Româna S.A.”; „Labofarma, Industrie Chimică și Farmaceutică S.A.”; „Parfumeria Baeder S.A. Arad”; „Polychrom, Fabrica de Vopsele, Lacuri și Produse Chimice S.A.”; „Prima Societate Anonimă din Arad pentru Oxigen și Gaz Industrial”; „Sanitas, Laborator Farmaceutic și Fabrica de Bomboane Medicale S.A.”; „Steinitzer S.A. Comerț de Vopsele” și „Whitehouse, Prima Fabrică Română de Scrobeală de Orez Arad S.A.”¹⁰.

Dintre acestea se detașa cunoscuta firma „Polychrom S.A.”, care producea și comercializa pigmenți minerali, vopsele și lacuri. Acest domeniu al fabricării vopselelor a devenit cel mai dezvoltat segment al industriei chimice arădene, odată cu inițiativa din anii 1920 a fraților Meer (Armin și Leopold) care au fondat viitoarea fabrică „Polychrom” având sediul pe b-dul Regina Maria la nr. 4¹¹.

Societatea pe acțiuni „Polychrom, Fabrica de Vopsele, Lacuri și Produse Chimice S.A.” a fost fondată în anul 1924. La înființarea „Polychrom” o contribuție importantă a avut „Banca de Credit din Transilvania S.A.” (Erdely Hitelbank Rt.”, Transsylvanische Creditbank Ag.), fosta „Prima Casă de Păstrare din Arad S.A.” care și-a schimbat denumirea după introducerea administrației românești¹². Societatea „Polychrom” a beneficiat la înființare de un capital social în sumă de 6.000.000 lei, împărțit în 12.000 acțiuni a 500 lei fiecare. Președintele

⁹ *Arad. Economie și Societate, din preistorie până la începuturile regimului comunist*, vol. II, coord. Adrian Nițu, Cluj Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2016, p. 178.

¹⁰ Alois Weil, *Arad. Hârtii de valoare istorice*, Centrum voor Scriptophilie BVBA, 2009, pp. 200-203.

¹¹ *Arad. Economie și Societate...*, vol. II, p. 178.

¹² „Banca de Credit din Transilvania S.A.” – fosta „Prima Casă de Păstrare din Arad S.A.” *Raportul Consiliului de Administrație către Adunarea generală ordinară, din 24.03.1925*, Arad, Tipografia Réthy Succesori, 1925.

societății a fost Dr. Aurel Demian, iar funcția de director general a fost ocupată de către Armin Meer¹³. Pe lângă producția principală de vopsele, care erau distribuite în toată țara, societatea deținea și un magazin de desfacere, situat în centrul Aradului, care funcționa încă din anul 1885, anterior fondării firmei industriale¹⁴. Până la criza economică generală „Polychrom” producea cca. 90 vagoane-anual de mărfuri diverse, beneficiind de 30 de muncitori angajați¹⁵. Paleta de mărfuri produse și comercializate de către „Polychrom” a fost într-o continuă diversificare. În anul 1938 a produs și vândut cca. 196 tone de articole chimice casnice: lichid de curățare metale, cremă de ghetă și hârtie de muște, care se adăugau la cele cca. 545 tone de pământ colorant, 288 tone de culori minerale, 187 tone de lacuri și 19 tone de chit pentru geamuri, realizând în decursul anului respectiv o producție în valoare de 24.358.000 lei¹⁶. În anul 1942 s-au produs cca. 1.680 tone de mărfuri. Un an mai târziu, în 1943, capitalul social al societății a fost majorat la 24.000.000 lei, repartizat în 48.000 acțiuni, în condiții în care societatea avea cca. 100 muncitori angajați, iar producția se realiza cu ajutorul a 33 tipuri diferite de mașini¹⁷. „Polychrom, Fabrica de Vopsele, Lacuri și Produse Chimice S.A.” a funcționat până la Naționalizare ocupând poziția de cea mai mare fabrică chimică din Aradul interbelic.

O altă participațiune financiară, în domeniul industriei chimice arădene, a băncii „Banca de Credit din Transilvania S.A.” a fost în cadrul societății „Prima Societate Anonimă din Arad pentru Oxigen și Gaz Industrial”, aflată de asemenea în cercul de interese al institutului¹⁸. Societatea, cu sediul social pe Calea Aurel Vlaicu, nr.124-128, a fost înființată, în anul 1921, cu un capital social de 5.000.000 lei, repartizat în 5.000 acțiuni a 1.000 lei fiecare. Producția anului 1928 cuprindea 94.154 m³ de oxigen cu care s-a obținut un beneficiu net de 835.299 lei¹⁹. În anul 1938, producția fabricii s-a ridicat la valoarea de 4.770.000 lei, iar în anul 1940, cifra de afaceri a ajuns la suma de 5.430.000 lei²⁰.

¹³ *Compass, 1929, Finanzielles Jahrbuch, Rumänien*, p. 653.

¹⁴ *Arad. Economie și Societate...*, vol. II, p. 231.

¹⁵ *Compass, 1929, Finanzielles Jahrbuch, Rumänien*, p. 653.

¹⁶ *Arad. Economie și Societate...*, vol. II, p. 231.

¹⁷ *Compass, 1944, Finanzielles Jahrbuch, Rumänien*, p. 572.

¹⁸ „Banca de Credit din Transilvania S.A.” – fosta „Prima Cassă de Păstrare din Arad S.A.”, *Raportul Consiliului de Administrație către Adunarea generală ordinară, din 5.05.1923*, Arad, Tipografia Réthy, 1923.

¹⁹ *Compass, 1930, Finanzielles Jahrbuch, Rumänien*, p. 718.

²⁰ *Arad. Economie și Societate...*, vol. II, p. 231.

Pe baza tradiției inaugurată de către farmaciile arădene, sectorul producerii și comercializării produselor cosmetice, a fost unul bine reprezentat la Arad, în perioada interbelică. În anul 1914 existau la Arad trei producători de cosmetice, pentru ca în anul 1943 numărul acestora să ajungă la șapte producători. Dintre aceștia firma „Baeder” devenise renumită pentru săpunurile sale parfumate, firmă care a dispărut în timpul celui de-al doilea război mondial²¹. Parfumeria „Baeder” S.A. Arad, cu sediul social în strada Consistoriului la nr. 28, a fost fondată, în anul 1923, cu un capital social de 4.000.000 lei, împărțit în 4.000 acțiuni a 1.000 lei fiecare. Președinte societății, care produce pe lângă săpunuri, parfumuri și diferite alte articole cosmetice, a fost Dr. Beleş, iar directorul general Emmerich Rác. Societatea produce săpunuri, parfumuri și articole cosmetice²².

Unele dintre societăți pe acțiuni arădene din sectorul industriei chimice au avut o existență limitată în timp. Înființate în anii 1920, au întâmpinat dificultăți în perioada crizei economice generale. Spre exemplu „Reșinol, Industria Chimică Româna S.A. Arad”, a fost fondată în anul 1924, cu un capital social de 4.000.000 lei, împărțit în 8.000 acțiuni a 500 lei fiecare. Directorul general al societății, care producea uleiuri eterice cu 20 de muncitori angajați, a fost Géza Balasa. Societatea a intrat în lichidare în anul 1928²³.

Tot pentru o scurtă perioadă de timp, în anii de după marea criza economică, a activat ca societate pe acțiuni și „Aracom S.A. fostă Färber la Câinele Negru”, cu sediul social în Arad, pe Bulevardul Regele Ferdinand la nr. 20, cu un capital social de 6.000.000 lei, repartizat în 6.000 acțiuni a 1.000 lei fiecare²⁴.

Devenită societate pe acțiuni, în anul 1929, în perioada crizei economice, „Azurool, Fabrica de Produse Chimice și Articole Gospodărești S.A. Arad”, era de fapt continuatoarea societății cu aceeași denumire, înființată în anul 1922 la Arad. Capitalul societății a fost de 5.000.000 de lei, repartizat în 5.000 acțiuni a 1.000 de lei fiecare²⁵. Ulterior sediul societății a fost mutat la București, în Calea Rahovei la nr. 240, iar capitalul social a fost majorat la suma de 8.100.000 de lei, împărțit în 1.620 acțiuni a 5.000 de lei fiecare; majorare făcută în contextul fuziunii, hotărâtă în data de 30 aprilie 1938 cu „Sidol Company S.A.” București. Societatea producea

²¹ Dan Demșea, *op.cit.*, p. 78.

²² *Compass, 1929, Finanzielles Jahrbuch, Rumänien*, p. 653.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Compass, 1944, Finanzielles Jahrbuch, Rumänien*, p. 527.

²⁵ *Compass, 1930, Finanzielles Jahrbuch, Rumänien*, p. 718.

articole pentru curățenie, iar din anul 1939, întreaga producție a fost transferată la București²⁶.

Din datele prezentate anterior se remarcă o dinamică specifică a evoluției industriei chimice arădene. Perioada austro-ungară corespunde unei etape a implementării unor activități economice din cadrul industriei chimice, fără a depăși cadrul unor afaceri de familie. Cu foarte puține excepții firmele din domeniu nu au fost organizate ca și societăți pe acțiuni, lipsind astfel elementul de dinamizare a capitalurilor investite, capabil să transforme Aradul într-un veritabil centru regional al industriei chimice austro-ungare. Între etapa austro-ungară și perioada de funcționare a Combinatului Chimic Arad se detașează perioada interbelică, care subsumează apariția și evoluția firmelor organizate superior, sub forma unor societăți pe acțiuni. Aceste societăți, unele dintre ele cu impact regional sau chiar național, și care au funcționat sub auspiciile economiei de piață competitive, au creionat o industrie chimică la Arad, al cărei cel mai de seamă reprezentant a fost „Polychrom, Fabrica de Vopsele, Lacuri și Produse Chimice S.A.”.

BIBLIOGRAFIE

Arad. Economie și Societate, 1945-1989, coord. Adrian Nițu, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2015.

Arad. Economie și Societate, din preistorie până la începuturile regimului comunist, vol. II, coord. Adrian Nițu, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2016.

„Banca de Credit din Transilvania S.A.” – fosta „Prima Cassă de Păstrare din Arad S.A.”, *Raportul Consiliului de Administrație către Adunarea generală ordinară, din 5.05.1923*, Arad, Tipografia Réthy, 1923.

„Banca de Credit din Transilvania S.A.” – fosta „Prima Cassă de Păstrare din Arad S.A.” *Raportul Consiliului de Administrație către Adunarea generală ordinară, din 24.03.1925*, Arad, Tipografia Réthy Succesori, 1925.

Cheresteșiu, Victor și colab., *Din Istoria Transilvaniei*, vol. II, București, Editura Academiei R.P.R., 1963.

Compass, 1919, Band II, u. III, Finanzielles Jahrbuch Österreich, Österreich-Ungarn.

Compass, 1929, Finanzielles Jahrbuch, Rumänien.

Compass, 1930, Finanzielles Jahrbuch, Rumänien.

²⁶ *Compass, 1944*, Finanzielles Jahrbuch, Rumänien, pp. 521-522.

- Compass, 1944*, Finanzielles Jahrbuch, Rumänien.
- Cserni, Alex, *Medicina Arădeană. 300 de ani de Istorie*, Arad, 2018.
- Demşea, Dan, *Tradiții industriale în județul Arad: secolele XIX-XX. Mențiuni documentare și evoluții*, în „Administrație românească arădeană Studii și comunicări”, Vol. III, Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2011, pp. 61-81.
- Gaál, Jenő, *Arad vármegye és Arad szabad királyi város közgazdasági, közigazgatási és közművelődési állapotának leírása*, Arad, 1898.
- Weil, Alois, *Arad. Hârtii de valoare istorice*, Centrum voor Scriptophilie BVBA, 2009.

**Arc peste timp
a reliefului antropice în fortificarea graniței de Vest
– cazul Ineului**

**A Bridge through Time of the Anthropical Relief in the
Fortification of the Western Border
– The Case of Ineu**

*Aurel DRAGOȘ,
Ineu, județul Arad*

Abstract

The main gate to the 'Crișul Alb' Valley, an antique access path opening to the rich Apuseni Mountain and to the Zarandul County, the strategic value of Ineu was recognized by several ephemeral land dominators, from the Romans, to the Turks or Austro-Hungarians. Each authority contributed to building an armed fortress and implicitly, to the military land structure in order to withstand any possible conquest. The study analyses the main technical specifications of a European unique site, 'Canalul Morilor', a channel for regulating the flow of Crișul Alb River, following 92 km, along the Arad County.

The Ineu Region had a strategic importance during World War II. In the second part of our study, we analyse the history of the Ineu military unit during World War II.

Keywords: *Canalul Morilor, technical specifications, Crișul Alb, value, military unit.*

După întregirea țării, Statul Român avea în plan să întărească granița de vest a României, printre altele dând o nouă dimensiune garnizoanelor existente și înființând altele. Ineul era pe harta strategică a Marelui Stat Major, poziția geo-militară a făcut ca această localitate să fie poarta de acces pe Valea Crișului Alb, o rută arhicunoscută încă din antichitate pentru acces la bogățiile Apusenilor și pentru deșeu în Țara Zarandului.

Este de la sine înțeles că valoarea strategică a Ineului a fost valorificată de toți stăpânii efemeri ai acestor plaiuri, precum romanii, turcii sau austro-ungarii. Așa că, fiecare, la vremea lor, a contribuit la ridicarea unei garnizoane și la amenajarea militară a terenului, astfel încât să reziste oricărei tentative de cucerire.

Dincolo de clădirile militare și zidurile de apărare ridicate în Ineu, o construcție cu totul deosebită prin valoarea economico-militară avea să fie

canalul de reglare a debitului Crișului Alb. În cele ce urmează voi prezenta sumar această realizare monumentală, construcție tehnică unicat în România și Europa, cunoscută cu numele de „Canalul Morilor din Comitatul Nobiliar Arad” sau, pe scurt, Canalul Morilor. Construcție care de la „Izvor” și până la readucerea lui în Crișul Alb, are un parcurs de 92 km și străbate numai județul Arad.

Priza de captare a apei din râul Crișul Alb se află deasupra localității Buteni, în locul numit Zugău, pe malul stâng al Crișului, locul unde apele învolburate scapă din strânsoarea Munților Zărand la sud, iar la nord Codru Moma. Apele râului se liniștesc, curgerea este domoală, iar multele meandre ale albiei încetinesc curgerea apei.¹

Priza de captare Buteni

Lucrările *Adunării Generale a Domnilor de Pământ* s-au desfășurat în zilele de 27-30 iunie 1833, la Arad, iar prin actul de voință unanim acceptat, au semnat și parafat „**Contractul de Asociere a Acționarilor încheiat în legătură cu Canalul de Moară coborător din Crișul Alb, tras în Comitatul Nobiliar Arad**”².

În primăvara anului 1834 au început lucrările de săpare la albia Canalului, a împărțitorului de apă – priza de captare Zugău – și a primelor mori de pe linia Canalului. Trebuie subliniat că la data semnării

¹ A. Dragoș, *Istoricul. „Canalul Morilor Palatinul József al Crișului Alb din Comitatul Arad”*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2011, p. 61.

² *Ibidem*, p. 132.

Contractului de Asociere, planul tehnic prevedea construcția a 15 mori hidraulice pe linia Canalului, astfel că *domnii de pământ*, în fapt stăpânii acestor proprietăți întinse, au acceptat ridicarea a două sau trei mori pe moșia lor.

Inginerul Jozséf Beszédes a fost cel care a proiectat atât linia Canalului, cât și clădirile morilor ce urmau a fi construite. Din cele 15 mori, au fost finalizate doar 13, două locuri au rămas neocupate. În *Contractul de Asociere* s-a prevăzut că locul de moară va fi grevat de aceleași drepturi și obligații precum Moara.

Botezul Canalului a avut loc în anul 1836, luna iulie, ziua 9. La Priza de captare a apei din Crișul Alb – Zugău Buteni – stăvilarele au fost ridicate și conform proiectului, albia Crișului a preluat un debit de apă în volum de 2,5 m/s, care a pus în mișcare roțile cu zbaturi, ale primelor trei mori finalizate la acea dată: Buteni, Bârsa, Aldești.

A fost argumentul suprem, o demonstrație a științei aplicată la un proiect de o anvergură nemaicunoscută până la acea dată pe aceste meleaguri, care la trei ani de la semnarea actului fundamental, și-a dovedit cu prisosință fiabilitatea și utilitatea, scopul, rolul și funcționalitatea pentru care a fost construit.

Construcția Canalului a fost finalizată în 5 noiembrie 1840, când apa preluată la Priza de captare de la Zugău a curs gravitațional în albia Canalului până la gura de vărsare în Crișul Alb, deasupra localității Vărșand, mânând roțile cu zbaturi ale celor 13 Mori. Diferența de cădere a apei între cele două puncte extreme este de 50,99 m, în cădere absolută.³

Despre această măreață construcție, J. Gallacz a consemnat că: „înființatul Canal al Morilor, trece, începând de la localitatea Bârsa până la hotarul Bocsigului, pe la picioarele șirului de dâmburi ce se înalță pe malul stâng al Crișului Alb, cu adevărat aproape de râu, la 20-30 m. depărtându-se de acesta, în unele secțiuni scurte (ale Canalului), ba încă și albia Crișului a fost parțial folosită ca pat al Canalului, astfel că în aceste locuri a fost necesară corecția râului, respectiv, conducerea râului prin tăieri de buclă, albia râului a fost folosită în șase locuri pentru dirijarea apei Canalului, iar în situația dată au fost puse în lucrare opt tăieri de buclă”.⁴

Construcția Canalului a necesitat 320.000 de zile munci prestate și plătite și 30.000 zile de robotă. Întreaga infrastructură a construcției

³ *Ibidem*, p. 61.

⁴ *Ibidem*, p. 38.

Canalului a costat 1.750.000 florini de aur. Morile trebuiau să aducă un venit de 372.000 zile muncă/an⁵.

Lucrările de regularizare ale Crișului Alb au fost făcute tot după planurile inginerului Bészedes, între anii 1835-1850, pe care le-a supervizat.

Costurile lucrărilor la Canal, au făcut să circule anual în Comitatul Arad, cca 100.000 florini de aur, în răstimpul – toamna anului 1833 până în 5 noiembrie 1840. Efortul financiar a fost susținut de *Domnii de pământ* semnatori ai *Contractului de Asociere*. Fiind o lucrare privată, statul imperial nu a investit nici măcar un florin.

Contractul de Asociere semnat în 30 iunie 1833 nu a acoperit – de jure – toate activitățile și acțiunile prezente și viitoare ale Asociației. Pentru asta a fost elaborat un document – *Convenția* (compromissum) – în dorința de a completa golurile legice din *Contractul de Asociere*. *Convenția* a fost semnată de către aceiași *Domni de Pământ*, la 15 iulie 1842 și ne deschide fereastra spre o înțelegere mai aplecată a locului și a Morii în patrimoniul Canalului.⁶

Contractul de Asociere semnat la 30 iunie 1833, are un preambul și 13 articole. *Convenția* semnată și parafată în 15 iulie 1842, este parte integrantă a *Contractului de Asociere*, are preambul și 9 articole.

Articolul 3 din *Contractul de Asociere* de la 30 iunie 1833, enunța: „Fiecare membru asociat (*Domnii de pământ*) în hotarul său, pe unde trece Canalul, va ceda (dona) în mod gratuit, terenul pentru albie și maluri (porturi)”.

Articolul III din *Convenția* semnată la 15 iulie 1842, legiferează dorința testamentară a subscrișilor Actului Fundamental: „interesul fiecărui societar al Canalului Morilor este de nedespărțit unul de al celuilalt, așa se explică și faptul că, această Asociație este de neîmprăștiat pe vecie”.⁷

Parcursarea doar a acestor două articole, ne incumbă, nouă, celor de azi și mâine, obligația respectării legământului testamentar!

Articolul 13 din *Contractul de Asociere* stipulează: „Deciziile ce s-au statuat până acum în Adunările Asociației, precum și cele din viitor, devin obligatorii asupra întregii societăți precum și a membrilor individuali...”

Despre care legământ indicat mai sus am dat această scrisoare de contract confirmată cu subscrierile mânei noastre și cu sigiliul viu (sângele) al nostru”⁸.

⁵ *Ibidem*, p. 29-30.

⁶ *Ibidem*, p. 132.

⁷ *Ibidem*, p. 135-136.

⁸ *Ibidem*, p. 136.

Articolul IX din *Convenție* reiterează deciziile luate: „Acest înscris contractual l-am emis și consfințit cu semnăturile proprii și l-am întărit cu sigiliul viu al nostru”⁹.

O tempora! O more! Cât de frumos și înălțătoare sunt dovezile de atașament față de această realizare tehnică UNICAT, care impune prin știința, inteligența, dar mai ales sentimentele umane investite.

În preambulul *Convenției* din 15 iulie 1842, se precizează: „lucrarea ar fi fost găsită fără nici o excepție, perfectă și utilă, așa că n-ar mai rămâne decât ca această întreprindere îndeplinită cu enorma cheltuială de către acționari, să fie confirmată și prin lege, pentru menținerea perpetuă a acestui Canal Asociaționist”¹⁰.

Revenim la mori și coborâm pe linia Canalului, în aval de Aldești, într-o fereastră între două dâmburi, a fost ridicată Moara Mănerău, cea de a patra moară. Urmăm firul apei, și după cca 3 km vom găsi a cincea moară zidită pe linia Canalului, Moara Bocsig. Apoi, urmărind șerpuirea Canalului pe la nord de localitatea Bocsig, ajungem la a șasea moară, ridicată la Rovina I.

Linia Canalului, începând cu localitatea Bârsa și până la Moara Rovina I, curge pe la nord de localitățile enumerate. Canalul Morilor este situat pe partea stângă a Crișului Alb, aproape paralel cu acesta, având forma unui S foarte alungit.

De la Moara Rovina linia Canalului se apropie de poala Dealului Mocrea, și parcurge de la Est la Vest, hotarul care poartă numele de Rovina și se întinde până la Moara Rovina II (Mocrea). Dealul Mocrea partea de nord este cunoscut în istorie ca „Dealul Viilor” aparținând de Ineu, iar în partea sudică cultura viței de vie este cunoscută din vremuri imemorabile.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 133.

Canalul Morilor, Mocrea cota 201

Am ajuns la cea de a șaptea moară, Rovina II, astăzi este cunoscută cu numele impropriu de „Moara cu Noroc”, după nuvela cu același titlu a lui Ioan Slavici. Situație explicabilă prin faptul că Ioan Slavici n-a cunoscut aceste locuri umblând la pas, ci numai din rapoartele poliției referitor la actele de lotrie ale lui Ciul Florin și banda lui, personaj real, locuitor al Ineului.

Dealul Mocrea cota 201, poligonul și observatorul de trageri

Ne întoarcem de la Moara Rovina II (Mocrea), pe sub poala Dealului Mocrea, Cota 201 spre Est, până la drumul ce urcă de la Ineu în Dealul Viilor. Drumul intersectează linia Canalului, iar în acest punct s-a construit un podeț, încă mai ființează, chiar de la momentul în care săparea albiei a ajuns în acest loc. Altă cale de acces spre Dealul Viilor și chiar dincolo, nu exista.¹¹

Acest teren în pantă ușoară, imaș, a fost câmpul de instrucție și de trageri ale primelor regimente ale armatei române, încartiruite în Garnizoana Ineu.

Revenind cu firul istorioarei la anii stăpânirii austro-ungare, trebuie amintit că spre a doua jumătate a secolului XIX, Garnizoana Ineu a fost legată prin calea ferată de celelalte localități. Astfel, accesul pe calea ferată la Ineu s-a realizat încă din 1877 ca punct al liniei Arad-Brad, finalizată în 1893.

După Marea Unire, autoritățile militare române au conștientizat valoarea strategică și importanța militară a Ineului, astfel că în planul de întărire a graniței de Vest au hotărât dislocarea unei unități militare în localitate și construirea unei cazărmi pentru încartiruirea militarilor.

În acest context, terenul de peste drum de Gara Ineu întrunea toate condițiile pentru construirea unei cazărmi. Cele 25 de hectare ale cazărmii cunoscută ca U.M. 01214 au fost donate de Baronul de Ineu, care nu a dorit să-i fie cunoscut numele. Construcția pavilioanelor a început în 1936 și a fost încheiată în anul 1939.

Pe când zăngănitul armelor în Europa prevestea marea Conflagrație, statul român a intensificat securizarea frontierei de vest a țării. Se lucra încă la construcția cazărmi de la Ineu, când Marele Stat Major a hotărât rechiziționarea clădirilor Fabricii de Mobilă „Mundus” Ineu, pentru cazarea militarilor care participau la lucrările de construcție.

Fabrica „Mundus” a fost zidită pe malul drept al Crișului Alb, pe un teritoriu de șapte hectare, și a constat din edificii masive din cărămidă, acoperită cu plăci de asfalt sau țiglă. Au mai existat „șoproane” care au servit drept magazii și remize pentru adăpostirea materialului lemnos de intemperii. Fabrica mai dispunea de o linie ferată secundară, care asigura transportul materiei prime spre interior și încărcarea produselor finite, recunoscute fiind piesele de mobilier curbate, până la Gara Ineu, de unde lua drumul către magazinele de desfacere a acestor produse¹².

¹¹ *Ibidem*, p. 46.

¹² Serviciul Județean Caraș Severin al Arhivelor Naționale, *fond Industria de lemn „Mundus” Borlova-Armeniș Caransebeș*, dosarul nr. 203/1940-1941, f. 16.

Curtea Fabricii de Mobilă la 1923

Un înalt funcționar al firmei Industria de lemn „Mundus” și Borlova Armeniș s.p.a. a declarat că: „În ziua de 6 aprilie 1939 a intrat un batalion de la Regimentul 4 Grăniceri* în terenul fabricii și au ocupat patru ateliere fără nici un ordin de restricție. După câteva zile s-au mai perindat și alte unități cu caracter de cantonament în curtea clădirilor precum: Batalionul 7 Pioneri, Regimentul 57 infanterie, Detașamentul de lucru al Diviziei I care a ocupat o magazie, iar Manutanța a ocupat un atelier pentru dormit la etaj”¹³.

Prin urmare, până la finalizarea construcțiilor cazărmii, militarii au fost încartiruiți temporar în clădirile Fabricii „Mundus” Ineu, lucrând la ridicarea pavilioanelor cazărmii. Pe măsură ce edificiile cazărmii au prins contur și puteau fi locuite, unitățile s-au întors în garnizoanele de reședință. Astfel că în primăvara anului 1940, clădirile au fost eliberate, iar fabrica și-a putut continua producția mobilei curbate. În cazarma ridicată la Ineu a rămas Regimentul 4 grăniceri.

Importanța majoră și strategică a arealului Ineu a determinat Marele Stat Major să dispună dislocarea încă a unei unități, pentru care în 1938 a demarat construcția cazărmii, unde a fost încartiruit Regimentul 38 Artilerie. Lucrările de construcție au trenat mult, atât la ridicarea pavilioanelor cât și a construcțiilor anexe.

* Regimentul 4 Grăniceri, subordonat Corpului Grănicerilor, marea unitate comandată de generalul de divizie Cornici avea comandamentul la Chișinău Criș.

¹³ *Ibidem*, f. 9.

Revenind la prima cazarmă, în august 1940 locotenent-colonelul Tatomirescu Vasile a fost numit comandant al Regimentului 4 Grăniceri, funcție deținută până la 24 octombrie 1940. Până atunci, locotenent-colonelul Tatomirescu fusese ajutorul comandantului Regimentului 94 Infanterie, funcție în care s-a dovedit un excelent gospodar. Aproape întreaga perioadă cât Regimentul 94 Infanterie a fost dislocat pe zonă la frontieră vestică, a avut de suferit o cumplită sărăcie, rezultatele muncii depuse sub administrarea locotenent-colonelului Tatomirescu, a determinat transformarea într-o unitate model¹⁴. De asemenea, deși cazarma Ineu nu prezenta o situație finită a lucrărilor, prin neobosita lui activitate, a reușit să aducă foarte multe și vizibile îmbunătățiri pavilioanelor.

La 20 februarie 1941, Regimentul 4 Grăniceri a fost transformat în Regimentul 85 Infanterie Ineu, conform Ordinului nr. 17804/1941 al Marelui Stat Major.

Regimentul 85 Infanterie a luptat pentru cucerirea Odesei, devenind un model pentru unitățile Divizia 1 infanterie ca ordine, îngrijire și foarte bună gospodărire. Prin urmare, la 28 februarie 1942, locotenent-colonelul Tatomirescu Vasile a fost numit comandantul Regimentului 85 Infanterie. Poziție din care, în lunile ianuarie și februarie 1942, a condus unitatea în luptele de iarnă din regiunea Doneț. În aceste grele bătălii, pe un ger cu viscol infernal, înfruntând cele mai grele privațiuni ce se pot întâlni în război, locotenent-colonelul Tatomirescu s-a comportat în mod exemplar, fiind în permanență în mijlocul trupe.¹⁵

Locotenent-colonelul Tatomirescu a fost internat în 22 februarie 1943 la Spitalul de Specialitate nr. 1 Tiraspol. La finalul concediului medical, pe 7 aprilie 1943 a reluat comanda regimentului, care se afla în cazarma Ineu, pentru refacerea trupe și instrucția pregătitoare în vederea bătăliilor ce aveau să urmeze.

Între timp, în Garnizoana Ineu a fost adusă Școala de Ofițeri de Rezervă Infanterie nr. 6. Prin ordinul Ministerului de Război, Direcția Personal Nr. 63/31 la 8 iulie 1943, locotenent-colonelul Tatomirescu a fost mutat la comanda Școlii de Ofițeri de Rezervă Infanterie nr. 6 Ineu, începând cu 10 iulie 1943.¹⁶

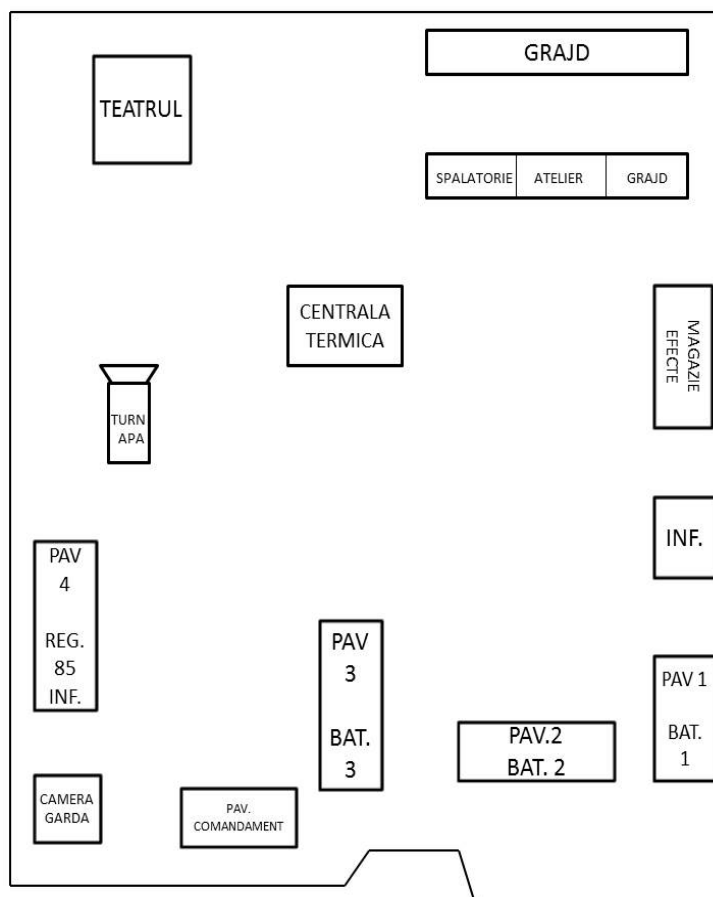
¹⁴ Nota autorului: În anul 2017, a apărut lucrarea „Torță pe cerul Ineului”, închinată memoriei elevilor și cadrelor militare ale școlii de ofițeri infanterie rezervă nr. 6 Ineu, cu ajutorul documentelor primite de la Arhivele Militare Române Pitești.

¹⁵ Arhivele Militare Române Pitești, *Școala Ofițeri Infanterie rezervă nr. 6 Ineu*, dosarul nr. 1430/1, jurnal de operații, 1943-1945.

¹⁶ *Ibidem*.

În vederea organizării procesului de învățământ și al încazarmării elevilor au fost dezafectate pavilioanele 1, 2 și 3 ale Regimentului 85 Infanterie, întrucât în cazarmă se găsea numai partea sedentară, partea operativă fiind pe front¹⁷. Oamenii necesari pentru corvoadă și lucrările de infrastructură ale școlii au fost mobilizați de pe raza Corp I Armată, marea majoritate de la partea sedentară a Regimentului 85 Infanterie¹⁸.

Grafic U.M 01214

Ordin M.A.N. Nr. 2579/16 iunie 1943, înființarea la Ineu a Școlii de Ofiteri Rezerva Infanterie Nr. 6, cu data de 1 iulie 1943.

¹⁷ *Ibidem.*

¹⁸ *Ibidem.* Vezi planșa schiței.

Cursurile Școlii de Ofițeri de Rezervă Infanterie nr. 6 Ineu aveau o durată de doi ani, iar efectivul era de 1400 elevi, din care 800 locuri pentru anul I și 600 pentru anul II.

Cu data de 1 noiembrie 1943, au început înscrierile în anul I, viitorii elevi în mod obligatoriu trebuiau să fie absolvenți ai școlilor normale.

În 30 noiembrie 1943 în urma examenelor susținute sunt admiși 845 elevi anul I, iar în anul II au fost vărsați 567 elevi**, total 1412 cursanți.

În perioada 10-31 ianuarie 1944, colonelul Tatomirescu a făcut o vizită în Germania, pentru a se informa asupra mersului instrucției în armata germană. În urma vizitei, în luna februarie au sosit primii instructori germani specializați în mărirea armamentului din dotare, cu precădere de proveniență germană.

Elevii anului II au susținut examenele de absolvire în sesiunea ianuarie-februarie 1944. După sesiune, prin Ordinul nr. 272.420/20 martie 1944, Marele Stat Major, Secția I-a ordonat ca până la 27 martie 1944 toți elevii anului II să fie trimiși pentru mobilizare la unitățile de proveniență¹⁹.

Plecarea în contingent masiv a elevilor din anul II și a ofițerilor ce încadrau acele clase, a dat posibilitatea reorganizării administrative a școlii, astfel că au fost ocupate numai două pavilioane pentru necesarul școlii, cel de-al treilea pavilion fiind pregătit pentru primirea elevilor Școlii de Ofițeri de Rezervă Infanterie nr. 2 Bacău, care a fost evacuată și a sosit în Garnizoana Ineu pe 10 aprilie 1944²⁰.

Câmpul de instrucție al școlii, devenit poligon după 1956, era situat la poalele Dealului Mocrea, pe o pantă lină, cu o suprafață mare, teatru de operații militare complexe. Terenul poligonului este parte a arealului geografic numit Rovina.

Până la 31 iulie 1944, pentru admiterea în anul I la Școala de Ofițeri de Rezervă Infanterie nr. 6 Ineu s-au înscris 619 de absolvenți ai școlilor normale.

Activitatea școlii a început cu 1 august 1944, accentul fiind pus pe pregătirea de specialitate și mărirea armamentului din dotare.

În seara zilei de 23 august 1944, orele 20:15, Radio România a transmis „Comunicatul către Țară”, prin care poporul român și întreg mapamondul a aflat teribila veste că România a rupt alianța cu Germania și a întors armele împotriva aliatului.

** Marele Stat Major a emis la 3 noiembrie 1943 ordinul nr. 65.343, prin care se ordona ca toți elevii normaliști din anul II de la diferite școli de ofițeri rezervă infanterie din țară, să fie transferați la Școlii de Ofițeri Rezervă Infanterie nr. 6 Ineu, un total de 567 elevi.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

Școala de Ofițeri de Rezervă Infanterie nr. 6 Ineu a fost pusă în stare de alarmă. Viața, scopul, obiectivele, comportamentul trupei, au luat o turnură neașteptată. Bomba „explodase” lângă ei. Realitățile războiului au fost înțelese din mers, începând cu organizarea pozițiilor²¹.

Poziții defensive amenajate, după cum s-a menționat mai sus, în arealul cuprins între Moara Rovina II (Mocrea), pe sub poala Dealului Mocrea, Cota 201 spre Est, până la drumul ce urcă de la Ineu în Dealul Viilor, întrucât altă cale de acces spre Dealul Viilor și chiar dincolo, nu exista. Cu alte cuvinte, pe dealul la baza căruia se găsea imășul folosit pentru instrucția și de tragerile militarilor din Garnizoana Ineu. Este arealul în care militarii Școlii de Ofițeri Rezervă Infanterie nr. 6 Ineu au dat jertfa de sânge pentru gloria nației.

Aflată în subordinea Diviziei 1 Infanterie, cu începere din 23 august 1944, batalioanele 1 și 2 au fost puse în stare de alertă maximă. S-a trecut la săparea aliniamentelor la poalele Dealului Mocrea și ocuparea pozițiilor.

La mijlocul lunii septembrie 1944, trupele maghiare, întărite cu unități germane, au trecut frontiera pe direcția Zerind-Arad, în dimineața zilei de 13 septembrie. Din informațiile transmise de către Divizia 1 Infanterie, s-a aflat că Aradul a fost ocupat în seara zilei de 13 septembrie.

În contextul știrilor despre căderea Aradului și ofensiva inamică în curs de desfășurare, colonelul Tatomirescu Vasile, în calitate de comandant al Garnizoanei Ineu, a dat dispozițiuni ca autoritățile, instituțiile, intelectualii, populația civilă, etc., să evacueze arhivele și familiile spre Brad cu un tren care avea să se formeze din Ineu în noaptea de 13/14 septembrie, de unde va pleca în dimineața zilei de 14 septembrie, la ora 5. În cele din urmă a plecat la ora 6,30²².

În dimineața zilei de 14 septembrie, Batalionul 1 elevi al Școlii de Ofițeri de Rezervă Infanterie nr. 6 Ineu s-a deplasat în întregime pe poziția recunoscută și organizată la Vest de satul Șilindia și Satul Mic, cu misiunea de a bara o eventuală pătrundere a inamicului spre Est, pe direcția Șilindia-Buteni.

Batalionul 2 elevi al Școlii de Ofițeri de Rezervă Infanterie nr. 6 Ineu a ocupat pozițiile de pe Dealul Mocrea, la Sud de Canalul Morilor, și li s-a repartizat încă patru aruncătoare de 81,4 mm, aduse de la Pleșcuța. La orele 18,00 toate impedimentele și serviciile au fost evacuate din cazarma școlii.

²¹ *Ibidem.*

²² *Ibidem.*

În ziua de 15 septembrie, la orele 14,00 Ineu a fost atacat, însă fără rezultat, inamicul fiind respins printr-un contraatac dat de două companii din Batalionul II al Regimentului 93 Infanterie și împins spre Șicula.

În seara aceleiași zile, la orele 21,00, plutonul comandat de locotenentul Cornea, din Compania a V-a a Batalionului II, a reintrat în dispozitivul de pe Dealul Mocrea, unde erau amplasate punctele de observare.

Atacul inamic a fost pentru tatonarea forțelor de rezistență, uvertura a ceea ce urma să se întâmple în ziua următoare, pe 16 septembrie 1944. La ora 7,45 inamicul a deschis bombardamentul cu aruncătoare grele asupra cazărmii Ineu. A fost lovit Pavilionul 2, pricinuindu-i stricăciuni. Concomitent, inamicul a încercat un atac de infanterie, sprijinit de aruncătoarele grele, asupra cazărmii Regimentului 38 Artilerie, situată peste Crișul Alb și lângă linia C.F.R., din fericire a fost respins. La ora 9,00, prin telefon se raporta: „Pe dreapta, între Ineu și Dealul Mocrea sunt în curs lupte. Se aud focuri de infanterie și aruncătoare de 120 mm”.

Batalionul 2 elevi a fost atacat puternic. Prin manevra executată pe flancul drept, între Ineu și Mocrea, inamicul a reușit să se infiltreze în dreapta dispozitivului batalionului și să amenințe în mod periculos. Prin această învăluire inamicul încerca să ajungă în spatele teatrului de operații deținut de Batalionul 2 elevi.

Dealul Mocrea cota 201, poligonul si observatorul de trageri

Un contraatac dat și cu o parte din rezerva Batalionului 2 elevi, a reușit să respingă cele două care de luptă și plutoanele de infanterie ale inamicului. Grație modului în care au acționat, lăsând inamicul să se apropie până la cca. 100 m de poziție, elevii Batalionului 2 au deschis un foc concentrat, cu armament automat, cu aruncătoare și tunurile anticar. Batalionul 2 elevi a respins inamicul căruia i-a cauzat pierderi mari, lăsând pe teren, morți, răniți, capturând un bogat material de război.

Drumul de acces către Mocrea.

Pintenul Dealul Mocrea cota 164.

Atacat frontal și manevrat pe la ambele flancuri, Ineuul a căzut în mâna inamicului către ora 11,30 în ziua de 16 septembrie 1944²³.

La orele 14,45 Batalionul 2 elevi raporta că spre Șicula se observau concentrări de trupe inamice. Circa două plutoane maghiare se strecurau spre poligonul de tragere. Aruncătoarele de 81,4 mm au răspuns cu multă precizie, lovind în mijlocul plutoanelor inamice. În sprijinul lor a acționat cu multă eficacitate și artileria.

La orele 16,40, Batalionul 2 elevi a cerut întăriri, și cu o mașină a diviziei să se aducă de la Buteni pe poziția de la Mocrea cele trei piese de 53 mm și 552 de lovituri, pentru a mări numărul gurilor de foc.

Pentru a întări flancul drept al Batalionului 2 elevi a fost trimisă Compania a II-a, comandată de căpitanul Străjescu, din Batalionul 1 elevi, pe Canalul Morilor, cu fața spre Ineu, toate trei plutoanele în linie, rămânând în defensivă în sectorul 1 km Est cota 201 (Deal Mocrea), la primul drum de care, prin Pădurea Rovina spre cota 115.

În după amiaza zilei de 17 septembrie, ora 17,00 comuna Sebiș a fost cucerită de trupele maghiare²⁴.

În noaptea de 17 spre 18 septembrie, trupele sovietice au început afluirea pe Valea Crișului Alb, îndreptându-se spre front, continuu zi și noapte, cu un bogat material de război.

Pe 19 septembrie 1944, Divizia 1 infanterie transmitea că Șiria și Pâncota au fost recucerite. Context în care Ineuul a fost atacat și eliberat de către trupele române.

Cele mai grele lupte de pe Valea Crișului Alb, s-au dat la Prunișor și la vest Sebiș. La Prunișor, două companii ale Școlii de Ofițeri de Rezervă Infanterie nr. 2 Bacău au fost încercuite, iar pierderile au fost mari în oameni și material de război. A căzut la datorie, mort ca un erou, căpitanul Dobrilă Eugen, care fusese mutat de la Școala Ineu în luna august, completând cadrele Școlii Bacău. A fost singurul ofițer pe care Școala Ineu l-a pierdut pe câmpul de luptă²⁵.

Canalul Morilor și Moara de pe Canal din zona localității Bârsa au fost puncte strategice și de observație, unde a acționat Compania I-a comandată de căpitanul Lascu, din Batalionul I al Școlii de Ofițeri de Rezervă Infanterie nr. 6 Ineu, care a acționat asupra spatelui inamic trăgând focuri de pe Râțul Dâmbului și Canalul Morilor²⁶.

²³ *Ibidem.*

²⁴ *Ibidem.*

²⁵ *Ibidem.*

²⁶ *Ibidem.*

În dimineața zilei de 20 septembrie, General-Colonel Poșoiu, comandantul Diviziei 1 Infanterie a sosit la Bârsa, și a ordonat căpitanului Lascu să rămână mai departe la dispoziția diviziei în apărare pe Bârsa. Cu această ocazie a adus elogii elevilor Școlii de Ofițeri de Rezervă Infanterie nr. 6 Ineu și Companiei Lascu, manifestându-și deplina satisfacție pentru modul cum s-au comportat elevii în luptă.

Pentru paza cazărmilor și a Ineului, Compania a III-a elevi, comandată de căpitanul Străjescu Jianu, a primit ordinul de a se deplasa la Ineu. S-a deplasat cu precauțiune prin Aldești-Voivodeni-Mânerău-Bocsig, și a intrat în oraș fără nici un incident, Ineul fiind ocupat de trupele române în după amiaza zilei de 19 septembrie 1944.

În zilele următoare, eşalonat, companiile batalioanelor 1 și 2 ale Școlii de Ofițeri de Rezervă Infanterie nr. 6 Ineu s-au întors în cazarmă.

Prin ordinul de zi nr. 168 din 23 septembrie 1944, comandantul Diviziei 1 Infanterie a făcut elogiul militarilor care au luat parte la luptele pentru apărarea Văii Crișului Alb, evidențiind vitejia și neînfricarea în luptă a tuturor combatanților, fiind o mărturie a acțiunii frumoase și jertfelnică la care au participat unitățile diviziei și elevii școlilor de ofițeri rezervă nr. 2 și nr. 6²⁷:

„Ostași, subofițeri și ofițeri ai Diviziei I-a Infanterie:

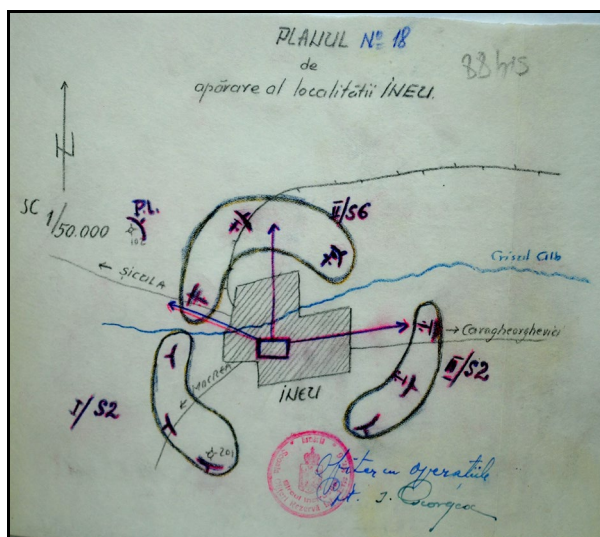
Inamicul este definitiv aruncat peste frontieră, la Sud de Crișul Negru. El continuă să se mențină pe pământul nostru național în restul coridorului creat prin Dictatul de la Viena.

Comandantului Diviziei I-a Infanterie
/ss/ General Col Poșoiu”²⁸.

În 24 septembrie 1944, în urma recunoașterii amplasamentelor în vederea apărării circulare a Ineului, s-au stabilit misiunile și dispozitivul fiecărei unități și subunități. Pentru început s-au executat lucrările de organizare a terenului și a planului de foc.

²⁷ *Ibidem*, dosarul nr. 1430/3 Jurnal de operații pentru apărarea Ineului, 1944-1945.

²⁸ *Ibidem*.

Apărarea circulară a Ineului 24 septembrie 1944

Conform Ordinului Armatei I-a nr. 42.568 din 27 septembrie 1944, Școala Ofițeri Rezervă Infanterie nr. 4 s-a deplasat de la Șicula la Arad, iar Școala de Subofițeri Rezervă Infanterie s-a deplasat la Radna, unde la nevoie aveau să-și dea concursul pentru menținerea ordinii interne în garnizoanele de reședință.

La 29 septembrie 1944, Batalionul 1 elevi a fost scos din dispozitiv și adus în cazarmă pentru continuarea programului normal de instrucție. La 7 octombrie 1944, Batalionul 2 elevi a fost scos din dispozitiv la ora 11,30. S-a întors în cazarmă pentru continuarea programului normal de studiu și instrucția obișnuită. De abia în 21 octombrie 1944, s-a primit ordinul Armatei I-a nr. 43.238/17 oct., prin care s-a făcut cunoscut că „Misiunea operativă pentru Școli” încetează, iar activitățile școlii intră în normalitate. Cursurile și instrucția practică se va desfășura după orarul aprobat.

În perioada 20-30 noiembrie 1944, elevii promoției 1943-1944 au susținut examenele de absolvire a anului I de studii. Au fost declarați absolvenți ai anului I și promovați în anul II un număr de 817 elevi din seria 1943, conform listelor afișate pe 1 decembrie 1944. În 22 decembrie 1944, elevii Școlii de Ofițeri Rezervă Infanterie nr. 6 Ineu au plecat într-o binemeritată vacanță, mai puțin Compania a VII-a din Batalionul 2.

De anul nou, la 1 ianuarie 1945, Biserica Ortodoxă din Ineu a oficiat un Te-Deum, la care au fost prezenți toți ofițerii Școlii și autoritățile civile din garnizoană. Compania a VII-a, care a asigurat Garda de Onoare, sub

comanda căpitanului Lungianu Raul, a prezentat onorul și a defilat purtând drapelul Batalionului 21 Vânători de Munte.

Întorși din vacanță pe 10 ianuarie 1945, elevii anul I au reluat programul normal iar elevii din anul II s-au pregătit pentru examenele de absolvire.

Destinele Școlii de Ofițeri Rezervă Infanterie nr. 6 Ineu au fost pecetluite de Comisia Aliată, la semnarea Armistițiului cu Națiunile Unite.

Pe 22 ianuarie 1945, colonelul Vasile Tatomirescu, comandantul școlii, a fost chemat la București pentru a se stabili detaliile privitoare la desființarea școlii. În 26 ianuarie s-au primit instrucțiunile privind desființarea și trimiterea elevilor din anul II la corpurile de armată, iar a celor din anul I la Școala de Ofițeri nr. 2 Slănic-Prahova.

Pe 31 ianuarie 1945 s-a încheiat situația anului II. Cei care au avut doi ani instrucție încheiați la 31 octombrie 1944, au fost ridicați la gradul de plutonier major șef (15 elevi). 24 elevi au fost declarați ca neabsolvenți, alți 11 elevi ca fiind în suspensie pentru boală.

La 10 februarie 1945, maiorul Galațian Z. Gr., delegatul Comisiei Aliate de Control și maior Budală A. Victor, s-au prezentat la Școală pentru a asista la desființarea ei. Pe 14 februarie 1945, elevii Școlii au lăsat în urmă cazarma în care au slujit Patria.

În 15 februarie 1945 s-a încheiat procesul-verbal prin care s-a consfințit desființarea Școlii de Ofițeri Rezervă Infanterie nr. 6 Ineu din județul Arad:

„Act (proces verbal)

Astăzi anul 1945 luna februarie ziua 15 în garnizoana Ineu, județul Arad.

Noi maior de gardă Galațian Z. Grig., delegatul Comisiei Aliate de Control, în unire cu colonelul Tatomirescu Vasile, comandantul Școlii și maior Budală A. Victor, delegatul Marelui Stat Major al Armatei Române, am procedat la arderea ștampilelor, consfințind prin acest act de facto și de jure, desființarea Școlii de Ofițeri nr. 6 Ineu.

Amin”²⁹.

²⁹ *Ibidem*.

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Militare Române Pitești, *Școala Ofițeri Infanterie rezervă nr. 6 Ineu*:

- dosarul nr. 1430/1, jurnal de operații, 1943-1945.
- dosarul nr. 1430/3 Jurnal de operații pentru apărarea Ineului, 1944-1945.

Serviciul Județean Caraș Severin al Arhivelor Naționale, *fond Industria de lemn „Mundus” Borlova-Armeniș Caransebeș*, dosarul nr. 203/1940-1941.

Dragoș, A., *Istoricul. „Canalul Morilor Palatinul József al Crișului Alb din Comitatul Arad”*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2011.

**Reglementări legislativ-administrative privind aplicarea
convenției de armistițiu cu națiunile unite
(12 septembrie 1944)**

**Administrative-Legislative Regulation on the Application of
the Armistice Convention with the United Nations
(September 12, 1944)**

Alina-Claudia BAN
Profesor, Colegiul National „Avram Iancu”, Ștei, Bihor
alinaban48@yahoo.com

Abstract

The implementation of the Armistice Convention has generated a number of normative provisions, namely laws, decisions, regulations, provisions, and journals of the Council of Ministers, regulating the various generated aspects, some of them abrogating previous hasty laws and rulings. Both the establishment of the institutions necessary for the implementation and fulfilment of the tasks of the Convention, as well as the control and recording of all expenditures, have been considered, by means of supporting documents proving that the goods, the executed orders and the provided services have been received. Numerous other regulations indicate the multitude and complexity of the Romanian state's concerns in order to create the legislative and institutional framework for the implementation of the Armistice: from the establishment and functioning of the instillation centres, sanctioning those hosting enemy subjects or sabotaging the Armistice Convention to the consumption, sale and the circulation of the agricultural products, the collection of milk and the obligations of the milk producers, the animals slaughter and the consumption of meat, the requisitioning of food and vehicles, etc., all these highlighting the efforts of the Romanian state to fulfil the terms of the Armistice.

Keywords: *Armistice, laws, decisions, regulations, provisions.*

Punerea în aplicare a Convenției de Armistițiu a generat o suită de dispoziții normative, însumând legi, decizii, regulamente, dispoziții, jurnale ale Consiliului de Miniștri, prin intermediul cărora au fost reglementate diversele aspecte generate de aceasta, unele din ele abrogând legi și hotărâri anterioare, făcute în grabă. S-a avut în vedere, atât înființarea instituțiilor necesare punerii în aplicare și îndeplinirii sarcinilor din Convenție, dar și controlul și evidența tuturor cheltuielilor, prin acte doveditoare care să arate

că furniturile au fost primite, comenzile executate și serviciile prestate. Le prezentăm, în cele ce urmează, respectând ordinea cronologică a elaborării lor, cu precizarea pe scurt privind aspectul la care face referire.

1. Reglementări privind înființarea principalelor instituții

Decretul-lege nr. 527, din 24 octombrie 1944, avea ca obiect înființarea, organizarea și funcționarea *Comisiei Române pentru Aplicarea Armistițiului*. Comisia, ce urma să fie compusă dintr-un președinte și cinci membri, numiți prin decret regal, la propunerea ministrului de Externe, ajutată de mai mulți consilieri tehnici permanenți și încadrată cu specialiști de competență notorie, urma să reprezinte guvernul și Înalțul Comandament Român pe lângă Înalțul Comandament Aliat și Comisia Aliată de Control. Era singurul organ calificat să primească cererile înaltului Comandament Aliat (Sovietic), să le rezolve sau să le trimită spre rezolvare, fiind autorizată să dea pentru România interpretarea Convenției de Armistițiu, precum și îndrumările pentru aplicarea ei. Pentru acoperirea cheltuielilor de funcționare a Comisiei, erau puse la dispoziția președintelui său creditele necesare¹.

Legea nr. 654 (publicată în *Monitorul Oficial* nr. 298, din 22 decembrie 1944), abroga legea nr. 527, lăsând valabilă numirea președintelui și a membrilor comisiei, și aducea precizări și clarificări în legătură cu calitatea și atribuțiile *Comisiei Române pentru Aplicarea Armistițiului* (C.R.A.A.). Se menționa, mai întâi, faptul că pentru aplicarea Convenției de Armistițiu între Guvernul Român, pe de o parte și guvernele Uniunii Sovietice, Regatului Unit și Statele Unite ale Americii, pe de altă parte, încheiată la 12 septembrie 1944, se înființează o Comisie care este însărcinată: a) să dea pentru România interpretarea Convenției de Armistițiu, potrivit normelor principale stabilite de către Consiliul de Miniștri; b) să dea îndrumări, directive și instrucțiuni pentru executarea Convenției de Armistițiu; c) să controleze executarea clauzelor Convenției de Armistițiu. Precizări noi și în legătură cu componența Comisiei, care va fi compusă dintr-un președinte, ce va avea gradul de ministru, precum și răspundere ministerială și alți șase membri, numiți prin înalt decret regal, pe baza propunerii președintelui Consiliului de Miniștri. Comisia va putea crea, după nevoi, prin decizia președintelui, comisii consultative sau subcomisii permanente, cu atribuții speciale, precum și servicii exterioare. Organizarea și funcționarea serviciilor interne și exterioare ale comisiei vor fi stabilite prin regulament de către președintele comisiei.

¹ *Monitorul Oficial*, nr. 247, 24 octombrie 1944, p. 6855.

Comisia, prin președintele ei sau prin persoanele desemnate de acesta, dintre ceilalți membri ai comisiei sau secretari generali, reprezintă Guvernul și Înalțul Comandament Român pe lângă Înalțul Comandament Aliat și pe lângă Comisia Aliată de Control, prevăzută de art. 18 al Convenției de Armistițiu. Este singurul organ calificat să primească cererile Înalțului Comandament Aliat și Comisiei Aliate de Control, să le rezolve și să le trimită departamentelor, autorităților și instituțiilor publice, pentru aducerea lor la îndeplinire sau unde este cazul să le trimită spre rezolvare. Tot ei i se vor adresa, direct sau prin intermediul departamentelor, autorităților și instituțiilor publice, cererile române în legătură cu aplicarea Armistițiului.

Președintele comisiei va rezolva aceste cereri sau le va supune comisiei spre rezolvare. El va putea, de asemenea, să delege unuia sau mai multor membri ai comisiei sau secretari generali, dreptul de a rezolva o parte din lucrurile curente. Chestiunile supuse Consiliului de Miniștri sau Consiliului Interministerial al Departamentelor Economice de către președintele Comisiei vor fi soluționate cu precădere. Președintele comisiei va putea acorda personalului detașat de la alte departamente sau instituții publice, indemnizații pentru activitate deosebită. Fiecare departament va delega un secretar general cu sarcina specială de a lua măsuri și de a supraveghea executarea tuturor operațiunilor în legătură cu prevederile Convenției de Armistițiu, în cadrul departamentului respectiv.

Pentru acoperirea cheltuielilor de funcționare ale Comisiei (personal, material, reprezentare, rechiziții etc.) Ministerul Finanțelor va deschide creditele necesare la dispoziția președintelui comisiei, prin Banca Națională a României. Cheltuielile de orice natură ale comisiei nu sunt supuse dispozițiilor legii contabilității publice și celorlalte legi financiare speciale. Justificarea lor se face prin aprobarea președintelui comisiei sau împuternicitului său, dată pe actele sau dovezile din care să rezulte că s-au efectuat cheltuielile. Verificarea gestiunii se va face de o comisie specială a Înaltei Curți de Conturi, instituită prin decizie a ministrului Finanțelor, care va face descărcarea în termen de 15 zile de la expirarea fiecărei luni².

În concordanță cu și ca un pendant al Legii 654 privitoare la organizarea C.R.A.A., având în vedere că prin intermediul ei, la art. 3, se prevedea posibilitatea înființării de subcomisii permanente cu atribuții speciale, prin **Decizie** (nr. 6) a președintelui C.R.A.A., Savel Rădulescu, din 15 ianuarie 1945 (publicată în *Monitorul Oficial* nr. 14, din 18 ianuarie

² Arhivele Naționale, Serviciul Județean Maramureș (în continuare A.N.S.J. MM), *Fond Prefectura Județului Maramureș. Biroul Armistițiului*, dosarul nr. 60/1945, f. 5.

1945), se instituie în cadrul C.R.A.A., o *Subcomisie pentru aplicarea articolului 12*³. Subcomisia avea următoarele atribuții: de a identifica materialele care, conform art. 12 din Convenția de Armistițiu, trebuiau restituite U.R.S.S., de către autorități, întreprinderi sau particulari; a da dispozițiile necesare pentru colectarea, repararea, ambalarea, transportul și predarea acestor materiale, în conformitate cu instrucțiunile de detaliu ale Comisiei Române și de comun acord cu Comisia Aliată de Control; a rezolva toate chestiunile care privesc aplicarea art. 12 din Convenție, legea nr. 571 și decizia interpretativă; a soluționa direct diferite întâmpinări, cereri de termene, justificarea întârzierilor în depunerea declarațiilor, comunicând chestiunile mai importante Comisiei Române spre știință; a păstra un contact permanent cu delegații Comisiei Aliate de Control, la care vor putea interveni direct pentru chestiunile ce privesc aplicarea art. 12 din Convenție, conform directivelor și instrucțiunilor primite de la C.R.A.A.; va putea transmite direct dispozițiile necesare autorităților militare și civile, precum și întreprinderilor de orice fel, cât și persoanelor particulare, cu privire la art. 12 din Convenție, pentru executarea cât mai urgentă a lucrărilor; va putea transmite instrucțiuni celor interesați, difuzându-le prin presă și radio, comunicatele fiind însă supuse, în prealabil, după caz, Comisiei Române și Comisiei Aliate de Control; va ține legătura cu împuterniciții C.R.A.A., cărora le va putea transmite direct instrucțiunile relative la aplicarea art. 12 și de la care va primi direct informații cu privire la mersul lucrărilor și la toate chestiunile rezultând din controlul pe care acești împuterniciți îl execută la fața locului, în numele Comisiei Române. Președintele Subcomisiei este delegat a da viza necesară pentru cheltuielile referitoare la lucrări, în legătură cu aplicarea art. 12.

Subcomisia avea următoarea organizare: un președinte, un vicepreședinte, reprezentanți ai autorităților, departamentelor, regiilor autonome și administrațiilor publice care au de restituit materiale la art. 12, respectiv Marele Stat Major al Armatei, Serviciul de Capturi al Armatei, Ministerul Economiei Naționale, Ministerul Afacerilor Interne, Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Secretariatul General pentru lichidarea bunurilor alimentare și industriale, câte un reprezentant al fostelor guverne, un reprezentant al Regiei Autonome a Administrației C.F.R., patru servicii centrale pentru executarea lucrărilor subcomisiei. Președintele, vicepreședintele și membrii subcomisiei, reprezentanți ai autorităților, departamentelor, administrațiilor publice autonome vor fi numiți prin decizie, iar restul personalului se va recruta prin detașări și numiri noi.

³ *Ibidem*, f. 6.

Având în vedere că executarea dispozițiilor multora dintre articolele Convenției de Armistițiu cădea în sarcina Ministerului Afacerilor Interne, că dispozițiile trebuiau executate întocmai, cu precădere în cele mai bune condiții, iar în acest scop era necesară o cât mai strânsă coordonare între serviciile speciale ale acestui minister, prin **Decizia nr. 56.064/1944**, se înființează *Serviciul pentru aplicarea Convenției de Armistițiu din cadrul Ministerului de Interne*, ca organ de legătură cu autoritățile locale. **Decretul-lege din 28 octombrie 1944**, stabilea atribuțiile acestuia: să studieze aprofundat dispozițiile Convenției de Armistițiu, să pregătească și să centralizeze datele statistice și lucrările necesare pentru aplicarea lor, să repartizeze lucrările în legătură cu aplicarea Convenției de Armistițiu, între Direcțiile și Serviciile Ministerului de Interne, să dispună asupra măsurilor necesare privind executarea dispozițiilor Convenției de Armistițiu care priveau M.I. Totodată, Serviciul trebuia să coordoneze activitatea Direcțiilor și Serviciilor referitoare la atribuțiile și sarcinile ce le revin privind executarea dispozițiilor din Convenția de Armistițiu, să țină legătură cu C.R.A.A., prin șeful Serviciului, care va lua parte la ședințele C.R.A.A., să informeze Comisia asupra stărilor de fapt cu privire la Armistițiu⁴. În fruntea acestui Serviciu, care își va schimba denumirea în *Secretariatul General pentru Aplicarea Armistițiului*, a fost numit Marcel Moșoiu.

Prin **Decizia nr. 25.078/A**⁵, dată la 27 Ianuarie 1945 (publicată în *Monitorul Oficial* nr. 22, din 29 Ianuarie 1945, p. 566), se stabilește ca *Secretariatul General pentru Aplicarea Armistițiului*, din cadrul Ministerului de Interne, să funcționeze cu următoarele servicii: a) Serviciul Administrativ pentru aplicarea Armistițiului, ce se va ocupa de lucrările cu caracter administrativ (corespondență, studii, evidență și statistică), rezultate din aplicarea art. 10, 12 și 17 din Convenția de Armistițiu, precum și de orice alte lucrări cu caracter administrativ care ar decurge din textul celorlalte articole din Convenția de Armistițiu; b) Serviciul polițienesc pentru aplicarea Armistițiului, ce va executa lucrările cu caracter polițienesc (corespondență, studii, evidență), rezultate din aplicarea art. 2, 6, 14, 15 și 17 din Convenția de Armistițiu, în măsura în care se încadrează în atribuțiile Subsecretariatului de Stat Poliție, precum și alte lucrări cu caracter polițienesc ce decurg din Convenția de Armistițiu; c) Serviciul repatrierilor în U.R.S.S. și al centrelor de internare; d) Serviciul de control al aplicării pe

⁴ Antonio Faur, *Măsuri legislative și economico-administrative de aplicare a Convenției de Armistițiu (sept. 1944 – mai 1945). Documente*, Oradea, Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri”, 1995, pp. 31-32.

⁵ A. N. S. J. MM, *Fond Prefectura Județului Maramureș. Biroul Armistițiului*, dosarul nr. 60/1945, f. 8-9.

teren a Convenției de Armistițiu; e) Serviciul financiar, ce va face toate demersurile pentru obținerea fondurilor necesare operațiunilor de aplicare a Convenției de Armistițiu, întocmind instrucțiunile pentru administrarea lor. Acest serviciu, ce va funcționa sub controlul și îndrumarea directorului Contabilității, primește, aprobă și distribuie serviciilor în subordine actele necesare de aducere la îndeplinire a dispozițiilor, prin care asigură efectuarea acestor cheltuieli și urmărește justificarea lor; de asemenea, verifică și controlează angajarea, ordonanțarea și lichidarea creditelor deschise, pentru cheltuielile de aplicare a Armistițiului și execută orice operațiuni de dispoziție în legătură cu execuția financiară, privind buna funcționare a serviciilor însărcinate cu aplicarea Convenției de Armistițiu.

Organizarea interioară a serviciilor, fixarea în amănunt a atribuțiilor, precum și încadrarea lor cu personalul necesar urma să se facă prin Decizie a ministrului Secretar de Stat sau Secretarului General, delegați cu executarea prezentei Decizii. Încadrarea acestor servicii cu personalul necesar se va face prin detașări de la alte servicii interioare și exterioare ale Ministerului Afacerilor Interne, precum și de la administrațiile locale subordonate acestuia, iar în lipsă prin angajări temporare din afară⁶.

2. Reglementări privind angajarea, lichidarea ordonanțarea, plata și controlul cheltuielilor

Legea nr. 502, din 11 octombrie 1944 (publicată în *Monitorul Oficial* nr. 236, din 12 octombrie 1944, p. 6.616 - 6.618), stabilea normele și procedurile de angajare, lichidare, ordonanțare, plata și controlul tuturor cheltuielilor necesare pentru executarea obligațiilor Statului Român, decurgând din Convenția de Armistițiu. Pornind de la considerentul că, pentru lichidarea și ordonanțarea cheltuielilor se impune ca să se păstreze un minim de acte care să arate că furniturile au fost primite, comenzile executate și serviciile prestate, legea prevedea ca toate cheltuielile rezultând din aplicarea Convenției de Armistițiu, angajate de orice instituție publică se vor plăti și contabiliza dintr-un credit extraordinar special nelimitat ce se va deschide pe seama Ministerului Apărării Naționale și care va fi alimentat din resursele speciale pe care le va destina Ministerul de Finanțe în acest scop. Coordonarea și îndrumarea executării obligațiilor decurgând din Convenția de Armistițiu se va face de un singur organ, respectiv Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării, pe baza hotărârilor C.R.A.A., care va stabili serviciile, cantitățile și natura furniturilor, precum și

⁶ *Monitorul Oficial*, Partea I, nr. 77, 3 aprilie 1945, p. 2720.

cuantumul sumelor pe care Statul Român este obligat să le presteze și să le pună la dispoziția Înaltului Comandament Aliat (Sovietic)⁷.

Legea 502 va fi abrogată prin **Legea nr. 61**⁸ (publicată în *Monitorul Oficial* nr. 25, din 1 februarie 1945), prin care erau aduse *modificări întregii proceduri privind normele și procedurile de angajare, lichidare, ordonanțare, plata și controlul tuturor cheltuielilor necesare pentru executarea obligațiunilor Statului Român, decurgând din Convenția de Armistițiu*. Astfel, potrivit art. 1, C.R.A.A. stabilea serviciile, lucrările, sumele în numerar, mărfurile, cantitățile și natura cumpărăturilor și a furniturilor cerute de Comisia Aliată de Control sau de Înaltul Comandament Aliat (Sovietic), care urmau a fi prestate în cadrul obligațiunilor decurgând pentru Statul Român din aplicarea Convenției de Armistițiu. Pentru stabilirea planurilor de livrări sau servicii sau pentru modificarea acestor planuri, în cadrul prestațiilor prevăzute de art. 10 al Convenției, C.R.A.A. va lua în prealabil avizul Subsecretariatului de Stat al Aprovizionării. Pentru avizele pe care le va da C.R.A.A., Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării va consulta o comisie de coordonare, compusă din delegații departamentelor și instituțiilor interesate și care va funcționa pe lângă Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării. Componenta și funcționarea acestei comisii vor fi stabilite prin decizia Subsecretariatului de Stat al Aprovizionării. Pe baza celor hotărâte de C.R.A.A. privitor la servicii, furnituri, lucrări și cumpărări, Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării va dispune ca direcțiile de resort din Ministerul de Război, celelalte Departamente, Regiile Autonome, oricare altă instituție publică, Institutul Național al Cooperăției sau oricare alt mandatar al Statului să le execute direct sau prin întreprinderile particulare, fiind obligat a urmări și aducerea la îndeplinire a dispozițiilor pe care le-a dat.

Pentru executarea prestațiilor în cadrul art. 11 al Convenției de Armistițiu, Ministerul Economiei Naționale va da mandat oricăreia din instituțiile sau întreprinderile menționate mai sus, urmărind de asemenea ca mandatul pe care l-a dat să fie executat în condițiile stabilite. Departamentele, Regiile Autonome și toate serviciile, administrațiile sau instituțiile publice sunt obligate să îngrijească, sub răspunderea lor proprie, ca toate serviciile intrând în atribuțiile lor și care, în baza hotărârii C.R.A.A., urmează a fi prestate în aplicarea Convenției de Armistițiu, să fie executate. Prestațiile stabilite de C.R.A.A., precum și executarea acestora,

⁷ Antonio Faur, *op. cit.*, pp. 12-18.

⁸ A. N. S. J. MM, *Fond Prefectura Județului Maramureș. Biroul Armistițiului*, dosarul nr. 60/1945, f. 31.

vor fi supuse lunar spre ratificare Consiliului de Miniștri, de către Departamentele interesate (art. 2).

Pentru executarea obligațiilor decurgând din aplicarea Convenției de Armistițiu, se înființează în fiecare județ, pe lângă prefectura respectivă, câte o *Comisie Județeană pentru executarea obligațiilor decurgând din aplicarea Convenției de Armistițiu* (art. 3). Comisia va fi compusă din: prefectul județului – ca președinte, iar ca membrii: comandantul Garnizoanei, șeful Serviciului Economic județean, comandantul Cercului Teritorial, delegatul Camerei de Comerț și Industrie, al Camerei Agricole, al Camerei de Muncă, inspectorul Industrial, acolo unde există. Comisia județeană va primi îndrumări pentru stabilirea precizărilor ce urmează a se face în executarea Convenției de Armistițiu. Delegatul județean al Comisiei Române pentru Aplicarea Armistițiului va ține legătura permanentă cu delegatul local al Comisiei Aliate de Control.

Potrivit art. 4, pentru stabilirea disponibilităților locale de mărfuri pentru a fi predate, se instituie în fiecare localitate, un *comitet* format din: primarul sau delegatul acestuia, secretarul general al municipiului/comunei, șeful poliției sau delegatul său, comandantul Garnizoanei sau reprezentantul acestuia, un comerciant sau industriaș desemnat de Camera de Comerț, pentru municipii, comune urbane, reședințe și nereședințe, iar pentru comunele rurale: primarul comunei, notarul, șeful unității de jandarmi și gospodari aleși de toți locuitorii comunei prin aclamări. Comitetele urmau să lucreze sub controlul și supravegherea delegațiilor județene, având următoarele atribuții: a) stabilesc disponibilul comunei în producție și mărfuri ținând seama de producția și necesarul locuitorilor comunei pentru produsele și mărfurile a căror situație este cerută de comisiile județene și comunică acestor comisii datele cerute; b) îndrumă și asistă în mod obligatoriu Centrele și Subcentrele de Exploatare teritoriale pentru executarea ordinelor primite de acestea, iar acolo unde asemenea centre sau subcentre nu există, primesc și execută ele însele ordinele de cumpărare primite de comisiile județene, mărfurile cumpărate fiind puse apoi la dispoziția celui mai apropiat Centru sau Subcentru de Exploatare Teritorial; c) îngrijește de mijloacele pentru transportarea mărfurilor cumpărate prin centrele sau subcentrele de Exploatare teritorială.

Prețurile furniturilor, cumpărăturilor, lucrărilor și cel al serviciilor ce urmează a fi prestate de particulari sunt stabilite prin decizia Comisariatului General al Prețurilor și prestațiunilor cu caracter special local, de către comisiile județene. Pentru furnituri importante (utilaj de transport, utilaj naval) se va lua și avizul Comisariatului General pentru industria siderurgică și de armament. Prețurile serviciilor prestate de Regiile

Autonome, Administrațiile publice comerciale și toate celelalte instituții publice, precum și societățile comerciale al căror capital aparține în întregime Statului sau sunt subvenționate de acesta, se stabilesc de întreprinderi și sunt supuse aprobărilor autorității publice de care depind. Comisariatul General al Prețurilor și Comisiile județene sunt obligate să stabilească definitiv prețul, în prima jumătate a termenului fixat pentru executarea comenzii, iar pentru servicii prețurile trebuie fixate în termen de 8 zile de la data începerii prestării serviciului. Pentru cumpărăturile ce se vor efectua de la comercianți, se vor plăti comerciantului prețurile stabilite conform legii nr. 282 din 1943⁹.

Conform art. 6, toate întreprinderile publice și particulare de orice natură și orice categorie sunt obligate să accepte și să execute în condițiile arătate mai sus, comenzile ce li se vor da, precum și să presteze serviciile ce li se solicită pentru executarea obligațiilor decurgând pentru Statul Român din aplicarea Convenției de Armistițiu. În cazul în care cei cărora li s-au repartizat comenzile sau li s-a cerut prestarea de serviciu nu sunt în măsură să le execute în termenele stabilite, sunt obligați ca în termen de 48 ore de la primirea ordinului de comandă sau de prestare a serviciului să comunice amănunțit și în scris, prin mijloacele cele mai rapide, autorității de la care au primit ordinul, motivele pentru care nu pot executa, în total sau în parte, dispozițiile ce le-au fost date. Dacă refuzul de executare nu este găsit justificat de către Ministerul Economiei Naționale sau de către Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării, furnizorul va trebui să execute comanda în condițiile fixate și în termenele prescrise, decizia Departamentului respectiv fiind obligatorie. În cazul în care s-ar constata că furnizorul nu a executat cu promptitudine furnitura ce i-a fost încredințată, Ministerul Economiei Naționale sau Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării, pe baza referatului motivat al direcțiunii de resort, vor putea hotărî rechiziționarea întreprinderii. Contravenienții la dispozițiunile art. 6, urmau a fi pedepsiți conform legii nr. 282/1943 pentru neactivarea producției, reprimarea speculei ilicite și a sabotajului economic, cu modificările ulterioare. Acțiunea publică se va deschide direct la cererea Ministerului Economiei Naționale sau a Subsecretariatului de Stat al Aprovizionării.

În contul comenzilor ce se vor da în baza prezentei legi, Departamentele pot acorda unul sau mai multe avansuri, până la 50% din valoarea comenzii. La calcularea acestor avansuri, până la stabilirea prețurilor, se vor lua de bază prețurile existente la data cererii avansului,

⁹ *Ibidem*, f. 32.

stabilite de organele competente, iar în lipsa acestora, prețul curent. Plățile avansurilor în contul comenzilor prevăzute mai sus vor putea fi făcute și sub formă de acreditiv bancar, în condiții pe care le va stabili Ministerul Finanțelor.

Pentru plata și contabilizarea tuturor cheltuielilor, rezultând din aplicarea Convenției de Armistițiu se va deschide un credit extraordinar special nelimitat, pentru plata despăgubirilor, pe seama Ministerului Finanțelor și credite extraordinare speciale nelimitate, pentru plata tuturor celorlalte obligațiuni ce decurg din Convenția de Armistițiu, pe seama Departamentelor respective. Din aceste credite, Ministerul Finanțelor va repartiza, la cererea Departamentelor, cote de credit pe măsura necesităților, pe care Departamentele le vor administra în calitate de ordonatori primari. Pe lângă Ministerul Finanțelor se înființează un serviciu financiar special, care va asigura acoperirea tuturor cheltuielilor rezultând pentru România din aplicarea Convenției de Armistițiu.

Fondurile pentru acoperirea tuturor cheltuielilor, necesare executării comenzilor sau prestării serviciilor, în cadrul Convenției de Armistițiu vor fi puse imediat la dispoziția Departamentelor în sarcina cărora este dată executarea comenzilor pentru prestarea serviciilor, sub formă de avansuri, prin sediile din țară ale Băncii Naționale a României sau ale Administrațiilor Financiare. Din aceste fonduri, Departamentele vor face plăți directe sau vor alimenta Comandamentele Teritoriale ori Comisiile județene, pentru plățile ce trebuiesc făcute direct de acestea.

Furniturile și cumpărăturile făcute prin mandatarii statului, sau prin întreprinderi, cu excepția Institutului Național al Cooperăției, se vor plăti direct sub formă de acreditiv, sau avans de Direcția Generală a Mișcării Fondurilor din Ministerul Finanțelor. Serviciile prestate sau cheltuielile efectuate de regii autonome sau orice instituție publică se vor primi sub formă de acot, de către Direcția Generală a Mișcării Fondurilor din Ministerul Finanțelor, pe bază de deconturi, ce vor fi verificate de Direcțiunea Contabilității din Ministerul respectiv, care va face și lichidarea lor.

Într-un articol ulterior (13), se menționa că avansurile acordate și primite vor fi folosite numai în scopul pentru care au fost acordate. Directorii sau administratorii întreprinderilor și proprietarii, când întreprinderea este particulară, sunt direct răspunzători de folosirea avansurilor. Oricând, până la completa efectuare a comenzii, Statul poate verifica modul de folosire a avansului de către întreprindere. În caz de reziliere a comenzii, din cauză de neexecutare totală sau parțială, sau oricare

alte cauze, întreprinderea este obligată a restitui imediat sumele ce nu se pot justifica ca fiind cheltuite în vederea executării comenzii.

Materialele cumpărate în vederea executării comenzii, precum și produsul în stadiul de fabricație în care se găsește în momentul rezilierii comenzii, trebuie ținut la dispoziția Statului. Contravaloarea lor se impută asupra avansului. Nejustificarea întrebuințării sumelor primite ca avans sau restituirea imediată a sumelor datorate din avans conform dispozițiilor prezentului articol, constituie un abuz de încredere comis de către persoanele răspunzătoare de folosirea lor și va fi pedepsit ca atare¹⁰.

Potrivit art. 10, lichidarea și ordonanțarea tuturor cheltuielilor se va face de către departamentele respective, pe baza ordinului de comandă a decontului, a facturii, a documentelor de export, sau oricărui alt act întocmit de furnizori, sau de cel care prestează serviciul, a adeverinței de primire a mărfii sau de efectuare a serviciului, eliberată de organul îndreptățit al Înalțului Comandament Aliat (Sovietic) și a unei dovezi că s-a aplicat prețul stabilit, conform dispozițiilor art. 5 de mai sus. Pentru pierderi din manipulare, conservare, transporturi sau orice alte cauze de forță majoră se vor anexa la documentele de lichidare, actele respective întocmite în conformitate cu legile și regulamentele în vigoare.

Pe lângă Direcțiunile de Contabilitate ale Departamentelor, care vor face plăți în conformitate cu dispozițiile legii – se menționa în articolul următor – vor funcționa în permanență comisii speciale ale Înaltei Curți de Conturi, compuse din trei membri și prezidate de un președinte, sau de consilierul cel mai vechi în grad din rândul membrilor. Acestor comisii li se vor prezenta, pe măsura ordonanțării, borderoul cu avizele ordonanțelor de plată emise și notele justificative anexe, iar în termen de 15 zile de la expirarea fiecărei luni, conturi lunare de executare a creditelor repartizate ordonatorului primar respectiv. Comisiile trebuie să verifice legalitatea actelor justificative ale tuturor cheltuielilor făcute de ordonatorul respectiv, pentru executarea obligațiilor decurgând din Convenția de Armistițiu, pronunțând încheieri, decizii sau declarații, după procedura prevăzută de legea organică a Înaltei Curți de Conturi. După pronunțarea încheierilor, deciziilor și declarațiilor, conturile și actele justificative vor fi depuse spre păstrare, în arhiva Înaltei Curți de Conturi. La finele fiecărui exercițiu, gestionarul Mișcării Fondurilor, din Ministerul Finanțelor va întocmi un cont general de gestiune al operațiunilor de mânăuire, făcute în cursul exercițiului, din fondurile administrate conform prezentei legi. Direcția Generală a Bugetului și Contabilității Generale a Statului va alcătui,

¹⁰ *Ibidem*, f. 33.

tot la finele exercițiului, un cont general cu execuția creditelor extraordinare speciale nelimitate deschise, conform prezentei legi. Aceste conturi anuale se vor înainta Înaltei Curți de Conturi, pentru verificare și judecată, în termen de trei luni de la expirarea exercițiului.

Pentru executarea obligațiilor ce decurg din Convenția de Armistițiu, departamentele pot dispune predarea către organele îndreptățite ale Înalțului Comandament Aliat (Sovietic) de materiale din depozitele lor sau ale instituțiilor publice care depind de ele. Pentru materialele predate în depozitele prevăzute în primele două aliniate ale acestui articol se vor îndeplini formele de angajare, lichidare, ordonanțare și plată stabilite de prezenta lege și prin instrucțiunile ce se vor da. Prețurile pentru materialele predate din depozitele armatei se vor fixa de către Direcțiunile de resort din Ministerul de Război. Depozitele vor stabili valoarea acestor materiale, potrivit indicațiilor și instrucțiunilor pe care le va da Ministerul Finanțelor.

Se interzicea (art. 15) autorităților de toate gradele de a supune, sub orice formă, locuitorii la contribuții bănești în vederea acoperirii cheltuielilor ce decurg din aplicarea Convenției de Armistițiu, aceste cheltuieli fiind acoperite din fondurile puse la dispoziție de către Ministerul Finanțelor.

Toate angajările, lichidările, ordonanțările și plățile deja efectuate pentru executarea obligațiilor ce decurg din Convenția de Armistițiu se consideră bine și legal îndeplinite (art. 16), chiar dacă nu au fost respectate dispozițiile legilor în vigoare la data efectuării lor. Organele care au efectuat asemenea operațiuni, vor îngriji să reconstituie formele stabilite prin prezenta lege.

Toate cumpărările și cheltuielile făcute de Primăria Municipiului București din fondurile acordate până acum de stat, precum și din fondurile lunare ce i se vor pune la dispoziție de către Ministerul Finanțelor, pentru cumpărările și cheltuielile urgente, necesare instalării, dotării, întreținerii etc., Comandamentelor, unităților, reprezentanților și personalului misiunilor Aliate se vor face prin derogare de la toate dispozițiile prevăzute mai sus, în modul următor: cumpărările de orice fel și cheltuielile de orice natură a căror utilitate și oportunitate se apreciază și aprobă chiar și la cererea verbală a organelor de mai sus, numai de primarul general al Capitalei, se vor efectua de către un funcționar al Primăriei Municipiului București, asistat de un delegat al Ministerului Finanțelor. Justificarea cumpărăturilor și cheltuielilor se va face cu actele care constată cumpărarea sau cheltuiala și cu adeverința de primire făcută, fie pe factură, fie separat, iar când acesta nu este posibil, cu un act semnat de funcționarul predător și vizat de Primarul general al Capitalei.

Cumpărăturile și cheltuielile făcute până în prezent de Primăria Municipiului București, fără respectarea dispozițiilor legii nr. 502 din 1944 se consideră legal efectuate, dacă s-au făcut după normele prevăzute în acest articol.

Toate cumpărăturile și cheltuielile ce se vor efectua de acum înainte de către comisia special instituită pe lângă Ministerul Afacerilor Străine, pentru refacerea localului Legațiunii U.R.S.S. din fondurile puse la dispoziție de către Ministerul Finanțelor, se vor face și justifica prin derogare de la dispozițiile prevăzute în prezenta lege, conform normelor stabilite prin Jurnalul Consiliului de Miniștri, nr. 718 din 1944.

Ministerul Finanțelor, Ministerul Economiei Naționale și Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării vor da, de comun acord, instrucțiuni amănunțite pentru aplicarea dispozițiilor prezentei legi (art. 18). Dispozițiile oricărei legi generale sau speciale, reglementând angajarea, lichidarea, ordonanțarea și plata serviciilor, lucrărilor, furniturilor, cumpărăturilor sau oricărei alte cheltuieli de orice natură, precum și sumelor de bani, nu se aplică operațiunilor de angajare, lichidare, ordonanțare și plată, făcute în scopul executării obligațiilor decurgând pentru Statul Român din aplicarea Convenției de Armistițiu cu Națiunile Unite din 12 septembrie 1944. Angajarea, lichidarea, ordonanțarea și plata cheltuielilor decurgând din executarea de către Statul Român a Convenției de Armistițiu se vor face potrivit dispozițiilor prezentei legi (art. 19). Orice dispoziții contrare nu sunt aplicabile operațiunilor reglementate prin legea de față (art. 20)¹¹.

După instaurarea noului guvern condus de Petru Groza, constatându-se dificultăți în aplicabilitatea Legii 61, prin **Decretul-lege nr. 252**, din 31 Martie 1945¹², *articolele 5, 8, 9, 10 și 11 au suferit unele modificări și completări*. Astfel, în ceea ce privește art. 5, se stabilea ca prețurile furniturilor, cumpărăturilor și lucrărilor, precum și prețul serviciilor ce urmează a fi prestate de particulari, vor fi stabilite prin decizia Comisariatului General al Prețurilor, iar în cazul prestațiilor cu caracter special local, de către comisiile județene (prevăzute la art. 3). Pentru furnituri importante (utilaj de transport, utilaj industrial), se va lua și avizul Comisariatului General pentru Industria Metalurgică și de Armament. Prețurile serviciilor prestate de regiile autonome, administrațiile publice comerciale al căror capital aparține în întregime Statului, sau sunt subvenționate de acesta, se stabilesc de întreprinderi și sunt supuse aprobărilor autorității publice de care depind. Comisariatul General al

¹¹ *Ibidem*, f. 34.

¹² *Ibidem*, f. 10-12.

Prețurilor și comisiile județene sunt obligate să stabilească definitiv prețul, în prima jumătate a termenului fixat pentru executarea comenzii, iar pentru servicii prețurile trebuiesc fixate în termen de 8 zile libere de la data începerii prestării serviciului.

Pentru cumpărăturile ce se vor efectua de la comercianți, se vor plăti comerciantului prețurile stabilite conform legii nr. 282 din 1943. Prețurile lucrărilor de construcții, instalații și reparații de bunuri mobile și imobile executate de regiile autonome, administrațiile publice comerciale și toate celelalte instituții publice, executate fie în regie, fie prin antrepriză, se stabilesc pe baza propunerilor organelor tehnice ale instituțiilor respective și sunt supuse aprobării șefului instituției, în limita sumelor pentru care acesta poate aproba plata, sau în caz de depășire a acestei limite, aprobării instituției tutelare. Organele tehnice sunt răspunzătoare pentru realitatea prețului propus.

Prețurile furniturilor militare se stabilește de către Comisia centrală de fixare a prețurilor pentru furniturile militare prevăzute de legea nr. 114 din 19 Martie 1945. Ministerul Finanțelor are dreptul de a verifica cu organele sale, realitatea acestor prețuri.

Potrivit art. 8, pentru plata și contabilizarea cheltuielilor rezultate din îndeplinirea obligațiilor cuprinse în Convenția de Armistițiu s-a prevăzut deschiderea a două credite extraordinare speciale nelimitate, unul pe seama Ministerului Industriei și Comerțului privind plata despăgubirilor, iar altul pe seama Departamentelor, privind plata celorlalte obligații din Convenția de Armistițiu, repartizarea acestor credite urmând să se facă de către Ministerul Finanțelor, la cerere și pe măsura necesităților. Din aceste credite, Ministerul Finanțelor va repartiza Departamentelor cote de credit, pe măsura necesităților pe care Departamentele le vor administra în calitatea de deținători primari.

În vederea exercitării unui control asupra modului cum se îndeplinesc aceste obligații, în legătură cu normele de dare a comenzilor, modul cum se întrebuintează creditele ce se acordă departamentelor și celorlalte instituții, mersul lucrărilor de executare a comenzilor și respectarea termenelor de livrare, s-a propus înființarea, pe lângă Ministerul Finanțelor a următoarelor servicii: a) un serviciu financiar special care va asigura îndrumarea tuturor cheltuielilor rezultând din România, din aplicarea Convenției de Armistițiu; b) un serviciu special de inspecție și control, cu personal de specialitate, care va verifica normele după care se dau comenzile, modul cum se întrebuintează avansurile și celelalte sume puse la dispoziția Departamentelor și celorlalte instituții publice, pentru orice fel de cheltuieli făcute în contul executării Convenției de Armistițiu,

precum și mersul lucrurilor, respectarea termenelor de livrare și aplicarea tuturor celorlalte dispoziții din prezenta lege.

Fondurile pentru acoperirea tuturor cheltuielilor necesare executării comenzilor sau prestării serviciilor în cadrul Convenției de Armistițiu, precum și a acelor care sunt în strânsă legătură cu executarea obligațiilor ce decurg din Convenție – se menționa în art. 9 – vor fi puse imediat la dispoziția Departamentelor în sarcina cărora este dată executarea comenzilor sau prestarea serviciilor. Fondurile vor fi puse la dispoziția Departamentelor sub formă de avansuri, prin sediile din țară ale Băncii Naționale a României sau Administrațiilor Financiare. Din aceste fonduri, Departamentele vor face plăți sau vor alimenta Comandamentele Teritoriale ori comisiile prevăzute în art. 3, pentru plățile ce trebuie făcute direct către acestea.

Furniturile și cumpărăturile făcute prin mandatarii statului sau prin întreprinderi se vor plăti direct sub formă de avans de Direcția Generală a Mișcării Fondurilor din Ministerul Finanțelor. Serviciile prestate sau cheltuielile efectuate de regii autonome sau orice instituție publică se vor primi sub formă de acot, de către Direcția Generală a Mișcării Fondurilor din Ministerul Finanțelor, pe bază de deconturi, ce vor fi verificate de Direcțiunea Contabilității din ministerul respectiv, care va face și lichidarea lor.

Conform art. 10, lichidarea și ordonanțarea tuturor cheltuielilor se va face de către departamentele respective, pe baza ordinului de comandă a decontului, a facturii, a documentelor de export, sau oricărui alt act întocmit de furnizori, sau de cel care prestează serviciul, a adeverinței de primire a mărfii sau de efectuare a serviciului, eliberată de organul îndreptățit al Înalțului Comandament Aliat (Sovietic) și a unei dovezi că s-a aplicat prețul stabilit, conform dispozițiilor art. 5 de mai sus. În cazul în care lucrările și serviciile prestate în favoarea Înalțului Comandament Aliat (Sovietic) sunt de așa natură să nu se poată obține adeverință de prestare, se va întocmi un proces verbal de 2 reprezentanți ai instituțiilor publice respective, vizat de conducătorul instituției sau delegatul său, din care să se constate, pe propria răspundere, predarea sau efectuarea serviciului și împrejurarea datorită căreia nu s-a putut obține adeverința.

Pentru alte servicii decât cele menționate, executate în legătură cu aducerea la îndeplinire a Convenției de Armistițiu de către autoritățile românești, se vor putea face cheltuielile corespunzătoare, potrivit unor norme generale, aprobate de Ministerul Finanțelor. Pentru pierderi din manipulare, conservare, transporturi sau orice alte cauze de forță majoră se vor anexa la documentele de lichidare, actele respective întocmite în conformitate cu legile și regulamentele în vigoare.

Pe lângă Direcțiunile de Contabilitate ale Departamentelor – se menționa în art. 11 – care vor face plăți în conformitate cu dispozițiile legii de față, vor funcționa în permanență comisii speciale ale Înaltei Curți de Conturi, compuse din 3 membri și prezidate de un președinte, sau de consilierul cel mai vechi în grad dintre membrii. Acestor comisii li se vor prezenta, pe măsura ordonanțării, borderoul cu avizele ordonanțelor de plată emise și notele justificative anexe, iar în termen de 15 zile de la expirarea fiecărei luni, conturi lunare de executare a creditelor repartizate ordonatorului primar respectiv. Pentru executarea operațiunilor de verificare și judecată, comisiile Înaltei Curți de Conturi vor fi ajutate de personalul de verificare și control necesar.

Comisiile trebuiau să verifice legalitatea conform prezentei legi a actelor justificative, ale tuturor cheltuielilor făcute de ordonatorul respectiv, pentru executarea obligațiilor decurgând din Convenția de Armistițiu, pronunțând încheieri, decizii sau declarații, după procedura prevăzută de legea organică a Înaltei Curți de Conturi. După pronunțarea încheierilor, deciziilor și declarațiilor, conturile și actele justificative vor fi depuse spre păstrare, în arhiva Înaltei Curți de Conturi. La finele fiecărui exercițiu, gestionarul Mișcării Fondurilor, din Ministerul Finanțelor va întocmi un cont general de gestiune al operațiunilor de mânăuire, făcute în cursul exercițiului, din fondurile administrate conform prezentei legi. Direcția Generală a Bugetului și Contabilității Generale a Statului va alcătui tot la finele exercițiului, un cont general cu execuția creditelor extraordinare speciale nelimitate deschise, conform prezentei legi. Aceste conturi anuale se vor înainta Înaltei Curți de Conturi, pentru verificare și judecată, în termen de 3 luni de la expirarea exercițiului.

3. Alte reglementări

Legea nr. 571, din 7 noiembrie 1944 (publicată în *Monitorul Oficial* nr. 260, din 9 noiembrie 1944), cu modificarea art. 6, adusă prin **Legea nr. 609** (publicată în *Monitorul Oficial* nr. 281, din 3 Decembrie 1944)¹³ avea ca obiect *restituirea bunurilor luate de pe teritoriul Uniunii Sovietice*. Legea soma ca în termen de 5 zile după publicarea ei, toți cei care dețineau valori și bunuri materiale luate de pe teritoriul Uniunii Sovietice, așa cum erau acestea definite în art. 4 din Convenție, valori și materiale aparținând Statului, organizațiilor publice și cooperativelor, întreprinderilor, instituțiilor sau cetățenilor particulari (utilaje ale fabricilor și uzinelor, locomotive, vagoane de căi ferate, tractoare, autovehicule, monumente istorice, valori de

¹³ *Ibidem*, f. 35.

muzeu și orice alte bunuri) sunt obligați să le depună la comisariatele de poliție în orașe și la posturile de jandarmi în comunele rurale, sau la locurile ce se vor indica de organele Ministerului de Interne, după natura bunurilor (art. 1). Termenul putea fi prelungit în cazuri excepționale de către C.R.A.A. sau de către organele desemnate de aceasta, dacă predarea nu se poate face la timp, din cauza lucrărilor de reparare ori din cauza dificultăților de transport (art. 2). Recepția bunurilor se va face în condițiile care se vor fixa de C.R.A.A.

Predarea bunurilor se va face în starea în care au fost luate sau primite de deținător. La efectuarea predării, deținătorul va face o declarație completă asupra împrejurărilor și a condițiilor în care a luat sau a primit acele bunuri (art. 3). Cei care le-au înstrăinat trebuiau să dea declarații pentru identificarea deținătorilor, la fel și cei care aveau cunoștință de persoane care au luat sau dețin astfel de bunuri, dar nu le-au depus, ori a depozitelor unde se află (art. 4). Comisarii de poliție și șefii de jandarmi erau obligați a înainta declarațiile primite, în cel mult 24 de ore de la înregistrare, parchetelor civile, luând în același timp toate măsurile provizorii necesare, pentru ridicarea bunurilor de la deținătorii lor. De asemenea sunt obligați a lua măsuri de conservare a bunurilor ridicate sau redată până la restituirea lor. Autoritățile civile și militare, care au luat în primire bunurile predate, vor raporta despre aceasta prefecturilor de județe, care vor înainta de urgență aceste rapoarte C.R.A.A. (art. 5).

Pedepsele pentru cei care nu predau în termen, cei care au deteriorat bunurile, nu au dat declarații sau le-au dat mincinos, precum și complicitii acestora, mergeau de la 2 la 20 de ani închisoare și confiscarea totală a averii. Cei care din neglijență nu vor lua suficiente măsuri, pentru conservarea bunurilor, până la recepția lor de către organul Comisiei de Armistițiu, se vor pedepsi cu închisoare corecțională de la 3 la 5 ani. În plus, militarii și funcționarii publici vor fi destituiți de drept, iar funcționarii particulari vor fi concediați (art. 6)¹⁴.

Modificarea adusă prin Legea nr. 609 (publicată în *Monitorul Oficial* nr. 281, din 3 decembrie 1944), înăsprea pedepsele: de la 5 la 20 de ani închisoare pentru cei care nu predau în termen bunurile, ori cei care le-au distrus, de la 8 la 10 ani cei care nu vor da declarații cu privire la bunuri, de la 3 la 5 ani cei care vor da declarații mincinoase.

Numeroase alte reglementări, asupra cărora nu vom insista, le menționăm în cele ce urmează, pentru a surprinde prioritățile, dar și

¹⁴ *Monitorul Oficial*, nr. 260, 9 noiembrie 1944, pp. 7238-7239. A. N. S. J. MM, *Fond Prefectura Județului Maramureș*. Biroul Armistițiului, dosar 60/1945, f. 35.

multitudinea și complexitatea de preocupări ale statului român în vederea creării cadrului legislativ și instituțional privind aplicarea Armistițiului: de la predarea rublelor¹⁵, înființarea și funcționarea centrelor de internare¹⁶ ori sancționarea celor care găzduiau supuși inamici¹⁷, dispoziții privitoare la repatriatii aliați¹⁸, regimul bunurilor supușilor Statelor cu care România se afla în stare de război¹⁹, plata produselor petrolifere preluate de autoritățile sovietice²⁰, sancționarea unor infracțiuni săvârșite contra militarilor armatelor aliate, ori a celor care sabotau Convenția de Armistițiu²¹, la reglementări privind consumul, vânzarea, cumpărarea și circulația produselor agricole, colectarea laptelui și obligațiile producătorilor de lapte, ori a tăierilor de animale și consumului de carne²², rechiziționări de furaje și de autovehicule²³, autorizarea de cheltuieli, înființarea de instituții, oficii și servicii²⁴.

Toate aceste reglementări legislativ-administrative scot în evidență faptul că Guvernul, poporul român, au încercat să ducă la îndeplinire în mod responsabil clauzele Armistițiului. Efortul uriaș depus de România pentru îndeplinirea obligațiilor asumate prin Convenția de Armistițiu, în perioada

¹⁵ Legea nr. 558, publicată în *Monitorul Oficial*, nr. 255, din 3 noiembrie 1944.

¹⁶ Regulament publicat în *Monitorul Oficial*, nr. 258, din 6 noiembrie 1944.

¹⁷ Legea nr. 604, publicată în *Monitorul Oficial*, nr. 278, din 30 noiembrie 1944.

¹⁸ Decizia nr. 20.001 a M.A.I., publicată în *Monitorul Oficial*, nr. 290, din 14 decembrie 1944 și Decizia publicată în *Monitorul Oficial*, nr. 298/1944.

¹⁹ Legea nr. 644, publicată în *Monitorul Oficial*, nr. 294, din 19 decembrie 1944.

²⁰ Jurnalul nr. 963, publicat în *Monitorul Oficial*, nr. 6, din 9 ianuarie 1945.

²¹ Legea nr. 10, publicată în *Monitorul Oficial*, nr. 7, din 10 ianuarie 1945; Legea nr. 651, publicată în *Monitorul Oficial*, nr. 296, din 21 decembrie 1944, cu rectificarea publicată în *Monitorul Oficial*, nr. 24, din 31 ianuarie 1945.

²² Legea nr. 53, publicată în *Monitorul Oficial*, nr. 20, din 26 ianuarie 1945; Decizia nr. 1972, publicată în *Monitorul Oficial*, nr. 28, din 5 februarie 1945, completată cu Decizia nr. 1973/1945, publicată în *Monitorul Oficial*, nr. 28, din 5 februarie 1945; Decizia Nr. 1982, publicată în *Monitorul Oficial*, nr. 32, din 9 februarie 1945.

²³ Jurnalul Consiliului de Miniștri din *Monitorul Oficial*, nr. 52, din 4 martie 1945; Jurnalul Consiliului de Miniștri Nr. 446, publicat în *Monitorul Oficial*, nr. 69, din 24 martie 1945.

²⁴ Legea nr. 615, pentru înființarea Comisariatului General pentru preluarea, conservarea, controlul, administrarea și lichidarea unor întreprinderi și bunuri (publicată în *Monitorul Oficial*, nr. 281, din 3 decembrie 1944); Legea nr. 91, pentru înființarea Casei de Administrare și Supraveghere a Bunurilor Inamice (publicată în *Monitorul Oficial*, nr. 33, din 10 februarie 1945); Jurnalul nr. 238, de înființare a Oficiilor Bunurilor Inamice (publicat în *Monitorul Oficial*, nr. 37, din 15 februarie 1945); Legea nr. 126, pentru înființarea Secretariatului General pentru restituirea bunurilor luate de pe teritoriul U.R.S.S. (publicată în *Monitorul Oficial*, nr. 45, din 24 februarie 1945); Decizia nr. 33.772 K, de înființare a Serviciului Financiar al Armistițiului (publicată în *Monitorul Oficial*, nr. 45, din 24 februarie 1945).

12 septembrie 1944 – 31 martie 1947, a fost evaluat de specialiștii Ministerului de Finanțe din acea vreme la o valoare totală a cheltuielilor de aproximativ 1,1 miliarde de dolari, la care s-a adăugat și diminuarea averii naționale, prin jafurile și sechestrările operate de către Armata Roșie (circa 410-430 milioane dolari)²⁵. Prin maniera originală de interpretare a prevederilor Convenției de Armistițiu, autoritățile sovietice au urmărit preluarea din România a unor cantități uriașe de bunuri în scopul de a redresa propria economie, ignorând respectarea normelor de drept internațional.

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Maramureș, *Fond Prefectura Județului Maramureș. Biroul Armistițiului*, dosarul nr. 60/1945.

Colecția *Monitorul Oficial*, 1944, 1945.

Faur, Antonio, *Măsuri legislative și economico-administrative de aplicare a Convenției de Armistițiu (sept. 1944 – mai 1945). Documente*, Oradea, Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri”, 1995.

Irimia, Mihai, *Consecințele economice ale actului de la 23 august 1944*, București, Academia de Studii Economice, 2000.

²⁵ Mihai Irimia, *Consecințele economice ale actului de la 23 august 1944*, București, Academia de Studii Economice, 2000, p. 140.

**Comemorarea a 75 de ani a
Eroilor Școlii de Subofițeri Rezervă Infanterie – Radna
căzuți la datorie la Păuliș - Miniș - Ghioroc - Cuvin
între 14-20 septembrie 1944**

**The 75th Commemoration of the Heroes of the Infantry
Reserve NCO School in Radna Killed in the Line of Duty at
Păuliș - Miniș - Ghioroc – Cuvin Between 14-20 September
1944**

*Puiu Emilian VALEA
Societatea Numismatică Română Secția Arad*

Abstract

Between September 14 and 20, 1944, the students of the Infantry Reserve Non-Commissioned Officers School – Radna fought heroically at Păuliș, Miniș, Ghioroc and Cuvin and managed to stop the advance of Horthy's enemy troops, although the latter had the clear advantage in soldiers and weapons. Their heroism caused the school to be summoned by the Army Agenda. On the occasion of the 75th anniversary of their heroic sacrifice, the commemoration of the fallen heroes took place at the Church in Miniș.

Keywords: *Infantry, Non-Commissioned Officers School, Radna, heroism, Păuliș, September 1944*

După luptele de curățire din zilele de 27, 28 și 29 august 1944 și acțiuni lipsite de umanitate, întreprinse de inamic la aeroportul Arad, acțiuni care violau legile internaționale ale războiului: bolnavii din spitale schingiuiți, prizonieri batjocoriți, fete și femei violate, bătrâni uciși fără nici un motiv, la comanda Școlii de Subofițeri Infanterie Rezervă Radna, se afla Colonelul Alexandru Petrescu un brav vânător de munte, care a reușit să le transmită subordonaților o indestructibilă armonie și o disciplină de fier.

Evenimentele din 14-20 septembrie 1944, găsesc Școală pregătită pentru marea luptă de eliberare, luptă care spiritual o începuseră din prima zi a înființării școlii.

În data de 11 septembrie 1944, Cap. Dumitru Iancu – șeful biroului operații, prezintă Ordinul de Operații nr. 1 prin Punctul de Control Barațca – Casa Birtolon.

I. Școală de Subofițeri Rezervă Infanterie Radna cu două Batalioane:
- o baterie grea de 120m/m va apăra defileul Mureșului între Păuliș-Miniș-Ghioroc-Cuvin pe comunicația Arad-Păuliș.

II. Dispozitiv:

1. Batalionul II Școala de Subofițeri Rezervă Infanterie Radna cu un pluton de mitraliere, un pluton de aruncătoare 81,4 m/m să oprească comunicația inamicului pe ruta Arad-Păuliș;

2. Batalionul I ale Școlii de Subofițeri Rezervă Infanterie Radna cu un pluton de mitraliere va opri comunicația pe ruta Sâmbăteni - Ghioroc și pe calea ferată Arad-Ghioroc. Se asigură și pe liziera de vest și nord de Cuvin;

3. Legătura între batalioane se va realiza cu câte o grupă de luptă de fiecare batalion la 1,5 km vest de Miniș. Batalionul II va căuta pe Mureș spre sud legătura cu Școala de Ofițeri Arad din sectorul Neudorf;

4. Rezerve: Compania din Batalionul II Școală de Subofițeri, la Barațca (P.C. Casa Birtolon).

5. Pe restul sectorului - patrulări.

III. Artileria:

Batalionul Cap. Pruneș, Divizionul 61 Artilerie Grea în sprijin direct.

a) În funcție se va acționa pe direcțiile Arad-Păuliș și Arad-Ghioroc contra blindatelor și a elementelor purtate;

b) Trageri de oprire în fața dispozitivului de infanterie;

c) Aruncătoarele de 120m/m sub comanda Cap. Pruneș care le va coordona focul cu piesele de artilerie;

IV. Lucrări de organizarea terenului pentru întregul comandament.

V. Transmisiuni:

1. Punct Control la Barațca (Casa Birtolon). Batalioanele vor stabili legătura cu P.C. Barațca – Casa Birtolon. Transmisiunile: telefonia, mixte (rețea permanentă și de companie).

VI. Împrospătări și evacuări:

- hrana caldă pe poziție;

- muniție 3 unități de foc;

- aprovizionarea și evacuarea la Școală (Cazarma Radna).

În 12 septembrie 1944 Aradul este traversat de trupele maghiare comandate de Vitez-ul Orbay. Convoaie de refugiați plecau spre Radna. Căruțe cu cai și care cu boi, oameni bătrâni cu copii și femei treceau din Podgorie (Cuvin, Ghioroc, Miniș) peste dealuri spre Cladova.

În ziua de 13 septembrie 1944 cad primii elevi la Barațca sub bombardamentul Stukas-urilor (avioane de mici dimensiuni care puteau zbura la înălțimi foarte joase).

În 15 septembrie 1944, tot o zi nefastă pentru Compania a VI-a cade eroic Cap. Fătu Ioan și locțiitorul lui Slt. Cismaru Gheorghe la Păuliș.

Această zi de 15 septembrie este printre cele mai crâncene, când inamicul în înclăștarea disperată, făcea ultimele eforturi să reziste. Înfruntat și respins în toate încercările, inamicul hotărăște să dezlănțuie un atac general, astfel că pe toata lungimea frontului se fac eforturi disperate .

În fata Minișului la cota 365 devine un adevărat iad.

Rândurile elevilor de la Radna se răriseră simțitor, deoarece mai bine de 100 de oameni (elevi) fuseseră scoși din luptă (morți sau răniți).

În ciuda presiunilor din ce în ce mai puternice a inamicului, printr-o manevră abilă, comandanții hotărăsc o strategie de învăluire și astfel aproape două companii maghiare (350 de oameni) pierd legăturile cu ai lor și sunt făcuți prizonieri, dar totuși ei atacă încontinuu.

Pierderile, deși sunt inegale, slăbesc rezistența elevilor Școlii și astfel moartea ajunge și la Miniș în 17 septembrie:

1. Elev Sergeant Băbălau Alexandru ctg. 1645, Compania II-a;
2. Elev Sergeant Jianu D. Scarlat ctg. 1945, Compania II-a;
3. Elev Sergeant Selea I. Constantin ctg. 1945, Compania II-a;
4. Elev Sergeant Dumitrescu Șt. Ion ctg. 1945, Compania II-a;
5. Elev Sergeant Lungulescu C-tin ctg. 1945, Compania I-a, căzut la

Biserica din Miniș

6. Elev Sergeant Atanasiu C-tin ctg. 1945, Compania I-a, căzut la Biserica din Miniș;

7. Elev Sergeant Bălan Bălan ctg. 1945, Compania I-a, căzut la Biserica din Miniș;

8. Elev Sergeant Ivan D. Nicolae ctg. 1945, Compania VI-a, căzut eroic în 18 septembrie.

Ziua de 17 septembrie 1944 dimineața este a 4-a zi de lupte înverșunate. Terenul de la Miniș plin de acoperiri este în favoarea inamicului mult superior ca număr și mai ales abundența logisticii automate, oferindu-le posibilitatea să se apropie până la distanțe de asalt, cât și zgomotul pistoalelor-mitralieră și perdelelor de grenade.

În dimineața aceleiași zile de 17 septembrie, Slt. Radu cu cei 14 elevi nu reușeau să acopere toată partea de est a Minișului și ziua în care o ultimă forțare inamică avea să se izbească de rezistența Plutonului II

comandat de Slt. Popescu Darius, un oltean, vlăstar al Doljului care cade și el eroic tot la Miniș

Biserica Greco Orientală (Ortodoxă) cu Hramul - 40 de Mucenici a fost bombardată în 19 septembrie 1944 de către trupele hortiste.

Ministerul de Război prin Ordinul de Zi nr. 15 din 14 noiembrie 1944

Școala de Subofițeri Rezervă Infanterie – Radna, comandată de Colonelul Alexandru Petrescu, s-a acoperit de glorie după luptele din 14-20 septembrie 1944 în regiunea Păuliș-Miniș-Ghioroc-Cuvin.

Datorită rezistenței îndârjite a elevilor și Conducerii pricepute, s-a reușit ca timp de o săptămână să sfărâme puternicele atacuri inamice, sprijinite de care de luptă, care căutau să pătrundă pe Valea Mureșului spre inima Ardealului.

Alături de elevii Școlii de Subofițeri s-au bătut cu aceeași bravură Batalionul I al Regimentului 96 Infanterie și Divizionul 61 Artilerie Grea.

Pentru exemplul strălucit de bravură și spirit de sacrificiu de care au dat dovadă elevii Școlii de Subofițeri Rezervă Infanterie – Radna și unitățile de întărire se citează prin Ordin de Zi pe de Armată.

În fata eroilor căzuți, ne înclinăm cu adâncă reculegere!

Semnează:

Președintele Consiliului de Miniștri și

Ministrul de Război

Ad-Interim

General de Corp de Armată

Adjutant C. Sănătescu

Pentru conformitate,

DIRECTOR DE CABINET

Colonel P. Caramitru

Duminică 15 septembrie 2019 ora 11:30 au avut loc festivitățile prilejuite de comemorarea a 75 de ani de la tragicele evenimente din zilele de 14-20 septembrie 1944, ale Elevilor Școlii de Subofițeri Rezervă Infanterie – Radna căzuți la datorie la Miniș, precum și a bombardării Bisericii Ortodoxe cu Hramul celor 40 de Mucenici prin oficierea unui parastas de obște.

Oficierea acestora a avut loc la Biserica din Miniș.

BIBLIOGRAFIE

Supliment al revistei *Gând Tineresc*, Radna 1944.

Tribuna Română, nr. 225, 7 octombrie 1944.

Voința Transilvaniei, nr. 232, 15 octombrie 1944.

Atitudinea României față de criza din Cehoslovacia din anul 1968 reflectată într-un document transmis conducerii Partidului Comunist Chinez

Romania's Attitude to the 1968's Czechoslovak Crisis Reflected in a Document Sent to the Leadership of the Chinese Communist Party

*Adrian DEHELEANU
Complexul Muzeal Timișoara*

Abstract

*The year 1968 appears to be more than just a key moment in the Romanian-Soviet relations. Ceaușescu took advantage of his position to bolster both his internal legitimacy and external recognition in order to accelerate a personal agenda. Since 1968, the system that he would develop in the next decades had begun to take clear shape. **In 24th of July 1968, from Bucharest**, Emil Bodnăraș sent a message to the Communist Party of China leadership concerning the Romanian Communist Party's position on the developments in the Czechoslovak Socialist Republic. The Bucharest leadership perceived the Prague events filtered through the Romanian national-communism, as having an anti-Soviet nature, an attempt of the Czechoslovak communists to escape from Moscow's control. The essence of the Prague Spring and the democratization of the regime are totally disregarded. Emil Bodnăraș drawn the scenario of the Soviet invasion in Czechoslovakia and expressed the concern that 'the military adventure' could aim at other states too. For that reason, he asked the Chinese leaders to carefully watch the development of the Czechoslovak crisis and to try and prevent 'the occurrence of an adventure of the CPSU, of the Soviet Union'. The Prague Spring temporarily put Romanian foreign policy back on the old path established by Gheorghiu-Dej in the early 1960s. Relations with China as a counter-balance to the USSR were again developed.*

Keywords: *The Prague Spring, communism, invasion, 1968, international relations, dictatorship.*

Anul 1968 apare ca un moment-cheie nu numai în ceea ce privește raporturile româno-sovietice. Ceaușescu profită de pozițiile obținute printr-o legitimitate pe plan intern și recunoașterea pe plan extern pentru accelerarea unei viziuni personale asupra politicii pe care vrea s-o pună în aplicare. Din 1968 apar clar germenii sistemului pe care-l va dezvolta în deceniile următoare. Anul 1968 a fost crucial pentru stabilirea viitorului

comunismului național românesc și a evoluției sale către „socialismul dinastic” în care se va transforma în final ceaușismul¹.

În perioada 14-18 mai 1968 are loc vizita în România a președintelui Franței, generalul Charles de Gaulle, prima a unui șef de stat francez. Discuțiile cu Nicolae Ceaușescu au în vedere extinderea relațiilor economice și tehnico-științifice, situația politică internațională, principiile care trebuie să stea la baza relațiilor dintre state².

Totodată între 15-17 august 1968 are loc vizita oficială în Cehoslovacia a unei delegații de partid și de stat, conduse de Nicolae Ceaușescu. Au loc convorbiri cu Alexander Dubcek, secretarul general al Partidului Comunist din Cehoslovacia (1968-1969), inițiatorul unor profunde reforme social-economice („Primăvara de la Praga”). Este semnat Tratatul de prietenie, colaborare și asistență mutuală româno-cehoslovac, pe o perioadă de 20 de ani. Deși are rezerve față de programul liberal de reforme al liderului cehoslovac, Ceaușescu se exprimă pentru dreptul poporului de a aplica reforma potrivit intereselor și aspirațiilor sale³.

În perioada 20-21 august 1968 trupele țărilor Tratatului de la Varșovia, cu excepția României, invadează Cehoslovacia. Decizia aparține sovieticilor, care au susținut că reformele inițiate de comuniștii cehoslovaci pun în pericol nu doar comunismul din această țară, ci din întreaga lume. Arogarea dreptului de a interveni prin orice mijloace în cazul unui pericol la adresa existenței socialismului („doctrina Brejnev”) era în același timp modalitatea de conservare a sferei sovietice de influență⁴.

La data de 21 august 1968 are loc Ședință comună a C.C. al P.C.R., a guvernului și a Consiliului de Stat, la care este denunțată intervenția în Cehoslovacia. Se cere „retragerea grabnică a trupelor celor cinci țări” ale Tratatului de la Varșovia. În aceeași zi este organizată o mare adunare populară, în Piața Republicii (azi Piața Revoluției) din București. Cei peste 100.000 de participanți aclamă, cu sinceritate, discursul lui Nicolae Ceaușescu, în care acesta condamnă cu hotărâre intervenția sovietică în Cehoslovacia. Această poziție a generat în perioada următoare un val de înscrieri în partid și un nivel record de popularitate pentru regim. România și-a consolidat poziția nonconformistă în cadrul țărilor comuniste, având relații privilegiate cu Occidentul⁵.

¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), *fond CC al PCR- Secția Relații Externe*, dosarul nr. 127/1968, f. 17.

² *Ibidem*, f. 18.

³ *Ibidem*, f. 22.

⁴ *Ibidem*, f. 23.

⁵ *Ibidem*, f. 24.

Privind retrospectiv se poate observa că încă din 1965 relațiile dintre noul lider de la București, Nicolae Ceaușescu și URSS, care se înfiripă chiar la catafalcul lui Gheorghiu-Dej, ies din logica confruntării al cărei moment culminant fusese declarația din aprilie 1964. Atât delegația română, cât și cea sovietică aruncă responsabilitatea pentru tensiunile din trecut pe foștii lideri (Gheorghiu-Dej și Nikita Hrușciiov) și promet să colaboreze în viitor, „împotriva imperialismului”, „pentru libertatea popoarelor asuprite”. Era un context propice calmării divergențelor din trecut, iar elita comunistă de la București l-a folosit. Totodată, Ceaușescu nu era dispus să renunțe la dividendele pe care autonomia (de multe ori doar retorică!) față de Moscova le aducea Bucureștiului: sprijin financiar și tehnologic din partea Occidentului pentru industrializarea României. În fond, Ceaușescu continuă linia politică a lui Gheorghiu-Dej. Cu unele corecții semnificative, totuși. Chiar dacă se legitimase ca lider al comunismului național și era sprijinit de echipa de ilegaliști din închisori, el a recuperat și membrii vechii gărzi provenite din emigrația moscovită. A dat semnale ambigue Moscovei. Pe de o parte, cere documentele din ilegalitate ale PCdR, din arhiva Cominternului, și vorbește despre tezaurul României liderilor sovietici, fiind atent ca aceste probleme să nu devină publice, iar pe de altă parte, încearcă să câștige simpatia oficialităților sovietice, invitându-le să-și petreacă concediul în România⁶.

Primăvara de la Praga reasează temporar România pe vechile fâgașuri de politică externă, fixate de Gheorghiu-Dej la începutul anilor 1960. Relația cu China, contrapondere la URSS, recapătă contur. Iugoslavia lui Tito devine un partener și un aliat dorit. Iar intervenția Pactului de la Varșovia în Cehoslovacia, din august 1968, era privită de Ceaușescu în paradigma declarației din aprilie 1964, ceea ce-l face să se simtă amenințat. Conducerea României a fost luată prin surprindere și manifestă unanim o agresivitate antisovietică, pe o tradiție națională de rusofobie. Teama de o iminentă intervenție sovietică este evidentă, de unde măsurile concrete pentru organizarea apărării. Efortul principal rămâne preîntâmpinarea pe căi diplomatice a presupusei amenințări. Pentru o apărare eficientă, Ceaușescu și Emil Bodnăraș s-au întâlnit la Vârșeț cu Tito, la 24 august. Însă experimentatul lider iugoslav nu credea în iminența unei invazii sovietice împotriva României și-i liniștește pe liderii de la București dându-le anumite asigurări privind aprovizionarea cu arme și muniții și posibilitatea retragerii pe teritoriul Iugoslaviei. Întâlnirea din ziua următoare cu ambasadorul sovietic și remiterea de către acesta a unei scrisori a conducerii PCUS vor

⁶ *Ibidem*, f. 25.

schimba radical datele problemei. Pe fond, România a avut aceeași poziție ca și URSS privind împiedicarea discutării problemei cehoslovace de către Consiliul de Securitate al ONU și a înființării unui guvern cehoslovac în exil⁷.

Interpretarea evenimentelor din Cehoslovacia a fost constant făcută prin grila național-comunistă. Conducerea PCR vedea în mișcările din Cehoslovacia doar o tentativă de a ieși de sub tutela Moscovei. Esența Primăverii de la Praga, democratizarea regimului, este complet ignorată. Prologul acestei transformări l-a constituit Conferința Națională a partidului din decembrie 1967 (prima adunare de acest fel din octombrie 1945), la care Ceaușescu a respins sugestiile reformiștilor de la vârf de a recunoaște rolul relațiilor de piață în socialism și a apărut preceptele tradiționale staliniste privind rolul preponderent al industriei grele și nevoia de a dezvolta mai departe economia de comandă. La această conferință, Chivu Stoica, un vechi militant al partidului, a demisionat din funcția de președinte al Consiliului de Stat și a fost înlocuit de Ceaușescu. În mai puțin de trei ani de la moartea lui Gheorghiu-Dej, succesorul său devenise conducătorul incontestabil atât al partidului, cât și al statului⁸.

În aprilie 1968, cu ajutorul oamenilor săi credincioși din aparatul de partid, Ceaușescu a lansat un atac radical la adresa liderului defunct, Gheorghiu-Dej. Plenara Comitetului Central din 22-25 aprilie 1968 a dezvăluit intenția lui Ceaușescu de a-și consolida legitimitatea printr-o acuzație gravă la adresa abuzurilor comise de predecesorul său. Făcând public rolul jucat de Gheorghiu-Dej în atrocitățile staliniste din anii 1950, Ceaușescu și-a cultivat propria imagine de restaurator al legalității. Reabilitarea lui Lucrețiu Pătrășcanu și a altor lideri comuniști executați sau închiși sub Gheorghiu-Dej a consolidat poziția de apărător al legalității socialiste a secretarului general. Atacul nu a fost îndreptat numai împotriva lui Gheorghiu-Dej, ci și împotriva celor mai apropiați acoliți ai săi. Alexandru Drăghici, fostul ministru de Interne, a fost exclus din partid, iar Ceaușescu a menționat că și alți foști membri ai Biroului Politic din timpul lui Gheorghiu-Dej erau vinovați pentru abuzurile din anii 1950. Drăghici, executantul, și Gheorghiu-Dej, inspiratorul acestuia, au fost aspru criticați pentru greșelile perioadei staliniste, în timp ce nimeni nu a pomenit despre implicarea lui Ceaușescu în acele evenimente⁹.

⁷ *Ibidem*, f. 27.

⁸ *Ibidem*, f. 28.

⁹ *Ibidem*, f. 30.

Pe lângă Pătrășcanu și Foriș, au fost reabilitați și alți militanți comuniști importanți, inclusiv cei căzuți victime în timpul Marii Epurări staliniste, precum și Miron Constantinescu, Constantin Doncea și Dumitru Petrescu. Destalinizarea simulată a lui Ceaușescu a urmat, mai degrabă, linia reținută a lui Novotny sau a lui Jivkov, decât linia mai puțin conciliatoare a lui Gomulka. Ceaușescu a încercat să câștige favorurile supraviețuitorilor partidului din perioada de ilegalitate (1924-1944), cărora li s-a cerut să-și scrie „memoriile” în scopul: (1) de a arăta că Gheorghiu-Dej nu fusese decât un membru marginal al partidului în perioada de clandestinitate; și (2) de a amplifica rolul jucat de Ceaușescu în istoria mișcării revoluționare¹⁰.

Comisia însărcinată cu reabilitarea lui Pătrășcanu a fost condusă de Gheorghe Stoica, un veteran al partidului din ilegalitate și aparatcic cominternist, de Vasile Patilineț, secretarul Comitetului Central însărcinat cu Securitatea, și de colonelul Grigore Răduică, șeful Secției Militare a Comitetului Central. Deși comisia a discutat și reabilitarea politică a Anei Pauker, nu s-a făcut nici un anunț public în legătură cu această problemă spinoasă. În septembrie 1968, un comunicat al Tribunalului Suprem a anunțat reabilitarea judiciară a lui Vasile Luca și a celor asociați cu acesta, condamnați în 1954 în baza unor acuzații inventate. Tablouri reprezentându-i pe Ana Pauker, Vasile Luca și Teohari Georgescu au fost expuse în cadrul expoziției permanente de la Muzeul de Istorie a Partidului¹¹.

Tot în aprilie 1968, așa cum am menționat Charles de Gaulle a vizitat România și l-a felicitat pe Ceaușescu pentru pretinsa sa independență. Linia independentă a politicii externe promovate de Ceaușescu ilustra versiunea de comunism reformist a acestuia. El și-a distanțat țara de Uniunea Sovietică menținând relații diplomatice cu Israelul după 1967 și, printr-o mișcare spectaculoasă, condamnând cu vehemență invadarea Cehoslovaciei de către trupele Pactului de la Varșovia, sub conducerea sovieticilor, în august 1968¹².

Condamnarea de către Ceaușescu a intervenției Pactului de la Varșovia în Cehoslovacia merită o analiză mai detaliată, chiar dacă la atâția ani după evenimente se poate spune că Primăvara de la Praga nu a fost altceva decât o iluzie politică. Primăvara de la Praga a reprezentat una dintre crizele de succesiune ale comunismului mondial, inaugurate de Revoluția maghiară în 1956. Lecția maghiară, după cum a afirmat Alexander Dubcek, a influențat în mod esențial stabilirea tacticii liderilor cehoslovaci, precum și

¹⁰ *Ibidem*, f. 32.

¹¹ *Ibidem*, f. 34.

¹² *Ibidem*, f. 38.

deciziile luate de țările din Pactul de la Varșovia. Structurile de putere care se conturau la București, limitele reformelor inițiate de Ceaușescu și măsura în care comuniștii români aprobau abandonarea treptată a modelului bolșevic în favoarea unui mai democratic au fost factorii-cheie care au dus la „excepționalismul” românesc în comparație cu experimentul cehoslovac¹³.

Pentru a reconstitui contextul istoric al Primăverii de la Praga, trebuie menționat că au existat evenimente importante care au precedat-o: îndepărtarea lui Hrușciiov în octombrie 1964 și ascensiunea echipei Brejnev-Kosîghin – cu alte cuvinte, abandonarea reformelor dublată de o restalinizare parțială în URSS, persecutarea disidenței intelectuale la Moscova, care a culminat cu faimosul proces Andrei Siniavski – Iuri Daniel în 1966, nașterea eurocomunismului odată cu „nota memorialistică” a liderului comunist italian Palmiro Togliatti, scrisă la Ialta în URSS, cu puțin înainte de moartea sa în vara lui 1964, intensificarea polemicii sino-sovietice și ruptura inevitabilă din lumea comunistă. În România, Congresul al IX-lea a marcat ambivalența acelei perioade: pe de-o parte, o deschidere în stil titoist și autonomie externă, iar pe de altă parte, concentrarea puterii în mâinile lui Ceaușescu și ale susținătorilor săi necondiționați. Prin urmare, paradoxul care a alimentat pretenția lui Ceaușescu de a fi recunoscut ca un exponent al liniei bazate pe suveranitate și demnitate națională a devenit evident mai ales după 1968. Dialectica destalinizării și desovietizării evoluase și numai după august 1968 a devenit clar că balanța se înclina în favoarea celei din urmă¹⁴.

În România, Ceaușescu a continuat să exercite controlul absolut, în ciuda declarațiilor prietenești la adresa noii conduceri de la Praga. Programul de Acțiune al Partidului Comunist din Cehoslovacia, adoptat în aprilie 1968, a fost publicat doar fragmentar, evitându-se orice referire la abolirea cenzurii și la înființarea unor asociații politice și culturale independente. Ceaușescu a folosit reabilitarea lui Lucrețiu Pătrășcanu și a altor persoane persecutate pe vremea lui Gheorghiu-Dej pentru a-și consolida propria-i poziție în partid și nu pentru a formula o condamnare radicală a poliției secrete. Rolul jucat de conducerea de partid în îngăduirea (sau chiar plănuirea) terorii staliniste a fost limitat în mod convenabil doar la Gheorghiu-Dej și la Drăghici. Stalinismul nu a fost niciodată examinat cu seriozitate și în mod autocritic în România de dinainte de 1989. Nici una

¹³ *Ibidem*, f. 43.

¹⁴ *Ibidem*, f. 48.

dintre figurile democratice de frunte ale României, care sfârșiseră ca victime ale represiunii staliniste, nu a fost reabilitată sub Ceaușescu¹⁵.

Departate de a recunoaște rolul pieței în economie, comuniștii români au continuat să ceară realizarea unei rate ridicate de creștere industrială, bazându-se pe un model anacronic de autosuficiență economică. Solidarizarea lor cu Dubcek a fost determinată de respingerea comună a pretențiilor imperialiste ale URSS, și nu pe asemănări în privința politicii interne. Atunci când un grup de intelectuali a publicat la Praga, în iunie 1968, „Manifestul celor două mii de cuvinte”, presa strict supravegheată de la București a ignorat complet acest apel pentru un pluralism accentuat în cadrul sistemului. Abandonarea leninismului ca ideologie a partidului nu se afla pe ordinea de zi la București¹⁶.

Această perioadă a cunoscut apariția a ceea ce mai târziu a devenit cunoscută sub numele de Doctrina Brejnev a suveranității limitate, pe baza căreia a fost justificată intervenția forțelor Pactului de la Varșovia în Cehoslovacia, în august 1968. (În realitate, aceasta a fost doar o reformulare a mai vechii dogme a solidarității necondiționate față de URSS.) În cazul Primăverii de la Praga, Ceaușescu a jucat cu abilitate cartea independenței și antisovietismului. Opoziția sa față de intervenția Moscovei în Cehoslovacia nu a însemnat însă un sprijin acordat socialismului democratic, ci numai refuzul de a da curs dorințelor Kremlinului de a controla întregul bloc - cu alte cuvinte, al dreptului națiunilor din Pactul de la Varșovia de a interveni în afacerile interne ale statelor membre. La fel ca în epoca Solidarității în Polonia sau ca pe vremea lui Gorbaciov, Ceaușescu a respins orice reformă reală ca fiind o „trădare a principiilor socialiste”. Sfidarea hegemoniei sovietice l-a ajutat pur și simplu să-și construiască o imagine internațională pe care a exploatat-o ulterior fără încetare. „Scena balconului” din 21 august 1968, în timpul căreia Ceaușescu s-a adresat din balconul clădirii Comitetului Central unei mulțimi de 100.000 de persoane adunate în Piața Palatului din București și a condamnat intervenția Pactului de la Varșovia la numai câteva ore după invadarea Cehoslovaciei, care a devenit o legendă a comunismului național, nu a fost altceva decât o mascaradă, dar a funcționat: liderul neostalinist însetat de putere, lipsit de orice înclinație democratică, a reușit să trezească brusc entuziasmul popular și să câștige susținerea unei populații convinse că România va urma linia liberalizării și a apropierei de Occident. Spunând „nu” invaziei sovietice într-o altă țară socialistă, comuniștii români și-au reafirmat opoziția față de orice încercare

¹⁵ *Ibidem*, ff. 50-56.

¹⁶ *Ibidem*, ff. 57-60.

de restaurare a hegemoniei Kremlinului în interiorul blocului și asupra mișcării revoluționare mondiale¹⁷.

Pentru Ceaușescu și susținătorii săi, eșecul Primăverii de la Praga a servit la justificarea dogmei unității de nezdrunțat dintre partid, lider și națiune. Sloganul „Partidul, Ceaușescu, România” răsuna pretutindeni în acea perioadă și va fi utilizat din plin până la sfârșit. Oricine i se opunea lui Ceaușescu se făcea vinovat de subminarea acestei unități și era acuzat că servea intereselor Moscovei. Solidaritatea fictivă cu „socialismul cu față umană” din Cehoslovacia a justificat perpetuarea unui model obtuz de dictatură personală. Încercarea de a repeta scena balconului din vara lui 1968 în decembrie 1989 a reprezentat urmarea grotescă a acestui episod¹⁸.

În acest context politic intern și internațional la data de 24 iulie 1968, de la București, Emil Bodnăraș transmite conducerii Partidului Comunist Chinez poziția PCR privind evoluția situației din R. S. Cehoslovacă. Conducerea de la București interpretează evenimentele de la Praga prin grila comunismului românesc, ca având un caracter antisovietic, de ieșire a comuniștilor cehoslovaci de sub tutela Moscovei. Esența Primăverii de la Praga, democratizarea regimului, este complet ignorată. Emil Bodnăraș creionează scenariul invaziei sovietice în Cehoslovacia și formulează temerea că „aventura militară” ar putea viza și alte state. Din acest motiv, solicită conducătorilor chinezi să urmărească cu atenție evoluția crizei cehoslovace și să încerce să împiedice „producerea unei aventuri din partea PCUS, a Uniunii Sovietice”¹⁹.

Acest document consideră că este de o mare importanță motiv pentru care îl redau cu exactitate mai jos:

NOTĂ DE AUDIENȚĂ²⁰

„Tovarășul Emil Bodnăraș a invitat la 24 iulie 1968 pe însărcinatul cu afaceri a.i. al RP Chineze la București, Ma Siu-șen, în legătură cu poziția PCR privind evenimentele din RS Cehoslovacă în urma trimerii scrisorii celor 5 state socialiste (URSS, RDG, RPP, RPB, RPU), adresată CC al PC Cehoslovac”

Ex. nr. 1

NOTĂ DE AUDIENȚĂ

„În ziua de 24 iulie 1968, tovarășul Emil Bodnăraș, membru al Prezidiului Permanent, al Comitetului Executiv al CC al PCR, a invitat într-

¹⁷ *Ibidem*, ff. 61-65.

¹⁸ *Ibidem*, ff. 66-68.

¹⁹ *Ibidem*, ff. 70-72.

²⁰ ANIC, *fond CC al PCR- Secția Relații Externe*, dosarul nr. 103/1968, ff. 2-15.

o audiență pe însărcinatul cu afaceri a.i. al RP Chineze la București, Ma Siu-șen. A participat tov. Dumitru Lazăr, membru supleant al CC al PCR, adjunct al șefului Secției Relațiilor Externe a CC al PCR.

Tovarășul Bodnăraș a arătat că este împuternicit să transmită pentru conducerea Partidului Comunist Chinez câteva considerente ale conducerii PCR referitoare la situația din Cehoslovacia. Acestea – a continuat tov. Bodnăraș – sunt rezultatul analizării de către conducerea PCR a informațiilor de care dispune cu privire la situația din Cehoslovacia. Îndeosebi în ultima vreme Prezidiul CC al PCR s-a ocupat mult de această problemă. Rog ca cele ce voi spune să fie aduse la cunoștința conducerii superioare a Partidului Comunist Chinez, a tovarășului Mao Tze-dun²¹, dacă se poate cât mai repede.

În relațiile dintre partidele noastre, în situații grele, am folosit întotdeauna un limbaj deschis, ceea ce caracterizează relațiile dintre partidele noastre – atât în problemele în care am fost pe deplin de acord, și acestea sunt cele mai multe, cât și problemele în care am avut păreri diferite. Așa vom proceda și acum. Voi căuta să mă rezum la strictul necesar pentru cunoașterea situației din Cehoslovacia pentru că timpul este foarte scurt și evenimentele se desfășoară foarte repede, mai ales în aceste zile. Despre situația din Cehoslovacia se poate vorbi foarte mult pentru că ea n-a apărut ca un fulger, a fost pregătită de mult.

Ceea ce se petrece în Cehoslovacia este expresia nemulțumirii maselor muncitoare, a forțelor conștiente ale societății cehoslovace, a partidului, a covârșitoarei sale majorități față de o situație îndelungată de dependență tot mai grea economică, politică și, în ultimul timp, și militară față de Uniunea Sovietică. Este expresia, în același timp, a hotărârii forțelor conștiente și responsabile de soarta socialismului, a partidului de a schimba această stare de lucruri, de a pune capăt acestei stări de dependență, de aservire.

Sub influența dependenței economice, economia cehoslovacă s-a degradat, nivelul industriei a rămas în urmă, dezvoltarea științei de asemenea, utilajele uzinelor cehoslovace nu mai sunt la nivelul tehnicii celei mai înaintate. O țară cu vechi tradiții și un înalt nivel tehnic cum a fost Cehoslovacia a pierdut, sub influența acestei dependențe economice, capacitatea de a ține pasul cu dezvoltarea generală, a rămas în urmă. Or aceasta nu este și nu poate fi socialism. Datorită dependenței de Uniunea

²¹ Mao Tze-dun (1893-1976). Membru fondator al Partidului Comunist Chinez (1921); membru al CC al PCC (1923-1976); membru al Biroului Politic al CC al PCC (1933-1976); președinte al Republicii Populare Chineze (1954-1976).

Sovietică, în principal, Cehoslovacia a pierdut capacitatea de a-și alege și produsele de care are nevoie și calitatea lor, de a fi competitivă pe piața economică mondială. Ea a fost obligată datorită acestei dependențe să producă ce i s-a cerut și să primească ce i s-a oferit, iar din punct de vedere al valorilor să vândă ieftin și să cumpere scump. Situația este de așa natură, în prezent, în economie și industrie, încât Cehoslovaciei – dacă va reuși să se elibereze de dependență - îi vor trebui mulți ani pentru a ajunge la nivelul la care îi dă dreptul tradițiile și capacitățile ei.

Această criză profundă și fundamentală, structurală a economiei cehoslovace și-a arătat semnele cu mult timp în urmă. Deja la Congresul al XII-lea al Partidului Comunist din Cehoslovacia, la care am participat, partidul n-a mai putut veni în fața Congresului cu un plan încheiat de perspectivă, clar, care să dea clasei muncitoare, oamenilor muncii sentimentul că sunt în ascensiune, în ridicare. Hrușciiov a încercat să rezolve această problemă, într-o anumită măsură, prin planurile sale de integrare economică a noastră, a tuturor și prin specializarea în producție, crezând că astfel va putea să asigure industriei cehoslovace - înapoiată din punct de vedere tehnic - debușeuri sigure, în România, în Bulgaria, care trebuiau să producă zarzavat și furaje, să crească porci și nu să se dezvolte industrial; ele trebuiau să se mulțumească și cu produse mai slabe. Din aceasta n-a ieșit nimic până acum. Procesul de criză a economiei cehoslovace s-a agravat între timp.

O dată cu aceasta, forța conducătoare politică – PC din Cehoslovacia care are un trecut frumos de luptă, care în 1948 a demonstrat o mare capacitate de mobilizare a maselor în preluarea puterii de la burghezie, a decăzut treptat devenind un instrument al politicii sovietice în Cehoslovacia. Prin aceasta Partidul Comunist a încetat să mai exerce funcția de forță conducătoare și s-a transformat treptat într-un factor administrativ: administrator al unor interese ce nu mai erau ale poporului cehoslovac, din punctul de vedere al dezvoltării sale materiale. Printr-un șir de practici preluate din arsenalul metodelor sovietice, al lui Beria au fost înlăturați treptat toți oamenii care au avut curajul să se ridice împotriva unor asemenea rânduiri. În această privință Novotny²², după moartea lui Gotwaldt²³, și alți câțiva au jucat un rol fundamental în aservirea, și din

²² Antonin Novotny (1904-1975), prim-secretar al CC al PC din Cehoslovacia (1953-1968); președinte al RS Cehoslovacia (1957-1968).

²³ Klement Gottwald (1896-1953). Membru fondator al Partidului Comunist Cehoslovac (1921); membru al CC al PCC (din 1925); secretar al Comintemului (1935-1943); șef al PCC (1945-1953); viceprim-ministru (1945-1946) și prim-ministru al guvernului cehoslovac (1946-1948); președinte al Cehoslovaciei comuniste (1948-1953).

punct de vedere politic, a Cehoslovaciei, în anihilarea funcției conducătoare a Partidului Comunist ca forță conștientă a societății socialiste. Este clar că din moment ce partidul, ca forță conducătoare, și-a pierdut funcțiunea sa, toate relațiile, inclusiv cele din interiorul țării, s-au dezvoltat sub influența acestei situații și în felul acesta au rămas nerezolvate un mare complex de probleme economice, cele privind dezvoltarea culturală, științifică, politică, problema națională, problema perfecționării organizării statale, orientarea tineretului; toate au suferit de pe urma pierderii de către partid a acestei funcții fundamentale.

Noi trebuie să fim conștienți că stările de lucruri, așa cum s-au dezvoltat ele în România, în Cehoslovacia, în relațiile dintre partidele comuniste – dezvăluind dezacordul față de politica sovietică și așezarea relațiilor așa cum le concepe Uniunea Sovietică – au fost influențate și stimulate la vremea sa de Partidul Comunist Chinez. Românii, care s-au bucurat de privilegiul de a avea mai multe contacte cu PC Chinez, inclusiv contacte personale ca cele ale tovarășilor Ceaușescu, Maurer, Chivu, Bodnăraș și Gheorghiu-Dej, – s-au simțit sprijiniți și au avut de învățat nu puține lucruri din schimburile de păreri foarte rodnice și utile cu conducerea Partidului Comunist Chinez, în frunte cu tov. Mao Tze-dun. Aceasta a contribuit la întărirea poziției noastre, a orientării noastre politice, în apărarea principiilor independenței, egalității în drepturi, suveranității, neamestecului în treburile interne, a rolului conducător al partidului comunist, al clasei muncitoare, în construirea socialismului. Cu anii, am continuat să consolidăm aceste poziții ale noastre și am reușit poate să încurajăm și pe alții. Credem chiar că în mod sigur am influențat și pe alții, care au adoptat un curs spre afirmarea propriei personalități politice, independente de PCUS. Pe această cale, credem, au fost influențați și tovarășii cehoslovaci, după cum au fost influențați și tovarășii italieni - într-un șir de puncte de vedere, care sunt altele decât ale PCUS - iar în ultima vreme tovarășii din Cuba, care adoptă alte puncte de vedere decât ale PCUS.

Desigur, formele de manifestare a dezacordului față de politica PCUS sunt diferite în Europa de modul cum se exprimă acesta la Pekin. Acest lucru este firesc datorită faptului că și condițiile de dezvoltare sunt diferite și raportul de forțe este diferit. Una poate China și alta poate Cehoslovacia, România. Este adevărat, și China are graniță comună cu Uniunea Sovietică ca și noi, dar China are 800 milioane de oameni. Dacă aceștia vor respira la unison se mișcă atmosfera pe întregul glob. De asemenea, dezvoltarea economică și istorică este diferită în țările noastre. Mai avem și vecinătatea țărilor capitaliste, foarte dezvoltate, în care

partidele comuniste luptă cu foarte mari greutăți, în care imperialismul american are organizațiile sale militare și economice.

Prin urmare condițiile de manifestare a dezacordului nostru față de orientarea baghetei sunt fatal diferite de condițiile de manifestare a acestuia în China, dar fondul este același. Pe acest teren se dezvoltă lucrurile și în Cehoslovacia, în forma corespunzătoare situației sale, care obligă să nu poți spune lucrurilor pe nume. Tovarășii cehoslovaci nu spun în mod public lucrurilor pe nume. De ce? Pentru că nu pot. Aceasta ar constitui imediat pretext pentru o reacție brutală, foarte periculoasă. Aceasta nu înseamnă că mâine nu vor spune lucrurilor pe nume. Dar în prezent prudența le-a impus să mascheze fondul și ei vorbesc de democratizarea vieții interne, de modernizarea partidului, a întregii societăți, dar acesta este un limbaj codificat. Fondul chestiunii este cel de care vă vorbim noi. Este clar că Cehoslovacia nu se poate desprinde brusc de această dependență. Din patru automobile trei circulă cu petrol sovietic, din patru pâini trei sunt făcute din cereale obținute din combinații cu Uniunea Sovietică. Trei sferturi din producția industrială folosește materie primă sovietică. Iată prin urmare fondul problemelor așa cum ni se prezintă el astăzi, ceea ce caracterizează fenomenele care au loc în prezent în RS Cehoslovacă.

Breșnev a făcut totul pentru a-l salva pe Novotny, – a fost de 2-3 ori la Praga – dar n-a reușit și asta este foarte bine. În intervalul ianuarie-mai anul curent, sovieticii au exercitat tot felul de presiuni pentru a împiedica înlăturarea celorlalți protagoniști ai aservirii totale față de Uniunea Sovietică. N-au reușit. Au convocat la Dresda întâlnirea reprezentanților celor șase partide. Pe noi nu ne-au chemat. Au crezut că aceste presiuni, la graniță, vor împiedica procesul de eliberare care era în curs. N-au putut însă opri acest proces. A avut loc după aceea întâlnirea celor cinci de la Moscova, unde s-a încercat promovarea ideii represiei militare. Se pare că acolo tovarășii unguri au șovăit, pentru că în opinia publică ungară, în rândul clasei muncitoare, tărânimii, intelectualității, PMSU, mișcarea care are loc în Cehoslovacia este foarte populară. Această mișcare este populară pentru că în Cehoslovacia se exprimă ceea ce ungurii nu pot exprima la ei acasă, deoarece patru divizii sovietice stau permanent acolo.

Sovieticii au fost nevoiți să invite, la începutul lunii iulie, pe tovarășul Kadar²⁴, pentru a-l prelucra ca să fie de acord cu măsuri mai

²⁴ Janos Kadar, născut Giovanni Czermanik (1912-1989), membru al PC Ungar din 1931, prim-secretar (1943-1945). Adjunct al secretarului general (1946); ministru de Interne (1949-1950); condamnat la închisoare pe viață pentru acțiuni de spionaj în 1951; eliberat în 1956; prim-secretar al PMUM din 25 octombrie 1956 – 22 mai 1988. Președinte al

drastice. Se pare că el a fost nevoit să accepte, fără entuziasm însă. Au convocat apoi la Varșovia întâlnirea celor cinci la care i-au chemat și pe cehoslovaci. Pe români nu i-au chemat, nici pe alții. Tovarășii cehoslovaci au refuzat să se ducă. Noi socotim că au făcut foarte bine. Nimeni n-are dreptul să cheme ca la tribunal un alt partid. Până la convocarea întâlnirii de la Varșovia au întreprins o activitate subversivă. Sub masca unor interese comune militare au înscenat manevrele din iunie. Tovarășii cehoslovaci au crezut, ca și noi, că va fi o manevră de comandamente și state majore cu participarea exclusivă a unor unități de transmisiuni. În prezent pentru noi este clar că, fără știrea comandamentului cehoslovac, a guvernului, a partidului, au fost infiltrate în Cehoslovacia peste cinci divizii din URSS, RDG și RPU.

În afară de aceasta au invitat și au atras în Uniunea Sovietică peste 20 de membri ai Comitetului Central al Partidului Comunist din Cehoslovacia „pentru concediu”, dintre aceia mai slugarnici, ca să aibă pregătit un număr de oameni din care să formeze la nevoie un guvern, un comitet central, deci o garnitură de rezervă. În aceste condiții, când în RS Cehoslovacă existau trupe sovietice – care au uitat să se mai întoarcă acasă –când în URSS se afla un număr de activiști centrali din Cehoslovacia, deci, în condițiile unor presiuni politice și a unei atmosfere ostile în RDG, RPP, RPB și, oarecum și în RP Ungară, au convocat întâlnirea de la Varșovia.

Tovarășii cehoslovaci au refuzat să participe, și bine au făcut, dar au fost foarte prudenți. Au propus în trei rânduri să aibă loc întâlniri bilaterale cu PCUS, PCB, cu PSUG, și n-au exclus și posibilitatea unei întâlniri cu toți, însă în condiții demne. Se știe că din propunerile cehoslovace n-a ieșit nimic. A fost adoptat documentul de la Varșovia pe care noi îl calificăm ca unul dintre cele mai rușinoase. Noi cunoaștem realitățile din Cehoslovacia, nu numai din informările tovarășilor cehoslovaci ci și din observații proprii. Scrisoarea celor cinci este plină de minciuni, de rea credință; se prezintă o dezinformare, este un document destinat să arunce praf în ochii opiniei publice din cele cinci țări socialiste și, în general, din lume, să ascundă adevărul, să denigreze și să compromită lupta eroică a PC din Cehoslovacia pentru eliberarea de aservire și pentru recăpătarea funcției sale”. Desigur, în Cehoslovacia mai există rămășițe ale reacțiunii, elemente șovăitoare în problema de bază: socialism sau nesocialism; Cehoslovacia este vecină cu RFG – și deci cu americanii – de unde se pot infiltra agenți; în Cehoslovacia există elemente care profită de stările de criză pentru a promova idei

Consiliului de Miniștri 1956-1958 și 1961-1965 și președinte al Consiliului de Stat (1965-1988).

anarhice și idei antisocialiste. Toate acestea sunt adevărate. Dar aceste elemente sunt izolate: câțiva scriitori, intelectuali, nu este vorba de clasa muncitoare, de partid, de forțele armate ci de elemente izolate.

În legătură cu documentul adoptat la Varșovia, Prezidiul CC al PC din Cehoslovacia a hotărât să convoace Plenara Comitetului Central, întrucât documentul era adresat CC al PC din Cehoslovacia. Cei cinci au crezut că Prezidiul nu va convoca Plenara, de frica de a nu se izbi de o majoritate, care să susțină scrisoarea de la Varșovia, fapt care urma să fie speculat împotriva conducerii PC din Cehoslovacia. Această manevră a fost înțeleasă foarte bine de Prezidiu, care a convocat Plenara Comitetului Central dar a mai invitat și delegați aleși pentru congresul extraordinar al Partidului. Din cei 21 vorbitori la Plenară, doar unul a avut anumite șovăieli, dar când răspunsul a fost supus aprobării s-a realizat unanimitatea. În acest timp au avut loc ședințe ale activului de partid din forțele armate, Adunării Naționale, Frontului Național, CC al PC din Slovacia. Peste tot, forțele organizate ale clasei muncitoare au aprobat această poziție. Aceasta este realitatea.

În Cehoslovacia nu socialismul este în pericol ci bagheta, dominația PCUS sunt în pericol. Cunoașteți foarte bine. Le este teamă de emanciparea poporului cehoslovac pentru că aceasta va încuraja procesul de emancipare generală de sub bagheta PCUS, în Ungaria, în Polonia, în RDG, în Bulgaria. Aceasta va ajuta celelalte partide să judece cu propriul cap. Partidul Comunist Francez a suferit în recente alegeri o grea înfrângere. De ce? În fond, pentru că, în timpul acestei crize, n-a avut propria sa personalitate ci o poziție șovăitoare, neclară sub influența directivelor lui Suslov²⁵ și Ponomariov²⁶. PC Italian și-a consolidat puternic pozițiile în alegeri (desigur, el este departe de a avea puterea politică). De ce? Pentru că a acționat și acționează cât poate după capul său. Desigur, nici acolo procesul de clarificare nu este desăvârșit dar se va clarifica.

Constatând că în Cehoslovacia nu pozițiile socialismului sunt în pericol, partidul nostru și-a fixat poziția despre care însărcinatul nostru cu

²⁵ Mihail Andreevici Suslov (1902-1982). Membru al CC al PCUS; redactor-șef al ziarului *Pravda* (1949-1951); membru al Prezidiului CC al PCUS (1952-1953, 1955-1982); secretar al CC al PCUS (1947-1982). A fost membru al complotului care l-a înlăturat pe Hrușciiov (1964), unul din cei mai influenți ideologi ai PCUS, susținând o linie conservatoare.

²⁶ Boris Nikolaevici Ponomariov (1905-1995). Membru al PCUS din 1919; activist de partid, șeful Secției CC al PCUS pentru relațiile cu partidele comuniste (1955-1986); secretar al CC al PCUS (1961-1986); membru supleant al Prezidiului CC al PCUS (din 1972).

afaceri a.i. la Pekin a informat CC al PC Chinez pentru tovarășul Cen I²⁷. Această poziție am adus-o la cunoștința tuturor partidelor comuniste cu care avem relații. Nu numai PCR și Republica Socialistă România, dar și alte partide au luat poziție și au sprijinit orientarea Partidului Comunist din Cehoslovacia, i-au acordat în acest fel sprijin și i-l acordă în continuare. În legătură cu aceasta au fost publicate multe materiale.

Partidul Comunist Francez a șovăit. Rochet²⁸ s-a dus la Moscova să se documenteze, înainte de Plenara CC al PC din Cehoslovacia, a lansat ideea consfățuirii reprezentanților partidelor comuniste din Europa, cu alte cuvinte, ideea ca PC din Cehoslovacia să fie judecat de toți din Europa.

Între timp a avut loc Plenara și, contrar speranțelor PCUS, poziția Prezidiului PC din Cehoslovacia a fost aprobată în unanimitate: n-a apărut opoziția pe care se scontă. Deci, s-au schimbat datele problemei. Atunci i s-a spus lui Rochet că nu mai sunt interesați într-o judecată europeană. Riscău să înceapă ca judecatori și să termine ca inculpați. Partidul Comunist din Cehoslovacia nu este de acord cu o asemenea consfătuire și stăruie pentru întâlniri bilaterale la cel mai înalt nivel cu PCUS, dar pe teritoriul cehoslovac. Câteva zile, conducerea PCUS a refuzat să răspundă la aceasta și a organizat mitinguri în toată țara în sprijinul poziției sale. Asemenea mitinguri s-au organizat și în celelalte patru țări socialiste. S-a avut grijă să nu se spună nici un cuvânt despre rezultatele Plenarei CC al PC din Cehoslovacia.

După câteva zile, s-a propus tovarășilor cehoslovaci să trimită tot Prezidiul la Moscova, Kiev sau Lvov. Tovarășii cehoslovaci au refuzat să se întâlnească pe teritoriu străin. Noi considerăm că au dreptate. Ei vor să discute acasă problemele lor, și nu să prezinte raport la Moscova. Cu mare greutate conducătorii PCUS au acceptat să meargă la această întâlnire undeva în Cehoslovacia. Întrebarea care se pune este: cu ce gânduri vin ei la această întâlnire? Noi putem judeca doar după ceea ce vedem. Nu ne putem lua după declarațiile lor, deoarece din experiență cunoaștem – ca și dumneavoastră - că azi declară una și mâine fac alta. Este cert că de câteva zile se desfășoară pregătiri cu caracter militar foarte intense, în URSS, în RDG, în Polonia, precum și o agitație care propagă, ca „Neues Deutschland”, că țările socialiste au dreptul să intervină în treburile Cehoslovaciei, sau ca presa bulgară, că trupele sovietice care au mai rămas

²⁷ Cen Yi (1901-1972). Activist al PCC și comandant militar în Armata lui Mao Tze-dun (1937-1949); primar al Shanghaiului și vicepremier al guvernului Republicii Populare Chineze (1949-1958); vicepremier și ministru a Afacerilor Externe (1958-1972).

²⁸ Waldeck Rochet (1905-1983). Activist al Partidului Comunist Francez încă din perioada interbelică; secretar general (1964-1972) și președinte de onoare al partidului (1972-1979).

în Cehoslovacia au acest drept și se află acolo pentru a garanta interesele internaționalismului proletar.

În presa sovietică apar în continuare articole cu un ton agresiv la adresa conducătorilor cehoslovaci. Au fost, de asemenea, anunțate oficial mari manevre în Bielorusia, Ucraina de vest, și Lituania, la care vor participa și rezerviști. Avem informații despre concentrări de trupe la granița cehoslovacă. Se fac deci pregătiri militare intense și se duce o activitate de agitație intensă îndeosebi în RDG, Polonia, Bulgaria, Uniunea Sovietică, plecându-se de la minciunile și invențiile cuprinse în scrisoarea de la Varșovia.

Din această cauză opinia publică din aceste țări nu cunoaște realitatea, adevărul; apare astfel intenția vădită ca apropiata întâlnire dintre cele două conduceri să aibă loc cel puțin sub o puternică presiune militară, dacă nu – ceea ce noi nu excludem acum, dacă la întâlnire tovarășii cehoslovaci nu vor ceda presiunilor și nu-și vor pleca capul – sub perspectiva dezlănțuirii unei aventuri militare. După câte îi cunoaștem noi pe sovietici – actuala conducere – și cercurile militare care judecă obtuz, îngust, sectar, o asemenea aventură nu poate fi exclusă. O dată dezlănțuită, nu se știe de se va opri numai la Cehoslovacia. Se pare că în prezent, în condițiile răgazului obținut ca urmare a cooperării bilaterale, atât SUA cât și URSS vor să facă rânduială la ele acasă. Americanii caută, cu ajutorul socialiștilor și altor aventurieri, să-l zvârle pe De Gaulle, care reprezintă cuiul îndreptat împotriva lor; ei încearcă să pună rânduială în țările occidentale pentru a menține spiritul NATO, iar aici, Uniunea Sovietică, mare putere, încearcă să-și rezolve problemele și să instaureze cu forța autoritatea baghetei.

Este clar că nu de la americani ne putem aștepta ca să ridice un deget în apărarea pozițiilor socialismului aici, în Europa. Nu putem spune precis cine este mai interesat în menținerea NATO – SUA sau Uniunea Sovietică? Se pare că amândouă. Poate că greșim, dar credem că nu. Dacă dispare NATO, există pericolul să dispară și Tratatul de la Varșovia și atunci dispare instrumentul militar de dominație pe care bagheta vrea să-l vadă impus. Cooperarea aceasta capătă forme concrete pe seama intereselor țărilor socialiste mici. Acesta este un aspect al dialecticii situației prezente, unul dintre multe care există.

De aceea este necesar ca China [sic!] să aibă arma atomică. Au fost supărați și unii și alții când au aflat că China are arma atomică și o dezvoltă. Dar cunoaștem și noi dialectică, nu numai ei. Față de această situație, care în aceste zile se agravează, am căutat să ne documentăm în ce măsură tovarășii cehoslovaci sunt hotărâți să meargă până la capăt. Noi cunoaștem că starea

de spirit combativă în PC din Cehoslovacia, în rândul maselor muncitoare este foarte bună. Această stare de spirit este bună de când PCUS a jignit, prin grosolăniile sale, până și pe omul ce citește o dată pe săptămână ziarul.

În prezent, conducerea partidului din Cehoslovacia trebuie să facă eforturi pentru ca oamenii să se stăpânească să nu explodeze. PC din Cehoslovacia este conștient de răspunderile sale și de pericolele existente și de aceea este prudent, reținut, stăpânit. Tovarășii cehoslovaci sunt hotărâți să ducă această luptă până la capăt, așa cum și noi am fost și suntem hotărâți să o ducem până la capăt. În această hotărâre a lor au nevoie de ajutor din partea tuturor forțelor conștiente de pericolul ce-l reprezintă pentru cauza socialismului situația ce se dezvoltă acum.

Am stabilit cu tovarășii cehoslovaci să ne întâlnim la nivelul cel mai înalt după ce va avea loc întâlnirea cu sovieticii. Este posibil să semnăm cu acest prilej și Tratatul de prietenie, colaborare și asistență mutuală dintre țările noastre. În orice caz noi le acordăm sprijin, avem încredere în PC din Cehoslovacia, ne dăm seama că nu este ușor, că este vorba de o situație în care se pot face multe greșeli. Noi îi ajutăm astfel încât să simtă încrederea noastră, sprijinul nostru moral și politic, să nu aibă sentimentul că sunt singuri în fața baghetei PCUS, care se pare că și-a pierdut capul.

Știm că și în PCUS sunt forțe care judecă altfel atât despre divergențele cu PC Chinez cât și despre cele cu PCR și PC din Cehoslovacia, forțe care se dezvoltă, în mod obiectiv. Altfel nu se poate. Actualei conduceri a PCUS îi este teamă de aceste forțe. Asemenea forțe există și în Polonia, și în Bulgaria, și în RDG. Dacă Partidul Comunist din Cehoslovacia reușește să-și afirme voința în lupta împotriva dominației PCUS și a Uniunii Sovietice, acest lucru va avea indiscutabil urmări foarte puternice asupra dezvoltării în celelalte țări, inclusiv asupra PCUS.

De aceea nu ne este indiferent cum se desfășoară această luptă. Nu judecăm greșelile care s-au făcut și se mai fac. Nu aceasta este esențialul, ci fondul lucrurilor. Vor avea timp să repare toate greșelile. Știm că tovarășii cehoslovaci sunt foarte doritori să vadă normalizate relațiile dintre toate țările socialiste și în primul rând să se normalizeze relațiile cu PC Chinez. Ei așteaptă prilejul ca acest lucru să devină posibil, firește, nu pe baze de dominație a baghetei PCUS, ci pe baza principiilor despre care discutăm cu PC Chinez încă din 1964 și pe care le-am găsit ca fiind singurele acceptabile pentru dezvoltarea socialismului.

O înfrângere a Partidului Comunist din Cehoslovacia în această luptă ar fi o înfrângere pentru noi toți, indiferent că unul o va simți mai puțin sau mai mult, în raport cu așezarea lui geografică.

Împărtășim aceste considerente ale noastre celor mai apropiate partide ca mod de a gândi despre noile relații între țările socialiste, între partidele comuniste și muncitorești, îndeosebi Partidului Comunist Chinez. Acesta este mandatul meu. Credem că Partidul Comunist Chinez, analizând situația așa cum am expus-o și primind cu încredere cuvântul nostru, poate să aducă un sprijin foarte puternic în împiedicarea unei aventuri, printr-un cuvânt potrivit spus la loc potrivit și cu greutatea pe care o are cuvântul PC Chinez în mișcarea comunistă internațională și în lume.

Rugăm Partidul Comunist Chinez – deși știm că are foarte multe probleme ale sale – să acorde atenție situației de aici și pe cât posibil să ne țină la curent cu modul său de a gândi, sau să acționeze cum crede el că este mai bine, mai potrivit pentru a contribui la împiedicarea producerii unei aventuri din partea PCUS, a Uniunii Sovietice.

Vă rog să transmiteți salutul Comitetului Executiv, al Prezidiului Permanent, al secretarului general al CC al PCR, tovarășul Nicolae Ceaușescu, adresat personal tovarășului Mao Tze-dun, conducerii superioare a Partidului Comunist Chinez.

Această informare se înscrie pe linia schimburilor de păreri dintre partidele noastre care sunt folositoare și pe care vrem să le dezvoltăm. Ne pare bine că tovarășul ambasador Duma, înainte de a veni la București, este primit, la Pekin, de factori de răspundere ai PC Chinez. Aceasta este foarte bine. Exprimăm mulțumiri pentru faptul că ultima dată însărcinatul nostru cu afaceri a.i. a fost primit imediat de către tovarășul Cen I.

Aș vrea să mai adaug ceva. Se vorbește despre descoperirea pe teritoriul cehoslovac a unui depozit de arme. După părerea noastră, acestea sunt provocări. În Cehoslovacia mișună mii de agenți sovietici, din RDG, fie în calitate de turiști, fie în alta. Toți diavolii sunt puși în mișcare. Credem că nu vor reuși să abată Partidul Comunist din Cehoslovacia de la drumul ales.

Însărcinatul cu afaceri a.i. al RP Chineze a mulțumit pentru informare și a dat asigurări că o va transmite de îndată conducerii PC Chinez”.

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Naționale Istorice Centrale, *fond CC al PCR – Secția Relații Externe*:

- dosarul nr. 103/1968;
- dosarul nr. 127/1968.

Două scrisori olografe din armată datând din anul 1989

Two Handwritten Letters from the Army Dated 1989

Ioana NISTOR

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad,

ioananistor2003@gmail.com

Abstract

Two handwritten letter from the army dated at the beginning of 1989, a major year for the recent Romanian history are presented as sources of objective and local past. The author's identity is anonyms for clauses of confidentiality. The letters include details and personal information concerning everyday life in the Romanian Army.

Keywords: *recent history, letters, army, everyday life, 1989.*

Cercetarea asiduă a specialiștilor asupra trecutului recent, respectiv scrierea istoriei timpului prezent, ce nu prezintă avantajul analizelor și studiilor resurselor tradiționale, impune recurgerea obligatorie la metode și surse disponibile, vizând astfel recuperarea, conservarea și prelucrarea datelor obținute de istoria recentă. Într-adevăr, se impune și contextualizarea istorică, respectiv includerea reconstituirii memoriei într-un tipar istoric, prin subiectivitatea analizei și operaționalizarea critică. Dimensiunea subiectivă trebuie reflectată în mod obligatoriu deoarece este dificil de înțeles istoria vieții cotidiene fără aplicarea unor metode de cercetare sociologică, validându-se astfel critica istorică ce va presupune o viitoare confruntare cu documente de arhivă scrise sau mărturii ale altor persoane implicate¹.

Corespondența personală reprezintă o sursă de informare prețioasă atât pentru istoria mentalităților și a mediilor sociale, precum și un mijloc specific de abordare pentru a percepe interiorul unei culturi sau a unei forme de conștiință colectivă într-un autentic exercițiu analitic de înțelegere și de clarificare a trecutului recent. Corespondența reprezintă o bază imensă de informații, incluzând istoria vieții cotidiene, permițând astfel observarea,

¹ *Dictionnaire des sciences historiques*, Paris, PUF, 1986, pp. 495-497.

consemnarea și analiza reacțiilor individuale la conjunctura momentului, facilitând înțelegerea strategiilor și a personalității sociale, respectiv personale sau familiale, informații asupra evenimentelor trăite, evenimente sociale, politice, culturale, dar și evenimente locale și acțiuni ce au loc în cotidianul momentului.

Încercăm astfel să aducem la lumină experiențele generației adulte de astăzi, a căror tinerețe a fost trăită în perioada comunistă, facilitând înțelegerea conștientă și asumată a trecutului recent și a unui dialog intergenerațional interogativ-formativ. Dorim să evidențiem ca instrument de lucru indispensabil cercetării istorice două scrisori olografe, scrise în limba română, din anul 1989, ce vin să se întrească imaginea acelei perioade prin informații ce contribuie la înțelegerea evenimentelor ulterioare și a evoluției istorice; conform utilizării descriptive a datelor, a informațiilor incluse în analiza de conținut², datele personale ale emitentului nu sunt făcute publice, fiind utilizate pentru fluența informațiilor doar inițiale. Reprezentarea vizuală va fi însoțită de transcrierea textului pentru prezentarea acurată a informațiilor.

1. Scrisoare însoțită de plicul aferent ce prezintă timbru emis de Poșta Română, în valoare de 2 lei; imagine în partea stângă a plicului și mențiunea Expoziția filatelică „Simfonia lalelelor”. Ediția a IX-a, Pitești 27.04-05.05.1988.

Pe plic este înscris numele și adresa destinatarului B. V., alături de ștampila poștei „1900 Timișoara TZ. Cartare”, iar pe verso, alături de ștampila poștei din Arad, se menționează expeditorul „sold.[at] B. M”, la adresă fiind trecut „U.M. 01058, JUDEȚUL TIMIȘ, CODUL 1900,

TIMIȘOARA”.

Pe verso vertical stânga este tipărit: „Prețul de vânzare cu hârtie de scris lei 2,45”, iar jos centru: „Aplicați timbrele numai pe fața plicului, în colțul drept superior. Nu introduceți în plicuri bani sau alte valori. Folosiți pentru aceasta serviciul mandatelor poștale sau telegrafice și al scrisorilor cu valoare”.

² Allan G. Johnson, *Dicționarul Blackwell de sociologie*, București, Editura Humanitas, 2007, pp. 31-34.

Scrisoare inedită, în manuscris, format A5, datată 24-01-89, cuprinde 3 pagini în scris olograf, în limba română, cu următorul text:

24-01-89

Dragii mei

Vă scriu prima scrisoare în a 2-a zi de armată. În prima zi ne-au dat efectivele militare și am nimerit bocanci cu șiret (45) care cam joacă așa că atunci când veți veni pe la mine să-mi aduceți niște cârpe ca să-mi înfășor piciorul în ele.

În dormitor este cam frig cu toate că suntem 36 în dormitor pe 2 paturi suprapuse. Ieri ne-au dus să descărcăm niște camioane cu saltele și bocanci, dar n-a fost greu. Până acuma a fost lejer, caporalii fiind băieți buni și ne arată toate nimicurile obligatorii în armată.

Mâncarea de la ei n-am servit-o deoarece am avut multă mâncare (frații și cu celălalt mai ales) pe care am mâncat-o aproape toată. Mai avem o rudă de salam, ceva chiftele și pané.

Dragă mei

20.01.89

Mi scriu prima scrisoare în a 2-a zi de armată. În prima zi mi-au dat efectivele militare și am rămas în bucătărie cu șeful (45) care am foarte bine. Așa că atunci când vei veni pe la mine să-mi aduci niște cărți ca să-mi împart și eu puțin din ele.

În dormitor este cam frig cu toate că sîntem 36 în dormitor pe 2 paturi supraîncalzite. Ieri ne-au dus să dormim în niște camioane cu încălzire și bocancii și dar m-a fost greu. Pînă acum a fost lejer, caporalii fiind foarte buni și ne arată toate simburile obligatorii în armată.

Mîncarea de la ei n-au servit o leșare și am avut multă mîncare (fructe și cu salată mai ales) pe care am mîncat-o aproape toată. Mai avem o rudă de salată, ceva chiftele și porcană.

(2)

Băieții din companie sînt liniștiți și nu avem șmecherași care să te enerveze, cel puțin pînă acum. Căpitanul este om de înțeles, vorbește frumos și cred că mă voi înțelege bine cu el. Mi-ar mai trebui o cârpă pt. ștersul bocancilor și un pic de zahăr pentru viitoarele macaroane.

Ieri am pus mult la petlițe, nasturi și gulere și au ieșit binișor. O să vină o instrucție foarte grea (ne-au spus caporalii) la care foarte mult o să fim puși cu masca (1000 m cu masca, cântat cu masca, marșuri cu masca). Dar pînă la 1-II-89 avem program de acomodare lejer cu instrucție în unitate. Sîntem 35 în unitate și vom fi ciclul doi deabia în septembrie când se vor elibera gradații de acum.

(2)

Băieții din companie sunt liniștiți și nu avem șmecherași care să te enerveze, cel puțin pînă acum. Căpitanul este om de înțeles, vorbește frumos și cred că mă voi înțelege bine cu el. Mi-ar mai trebui o cârpă pt. ștersul bocancilor și un pic de zahăr pentru viitoarele macaroane.

Ieri am cusut mult la petlițe, nasturi și gulere și au ieșit binișor. O să vină o instrucție foarte grea (ne-au spus caporalii) la care foarte mult o să fim puși cu masca (1000 m. cu masca, cântat cu masca, marșuri cu masca). Dar pînă la 1-II-89 avem program de acomodare lejer cu instrucție în unitate. Sîntem 35 în unitate și vom fi ciclul doi deabia în septembrie când se vor elibera gradații de acum.

(3)

Am primit un sector destul de ușor de curățat și e bine. Ne vom împărți pe 3 plutoane pe specialități. Asta știți că m-au tuns odată, cum au făcut cu aproape toți. Hainele-mi militare sunt bunele chiar dacă nu-s perfecte.

Altceva nu am să vă mai scriu pt. că nu s-au întîmplat altele și v-am scris acum pt. că am timp liber.

Am primit un set de destul de usor de cură-
tat si e bine. Ne vor împărți pe 3 plutoane
pe specialitate. Asta stă să m-au
mai tuns odată, cum au făcut cu
aproape toti. Hainele-mi militare sunt
bunicele chiar dacă nu s perfecte.
Altfel nu am să vă mai scriu pt. că
nu a au întâmplat altele si v-am scris
acuma pt. că am timp liber.
P.S. Noaptea a fost f. frig, având
numai o pătură.
P.P.S. Unitatea noastră are adresa exactă
cea scrisă pe plic (fără stradă)
Pup pe toti cu drag

P.S. Noaptea a fost f. frig, având numai o pătură.

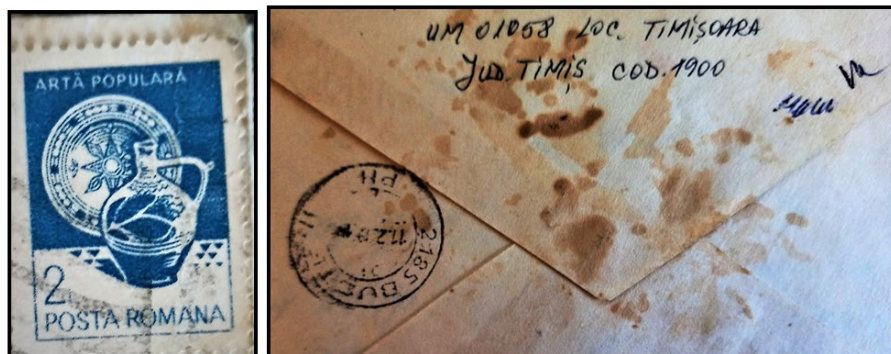
P.P.S. Unitatea noastră are adresa exactă cea scrisă pe plic (fără
stradă).

Pup pe toți cu drag
Sbl. M.

2. Scrisoare însoțită de plicul aferent, simplu, cu adresa
destinatarului înscrisă și cu timbrul emis de Poșta Română, în valoare de 2
lei, cu reprezentarea unui ulcior și o farfurie inscripționate cu motive
populare românești, sub titulatura „Artă populară”.

Ștampila Poștei Române din Timișoara este decolorată, cea de pe
verso incompletă la ștampilare.

Pe verso plicului este inscripționat în litere mari „EXP. SOLD[AT].
B.M. U.M. 01058 LOC. TIMIȘOARA, JUD. TIMIȘ COD 1900”.

Scrisoare inedită, în manuscris, format A5, nu este datată. Cuprinde 4 pagini în scris olograf, în limba română, cu următorul text:

Dragă papa

Ți-am primit scrisoarea cu mare bucurie căci pe lângă că a fost prima, am avut și eu zece minute de lectură liniștită și numai chimie.

Ei bine află că sunt sănătos și chiar odihnit. Noptile le dorm non stop în afară de 2 până acuma în care am fost planton.

Sâmbătă este zi de curățenie care ia cam trei ore. După aia program aproape de voie. Dar duminica este în întregime la dispoziția soldatului român. Faci ce vrei, am trei ore de somn după-masa, plus ore de jucat șah, table, ping-pong, de scris scrisori și de pierdut vremea.

Dragi copii.

Tu am primit scrisoarea cu mare bucurie căci pe lângă că a fost prima am avut și cu șase minute de lectură dintr-o dată și nu numai chinie.

Ei bine află că sunt sănătos și chiar odihnit. Noaptea la dorm n-om stop m-afară de 2 până acuma m-care am fost plămton.

Sâmbăta este zi de curățenie care ia cam trei ore. După aia program aproape de noie. Dar duminica este m-într-o zi la dispoziția soldatului român. Facei ce vrei am trei ore de somn după masă și ore de jucat sah, table, ping-pong, de scris scrisori și de pierdut vremea.

Cât despre instrucție nu este prea grea, nu am făcut treburi prea complicate și marșuri. Cel mai greu lucru până acuma au fost orele de întreținere a condiției fizice la care ne pun să fugim la barem peste 1 km, tracțiuni la bară, urcat m-frânghie, flotări și încă un exercițiu la bare paralele. Când vii de acolo ești mort și cu febră musculară. Dar a doua zi e program de studiu la care ne predau specialitate de-a noastră, ce pt. mine e o relaxare căci chiar dacă sunt mai complicate eu când le scriu le și învăț și apoi nu mai am probleme după-masă când trebuie să învăț ce ți-au predat dimineața.

Căpitanul nostru, un băiat de

[2]

Cât despre instrucție nu este prea grea, nu am făcut treburi prea complicate și marșuri. Cel mai greu lucru până acuma au fost orele de întreținere a condiției fizice la care ne pun să fugim la barem peste 1 km, tracțiuni la bară, urcat pe frânghie, flotări și încă un exercițiu la bare paralele. Când vii de acolo ești mort și cu febră musculară. Dar a doua zi e program de studiu la care ne predau specialitate de-a noastră, ce pentru mine e o relaxare căci chiar dacă sunt mai complicate, eu când le scriu le și învăț și apoi nu mai am probleme după-masă când trebuie să înveți ce ți-au predat dimineața.

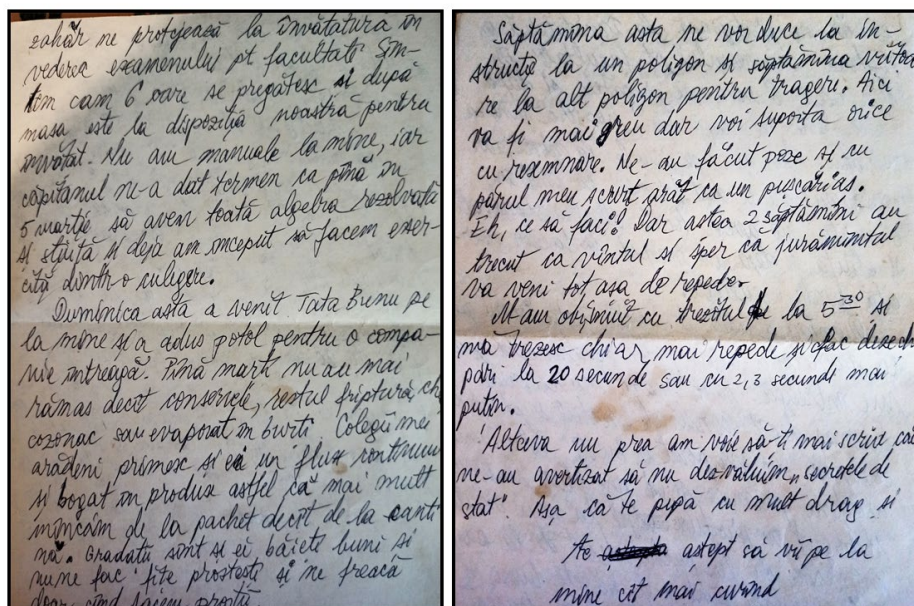
Căpitanul nostru, un băiat de

[3]

zahăr ne protejează la învățătură în vederea examenului pt. facultate. Suntem cam 6 care se pregătesc și după masa este la dispoziția noastră pentru învățat. Nu am manualele la mine, iar căpitanul ne-a dat termen ca până în 5 martie să avem toată algebra rezolvată și știută și deja am început să facem exerciții dintr-o culegere.

Duminica asta a venit Tata Bunu pe la mine și a adus potol pentru o companie întreagă. Până marți nu au mai rămas decât conservele, restul friptură, chec, cozonac s-au evaporat în burți. Colegii mei arădeni primesc

și ei un flux continuu și bogat în produse astfel că mai mult mâncăm de la pachet decât de la cantină. Gradații sunt și ei băieți buni și nu ne fac fițe protesti și ne freacă doar când facem prostii.

[4]

Săptămâna asta ne vor duce la instrucție la un poligon și săptămâna viitoare la alt poligon pentru tragere. Aici va fi mai greu dar voi suporta orice cu resemnare. Ne-au făcut poze și cu părul meu scurt arăt ca un pușcăriaș. Eh, ce să faci! Dar astea 2 săptămâni au trecut ca vântul și sper că jurământul va veni tot așa de repede.

M-am obișnuit cu trezitul de la 5³⁰ și mă trezesc chiar mai repede și fac dezecchipări la 20 secunde sau cu 2,3 secunde mai puțin.

Altceva nu prea am voie să-ți mai scriu căci ne-au avertizat să nu dezvăluim „secretele de stat”. Așa că te pupă cu mult drag și

te aștept să vii pe la mine cât mai curând.

M.

BIBLIOGRAFIE

Dictionnaire des sciences historiques, Paris, PUF, 1986.

Johnson, Allan G., Dicționarul Blackwell de sociologie, București, Editura Humanitas, 2007.

**Societatea Română de Vexilologie.
Activități prioritare propuse la înființare**

**The Romanian Society of Vexillology.
Priority Activities Planned at Its Foundation**

*Dr. Augustin MUREȘAN
Societatea Română de Vexilologie, membru fondator
Prof. Ioan POPOVICI
Societatea Română de Vexilologie, membru fondator*

Abstract

The Romanian Society of Vexillology was founded in 1998 at the Archives Institute as a part of 'Alexandru Ioan Cuza' Police Academy. It had a double purpose: a) to collect and analyse vexillologic resources; b) to assist various flag-owners in order to classify flags according to present-day scientific requirements. The authors present the priority activities of this society with a scientific character planned at its foundation and the achievements from that year.

Keywords: *Romanian Society of Vexillology, Archives Institute, Vexillology, scientific organization, flag.*

Societatea Română de Vexilologie (SRV) s-a constituit la 3 aprilie 1998, la sediul Facultății de Arhivistică din cadrul Academiei de Poliție „Alexandru Ioan Cuza” București¹. De mai mult timp și în România se ducea lipsa unei asemenea societăți cu caracter științific. Exista totuși încă din 1971 Comisia Națională de Heraldică, Genealogie și Sigilografie de pe lângă Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, care în cea mai mare parte a suplinat activitatea unei asemenea societăți de profil. Dar, după Revoluția Română din decembrie 1989 se cereau conceperea diferitelor categorii de steaguri, iar numita Comisie nu mai putea face față tuturor solicitărilor². Din

¹ Vezi *Proces-verbal de constituire a Societății Române de Vexilologie*, păstrat la Facultatea de Arhivistică din cadrul Academiei de Poliție „Alexandru Ioan Cuza” București; Maria Dogaru, *Societatea Română de Vexilologie*, în „Revista Arhivelor”, anul 50, 1998, nr. 1-2, pp. 235-240; Cristache Gheorghe, *Constituirea Societății Române de Vexilologie*, în „Hrisovul”, Anuarul Facultății de Arhivistică, București, anul XII (serie nouă), 2008, p. 48.

² În 1998 pentru prima oară, s-a instituit și în România, ziua Drapelului național. Dar s-a creat o situație paradoxală: prin acte oficiale ce nu pot fi puse la îndoială (Hotărâre de

acest considerent era absolut necesară înființarea unei societăți de vexilologie și în România. Ea trebuia să aibă ca scop principal, o temă strict științifică cu privire la cercetarea tuturor izvoarelor vexilologice, a steagurilor folosite din antichitate până în zilele noastre.

În acest sens, Societatea își propunea un dublu scop: a) *culegerea și analiza izvoarelor vexilologice*; b) *acordarea de consultații diferiților posesori în vederea alcătuirii steagurilor proprii în conformitate cu exigențele actuale*.

Societatea Română de Vexilologie s-a înființat din inițiativa unui grup de heraldiști și istorici entuziaști în frunte cu regretata prof. univ. dr. Maria Dogaru³ cadru didactic la Facultatea de Arhivistică.

Prof. univ. dr. Maria Dogaru din inițiativa căreia cei prezenți au fost convocați, în ședința de constituire a prezentat succint importanța cercetărilor vexilologice și necesitatea de înființare și în România a unui organism științific având drept scop, cercetarea fenomenului vexilologic, în ansamblul său, a istoriei Drapelului național, ca și acordarea de consultații în ceea ce privește utilizarea steagurilor în viața civică, elaborarea unor reglementări referitoare la adoptarea de către diferite instituții, întreprinderi și societăți a propriilor drapele⁴. Apoi, a prezentat *proiectul de statut, criteriile de alegere a colectivului de conducere și programul activităților prioritare* ale viitoarei societăți cu caracter științific.

La discuțiile pe marginea *proiectului de statut* și a *programului activităților prioritare* au luat cuvântul următorii:

Guvern și Lege) s-au declarat două zile pentru omagiere națională, respectiv 24 februarie și 26 iunie. Deși s-a încercat să se realizeze legătura dintre Revoluția Română din 1848 și Revoluția din Franța, prima propunere 24 februarie era greșită, deoarece Republica franceză s-a proclamat în 25 februarie. În acel an jubiliar 1998, când s-au împlinit 150 de ani de la Revoluția din Țările Române, Parlamentul României a adoptat Legea nr. 96, publicată în „Monitorul Oficial” din 22 mai 1998, care la art. 1 stipulează: Se proclamă ziua de 26 iunie – Ziua Drapelului național (vezi Maria Dogaru, *Simboluri naționale Drapelul Imnul național*, Ministerul de Interne, București, 1998, pp. 3-4; Idem, *Simbolurile naționale*, în „Tradiție, educație, cultură”, București, Editura Ministerului de Interne, 1998, p. 79. Prin urmare, pentru ziua „Drapelului național” a rămas 26 iunie, corespunzând în stil vechi cu 14 iunie. Această zi a fost instituită pentru a marca ziua de 26 iunie, când Guvernul Provizoriu revoluționar al Țării Românești a emis decretul nr. 1 din 14/26 iunie 1848 cu privire la Steagul național.

³ Amintim aici și pe acad. Dan Berindei, prof. univ. dr. Ștefan Sorin Gorovei, dar și pe regretații acad. Cornelia Bodea, prof. univ. dr. Nicolae Edroiu, membru corespondent al Academiei Române, dr. Dan Cernovodeanu, heraldistul Ioan N. Mănescu și alții.

⁴ Vezi *Proces-verbal de constituire a Societății Române de Vexilologie*.

Domnul Floricel Marinescu, specialist în medalistică, care și-a „exprimat satisfacția pentru înființarea societății și a subliniat necesitatea de a milita pentru ca în societatea românească să reînvie cultul pentru drapel”⁵.

Doamna acad. Cornelia Bodea a amintit faptul că „în istoria sa, poporul român a folosit simbolul pentru a-și exprima cele mai alese sentimente, prezentând celor prezenți unele documente expresive”⁶.

Doamna Maria Dogaru a subliniat faptul că „cercetarea și expunerea istoriei steagului tricolor se va face ținând cont de sursele documentare, fără nici un fel de exagerare, respectând întru-totul adevărul istoric. Nu ar sluji nimănui să împingem istoria steagului tricolor în Epoca Feudală dacă acest lucru nu este real. Știm cu toții, instituirea steagului național s-a făcut în perioada modernă; totuși ca pretutindeni, și în cazul Țărilor Române, drapelul are o tradiție, apariția sa în Epoca Modernă fiind rezultatul unor acumulări cantitative. Respectul și iubirea față de culorile patriei nu depind de vechimea lor, ci de istoria pe care o sintetizează”⁷.

Domnul Aurică Smaranda, secretarul general al Societății Numismatice Române, a arătat faptul că „Societatea Română de Vexilologie trebuie să îndrume atât instituțiile cât și persoanele fizice asupra modului de arborare a drapelului”⁸.

Domnul Septimiu Chelcea a relevat „necesitatea de a se efectua studii în legătură cu rolul steagului în sublinierea identității naționale”⁹.

Domnul acad. Radu Voinea a menționat faptul că „în trecut, steagul tricolor era venerat [...]. Sperăm să readucem în sufletele tuturor românilor, dragostea și respectul pentru drapelul țării”¹⁰.

În final, după adoptarea *Statutului Societății Române de Vexilologie*¹¹, Adunarea Generală de constituire a societății a ales primul *Consiliu de conducere* format, în acea primă etapă, din 7 membri, în următoarea componență: acad. Cornelia Bodea, prof. univ. dr. Maria Dogaru, prof. univ. dr. Nicolae Edroiu, prof. univ. dr. Ștefan Sorin Gorovei, Doru Bratu, informatician, Nicolae Dabija și Gheorghe Mudura, arhivist.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Idem*.

¹¹ Vezi *Statutul Societății Române de Vexilologie* (prof. univ. dr. Maria Dogaru, ing. Laurențiu Popescu, *Un nou organism științific: Societatea Română de Vexilologie*, Facultatea de Arhivistică, București, 1998, pp. 17-20).

După alegerea de către Adunarea Generală a *Consiliului de conducere a Societății Române de Vexilologie*, s-a ținut prima ședință în care *președinte* a societății a fost aleasă prof. univ. dr. Maria Dogaru¹², *vicepreședinți* prof. univ. dr. Nicolae Edroiu și prof. univ. dr. Ștefan Sorin Gorovei, iar *secretar* Ana Felicia Diaconu. Cu acel prilej *președinte de onoare* al societății a fost aleasă acad. Cornelia Bodea, ca un omagiu pentru deosebita sa activitate științifică. Atunci au devenit membri (fondatori) ai Societății Române de Vexilologie un număr de 82 participanți la Adunarea Generală de constituire¹³.

Chiar de la înființarea sa (1998), Societatea Română de Vexilologie a adoptat un *program pentru activități prioritare* (vezi *Anexa*).

În acel an, prof. univ. dr. Maria Dogaru a prezentat *Scurtă istorie a Tricolorului românesc*¹⁴ și date despre *simbolurile naționale*¹⁵. Autoarea mai prezintă punctual o privire de ansamblu asupra acumulărilor din domeniul vexilologiei românești¹⁶. Aceeași autoare în colaborare cu ing. Laurențiu Popescu, semnează o bibliografie vexilologică internațională¹⁷, cu rol de a informa marele public, asupra lucrărilor apărute peste hotare. Alcătuirea

¹² Augustin Mureșan, *Maria Dogaru, primul președinte al Societății Române de Vexilologie*, în „Administrație românească arădeană Studii și comunicări din Banat-Crișana, vol. X, Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2015, p. 642. Prof. univ. dr. Maria Dogaru era pe atunci cadru didactic la Facultatea de Arhivistică din cadrul Academiei de Poliție „Alexandru Ioan Cuza” București. La alegerea acesteia ca președinte al S.R.V. s-a avut în vedere activitatea depusă în domeniul heraldicii și al sigilografiei, calitatea și competența profesională, dar și prestigiul său științific. Acesta se datora și participării sale peste hotare la numeroase întâlniri organizate de diferite instituții științifice în domeniul științelor auxiliare ale istoriei, cf. *ibidem*.

¹³ Vezi *Lista membrilor Societății Române de Vexilologie* la prof. univ. dr. Maria Dogaru, ing. Laurențiu Popescu, *op. cit.*, pp. 23-25. La ședința de constituire a Societății Române de Vexilologie din 3 aprilie 1998 a participat Augustin Mureșan, muzeograf la Complexul Muzeal Arad. Membri fondatori au mai fost aleși Ioan Popovici, arhivist la Direcția Județeană a Arhivelor Statului și regretatul Pascu George Hurezan, muzeograf-arheolog la Complexul Muzeal Arad.

¹⁴ M[aria] D[ogaru], *Scurtă istorie a Tricolorului românesc*, în prof. univ. dr. Maria Dogaru, ing. Laurențiu Popescu, *Un nou organism științific: Societatea Română de Vexilologie*, 1998, pp. 3-11.

¹⁵ Vezi *supra*, nota 2.

¹⁶ Maria Dogaru, *Bibliografie vexilologică românească*, în prof. univ. dr. Maria Dogaru, ing. Laurențiu Popescu, „Un nou organism științific: Societatea Română de Vexilologie”, 1998, pp. 49-69. Această lucrare întregeste pe cea apărută sub titlul: *Din bibliografia vexilologiei românești*, publicată în „Revista Arhivelor”, anul I, 1995, nr. 1, pp. 191-201.

¹⁷ M[aria] D[ogaru], L[Laurențiu] P[opescu], *Bibliografie vexilologică internațională*, în prof. univ. dr. Maria Dogaru, ing. Laurențiu Popescu, „Un nou organism științific: Societatea Română de Vexilologie”, 1998, pp. 71-84.

celor două bibliografii a fost motivată de faptul că, dezvoltarea fiecărui domeniu de activitate umană este condiționată pretutindeni de cunoașterea stadiului la care au ajuns cercetările anterioare. Încă de la constituirea ei, Societatea Română de Vexilologie, a atras atenția forurilor vexilologice din Europa și de peste ocean, care și-au exprimat dorința de a colabora și de a face schimb de publicații.

În anul următor, Societatea Română de Vexilologie a fost cooptată în Federația Internațională a Asociațiilor Vexilologice („Fédération internationale des associations vexillologiques (FIAV)”¹⁸, devenind membră în 29 iulie 1999¹⁹.

Având în vedere faptul că și în România, s-a înființat un organism științific de profil²⁰, cercetarea fenomenului vexilologic, a luat un remarcabil avânt, apărând articole și studii de referință, referitoare la steagurile din diferite epoci, utilizate la noi în țară.

În 2003, la împlinirea unui deceniu de la înființarea Facultății de Arhivistică, prof. univ. dr. Maria Dogaru în *Cuvântul de salut* „considera că o reușită a constituit-o formarea în cadrul facultății, a Societății Române de Vexilologie, menită să studieze fenomenul vexilologic românesc. Aceasta și-a propus – arăta în continuare cea mai titrată specialistă în sigilografie și vexilologie heraldică –, „să aprofundeze în primul rând istoria tricolorului românesc, culegerea informațiilor referitoare la steagurile folosite de instituții administrative – în acest sens se poate apela la Direcțiile Județene ale Arhivelor Naționale; un alt mijloc este fixarea unor lucrări de Vexilologie pentru studenții Facultății de Arhivistică. Alte obiective ale Societății Române de Vexilologie trebuie să fie interpretarea culorilor steagurilor, sublinierea tradițiilor, refacerea steagurilor ce au fost adoptate fără a fi corespunzătoare, îndrumarea instituțiilor care acum le adoptă, în fine studierea steagurilor altor țări, și mai ales cele ale organizațiilor

¹⁸ Federația Internațională a Asociațiilor Vexilologice cuprinde un număr de 51 de asociații și instituții regionale și naționale, care se preocupă cu studierea steagurilor, vezi Dumitru Țicu, *Vexilologia – o ramură a cercetării istorice*, în „Din istoria vexilologiei bănățene”, proiectul expoziției și al catalogului: dr. Dumitru Țicu, texte redactate de dr. Mircea Taban, Augustin Mureșan, Kiss M-Hedy, Arad, Reșița, 2007, p. 2.

¹⁹ Gheorghe Cristache, *op. cit.*, p. 49.

²⁰ În anul 2015 s-a înființat Asociația de Heraldică și Vexilologie din Transilvania cu sediul în orașul Sfântu Gheorghe. De asemenea au mai fost constituite Asociația de Heraldică și Vexilologie din Banat cu sediul la Timișoara și Asociația de Vexilologie „Tricolorul” cu sediul în Râmnicu Vâlcea.

internaționale”(pentru a fi cunoscute, *subl. ns.*)²¹. Cercetarea fenomenului vexilologic în ansamblul său pe teritoriul României, a istoriei drapelului național se face din anul 1998 sub auspiciile Societății Române de Vexilologie²².

Anexa ***Activități prioritare ale Societății Române de Vexilologie***

1. *Publicarea unei culegeri de studii referitoare la Tricolorul românesc.*
2. *Organizarea, la posturile de radio și televiziune, a unor concursuri având drept subiect istoria steagului național.*
3. *Organizare unei expoziții itinerante care să illustreze fenomenul vexilologic românesc. Este de preferat ca aceasta să fie deschisă nu numai în principalele orașe din țară, dar și în unele centre culturale românești din străinătate.*
4. *Organizare unor expoziții cu subiecte cum sunt: „Tricolorul în medalistica românească”, „Emisiuni filatelice românești și străine referitoare la Drapelul național românesc”, „Costumul popular românesc și tricolorul” etc.*
5. *Realizarea unor CD-ROM-uri sau casete video cuprinzând texte și imagini, referitoare la evoluția și semnificația Drapelului național românesc.*
6. *Publicarea unui volum de texte alese (proză și versuri) extrase din literatura română modernă, având drept subiect Tricolorul.*
7. *Luarea măsurilor ce se impun pentru ca în viitoarele enciclopedii și dicționare explicative să fie incluși, pentru prima dată sau să fie explicați mai pe larg, termenii folosiți în acest domeniu.*
8. *Reeditarea, cu text revăzut și adăugit, a lucrării editate de Direcția de Cultură a Ministerului de Interne privind „Simbolurile Naționale” în colecția „Pro Patria”, 1995 (steag, stemă, imn, zi națională)²³.*

²¹ Vezi *Cuvântul de salut al doamnei profesor universitar dr. Maria Dogaru*, în „Hrisovul”, Revista Facultății de Arhivistică, București, anul X, Serie nouă, 2003, Editura Ministerului Administrației și Internelor, p. 40.

²² Dumitru Țicu, *op. cit.*, p. 2.

²³ Au fost editate unele lucrări ale prof. univ. dr. Maria Dogaru. Pentru aceste lucrări, vezi Maria Dogaru, Augustin Mureșan, *Bibliografia vexilologiei românești*, Arad, Complexul Muzeal Arad, 1999, poziția 50, 51, 52, p. 27 ș. a.

9. *Cuprinderea în manualele de istorie a unor explicații referitoare la istoria drapelului tricolor și semnificația elementelor din stema țării*²⁴.
10. *Editarea în limbi de circulație internațională a unei broșuri privind tricolorul românesc.*
11. *Formularea unor propuneri în vederea producerii și desfacerii în magazinele de suveniruri a unei miniatuiri (sub formă de fanion) a Drapelului național*²⁵ însoțit chiar și de un text explicativ succint.

(prof. univ. dr. Maria Dogaru, ing. Laurențiu Popescu, *Un nou organism științific: Societatea Română de Vexilologie*, București, 1998, p. 21).

BIBLIOGRAFIE

Proces-verbal de constituire a Societății Române de Vexilologie.

Statutul Societății Române de Vexilologie.

Dogaru, Maria, *Bibliografie vexilologică românească*, în prof. univ. dr. Maria Dogaru, ing. Laurențiu Popescu, „Un nou organism științific: Societatea Română de Vexilologie”, Facultatea de Arhivistică, București, 1998, pp. 49-69.

Idem, *Din bibliografia vexilologiei românești*, în „Revista Arhivelor”, anul I, 1995, nr. 1, pp. 191-201.

Idem, *Societatea Română de Vexilologie*, în „Revista Arhivelor”, anul 50, 1998, nr. 1-2, pp. 235-240.

Idem, *Simbolurile naționale*, în „Tradiție, educație, cultură”, București, Editura Ministerului de Interne, 1998.

Idem, *Simboluri naționale. Drapelul. Imnul național*, București, Ministerul de Interne, 1998.

Idem, Mureșan Augustin, *Bibliografia vexilologiei românești*, Arad, Complexul Muzeal Arad, 1999.

D[ogaru] M[aria], P[opescu] L[Laurențiu], *Bibliografie vexilologică internațională*, în prof. univ. dr. Maria Dogaru, ing. Laurențiu Popescu, „Un nou organism științific: Societatea Română de Vexilologie”, Facultatea de Arhivistică, București, 1998, pp. 71-84.

²⁴ Se anticipa că stema țării va fi inclusă pe Drapelul național.

²⁵ Cu prilejul sărbătoririi Centenarului Marii Uniri s-au produs și desfăcut în magazine numeroase drapele și fanioane pentru populație.

Dogaru Maria, Popescu Laurențiu, *Un nou organism științific: Societatea Română de Vexilologie*, Facultatea de Arhivistică, București, 1998.

Gheorghe, Cristache, *Constituirea Societății Române de Vexilologie*, în „Hrisovul”, Anuarul Facultății de Arhivistică, București, anul XII (serie nouă), 2008, pp. 48-49.

Mureșan, Augustin, *Maria Dogaru, primul președinte al Societății Române de Vexilologie*, în „Administrație românească arădeană Studii și comunicări din Banat-Crișana, vol. X, Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2015, pp. 641-645.

Țeicu, Dumitru, *Vexilologia – o ramură a cercetării istorice*, în „Din istoria vexilologiei bănățene”, proiectul expoziției și al catalogului: dr. Dumitru Țeicu, texte redactate de dr. Mircea Taban, Augustin Mureșan, Kiss M-Hedy, Arad, Reșița, 2007.

Steagul orașului Lipova, județul Arad

The Flag of Lipova City, Arad County

Dr. Augustin MUREȘAN

Complexul Muzeal Arad

Membru fondator al Societății Române de Vexilologie

Abstract

Officially, the city of Lipova now has a flag. The study entitled 'The Flag Of Lipova City, Arad County' is a small part of a more complex research theme 'Works on City Flags'. The study describes the main characteristics of the flag of Lipova city, Arad County. The city is represented by a unique banner.

Keywords: *Arad County, Lipova, city, flag, rectangular, paper, research, works.*

Conform *Legii nr. 141/2015*¹ privind arborarea și folosirea de către unitățile administrativ-teritoriale a steagurilor proprii fiecare județ și localitate din România își poate adopta steagul propriu. Prezentăm mai jos steagul orașului Lipova², județul Arad.

*Steagul orașului Lipova*³ este alcătuit din *pânza steagului*⁴ (flamura) și *hampă*⁵. Pânza steagului (Fig. 1) are un format dreptunghiular⁶ cu

¹ *Legea nr. 114 din 10 iunie 2015* reglementează condițiile privind aprobarea, arborarea și folosirea de către unitățile administrative-teritoriale a steagurilor proprii, ca simbol local.

² Proiectul modelului de steag al acestui oraș, a fost aprobat prin Hotărârea Consiliului Local, nr. 89 din 29.06.2017, iar modelul de steag însoțit de un memoriu justificativ a fost avizat favorabil de Comisia Națională de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române prin adresa nr. 10/30.01.2018.

³ Steagul orașului Lipova a fost aprobat prin Hotărârea de Guvern, nr. 442 din 21 iunie 2018 și publicat în „Monitorul Oficial al României”, nr. 587 din 11.07.2018 (vezi Anexa 1 și Anexa 2).

⁴ Pânza drapelului = țesătură realizată din fire de mătase, bumbac, damasc etc. prinsă de hampa steagului pe una din laturi, vezi Alexandru Daneș, *Mic dicționar de vexilologie*, Brașov, 2010, p. 7.

⁵ Hampă = Suport lung și subțire de lemn de care se prinde pânza steagului, iar la extremitatea superioară pajura sau vârful hampei; sinonim, lance, prăjină, vezi *Ibidem*, p. 5.

⁶ Forma și dimensiunile steagului unității administrativ-teritoriale sunt cele stabilite, în condițiile legii, pentru Drapelul României, Cap. I., art. 2, alin. (1). Steagul propriu al unității administrativ-teritoriale nu va depăși în dimensiuni și număr de exemplare drapelul

proporția între lungimea și lățimea însemnului de 2/3. Fondul modelului steagului este de culoare albastră, tăiat de un pal⁷ alb, încărcat cu stema urbei, identic pe ambele fețe⁸.

*Stema orașului Lipova*⁹ are următoarea înfățișare: scut triunghiular cu marginile rotunjite, partajat în furcă răsturnată¹⁰. În partea superioară, în dreapta, în câmp roșu, se află o cetate de argint, crenelată, zidită negru, cu două turnuri, trei ferestre negre și o poartă de intrare cu grilajul de argint semiridicat. Deasupra cetății se află o cruce treflată și o cârjă episcopală, încrucișate, în săritoare, de aur. În partea superioară, în stânga, în câmp albastru, se află o fântână de apă minerală, de argint, cu două jeturi, care țâșnesc în afară, despărțite de o coloană de bule de gaz, toate de argint.

În vârful scutului, în câmp de aur, se află o corabie neagră cu catarg, având în vârf un fanion albastru, plutind pe apa de culoare albastră. Scutul este timbrat de o coroană murală de argint cu trei turnuri crenelate.

Aceste elemente heraldice au o semnificație deosebită. Fortificația evocă cetatea medievală a Lipovei¹¹, iar crucea și cârja reprezintă însemne

României și drapelul Uniunii Europene și va fi amplasat la același nivel cu acestea, Cap. II, art. 4, alin.(3), vezi *Legea nr. 114 din 10 iunie 2015*. Dimensiunile standard aprobate pentru steagurile unităților administrativ-teritoriale sunt de: 135 cm x 90 cm.

⁷ Este vorba de tripartit în pal, adică, cele trei fâșii ale flamurii sunt dispuse vertical: albastru, alb, albastru.

⁸ În conformitate cu prevederile art. 2 alin. (4), cap. I din *Legea nr. 141/2015* „Pe steagurile unităților administrativ-teritoriale, pot fi reproduse și stemele unităților administrativ-teritoriale, aprobate conform legii [...]”. Stema orașului Lipova a fost aprobată prin Hotărârea de Guvern, nr. 336/2012 și publicată în „Monitorul Oficial al României”, Partea I, nr. 280 din 27. 04. 2012.

⁹ Macheta originală reprezentând stema orașului cu respectarea normelor științei și artei heraldicii a fost realizată de d-l Adrian Sandu, artist plastic, la Complexul Muzeal Arad. Proiectul acestei variante finale a stemei aprobate îmi aparține (Augustin Mureșan n. n.).

¹⁰ Scut tăiat în furcă răsturnată, scut împărțit în trei părți egale prin linii care au forma unui Y, vezi Maria Dogaru, *Din heraldica României*, București, Editura JIF, 1994, p. 25. Furca răsturnată, este piesa realizată prin reunirea părții superioare a palului cu partea inferioară a săritoarei și redarea ei într-o cromatică diferită de suprafața scutului (k), vezi *Ibidem*, fig. 3/k, pp. 26-27.

¹¹ Despre cetatea Lipovei, vezi Adrian Andrei Rusu, George Pascu Hurezan, *Cetăți medievale din județul Arad*, Arad, 1999, pp. 55-59; Adrian Andrei Rusu, *Castelarea carpatică. Fortificații și cetăți din Transilvania și teritoriile învecinate (sec. XIII-XIV)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2005, p. 523; Dumitru Țeicu, *Cetăți medievale din Banat. Medieval Fortifications in Banat*, Timișoara, Muzeul Banatului, 2009, p. 9; Alexandru Kosa, Ioan Hațegan, *Sistemul de fortificații mureșene în Evul Mediu*, în „Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana”, vol. V, coord. Doru Sinaci, Emil Arbonie, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2012, p. 22.

ecleziastice ale vechii reședințe episcopale care a existat la Lipova¹². Fântâna semnifică izvoarele de apă minerală din zonă¹³. Corabia amintește de transporturile pe râul Mureș în Evul Mediu și de comerțul cu sare, Lipova fiind un important port și o vamă pentru acest produs¹⁴, mult căutat. Coroana murală cu trei turnuri crenelate indică faptul că localitatea are rangul de oraș¹⁵.

Pe flamura steagului, deasupra coroanei murale este trecut statutul unității administrativ-teritoriale „ORAȘUL” și denumirea localității „LIPOVA”¹⁶, ambele cuvinte scrise semicircular cu litere majuscule latine negre. Drapelul se fixează pe hampă în partea stângă, pe lățime.

¹² Despre vechea reședință episcopală cu sediul la Lipova vezi Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006, pp. 50-55; Stelean-Ioan Boia, *Biserica ortodoxă din Lipova* (partea care prezintă Episcopia Lipovei), în „Studii de știință și cultură”, Arad, anul II, nr. 2 (5), iunie 2006, pp. 54-55.

¹³ Vezi A. Eisenkolb, *Lippa város története*, Lippa, 1912; Victor Bleahu, *Monografia orașului Lipova*, Timișoara, Editura Marineasa, 2012.

¹⁴ Géza Kovách, *Date cu privire la transportul sării pe Mureș în secolele X-XIII*, în „Ziridava”, Arad, 1980, nr. XII, p. 196; Mircea Timbus, Ioan Popovici, *Documente inedite despre navigația pe Mureș*, în „Studia Universitatis Vasile Goldiș”, Arad, 1995, nr. 5, pp. 351-361; Sorin Bulboacă, Doru Sinaci, Augustin Mureșan, Aurel Dragoș, *Rolul economic al cetăților, al mănăstirilor, al drumului sării și al Canalului Morilor în Comitatul Arad și județul Arad* (Cap. VI. 3. Drumurile și transportul sării pe Mureș, Criș și Tisa), în „Arad. Economie și societate din preistorie până la începuturile regimului comunist”, vol. I, coord. Adrian Nițu, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2016, pp. 325-349.

¹⁵ Despre noua stemă a Lipovei, vezi Augustin Mureșan, Călina Popovici, Ioan Popovici, *The Historical and Religious Significance of Some Representations from the Current Arad Territorial Heraldry*, în „Teologia”, Arad, anul XIX, nr. 3 (64), 2015, Editura Universității Aurel Vlaicu, pp. 112-113; Augustin Mureșan, *Heraldica teritorială arădeană actuală: Steme de orașe (1999-2013)*, în „Administrație românească arădeană Studii și comunicări din Banat-Crișana”, vol. XII, coord. Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2017, pp. 239-240.

¹⁶ În conformitate cu prevederile art. 2 alin. (4) cap. I din *Legea nr. 141/2015* „Pe steagurile unităților administrativ-teritoriale, pot fi reproduse [...] aprobate conform legii [...] și denumirile acestora în formatul comună/orașe/municipiu, după caz, județul și România”. În activitatea premergătoare care a facilitat realizarea steagului orașului o contribuție importantă a avut-o d-l ing. Iosif Jichici, primarul orașului Lipova.

Fig. 1. Steagul orașului Lipova, județul Arad.

Semnificația elementelor însumate și ale culorilor steagului. Combinația cromatică folosită corespunde regulilor științei și artei heraldice, iar culorile ce alcătuiesc flamura acestui însemn vexilologic sunt: albastrul (sau azur) ce reprezintă apa, dar și aerul, cel mai nobil element după foc, și simbolizează blândețea, frumusețea, noblețea și buna credință¹⁷; Albul (sau argint) desemnează atât absența, cât și suma tuturor culorilor. De aceea se asociază vieții, luminii, divinității și purității. Argintul (sau alb) este redat prin culoarea albă curată și semnifică: inocență, candoare, virginitate, devotament, corectitudine și veșnicie¹⁸.

Astfel și orașul Lipova, județul Arad are adoptat oficial steag propriu¹⁹. El este un însemn vexilologic care prin cromatica flamurii și simbolul său specific - stema proprie - aplicată în centru acesteia, individualizează acest oraș.

BIBLIOGRAFIE

Legea nr. 114 din 10 iunie 2015.

Bleahu, Victor, *Monografia orașului Lipova*, Timișoara, Editura Marineasa, 2012.

¹⁷ Marcel Sturdza-Săucești, *Heraldica, Tratat tehnic*, București, Editura Științifică, 1974, p. 40; Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 30.

¹⁸ Marcel Sturdza-Săucești, *op. cit.*, p. 40; Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 30.

¹⁹ Steagul orașului Lipova este în prezent arborat pe edificiul Primăriei acestei urbe.

Boia, Stelean-Ioan, *Biserica ortodoxă din Lipova*, în „Studii de știință și cultură”, Arad, Anul II, nr. 2 (5), iunie 2006, pp. 54-55.

Bulboacă, Sorin, Sinaci, Doru, Mureșan, Augustin, Dragoș, Aurel, *Rolul economic al cetăților, al mănăstirilor, al drumului sării și al Canalului Morilor în Comitatul Arad și județul Arad* (Cap. VI. 3. Drumurile și transportul sării pe Mureș, Criș și Tisa), în „Arad. Economie și societate din preistorie până la începuturile regimului comunist”, vol. I, coord. Adrian Nițu, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2016, pp. 325-349.

Daneș, Alexandru, *Mic dicționar de vexilologie*, Brașov, 2010.

Dogaru, Maria, *Din heraldica României*, București, Editura JIF, 1994.

Kosa, Alexandru, Hațegan, Ioan, *Sistemul de fortificații mureșene în Evul Mediu*, în „Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana”, vol. V, coord. Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2012, pp. 18-29.

Kováč, Géza, *Date cu privire la transportul sării pe Mureș în secolele X-XIII*, în „Ziridava”, Arad, 1980, nr. XII, pp. 193-200.

Eisenkolb, A., *Lippa város története*, Lippa, 1912.

Mureșan, Augustin, *Heraldica teritorială arădeană actuală: Steme de orașe (1999-2013)*, în „Administrație românească arădeană Studii și comunicări din Banat-Crișana”, vol. XII, coord. Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2017, pp. 239-240.

Idem, Popovici, Călina, Popovici, Ioan, *The Historical and Religious Significance of Some Representations from the Current Arad Territorial Heraldry*, în „Teologia”, Arad, anul XIX, nr. 3 (64), 2015, Editura Universității Aurel Vlaicu, pp. 112-113.

Rusu, Andrei Adrian, *Castelarea carpatică. Fortificații și cetăți din Transilvania și teritoriile învecinate (sec. XIII-XIV)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2005.

Idem, Hurezan, George Pascu, *Cetăți medievale din județul Arad*, Arad, 1999.

Sturdza-Săucești, Marcel, *Heraldica, Tratat tehnic*, București, Editura Științifică, 1974.

Timbus, Mircea, Popovici, Ioan, *Documente inedite despre navigația pe Mureș*, în „Studia Universitatis Vasile Goldiș”, Arad, 1995, nr. 5, pp. 351-361.

Țicu, Dumitru, *Cetăți medievale din Banat. Medieval Fortifications in Banat*, Timișoara, Muzeul Banatului, 2009.

Vesa, Pavel, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006.

Istoricul pădurilor Beliului

The History of Beliu's Forests

Ing. Alexandru PÎRV
Beliu

Abstract

*Mainly located in a hill area, the land and the village of Beliu presents seasonal conditions (soil, climate, etc.) that are favourable for the development of forest vegetation. The impressive forests include the Dumbrava's oaks (*Quercus robur*, *Quercus pedunculata*), the oaks forests (*Quercus petraea*) in Secaci Valley (Dealul Vii, Cocini, Preluca and Ghina) and the turkey oaks (*Quercus cerris*) in Dumbrava, Gurețe and Tăgădău. Secular forests were discovered in Sălăușa and Lunca Beliului when the forests were cleared for pastures. The forest sites in this area are suitable for exotic species such as the Douglas fir (*Pseudotsuga menziesii*), the Eastern White Pine (*Pinus strobus*) and the Northern Red Oak (*Quercus rubra*) with impressive dimensions of diameters and heights as well as for native species introduced outside their natural area (the European spruce –*Picea abies* and the European Larch –*Larix*).*

Keywords: forest, Beliu, owners, tree species, forest exploitation, oak forest, secular.

În ultimul secol (1919-2019) ponderea suprafeței împădurite de pe teritoriul actual al Comunei Beliu a scăzut de la 41% (3800 ha fond forestier din suprafața teritoriului comunei de 9624 ha) la 33 % (3136 ha).

Administrarea pădurilor s-a realizat diferit de la o perioadă la alta, în funcție de cadrul legislativ existent și natura proprietăților.

Suprafața și proprietarii

Din documentele existente în arhiva Ocolului Silvic Beliu rezultă că la 1884 în plasa Beliu și pe versantul vestic al Munților Codru Moma majoritatea pădurilor aparțineau Episcopatului Romano Catolic din Oradea care avea pentru administrare ocoale silvice în Beliu, Agrișul Mic și Ucuriș.

Pe hărțile acestui proprietar figurau, pe lângă pădurile sale, pădurile urbariale (közérgi erdő) și pășunile urbariale (közérgi legelő). Pădurile urbariale de pe raza comunei Beliu se găseau pe teritoriul administrat de ocoalele silvice Agrișul Mic (urbarialele Benești, Bochia și Tăgădău), Beliu (urbarialele Beliu și Mocirla) și Ucuriș (urbariala Secaci).

După revoluția din 1848, pe întreg teritoriul Transilvaniei a fost reglementat raportul dintre proprietari și iobagi prin trecerea în proprietatea iobagilor a bunurilor folosite, proprietarii fiind despăgubiți de către stat. În acest sens, la 2 martie 1853 a fost emisă „Patenta imperială” în problema agrară pentru Banat, Crișana și Maramureș, iar în anul 1854 și pentru Transilvania. Prin aceste patente s-a urmărit emanciparea țăranilor fără pământ sau cu pământ puțin (jelerilor). Ca urmare, au luat ființă pădurile urbariale, administrate într-o asociație denumită composesorat. Membri coproprietari ai composesoratului aveau un anumit număr de „drepturi” care erau trecute într-un registru denumit „urbariu” sau „urbarum”, document prin care se stabileau raporturile dintre domnul de moșie (grof) și țăranul iobag. Așa se explică apariția denumirii de composesorat urbarial. Segregarea (separarea) pădurilor urbariale s-a făcut în baza reglementărilor din Legea LIII/1871 și prin întocmirea cărților funciare. Pădurile urbariale din zona Beliu s-au înființat în baza Legii XXXI/1879 privind administrarea pădurilor de către stat, până la folosirea lor în comun.

Composesoratele erau organizate ca persoane juridice, controlate de stat, cu tabloul membrilor (revizuibil periodic), statut propriu aprobat de Ministerul de Agricultură și Domenii. Pentru administrarea pădurilor, coproprietarii se întruneau periodic în adunări generale, ocazie cu care se alegea consiliul administratorilor.

Chiar dacă fiecare membru proprietar al pădurii urbariale avea prevăzut numărul topografic și suprafața deținută, drepturile erau indivize. Coproprietarii obștii nu puteau să pretindă acte de posesie sau de administrație individuală asupra drepturilor lor.

Deși nu s-a găsit niciun exemplar din statutul foștilor urbarialiști din zona Beliu, se știe că acestea cuprindeau prevederi dintre care amintim:

- regulile legate de drepturi care puteau fi vândute sau donate, existând unele restricții privitoare la limita maximă pentru achiziții (ex. până la 10 % din total);

- interdicția vânzării drepturilor la societățile comerciale;

- precizări referitoare la moștenirea drepturilor.

Din dosarele păstrate reiese că ultima revizuire a tabloului membrilor și a drepturilor s-a produs în anul 1945 la Composesoratele Urbariale Bochia (când erau 72 drepturi de pădure la 60 membri) și Secaci.

În Statistica pădurilor din România pe anul 1922, suprafața pădurilor de pe teritoriul Comunei Beliu era de 3800 ha, din care 3442 ha ale Episcopatului Romano Catolic din Oradea și ale foștilor urbarialiști din Beliu (119 ha), Benești (27 ha), Bochia (78 ha), Mocirla (48 ha), Secaci (42 ha) și Tăgădău (44 ha).

Conform evidenței din „Coala de repartizare asupra paușalului de pază a pădurilor administrate de stat în județul Bihor pe anul 1923” pe teritoriul actual al Comunei Beliu existau pădurile urbariale cu aceleași suprafețe, înscrise în jugăre cadastrale (1 ha este egal cu 0,5745 jug. cad.): Beliu (206,2), Benești (46,1), Bochia (83,7), Mocirla (83,7), Secaci (72,8 ha) și Tăgădău (76,8).

În acea perioadă statul, persoanele fizice și societățile nu figurau cu păduri în proprietate.

Prin Reforma agrară din 1921 (Decretul nr. 3610/23 iulie 1921 privind aprobarea Legii pentru Reforma agrară din Banat, Crișana și Maramureș, publicat în MO nr. 93/1921) s-au produs modificări majore asupra întinderii suprafeței pădurilor, cât și în privința proprietarilor acestora. Prin această lege au fost expropriate însemnate suprafețe acoperite cu păduri și au fost împrumutate comunele iar unele păduri au fost transformate în pășuni, vetre de sat sau în terenuri arabile.

Anterior adoptării acestei legi a fost emis, la 12 septembrie 1919, Decretul – Lege nr. 3911 (cunoscut cu denumirea de “Decretul Consiliului Dirigent”), pentru reforma agrară în Transilvania, Banat și țările ungurene (publicat în MO nr. 117/1919). Prin acest decret se preciza modul în care se va face exproprierea și împărțirea pământurilor, acordându-se prioritate participanților la război și văduvelor acestora.

Atât Decretul – Lege din 1919 cât și Legea de reforma agrară din 1921 s-au adoptat pentru a “spori și completa proprietățile rurale țărănești, a izlaurilor și pădurilor comunale, pentru a ușura traiul din orașe și alte centre, rezervând locuitorilor cu mijloace modeste de trai terenuri și pentru a-și crea mici gospodării”.

În comuna Beliu, conform legii de reformă agrară, s-au expropriat pădurile Episcopatului Romano Catolic din Oradea, rămânând neafectate terenurile forestiere ale foștilor urbarialiști.

Aplicarea legii s-a făcut în două etape:

- exproprierea prin Comitetul Agrar, Comisia Județeană de Expropriere și Comisia de Ocol de Expropriere (pe lângă fiecare circumscripție de judecătorie, formată din judecător de ocol, delegați al Casei Centrale de Împroprietări și Ministerului Agriculturii și domeniilor, agronomul regional, inginer geometric și conducătorul cărții funciare);
- împrumutarea prin Comitetul local (formată din primar, secretar, preoți, învățători și 2-3 săteni), Comisia de Ocol pentru Împrumutări (formată din judecătorul regional, pretorul sau prim pretorul, delegatul Casei Centrale pentru Împrumutări și agronomul regional) și Comisia Județeană pentru Împrumutări.

Destinația principală a pădurilor expropriate de la Episcopatul Romano Catolic din Oradea a fost pentru păduri și pășuni comunale. Toate localităților din comună și de pe teritoriul Plasei Beliu au fost împrăștiate cu terenuri cu destinațiile menționate. Pe teritoriul Comunei Beliu statul român nu a fost împrăștiat cu păduri prin Reforma agrară din 1921.

Înființarea pădurilor comunale era prevăzută să se facă “după trebuință” în completarea celor existente (păduri particulare și urbariale) iar transformarea pădurilor în pășuni se putea face, cu avizul silvic și cu aprobarea Comitetului Agrar și Păduri, numai dacă terenul este propriu pentru pășuni”, aviz care se acorda studiilor de defrișare. În arhiva Ocolului Silvic Beliu se găsește astfel de studiu, pentru defrișarea, în anul 1925, a 39,62 ha din Sălăușa, „pădure expropriată pentru pășune comună a Comunei Bochia”.

Conform legii de reformă agrară, foștii proprietari de păduri cărora li se expropriau pădurile erau despăgubiți. În acest scop, pădurilor expropriate li se fixa un preț în funcție de calitatea lemnului, specie, depărtarea față de căile de comunicație (gări, centre de desfacere), fără să fie peste prețul mediu din localitate din anul 1913. Prețul era propus de comisia de ocol, fixat de Comisia Județeană pentru Expropriere putând fi „armonizat” de către Comitetul Agrar și stabilit prin hotărâre de Curtea de Apel, iar în caz de nemulțumire se putea ataca la Curtea de Casație.

Procesul exproprierii și împrăștiării a fost de durată lungă, existând numeroase acțiuni în instanțe, inițiate mai ales de către proprietarul expropriat, în arhivă găsindu-se hotărâri și după 15 ani de la declanșarea acțiunii

În „Tabloul” privind indicarea suprafețelor de păduri atribuite ca păduri comunale prin R.A. și debitul fixat” localitățile din comuna Beliu sunt înscrise cu suprafața de 2036,67 ha, din care Benești (104,03 ha), Beliu (689,16 ha), Bochia (165,33 ha), Mocirla (514,33 ha), Secaci (231 ha) și Tăgădău (333,92 ha).

După anul 1900, mai ales în perioada interbelică, au survenit următoarele schimbări în privința întinderii și a amplasamentului pădurilor.

- pădurea urbarială Beliu a fost defrișată pentru a fi transformată în pășune, astăzi se mai găsește pe locul acesteia un pâlci de stejari seculari. În locul acesteia, foștii urmăriști au cumpărat o suprafață similară (118,1 ha) în hotarul satului Dulcele din comuna Gurahonț;

- pădurea urbarială Benești a fost defrișată, în proporție de 64 % (17,4 din 27 ha), pentru a fi transformată în pășune.

- pădurea urbarială Bochia a fost defrișată pentru a fi transformată în pășune, astăzi devenind o zonă cu vegetație forestieră de diverse vârste, desimi și înălțimi;

- pădurea urbarială Mocirla a fost defrișată, în proporție de 81 %, pentru a fi transformată în pășune și vatră de sat. La 23 ianuarie 1948 Primaria Comunei Mocirla comunica Ocolului Silvic Tinca că pădurea urbarială mai are 9,94 ha precizând „, întrucât s-a defrișat și expropriat”;

- pădurea urbarială Secaci a fost defrișată, în proporție de 27%, pentru a fi transformată în pășune. A rămas u o porțiune cu suprafața de 30,7 ha care a făcut obiectul unui litigiu de durată, stins în anul 1977 printr-un schimb cu teren de pe teritoriul satului Bochia. În urma schimbului, pădurea a fost defrișată iar astăzi terenul este acoperit, aproape în întregime, cu vegetație forestieră de mici dimensiuni (tufăriș);

- pădurea urbarială Tăgădău a fost defrișată pentru a fi transformată în pășune, astăzi aproximativ 80% din teritoriul acesteia se găsește vegetație forestieră în diverse stadii de dezvoltare, având îndeplinite condițiile legale pentru includerea în fondul forestier național. De pe acest teritoriu se recoltează anual importante cantități de hribi, întrucât după un secol de la defrișare s-a păstrat caracteristicile specifice pădurilor. În locul pădurii defrișate, foștii urbarialiști au cumpărat o suprafață apropiată (42,3 ha) în hotarul satului Dulcele din comuna Gurahonț.

Defrișarea pădurilor urbariale Beliu și Tăgădău și cumpărarea aceleiași suprafețe, probabil de la Leo Naustadt din Valea Mare, care deținea în hotarul localității Dulcele 754 ha pădure.

Casa Pădurilor Statului a cumpărat, în anul 1931, de la două persoane fizice (Dr. Manea Constantin și Dr. Răchițeanu Ioan) 371 ha (639 jug. cad. și 1205 și st. p.) pădure amplasată în bazinul Văii Secaci.

În „Situția statistică a pădurilor din raza Ocolului Silvic Beliu Jud. Bihor” întocmită în anul 1948, probabil cu ocazia naționalizării pădurilor, sunt înscrise pădurile din proprietatea “comunelor rurale”:

- Beliu cu 689 ha, din care 435 în Dumbrava – Gureț și 254 ha în Gălălău;

- Benești cu 104 ha ;

- Bochia cu 165 ha;

- Mocirla cu 589 ha, din care 288 ha în Dumbrava și 301 ha la Secaci;

- Secaci cu 231 ha;

- Tăgădău 432 ha din care 333 în Gureț și 99 ha în Gălălău.

Pe lângă pădurile comunale ale localităților din teritoriu erau înscrise și 395 ha aflate în proprietatea Comunelor Coroi (114 ha la Bochia) Craiva (118 ha la Secaci) și Moțiori (119 ha la Benești și 44 ha la Tăgădău).

În această situație statistică a pădurilor din raza Ocolului Silvic Beliu, mai sunt înscrise pădurile posesorilor urbariale Benești, Bochia; Mocirla și Secaci (au făcut excepție posesoriatele Beliu și Tăgădău, care aveau pădurile în Comuna Gurahonț, teritoriul localității Dulcele) și o persoană fizică (proprietara suprafeței de 1,99 ha). Statul român deținea 5394 ha fond forestier în bazinul Botfei – Secaci, din care considerăm că 371 ha erau la Secaci.

Naționalizarea pădurilor din anul 1948 a condus la trecerea tuturor pădurilor în proprietatea statului. Efectul acestei schimbări a fost evident doar după amenajarea pădurilor produsă în anul 1954, când pe teritoriul prezentat fondul forestier se întindea pe suprafața de 3302 ha. Cu această ocazie, s-a inclus în fondul forestier vegetația forestieră din Sălăușa, care îndeplinea statutul de pădure, deși a fost pădure urbarială (a foștilor urbarialiști din Benești, Bichia și Tăgădău) defrișată în perioada interbelică.

Prin HCM nr. 2315/1954 cu privire la îmbunătățirea aprovizionării cu material lemnos a țăranimii muncitoare, suprafața de 31,4 ha din care 19,8 ha pe teritoriul Comunei Beliu și 11,6 ha în Comuna Archiș (în vecinătatea drumului de legătură dintre satele Nermiș și Bârzești), au trecut în administrarea comunei, constituindu-se astfel pădurea comună. Fondul forestier trecut din administrarea unităților silvice în administrarea comunelor a rămas în proprietatea statului.

Cu ocazia amenajării pădurilor din anul 1986, s-a operat un schimb prin cedarea la pășune 13,2 ha localizate Bochia (0,9 ha), Sălăușa (3,0 ha) și Nermiș (11,6 ha) și preluarea a 22,3 ha lângă trupul Gălălău, de pe raza Comunei Archiș. În anul 1986 pădurile comunale, constituite în anul 1954, au retrecut în administrarea statului.

Cele mai importante schimbări privind suprafața fondului forestier din perioada 1948-1989 au fost:

- în perioada 1954-1958 pădurile din zona Sălăușa, în suprafață de 137 ha, incluse în fondul forestier la amenajarea pădurilor din anul 1954, au fost cedate sectorului pastoral pentru transformare în pășuni;
- în anul 1971 s-a cedat suprafața de 5,92 ha din trupul de pădure Dumbrava pentru construirea canalului Beliu – Tăut;
- în anul 1977 s-a perfectat schimburile de teren, la echivalență de suprafețe, cu Comunele Beliu (30,7 ha predate la Secaci și preluate în două trupuri la Bochia);

- în anul 1981 ocolul a preluat din pășunea Beliului 1,8 ha teren degradat, în Dealul Viei, care a fost inclus în fondul forestier și împădurit cu pin comun.

- în anul 1984 s-au cedat 3,7 ha. Asociației Economice Intercooperatiste pentru îngrășarea tineretului bovin Beliu (AEI), ocolul preluând în schimb aceeași suprafață din comuna Craiva (teren transformat în răchitărie). Pe o parte din terenul cedat fostei AEI Beliu, după desființarea unității, s-a dezvoltat vegetația forestieră și s-a inclus în pădurea comunală Beliu.

Conform datelor statistice, la 31 decembrie 1989 suprafața fondului forestier pe Comuna Beliu era de 3176 ha.

Aplicarea legilor retrocedării au schimbat natura proprietăților, în sensul că s-au reconstituit proprietățile pentru unitățile administrativ-teritoriale (UAT), foștii urbarialiști, unități de cult și persoane fizice.

La data analizei a fost reconstituit dreptul de proprietate în suprafața de 2029,1 ha pentru Comuna Beliu (prin includerea într-o singură proprietate a fostelor păduri comunale din perioada 1922-1948) în locațiile Dumbrava –Gurețe (512,4 ha), bazinul Tăgădău - Benești – Bochia (507,1 ha), bazinul Secaci (630,8 ha) și Gălălău (378,8 ha). De pe raza comunei s-a mai reconstituit dreptul de proprietate pentru 185,5 ha (39,9 la Secaci și 145,6 ha la Bochia) la UAT Craiva.

Pentru foștii urbarialiști s-a reconstituit dreptul de proprietate în suprafața de 163 ha constituindu-se actualele păduri urbariale Beliu (118 ha), Bochia (27 ha), Vasile Goldiș (12 ha) și Benești (5 ha).

Foștilor urbarialiști din Tăgădău li s-a reconstituit dreptul de proprietate pentru 42 ha în Comuna Hășmaș, pe Valea Rachișă. Menționăm că pentru foștii urbarialiști din Beliu și Tăgădău, care au deținut pădure în Comuna Gurahonț, pe raza ocolului cu același nume, s-a reconstituit dreptul de proprietate pe raza Ocolului Beliu, deși, de regulă, se făcea pe fostul amplasament sau pe teritoriul aceluiași ocol silvic.

De pe teritoriul Comunei Beliu s-a mai constituit dreptul de proprietate pentru 30 ha la o unitate de cult, respectiv Biserica Romano Catolică.

Reconstituirea dreptului de proprietate s-a mai făcut, teoretic, pentru șapte persoane fizice (5,29 ha), însă localizarea proprietăților pentru cinci dintre aceștia este incertă, terenul acestora figurează și la pădurea comunală Beliu, iar interesul pentru clarificarea anomaliei fiind minim.

În concluzie, suprafața fondului forestier, conform documentelor găsite, a fost de:

- 3800 ha în anul 1900, din care 3442 ha la Episcopatului Romano Catolic din Oradea și 358 ha ale foștilor urbarialiști;
- 2993 ha în anul 1948, din care 2434 ha păduri comunale, 195 ha păduri urbariale, 364 ha păduri ale statului și 2 ha ale persoanelor silvice;
- 3302 ha în anul 1954, la amenajarea pădurilor de după naționalizare, toate păduri ale statului;
- 3176 ha în anul 1989, toate păduri ale statului;
- 3136 ha în anul 2019, din care 2215 ha păduri comunale, 163 ha păduri urbariale, 723 ha păduri ale statului, 30 ha păduri ale unei unități de cult și 5 ha ale persoanelor fizice.

În perioada prezentată s-au petrecut câteva evenimente, astăzi fiind greu să fie argumentate, în lipsa unor dovezi. Ne referim în primul rând la defrișarea pădurilor urbariale Beliu și Tăgădău și la admiterea cumpărării, în locul terenului defrișat a pădurilor din comuna Gurahonș, pe atunci în județul Arad. Ciudățenia constă și prin faptul că defrișarea s-a făcut înainte de 1915 (încheierea pentru cumpărare a terenului de la Dulcele este din 1914) iar aceste păduri apar, pe teritoriul Comunei Beliu, în statistica pădurilor din România întocmită în anul 1922. Este greu de explicat defrișarea parțială a celorlalte păduri urbariale cu exploatarea masei lemnoase fără să se refacă arboretele prin împăduriri în condițiile legislației din perioada interbelică privitoare la respectarea regimului silvic. Deși Episcopatul Romano Catolic din Oradea a fost expropriat, în baza Legii de reformă agrară din anul 1921, în anul 1926 a vândut 371 ha pădure din bazinul Secaci la două persoane fizice. Nu s-au găsit explicații de ce la Comuna Tăgădău nu figurează că a fost împroprietărită doar cu 333 ha (Hotărârea Comitetului Agrar nr. 235/19626) deși ulterior a mai primit 99 ha (Hotărârea Comitetului Agrar nr. 49/1928), ca urmare în statistica din 1948 figurează cu 432 ha.

Administrarea pădurilor

Așa cum s-a precizat la capitolul „suprafața și proprietarii” pădurile Episcopatului Romano-Catolic din Oradea erau administrate prin ocoalele silvice din Agrișul Mic, Beliu și Ucuriș. În anul 1922, conform statisticii pădurilor din România pădurile de pe teritoriul Plasei Beliu figurau la Ocolul Silvic Beiuș.

Până la elaborarea codului silvic, act normativ pentru definirea și normele de aplicare a regimului silvic precum și condițiile impuse pentru administrarea fondului forestier, legislația privitoare la păduri a evoluat de

la reglementări constând din regulile de exploatare sau interdicții la unele tăieri până la prevederile din actual Cod silvic.

Până la sfârșitul secolului al XIX-lea, doar pădurile statului erau administrate prin ocoale silvice, restul pădurilor având structuri proprii sub îndrumarea și controlul organelor silvice. Prin Legea XIX/1898 s-a dispus administrarea de către stat a pădurilor colectivităților, ale posesorilor, ale comunelor, orașelor, corporațiilor, fundațiilor, societăților publice și private, bisericilor, școlilor, etc., dacă nu aveau personal silvic de specialitate. Ca urmare, au fost „organizate structuri ale statului specializate în administrarea acestor păduri, pentru teritoriul analizat, în Oradea. Activitatea tehnică și de control a pădurilor era asigurată de personal silvic.

Primele amenajamente ale pădurilor urbariale au fost întocmite în jurul anului 1880. Aceste amenajamente au fost revizuite periodic iar ultimele s-au întocmit în perioada anilor 1938 – 1940.

După Marea Unire din anul 1918 s-au pus în aplicare legea pentru extinderea dispozițiilor Codului Silvic din 1910 și a legii de modificare a acestuia din anul 1920 (privitoare la extinderea prevederilor pentru pădurile obștilor din Vechiul Regat la pădurile urbariale). În anul 1923 Codul Silvic s-a extins în tot cuprinsul României iar în 1930 s-a emis legea pentru administrarea pădurilor. În perioada interbelică administrarea pădurilor statului s-a făcut prin Ocolul Silvic Beliu, înființat în anul 1925, aflat în subordinea Direcției Regionale Silvice Arad, iar la celelalte păduri (comunale, urbariale și ale persoanelor fizice) administrarea era realizată de Ocolul Silvic de Regim Tinca aflat, succesiv, în subordinea Inspectoratelor Silvice Cluj și Timișoara. Proprietarii fondului forestier (comunele și urbariaștii) aveau de plătit, pe lângă cheltuielile curente (împăduriri, paza pădurii, exploatare, etc.) taxa de administrare, amenajarea pădurii și cheltuieli legate de publicarea amenajamentelor (la minister, Monitorul Oficial și Revista Pădurilor).

În subordinea Ocolului Tinca era o brigadă silvică, condusă de un brigadier, și mai multe cantoane silvice cu câte un pădurar, exceptând Beliul care avea doi, unul în Dumbrava și unul în Gălălău. Un pădurar putea să aibă în gestiune atât pădure comună cât și urbarială, caz în care era angajat separat de fiecare dintre proprietari.

Administrația silvică și proprietarii nu se ocupau cu exploatarea masei lemnoase și recoltarea unor produse accesorii ale pădurii. În general, materialul lemnos se oferea specificându-se numărul de fire, specia, locul și, eventual, starea lemnului, cum ar fi de construcție sau „neviabil”. Unele parchete sau părți din acestea se vindeau prin licitații publice.

Personalul silvic era salariat al ocoalelor silvice de regim iar angajarea se făcea în baza unei decizii a Ministerului Agriculturii și Domeniilor. La începerea serviciului, pădurarii depuneau, în fața pretorului, jurământul cu textul:

„Jur credință Regelui Carol al II-lea. Jur să respect Constituțiunea și legile Țării. Jur să-mi îndeplinesc cu onoare și conștiință funcțiunea ce-mi este încredințată și să păstrez secretele serviciului. Așa să-mi ajute Dumnezeu”. (extras din jurământul pădurarului Cotuna Ioan de la Bochia dat la 5 martie 1938 în fața pretorului plășii Beliu, Samuil Sabău).

Nu se cunoaște aportul proprietarilor la angajarea personalului silvic, însă au fost cazuri când primarii au solicitat demiterea sau înlocuirea unor pădurari.

Materialul lemnos rezultat din exploatarea pădurilor comunale era destinat nevoilor comunei (lemn construcție și lemn foc pentru unitățile primăriei, școli etc.) pentru sprijinirea locuitorilor cu dificultăți materiale (săraci, văduve, invalizi etc.) și pentru construirea sau repararea unor construcții de interes public (școli, biserici, case de cultură, cimitire, amenajări în piața, bucătăria comună etc.). În dosarele păstrate s-au găsit și decizii ieșite din comun, dintre care amintim aprobarea a 2 fire de stejar pe fiecare jugăr cadastral pentru serviciul administrativ în scopul acoperirii cheltuielilor de înfrumusețare a comunei și acordarea, din parchetul 1939/1940, primăriilor din comunele Beliu, Benești, Bochia, Mocirla, Secaci și Tăgădău, în mod gratuit, a câte cinci fire lemn de construcție d-lui Vidu Aurel, responsabilului P.T.T., necesare pentru construirea sediului administrativ.

În perioada 1946-1947, Comuna Beliu a încercat, fără succes, să exploateze un parchet suplimentar, urmând ca în urma vânzării, prin licitație publică a materialului lemnos să se finanțeze construirea unei case de cultură. În derularea acțiunilor au fost implicate Prefectura Județului Bihor (care cere avizul ocolului silvic), Ocolul Silvic Tinca (care trimite Inspectoratului Silvic Cluj memoriul pentru aprobarea parchetului în suprafață de 6,2 ha), Inspectoratului Silvic Cluj (care aprobă memoriul justificativ al ocolului silvic) și Ministerul Agriculturii și Domeniilor (care face analiza prețurilor și solicită armonizarea acestora cu inflația din anul 1947). În parte a doua a anului 1947 este aprobat actul de estimare a exploatării a 447 arbori din speciile gorun și cer, cu diametre cuprinse între 18 și 82 cm, ca în ianuarie 1948 să se revoce aprobarea datorită naționalizării pădurilor.

Primarii au avut o contribuție activă la gospodărirea pădurilor comunale. Aceștia, împreună sau separat de administrația din plasa

Beliu, înaintau ocolului silvic solicitări privitoare la exploatare, pășunat, efectuarea inspecțiilor, etc. De asemenea, procesele verbale de delimitare a parchetelor și cele privitoare la inspecții purtau semnătura primarilor.

Materialul lemnos exploatat din pădurile urbariale se acorda membrilor composesori după necesități sau numărul de drepturi, iar surplusul se scotea la vânzare în scopul acoperirii cheltuielilor cu administrarea.

Beneficiile din exploatarea pădurilor urbariale (lemnul și beneficiul rezultat din vânzarea excedentului de material lemnos) erau împărțite membrilor composesori în funcție de numărul de drepturi deținute. Și urbarialiștii acordau ajutoare sau destinau material lemnos pentru alte scopuri decât ale composesoratului. Așa s-a întâmplat în anul 1945 când 21 persoane din Bochia au cumpărat lemn prin licitație publică pentru orfelinatul din Beiuș.

Naționalizarea pădurilor din anul 1948 a determinat schimbări majore în privința administrării pădurilor.

În perioada 1948-1993, pădurile prezentate au fost administrate prin Ocolul Silvic Beliu aflat, succesiv, în subordinea:

- Direcției Silvice Arad (în perioada 1949-1956);
- Direcției Silvice Oradea (1956-1960) ;
- Întreprinderii Forestiere Ineu – IF, din cadrul Direcției Regionale Silvice Crișana – DREF (1960-1967) ;
- Inspectoratului Silvic Județean Arad – ISJ (1968-1991);
- Filialei Teritoriale Arad (1991-1992);
- Filialei Silvice Arad (1992-1996);
- Direcției Silvice Arad (1996-2003).

În această perioadă, silvicultura a fost condusă de minister propriu sau împreună cu exploatarea forestieră, însă a fost împreună cu alte sectoare economice cum ar fi agricultura, industria alimentară, materialele de construcție, mediul și apele.

În perioada comunistă, dincolo de marea nedreptate cauzată de naționalizarea pădurilor și transformarea unor păduri în pășuni, s-a favorizat conservarea și dezvoltarea fondului forestier prin legislația adoptată și mereu perfecționată. Este foarte important că investițiile în silvicultură (pepiniere cultura pădurilor, tăierile de îngrijire, accesibilizare, etc.) au fost la nivelul necesarului atât când sectorul a fost finanțat de la buget, cât și când s-a bazat pe autogestiune economică. Unitățile silvice au avut sarcini legate de administrarea fondului forestier, lucrările de exploatare fiind executate de unitățile de exploatare. Sectorului silvicultură îi mai revenea administrarea fondurilor de vânătoare, valorificarea produselor accesorii

(ciuperci comestibile, fructe de pădure, plante medicinale, etc.) dar și unele activități nespecifice (creșterea viermilor de mătase, apicultura, creșterea tăurașilor și altele). Mărturiile acestei perioade sunt arboretele cu specii naturale autohtone de pe întreg teritoriul comunei, dar le găsim și prin alte specii la Bochia (prima cultură de duglas din ocol), Secaci (culturi de duglas, larice și pin strob cu creșteri impresionante), Gurețe (printre primele culturi de stejar roșu) și Gălălău (culturi de molid în afara arealului natural).

Retrocedarea pădurilor comunale și urbariale, precum aprobarea Codului Silvic din 1996 au deschis calea înființarea structurilor private pentru administrarea fondului forestier. În anul 2003, prin asocierea Comunelor Apateu, Archiș, Cărand, Craiva, Beliu și Hășmaș, în baza prevederilor Legii 26/1996 (Codul Silvic) și altor reglementări în vigoare, a luat ființă Asociația Dumbrava Beliu, care în anul 2009 s-a transformat în Regia Publică Locală Ocolul Silvic Dumbrava Beliu, structură cu numele generic de ocol silvic de regim. Organizarea unității s-a făcut conform prevederilor Ordonanței de Urgență a Guvernului privind guvernanta corporativă a întreprinderilor publice nr. 109/2011, modificată și completată cu Legea 111/2016 având un consiliu de administrație care numește la conducerea executivă un director (șef ocol). Pe lângă pădurile comunelor asociate, Ocolul Silvic Dumbrava Beliu a preluat pentru administrare sau servicii de pază pădurile urbariale și pășuni împădurite din zona Beliu sau alte zone (Ineu, Șicula Cermei și Covăsânt). În anul 2012 Comuna Cermei iar în anul 2016 urbarialiștii din Tăgădău și Comănești și-au retras pădurile de la Ocolul Silvic Dumbrava Beliu încredințând administrarea acestora Ocolului Silvic Codrui Beiușului.

Cele 723 ha pădure de stat (489 ha la în bazinul Secaci și 234 ha în Dumbrava) au rămas în administrarea Ocolului Silvic Beliu, printr-un canton silvic și un canton silvic parțial aflate în două districte silvice. Pădurile comunei, urbariale și ale unității de cult sunt administrate printr-un district silvic format din patru cantoane silvice.

După anul 1990 preocupările din sectorul silvic de stat au rămas neschimbate, însă volumul lucrărilor de împăduriri, îngrijirea pădurilor și valorificarea produselor accesorii au scăzut constant. În preocuparea acestor unități silvice au apărut lucrările de exploatare, însă majoritatea acestora executându-se prin agenții economici atestați după desființarea IFET Arad.

La ocolul silvic de regim se găsesc aceleași obiective, ca și cazul sectorului de stat, privitoare la cultura, îngrijirea, paza și protecția pădurilor. Exploatarea masei lemnoase din pădurile comunale se face în regie, prin prestări de servicii sau de către agenți economici. Lemnul de foc, grămezile de crăci și lemnul pentru construcții rurale se repartizează pentru consumul

propriu al comunelor (primărie, unități școlare, etc.) iar restul se vinde la populație cu prețuri stabilite de consiliul local. Pentru partizile pe picior nerepartizate la exploatare de către ocol și lemnul pentru utilizări industriale, rezultat din exploatările în regie sau prin prestări de servicii exploatare, se organizează licitații publice.

Accesibilizarea fondului forestier este asigurată prin drumurile forestiere în lungime totală de 15,5 km și de drumurile publice (județene și comunale). În perioada 1960-1989 au fost construite drumurile forestiere Valea Iancului, Valea Secaci, Borzoș, Gurețe (Pr. Cocoș) și Gălălău, iar în anul 2002, drumul Târsele (Dumbrava). Drumurile forestiere au fost în administrarea Întreprinderii Forestiere de Exploatare și Transport (IFET) Arad până în anul 1994 când au fost preluate de către Direcția Silvică Arad. Conform legilor retrocedării era normal ca drumurile Valea Iancului și Bozoș în lungime 2,1 km, Târsele (4 km) și Gălălău (4 km) să fie predate primăriei Beliu întrucât se găsesc pe teritoriul fondul forestier din administrarea Ocolului Silvic Dumbrava Beliu.

II. BISERICA ȘI ȘCOALA THE CHURCH AND THE SCHOOL

Făgetul în epoca modernă. Comunitate, biserică ortodoxă și școală confesională

The City of Făget in the Modern Era. The Community, the Orthodox Church and the Church School

prof. dr. Dumitru TOMONI
vicepreședinte Societatea de Științe Istorice din România
email: dtomoni@yahoo.com

Abstract

The evolution of the city of Făget in the modern era was influenced both by its location at the intersection of trade routes that connected the Mureș Valley and the 'Pădurenilor' area, as well as by the two fundamental institutions: the Orthodox Church and the Romanian confessional school. In Făget, for years and years, both in the altar and in the school chair, generations of priests and teachers trained in the cult of enlightening the people and promoting the Romanian spirituality. Therefore, even a simple sequence of names is a well-deserved gesture of appreciation and gratitude.

Keywords: *Făget, Banat, church, Deanery, school.*

Făgetul, localitate cu nume de arbore falnic, este situat în depresiunea cu același nume, în estul județului Timiș, la poalele munților Poiana Ruscă. Luându-și numele de la pădurile de fagi din zonă, Făgetul a fost consemnat în documente în diferite forme: Fagyath 1548, anul primei atestări documentare a cetății medievale; Faczat 1594; Facsád 1595; castrum Fachiad, Fachat, Fachad, Fachiat 1595; Fachyath 1597, Facyad 1603, arxFachaitt, Faczatt 1607; Fachiat 1608, Facsat 1616; oppidum Oláh Facset; Wallachisch Fatschet 1808; German Facset, Vallách Facset 1828; Német-Facset, Oláh-Facset 1851; Facsét 1907; Făget 1918¹.

¹ Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, București, Editura Academiei, 1967, p. 225; vezi și Vasile Frățilă, Viorica Goicu, Rodica Sufletel, *Dicționarul toponimic al Banatului*, vol. IV, Timișoara, 1986, p. 12; Ioan Hațegan,

Atestat târziu de memoria documentelor scrise – comparativ cu alte aşezări din zonă – Făgetul s-a impus repede atenţiei istoricilor, călătorilor străini sau români, personalităţilor politice şi culturale care au luat contact nemijlocit cu realităţile locurilor. Datorită aşezării sale la întretăierea drumurilor comerciale ce făceau legătura cu Valea Mureşului şi zona Pădurenilor, Făgetul a devenit în secolul al XVIII-lea un important centru politic, economic şi cultural.

Defterele turceşti, din secolul al XVI-lea, dar mai ales conscripţiile fiscale austriece, din secolele XVIII-XIX, şi recensămintele din perioada 1880-2011 oferă o imagine a habitatului din Făget şi zona Făgetului. Populaţia prezintă fluctuaţii determinate de valorile sporului natural şi a sporului migratoriu, precum şi de condiţiile istorice şi de dezvoltare social-economică. Astfel, în anul 1554 Făgetul avea 3 case declarate, în 1717, 20 case şi în 1776 , 116 case. În anul 1831 Făgetul avea 1 100 locuitori, din care 769 ortodocşi; în anul 1880 avea 1 762 locuitori, din care 1 102 ortodocşi²; în 1900 avea 2 479 locuitori, din care 1 358 ortodocşi³; în 1930 avea 2 978 locuitori, din care 1 486 ortodocşi⁴; în 1980 avea 3 454 locuitori, din care 2 350 ortodocşi⁵; în 1990 avea 3 773 locuitori, din care 2 630 ortodocşi⁶; în 2002 avea 3 757 locuitori, din care 2 684 ortodocşi⁷; în 2011 avea 3 543 locuitori, din care 2 581 ortodocşi⁸.

La 1548 este amintit Bekes Iacob⁹, proprietarul domeniului Fagyath şi al cetăţii de aici, fără însă a se vorbi despre originea şi construcţia cetăţii. După căderea Timişoarei sub dominaţie otomană, rând pe rând sunt ocupate toate cetăţile de pe valea Mureşului. Nu cunoaştem cu exactitate momentul ocupării cetăţii Făgetului, dar ştim că în 1554 era aici o mică garnizoană otomană¹⁰. Paralel cu cetatea militară a evoluat şi aşezarea civilă, devenind

Dicţionar istoric al aşezărilor din Banat. Sec. XI-XX. Atestări documentare şi cartografice, Timişoara, Editura Artpress / Banatul, 2013, p. 143.

² *Recensământul din 1880. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1997, p. 338.

³ *Recensământul din 1900. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1999, p. 583.

⁴ *Recensământul general al populaţiei României din 29 decembrie 1930*, vol. II, Bucureşti, 1938, p. 723.

⁵ Arhiva Protopopiatului Ortodox Român Făget (A.P.F.), *Fond Corespondenţă*, dosar Bisericesc, 18 ianuarie 1980. Recensământul nu consemnează alte confesiuni sau atei.

⁶ *Ibidem*, 14 februarie 1990. Recensământul nu consemnează alte confesiuni sau atei.

⁷ Arhiva Primăriei Făget, dosar Recensământul din anul 2002.

⁸ *Ibidem*, dosar Recensământul din anul 2011.

⁹ Pesty Frigyes, *Krassó vármegye története [Istoria comitatului Caraş]*, vol. II, partea I, Budapesta, 1884, p. 148.

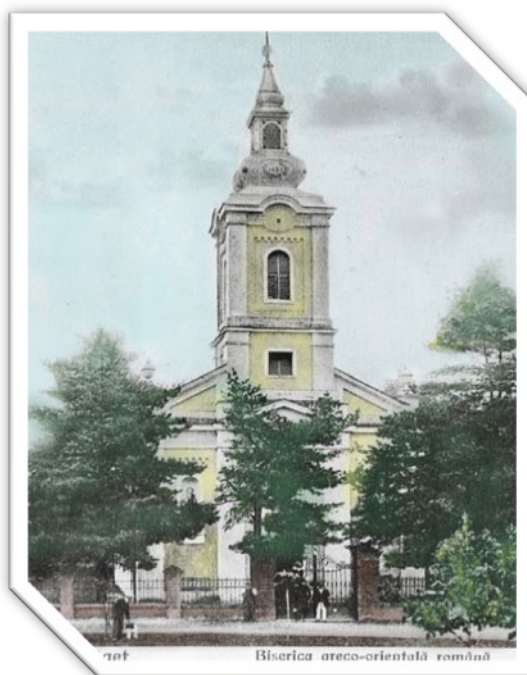
¹⁰ *Ibidem*.

într-o perioadă relativ scurtă de timp cea mai importantă localitate din zonă. În anul 1607 Făgetul era reședința districtului cu același nume, iar din 1751, când Banatul a fost scoasă de sub administrația militară austriacă și trecută sub administrația civilă, Făgetul a devenit reședință de cerc, pentru ca din 1799, o dată cu anexarea forțată a Banatului la Ungaria și introducerea administrației comitatelor, el să devină reședință de plasă¹¹.

Una dintre primele măsuri luate de Curtea de la Viena a fost colonizarea Banatului, inițiată și efectuată în secolul al XVIII-lea, ce a transformat provincia într-o regiune multietnică și multiconfesională. Primii coloniști germani vor fi aduși la Făget în 1729, în cea de-a doua etapă de colonizare¹². În 1767 trăiau în Făget 35 familii de coloniști¹³, iar în 1788 au mai fost colonizate încă 12 familii¹⁴. Pentru a sprijini colonizarea, împărăteasa Maria Tereza a dispus a se construi în fiecare localitate colonizată școala și biserica, astfel încât și la Făget coloniștii s-au bucurat de avantajele acestor instituții. S-a constituit astfel cel de-al doilea cartier al Făgetului, „Făgetul German” sau „Partea Germană”, iar la 1900, când s-au acordat coloniștilor maghiari 100 de loturi în Făget¹⁵, s-a constituit un nou cartier numit „Colonia nouă” (Ujtelep).

BISERICA

Cu siguranță că exista o biserică în sec. XVI-XVII, localitatea fiind atestată în anul

¹¹ Dumitru Tomoni, Ion Căliman, *Monografia Făgetului*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2017.

¹² Nicolae Popp, *Populația Banatului în timpul lui Iosif II*, Timișoara, 1942, p. 50; vezi și Böhm Lénárt, *Dél-Magyarország vagy az úgynevezett Bánság külön történelme*, vol. I, Pesta, 1867, p. 22.

¹³ *Ibidem*, p. 108.

¹⁴ *Ibidem*, p. 160.

¹⁵ Ioan Munteanu, *Mișcarea națională din Banat 1881-1918*, Timișoara, Editura Antib, 1994, p. 35.

1548, iar din 1607 devenea reședința districtului cu același nume. Prima biserică cunoscută (sec. XVIII) se afla la intrarea în Făget dinspre Birchiș, pe actuala stradă Ștefan cel Mare, colț cu strada Dorobanților, pe latura nordică a parcului din Partea românească (Parcul Unirii). Era din 1780, ctitorită în locul alteia mai veche¹⁶. În jurul acestei biserici din lemn era și cimitirul și prima școală confesională română. În 1893 biserică din lemn va fi vândută parohiei Coșava cu 300 de fl. valută austriacă¹⁷, care o va reconstrui, iar iconostasul va fi donat parohiei Săceni. În același timp progadia (cimitirul) a fost parcelată și vândută cu 604 fl. De la această biserică ne-au rămas protocoalele (registrele) botezaților, cununăților și morților¹⁸, începând cu anul 1787 și 12 cărți de cult¹⁹.

Pentru că biserică din Făget era „în stare slabă”, Sinodul eparhial din Caransebeș le recomanda făgețenilor în 1885 „a-și ridica un edificiu bisericesc asemenea celorlalte comune vecine”²⁰. De aceea, în anul 1889²¹ a început construirea noii biserici de cărămidă de către antreprenorul făgețean Bacso Balint, prin contribuția benevolă a enoriașilor, biserică sfințită în a doua zi de Crăciun a anului 1891. Iconostasul a fost realizat din lemn sculptat și aurit de sculptorii Nistor și Iosif Busuioc din comuna Berliște în anul 1909, plătindu-se pentru această lucrare 1990 coroane. Biserica cu hramul „Adormirea Maicii Domnului” a fost pictată în stil baroc, în același an, de pictorul de formație academică Virgil Simionescu din Lugoj, originar

¹⁶ Arhiva Mitropoliei Banatului, *Fond micromonografii*, dosar Cronica parohiei Făget întocmită de protopop Ion Munteanu. (A.M.B., Cronica parohiei Făget...). Ioan Munteanu susține că această biserică de lemn a fost adusă din satul Veța, sat existent între localitățile Făget și Bătești. Potrivit lui Longin I. Oprea (*Biserici de lemn monumente istorice din Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului*, în „Mitropolia Banatului”, Timișoara, anul XXXIX, nr. 2, martie-aprilie 1989, p. 66), biserică din Veța a fost adusă pe tăvălugi de lemn în Bătești, opinie împărtășită de cei mai mulți cercetători.

¹⁷ La Ion Enășescu, Silvia Enășescu, *Monografia comunei Coșava*, Ediție îngrijită de Dumitru Tomoni, Timișoara, Editura Eurostampa, 2017, p. 62 se consemnează 4 100 fl.

¹⁸ Se păstrează la Arhivele Naționale, Serviciul Județean Timiș (S. J. A. N. Timiș).

¹⁹ Ion B. Mureșianu, *Carte veche bisericească din Banat*, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1985, pp. 177-178. (*Cazanie*, București, 1768; *Minei pe luna septembrie*, Râmnic, 1776; *Evanghelie*, Blaj, 1776; *Minei pe luna ianuarie*, Râmnic, 1779; *Evanghelie*, București, 1750; *Minei pe lunile noiembrie și decembrie*, Râmnic, 1778, 1779; *Minei pe lunile iulie și august*, Râmnic, 1780; *Penticostal*, Râmnic, 1785; *Evanghelie*, Râmnic, 1784).

²⁰ „Luminătorul”, anul VI, nr. 64, 5/17 iunie 1885, p. 4. Pentru construirea bisericii s-a constituit în primăvara anului 1885 un comitet parohial format din: Atanasie Ioanovici, președinte; Antoniu Mustețiu, notar și membrii: Dionisie Romaniță, George Mircu, Dionisie Novac, Vichentie Mihut, Adam Doborean, Ioan Novaconi, Dionisie Lorinț, Vichentie Cursariu și Ieremia Vecea.

²¹ A.M.B., *Cronica parohiei Făget...*

din Gladna Română, lucrarea costând 7.500 de coroane²², sumă destul de mare, dar justificată de valoarea artistului și a operei realizate. Icoanele de pe iconostas au fost pictate pe pânză și lipite pe lemn. Biserica a fost sfințită în vara anului 1911 de către episcopul Caransebeșului, dr. Elie Miron Cristea, cu ocazia vizitei canonice făcute în zona Făgetului, prima vizită canonică făcută de noul episcop în eparhie.

Episcopul și suita sa au sosit în Făget sâmbătă, 2/15 iulie, fiind găzduit de protopopul Sebastian Olariu, în locuința căruia s-a odihnit peste noapte. În dimineața zilei de duminică, „Prea Sfinția Sa este adus la biserică cu litie sub splendidul baldachin nou al bisericii din Făget, fiind înconjurat de aproape 40 de preoți îmbrăcați în odăjdii strălucite și mulțime mare de popor.(...) O procesiune mai frumoasă ca acesta abia s’a putut vedea, căci un număr așa mare de preoți rar se pot întruni la un loc. Străinii din Făget au rămas foarte surprinși la această priveliște neașteptată. Însuși Prea Sfinția Sa s’a exprimat, că «așa succesă procesiune n’a mai văzut»”²³.

La sfințirea bisericii și la liturghie au mai participat și arhimandritul Filaret Musta, vicar episcopesc, protopopul Lugojului, dr. George Popovici, asesorul și profesorul George Petrescu, diaconul dr. Aurel Mihaescu și aproape întreaga preoțime din protopopiat.

Episcopul a sfințit și antimisul ce avea următoarea inscripție:

„CU DARUL PREA SF. ȘI DE VIAȚĂ FĂCĂTORULUI DUH SFINȚITU-S-A ACEST ANTIMIS DE PREA SFINȚITUL DOMN DR. E. M. CRISTEA DREPTCREDINCIOSUL EPISCOP ROMÂN AL EPARHIEI CARANSEBEȘULUI. ȘI S-A PREDAT SPRE ÎNTREBUINȚARE LA SF. LITURGHII BISERII FĂGET CU HRAMUL ADORMIRII MAICII DOMNULUI ÎN ANUL DOMNULUI 1911 LUNA IULIE 3”.

În același an, curtea bisericii a fost împrejmuită cu un gard de zid și fier ce a costat 3 930 de coroane. Biserica a avut patru clopote, dar în timpul Primului Război Mondial trei au fost rechiziționate. De aceea, în anul 1922 s-au comandat de la firma lui Antoniu Novotni fiul încă trei clopote în greutate totală de 911 kg. Cel mare avea următoarea inscripție: „Acest clopot s-a făcut și dăruit Sf. Biserici în anul 1922, din partea credincioșilor români din Făget, ca prinos al dezrobirii neamului românesc, sub domnia

²²*Ibidem*.

²³ „Foaia Diecezană”, Caransebeș, anul XXVI, 1911, nr. 30, 24 iulie, p. 3.

gloriosului rege Ferdinand, fiind episcop dr. Traian Bădescu, iar protoprezbiter Sebastian Olariu”²⁴.

De-a lungul anilor biserica a suferit mai multe reparații. În anul 1943 s-a înlocuit tabla de pe turn de către tinichigiul Coloman Varady contra sumei de 75 300 lei, iar peste un an s-au făcut reparații și s-a vărut exteriorul de către Alois Kiss cu suma de 130 500 lei. Ultima reparație s-a făcut între anii 1989 și 1992, când s-a retencuit interiorul și exteriorul și a fost pictată din nou. În anul 1990 pictură a fost înlocuită de către pictorul Ioan Sulea-Gorj, păstrându-se doar iconostasul și cafasul de la cor.

Parohia deține împreună cu parohia Făget I un cimitir parohial situat la intrarea în Făget, dinspre Birchiș, cimitir în care se află o capelă mortuară.

Cor bisericesc

Pentru că Banatul a fost dintotdeauna un „loc binecuvântat al cântecului”, în 1889 făgețenii, mobilizați de protopopul Sebastian Olariu și învățătorul cărturar Traian Unipan, au înființat Corul plugarilor din Făget²⁵. Cu entuziasm și perseverență, Traian

Unipan se va ocupa de instruirea și dirijarea celor 40 de coriști hotărâți să ajungă la valoarea corurilor prestigioase din Banat. Reuniunea română de cetire și cântare din Făget („Doina”) avea și o formație de călușari ce va transmite din generație în generație pasiunea pentru unul dintre cele mai apreciate jocuri populare românești.

Prima manifestare notabilă a corului făgețean va avea loc în 13/25 august 1889, cu ocazia organizării la Făget a celei de-a XIX-a adunări generale a „Reuniunii învățătorilor români greco-ortodocși din dieceza Caransebeșului”, când corul a dat răspunsurile liturgice, iar seara Reuniunea

²⁴ A.M.B., Cronica parohiei Făget...

²⁵ S. J. A. N. Timiș, *Fond Pretura Plășii Făget*, dosarul nr. 12/1933, f. 215.

a susținut un concert și o reprezentație teatrală cu piesa „Nunta țărănească”²⁶.

Ca o recunoaștere a rolului jucat de Reuniune în promovarea spiritului național sub diferite forme, Reuniunea este chemată să-și trimită un delegat la Alba-Iulia pentru Marea Adunare Națională de la 1 Decembrie 1918, acesta fiind dirijorul ei, învățătorul Dănilă Ilițescu.

După realizarea idealului național, reuniunea își va modifica repertoriul căutând să promoveze tradiția folclorică a zonei, aducându-și astfel contribuția la realizarea unității spirituale. Activitatea ei va cunoaște noi dimensiuni, în deplină concordanță cu noile realități social-politice. Atât coriștii cât și actorii amatori vor fi nelipsiți de la concursurile județene și vor participa la manifestările culturale organizate în Făget și în marile centre culturale ale Banatului. Corul va participa cu rezultate strălucite la festivitățile prilejuite de dezvelirea, la Lugoj, a busturilor lui Ion Vidu, Coriolan Brediceanu, Ion I.C. Brătianu și Alexandru Mocioni, la concursurile organizate în județul Severin, la olimpiada corală de la Timișoara și la alte activități culturale, obținând mai multe premii și medalii.

După instaurarea regimului comunist, dorința de a controla toate manifestările culturale, noile autorități au decis fuzionarea forțată cu un alt cor bărbătesc, „Lira”, Societatea de cântare, înființat în 1946 și dirijat de învățătorul Nicolae Ungureanu, sub egida Casei Raionale de Cultură, instituție special creată pentru promovarea ideologiei comuniste. În urma acestor măsuri dictatoriale, cea mai veche reuniune făgețeană a încetat să mai existe, corul „Doina” continuându-și activitatea, cu număr restrâns de membri doar ca formație religioasă²⁷.

²⁶ *Adunări și conferințe învățătoresci*, în „Luminătorul”, anul X, nr. 64, 7 septembrie /26 august 1889, p. 2; *Adunarea generală a IX-a a învățătorilor din Dieceza Caransebeșului*, în „Foaia diecezană”, Caransebeș, anul IV, nr. 37, 17/29 septembrie 1889, p. 3.

²⁷ Din fericire, drapelul corului s-a păstrat la Biserica Ortodoxă Făget, alături de drapelul corului „Lira”. Astăzi, cele două drapele se află în expoziția Muzeului de Istorie și Etnografie Făget.

De-a lungul anilor, corul „Doina” a fost dirijat de: Traian Unipan (1889-1905), Petru Vucic (1905-1906), Pavel C. Iacob (1906-1917), Dănilă Ilițescu (1917-1926), Titus Toma (1927-1928), Ioachim Văcărescu (1928-1929) și Axente Brașovan (1930-1958).

Casa parohială. A fost amenajată în anul 1899 în clădirea școlii confesionale.

Cimitirul se află în la marginea localității, în partea de nord și în el își dorm somnul de veci o serie de personalități importante: Traian Unipan, Traian Mihailovici, Sebastian Olariu, George Gârda,

Dionisie Feneșiu, Axente Brașovan, **BUJOR IANCU**, Traian Iancu, Ioan Cîpu etc.

Eroi și monumente. Pentru cinstirea eroilor căzuți în primul război mondial, în 1923 s-a ridicat un monument de marmură în fața școlii primare de stat, de către Dionisie Feneșiu, iar în 1927 s-a înființat, în Partea românească, Parcul Unirii și s-a sfințit un monument ridicat de Reuniunea de cetire și cântare „Doina”. Cu ocazia sărbătoririi Centenarului Marii Uniri, conducerea primăriei a ridicat un monument al eroilor făgețeni, sfințit în ziua de 29 noiembrie 2019, în prezența Î.P.S. Ioan, mitropolitul Banatului.

Morți în Primul Război Mondial:
 Gonțean Antanas, Moisescu Peun,
 Frâncu Ion, Paulescu Gheorghe, Jurconi Axente, Togeris Adam, Vecea Irimie, Stănescu Constantin, Jurconi Ștefan, Muntean Ion, Imbrescu Serafin, Frâncu Serafin, Lorinț Dionisie, Frâncu Petru, Novacovici Antanas, Dobrei Aurel, Mihuț Vichente, Jurconi Dionisie, Cernescu Dionisie, Stoian

Procopie, Petrica Pavel, Bucoveșan Constantin, Glava Nicolae, Stănescu Petru, Romaniță Romulus, Ruja Petru, Icobescu Petru și Șerban Tiberiu. Nicoară Simion, Marincov Constantin, Nemeth Jozsef, Goldstein Mór, Heleport Gheorghe, Cucu Petru, Veres Vendel, Groza David, Kovacs Antal, PapáiAlajos, Mihuş Ioan, Bartos Gáspár, Biro István, Sörös Imre, Todor Pantelimon, Dr. Krivan Imre, Toderici Adam, Coșteanţ Antanas, Drăgan Gheorghe, Drăgan Petru, Sculea Tiberiu, Nicorescu Tiberiu, Feneşiu Vichentie.

Morţi în Al Doilea Război Mondial: Adalbert Rapcza, Adam

Frîncu, Albert Bakos, Andrei Sörös, Árpád Hepp, Aurel Bridea, AurelBudeanu, Dorel Iancu, Emerik Vizauer, Ernest Móhilo, Francis Toth, Gheorghe Cucu, Gheorghe Csefkő, Ioan Costa, Ioan Damşa, Ionel Foltean, Iosif Csefkő, Iosif Frîncu, Trandafir Heleport, Ioan Levay, Ion Adler, Ion Dumitru, Iuliu Vecea, Karol Maltri, Ludovic Drăgoi, Nicolae Laţcu, Nicolae Laţcu, Pavel Bumbu, Ştefan Nicodim, Ştefan Oriskó, Rusu Ioan, Ştefan Stanasik, Titus Popovici, Valeriu Lorinţ, Vasile Bulzan, Vasile Jurj, Vasile Nicoară, Zoltan Vizauer

Morţi în închisori şi lagăre comuniste: Feneşiu Victor, Ieţa Ioan, Brschlik Klára, Etner Maria, Stöcklein Balztazar, SzitterMargareta, Vizauer Eugen

Morţi în Revoluţia din 1989: Leia Sorin Dinel

Succesiunea preoţilor

Din 1787 şi până în 1813 parohia Făget avea doi preoţi, după această dată, pentru o lungă perioadă de timp, a funcţionat un singur preot-paroh. Principalele dificultăţi în identificarea preoţilor-parohi sunt:

1. Preoţii din alte parohii, atunci când oficiau slujbe în biserica din Făget, specificau fie că sunt capelani ai parohiei în care funcţionau ca parohi (capelanul Bichigiului, al Sărăzaniului etc.), fie că sunt capelani ai Făgetului şi, în acest ultim caz, ei creează confuzii, deoarece, de fapt, ei nu erau capelani oficiali (pe lângă preotul din Făget).

2. În caz că preotul din Făget a deceda, nu se menţiona de fiecare dată calitatea sa de preot ori de capelan al Făgetului. Şi, cum în Făget erau

multe familii Popovici, Ioanovici, Dragomir etc., este greu de depistat care dintre ele este familie de preot și care nu.

3. Până după 1850, nu se făcea (în scris) distincție între calitatea de capelan („ajutor de preot pe lângă un paroh bătrân ori bolnav” sau cea de „înlocuitor temporar”) și cea de administrator parohial („conducător temporar al unei parohii”) și, din această cauză, se pot face confuzii.

4. Dar, principala dificultate provine din faptul că foarte mulți preoți erau omonimi. De pildă, ne întrebăm dacă Ioan Popovici, preot în Făget după 1815, este aceeași persoană cu Ioan Popovici care a funcționat aici între anii 1803 (1804)-1811?

Revenind la cronologia preoților (și a ajutoarelor ori a înlocuitorilor lor), ea ar putea fi următoarea:

Dimitrie Fagetski (Făgețeanul) 1736. În mod eronat a fost considerat primul protopop al Făgetului²⁸. Numele său apare în volumul *Îndreptarea legii* (Târgoviște, 1652)²⁹. El este și cel care a încercat să treacă cu credincioșii la greco-catolici, în schimbul unor avantaje materiale, dar n-a fost urmat de enoriașii săi.

Iosif Popovici (1776-1807). În statistica parohiilor și preoților din Eparhia Timișoarei, este menționat preot al Făgetului în anul 1776, fiind hirotonit preot în anul 1771³⁰. În protocoalele bisericești ale Făgetului (care s-au păstrat începând cu anul 1787) scrisul său este greoi, neîngrijit, ca de om bătrân. Moare la 12 decembrie 1897, iar soția sa Gheorghiza moare în anul 1821, la vârsta de 91 de ani.

Ioan Ianoșovici (1786-1813). În 1786 își scrie numele pe o filă din *Minei pe luna septembrie*, certificând că această carte aparținea bisericii din Făget (de aceea l-am considerat paroh în Făget din anul 1786, nu din 1787, de când completează protocoalele bisericii). Moare în 1813. Tot în acea perioadă exista și un Ioan Ioanovici, „care are parohia în Făget și Poverjine”, dar care nu apare în protocoalele din Făget cu acest nume. De aceea nu este clar dacă Ioan Ioanovici și Ioan Ianoșovici sunt sau nu sunt aceeași persoană, pornind de la observația că Ianoș este forma maghiarizată a prenumelui românesc Ion/Ioan³¹.

²⁸ Bujor Păcurar, Ioan Cipu, Dumitru Tomoni, *Monografia protopopiatului ortodox român al Făgetului. 300 de ani de existență atestată*, Timișoara, Editura Învierea, 2016, p. 88.

²⁹ Costin Feneșan, *Circulația cărților românești din secolul al XVII-lea în Banat*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Series (Historia)”, fasciculus I (an XVII), 1972, p. 22.

³⁰ I. D. Suciu, R. Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1980, p. 377.

³¹ Ioan Cipu, *Fragmentarium făgețean 1733-1920*, vol. I. *Populația*, Lugoj, Editura Nagard, 2008, p. 25.

Ioan Ianoșevici (1811-1813). Cu siguranță că este fiul lui Ioan Ianoșovici și că a venit în Făget pentru a-și ajuta tatăl. Din februarie 1812 își scrie numele sub forma Ioannu Ianoșevici. Bătrânul Ianoșovici moare la 20 februarie 1813, iar fiul său face în Făget ultima înmormântare la 26 februarie același an. Parohia fiind lăsată fără preot, serviciile religioase le oficiau preoții din protopopiat. Tânărul preot are meritul de a fi arătat raportul decedatului față de capul familiei, fiu, fiică sau soție. De asemenea, el începe să arate vârsta decedatului (așa cum ceruseră autoritățile de stat, în 1812).

Nicolae Paulovici, „capelanul Făgetului” (octombrie 1813 – noiembrie 1815). Cu siguranță că se transferă la Gladna Română, unde apare capelan (1822-1829), apoi paroh (până în 1852), ca să revină în Făget, în 1854, ca protopop.

Ioan Popoviciu/Popovicii(1816-1849). Ca preot în Făget, îl găsim prenumerant la *Pedagogia* lui Villaume (1817/1818)³², la *Istoria universală* a lui Kenghelaț (1823/1824) și la *Antropologia* lui Pavel Vasici (1829/1830). Între anii 1822-1824 are capelan pe Petru Ioanovici, ca din 1834 să devină capelan fiul său, Dimitrie. Preotul Ioan Popovici moare în anul 1849. Este singurul paroh despre care știm că a slujit la altarul din Făget în două rânduri, timp de peste 42 de ani - între anii 1803-1811 (capelan) și între anii 1816-1849 (preot).

Petru Ioanovici, capelan pe lângă preotul Ioan Popovici (1822-1824). Cu siguranță că a făcut parte din numeroasa și puternica familie Ioanovici din Jupani-Sudriaș, fiind născut în anul 1800. Rezultă că a ajuns capelan îndată după terminarea studiilor teologice. În anul 1823 figurează capelan în Jupani. Să fi oficiat botezuri/înmormântări și în satul natal, deși era capelan în Făget? Moare, ca preot în Jupani, la 5 aprilie 1868, după ce avusese grijă să numească drept capelan pe lângă el pe fiul său Torna.

Dimitrie Popovici (1834-1880). În mod cert, este fiul preotului Ioan Popovici, fiind născut în Făget, în anul 1804. În 1831 se cunună în Făget, având ca naș pe Ioan Fekete, „apotecarul Făgetului”³³, dar ajunge *capelan* pe lângă tatăl său abia în anul 1834. Își zice capelan nu numai până la decesul tatălui, ci, uneori, chiar și după aceea, deși apare și *preot* ori „*adm.[inistrator] par.[ohial]*”. În 1861 Athanasie Ioanovici este ales protopop al Făgetului, dar se stabilește în Făget abia în septembrie 1863, când deține atât funcția de protopresbiter, cât și cea de paroh și poate de

³² Primul număr reprezintă anul în care s-a făcut abonamentul, iar cel de al doilea număr reprezintă anul apariției cărții.

³³ Farmacist.

aceea Dimitrie își zice în continuare capelan. Mai mult, în anul 1866 apare în Făget „parohia nr. 2”, în care slujesc în paralel atât Dimitrie Popovici, cât și Nicolae Popovici (ginerile protopopului Ioanovici), care-și zice „preot în Făget”, în septembrie 1866, când își botează fata Sabina. Odată cu introducerea grafiei latine, în 1866, el devine Demetriu Popovici(u). Moare în 1880.

Athanasie Ioanovici, preot (și protopresbiter) (1863-1886). Este protopresbiter din anul 1861, când a fost investit în această funcție, și preot al Făgetului din 1863, adică de când s-a stabilit în Făget.

Samson Petric, administrator parohial (1887, februarie – 1888, octombrie). Vine preot în Făget după moartea iui Athanasie Iovanovici. După instalarea lui Sebastian Olariu ca protopop al Făgetului (septembrie 1888), el se transferă la Susani, unde funcționează ca paroh până în anul 1939.

George Popoviciu, „preot disponibil” (1890-1892?). După toate probabilitățile, funcția de „preot disponibil” a fost introdusă cu scopul de a suplini pe protopopul-paroh atunci când acesta nu putea săvârși serviciul divin.

Inocențiu Bogdan, capelan protopresbiterial (1893, mai – 1919). Căsătorit cu o fagețeancă, devine „capelan protopresbiterial” îndată după căsătorie. Îl însoțește pe episcopul dr. Elie Miron Cristea în vizita canonică pe care acesta a făcut-o în Protopopiatul Făgetului, în anul 1911 și din corespondențele sale trimise ziarului lugojean „Drapelul” aflăm multe amănunte despre felul în care a decurs vizita. Moare în anul 1919.

Sebastian Olariu (1888-1939), preot și protopop.

Miron Petric (1928-1932)

Ioan Munteanu (1932-1972). S-a născut la 22 octombrie 1900 într-o familie de preoți, tatăl, fratele tatei și cei doi frați ai săi fiind slujitori ai altarului. Deși, după terminarea studiilor secundare direcțiunea liceului s-a oferit să-i acorde o bursă pentru a urma o carieră didactică, „urmând îndemnul inimii” s-a înscris la Institutul Teologic din Caransebeș, pe care l-a terminat în anul 1922 cu rezultate deosebite, fiind șef de promoție³⁴. Căsătorindu-se în anul 1924 ajunge preot-capelan la Românești. În același an, ministrul Cultelor Alexandru Lapedatu i-a propus să urmeze studii superioare teologice în străinătate, dar preotul a declinat oferta. În schimb, s-a înscris la Facultatea de Teologie din Cernăuți, pe care a terminat-o în anul 1927, susținând teza: „Viața și activitatea mitropolitului Andrei

³⁴ Vasile Petrica, *Institutul teologic diecezan ortodox român Caransebeș 1865-1927*, Caransebeș, Editura Episcopiei Caransebeșului, 2005, p. 147.

Șaguna”. În anul 1939 a fost numit administrator protopopesesc în locul protopopului Sebastian Olariu, rămas la pensie, iar în anul 1941 a fost confirmat și hirotosit protopop, funcție îndeplinită până în anul 1952.

Iulian Opreșoni (1972-1998)

Doru Milostean (1977-2013)

Ioan Busuioc (1998-2001)

Ioan Jurj (2001-2010)

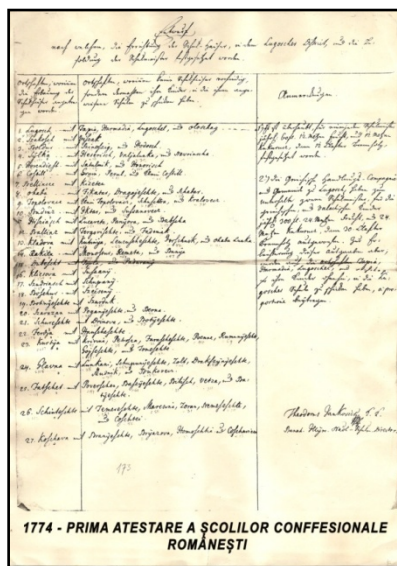
Bujor Păcurar (2002-2010)

Farcaș Cristian (2013- prezent).

ȘCOALA CONFESIONALĂ

Chiar dacă prima atestare documentară a școlii românești din Făget este în 1774, nu este exclusă funcționarea unei școli elementare românești înaintea acestei date, așa cum lasă să se înțeleagă și alte cercetări³⁵.

În anul 1774 directorul școlar Teodor Iancovici de Misievo a înaintat Deputăției Ilirice de la Viena o listă cu localitățile din Banatul civil (provincial) pentru care s-au cerut rechizite școlare. Printre școlile primare menționate se află și școala din Făget, unde învățau copii din Făget, Povergina, Băsești, Bichigi, Veța³⁶ și Bătești³⁷. Ca și în cazul altor localități, primul învățător era preotul local, Iosif Popovici. Din 1875 localitățile Băsești, Bichigi și Bătești au avut școli proprii. În același an învățătorul primea 45 fl., 12 meți grâu, 12 meți porumb și 12 stânjeni de lemne³⁸. Dacă în anul 1774 nu exista un local de școală la Făget, în anul 1792, cursurile se țineau într-o încăpădere a hanului cameral (cămărășesc)³⁹.

³⁵ Victor Țircovnicu, *Istoria învățământului din Banat până în anul 1800*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978 p. 74; Petru Radu, Dimitrie Onciulescu, *Contribuții la istoria învățământului din Banat până la 1800*, București, Editura Litera, 1977, p. 85.

³⁶ Localitate situată între Bătești și Colonia Mică, astăzi dispărută.

³⁷ I. D. Suci, Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 340.

³⁸ Victor Țircovnicu, *op. cit.*, p. 192.

³⁹ P. Radu, D. Onciulescu, *op. cit.*, p. 168.

Chiar dacă exista obligativitatea învățământului pentru toți copiii în vârstă de la 6-12 ani, frecvența la cursuri era extreme de slabă. Astfel, în 1791 din 150 de copii de vârstă școlară (100 băieți și 50 fete) frecventau școala doar 32 de băieți, în 1795 frecventau 20 de elevi, iar în 1801, 32 elevi⁴⁰.

Activitatea școlii confesionale românești din Făget după 1849 este mai bine cunoscută, deoarece în arhiva liceului se păstrează o parte din documentele acestei perioade⁴¹. Și la Făget se trece de la folosirea alfabetului chirilic la cel latin, iar activitatea școlii este apreciată drept corespunzătoare. În anul 1853, după susținerea examenului public, primarul Făgetului Alexander von Oravecz le-a dat 6 fl. „pruncilor care au răspuns bine la examen”, aceasta fiind prima informație despre premierea unor elevi

făgețeni merituosi. La serbarea de sfârșit de an școlar din 1866 corul școlar, atestat cu această ocazie pentru prima dată, a interpretat cântece naționale și religioase. În ciuda prevederilor introduce în legislația școlară referitoare la sancționarea părinților care nu își trimit

copiii la școală, frecvența rămâne deficitară. Astfel, în anul școlar 1865/1866, din cei 94 de copii în vârstă de la 6 la 12 ani, doar 42 au promovat⁴².

După constituirea *Reuniunilor învățătoresți*, asociații ce-și propuneau atât perfecționarea profesională a învățătorilor, cât și apărarea intereselor materiale, la Făget s-au desfășurat trei adunări generale, în anii 1879, 1889 și 1901⁴³.

După Marea Unire din 1918, învățământul făgețean cunoaște transformări profunde: școala cu limba de predare română își pierde caracterul confesional, devenind școală de stat (1919-1920), iar școala

⁴⁰ Victor Țircovnicu, *op. cit.*, pp. 148-156.

⁴¹ Arhiva Liceului „Traian Vuia”, Făget, *Protocolul circularilor introdus din anul 1849*.

⁴² Ioan Cipu, *Învățământul făgețean 1769/1998*, Lugoj, Editura Dacia Europa Nova, 1998, pp. 36-40.

⁴³ Dumitru Tomoni, Ion Căliman, *op. cit.*, pp. 333-335.

maghiară de stat este preluată de către statul român și contopită cu școala românească. În felul acesta, începând cu anul școlar 1919/1920 în Făget funcționează o singură școală primară (de stat, cu limba de predare română), în cadrul ei formându-se secția maghiară.

Pentru că vechiul edificiu școlar, situat la întretăierea actualelor străzi Ștefan cel Mare și Eftimie Murgu⁴⁴, era necorespunzător, se impunea o nouă construcție. Problema unei noi clădiri școlare a fost discutată de către comitetul parohial pentru prima dată în august 1894. Cu acel prilej, s-a constituit un comitet care să analizeze atât locul amplasării noului local, cât și modul de încasare a contribuțiilor de la enoriașii împărțiți în trei categorii, în funcție de mărimea veniturilor realizate de fiecare gospodărie. Cea mai grea problemă a fost cea a terenului pe care să fie zidită școala, cât mai aproape de podul peste Bega care lega cele două părți ale Făgetului (Făgetul român și Făgetul german). În cele din urmă, la 24 ianuarie 1898, comitetul parohial a adoptat următoarele decizii, la 24 ianuarie 1898: școala să se zidească pe plațul parohial de lângă P. Krivan, în care scop biserica va fi despăgubită cu 200 fi., ce vor fi vărsați la casieria protopopiatului; școala va fi construită după planul școlii din comuna Criciova, abaterile de la plan făcându-se doar la înălțimea zidurilor și, eventual, la împărțirea interioară; plațul și edificiul școlii existente să se vândă cu cel puțin 1000 fl.; sumele necesare se vor încasa atât prin contribuții benevole, cât și prin repartii „după clasă” (avere)⁴⁵.

A doua zi, s-a întrunit sinodul parohial –adunarea tuturor capilor de gospodărie – , pentru a lua în dezbatere propunerile comitetului parohial și a aduce hotărâri definitive în această problemă. Cu majoritate de voturi, sinodul parohial decide: școala să se zidească pe plațul bisericii, dar ca o casă parohială, cu destinația de școală confesională greco-ortodoxă română; pentru plaț se vor achita 200 fl.; s-a aprobat planul casei parohiale/școlii; s-a aprobat devizul (2987 fl.) și repartii cheltuielilor pe familii; s-a hotărât ca lucrările să înceapă în cursul anului (1898); s-a aprobat ca plațul cu edificiul școlii vechi să fie vândut la licitație publică⁴⁶.

La 31 ianuarie, comitetul parohial alege o comisie (formată din Dionisie Feneș, Adam Dobrea, Gligor Vucic și Gavril Romanită) care să se ocupe de zidirea școlii, să procure piatra, materialul lemnos, cărămida etc., să încerce obținerea unui împrumut de 1000 fl. de la vreo bancă, până se încasează contribuțiile bănești de la cetățeni și să urmărească mersul

⁴⁴ S-a mai numit Trandafirilor și Sebastian.

⁴⁵ A.P.F., Protocoale, II, anul 1898.

⁴⁶ *Ibidem*.

lucrărilor.

Pe lângă contribuția în bani, credincioșii au prestat și muncă la zidirea construcției. Cărămida a fost făcută din pământul sesiei parohiale Sădeasca. Lucrarea – două săli de clasă și o locuință pentru preot – , făcută în antrepriză, de arh. Bacso Géza, a costat 10 100 coroane și a fost finalizată la 29 august 1899, când comitetul parohial a hotărât să se facă o fântână în curte și să se confecționeze bănci din scânduri, pe care să stea elevii, în pauză⁴⁷.

Sucesiunea învățătorilor confesionali

Popovici Iosif, 1774. Preot și învățător

Dimitrie Crișan (1785-1791). A fost învățător și în Bătești. Din evidențele anului școlar 1791/1792 rezultă că a fost apreciat cu calificativul „bine”, fiind prima informație în acest sens pentru învățământul făgetean⁴⁸.

Nicolae Mustețiu (1795-1796).

Petru Mustețiu (1801-1802).

Alexandru Popovici, 1812. Știm că a funcționat la Făget în anul 1912 dintr-o însemnare pe o carte religioasă: „Acest *Penticostariu* este a[l] Sfintei Besearici a orașului Făget și cine se va lăsa să-l fure să fie afurisit de toți sfinții. Amin (ss) Alexandru Popovici învățător. Făget, în 16 April 1812”⁴⁹.

Pavel Gheorghiescu (1816-1817). Apare pe lista prenumeranților la *Pedagogia și Metodica* lui Villaume, în anul 1817.

Ioan Radici (1822 sau 1823). Apare pe lista prenumeranților la *Istoria universală* a lui Kenghelaț.

Petru Mustețiu (1824, sigur 1829-1857). Apare pe lista prenumeranților la *Antropologia* și *Dietetica* lui Pavel Vasici, *Diregătoriul bunei-creșcere* a lui Damaschin T. Bojâncă și *Epistolariul Românesc* a lui Constantin Diaconovici Loga. Cu siguranță că a fost absolvent de Preparandie, deoarece în 1834 apare ca „sistematizat”, adică numit definitiv.

Antoni Mustețiu (1857-1886), fiul lui Petru Mustețiu. Absolvent al Preparandiei din Arad în anul 1855, a fost primul învățător care s-a născut și a funcționat la Făget. S-a bucurat de aprecierea organelor locale și eparhiale, fapt confirmat de aprecierile consemnate cu ocazia examenelor de sfârșit de an școlar. Ca o recunoaștere a activității desfășurate, consistoriul eparhial l-a numit comisar școlar la primele conferințe învățătorești din

⁴⁷ *Ibidem*, anul 1900.

⁴⁸ Ioan Cipu, *Învățământul...*, p. 17.

⁴⁹ Ion B. Mureșianu, *Carte...*, p. 145.

Eparhia Caransebeșului, în septembrie 1866. Printr-o adresă trimisă protopopului Sebastian Olariu, Consistoriul aprecia atât modul de organizare a acestor conferințe, cât și efortul depus de învățătorul făgețean.⁵⁰ În ciuda acestor aprecieri, în anul 1872 Antoniu Mustețiu a protestat vehement împotriva deciziei episcopului Ioan Popasu de a schimba modul de desfășurare a conferințelor învăătorești. Antoniu Mustețiu a condus, alături de protopopul Olariu, despărțământul Făget al Reuniunii învățătorilor români de la școlile confesionale greco-ortodoxe din dieceza Caransebeșului, venind cu propuneri apreciate de colegi.

Samson Petric (octombrie 1886 – mai 1888), preot și învățător suplinitor.

Traian Unipan (1888-1905). S-a născut în anul 1863 la Chevereșul Mare. A fost primul învățător cărturar ce a activat la Făget, desfășurând o activitate culturală demnă de apreciat. A pus bazele, în 1889, a primului cor din zona Făgetului, format atunci din 40 de coriști. La 1 ianuarie 1904, apărea la Făget, la tipografia lui Arpad Molnar, primul număr al ziarului „Bănățanul”, al cărui proprietar și redactor responsabil era Traian Unipan. A venit la școala din Făget după ce a funcționat la școala din Bujor (1886-1888). A fost un dascăl valoros, primind calificative maxime la examenele de sfârșit de an școlar, iar din 1899 și până la moartea survenită în prima zi de Crăciun din 1905, a îndeplinit și funcția de comisar școlar.

Pavel Iacob (1905-1914). Fiind bine pregătit profesional și obținând calificativul „foarte bine”, a fost numit învățător provizoriu la câteva zile după moartea lui Unipan. În același timp, până la demisia din 1914 a fost și dirijorul corului care devenise mixt.

Ion Clopoțel (aprilie-mai 1915). Fiind elev la Institutul Teologic din Caransebeș, viitorul publicist a fost numit învățător provizoriu.

Inocențiu Bogdan (1915-1916). Capelan protopresbiteral și învățător suplinitor.

⁵⁰ Arhiva Liceului, Protocolul circularilor (1849-1915).

Caius Olariu (1916-1917). Fiul protopopului Sebastian Olariu a fost numit învățător suplinitor.

Dănilă Ilițescu (1917-1926). S-a născut la 16 mai 1885, în Globurău, județul Caraș-Severin. Școala primară a terminat-o în comuna natală, iar la Caransebeș va urma gimnaziul și Școala Normală. În 1931, prin examen de diferență, va absolvi Liceul „General Dragalina” din Oravița. După terminarea Școlii Normale a funcționat ca învățător la Vărădia, Bichigi, Ramna, iar din 1917, la Făget. Aici va desfășura o intensă activitate culturală și politică pentru realizarea unității naționale, fiind dirijorul corului „Doina”, ajutor de comandant al Gărzi Naționale Române din Făget, delegat la Alba Iulia din partea „Reuniunii de cetire și cântare a plugarilor români din Făget” etc. După ce tipărește primele anuare ale „școlilor primare urbane de stat din Făget”⁵¹ și publică temeinice articole de specialitate în „Gazeta Făgetului” (1921), Dănilă Ilițescu reușește să tipărească la 20 noiembrie 1923, la Făget, prima revistă școlară, sugestiv intitulată „Școala Noastră”. Tot la Făget va redacta broșura „Sărbători naționale. Carte pentru poporul nostru”, un adevărat îndrumar de educație patriotică. În septembrie 1919 va fi numit director al școlii de stat și subrevizor școlar de control în subrevizoratul Făget, în 1926 a fost numit revizor școlar al județului Caraș-Severin, iar în august 1932 a fost numit revizor școlar al județului Timiș-Torontal, stabilindu-se la Timișoara, unde va muri în 1958⁵². A fost ultimul învățător confesional și primul director al școlii de stat din Făget.

Parohia „Înălțarea Domnului” (Făget I)

Ca urmare a creșterii populației în fostul „Făget German” la sfârșitul secolului al XX-lea, după 1989 s-a pus problema construirii unei biserici ortodoxe în această zonă. Începerea construcției unei biserici s-a tot amânat pentru că nu se găsea un teren corespunzător acestui scop. Pentru că în anul 2000 s-a găsit soluția unui schimb de teren între parohia ortodoxă și primărie, la 28 septembrie 2001 s-a pus piatra de temelie pentru noua biserică de către Preasfințitul Lucian Lugojanul, pe atunci episcop vicar al Arhiepiscopiei Timișoarei, din încredințarea Mitropolitului Nicolae al Banatului. Protopop al Făgetului în acea vreme a fost Bujor Păcurar, preot paroh Ioan Jurj și preot co-slujitor Doru Milostean. Proiectul bisericii a fost

⁵¹ Dănilă Ilițescu, *Anuarul școlilor primare urbane de stat din Făget*, Lugoj, Institutul de arte grafice „Tipografie Națională”, 1921. Am consultat anuarele tipărite pentru aniișcolari: 1920/21, 1921/22, 1922/23, 1923/24 și 1924/25.

⁵² Ioan Munteanu, Dumitru Tomoni, Vasile M. Zaberca, *Banatul și Marea Unire. Bănățeni la Alba Iulia*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2018, p. 208-209.

făcut de către arhitectul Lucian Capotescu din Timișoara, absolvent al liceului din Făget. La 15 septembrie 2003, sub atenta supraveghere a preotului Ioan Jurj, au început lucrările de construcție. Biserica (35 x 12 m) este în stil bizantin, cu o impunătoare cupolă centrală de 28 m înălțime și două turle-clopotniță de 22 m înălțime, în interior existând și balcoane, toate conferindu-i aspect de catedrală.

Pentru sacralizarea locului unde se construiește biserica, încă din anul 2003 s-a amenajat o capelă într-o clădire care a fost inițial sala de ședințe a IAS-ului, apoi bancă, unde s-au oficiat

serviciile religioase în fiecare duminică și sărbătoare.

La 30 iunie 2010, prin hotărârea Consiliului Eparhial al Arhiepiscopiei Timișoarei s-a hotărât înființarea parohiei „Adormirea Maicii Domnului” (Făget II), prin desprinderea de parohia „Înălțarea Domnului” (Făget I), începând cu data de 1 august 2010⁵³. Parohia „Înălțarea Domnului” – la care slujesc preoții: Ioan Jurj (2010 – prezent) și Bujor Păcurar (2010 – prezent) – avea 490 de familii și 1560 de credincioși, iar parohia „Adormirea Maicii Domnului” avea 345 de familii și 1050 de credincioși. Cimitirul și casa parohială au rămas bunuri comune ale celor două parohii.

La 3 iulie 2016, Î.P.S. Ioan al Banatului a oficiat o slujbă de binecuvântare cu ocazia primei Liturghii ținute în noua biserică nefinalizată în totalitate.

Parohia Făget I nu dispune de un cimitir propriu, înmormântările făcându-se în cimitirul parohiei Făget II. Unele înmormântări se fac și în

⁵³A.P.F., *Fond Corespondență*, dosar Bisericesc, mai-august 2010 (nepaginat).

Cimitirul parohiei romano-catolice unde credincioșii ortodocși achiziționează locuri de veci.

Și la Făget, ani de-a rândul, atât în altar cât și la catedră au slujit generații de preoți și dascăli formați în cultul luminării poporului și promovării spiritualității românești. De aceea, chiar și o simplă înșiruire de nume reprezintă un binemeritat gest de prețuire și recunoștință.

BIBLIOGRAFIE

ARHIVE

Arhiva Liceului Teoretic „Traian Vuia” Făget;

Arhiva Mitropoliei Banatului, *Fond micromonografii*;

Arhiva Parohiei Făget;

Arhiva Protopopiatului Făget, *Fond Corespondență*;

Arhivele Naționale, Serviciul Județean, *Fond Pretura Plășii Făget*;

DOCUMENTE EDITE

Recensământul din 1880. Transilvania, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1997;

Recensământul din 1900. Transilvania, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1999;

Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930, vol. II, București, 1938;

LUCRĂRI GENERALE ȘI SPECIALE

Böhm, Lénárt, *Dél-Magyarország vagy az úgnevezett Bánság külön történelme*, vol. I, Pesta, 1867;

Cipu, Ioan, *Fragmetarium făgețean*, vol. I *Populația*, Lugoj, Editura Nagard, 2008;

Idem, *Învățămintul făgețean 1769/1998*, Lugoj, Editura Dacia EuropaNova, 1998;

Enășescu, Ion, Enășescu, Silvia, *Monografia comunei Coșava*, Ediție îngrijită de Dumitru Tomoni, Timișoara, Editura Eurostampa, 2017;

Feneșan, Costin, *Circulația cărților românești din secolul al XVII-lea în Banat*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Series (Historia)”, fasciculus I (an XVII), 1972;

Frățilă, Vasile, Goicu, Viorica, Suflețel, Rodica, *Dicționarul toponimic al Banatului*, vol. IV, Timișoara, 1986;

- Hațegan, Ioan, *Dicționar istoric al așezărilor din Banat. Sec. XI-XX. Atestări documentare și cartografice*, Timișoara, Editura Artpress / Banatul, 2013;
- Ilițescu, Dănilă, *Anuarul școlilor primare urbane de stat din Făget*, Lugoj, Institutul de arte grafice „Tipografie Națională”, 1921;
- Munteanu, Ioan, *Mișcarea națională din Banat 1881-1918*, Timișoara, Editura Antib, 1994;
- Munteanu, Ioan, Tomoni, Dumitru, Zaberca, Vasile M., *Banatul și Marea Unire. Bănățeni la Alba Iulia*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2018;
- Mureșianu, Ion B., *Carte vechi bisericească din Banat*, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1985;
- Oprîșă, Longin I., *Biserici de lemn – monumente istorice din Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului*, în „Mitropolia Banatului”, Timișoara, anul XXXIX, 1989, nr. 2, martie-aprilie, 1965;
- Păcurar, Bujor, Cipu, Ioan, Tomoni, Dumitru, *Monografia protopopiatului ortodox român al Făgetului. 300 de ani de existență atestată*, Timișoara, Editura Învierea, 2016;
- Pesty, Frigyes, *Krassó varmegye története* (Istoria comitatului Caraș), vol. II, partea I, Budapeșt, 1884;
- Petrica, Vasile, *Institutul teologic diecezan ortodox român Caransebeș 1865-1927*, Caransebeș, Editura Episcopiei Caransebeșului, 2005;
- Popp, Nicolae, *Populația Banatului în timpul lui Iosif II*, Timișoara, 1942;
- Radu, Petru, Onciulescu, Dimitrie, *Contribuții la istoria învățământului din Banat până la 1800*, București, Editura Litera, 1977;
- Suciu, Coriolan, *Dicționarul localităților din Transilvania*, vol. II *Localități dispărute*, București, Editura Academiei, 1967;
- Suciu, I. D., Constantinescu, Radu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I-II, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1980;
- Tomoni, Dumitru, Căliman, Ion, *Monografia Făgetului*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2017;
- Țircovnicu, V., *Istoria învățământului din Banat până în anul 1800*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978.

Alte date despre persecuția preoților ortodocși arădeni în timpul Revoluției de la 1848-1849

New Data concerning the Persecution of the Orthodox Priests from Arad during the Revolution of 1848-1849

Prof. drd. Paul KRIZNER

Director, Școala Gimnazială Grăniceri, jud. Arad

Doctorand, Institutul de Istorie „George Barițiu” din cadrul Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca

Abstract

There are collateral victims that cannot be avoided in any conflict due to the excessive hate reflected on the persecuted. Whether we are talking about wars, or we are talking about riots or revolutions, besides the wounded or dead, there are also victims who suffer only for the simple fact that they are on the other side of the force.

As for the Revolution of 1848-1849, history observes the collateral victims of the Arad diocese, including the Orthodox clergymen whose only mistake was that they did not obey the military orders of the Hungarian or imperial power.

The study analyses several examples concerning the Orthodox clerics from the Bishopric of Arad who suffered during the Revolution of 1848-1849.

Keywords: *Bishopric of Arad, priests, persecution, 1848*

Revoluția de la 1848-1849 a implicat și clerul arădean, care a fost pus la mari încercări și suferințe, pe lângă faptul că a pierdut din punct de vedere material, cel mai trist este că s-au pierdut și viețile unor preoți alături de enoriașii lor.

Printre parohiile arădene care au avut de suferit de pe urma Revoluției de la 1848-1849 se numără și Monoroștia, Bârzava, Galșa, Căpruța, Șiria și Nădab, iar în ținuturile Zarandului multe comunități de români au avut de suferit, mulți preoți și enoriași au fost de-a dreptul martirizați, cum au fost cazurile preoților Ioan Jude din parohia Poenari, Eftimie Popovici din parohia Hălmăgel, preotul din Aciuța, Sinesie Grozav, Pavel Farcaș din parohia Pleșcuța, preotul din Iosășel, Miron Petrică, toți acești clerici au fost condamnați la moarte și spânzurați.

Un caz aparte îl reprezintă martiriul preotului Simion Groza, care a citit în biserică câteva scrisori ale lui Avram Iancu și pentru acest motiv a

fost arestat împreună cu 30 de țărani români și trimis în temniță la 20 octombrie 1848. Avea doar 47 de ani când, în ziua de 20 octombrie, a fost spânzurat la Iosășel.¹

În documentele *Revoluției de la 1848-1849* aflate la Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad, găsim consemnate aceste atrocități de către preotul Constantin Copian din parohia Almaș:

„În anul 1848 luna lui octombrie ziua 18, tabăra maghiară a cărei cârmuitor era Boțoc și Gaal așezându-se la pod la Iosaș, și fiind și eu cu dâșii spre răspundere chemat. În 19 zile, adecă marți, am și mers unde cele mai triste întâmplări am văzut, căci a le număra nu e timp. Fără pe la cinci ceasuri după amiază, sentinție de pierzare grăiră preotului de la Gurahonț, Simion Groza, pentru că a primit niște scrisori de la ardeleni și pe poporeni săi i-ar fi îndemnat în sfânta biserică ca să se înarmeze împotriva majarilor, pe care provocare și jurară Haiduc Ioan, chișbirău din Gurahonț și alții cum că adevărat s-au îndemnat spre înarmare și sculare împotriva majarilor. La șase ceasuri îmi și deteră poruncă ca pe mai sus numitul preot Simion Groza să-l găsesc de moarte și așa l-am spovedit și cuminecat cu Sf. Taine și l-am petrecut până la locul pierzării, citindu-i îngropăciunea preoților, după ce am ajuns la locul hotărât prin ștreang și spânzurători i-au stins viața”².

Au existat preoți care au fost batjocoriți chiar de către unii episcopi, cum a fost cazul preotului Dimitrie Petrovici Stoichescu, protopop de Ciacova și Lipova, pentru că a participat la evenimentele revoluției. Acesta a fost arestat și apoi condamnat în primăvara anului 1850, când este și caterisit de episcopul sârb Pantelimon Jivcovici din Timișoara. Protopopul a fost condamnat la 12 ani de închisoare, executând doar patru dintre aceștia la Kufstein.

Episcopul vicar sârb Pantelimon Jivcovici i-a tăiat barba în public: *„a rădicat spre acest scop o tribună în mijlocul piațului din Domplatz... suindu-l pe tribună și luând foarfecile în mâini și zicând «Nevrednic este!» i-a tăiat barba de amândouă laturie și l-a dat unui bărbier chemat pentru a-l rade; apoi când a zis a doua oară «Nevrednic este!» i-a tăiat reverenda jur înprejur pre din jos, și când a zis a treia oară «Nevrednic este!» i-a tăiat*

¹ Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 324.

² Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad (S. J. A. N. Arad), *Fond Episcopia Ortodoxă Română Arad. Acte revoluției de la 1848-1849*, dosarul nr. 314/1850. f. 5.

*pălăria preoțească jur împrejur și i-a pus în cap alta înaltă, veche și mânjită.”*³

Nu putem trece cu vederea cazul preotului pecican Maximilian Caracioni, care a fost acuzat de înaltă trădare pentru că a participat la revoluție, fiind condamnat la spânzurătoare, însă după 6 ani de temniță a fost amnistiat. El a fost acuzat că aduna materiale și bani pentru revoluționari și pentru că a interzis, în timpul când a fost stareț al mănăstirii Bezdin, ca monahii să rostească rugăciuni pentru împăratul⁴.

Soarta unor preoți din protopopiatul Vărădiei a fost dramatică, și aceasta doar pentru simplu fapt că sfătuiau pe români să nu primească poruncile împăratului. Astfel, preotul Ioan Faur din parohia Căpruța a fost spânzurat pentru acest motiv în ziua de 27 noiembrie 1848, în localitatea Bârzava. Atrocitățile continuă urătoarea zi în Șoimoș, unde preotul satului, Zamfir Popa, alături de unii consăteni, sunt împușcați în plină zi, din ordinul căpitanului Astaloș.

Traian Terebențiu consemnează în lucrarea sa cum au avut de suferit preoții Isaia Secula în vârstă de 41 de ani și Teodor Popovici din Șiria: *„După ce intrară ungurii cu trupa răsculată în Vilagoș⁵, am mers la casa comunală cu mai mulți oameni împreună, spre a ne înțelege întru punerea păcii, ca nu cumva din parte-le să pătimim aprinderea orașului. Deci deloc după ce am ajuns, pe mine ca pe preot, mai nainte de a se isculi, dacă sunt vinovat sau ba, din furie Atzel Ștefi, proprietarul de pământ din Boroș-Ineu, ca honver, cu baionetul în cap m-au tăiat, așa încât puțină nădejde aveam și de viață din acea tăietură”* iar mai departe se descrie cum Ion Popa⁶ s-a dus și atras clopotele din Galșa când au intrat soldații lui Kossuth în Șiria iar când au ajuns aceștia, l-au prins și l-au legat *„în mijlocul comunei lângă ograda mare a lui Baron Bohuș, după 24 de ceasuri, legându-l și la ochi, l-au împușcat.”*⁷

³ Ioan Damsa, *Ținuta sârbilor fața de români în cauza despărțirii ierarhice*, în „Biserica și Școala”, Arad, anul III, nr. 36, 2/14 septembrie 1879, pp. 295-296.

⁴ S. J. A. N. Arad, *Fond Prefectura Județului Arad, Actele comisariatului cezaro-crăiesc*, doc. 1078/1849; doc. 1760/ 1854; a se vedea și *Fond Episcopia Ortodoxă Română Arad. Acte revoluției de la 1848-1849*, dosarul nr. 94/1850. f. 1.

⁵ Denumirea veche a localității Șiria, jud. Arad.

⁶ Tatăl lui Gheorghe Popa de Teiuș.

⁷ Traian Terebențiu, *Gheorghe Popa de Teiuș (1824-1867)*, 1927, p. 13.

În loc de concluzii

Chiar dacă s-a dorit înfrângerea revoluției, totuși nu s-a putut eradica ideea de revoluție și de libertate a poporului român, a cărui reprezentanți, secole la rând, nu erau considerați cetățeni, ci iobagi tolerați, adică un biet și oropsit obiect aducător de venituri atât nobilimii maghiare, cât și imperialiștilor.

Jertfa românilor și a preoților ce-i păstoreau rămâne consemnată în documente și se cere ca la anumite intervale de timp să ne reamintim de aceste sacrificii pentru a nu ne pierde identitatea culturală și națională, mai ales în aceste vremuri tulburi, când toate se amestecă și nu mai rămâne nimic curat.

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad, *Fond Episcopia Ortodoxă Română Arad. Acte revoluției de la 1848-1849*.

Damșa, Ioan, *Ținuta sârbilor fața de români în cauza despărțirii ierarhice*, în „Biserica și Școala”, Arad, anul III, nr. 36, 2/14 septembrie 1879.

Terebențiu, Traian, *Gheorghe Popa de Teiuș (1824-1867)*, 1927.

Vesa, Pavel, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006.

Istoricul școlii din satul Păiușeni, județul Arad

The History of the School from Păiușeni, Arad County

ing. Vasile FAUR
Chisindia, jud. Arad

Abstract

The village of Păiușeni is a territorial-administrative unit of Chisindia commune, along with Văsoaia and Chisindia villages. Chisindia is neighboured to the east by the village of Almaș, to the west by the village of Tauț, to the north by the village of Buteni and to the south by the village of Bârzava.

In 1863, the community, at the insistence of the priest, built the first school building in the village not far from the church.

Keywords: school, pupils, teachers, Păiușeni.

Satul Chisindia a fost înainte de sistematizare unul dintre cele mai risipite sate¹ din Țara Zărandului, cuprins apoi în județul Arad.

Domeniul Kuzund, proprietate a familiei Abrahamffy era format din opt moșii risipite pe Valea Găuranilor² care s-au unit și au format trei cătune: Gavran, Csolt și Valeyere. Gospodăriile din Valea Hurezului, deși răspândite pe o suprafață mare, au format un singur cătun, Hurez.

De-a lungul anilor, gospodăriile risipite pe Valea Prundului, au format patru cătune: Prum (Prund), Pajzsán, Alsó-Keszindia și Felső-Keszindia.

Cele opt cătune răspândite pe dealurile brăzdate de cele trei văi, înainte de strămutarea pe noua vatră, formau satul (așezarea) Chisindia. Cătunele au fost strămutate și comasate între anii 1782-1805³ pe Deal și în jurul lui, formând satul sistematizat Chisindia. Documentul care pomenește pentru prima dată despre satul Chisindia (Kuzund) cu referire la cele opt

¹ Eugen Ghiță, *Evoluția demografică a comitatului Arad în secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea*, Cluj-Napoca, 2011, p. 227.

² Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a hunyadiak korában*, vol. 1, Budapest, 1890, p. 737; Márki Sándor, *Aradvármegye és Arad szabad király város története*, vol. 1, Arad, 1892, p. 235-236.

³ Somogyi Gyula, *Arad szabad kir. város és Arad vármegye községeknek leírása*, Arad, 1913, p. 146, 206; Márki S., *op. cit.*, p. 235-236.

crânguri care formau aşezarea este datat la 3 iulie 1349⁴ şi este considerat actul de atestare istorică a satului Chisindia.

Pentru satul Păiuşeni nu se găseşte un document de atestare istorică, deoarece el a făcut parte din satul Chisindia până în anul 1869, când a primit statut de sat independent, cu individualizare teritorial-administrativă, an în care s-a separat de satul Chisindia.

În anul 1574, satul Păiuşeni, sub numele Pajzs, Paüz, Bais, Paizsan, era proprietate a spahiului turc Kamber iar Chisindia era proprietate a begului turc Kurt. În 3 septembrie 1566, a început ofensiva turcească pentru cucerirea Ineului, turcii ocupând valea Crişului Alb, au ajuns şi la Dezna, pe care au cucerit-o iar sultanul Soliman II a dat-o în stăpânire principelui Ioan Sigismund al Transilvaniei.

În anul 1650, crângul Pajzs (Paizsan), parte componentă a domeniului Kőszönd era pertinentă a cetăţii Ineu şi, făcând parte din bunurile tezauriatului, în acelaşi an, a fost cedat împreună cu cetatea familiei Rokszin⁵.

Înainte de anul 1782, satul Păiuşeni a existat prin casele răzleţe situate pe Valea Prundului şi pe afluenţii ei, cele mai multe case fiind grupate în crângurile Păiuş (Pajzs, Pauz, Bais), Prund (Prum) şi Voimireşti.

În Conscripţia lui Sinesie Jivanovici (anul 1755), cele trei crânguri, baza viitorului sat Păiuşeni, au fost înregistrate cu un număr de case, după cum urmează: Păiuş (8 case), Prund (9 case), Voimireşti (7 case) şi erau dependente administrativ şi religios de Kis-India⁶.

Cele trei crânguri din Valea Prundului au solicitat administraţiei maghiare aprobarea de a se strămuta grupat într-o vale, conformându-se ordinului împărătesei Maria Terezia din anul 1780. Ca urmare, începând cu data de 13 noiembrie 1782, crângurile au format satul Pajsan, dată la care satul Păiuşeni apare ca localitate cu crângurile comasate administrativ, dar dependent încă de satul Chisindia, de care s-a separat administrativ în anul 1868, în anul 1869 devenind localitate separată.

Comunitatea Pajsan (Păiuşeni) a închiriat în anul 1853 o casă de lemn care a fost sfinţită şi folosită ca lăcaş de cult, încât se poate afirma că după această dată satul a devenit independent religios, primele servicii în sat

⁴ Nagy Imre, *Codex Diplomaticus Hungaricus Andegavensis. Anjoukori okmánytar*, vol. 5 (1347-1352), Budapest, 1887, p. 293; Coriolan Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, vol. 1, Bucureşti, 1967, p. 143.

⁵ Márki S., *op. cit.*, vol. 2, 1895, p. 166.

⁶ Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalităţi (1706-1918)*, Cluj-Napoca, 2006, pp. 701-702; Ştefan Lupşa, Gheorghe Liţiu, *Istoria Eparhiei Aradului*, LII, fascicola 1, vol. 2, Arad, 1968, p. 438, 447-449.

fiind ținute de preotul Coloja Porfirie. Prin amenajarea casei arendate ca loc de rugăciune, în anul 1853 s-a creat posibilitatea ca preotul să se ocupe și de o instruire primară a copiilor în sat. Ca urmare, nu departe de biserică, comunitatea, la stăruința preotului, a construit în anul 1863 prima clădire școlară a satului, școala confesională⁷.

Școala, așezată pe Deal lângă casa lui Mureșan Nicolae zis Taliura, a fost construită din piatră albă adusă de la locul numit „Rupturi” și acoperită cu șindrilă, înlocuită apoi cu țiglă.

Clădirea, având spații cu destinație școlară și locuință pentru dascăli, a fost corespunzătoare desfășurării activităților școlare însă dispunea de o bază materială slabă⁸. Construcția fostei școli confesionale rezistă încă timpului, având astăzi destinația de casă parohială a satului.

Primul director al școlii a fost învățătorul Mihai Cornea, originar din satul Chisindia. Probabil, anterior anului 1863, procesul de învățământ s-a desfășurat cu preotul satului în casa care a fost închiriată și sfințită ca lăcaș de cult, încă din anul 1853, satul neavând încă biserică. În perioada următoare anului 1853, când slujbele religioase se țineau în acea casă închiriată, preot a fost Coloja Porfirie, primul preot cunoscut al satului și probabil și primul dascăl⁹.

În anul școlar 1862-1863, dintr-un lot școlar recenzat de 85 de elevi (45 băieți și 40 fete) au frecventat cursurile școlare un număr de 6 băieți. Școala avea o bază materială slabă, iar director și dascăl au fost doi fii ai satului Chisindia, Andrei și Mihai, din familia Cornea. Învățătorul Andrei Cornea, absolvent al Preparandiei din Arad în anul 1850, avea la acea vreme un stagiul de 20 de ani de învățământ. Salarul era mic: 60 de florini și diferite produse agricole și alte beneficii în valoare de 100 florini. Directorul școlar local numit a fost Mihai Cornea¹⁰.

Anul școlar 1864-1865, an inaugural în construcție școlară nouă (clădirea școlii a fost terminată în anul 1863), a fost urmat de un număr mic de copii. Deși au fost recenzați 57 de copii de vârstă școlară (30 băieți și 27 fete) iar localul școlii era corespunzător actului educativ, cursurile ținute de

⁷ Vasile Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului în perioada (1867-1918)*, Arad, 1976, p. 123.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad (S. J. A. N. Arad), *Fond Episcopia Ortodoxă Română Arad, grupa IV, Acte școlare*, dosarul nr. 84/1855, f. 79.

¹⁰ V. Popeangă, *op. cit.*, p. 123.

învățătorul Ștefan Temeșan nu au fost frecventate decât de 3 copii (doi băieți și o fată)¹¹.

În perioada 1878-1895, învățător la școala din Păiușeni a fost Rada Teodor, care avea un salariu de 260 florini¹².

Copiii de vârstă școlară aveau o slabă frecvență la cursuri din cauza faptului că părinții îi opreau de a merge la școală pentru a-i ajuta la treburile gospodărești, în special păscutul vitelor, culesul poamelor (fructelor) și la seceriș.

După anul 1900, numărul locuitorilor și al copiilor de vârstă școlară din sat a crescut și s-a menținut mărit până la Marea Unire din cauza unui număr mare de muncitori străini (croați) stabiliți în Păiușeni pentru lucrări de defrișare la pădure. În anul școlar 1904-1905, s-au prezentat la examene un număr de 34 copii (28 băieți și 6 fete), învățător în sat fiind Ioan Andrei. Numărul copiilor cu vârsta cuprinsă între 6-12 ani „deobligați” să frecventeze școala în anul școlar 1904-1905 a fost de 198 copii, din care 103 au fost băieți și 95 fete¹³.

Ca urmare, s-a simțit nevoia măririi spațiilor necesare învățământului și a celui destinat locuinței dascălilor. În anul 1908, comunitatea satului împreună cu preotul și dascălul Andrei Ioan propun protopopului Iuliu Bodea din Buteni construirea unei școli noi care să aibă și spațiu de locuit pentru dascăli în cazul în care aceștia nu vor fi localnici. În perioada următoare anului 1908, s-a purtat o corespondență între protopopul Iuliu Bodea al Buteniului și episcopul Ioan Papp pentru rezolvarea acestei probleme. Protopopului i se cerea stabilirea unui plan de construcție și întocmirea unui preliminar de cheltuieli aprobate de comitetul parohial, pe care să le transmită apoi Episcopiei iar aceasta să le încadreze în planul ei financiar. Episcopul a cerut și întocmirea actelor privind trecerea terenului viitoarei construcții școlare în proprietatea Bisericii și începerea lucrărilor doar după ce administrația Bisericii are o anumită sumă de bani¹⁴.

Din lipsa fondurilor necesare și a altor cauze independente de comunitate, construcția școlii a început după terminarea Primului Război Mondial și înfăptuirea actului Unirii, în perioada interbelică, cu ajutorul bănesc dat de noua administrație românească.

¹¹ Idem, *Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea (1821-1867)*, Arad, 1979, p. 107.

¹² Szöllőssy Károly, *Aradmegye népoktatási intézeteinek névtára*, Arad, 1879, p. 50.

¹³ Vasile Popeangă, *Școala românească (1867-1918)*, p. 240.

¹⁴ S. J. A. N. Arad, *Fond Episcopia Ortodoxă Română Arad, grupa IV, Acte școlare* dosarul nr. 2/1908-1910, f. 202.

Școala din Păiușeni și comunitatea sătească aveau în acele vremuri posibilități materiale reduse pentru a construi o școală fără ajutor din partea administrației. La o ședință a comitetului parohial al cărui președinte era învățătorul Ioan Andrei, ședință care a avut loc în ziua de 24 iunie 1907, acesta face următoarea propunere: „școala fiind săracă și comuna de asemenea, nefiind fonduri pentru spese neprevăzute, comitetul parohial să se adreseze în scris înaltului minister pentru suportarea cheltuielilor de aprovizionare cu rechizite”¹⁵.

În vremea când Transilvania era încorporată în Imperiul austro-ungar, învățământul primar românesc avea limba de predare maghiară, școlile fiind considerate școli de stat. Pe lângă Biserica Ortodoxă și sub autoritatea ei funcționau însă școli confesionale (românești) susținute material de către comunitățile rurale, care se confruntau cu neajunsuri concretizate în lipsa dascălilor și a spațiilor. În perioada Primului Război Mondial, unii dascăli au fost încorporați și trimiși pe front, cum a fost cazul învățătorului Laza Teodor de la școala din Păiușeni care, în anul 1918 a fost luat prizonier, școala rămânând fără dascăl.

După terminarea Primului Război Mondial și înfăptuirea Unirii, teritoriile din zona Zărandului și Aradului, încorporate Ungariei, au fost rupte statului ungar și lipite Regatului României la 7 iulie 1919. Astfel, ele au trecut sub influența structurilor administrative românești care au modificat pe parcurs viața lor culturală, socială și, mai ales, politică¹⁶.

Pentru readucerea învățământului arădean la standardele necesare bunei funcționări, s-au alocat de către noua administrație românească fonduri bănești pentru construirea unor clădiri cu destinație școlară, în perioada 1923-1938 edificându-se 145 de corpuri de școală.

În acest interval de timp, s-au construit și în satele comunei Chisindia clădiri cu destinație școlară pentru care s-au alocat sume de bani, după cum urmează¹⁷:

Satul	Chisindia	Păiușeni	Văsoaia
Anul	1928	1938	1935
Valoarea alocată	350000 lei	250000 lei	250000 lei

¹⁵ Idem, *fond Protopopiatul ortodox român Buteni*, dosarul nr. 1/1877-1907, f. 445.

¹⁶ Horia Truță, *Învățământul primar arădean în primii ani de administrație românească (1919-1925)*, în „90 ani de administrație românească în Arad. Culegere de studii și comunicări”, coord. Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2010, p. 181.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 197, 199, 200.

În aceste noi condiții, cu număr mărit de copii de vârstă școlară și o creștere a interesului pentru actul educațional, la îndemnul dascălilor și al preoților, comunitatea a hotărât construirea unei noi școli lângă vale și drumul care o însoțește. Cu schimbările petrecute în plan politic prin trecerea la administrație românească, în plan spiritual și cultural educativ s-a simțit o revigorare a naționalismului și o implicare a statului în mărirea numărului de școli și dascăli.

În 23 aprilie 1936, s-a întrunit Consiliul Comunei Păiușeni pentru a discuta și hotărî cumpărarea unui teren în suprafață de 351 mp în locul numit Ogrez, proprietate a cetățeanului Păiușan Iosif, zis Muhuica. Primarul comunei, Pantea Teodor, directorul școlar Loghin Mureșan și membrii consiliului local, de comun acord cu proprietarul terenului, Păiușan Iosif, au hotărât cumpărarea terenului cu suma de 14000 lei¹⁸.

Lucrările de construcție au început în anul 1936, conform unui contract de antrepriză semnat între Mureșan Loghin (director școlar), Târsala Teodor (președintele comitetului școlar) și meșterul Căpitan Ioan din Sebiș. Zidirea școlii s-a făcut pentru suma de 10000 lei pe care comitetul școlar i-a dat antreprenorului. Alături de Căpitan Ioan și de cei doi oameni ai săi (Aurel Stan și Ioan Ardelean)¹⁹ au lucrat și alți cinci zidari plătiți zilnic de sat.

În anul 1938, pentru construirea școlii, administrația județului Arad a alocat suma de 250000 lei²⁰.

Grupul de meseriași zidari din Păiușeni, plătiți de comunitate, Rașca Nicolae, Mureșan Teodor, Oprea Vasile, Andraș Teodor și Andraș Vasile, împreună cu muncitorii zilieri Stan Aurel din Chisindia și Ardelean Ioan din Beliu, plătiți de antreprenorul Căpitan Ioan, au lucrat la construcția școlii începând de la lucrările de fundație până la lucrările de finisaj. În vremea construcției școlii, la comuna politică Păiușeni, primari au fost Pantea Teodor urmat de Păiușan Nicolae.

Privind materialul lemnos necesar construcției școlii, comuna Păiușeni a dat 2 fire de lemn, iar proprietarul de păduri Bălănescu Gheorghe un număr de 57 fire de lemn.

Deși, conform contractului, zidirea școlii trebuia terminată într-un an, datorită unor cauze neprevăzute (țara era în război, lipsă de fonduri bănești) lucrările s-au prelungit până prin anul 1943 (în principal, lipsea o sumă de bani estimată la 35000 lei).

¹⁸ Arhiva Școlii Primare Păiușeni.

¹⁹ Idem, *Contract de antrepriză pe anul 1936*.

²⁰ I. Nichin, *Monografia administrativă a județului Arad. Realizările administrației românești de la Unire până în anul 1938*, Arad, mss., p. 306.

Noul edificiu școlar, proprietatea statului, avea două săli pentru învățământ, cancelarie, locuință pentru dascăl și familia sa și o pivniță. Școala avea o curte mică pentru diferite activități ale elevilor dar nu avea grădină școlară. Numărul elevilor fiind mare, în timpul construcției școlii (în anul 1939), pentru activitatea școlară s-a folosit o sală de clasă din fosta școală confesională și spațiul de rugăciune al Bisericii Baptiste, ambele situate pe Deal.

În 10 septembrie 1941, s-a făcut sfințirea unei săli de clasă în școala nouă, în care elevii au început noul an școlar 1941-1942. Ultimele lucrări de finisare a construcției școlare s-au terminat în anul 1943 iar în anul 1946, s-a stabilit la 30700000 lei valoarea de inventar a imobilului școlar²¹.

Frontul stradal al școlii este de 25 m, cele două săli de clasă având fiecare o lungime de 11 m front stradal, sălile fiind despărțite de un coridor de 3 m (intrarea principală) pentru dascăli și situații deosebite. Odată cu terminarea noului local școlar, dascălii din acea vreme au organizat activități educativ-culturale, folosind la cote maxime spațiile avute la dispoziție.

În cadrul școlii, s-a organizat o mică bibliotecă școlară (40 volume), o farmacie școlară și un mic muzeu, organizate de harnica învățătoare Elena Jurcău, soția directorului școlar Petre Jurcău. Directorul Petre Jurcău a instruit și a condus și el un cor, activitate care, împreună cu ale soției, au dat un nou impuls activității culturale a satului²².

După sfințirea școlii, în anul 1941 a fost organizată și o cantină școlară pentru elevi, unde fiecare copil primea gratuit o felie de pâine și o cană cu lapte, încât putem afirma că acțiunea „laptele și cornul” nu a fost o invenție politică postdecembristă, ci reluarea unor activități pe care le-au avut administrațiile școlare mai vechi²³.

Noua școală așezată în mijlocul satului, lângă drumul care traversează satul Păiușeni de la un capăt la altul, de la Blăjești la Prundu, avea (pentru acele vremi) condiții bune pentru desfășurarea procesului de învățământ iar prin conștientizarea părinților privind importanța de a avea școală, numărul copiilor care urmau cursurile școlare a crescut permanent.

S-a simțit nevoia de mărire a numărului de clase și mai ales de extindere a curții care era foarte mică raportat la numărul de elevi ai școlii și la noile cerințe școlare.

În anul 1960, a fost constituită o comisie formată din reprezentanți ai raionului Gurahonț (consilier juridic Perva Onica, tehnician constructor

²¹ Arhiva Școlii Primare Păiușeni.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

Druzenco Mihail), primarul comunei Chisindia (Popa Teodor) și directorul Școlii Păiușeni, Simu Maricica. Aceștia au hotărât exproprierea suprafeței de 728 mp de la vecinul școlii, Păiușan Iosif zis Muhuica (cel care a vândut și terenul pentru construcția școlii), în condițiile legilor administrației comuniste (plata pentru contravaloarea terenului sau teren, la schimb, din proprietatea statului). Suprafața de 128 mp a fost folosită pentru construirea unei noi săli de clasă, iar restul de 600 mp au fost destinați pentru mărirea curții școlare și construirea unor dependințe²⁴.

De-a lungul timpului, pe suprafața avută la dispoziție, s-a construit o nouă clasă pentru învățământ, un punct sanitar al școlii și o magazie pentru depozitarea lemnului.

Condițiile de viață și de muncă la școala din Păiușeni erau destul de grele, în primul rând datorită lipsei curentului electric și a drumului anevoios care lega satul cu reședința de comună, Chisindia.

În general, dascălii care ajungeau la Păiușeni rămâneau puțin timp acolo, 1-2 ani, de cele mai multe ori, până găseau posibilitatea de a pleca în sate și școli mai bune. Unii dascăli au fost din zone depărtate de Păiușeni: soții Ciurușniuc din Stupca (Suceava), Ianoș Valerian din Rădăuți (Suceava), Sachel Vasile din Satu-Mare, Ruiu Nicolae din Slatina (Olt), Chivulescu George din Brașov, Simu (Zăvoiu) Maricica din Brăila, Gorgoș Gheorghe din Piatra-Neamț, Dumitrescu Constantin din Segarcea (Craiova), Fotescu Vladimir din județul Orhei (Moldova) și alții.

De la începuturile activității școlare, într-o perioadă de aproximativ 150 de ani, prin satul Păiușeni s-au perindat 64 de dascăli, calificați sau suplinitori.

Șirul dascălilor care au desfășurat activități școlare la Păiușeni, în legătură cu care avem informații, este următorul²⁵:

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*. Îi prezentăm în ordinea alfabetică a numelui.

Nr. crt.	Numele și prenumele	Perioada
1	pr. Andrei Ioan	1904-1913
2	Bălan Grigorie	1947-1948
3	Bârnețiu Alexandru	1940-1946
4	Budișan (n. Crișan) Mariana	1975-1977
5	Chivulescu Gheorghe	1937-1945
6	Ciurușniuc Aspazia	1944-1945
7	Ciurușniuc Constantin	1944-1945
8	Constantinescu Maria	1939-1940
9	Cornea Ilie	1926-1927
10	Cornea Ioan	1924-1926
11	pr. Corpaș Pahomie	1921-1932
12	Dobre Lazăr	1952-1953
13	Dumitrescu Constantin	1928-1932
14	Fotescu Vladimir	1945-1945
15	Fotescu Xenia	1945-1945
16	Georgescu Ioan Nicolae	1945-1946
17	Gorgoș Gheorghe	1953-1958
18	Gorgoș Viorica	1953-1958
19	Handra Lucia	1945-1946
20	Handra Teodor	1941-1949
21	Hălmăgean (n. Mureșan) Florina	1994-2014
22	Ianoș Valerian	1945-1947
23	Iuga Mihai	1928-1929
24	Jurcău (n. Popescu) Elena	1940-1943
25	Jurcău Petru	1940-1943
26	Lazăr (n. Cornea) Doina	1975-1976
27	Lazea Teodor	1915-1920
28	Lăpușcă Gheorghe	1927-1929
29	Lipovan Ioan	1913-1917
30	Luca Dimitrie	1957-1958
31	Marksteiner Iosif	1951-1952
32	Matcău (n. Irimie) O. Anica	1973-1975
33	Mădăras Maria-Magdalena	1947-1948
34	Micoloiu (n. Pop) Livia	1973-1990
35	pr. Mihuț Mihai	1920-1924
36	Moțiu Teodor-Ioan	1933-1934
37	Moțocan Petru	1896-1897
38	Mureșan Loghin	1931-1938
39	Papp Ambrozie	1922-1924
40	pr. Papp Teodor	1900-1901

41	Pleșa (n. Morcan) Marinela-Viorica	1996-2015
42	Plop (n. Pescan) Valeria	1971-1972
43	Popa (n. Constantin) Aurelia	1973-1975
44	Rada (n. Gligor) Ana	1972-1973
45	Rada Teodor	1895-1897
46	Rădulescu (n. Turcilă) Maria	1938-1939
47	Roze Maria	1933-1934
48	Ruiu (n. Irina) Eva	1950-1951
49	Ruiu Nicolae	1950-1951
50	Sechel Vasile	1938-1940
51	Simu (n. Zăvoiu) Marița	1957-1994
52	Simu Silvestru	1958-1968
53	Spiridon Costin	1905-1913
54	Ștefia (n. Brad) Elena	1975-1975
55	Târsală Simion	2005-2006
56	Temeșianu Ștefan	1862-1868
57	Terniceanu Alexandru	1948-1950
58	Terniceanu (n. Ponta) Sofia-Sultana	1948-1950
59	Tolciu (n. Creț) Sida	1981-1982
60	pr. Tripa Teodor	1993-2015
61	Vesa Lazăr	1957-1958
62	Vidican Silvia	?
63	Vilt Olivia	1939-1940
64	Zimbru Petru	1897-1897

„Veșnicia s-a născut la sat”, iar satul a fost sâmburele civilizației urbane. În timp, prin oameni și activitatea lor, unele sate au evoluat în comunități urbane iar munca celor tineri, dublată de exemplul și sfaturile bătrânilor, a dus la progresul comunităților, la o evoluție în toate domeniile.

Satele, dezvoltarea comunităților și a civilizației urbane au avut un mers ascendent până la pătrunderea comunismului în sferile societății românești, când s-a răsturnat modul de viață și economia românească de la firescul normal, pe un drum necunoscut, anevoios și neașteptat. A avut loc o schimbare a valorilor, a raporturilor umane și economice. A fost momentul când satele românești au început a suferi de o boală generală și nouă: depopularea. Cuprinzând mediul rural, s-a manifestat și se manifestă și în prezent prin reducerea natalității și creșterea numărului de decese.

Depopularea, boala satelor românești, a cuprins și satul Păiușeni, manifestându-se prin scăderea numărului de locuitori, strâns legată de numărul de copii care se nasc și urmează școala. Comparând numărul locuitorilor și numărul elevilor într-un interval de 50 ani, cifrele sunt

grăitoare. Dacă în anul 1950 populația satului era de aproximativ 1100 locuitori și 40 de elevi, după 50 de ani, în anul 2000, numărul locuitorilor a scăzut la 500 iar al elevilor la 20.

În anul școlar în curs (2019-2020), numărul elevilor care frecventează Școala Păiușeni este de 10 elevi și 5 preșcolari (grădinari), aspect care a creat școlii și Primăriei Chisindia probleme financiare. Între variantele de a suspenda funcționarea școlii primare din Păiușeni și a transporta elevii și grădinarii la Chisindia și menținerea funcționării școlii, s-a ales varianta a doua, menținerea funcționării școlii primare în sat.

Evoluția numărului elevilor pe ani școlari, începând din anul 1925, este prezentată în tabelul următor²⁶.

²⁶ *Ibidem.*

Situație statistică privind elevii Școlii Păiușeni în perioada 1925-2014:

Nr. crt.	Anul școlar	Total elevi			
1	1925-1926	93	39	1963-1964	59
2	1926-1927	91	40	1964-1965	58
3	1927-1928	93	41	1965-1966	54
4	1928-1929	108	42	1966-1967	41
5	1929-1930	106	43	1967-1968	33
6	1930-1931	129	44	1968-1969	23
7	1931-1932	152	45	1969-1970	23
8	1932-1933	150	46	1970-1971	26
9	1933-1934	165	47	1971-1972	26
10	1934-1935	183	48	1972-1973	27
11	1935-1936	198	49	1973-1974	31
12	1936-1937	199	50	1974-1975	38
13	1937-1938	200	51	1975-1976	39
14	1938-1939	177	52	1976-1977	44
15	1939-1940	181	53	1977-1978	41
16	1940-1941	147	54	1978-1979	33
17	1941-1942	131	55	1979-1980	34
18	1942-1943	129	56	1980-1981	36
19	1943-1944	129	57	1981-1982	48
20	1944-1945	114	58	1982-1983	45
21	1945-1946	115	59	1983-1984	44
22	1946-1947	89	60	1984-1985	40
23	1947-1948	92	61	1985-1986	37
24	1948-1949	68	62	1986-1987	37
25	1949-1950	51	63	1987-1988	32
26	1950-1951	44	64	1988-1989	27
27	1951-1952	34	65	1989-1990	27
28	1952-1953	37	66	1990-1991	20
29	1953-1954	47	67	1991-1992	13
30	1954-1955	56	68	1992-1993	13
31	1955-1956	62	69	1993-1994	16
32	1956-1957	70	70	1994-1995	18
33	1957-1958	69	71	1995-1996	21
34	1958-1959	56	72	1996-1997	23
35	1959-1960	52	73	1997-1998	20
36	1960-1961	49	74	1998-1999	22
37	1961-1962	48	75	1999-2000	21
38	1962-1963	53	76	2000-2001	18
			77	2001-2002	19
			78	2002-2003	19

79	2003-2004	18
80	2004-2005	17
81	2005-2006	17
82	2006-2007	15
83	2007-2008	12
84	2008-2009	9
85	2009-2010	9
86	2010-2011	15
87	2011-2012	17

88	2012-2013	18
89	2013-2014	12
90	2014-2015	9
91	2015-2016	9
92	2016-2017	12
93	2017-2018	16
94	2018-2019	12
95	2019-2020	10

Intervalul anilor 1928-1948, cu un număr mare de elevi, corespunde perioadei când învățământul în cele trei sate ale comunei era structurat pe 7 clase.

Reforma învățământului din anul 1948 a adus ca noutate pentru școlile comunei Chisindia organizarea învățământului obligatoriu de 7 (8) ani doar în centrul administrativ al comunei, localitatea Chisindia¹.

Ca urmare, din anul 1948, școlile din satele Văsoaia și Păiușeni au devenit filiale ale Școlii Generale Chisindia, structurate în sistemul educațional de 4 clase.

La Chisindia urma a fi organizată școala cu 7 (8) clase pentru toți elevii din satele comunei dar, din lipsa spațiilor pentru desfășurarea actului educațional au rămas tot 4 clase.

Paralel cu începerea extinderii spațiului de învățământ (a numărului de clase) prin construirea a 3 săli de clasă noi și o cancelarie, destinate ciclului II, conducerea administrativă a comunei și a școlii au organizat și învățământul prin trecerea treptată la sistemul gimnazial.

Extinderea clădirii școlii din Chisindia a început în anul 1959 și s-a terminat în anul 1962. În anul 1959, absolvenții cu 4 clase din școlile satelor Chisindia, Păiușeni și Văsoaia au început anul școlar 1959-1960 frecventând școala din Chisindia (cl. V, ciclul II) care a trecut, treptat, începând din acest an, la învățământul cu 7(8) clase.

Pentru școala din satul Văsoaia, anul școlar 1985-1986 a fost ultimul an în care o generație de școlari (5 elevi) au frecventat școala, care apoi s-a desființat.

Școala din Păiușeni își continuă existența pe structura de 4 clase primare (începută în anul 1948) iar școala din centrul de comună Chisindia, ca școală coordonatoare este organizată în sistem gimnazial (4 clase primare și 4 clase gimnaziale).

¹ Arhiva Școlii Gimnaziale Chisindia.

Absolvenții clasei a IV-a de la școala primară din Păiușeni își continuă studiile gimnaziale la școala din Chisindia, fiind transportați din sat la școală și apoi acasă (la Păiușeni) cu microbuzul școlar al comunei Chisindia.

BIBLIOGRAFIE

Arhiva Școlii Gimnaziale Chisindia.

Arhiva Școlii Primare Păiușeni.

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad:

- *Fond Episcopia Ortodoxă Română Arad, grupa IV, Acte școlare.*

- *Fond Protopopiatul ortodox român Buteni.*

Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a hunyadiak korában*, vol. 1, Budapest, 1890.

Ghiță, Eugen, *Evoluția demografică a comitatului Arad în secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea*, Cluj-Napoca, 2011.

Lupșa, Ștefan, Lițiu, Gheorghe, *Istoria Eparhiei Aradului*, LII, fascicola 1, vol. 2, Arad, 1968.

Márki, Sándor, *Aradvármegye és Arad szabad király város története*, vol. 1-2, Arad, 1892, 1895.

Nagy, Imre, *Codex Diplomaticus Hungaricus Andegavensis. Anjoukori okmánytar*, vol. 5 (1347-1352), Budapest, 1887.

Nichin, Ioan, *Monografia administrativă a județului Arad. Realizările administrației românești de la Unire până în anul 1938*, Arad, mss.

Popeangă, Vasile, *Școala românească din părțile Aradului în perioada (1867-1918)*, Arad, 1976.

Idem, *Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea (1821-1867)*, Arad, 1979.

Somogyi, Gyula, *Arad szabad kir. város és Arad vármegye községeknek leirása*, Arad, 1913.

Suciu, Coriolan, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. 1, București, 1967.

Szöllösy, Károly, *Aradmegye népoktatási intézeteinek névtára*, Arad, 1879.

Truță, Horia, *Învățământul primar arădean în primii ani de administrație românească (1919-1925)*, în „90 ani de administrație românească în Arad. Culegere de studii și comunicări”, coord. Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2010.

Vesa, Pavel, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Cluj-Napoca, 2006.

**Realități pastoral-misionare în Parohia Kovin (Cuvin),
Serbia, cu hramul „Sfântul Prooroc Ilie Tesviteanul”**

**The Pastoral-Missionary Realities of the ‘Holy Prophet
Elijah from Tesvita’ Parish in Kovin (Cuvin), Serbia**

*pr. drd. Alexandru COTORACI
Universitatea din Craiova, Facultatea de Teologie
Școala Doctorală Sfântul Nicodim*

Abstract

The study subjectively analyses the premises concerning the missionary and pastoral realities reflected in the activity of the ‘Holy Prophet Elijah from Tesvita’ Parish in Kovin (Cuvin), Serbia. The analysis focuses on the initial historical settings, beginning with the ancient times when the historical data provides the first archaeological evidences of ‘places of prayer’ in Banat for the preaching and the spread of Christianity recorded at the end of the first century AD. The author follows the historical path reflected by the events during the Middle Ages and modern times, including a detailed and comprehensive analysis concerning the social, demographic and religious aspects of the ‘Holy Prophet Elijah from Tesvita’ Parish in Kovin (Cuvin), Serbia.

Keywords: ‘Holy Prophet Elijah from Tesvita’ Parish, settlement, history, antiquity, middle ages, modern times.

ISTORIC AL AȘEZĂRII, AȘEZARE GEOGRAFICĂ, VECINII

Încă din cele mai vechi timpuri ale existenței Banatului, drumul caravanelor comerciale a trecut peste Dunăre pe la Ostrov, la gurile Carașului, continuând pe valea lui mai departe către partea centrală a Carpaților. Pe dealul de lângă Dunăre și Poneavița a existat din cele mai vechi timpuri o așezare omenească. Triburile tracice ale agatârșilor sunt cei mai vechi locuitori ai Banatului. Odată cu venirea celților în secolul al IV-lea înainte de Hristos, apar și dacii în această regiune. Prezența dacilor în Cuvin este atestată de tezaurul în care se găsesc monede de argint dacice. În secolul I înainte de Hristos, de-a lungul malului bănațean al Dunării a trăit tribul dacic numit al albokenzilor. Un alt trib dacic numit al potulilor, a trăit în regiunea de miazănoapte a Vârșetului.

Biserica creștină, în forma ei inițială, deci în primele secole, era un locaș ascuns, în afara legii, unde practicau cultul religios creștin două, trei sau mai multe persoane.

Creștinismul era interzis și prigonit, iar cei nou-veniți, adică cei atrași, de obicei negustori și ostași romani, aveau datoria să răspândească pretutindeni Biserica creștină în secret și să formeze noi adepți.

„Legea nouă”- creștinismul, cu ideile sale, se potrivea mult cu „Legea veche” a dacilor, fiindcă în ea au văzut salvarea, întrucât propovăduia egalitatea dintre oameni, ca fii ai lui Dumnezeu, care au datoria să-și ducă viața în iubire frățească și să ierte toate greșelile.

Odată cu venirea negustorilor de la miazăzi și din răsărit, care făceau schimb de mărfuri cu dacii, precum și cu staționarea ostașilor romani din cadrul Legiunii a VII-a în Contra-Margum, adică cetatea Cuvinului, apoi prin alte colonizări și prin întemeierea mai multor așezări în partea de sud și de sud-vest a Banatului Timișoarei, printre cei veniți pe aceste meleaguri, dar și printre daci și populația autohtonă, s-au aflat și primii propovăduitori ai creștinismului.

Cele mai vechi date istorice despre propovăduirea și răspândirea creștinismului în Banat au fost consemnate la sfârșitul primului veac după Hristos.

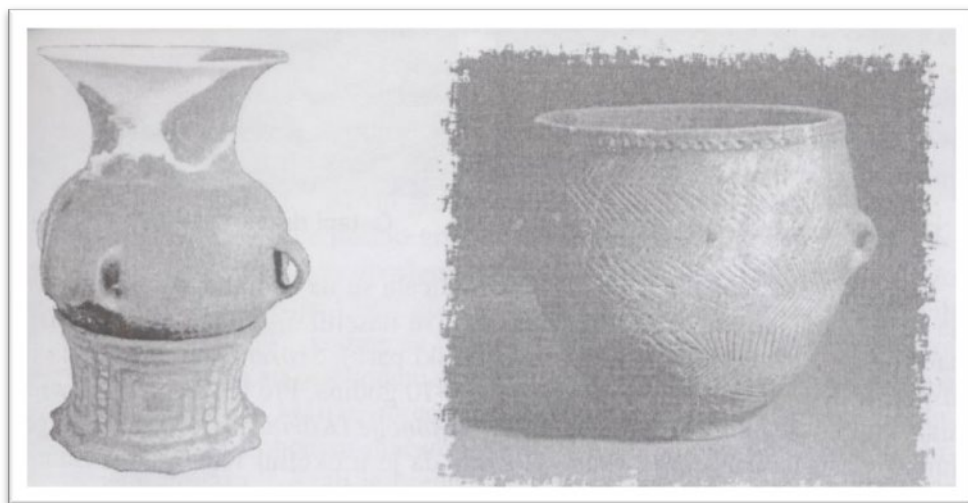
Primele locașuri amintite drept „loc de rugăciune” au fost mănăstirile. Acestea s-au aflat în apropierea cetăților și satelor amplasate în jurul fortificațiilor. Primul locaș de acest fel este amintit în apropierea cetății Cocordava, cetate dacică ocupată de romani și numită Contra-Margum.

În documentele și datele care provin de la părinții și istoricii creștinismului, ca de pildă Tertulian și Origen, găsim urme scrise despre propovăduirea creștinismului între daci și popoarele care trăiau pe malul stâng al Dunării de la sfârșitul primului veac creștin și începutul celui de-al doilea.

Documentele vorbesc despre prezența misionarilor, ai ucenicilor Apostolilor și a călugărilor de la Ierusalim în această zonă, adică pe malul stâng al Dunării, în apropierea cetății Contra-Margum, fosta Cocordava a dacilor.

Cel mai valoros material arheologic din Cuvin se află în muzee importante din Viena, Belgrad, Vârșeț, Timișoara și Budapesta. Încă din anul 1852, familia autohtonă Despinici a adunat o colecție locală de obiecte preistorice a Cuvinului. Această colecție familială a fost prima de acest fel din sudul Banatului și în prezent se află în posesia Muzeului Popular din Panciova (Pancevo). În oraș au fost făcute descoperiri care aparțin

preistoriei și istoriei Cuvinului și care sunt menționate în literatura de specialitate din anul 1876.

Urnă și vas de lut din epoca bronzului

Despre așezarea Cuvinului din vremea stăpânirii romane se cunosc foarte puține. Administrația romană a Cuvinului a durat mai mult de 250 de ani. Descoperiri din epoca romană au fost făcute în Cuvin, Gai, Plocița, Dubovăț, Salca Iute și Bavaniște. La începutul secolului al IV-lea s-a construit fortăreața de graniță numită Constanția sau Constanțiola (Cuvinul). De la Cuvin și până la Deliblata se mai poate vedea și astăzi terasamentul de pământ, cunoscut în popor ca Peretele sau Șanțul Roman. Lucrările la acest zid de apărare a graniței au fost începute imediat după cucerirea Daciei, sub numele – Limes dacicus.

Rămășițe al zidului din epoca romană

Evenimentele de la Dunăre din secolele IV și V, au afectat soarta fortăreței Cuvinului și a locuitorilor acestei regiuni. În zona Cuvinului s-au așezat sarmații și goții. Descoperiri ale vieții sarmaților au fost realizate în Cuvin (în parcul orașenes), Scorenovaț, Bavaniște și Mănăstiriște.

Cuvinul a fost subștăpânirea hunilor aproximativ 70 de ani. Înainte de atacul hunilor asupra cetăților Viminacium și Margum, din anul 441, la Constanța (Cuvin) au avut loc tratative între huni și conducătorii din Margum. A rămas consemnarea care menționează faptul că în jurul Cuvinului s-a aflat tabăra căpeteniei hunilor, Uldin, și faptul că pe Dunăre s-au ținut târguri.

Gepizii au stăpânit aceste regiuni mai bine de un veac. În parcul orașului s-a descoperit un mormânt gepidic, precum și podoabe. Tribul slavilor, în alianță cu gepizii, apar în partea bănățeană a Dunării în anul 551. Descoperiri ale culturii materiale a slavilor au fost realizate la Gai, Dubovăț și Mănăstiriște.

Cuvinul s-a aflat sub stăpânirea avarilor în jur de două veacuri. După unele cronic, Cuvinul atunci a luat numele de Constanța, când în anul 597, s-au întâlnit căpetenia avarilor, Baian, și generalul bizantin, Prisc.

Cuvinul a ajuns la sfârșitul secolului al VIII-lea sub stăpânirea Regatului Bulgar. Această epocă a însemnat o perioadă de pace pentru Cuvin.

Vești despre creștinismul timpuriu nu sunt cunoscute. În veacul al IV-lea au luat ființă episcopiile de la Margum și Viminacium. În timpul împăratului bizantin Vasile al II-lea (976-1025), este menționată înființarea mănăstirii Cuvinului (în anul 1019).

Consemnări despre Cuvin de după secolul al IX-lea apar în cronicile ungurești. Locuitorii autohtoni ai cnezatului Timișului au fost români (valahi) și slavi. Una dintre cele mai mari lupte pentru cucerirea acestui cnezat s-a dat la fortăreața Cuvinului în anul 896. După un asediu de trei zile, poarta principală a cetății a fost ruptă și cneazul Glad s-a predat ungarilor.

Cetatea Cuvinului a devenit în secolul al XI-lea reședința comitatului unguresc. Vreme de câteva sute de ani, Kevee-Kenee (Kovin) a fost oraș, reședința contelui și centrul militar al Banatului de sud.

Consolidărilor la acest nivel le-au urmat cele ale comerțului, meșteșugurilor, armatei, clerului. În Gai s-a descoperit un tezaur în care s-au găsit monede de aur ungurești din secolul al XII-lea.

Cuvinul este menționat pentru întâia oară ca oraș în anul 1153. În timpul regelui Andrei al II-lea (1205-1235), sunt cunoscuți câțiva vătafi ai Cuvinului, și anume: Ahileus – în 1208, Martin – în 1209, Nicolae – în 1210, Marcel – în 1211, Banc – în 1212, Pot – în 1213, Sebeș în 1214, Iuliu – între 1217-1220, Laurențiu – în 1221 și Iuliu – 1238.

Stema orașului Cuvin

Orașul Cuvin a devenit la începutul secolului al XIV-lea centru comercial. În timpul domniei regelui Sigismund cetatea avea port, depozit de sare și era un loc al comerțului. Cuvinul era în anul 1392 un oraș al comercianților și meșteșugarilor din toate părțile Ungariei, iar din anul 1397 aveau un reprezentant în Adunarea de Stat de la Timișoara.

Locuitorii erau scutiți de plata taxelor vamale și a impozitelor. Dreptul de a ține târg în ziua de Sântămărie, lângă biserica Sa, le-a fost dat în anul 1409. Locuitorii Cuvinului au fost scutiți din nou de plata impozitului în anul 1429, cu condiția păstrării trecerilor dunărene.

Regele a dat dreptul cneazului și locuitorilor orașului de a-și alege singuri preoții. Preotul ales trebuia să fie prezentat episcopului. Aceleași privilegii le-a întărit și regele Albert în anul 1438.

Conform unei carte din anul 1453, marele jupân al Cuvinului era Matei Taloczi. În timpul regelui Matei Corvin a fost organizată strămutarea sârbilor în Banatul de sud. Strămutarea populației sârbești a avut loc în anul 1459, sub conducerea lui Ștefan Brancovici, Ioan Grigorievici și Paul Birinie.

O parte a coloniștilor a fost plasată în Cuvin și în Banatska Palanka. În cursul secolului al XIV-lea, din Oltenia și din părțile muntoase ale Carpaților, au început deplasările unor mari grupuri de populație românească către partea apuseană a Banatului.

Bisericii Ortodoxe i-au aparținut iobagii sârbi și români, feudalii locali și mica nobilime. Prin ordinul regelui Ludovic din anul 1366, preoții care nu trec la biserica Romei, vor fi expulzați din țară. Preoții ritului grecesc sunt excluși din slujbe și în locul lor sunt aduși preoți glagolitici din Dalmația, care să răspândească în limba slavonă învățătura bisericii Romei.

Mănăstirea Cuvinului a trecut în stăpânirea preoților maghiari. La sfârșitul secolului al XIV-lea condițiile s-au schimbat. În partea de sud a apărut pericolul comun pentru creștinism. Puterea turcească era foarte mare în acea epocă.

Condițiile războiului au provocat Cuvinului o stagnare. În timpul incursiunii armatei turcești peste Dunăre pe la Smederevo din anul 1439, cetatea Cuvinului a îndurat mari stricăciuni. Pătura privilegiată a locuitorilor s-a ascuns temporar în interiorul Ungariei.

Regele Matei Corvin a desființat plata impozitului pentru populația cnezatului Cuvinului, din anul 1457. Cnezatului Cuvinului i-a fost înglobat întreg Banatul de sud. Cetatea Cuvinului a făcut parte din sistemul comun de apărare punctelor de trecere a Dunării și în anul 1482 s-a consolidat cu palisade. În jurul anului 1500, această cetate a fost ruinată și fără importanță strategică.

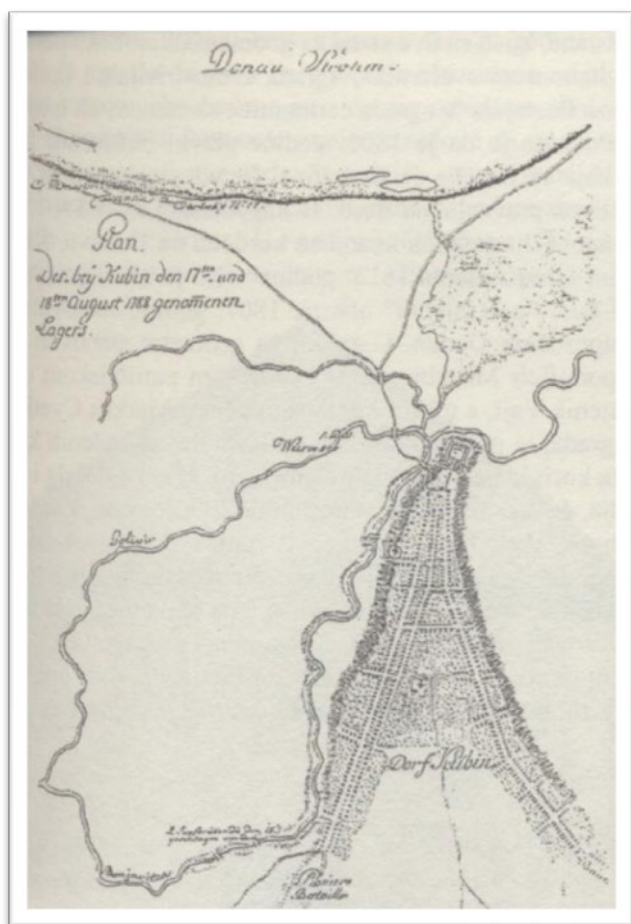
Turcii au cucerit Cuvinul în anul 1552. Sultanul turc s-a înțeles cu comandantul cetății bănățene în vederea predării pašnice a acesteia. Cetatea Cuvinului a căpătat în anul 1552 un nou guvernator și anume un bei turc.

După consemnările din 1554-1579, Cuvinul este considerat oraș. Din aceeași epocă există consemnări și despre localitățile Bavaniște, Gai, Deliblata, Pločița, Dubovăț și Zovic. Dubovățul este menționat ca fortăreața Dombo.

În cursul secolului al XVII-lea, armata turcească a reconstruit cetatea Cuvinului. Reședința beiului turc în cea de a doua jumătate a secolului al XVII-lea a fost la Cuvin.

În timpul stabilirii administrației austriece din anul 1716, peisajul Cuvinului era destul de trist. Cetatea orașului a fost refăcută în anul 1720. Cuvinul era la începutul secolului al XVIII-lea, un sat cu mai multe zeci de case. Armata turcească a pătruns din nou în șesul Banatului în 1738.

Cetățile de pe Dunăre au fost distruse, populația a fost jefuită și înrobită. Au suferit și împrejurimile localităților Pločița, Zovic, Dubovăț, Deliblata și Gai. Epidemia de ciumă a ajuns în Cuvin. Cetatea Cuvinului a fost crunt deteriorată și abandonată.

Harta de război a Cuvinului

Conform recensământului din anul 1753, aşezarea din Cuvin avea 220 de case. În comparaţie cu situaţia deceniilor precedente, numărul locuitorilor a crescut de mai multe ori. Cuvinul a fost populat la jumătatea secolului al XVIII-lea cu populaţie sârbească.

După stabilirea austriacă a graniţei militare a Banatului în anul 1764, Cuvinul a devenit staţie comercială de graniţă, cu vamă şi posturi de pază pe Dunăre. Aşezarea militară a fost colonizată cu două unităţi de grăniceri. Colonizarea grănicerilor germani a început în anul 1766 şi a continuat până după anul 1769. Grănicerii sârbi au intrat în graniţă în aceiaşi ani. Grănicerii români au intrat în graniţă la sfârşitul secolului al XVIII-lea.

Românii din Cuvin au fost colonizaţi de către Imperiul Austro-Ungar la graniţa de sud ca grăniceri. Colonizarea iobagilor români a avut loc la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui de-al XIX-lea. În Cuvin s-

au așezat multe familii din sate ca Goruia, Broșteni, Mercina, Ilidia, Răchitova și de pe alte plaiuri ale Banatului Montan.

Casa grănicerească a Cuvinului de la începutul secolului al XIX-lea

Grănicerii români au intrat în serviciul de pază a graniței ca creștini ortodocși. După stabilirea lor în unitatea militară nu a fost nici o schimbare în privința credinței. Până în anul 1873, grănicerii români au avut o biserică și o școală comună împreună cu coreligionarii lor sârbi ortodocși.

Odată cu desființarea graniței militare, românii din Cuvin, alături de ceilalți locuitori de alte etnii, au devenit cetățeni ai Austro-Ungariei. În perioada de după primul război mondial, românii din Cuvin au devenit cetățeni ai Regatului Iugoslav. Cuvinul a devenit localitate de plasă de la 1876 până la jumătatea secolului al XX-lea.

Comunitatea românească din Cuvin făcea parte din Protopopiatul Panciovei. Cetatea Cuvinului, numită Cheve, a fost apărătoare a unui întreg ținut, care avea centrul administrativ aici.

Vechimea acestei cetăți a fost amintită și de notarul anonim al regelui Bela al II-lea al Ungariei. Și regele amator de aventuri, Ladislau al IV-lea Cumanul, al ungarilor, a fost și el de asemeni prin această cetate. După ce cetatea a căzut în mâna turcilor, sârbii care au venit aici în număr mare au dat localității numele de Cuvin (Kovin). Între cetățile condamnate să fie distruse în urma păcii de la Belgrad din 1739, a fost și cetatea Cuvinului.

Cam în același timp cu organizarea confiniilor militare, în anul 1776, se mai așează aici o seamă de soldați-coloniști nemți. În cadrul acestei organizații militare rămâne și Cuvinul aproape un secol întreg, până în anul

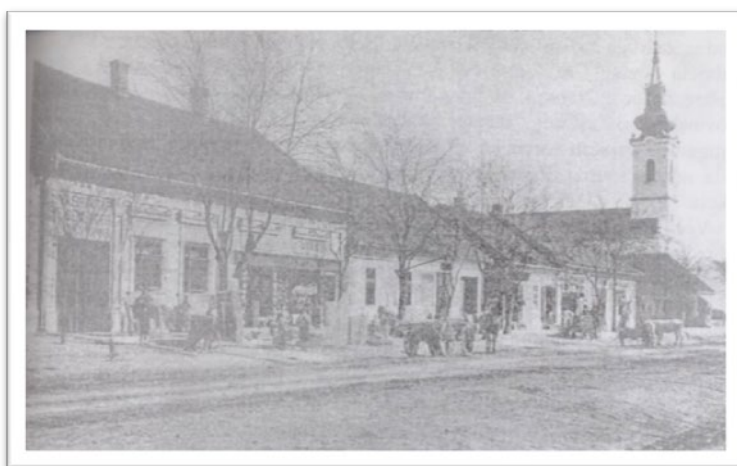
1871. Cuvinul nu a avut școală confesională, deoarece a făcut parte din confiniul militar al Regimentului 13 româno-sârb.

Strada principală a Cuvinului în anul 1906

În timpul revoluției de la 1848-1849, în apropiere de Cuvin s-au dat lupte crâncene între trupele maghiare și cele sârbești. După încheierea primului război mondial, Cuvinul avea 7.500 locuitori, dintre care o mie români, iar restul germani și sârbi.

Cuvinul are câteva localități vecine în care trăiesc români ortodocși, cum ar fi Deliblata, Maramorac, Doloave, Omolița sau Panciova.

Centrul Cuvinului la începutul secolului al XX-lea

BISERICA DIN CUVIN

Potrivit consemnărilor făcute de către preotul Vasilie Markovici la 1 mai 1859, la Cuvin exista înainte de anul 1770 doar o clădire din bârne și nuiele împletite cu lut.

În anul 1777, în același loc se construiește noua clădire a „Bisericii Ortodoxe Legea de Răsărit”, după cum este numită în aceste consemnări. Construcția Bisericii s-a terminat în anul 1780, fiind închinată Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil. Biserica a fost reconstruită ulterior în anul 1887, după despărțirea canonică a sârbilor de români, de către meșterul Augustin Cazaneț.

Primul preot care este menționat în documentele scrise a fost preotul Slaviu, în anul 1660. Apoi apare menționat în anul 1717 preotul Panița, după care următorii preoți sunt consemnați în anul 1764, când se precizează că în Cuvin erau 2 parohii, în care slujeau preoții Ștefan Todorovici și Krsta Sekulici.

Biserica Ortodoxă Comună a românilor și sârbilor, precum și prima parohie, există până în anul 1873, când în prima parohie a fost instalat preotul Vasilie Markovici, iar în a doua, preotul Petar Petkovici, preoți care au semnat „Lista credincioșilor români înregistrați în Matricolă din anul 1808”, document în baza căruia s-a hotărât cui rămâne Biserica și cine, în baza actului de despărțire, își va clădi Biserica nouă.

În Protocolul semnat la despărțirea canonică se precizează ca parohia sârbească va da românilor despărțiți din averea pe care o avea în acel moment Biserica Ortodoxă Comună, mai multe bunuri, după cum urmează:

1. Suma de șapte mii de florini, în modalitatea și termenele următoare:

- a) La finele anului solar 1873 – o mie de florini;
- b) La finele anilor 1874, 1875 și 1876 – câte două mii de florini.

2. Casa școlară, pe o perioadă de trei ani fără chirie, până ce românii nu-și vor clădi, în baza deciziei politice a Comunei din 27 martie 1871, edificiul de școală propriu.

3. Din cele două sesii parohiale ale Bisericii Ortodoxe Comune, sesia folosită de preotul, actual sârbesc, Vasilie Markovici, trece în cartea funciară pe numele Bisericii Ortodoxe Române la finele anului economic, în urma terminării recoltărilor.

4. Din rechizitele și alte bunuri mobile bisericesti, românilor li se dau cele necesare pentru funcționarea parohiei și Bisericii, cum sunt odăjdiile, potirul, steagurile.

5. Matricolele de până atunci rămân conservate în Biserica Ortodoxă Sârbă, cu mențiunea că preotul ortodox român are drept să le folosească atunci când are nevoie de ele.

6. Cimitirul vechi este dat românilor, cu scopul ca pe această suprafață, pe parcurs, să-și clădească biserica și școala.

7. Cimitirul comun rămâne ca în viitor să se folosească de ambele părți, precum și cheltuielile de întreținere vor fi acoperite de ambele părți cu sume egale.

În actul acesta se spune că această „Înțelegere” a fost publicată de „Excelența Sa, Domnul Arhiepiscop și Mitropolit Procopie, în calitate de președinte al delegației congresuale a românilor” din 1 noiembrie 1873. „Acest pact s-a examinat și aprobat de către subcomisia delegațională și congresuală a Consistoriului diecezei greco-ortodoxe a Caransebeșului”.

Din acest document este important de amintit primul cuvânt al arhierelui, primul text adresat CREȘTINILOR ROMÂNI DIN CUVIN, din partea Consistoriului diecezei greco-ortodoxe a Caransebeșului:

IUBIȚIINOȘTRICREȘTINIROMÂNIDINCUVINSEDECLARĂPR
INACEASTADEÎNTRUPAȚIPENTRUTOTDEAUNACUMITROPOLIAL
ORNAȚIONALĂROMÂNĂGRECO-ORTODOXĂDINUNGARIAȘI
TRANSILVANIA,RESPECTIVDEACUMASEDECLARĂDEDEVENIȚIS
UBJURISDICȚIACANONICĂAEPISCOPIEDREPTCREDINCIOASERĂ
SĂRITEANĂROMÂNĂ ACARANSEBEȘULUI,DIN1DECEMBRIEA.C.
(DECI 1873)ÎNCOLO”.

Mai departe se precizează că unitatea de cult din Cubin aparține Protopresbiteratului Român din Panciova și că protopopul Simeon Dimitrievici îi va trece pe creștinii români din Cuvin în conscripția poporului din acest protopopiat.

Se menționează apoi ca preot administrator interimar care este instalat, fără parohie, Mitrofan Simu din Răchitova, cu toate veniturile care îi aparțin.

În îndrumările și procedurile care sunt enumerate și care trebuiau să fie executate și conduse de protopopul Simeon Dimitrievici, se amintesc alegerea Comitetului parohial, a secretarului acestui comitet, Comisia de predare-primire a averii dintre sârbi și români și toate cele necesare ca să se asigure „Capela provizorie română” care se va sfinți și din 1 decembrie 1873 aici se vor săvârși sfintele slujbe.

În baza actului prezentat de preoții Markovici și Petkovici, anume „Conscripțiunea” din anul 1808, acceptat în Protocolul semnat, s-a precizat că „în această biserică comună mestecată se află: sârbi 1983 și români 966,

din totalul de 2949 suflete, care va să dzică una parte din trei” – acest număr verificat se aprobă de ambele părți.

Documentul de care dispune Biserica Ortodoxă Română este completat cu un număr de familii de creștini români care sunt scriși – adăugați cu creionul – pe acest act din partea românilor cu prilejul dezbaterilor din anul 1873, în baza căror date și a conscripției statisticii comunale oficiale se poate vedea că la Cuvin, în momentul semnării Protocolului, au trăit 1789 de români și numai 1160 de sârbi.

Argumentele românilor nu au fost acceptate și oficial, în actul de despărțire rămâne consemnat că la Cuvin erau 966 români. Mult mai târziu s-a clarificat de ce românii au acceptat „Conscripțiunea din anul 1808”. Anume, oamenii de încredere enumerați în Protocol, au fost bine informați că la nivelul țării este în pregătire Legea nouă despre biserici, unde se prevede că în viitor și Bisericile Ortodoxe vor putea clădi în centrul localităților, cu ușa spre strada principală, ceea ce nu a fost cazul până atunci, de la apariția primelor lăcașe de rugăciuni ale creștinilor ortodocși.

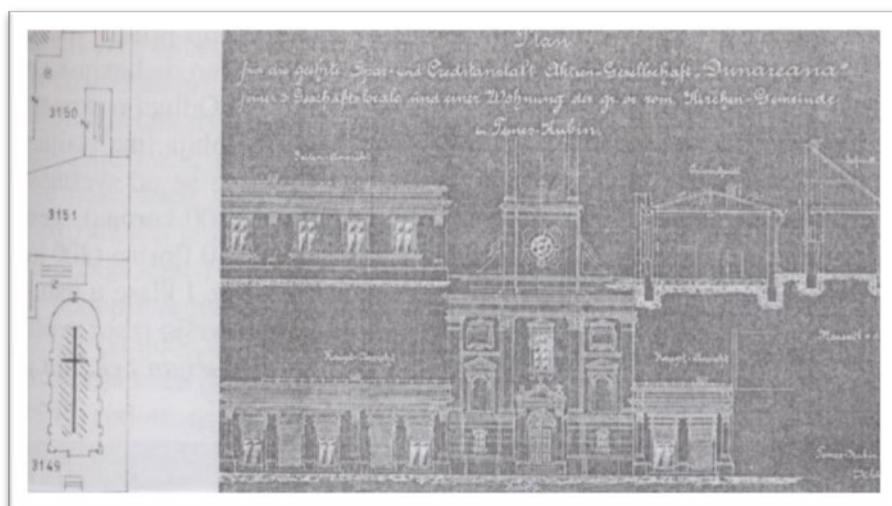
Știind aceasta și fiind convinși că românii înscriși pe lista primită de la preoții sârbi nu vor veni la biserica lor, Biserica Ortodoxă Română a acceptat ca la despărțire, în documente, să fie oficial recunoscut numărul de creștini români dat.

Primul locaș de rugăciuni al românilor din Cuvin, în urma despărțirii ierarhice, a fost „Capela provizorie”, care s-a găsit lângă clădirea școlii vechi, primită la despărțire.

Comitetul bisericesc ales în următoarea componență: Zaharia Sarmăș – președinte, și membrii – Iovan Ciolac, Dimitrie Sarmăș, Paul Bălan, Ilia Berlojan, Nicolae Bunda, Vasa Cotăriță, Dimitrie Olariu, Pătru Mohora, Ștefan Bucaci, Ioan Băla și Axentie Bălan, împreună cu preotul administrator interimar Mitrofan Simu, cumpără clădirea și spațiul dimprejurul școlii și acestei clădiri pe care o adaptează și o transformă în Capelă.

În anul 1899 vine la Cuvin preotul Lucian Secoșan, care a slujit până în anul 1910. În timpul activității sale la Cuvin se construiește Biserica.

Delegația românilor din Cuvin în frunte cu preotul Lucian Secoșan depune documentația Comitetului parohial pentru zidirea bisericii la Consistoriul din Caransebeș și primește aprobarea ca Biserica Ortodoxă Română la Cuvin să se construiască.

Planul de construcție a complexului bisericii românești din anul 1903

În aprobarea scrisă, pe lângă altele, se spune: „Frumoasa și impunătoarea biserică din Cuvin constituie mândria credincioșilor ei și o mărturisire neștearsă a dărniceii populației românești de aici pentru sfântul lăcaș. Hramul bisericii este Sfântul Prooroc Ilie”.

Piatra de temelie a Bisericii Ortodoxe Române la Cuvin este pusă la 20 iulie a anului 1904. După cum s-a hotărât, biserica se va construi după modelul bisericii de atunci, din Lipova.

Consistoriul din Caransebeș a asigurat Planul de construcție a bisericii, care a fost întocmit de arhitectul din Caransebeș angajat din partea Consistoriului, care a fost și prima donație dată Fondului de construcție, pe lângă contribuțiile date de către românii din Cuvin.

Biserica este construită de firma constructorului Peter Schlarb & Son din orașul Vrbas, după cum se poate citi pe lespedea pridvorului bisericii:

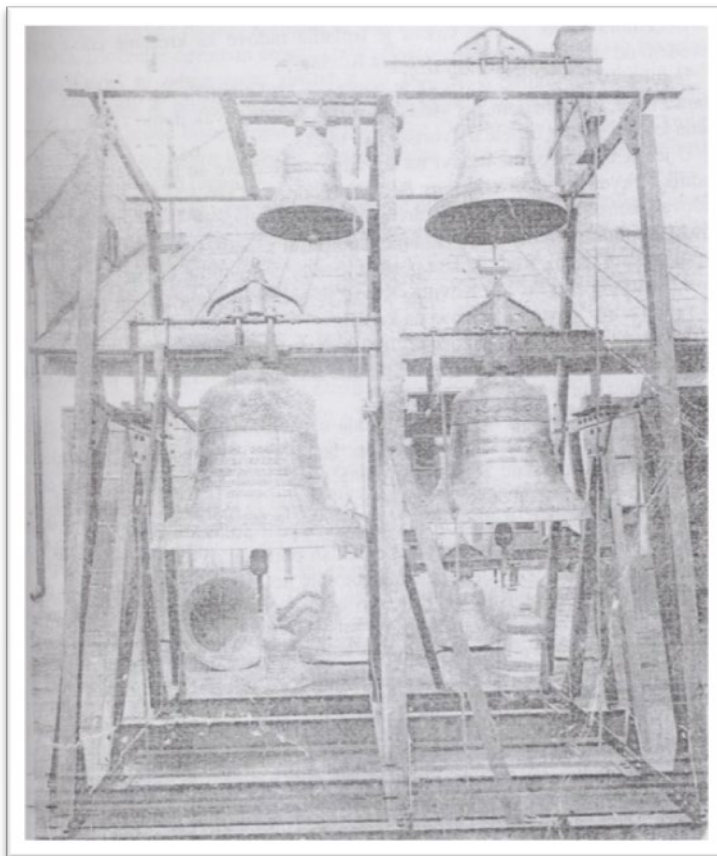
GEBAUT – PETER SCHLARB UND SOHN – BAUMEISTER O VERBASZ.

Construcția bisericii este terminată în anul 1906. După Plan, clădirea bisericii trebuia să aibă o înălțime de 41 metri, astfel încât construcția turnului să ajungă la cota la care a fost înălțimea crucii Bisericii Ortodoxe Comune de până atunci. Aceasta însă nu s-a putut realiza din cauza terenului și de aceea spațiul dintre prima parte a pereților care se găsesc pe temelie până la înălțimea de 2,5 metri a fost umplut cu pământ, cu întreg platoul pe care este ridicată biserica. Înălțimea totală a bisericii este de 37,5 metri. Este construită în stil baroc.

Serviciile divine se săvârșesc și pe mai departe în Capelă. După preotul Lucian Secoșan, la Cuvin vine preotul Isidor Saberca și continuă amenajarea bisericii.

Serviciile divine în clădirea nouă a bisericii încep să se săvârșească la 20 iulie 1910, când s-a marcat și predarea-primirea parohiei dintre cei doi preoți. Preotul Isidor Saberca a slujit în această parohie până în anul 1925.

În anul 1925, la 27 septembrie, se semnează contractul între Biserica Ortodoxă Română din Cuvin și firma „Zvonarnița Strojiana Tovarna in Livarna”, din Liubliana, pentru turnarea a trei clopote (zvoane) de calitate înaltă, din 78% aramă și 22% cositor. Din anul 1910 era ridicată o clopotniță cu trei clopote vechi, de dimensiuni mai mici.

Clopotele Bisericii din Cuvin montate în fabrica „Hönig” din Arad, în anul 1906

Noile clopote trebuiau să fie în acord cu sunetul clopotului vechi – tonul „B”. Astfel, din greutatea totală a clopotelor, de 1845 kg, clopotul mare are 1060 kg, cel mijlociu 640 kg, iar cel mic 145 kg. În baza contractului, clopotele trebuiau să fie livrate și montate cel târziu până la Crăciunul anului 1925.

Corul mixt: preotul Victor Popoviciu, dirijorii Petru Mita Bălan și Petru Băla, cu ocazia sfințirii clopotelor în anul 1925

Contractul l-au semnat din partea românilor din Cuvin – Ilia Cocora, președintele Consiliului bisericesc, Toma Rădivoi, epitrop, Petru Băla și Sava Guțu, membri ai Consiliului. Din partea Protopresbiteriatului Panciova, contractul l-a semnat Ioan Murgu, protopresbiter.

În decursul Primului Război Mondial, au fost luate cele două clopote vechi ridicate în 1910. Autoritățile militare au ordonat ca în anul 1916 să se ia și acoperișul de aramă al turnului. Românii din nou ajută cu bani și acțiuni, acoperind biserica provizoriu cu tinichea.

Sfințirea clopotelor în anul 1925

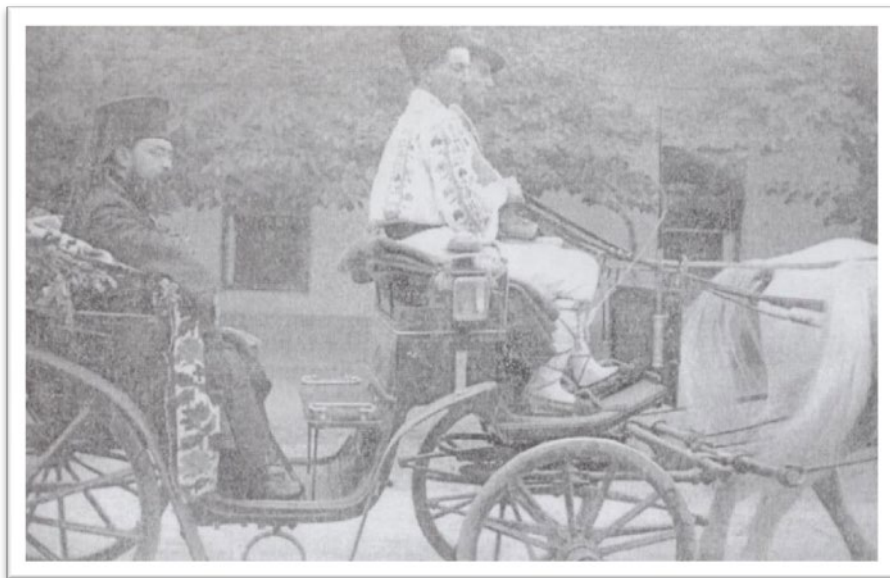

După Primului Război Mondial, prin contribuții și donații, acoperișul bisericii se ridică din nou complet. Datorită fraților Miat, din turnul Bisericii

Ortodoxe Române se aude din nou clopotul, pe care l-au cumpărat în locul celor luate și topite în timpul războiului.

Pentru Biserica Ortodoxă Română din Cuvin, anul 1937 este important, având în vedere că începe amenajarea și aranjarea interiorului acestui sfânt locaș. Despre terminarea și definitivarea lucrărilor, asigurarea banilor necesari și tuturor celor necesare, Consiliul bisericesc în frunte cu noul preot ales în anul 1936, Alexandru Guga, au purtat o acțiune vastă.

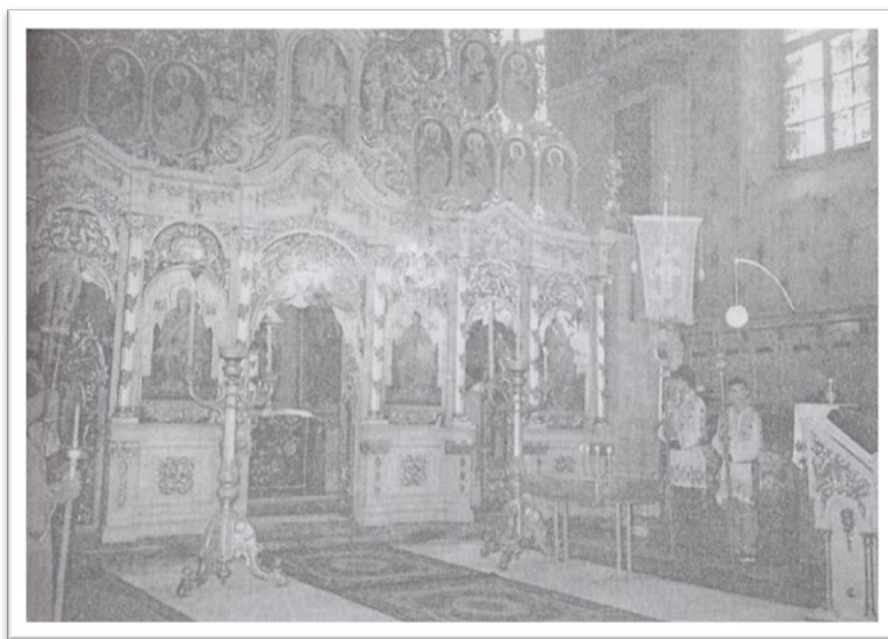
Încă din 5 octombrie 1929 s-a discutat despre această activitate cu Prea Sfințitul Episcop diecezan din Caransebeș, Iosif Traian Bădescu. Tot asupra acestei teme s-a discutat și cu prilejul vizitei canonice, la 6 octombrie 1936, a Prea Sfințitului Episcop Vasile Lăzărescu.

Episcopul Vasile Lăzărescu în vizita canonică din anul 1936

Astfel, românii din Cuvin au hotărât și interiorul bisericii începe să se amenajeze în anul 1937. Biserica a fost pictată de Antoniu Șteff din Hondol. Românii din Cuvin și numeroși donatori dăruiesc bani ca biserica să fie pictată.

Iconostasul a fost sculptat de Iuliu Busuioc din Bârliște. Având în vedere că interiorul bisericii a fost mai îngust decât a fost nevoie ca, în baza planului, să fie ridicat iconostasul, care ar fi fost în întregime identic cu cel al bisericii din Lipova, Consiliul parohial decide ca sculptorul și pictorul să ridice un iconostas care să se încadreze în spațiul disponibil.

Iconostasul Bisericii Ortodoxe Române din Cuvin

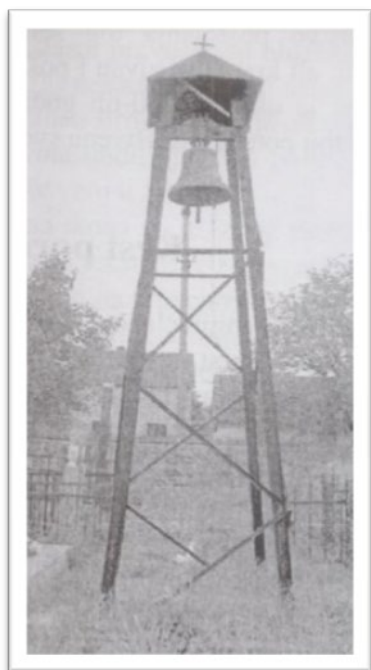
Cu banii primiți la despărțirea ierarhică, cu veniturile de la sesia de pământ și cu ceea ce s-a mai adunat în casa de bani a epitropiei, nu s-a putut investi prea mult. De aceea, românii din Cuvin, prin contribuția benevolă, donații menite pentru cumpărarea celor necesare sau investirea în construirea clădirii bisericii, practic singuri au construit Biserica Ortodoxă Română și au echipat-o și au utilat-o cu cele care erau de trebuință.

În documentele Bisericii Ortodoxe Române din Cuvin se află menționate în procesele-verbale înregistrarea numeroșilor donatori care au dăruit sume însemnate pentru Biserică și pentru alte activități de pe lângă biserica românilor din Cuvin.

Membrii Comitetului parohial din anul 1873, în componența: Zaharia Sarmăș, Iovan Ciolac, Dimitrie Sarmăș, Paul Bălan, Ilia Berlojan, Nicolae Bunda, Vasa Cotăriță, Dimitrie Olariu, Pătru Mohora, Ștefan Bucaci, Ioan Băla și Axentie Bălan-Firiz, au donat primele cărți – Triodul din 1859, Douăsprezece Mineie bisericești, pentru fiecare lună a anului și un Penticostar.

Axentie Bălan-Firiz singur a cumpărat Evanghelia, scrisă în limba slavonă în anul 1850, rămânând până astăzi donatorul stimat de întreg Cuvinul, având în vedere faptul că a cumpărat în anul 1885 și l-a donat Bisericii Ortodoxe Române, dar totodată și tuturor creștinilor, clopotul din

cimitir, în dangătul căruia și azi, fiecare creștin care intră pe poarta cimitirului, este petrecut până la locul cel de veci.

Clopotul lui Axentie Bălan

Preotul Alexandru Guga a plătit să se picteze icoana frescă a Sfântului Ioan Gură de Aur și a donat de asemeni tronul Episcopului. Donația Ținutului Timiș a fost icoana frescă a Cinei celei de Taină. Tronul Maicii Domnului a fost donat de Societatea femeilor creștine. Mihai (Mișa) Ciolac a donat icoana frescă a Sfântului Vasile cel Mare, învățătorii Ana Levin, născută Bunda și Desideriu Cioc au donat sfeșnicele cele mari din fața altarului. Frații Miat au dăruit clopotul cel mare, după cum s-a menționat, după Primul Război Mondial, Cristina Cioc a donat după moartea soțului și a fiicei sale 8 iugăre de pământ pe care le-a moștenit de la părinți, „Cerimea” pentru Litie este donată în anul 1937 de Mihai și Jivca Ciolac, iar curentul electric se introduce în anul 1939, prin donația făcută de Giura Rădivoi și Axentie Dușa-Bălan.

În procesele-verbale se pot găsi date și despre alți donatori și multe alte contribuții ale românilor din Cuvin. În anul 1889 este amintit Matei Mohora, care a lăsat bisericii 17 iugăre de pământ. Corul bisericesc, cu banii de la programe și concerte cumpără cele patru ceasuri din turn, care

funcționează până în ziua de astăzi, pentru suma de 1300 Coroane, de la Iulius Șandor din Oradea Mare.

Apoi sunt menționați mulți alți donatori, Emilia Popovici, căsătorită Gruici, Iancu Ogrin, Ioan Ogrin, Milovan Nadiani, Răchila Sarmăș, Maria Pârvulescu Jighici, Victoria Fara, Zaharia Lungu, Vasa Mohora, Constantin Ursache, Ștefan Rădivoi, Ofelia Drencea, Gheorghe Rădivoi, care timp de 25 de ani a fost cantor gratuit și unul din marii donatori, preoteasa Ida Abraham, născută Bojin, Sofia Munteanu și alții.

Pe lângă Societatea femeilor creștine, în frunte cu învățătoarea Ana Levin, născută Bunda, apar ca donatori și o serie de alte societăți locale care au contribuit la Fondul de construcție a bisericii, cum ar fi Banca „Dunăreana”, Adunarea Comunei Cuvin, Prima și a Doua Comunitate Locală, Minele de cărbune din Cuvin, întreprinderile „Atel”, „Feroproduct”, Fabrica de cărămidă, „Dunav”, „Hemofarm”, „Komunalat”, „Branko”, „Injenering” și altele.

Societatea femeilor creștine din Cuvin

Apar apoi menționați într-un număr mare de credincioși care au lucrat benevol la realizarea proiectelor și lucrărilor de amenajare din jurul bisericii și a clădirilor aferente în cursul anilor în care acestea s-au desfășurat, însumându-se în peste 500 de ore de lucru, evaluate și cifrate la peste două sute de mii de dinari, la valoarea din acea vreme.

Astfel, sunt menționați creștinii Vasa Rădivoi, Victoria Gabler Fara, Mircea Bălan, Lucian Coracu, Aurel Mohora, Iovan Fara Luți, Ielița Bucaci,

Domnica Antici Cibescu, Slavița Brankovici, născută Bălan, Ana Coracu, Domnica Coracu, Maria Coracu, împreună cu tatăl lor, Nicola Coracu, Petar Milovanovici, nepotul lui Nicola Coracu, Dr.Gheorghe Fara, frații Savici, Marcel Băla, Măcei Sarmăș, Ilia Berlojan, Zaharia Mohora, Ilia Bebeș, Petru Drăgan, Vasa Bălan și mulți alții care nu au dorit să fie scriși cu numele.

BIBLIOGRAFIE:

- Corneanu, Nicolae, *Monografia Eparhiei Caransebeș*, Caransebeș, 1940.
- Fara, Ioachim, *Creștinismul, Ortodoxia și Biserica Românilor din Cuvin*, Cuvin, 2004.
- Mohora, Zaharie, *Kapije Kovina*, Kovin, 2012.
- Idem, *Rumuni u Kovinu*, Kovin, 2009.
- Popi, Gligor, *Românii din Banatul Sârbesc*, București, 1993.

Relevanța social-filantropică a asociațiilor de femei ortodoxe din Arad în perioada 1935-1948

The Social and Philanthropic Relevance of the Orthodox Women's Associations from Arad during 1935-1948

*Elena GHERGHINESCU ZIEGLER
Colectivul Monografic Arad*

Abstract

In the years before the Second World War, the atmosphere in the city of Arad was confusing and diverse. On the social and political pressure background, King Carol II returns in the country, but his reign does not last for long and, in some years, he abdicates in favour of his son, Michael. The clergy, helped by the Christian women, developed the existing civil societies and established new ones in the Arad area. The Association of the Romanian Women from Arad and from the countryside fights, together with the Church, against the spread of Catholicism and against introducing the Hungarian language in schools, as well as for keeping the ancient traditions and customs and the national identity. Social and philanthropic events were organized. The Christian Orthodox women also contributed to support the Romanian Army during the Second World War, with an emphasis on helping the widows and the children. Once the communists seized the power in Romania, all Christian organizations were dissolved. When King Michael abdicates, everything changes. The woman will have a different role under the communist regime, being directly controlled by the party propaganda.

Keywords: *Christian women, associations, Church, philanthropy, war, Communism.*

CONTEXTUL SOCIAL AL ARADULUI

În anii premergători celui de-al doilea Război Mondial atmosfera în Arad era confuză și diversificată. Pe de o parte, influențele politice ale mișcării legionare și comuniste care căutau prin toate mijloacele să atragă un număr mare de adepți, din cât mai multe pături sociale, iar pe de altă parte, influențele concepțiilor ateiste și indiferentiste care destabilizau tot mai mult conștiința religioasă a oamenilor. Pe acest fond de presiune socială și politică, revine în țară Regele Carol al II-lea, redevenind Rege la 8 iunie 1930.

Criza economică se adâncește asemeni ideilor antisemite și celor naționaliste, ceea ce duce inevitabil la atentate, amenințări și violențe de tot

felul. Exponentul lor a fost Garda de Fier – organizație ce avea aderență prin doctrina sa asupra populației sărace și foarte sărace. Întrucât masele nu aveau o influență politică reală, ele s-au îndreptat către Mișcarea Legionară ca opozant al comunismului, care, prin propagarea și apărarea ideilor creștine, a avut aderenți chiar în rândul clerului.

Regele Carol formează *Frontul Renașterii Naționale* în 16 decembrie 1938, un partid unic, fapt ce a dus la „lichidarea” democrației românești și la instaurarea cultului personalității. Pentru a contracara puternica ascensiune a Gărzii de Fier, Regele formează Straja Țării la care au fost afiliați băieți și fete între 7 și 21 de ani.

Cert este că Regele se simte tot mai singur și în februarie 1938 formează un guvern de uniune națională, a cărui credibilitate o afișează prin numirea în fruntea guvernului a patriarhului Miron Cristea. Prin poziția sa socială, patriarhul era considerat un factor de echilibru.

În vara lui 1940, în urma dictatului de la Viena, România a pierdut însemnate teritorii, opinia publică este profund revoltată, asemeni și oamenii politici. Rămas complet singur, Regele abdică în favoarea fiului său Mihai. Generalul Ion Antonescu, investit cu puteri depline, preia ferm conducerea țării până spre terminarea războiului. Această atmosferă generală a țării este amplificată în această zonă de vest a țării prin reîntoarcerea dominației ungare care se răzbună pentru pierderile suferite în urma păcii din 1918. Totuși, populația majoritar românească rezistă, având și sprijinul Bisericii Ortodoxe.

ASOCIAȚIILE DE FEMEI ȘI BISERICA ORTODOXĂ

Clerul Bisericii, secondat de femeile creștine, a dezvoltat asociațiile existente și au înființat altele noi în zona Aradului. Femeile creștine s-au ocupat de educația copiilor, iar preoții, pe lângă a fi alături de cei aflați în suferință, au stat ca un „zid” în fața expansiunilor religioase și culturale străine de neamul românesc. Au oferit primele cărți copiilor, contribuind efectiv la ridicarea și cultivarea poporului.

Prima, și poate cea mai importantă, a fost *Asociația națională arădeană pentru cultura poporului român* înființată la 18 martie 1863 de Episcopul Procopie Ivașcoviici. O altă formă de manifestare culturală a fost *Societatea de lectură a teologilor români din Arad*, înființată la 26 octombrie 1867, având în frunte pe Vasile Mangra și Constantin Gurban. În 20 aprilie 1872 s-a înființat *Reuniunea învățătorilor arădeni*, președinte fiind Vicențiu Babeș¹.

¹ *Telegraful Român* (Sibiu), anul XIII, 1865, nr. 41, p. 2.

Având aceste exemple și conlucrând armonios cu clerul Bisericii, femeile creștin-ortodoxe, sub patronajul episcopului Ioan Mețianu, înființează prima asociație din Arad, sub denumirea *Reuniunea Femeilor Române din Arad și provincie*. Din acest trunchi sănătos s-au desprins ramuri de afiliere în orașele și satele din împrejurimi, unde femei cu dragoste pentru Biserică și copiii și-au dat mâna pentru binele poporului român și a credinței strămoșești.

Dr. Traian Vuia, simpatizant și colaborator, face o amplă trecere în revistă a activităților culturale organizate în Arad de *Frăția Ortodoxă* și *Femeile Creștine*. În primul rând, amintește de sfințirea noului local pentru *Crucea Roșie*, președinte fiind dr. Maria Botiș. La sfințire a luat parte episcopul Grigorie Comșa, însoțit de un sobor de preoți, răspunsurile fiind oferite de corul elevelor nevăzătoare, condus de pr. V. Lugojan. În cuvântarea sa, episcopul a arătat importanța acestei societăți pentru urbe și pentru împrejurimi. Maria Botiș mulțumește Prea Sfinției Sale și celor care au făcut posibilă accesarea la această locație, primarului Dr. Ion Ursu și prefectului Alexandru Constantinescu. Au mai fost prezente femei din Asociația creștină, doamne și domnișoare interesate de eveniment².

O activitate culturală semnificativă se realizează prin reactivarea *Societății Sfântul Gheorghe* de către Grigorie Comșa, în cadrul căreia, duminica dimineața se explică Evanghelia, se învață cântări bisericești și tot a doua duminică se organizează un bogat program artistic susținut de fetele și băieții afiliați.

La fel, trebuie să amintim de activitatea *Societății Frăția Ortodoxă Română*, înființată ca filială la Arad în 14 mai 1933. Între fondatori sunt cuprinși intelectuali arădeni care au aderat să slujească ideii creștine. Scopul asociației era: 1) Să aplice în viața personală și familială a membrilor săi, învățăturile Mântuitorului; 2) Să determine domnia principiilor creștin-ortodoxe în toate domeniile sociale; 3) Să afirme și să apere în orice

² Maria Botiș a fost cea care a activat Crucea Roșie la Arad după primul Război Mondial, a avut o activitate constantă pentru binele celor oropsiți. Din 1939 președintă era Virginia Hotăran. Acum, la sfârșit de război, doamnele din conducere, dr. Valeria Sercoiu, dr. Ana Vancea, Eugenia Radu, simt nevoia de implicare mai amplă și intervin cu hotărâre la forurile locale pentru a instaura omenia și a reaminti oamenilor învrăjbiți că trebuie să se iubească. Dacă suferințele nu pot fi înlăturate cu desăvârșire, atunci să se aducă o alinare și nădejde celor ce suferă. În *Crucea Roșie* activează ființe care, dezinteresat, se devotează luptei, nu pentru a distruge, ci pentru a construi credința în valori morale. Aceste acțiuni ne fac mai optimiști în viitorul omenirii. Instaurarea Comunismului a dizolvat, în septembrie 1945, Societatea Națională de Cruce Roșie din România, implicit și pe cea din Arad, motivând că era susținută de forțe reacționare, potrivnice democrației proletare. Se va reînființa în 20 septembrie 1947 și se va numi *Crucea Roșie Română*.

împrejurare credința ortodoxă, prestigiul și drepturile în viața de stat; 4) Să prevină și să combată orice acțiuni dăunătoare Bisericii Ortodoxe și Statului Român reîntregit; 5) Să promoveze sentimentul de solidaritate și ajutor mutual între membri săi; 6) Să întrețină cultul eroilor și mucenicilor ortodoxiei românești; 7) Să păstreze tradițiile și datinile strămoșești.

În darea de seamă ținută la Palatul Cultural din Arad se reiterează că activitatea din anul precedent al asociației s-a rezumat doar la organizare și propagandă având concursul preoțimii și al intelectualilor de la orașe și sate. Au contribuit la progresul Ortodoxiei împotriva tendințelor de supremație catolică, expresie a Concordatului cu Vaticanul, atât de contrar intereselor noastre naționale. Au conferențiat dr. Aurel Crișan de la Chișinău-Criș, pr. Dumitru Boari de la Hălmagiu, prof. Petre Sârbu de la Radna, iar Corul Școlii Normale de băieți a susținut un spectacol³. Toate aceste activități s-au desfășurat prin implicarea clerului Bisericii Ortodoxe. În Arad, filiala *Frăția Ortodoxă Română* în anul 1936 își organizează Congresul la Palatul Cultural. Scopul ei era să trezească și să canalizeze viața spirituală a poporului român în sânul Bisericii Ortodoxe române. Au fost de față: episcopul Andrei Magieru, Sextil Pușcariu (președinte al comitetului central), Dragomir Sturza, Onisifor Ghibu, Ioan Moldovan (președintele filialei Arad), I. Coțoiu (primar). Fiecare din cei prezenți au ținut o alocuțiune. În numele *Societății Ortodoxe a Femeilor din Arad*, doamna Elena Goldiș exprimă omagii și aduce urările sale de bine, dorind muncă spornică și roade bogate *Frăției Ortodoxe Române* (F. O. R.). Ea arată că între scopurile urmate de Societatea Ortodoxă ce o reprezintă și cele urmărite F. O. R. este o asemănare foarte mare. Ținta și idealul spre care ținim este *apărarea Ortodoxiei*, încheie, urând oaspeților *bun venit*⁴. Societatea Ortodoxă Națională a Femeilor Române, a avut un rol determinant în timpul războiului, îngrijind pe răniți și ajutând armata română⁵. Rămâne elocventă imaginea doamnei Galina Georgescu care a fost premiată de Academia Română pentru tenacitatea și abnegația cu care a luptat pentru a-și crește proprii copii fiind văduvă⁶. Raportul asupra

³ *Biserica și Școala*, Arad, anul LX, nr. 25, 21 iunie 1936, p. 5.

⁴ *Congresul Frăției Ortodoxe Române*, în „Biserica și Școala”, Arad, anul LX, nr. 45, 8 noiembrie 1936, p. 2.

⁵ *Biserica și Școala*, Arad, anul LXV, nr. 48, 30 noiembrie 1941, p. 395.

⁶ Elogiu femeii mame române aduce și preoteasa Elena Cioroianu care, aproape doi ani de zile (1933-1935), publică periodic în ziarul „Biserica și Școala” articole cu îndemnuri la ascultare, păstrare vie a conștiinței ortodoxe, face o caracterizare a ei demnă de ținut minte „Aceste mame pe care nu știm cum le chiamă sunt ca o rădăcină adânc înfiptă în pământ, este glia strămoșască, încăpățânarea și răbdarea de piatră cu care a ținut glia în vremuri nespuse de grele. Tot ea a ținut credința strămoșască în oasele noastre de atâtea ori zdrobite

virtuților a fost citit de preotul Nicolae Popescu, membru al Academiei. Virtutea dânzei a fost de-a crește pe cei cinci fii ai săi (rămasă văduvă) și pe cei patru ai violonistului Buică, copii părăsiți de tată și orfani de mamă. Pentru aceasta, a fost croitoreasă, dactilografă, gospodină chibzuită. Dar a găsit timp pentru a ține conferințe de popularizare și să publice literatură pentru copii (sub numele de Galia Tudor). Amintim cărțile: *Avram Iancu*, *Leonora*, *Camelia*, *Zâna celor trei* și traducerea *România țară latină* de Fagueres. Aceasta este femeia creștină, gata oricând să ajute aproapele. Președintele Academiei, Ion Simionescu, i-a înmănat premiul de 100.000 lei, felicitând-o. Galia Tudor a răspuns în câteva cuvinte de mulțumire: „Aș fi fericită să știu că exemplul care-l dau astăzi, ar fi prilejul luminos de a arăta calea adevărată a femeii române”⁷. Cuvintele sunt de prisos, aceasta este femeia creștin-ortodoxă română, crescută și formată în principiile oferite de Biserică.

Tot în rândul activităților culturale din prima parte a anului 1938 se înscrie și bogatul spectacol muzical-folcloric închinat zilei de 24 ianuarie (Unirea Principatelor). Au fost prezente pe scenă elevele de la Liceul Elena Ghiba Birta, formate de prof. Claudia Lepa, precum și elevii de la Liceul Comercial, formați de prof. Ileana Moldovan, de la Liceul Moise Nicoară formați de prof. Silviu Iovănaș, de la Școala Normală formați de pr. Sabin Mihuțiu și alte cadre didactice ce s-au implicat în realizarea acestui frumos moment aniversar coordonat de Femeile Creștine⁸. Aceeași inimă românească vibrează și acum, după câțiva zeci de ani, ca atunci când moșii și strămoșii noștri au făcut posibil ca într-o zi să vedem, prin rugă, cum cerul se unește cu pământul și nu mai lasă puhoaietele hrăpărețe să treacă peste noi.

Din punct de vedere politic, atmosfera în Arad și împrejurimi era din ce în ce mai apăsătoare, totuși, Femeile Creștine, purtând în suflet încrederea și dragostea în Dumnezeu, mergeau înainte. Fiindcă i-a stat în putință, Heracleea Dragomirescu îl invită în nume propriu pe concert maestru I. R. Botta, ce a reunit sub bagheta sa 120 de persoane, prezentând un concert de muzică clasică. Heracleea, sub cupola Palatului Cultural din Arad, a oferit participanților un strop de bucurie în sufletele întristate⁹.

de dușman. Acesta e mama română, umilă, modest îmbrăcată dar cu un suflet plin de blândețe și răbdare. Această mamă română, luând exemplul Maicii Domnului, ne-a scăpat de moartea sufletească.”

⁷ *Biserica și Școala*, Arad, anul LXV, nr. 51, 21 decembrie 1941, p. 420.

⁸ *Aradul*, Arad, anul V, nr. 4, 25 ianuarie 1938, p. 1.

⁹ *Ibidem*.

Tot în acest context, episcopul Andrei Magieru merge la Șofronea pentru a pune piatra de temelie a unei biserici ce continua lanțul de apărare și consolidare a granițelor noastre: Jimbolia, Pereg, Iratoș, Șofronea. Bisericele sunt ca pietrele de temelie a blocurilor de fortificare la frontiera României, un brâu al Ortodoxiei cu care țara se apără de „râvnele” dușmanilor. Prea Sfinția Sa mai spunea: „Biserica este cel mai trainic monument la frontieră. Biserica zidește pentru veșnicie nu doar pentru Ea, ci și pentru neamul ce-l călăuzește și ocrotește. Mai ales la sate, preotul și învățătorul să formeze un brâu religios-cultural peste care să nu poată intra în satul lor, nicio credință, nicio învățătură care ar fi în detrimentul scopului de înnobilare a poporului”¹⁰.

Oricare oraș din țară este mândru când are onoarea de a fi vizitat de Rege. Așa s-a întâmplat și cu Aradul, Regele Carol venind la o partidă de vânătoare pe domeniile regale de le Socodor. Oprindu-se trenul în gara Arad, Majestatea Sa a fost invitat la un program artistic. Dintre forurile prezente la întrevvedere amintim: arhimandritul dr. Ioan Suciu, un sobor de preoți, generalul Hariton Dragomirescu, conducătorii orașului cu soțiile. Reprezentanta organizației de femei a fost Heraclea Dragomirescu. Majestatea Sa a fost încântat de primirea făcută și a încheiat cuvântul său spunând: „Avântul tineresc este simbolul progresului, este îndemn pentru înfăptuirea de mâine. Eu sunt Suveranul Vostru și comandantul tineretului român și îmi pun nădejile mele în voi”(M. S. Regele – 8 iunie-Arad)¹¹.

Și din punct de vedere filantropic Femeile Ortodoxe au sprijinit urbea și Biserica. Să amintim momentul când se manifesta un interes crescut pentru ridicarea monumentului *Unirii* la Arad, în jurul anului 1937. În acest sens, *Societatea Ortodoxă a Femeilor Române din Arad* a organizat o serie de conferințe la Teatrul Comunal. Conferințele au fost patronate de episcopul Andrei Magieru, înconjurat de preoți, intelectuali, simpatizanți ai societății ortodoxe. Dintre subiectele dezbătute amintim: a) Strângerea de ajutoare pentru îmbrăcarea copiilor săraci; b) O serie de conferințe religioase pe toată durata postului; c) Serbarea școlară pentru tineri pe 25 martie de Bunavestire; d) Aranjarea unei procesiuni la *Crucea Martirilor*. Se cerea ca fiecare școală să aibă și un steag pentru manifestații religioase, fiindcă steagul e semnul unui crez ce se înalță deasupra celor trecătoare. Este simbolul văzut al unui ideal nevăzut. Este unitate în gândire și solidaritate în înfăptuire. Așa înțelegem noi simbolul steagului. Pentru acest

¹⁰ *O Biserică la Șofronea*, în „Biserica și Școala”, Arad, anul LXIII, nr. 33, 13 august 1939, p. 1.

¹¹ *Vizita M. S. Regele la Arad*, în „Aradul”, Arad, anul IV, nr. 15, 15 iunie 1937, p. 1.

scop, episcopul Andrei a dăruit de la sine suma de 20.000 lei în fondul societății. Președinta societății Elena Goldiș și secretara Ana Cornea, ajutate de ceilalți simpatizanți și membri, vor înregistra realizări frumoase în ajutorul comunității¹².

Continuând linia de ajutorare și slujire a aproapelui, după ce în Biserică s-a ținut slujbă pentru cinstirea memoriei Eroilor, preoții, credincioșii și ceilalți participanți s-au încolonat în procesiune spre cimitirul *Pomenirea*, unde odihnesc osemintele nenumăraților eroi. La procesiune mai participau elevele din clasele primare și secundare conduse de învățătorii Ioana Buțiu, Ana Vancea și Maria Cristea. Fiecare elev avea în mână un buchet de flori, elevii ucenici și muncitorii purtau jerbe și coroane din flori, însoțiți fiind de Corul Armonia, autoritățile militare și civile. La cimitir, episcopul Andrei și un număr impresionant de preoți au slujit o panahidă. În numele Bisericii a ținut o cuvântare pr. Demian Tudor, urmau reprezentanții armatei și ai autorităților locale. După terminarea cuvântărilor procesiunea s-a întors în curtea Catedralei, cântând pe drum cântece religioase și patriotice. În curtea Catedralei, *Femeile Creștin-Ortodoxe* au oferit obișnuitul parastas¹³.

În altă ordine de idei, *Asociația Oastea Domnului – Caritas* și *Reuniunea Femeilor Creștin-Ortodoxe* fac o ședință cu dare de seamă către Eparhia Aradului. În această dare de seamă descoperim o activitate filantropică semnificativ realizată: ajutorul oferit celor aproape 300 de săraci înregistrați, cărora li s-a distribuit: 24.950 de prânzuri, 975 kg pâine, 1695 l de lapte, 30.000 kg lemne de foc, 140.000 lei ca ajutor de chirie, 205.000 lei ajutor bănesc, multe articole de îmbrăcăminte și alte obiecte de folos gospodăresc. Alături de femeile ortodoxe sunt și soții lor, conducători ai urbei și preoți conduși de pr. Caius Turicu, dr. Vasile Cucu, dr. Lakatoș Otto, prof. Hallu Iozsa. Cum săracii sunt tot mai numeroși și fondurile neîndestulătoare, secretara reuniunii, profesoara Ana Cornea, mulțumește celor prezenți și multora ce nu sunt prezenți pentru implicare, făcând apel la noi sponsori și oameni de bine cărora le pasă de semenii¹⁴.

Nu a putut rămâne indiferentă la toate eforturile Bisericii de a ține la curent populația arădeană prin săptămânalul *Biserica și Școala* preoteasa Ioana Moța de la Orăștie, care a cumpărat o mașină de tipar în două culori pentru tipografia Diecezana din Arad¹⁵. Ușurând astfel comunicarea cu

¹² *Biserica și Școala*, Arad, anul LXI, nr. 49, 5 decembrie 1937, p. 417.

¹³ *Ziua Eroilor*, în „*Biserica și Școala*”, Arad, anul LXIX, nr. 25, 17 iunie 1945, p. 186.

¹⁴ *Sabin Mihuț*, în „*Aradul*”, Arad, anul V, nr. 8, 22 februarie 1938, p. 2.

¹⁵ *Biserica și Școala*, Arad, anul XLIV, nr. 47, 17 noiembrie, 1940, p. 392.

cetățenii arădeni care așteptau știrile reale despre urbe și situația națională din partea Bisericii ca „pâinea caldă”.

Femeile ortodoxe au mers până la martiriu pentru neam și Biserică. Se cuvine să amintim cazul Virginiei Hotăran, soția avocatului Ioan Hotăran din Șiria. Cu ani în urmă Virginia a înființat la Șiria o filială a *Reuniunii Femeilor Creștin-Ortodoxe*, cu care se identifica. A fost asasinată de gărzile roșii maghiare la 20 februarie 1919 pentru politica dusă de familia ei¹⁶. Acest exemplu ne arată credința și implicarea femeilor ortodoxe în propășirea culturală a poporului român în răspândirea credinței ortodoxe și în ajutorarea celor aflați în nevoie.

ACTIVITATEA ASOCIAȚIILOR DE FEMEI ÎN TIMPUL RĂZBOIULUI

Vremurile sunt tulburi, atmosfera încărcată din punct de vedere politic, totul prevedea războiul. În această lume ostilă, *Femeile Creștin-Ortodoxe din Arad* cu blândețea și calmul caracteristic, dar cu o voință de fier, au jonglat pe sub furcile caudine și au reușit să aducă de cele mai multe ori deznădăjduiților o undă de speranță, ba mai mult, *statornicia credinței în Dumnezeu*. Fascismul, sub diferitele lui forme, își arăta tot mai pregnant adevărata față. Femeile Creștine au făcut front comun împotriva expansiunii fasciste. În 1934 la București ia ființă *Comitetul antifascist al femeilor creștin-ortodoxe*, președintă fiind Zoe Frunză. Impactul a fost foarte mare, în câțiva ani toate orașele mai importante erau afiliate. Aradul a fost profund implicat, filiala din Arad era condusă de Rodica Cărpinișanu având colaboratoare și colaboratori din tot județul: prof. Aurica Almorean – Arad, dr. Sanda Matei – Arad, notar Stan Aurel – Socodor, Ioan Bulboacă – Curtici, înv. Daniela Dragoș – Nădab și lista ar putea continua. În cadrul acestui comitet, femeile făceau colecte pentru victimele fascismului, organizau manifestații de protest împotriva războiului chiar și în campania electorală din 1937. Cele mai ample manifestații din Arad au fost cele împotriva *Dictatului de la Viena, fiindcă pe nedrept am ajuns din nou sub dominație maghiară*. În fruntea tuturor acțiunilor se aflau: Elena Goldiș, Eugenia Cicio-Pop, prof. Ioachim Dalaiciu, Maria Spiridoancă.

Prin urmare, la Pecica, un puternic nucleu al *Femeilor Creștin-Ortodoxe*, s-a înființat *Fondul de înzestrare al Armatei*, președintă fiind Chevereșan Gheorghina, secretară Lazăr Maria și avocat Simion Ștefănescu. Prima manifestare pentru strângerea de fonduri a fost a Primarului cu soția, la această acțiune au aderat și alți fruntași ai satului, organizând un bal de

¹⁶ Tulia Bogdan, *Virginia Hotăran*, în „Hotarul”, Arad, anul VI, 1939, nr. 1-2, p. 1-8.

caritate. S-au organizat tombole, vânzare de mici produse artizanale, concursuri între tineri. Încasările au fost mulțumitoare. Balul s-a încheiat spre dimineață într-o atmosferă de voie bună¹⁷.

*În iunie 1941 România este târâtă în al II-lea Război Mondial*¹⁸. Războiul este un cataclism ce răstoarnă toate valorile morale. Și dacă tot am fost târați, ne mobilizăm spre a-i face față. În acest context, la toate serviciile publice și la sediile tuturor asociațiilor de caritate doamnele lucrează în această perioadă cu râvnă la trierea ajutoarelor destinate miilor de familii prigonite amarnic de soartă în iarna geroasă din 1941. În primele rânduri se află doamnele Natașa Popovici, Ana Sturza, Florica Cosma, Aurica Ghișe. Principalele coordonate în condițiile date sunt: a) Ținerea evidenței săracilor orașului; b) Îndrumarea acestora la diferite societăți și organizații în scopul coordonării activităților; c) Ajutorul constă în lemne și alimente de la primărie. Părintele Giurgiu lucrează ajutat chiar de refugiați¹⁹.

Data fiind situația economică a tuturor cetățenilor, *Asociația Femeilor Creștin-Ortodoxe*, președintă dr. Eleonora Popovici, a deschis marți 15 iulie 1941, în pavilionul Gloria din parcul Eminescu, o cantină pentru funcționarii publici. La inaugurare autoritățile locale au fost prezente în frunte cu episcopul Andrei, Colonel Victor Mihăilescu – prefectul Județului, dr. Cornel Radu – primarul Aradului. După sfințire, a luat cuvântul pr. Florea Codreanu, dr. Radu Cornel și dr. Eleonora Popovici, arătând rolul social-creștin al cantinei ce s-a inaugurat cu binecuvântarea lui Dumnezeu și sprijinul donatorilor.

Atmosfera grea a războiului se simte mai mult s-au mai puțin în fiecare casă, femeile creștine cu duhul blândității în vorbire, mângâierea caldă a mâinilor și a privirii, alină suferințele cât pot, alături de preoți, oriunde este nevoie. La această sensibilitate feminină face apel și dr. Radu Cornel – primarul Aradului: „Dați cu mână largă, dați din belșug, dați din tot sufletul, din prea plinul vostru, fiindcă oricât ați da nu va fi destul. Nu va putea înlătura durerile, nevoile, nu va putea îmbrăca trupurile plâpânde, chinuite de gerul iernii. Ajutându-i pe cei slabi și neputincioși, ajutați mamele, frații, surorile și copiii tuturor. Veniți la Datorie”²⁰.

¹⁷ *Bravo* (Arad), anul VIII, nr. 309, 10 martie 1940, p. 2.

¹⁸ *Marea Britanie ne-a declarat Război*, în „Biserica și Școala”, Arad, anul LXV. nr. 50, 14 decembrie 1941, p. 412.

¹⁹ *Credința*, Arad, anul I, nr. 51, 22 decembrie 1940, p. 2.

²⁰ *Iubiți cetățeni ai orașului Arad*, în „Credința”, Arad, anul III, nr. 740, 6 decembrie 1942, p. 34.

Și au venit la datorie femeile creștine, prin spitale, prin garnizoane. La Pecica inv. Chebeleş Ioana, Maria Aconi, Sultana Ponta au oferit spectacole pentru săraci, au ajutat răniții din spitale. Asemeni și la Lipova, în frunte fiind preoteasa Aurica Săltoreanu, notar Maria Todan, și multe altele.

Alături de parohul Bisericii din garnizoana Arad-Cetate s-au aflat *Femeile Creștin-Ortodoxe* și șeful Garnizoanei. Acești trei factori s-au unit pentru a cinsti pe eroii căzuți pe frontul luptei împotriva bolșevismului, ridicându-le o troiță. Soldații căzuți aparțin Regimentului de Infanterie Arad. La sfârșitul Sfintei Liturghii, a urmat sfințirea Troiței, a vorbit episcopul Andrei, maiorul Nicolae Pătru, a urmat defilarea trupei în aplauzele celor prezenți. Femeile Ortodoxe au oferit parastasul de obște²¹.

O fărâmă de rezistență a fost și la *Șezătoare populară de Duminică*. Inițiată de Eleonora Popovici (președinta S. N. O. F. R.), începând din 14 decembrie 1942 orele 15, a fost organizată în localul Căminului Cultural ce se află la etajul Teatrului Comunal. Aici se adunau refugiații, expulzații, muncitori și funcționari care se află în dificultate. Cei care au un loc de muncă, ca și cei care nu au, aici au posibilitatea de socializare și găsirea unui loc de muncă, se inițiază cursuri de alfabetizare și cursuri profesionale. În acest loc se vor audia conferințe, se recită poezii naționale, știri de actualitate, se distribuie broșuri, gazete. La susținerea acestor șezători și-au oferit disponibilitatea și elevele și elevii școlilor din localitate. În această acțiune se mai implică și *Asociația refugiaților din Arad*, condusă de d-na dr. Sanda Matei, dr. Valeria Seicoru și dr. Farca Vasile, ei vor fi primii conferențieri. Sunt notați ca ajutori voluntari: preoteasa Ioana Julean – Semlac, preoteasa Ana Petrișor – Arad, Maria Borleon, Traian Cibian, Mircea Devan și mulți alți voluntari. Asociația dorea să-i aibă strânși la un loc pentru ai putea înregistra și a le distribui ajutoare. Dânsule fac parte și din *Asociația Femeilor Creștin-Ortodoxe*. Toate fondurile strânse se reîmpart după necesitățile celor înregistrați²².

Tocmai fiindcă România traversa vremuri cu un profund impact social, femeile creștine nu au uitat copiii. Lor li se închină frumoasele serbări cu ocazia nașterii Pruncului Iisus. În seara zilei de 18 decembrie, în sala Teatrului Comunal se prezintă un spectacol de binefacere în prezența: episcopului Andrei Magieru, a primarului și prefectului Aradului, celelalte notabilități ale Aradului cu soțiile, de asemenea membre ale *Femeilor Creștin-Ortodoxe*, în frunte cu președinta – Eleonora Popovici. Sala a fost

²¹ *Biserica și Școala*, Arad, anul LXIV, nr. 29, 19 iulie 1942, p. 244.

²² *Credința*, Arad, anul III, nr. 746, decembrie 1942, p. 3.

arhiplină. Spicuim din program: Corul studenților Academiei Teologice (dirijor Avram Bulzan), Corul Liceului de Fete (prof. Sirca Dora), Corul Liceului Moise Nicoară (prof. V. Mocanu), Corul Liceului Comercial de Fete (prof. Lucia Ghergariu), Școala Normală D. Țichindeal (pr. V. Dăbău), Corul Școlii Normale de băieți (prof. Ion Lipovan)²³. Substanțialele fonduri care s-au strâns au fost precum lumina și căldura soarelui pentru sufletele sărace în așteptarea Nașterii pruncului Iisus.

Și directorul Școlii primare nr. 15 din Arad, profund sensibil la sărăcia celor din jur, organizează o serbare cu ocazia Crăciunului pentru a împărți daruri copiilor nevoiași din cartierul Micălaca. D-na prof. Elena Gorgan a supravegheat întreaga activitate. În fața celor prezenți a interpretat Corul Școlii, copiii cântând colinde, conduși de prof. Elena Șiclovan. Împărțirea cadourilor a fost supravegheată de prof. Demetria Balaban și Traian Godreanu. Directorul Școlii a felicitat cadrele didactice pentru implicare, pe copiii care au cântat, la fel și pe cei care au primit daruri²⁴.

ASOCIAȚIA FEMEILOR ORTODOXE ȘI INSTAURAREA COMUNISMULUI

Încheierea războiului a adus cu sine pe lângă pace și o grea pierdere pentru femeile creștin-ortodoxe. Cea care a fost promotoarea și purtătoarea de drapel a multor asociații din România, a trecut la cele veșnice: Prințesa Alexandrina Cantacuzino²⁵.

Conducerea Eparhiei Aradului și conducerea Femeilor Ortodoxe au hotărât, de comun acord, pentru sprijinul nevoiașilor de după război, să se înființeze comitete de ajutorare pe lângă fiecare parohie de la oraș, dar, mai ales, la sate, unde sărăcia este mai mare, după cum urmează: a) Comitet de ajutorare a săracilor și ocrotirea văduvelor și orfanilor fără ajutor; b) Pentru îngrijirea, îmbrăcarea și înzestrarea cu cărți și alte mijloace pentru învățătură a școlarilor săraci; c) Mila creștinească să se practice în toate parohiile și școlile aferente. Ajutoarele se vor acorda când va fi nevoie, dar mai ales cu ocazia Nașterii și Învierii Domnului.

²³ *Biserica și Școala*, Arad, anul LXV, nr. 51, 21 decembrie 1941, p. 420.

²⁴ *Aradul*, Arad, anul V, nr. 22, sâmbătă 22 decembrie 1938, Arad, p. 2.

²⁵ Într-o scrisoare din 1928 adresată episcopului Grigorie Comșa, spunea: „Ortodoxismul trebuie să strângă rândurile și să caute să păstreze diriguirea conștiinței publice. Aceasta nu o poate face decât plămădind prin școlii sufletul generațiilor viitoare. Școlile Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor Române sunt laboratoarele unde preoțimea poate să-și făurească ucenicele. De aceea cerem ca cuiburile noastre de educație să fie centre de viață spirituală și ele nu pot să atingă acest scop decât cu concursul larg al preoțimii. (A. E. O. R. A. doc. III-145/1929).

Comitetele de ajutorare trebuia să fie compuse din 3-4 membri ai Consiliului parohial, și femeile creștine din diferite asociații. Biserica va stăruia să se înființeze unde se poate orfeline și internate, unde va fi adăpostit tineretul ortodox de la diferite școli. Aceasta, fiindcă îndrumarea tineretului este cea mai însemnată problemă a Bisericii și organizațiilor de femei creștine. Asistența familiei este primordială pentru Biserică, fiindcă în ea se dezvoltă vigoare trupească și sufletească, ajută la educația moral-religioasă a tinerilor căsătoriți, îi învață ai feri de capcanele viclesugurilor, căci preotul în Biserică este ca rădăcinile pomilor de pe stânci, rădăcini ce topesc cu sucurile lor și pietrele. Așa au fost vrednicii noștri înaintași, au preoțit în sătulețele românești ce erau risipite pe coastele munților sau prin văile râurilor²⁶, fiindcă prin predică preotul îl introduce pe creștin în învățătura sacră a Bisericii făcându-l să descopere tainele sfinte.

Toate acestea se întâmplau înainte de 1945. Dar și după 1945 s-au înființat diferite organizații de femei, iau ființă diferite ligi pentru apărarea diferitelor drepturi. Liderii Partidului Comunist au hotărât constituirea unei federații democratice a femeilor din România (F. D. R. F.), primul congres fiind organizat pe 4-8 martie 1946. Femeile au participat activ la campania de culturalizare a maselor, la toate activitățile electorale din postura de mamă, muncitoare și cetățeană. În 1947, întărindu-se activitatea F. D. R. F. se transformă în U. F. D. R., cu următorul program: întărirea regimului democratic, lupta pentru pace, calificarea femeii muncitoare, ocrotirea mamei și copilului.

În 1948 se **desființează** *Societatea Ortodoxă Națională a Femeilor Române*, deviza societății fiind *Patrie și Credință*. Acum nu mai era nevoie de *Credință*, o desființăm!

Odată cu abdicarea Regelui Mihai totul se schimbă. Urmează o nouă paradigmă socială și culturală aservită politic. Femeia în comunism va avea de îndeplinit alte coordonate sub directa propagandă a partidului.

BIBLIOGRAFIE

Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Arad.

Colecția „Aradul”, Arad, 1938.

Colecția „Biserica și Școala”, Arad, 1936, 1937, 1939, 1940, 1941, 1942, 1945.

Colecția „Credința”, 1940, 1942.

²⁶ Pr. Mihai Păcățan, *Plan de organizare a asistenței sociale creștine în centrul și cuprinsul Eparhiei Arad*, în „Biserica și Școala”, Arad, anul LXI, nr. 33, 15 august 1937, p. 292.

Colecția „Hotarul”, Arad, 1939.
Colecția „Telegraful Român”, Sibiu, 1865.

**Scurt istoric al Comunității Creștine Baptiste pe Valea
Crișului Alb. Bisericile baptiste din Dezna și Slatina de Criș**

**Short History of the Christian Baptist Church on the Valley
of Crișul Alb River. The Baptist Communities from Dezna
and Slatina de Criș**

Radu Alexandru HORD
Facultatea de Științe Socio-Umane și Educație Fizică și Sport
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, Arad
e-mail: raduhord@yahoo.com

Marian Pavel CHIRLA
Președintele Comunității Bisericii Creștine Baptiste
de pe Valea Crișului Alb (Cărand)

Emilian Marius LAZĂR
Păstor la Bisericile Baptiste Creștine
din Bocsig, Dezna și Slatina de Criș (Sebiș)

Abstract

The study relies on the statistical data, i.e. the Census from 29 December 1930. The author argues that the beginning of Baptism in Great Romania is the Valley of Crișul Alb River, like the roots of Pentecostalism in our country can be identified in the area of Arad-Cuvin-Păuliș, through the monument Bradin-Budeanu (which few people know and can interpret sustainably).

To support the hypothesis, the authors consider several statistics to be edifying by emphasizing the primacy of the Valley of Crișul Alb River for the Baptist Romanian priest. For example, the percentage of baptism followers (6.3%) is the highest ratio in the country. Communities like Roșia had 201 Baptists, which represents more than 1/3 from the local population (today in Roșia, there are 32-33 residents); in Revetiș from 655 locals, 173 were Baptists. At a national level (in 1930), in counties like Buzău - 11 Baptists, Fălciu - 2 Baptists, Dâmbovița -1 Baptist, and in a small village - Bodești (today Rădești) near Almaș, almost 2/3 were Baptists, meaning 250 people.

In the authors' opinion, the analysis of the statistical data fully proves and demonstrates the stated premise.

Keywords: *Baptist, Crișul Alb Valley, religious adherents, census, percentage.*

(Neo) protestantismul este unul dintre curentele din Creștinism. Termenul de „protestant” implică o noțiune generică pentru diverse confesiuni creștine, ca ideologii și structuri ecleziastice proprii. La modul general prin confesiuni (neo) protestante se înțelege acele culte cu rădăcina istorică în Reforma religiei romano-catolice.

O definiție a termenului ar fi: „Protestantismul reprezintă totalitatea confesiunilor creștine, care nu sunt nici catolice, nici creștin ortodoxe”. Victoria teologiei protestante a generat sciziuni interne, care au condus la separarea mai multor Biserici (de cea romano-catolică): calvină, evanghelică luterană, unitariană, anglicană, anabaptistă.

Primul teolog de marcă care a contestat dogmele catolicismului a fost sacerdotul englez John Wycliffe. Până în urmă cu vreo 25 de ani numele lui Wycliffe era ezoteric, chiar și multor oameni ai bisericii. John Wycliffe (în unele accepțiuni chiar Wicekliffe), se naște în jurul anului 1320 la Ipreswell (Comitatul Yorkshire, Anglia) și trece la cele veșnice pe 31 decembrie 1384 la Lutterworth (lângă orașul englez Leicester). El a fost un filozof scolastic, teolog, traducător al Bibliei, preot și profesor al Seminarului Universității din Oxford. În activitatea sa reformatoare a atacat virulent privilegiile clerului înalt și rolul negativ al acestuia în evoluția Statului și a Bisericii.

A fost revoltat de luxul opulent și „pompa” actului sacerdotal. De asemenea a reclamat laicizarea proprietăților ecumenice din Anglia. Singura atribuție recunoscută de el, membrilor clerului – care sunt toți egali și cu toții trebuie să fie săraci material – este aceea de a Predica. Membrii clerului nu sunt și nu trebuie să fie indispensabili comunicării între Dumnezeu și om.

Conform lui John Wycliffe unica normă a Credinței, a vieții sacerdotale este interpretarea literală a textului Biblic, lectură accesibilă oricui în mod direct și liber. După moartea exegetului englez reformator, în anul 1384, Conciliul din Konstanz (Elveția) i-a condamnat toate scrierile (evident fără nici un fundament sustenabil), l-a deshumat și i-a împrăștiat osemintele. Practici cel puțin Diavolești, care se vor repeta la mijlocului secolului XVII, cu resturile pământești ale lui Oliver Cromwell, omul fără de care Anglia modernă nu ar fi existat niciodată.

Concluzionând, putem spune că Doctrina lui John Wycliffe a avut și o „aplicație practică” prin apariția mișcării sociale de protest a „predicatorilor săraci”, a Lollarzilor.

Un pas mai departe în preluarea și perfecționarea ideilor reformatoare a lui Wycliffe s-a făcut prin activitatea cehului, Jan Hus. Ideile antecesorului său englez, au avut o influență evidentă în filozofia și învățăturile, urmașului său, reformatorul religios Jan Hus. Acesta se naște în

anul 1369 (după unele informații 1371), la Husinec (regiunea Boemia) în Cehia. Familia sa era de origine socială modestă, tatăl său fiind cărăuș. El urmează cursurile Școlii Latine din localitatea Prahatic. Din anul 1386 devine student la Universitatea din Praga, la absolvirea căreia primește gradul de „Magister Artium”. Primele sale preocupări ce-l fac remarcat sunt predarea limbii cehe în mai multe școli. Ulterior, el studiază Teologia tot la Praga. În anul 1400 devine preot iar anul 1401 îl găsește în extrem de onoranta poziție de Decan al Facultății de Filozofie pragheză. 1402 este anul când el devine Rector al Universității din Praga, unde predă filozofie și teologie până în anul 1410. Hus îl convinge pe regele Wenzel să promulge Decretul Kutteneberg, ce permitea accesul neîngrădit al cehilor la Universitatea Carol (Karl).

Din același an, 1402, el devine predicator la Capela Bethlehem din Praga, unde întregul ritual religios, prestațiile corale și predicile erau susținute în limba poporului, cehă. Astfel popularitatea sa atinge culmi nebănuite, fiind chiar preotul reginei Sophie (soția conducătorului Imperiului Roman, de Națiune Germană, Wenzel, care anexase și Cehia). Reperle capitale ale retoricii religioase husite preconizau o viață severă, morală, plină de virtute, condamnând aspru luxul și moda. Aceste opinii ale sale i-au adus lui Hus condamnări din partea meseriașilor și negustorilor ce prosperau în urma acestor excese.

El a luptat cu înflăcărare pentru reformarea Bisericii, a militat neînterupt pentru libertatea gândirii și introducerea limbii cehe, în slujbele de cult. Nu accepta sub nici o formă teza conform căreia Papa – „nu greșește”. În acest context anul 1408 îi aduce suspendarea dreptului de a predica, de către Episcopul de Praga. Acest episcop, pentru a obține sprijin suplimentar îl recunoaște pe Papa Alexandru al V-lea. Papa prin contestata „Bulă papală”, din 9 mai 1410 interzice propagarea și predicarea, în afara Bisericii, a ideilor lui Wycliffe, deci implicit a lui Hus. În 1411, reformatorul religios Hus este excomunicat, alungat din Praga, fapt ce determină nemulțumiri și chiar revoltă în oraș și în împrejurimi. Între 1412-1414, Hus se refugiază, la început în orașul Zieghenburg (Boemia de Sud), iar în 1413 în Cetatea Krokovec, din Boemia Centrală. Din această perioadă de prigoană, a lui, datează o lucrare capitală intitulată „Postila”. În toate lucrările sale, el arată că numai Iisus poate să fie Călăuzitor și Conducător în Credință. Lui i s-a intentat un proces, de către Papalitate, cunoscut în istorie drept Procesul de la Konstanz, unde a fost citat pentru a da explicații ereziilor pe care le predicase. În ciuda asigurărilor conducătorului Imperiului Roman de Națiune Germană, Sigismund, el este arestat la 3 noiembrie 1414, în Konstanz. În urma acestui proces a cărui rechizitoriu și

desfășurare au dat naștere la multe controverse, Ian Hus, la 6 iulie 1415, este condamnat la moarte prin ardere pe rug, de către Conciliul din Konstanz. Este executat în aceeași zi, arzând împreună cu el și manuscrisele sale acuzatoare. â

Reformatorul Principal al Evului Mediu în domeniul teologic a fost Martin Luther. El s-a născut la 1483, în Eisleben, un oraș în landul Saxonia-Anhalt, Germania. Devenit mai târziu călugăr, a făcut parte din ordinul Augustinian. În anul 1512 el obține titlul de Doctor în Teologie la Universitatea din Wittenberg, capitala Saxoniei – Germania, unde va preda teologia.

Ca multe evenimente majore ale istoriei, începuturile „Revoltei” lui Luther, împotriva Romei, au fost cumva banale. În ajunul „Zilei tuturor Sfinților”, pe 31 octombrie 1517, el a afișat pe ușa biserici (catedralei) din Wittenberg cele „95 de Teze Reformatoare”.

Ele aveau ca leit-motiv lupta împotriva vânzării de indulgențe, adică a cumpărării „iertării păcatelor” în schimbul donării unor sume de bani, bisericii. Tezele erau redactate în limba latină, fiind gândite, ca în principal, să fie un instrument în discuția academică pe această temă a indulgențelor. Afișarea pe ușa bisericii, în acele vremuri a unor documente, era un mod curent de a face publice anumite puncte de vedere.

O semnificație în plus avea momentul acțiunii lui Luther: Tezele au fost afișate cu numai câteva ore înainte de ziua în care Electorul Saxoniei vindea indulgențe celor ce vizitau faimoasa sa colecție de relicve. Prin aceasta, Martin Luther, intenționa ca argumentele sale reformatoare să capete o largă și consistentă publicitate.

Alături de Martin Luther, unul dintre inițiatorii și propagatorii Reformei Protestante a fost și Jean Calvin (numele său real era Jehan Cauvin). El s-a născut la 10 iulie 1509, în localitatea Noyon, din regiunea Picardia – Franța. Tatăl său era paznic la curtea Episcopului de Noyon. La insistențele episcopului respectiv, tânărul Jean este trimis să studieze la Colegiul „De la Marche”. După absolvire, el studiază dreptul la Universitatea pariziană Sorbona. La scurt timp după absolvirea studiilor de la Sorbona, în 1532, obține titlul de Doctor în Drept al Universității din Orleans.

Foarte important de remarcat este că Jean Calvin față de toți antecesorii săi (Wycliffe, Hus, Luther), nu era absolvent de Teologie! El dezvoltă o doctrină proprie – Calvinismul – cu nuanțe diferite în multe resorturi față de luteranism. Părerea unanimă a specialiștilor este că luteranismul este radicalizat în calvinism.

O explicație a retoricii ideatice calvine este că după moartea

părintelui său, în 1531, Calvin este atras în mod special de scrierile anticilor, de nuanță precreștină din Roma și Grecia. El părăsește Parisul la sfârșitul lui 1533, alegându-și ca refugiu orașul elvețian Basel. Aici în baza independenței citadelei, au fost salvați mulți prizonieri asemenea lui. După acest scurt popas, Calvin alături de un număr mare de teologi protestanți, duceau o existență nomadă, călătorind din localitate în localitate. Pribegia lui este întreruptă în august 1536, când în timpul unui popas de noapte la Geneva (Elveția), ia decizia să rămână acolo. Geneva era un oraș mare pentru acele vremuri, având circa 10.000 locuitori, fiind independent, iar administrativ aparținea teritoriilor controlate de ducii de Savoia. În oraș domina o mare confuzie, deoarece dorința locuitorilor de a dezvolta legături sustenabile cu Confederația Helvetică vecină, au eșuat în mod lamentabil. Aceste aspirații politice (cel puțin) capătă noi dimensiuni, superioare, odată cu apariția Reformei.

Astfel, Jean Calvin și-a legat ultimii 28 ani de viață de Geneva, locul unde viața sa a atins extremele – de la adulare și adorare, la dese amenințări cu linșarea. El era convins că cei care-i combat și contestă ideile sunt Agenții Diavolului. Viața lui Calvin la Geneva are trei etape distincte. Prima, extrem de scurtă, de numai 2 ani, din august 1536 până în aprilie 1538, momentul expulzării sale datorită faptului că activitatea sa de prozelitism producea tulburări la nivelul clerului local.

A doua perioadă, a fost lungă și presărată de multe dificultăți, începând din septembrie 1541, odată cu revenirea sa la Geneva și se termină în iunie 1555, când se prefigurează victoria sa triumfală.

Perioada a treia, cea a Triumfului Suprem, prefigurat încă din iunie 1555, se termină odată cu decesul său, în aprilie 1564.

Cel mai cunoscut aspect al Calvinismului îl constituie Predestinarea, un concept religios conform căruia Dumnezeu Știa de la început (Predestina), ceea ce se va întâmpla în întregul Univers, subsidiar în viața fiecărui pământean.

Adică, fiecare om de la naștere era predestinat de Dumnezeu de a fi Privilegiat sau Damnat!

Anabapțiștii („rebotezătorii” sau în germană Taufer), au fost creștinii Reformei radicale. Termenul a fost introdus de criticii anabapțiștilor, care obiectau împotriva practicii rebotezării adulților care mai fuseseră botezați în copilărie. Pe de altă parte ei susțineau că botezul copiilor nu este valid, nefiind relevant.

Una dintre ramurile anabaptismului european (dar nu cea care duce la bapțiștii actuali) a fost sabatarianismul. Apologeții săi au fost, în Cehia – Andreas Fischer (cca. 1480 – 1540), iar în Germania Oswald Glait (decedat

1546). Ambii au murit ca martiri, fiind condamnați ca „inovatori”.

Sabatarianismul a trezit puternice adversități în sânul frăției protestante, numeroși teologi reformatori condamnând sabatarianismul, deoarece îl socoteau nelegitim.

A doua conexiune a anabaptismului cuprindea pe cei care s-au apucat să facă Lucrarea Domnului cu Sabia în mână, dar cu conștiința curată. Ei doreau ca astfel „să spele” păcatele lumii cu sângele păcătoșilor. Exclusivitatea acțiunilor acestei ramuri, nu era restrânsă la îndeplinirea practicilor sacerdotale. Cei mai mulți anabaptiști priveau Lumea ca pe un loc al Păcatului, cu multiple tentații din care doreau să se retragă, să se lacustreze. Ei încercau să se unească numai pentru ca un număr restrâns de oameni să-i sprijine în implementarea codului specific comportamental. Adesea, acest cod implica retragerea lor fizică din restul Comunității și închiderea lor în unități separate și autonome. Chiar dacă ei rămâneau în contact cu „Lumea”, ei erau foarte diferiți de ea. Uneori această separație se reflecta în adoptarea unor forme simplificate de vestimentație, a unui limbaj „purificat”. Cel mai adesea era o chestiune de adoptare a unui stil de viață restrictiv, cu principal reper munca susținută, dedicată, cu multe momente de rugăciune și din ce în ce mai puține plăceri lumești.

Pietatea – mai târziu etichetată ca Puritanism – constituia caracteristica lor distinctivă majoră. Reputația pe care uneori o aveau de bețivi, lacomi și imorali, era rezultatul acțiunii unor mici grupuri atipice (rebele), de anabaptiști. Acest comportament atipic, a avut perioada de manifestare între 1520-1530. În acest context este incorect să-i descriem pe toți ca violenți. Este adevărat că un număr de câteva sute de preoți radicali au luptat împreună cu țărani în așa-numitul Război Țărănesc din Germania. Acesta s-a desfășurat între 1524-1525, iar prin retorica violentă a radicalilor anabaptiști să curețe Lumea de păcătoși. Reperul principal al Războiului Țărănesc german a fost Thomas Münzer, care a plătit cu capul veleitățile sale violente. Dar aceste violențe au fost replici excepționale din perioada Reformei timpurii. Pentru majoritatea anabaptiștilor nonviolența era un principiu fundamental de viață.

Comunitatea Bisericilor Creștine Baptiste Valea Crișului Alb este o asociație compusă din 92 de biserici creștine baptiste din Județul Arad, din localități de pe Valea Crișului Alb.

Bisericile creștine baptiste din România sunt afiliate comunităților bisericilor creștine baptiste potrivit zonelor geografice din care fac parte (actualmente în număr de 14), iar acestea sunt afiliate Uniunii Bisericilor Creștine Baptiste din România. Comunitatea bisericilor creștine baptiste este organul zonal de reprezentare a intereselor generale ale bisericilor de pe raza

sa de competență, de coordonare spirituală și administrativă a activităților comune ale acestora, de susținere a activităților bisericilor – la solicitare.

Istoria Comunității Baptiste Buteni sau a Comunității Bisericilor Creștine Baptiste „Valea Crișului Alb” de mai târziu, se suprapune în cea mai mare parte a timpului cu istoria Comunității Baptiste Arad. Patrimoniul istoric timpuriu de pe Valea Crișului Alb și dinamica impresionantă a Comunității Arad sunt bunuri de pe urma cărora se bucură reciproc ambele entități cultice. Valea Crișului Alb a avut bucuria de a vedea și experimenta începuturile credinței baptiste în țara noastră la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX.

Transformarea pe care a adus-o Dumnezeu prin Scriptură și Duhul Sfânt în viața oamenilor din această zonă, a dus la construirea de Case de Rugăciune în aproape fiecare localitate. În acest timp Biserica Creștină Baptistă din Buteni se bucură de o însemnată creștere a numărului de credincioși, fapt care face din aceasta centrul baptiștilor de pe această vale.

Au predicat Evanghelia în această parte de țară reprezentanți de seamă ai credinței baptiste: reverend Ioan Socaciu, Alexa Popovici etc. În privința educației muzicale a formațiilor din bisericile baptiste nu pot fi trecuți cu vederea Jean Staneschi, Vasile Berbecar, Ioan Chișmorie (Măderătanul), Iovan Miclea etc.

La Buteni au avut loc câteva evenimente deosebit de importante pentru cultul baptist la nivel local, dar și la nivel național: primul Congres al Baptiștilor din România (13-15 februarie 1920), și cel de-al doilea Congres (28-30 septembrie 1922), înființarea Seminarului Teologic Baptist (în 1921), Congresul Școlii Duminicale și Conferința dirijorilor din țară.

Datorită decretului nr. 76647/4 august 1933 prin care a fost aprobat un nou statut al Cultului Baptist, pe teritoriul țării au fost înființate mai multe comunități. Perioada 1933-1942 este descrisă ca „perioada comunităților mici”, deoarece numai în județul Arad au funcționat nouă comunități.

Viața bisericilor creștine baptiste din Valea Crișului Alb nu a fost una lipsită de griji și probleme. Perioada anilor 1942 și 1943 a fost un timp de încercare, confesiunea baptistă fiind desființată (deoarece erau considerați periculoși pentru siguranța statului) și scoasă în afara legii prin decretele-legi nr. 927/29 decembrie 1942 și nr. 431/19 iulie 1943. În 1944, prin decretul-lege nr. 548/28 octombrie, s-au abrogat cele două decrete, confesiunea baptistă reintrând în legalitate.

În anul 1945, s-a constituit la Buteni o comunitate separată de Arad, care avea afiliate peste 50 de biserici baptiste de pe Valea Crișului Alb. În anul 1948 a avut loc la Buteni un Congres al Cultului în cadrul căruia a fost

votat un nou statut de organizare și funcționare, tipărit în 1951. După noua organizare teritorială comunitatea din Buteni s-a desființat și a fost arondată la Comunitatea Arad. Începând cu anul 1954, când au fost desființate regiunile și când prigoana comunistă a fost manifestată prin închiderea unor biserici, limitarea serviciilor de închinare, amenințarea pastorilor cu destituirea sau privarea de libertate. Bisericile au fost arondate fie la Comunitatea de Oradea, fie la Comunitatea de Timișoara, până în anul 1975, când a fost reorganizată Comunitatea Arad.

În anul 1990, după căderea comunismului, în rândul pastorilor din Valea Crișului Alb s-a născut dorința de a reînființa Comunitatea Baptistă Buteni. Într-un context în care în țară erau câteva Comunități Baptiste cărora le erau afiliate biserici baptiste din mai multe județe, autorizarea celei de-a doua Comunități Baptiste doar în județul Arad a stârnit întrebări și chiar controverse. Motivațiile prezentate (continuitatea istorică a Comunității Baptiste Buteni, eficiența slujirii bisericilor de pe Valea Crișului Alb, cel mult 3 biserici la un păstor, autonomia bisericii locale, promovarea slujitorilor laici ca necesitate la lipsa pastorilor determinată de regimul comunist prin limitarea numărului de studenți la Institutul Teologic Baptist din București), au convins frățietatea baptistă din țară de eficiența pe care o poate avea această Comunitate. Astfel, pe 15 ianuarie 1990 a luat ființă Comunitatea Bisericilor Creștine Baptiste Valea Crișului Alb, numele provenind de la zona geografică în care sunt amplasate bisericile care s-au afiliat acestei noi comunități. Primul sediu al Comunității a fost în orașul Sebiș, pe Strada Someșului nr. 25. Sediul actual este tot în Sebiș, însă pe strada Castanilor nr. 13/A. Pastorii existenți la acea dată în zonă au devenit și pastori-fondatori ai Comunității Bisericilor Creștine Baptiste Valea Crișului Alb. Aceștia au fost Dumitru Stoica, Gheorghe Barna, Avram Chisăliță, Dumitru Harap, Constantin Chisăliță și Ioan Țole. Sunt de amintit și 4 lucrători zonali: Ioan Bătrân, Ioan Mihoc, Axente Rusu și Gheorghe Moț.

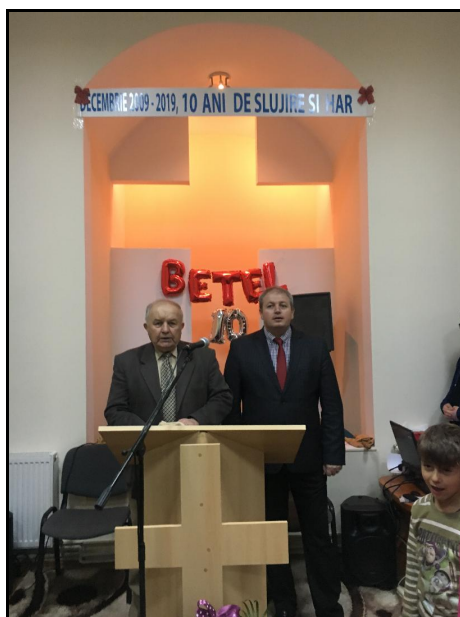
La constituirea Comunității Bisericilor Creștine Baptiste Valea Crișului Alb au participat pastorul Traian Grec - președintele Comunității Baptiste Arad și președintele Uniunii Bisericilor Creștine Baptiste din România, și pastorul Paul Bărbătei.

La fondarea comunității au fost aleși în conducere următorii: Dumitru Stoica – președinte, Gheorghe Barna și Avram Chisăliță – vicepreședinți, Constantin Chisăliță – secretar.

Conducerile desemnate ulterior, pe mandate de patru ani:

- 1991-1995: Constantin Chisăliță – președinte, Dumitru Stoica și Avram Chisăliță – vicepreședinți, Vasile Conțiu – secretar;

- 1995-1999 – au fost două organisme de conducere care s-au succedat, astfel: Vasile Conțiu – președinte până în decembrie 1997, Gheorghe Moț - vicepreședinte până în decembrie 1997, Aliman Ioan – secretar până în decembrie 1997; Vasile Dronca – vicepreședinte din decembrie 1997, Ioan Balaciu – vicepreședinte din decembrie 1997, Marius Lazăr - secretar din decembrie 1997;
- 1999-2003: Dorel Popa – președinte, Constantin Chisăliță și Ioan Aliman – vicepreședinți, Marius Lazăr – secretar;
- 2003-2007: Dorel Popa – președinte, Ioan Aliman, Constantin Chisăliță și Niculae Atnagea – vicepreședinți, Marius Lazăr – secretar;
- 2007-2011: Constantin Chisăliță – președinte, Dorel Popa și Vasile Dronca – vicepreședinți, Marius Lazăr – secretar;
- 2011-2015, Dorel Popa – președinte până la 16 februarie 2014 (decedat, succedat de Vasile Dronca – interimar), Teodor Mic, Constantin Chisăliță, Vasile Dronca și Emanuel Moisa – vicepreședinți (Emanuel Moisa l-a înlocuit în funcție pe Vasile Dronca, devenit președinte la moartea lui Dorel Popa), Pavel Marian Chirla – secretar.
- 2015-2019, Pavel Marian Chirla – președinte, Daniel Miculiț Ionuț Daniel Român și Emanuel Moisa – vicepreședinți, Daniel Suciu – secretar.

Pastorul Pavel Chirla la Biserica Baptistă „Betel” din Buhani, în Seara de Evanghelizare din 14 februarie 2020. Alături este fratele Păstor Nicu Haidu, de numele lui legându-se întemeierea locașului de închinare din Buhani (2009)

În prezent, Comunitatea Bisericii Creștine Baptiste Valea Crișului Alb are afiliate 92 de biserici baptiste cu 3.430 de membri și 1041 de aparținători și sunt slujite de 45 de pastori (29 activi și 16 pensionari). În cei 30 de ani de existență Comunitatea Bisericii Creștine Baptiste Valea Crișului Alb a slujit bisericile afiliate în diverse forme: întâlniri lunare cu păstorii pentru închinare, studiu biblic, dezbateri, informări de natură administrativă, juridică; organizarea de conferințe pe diferite teme cu slujitorii; asigurarea unui calendar de rugăciune unitar pentru bisericile afiliate; identificarea de noi oportunități și modalități de proclamare a Evangheliei localitățile cu prezență baptistă slabă și în localități fără prezență baptistă; asigurarea de asistență pentru bisericile care solicită aceasta în diverse situații; buna comunicare cu bisericile afiliate, entitățile cultice și/sau terți; organizarea de activități diverse pentru aceste copii și tineri; organizarea în fiecare an a unor întâlniri de orchestre, fanfare, coruri, la care sunt invitate să participe formațiile din bisericile afiliate comunității; organizarea de sărbători cu ocazia unor evenimente de importanță religioasă sau socială (de menționat aici este sărbătoarea cu tema *Cetatea lui Dumnezeu* din 29 octombrie 2017, de la Biserica Creștină Baptistă Sfânta Treime din Sebiș, eveniment ce a marcat împlinirea a 500 de ani de la Reforma Protestantă); prin solidaritate în rugăciune și ajutor financiar în diverse situații.

Scurte repere biografice despre frații Păstori menționați anterior

1. Ioan Socaciu – reverend, s-a născut în 1889, la Curtici și a decedat în 1959 la București. Aici a deținut funcția de Președinte al Uniunii Baptiste, fiind și director al Seminarului Teologic Baptist.

2. Vasile Berbecar – păstor, născut în 1875 la Inacăid, atunci județul Torontal, astăzi în Serbia, lângă orașul Zrenjanin (atunci Becicherecul Mare) și a decedat în 1931. El a fost păstor la Buteni, unde a pus bazele primei Școli de Studiu Biblic din țară. Deasemenea a fost secretar general al Uniunii Baptiste.

3. Ioan Chișmorie (Măderătanul) – compozitor remarcabil de muzică religioasă, născut în 1904 la Măderat, loc unde a și murit în 1973. El a fost organizator de cursuri de orchestre, fanfare și coruri în bisericile baptiste.

4. Iovan Miclea (cunoscut ca Ioan Milutanu) – compozitor, născut în 1931 la Laz (sat component al comunei Dezna). În 1990 se stabilește în S.U.A.. El a compus lucrări corale, de înaltă ținută artistică, fiind, de asemenea, un dirijor remarcabil.

5. Dumitru Stoica – păstor, născut în 1931. A fost păstor la Buteni și

alte biserici din zonă.

6. Gheorghe Barna – păstor, locuind actualmente la Ineu. A fost păstor în 12 biserici din zona Beliu, Archiș, Tăgădău.

7. Avram Chisăliță – păstor, în mai multe biserici din zona Bocsig – Răpsig. Actualmente decedat.

8. Dumitru Harap – păstor, născut în 1907 la Năsăud, decedat în 1995. Între 1954-1957 a fost păstor al Bisericii „Speranța” din Arad. El a scris numeroase lucrări referitoare la conceptele esențiale ale cultului baptist (dintre care „Știința Sfinților”), din păcate prea puține publicate.

9. Ioan Bătrîn – păstor în mai multe biserici din zona Nermiș, Archiș, Bârzești, Groșeni, Cărand. În prezent este pensionar, locuind la Nermiș unde s-a și născut.

10. Ioan Mihoc – păstor în zona Tăgădău – Comănești – Benești, decedat.

11. Axente Rusu – născut la Șuștiu județul Bihor, păstor la Dezna și Slatina de Criș, decedat.

12. Vasile Conțiu – păstor la Almaș. Chisindia și alte biserici din zonă. Timp de 4 ani a fost Președinte al Comunității Baptiste din Sebiș.

13. Ioan Aliman – păstor născut la Bârsa, unde este păstor în prezent. Implicat activ în lucrarea corală, fiind întemeietor al Corului mixt „Extenso” și a unor coruri bărbătești reunite.

14. Vasile Dronca – păstor în zona Vârfuri – Pleșcuța – Aciuța. Actualmente pensionar, locuind la Arad, născut la Roșia, sat aparținător comunei Dieci.

15. Ioan Balaciu – păstor, în Comunitatea Baptistă Creștină Arad, locuind la Șagu.

16. Teodor Mic – păstor, la Pâncota, Iermata, Călacea (județul Bihor), stabilit la Arad.

17. Alexa Popovici, născut la 4 iulie 1915 în orașul Harrisburg, din statul Pennsylvania. Părinții săi erau născuți în localitatea arădeană Firiteaz, loc unde revine înainte de al Doilea Război Mondial. Activitatea sa în slujba baptilmului din România, a atins culmi maxime, fiind socotit unul dintre întemeietorii Cultului Baptist pe plaiuri arădene. Dovadă a respectului pe care Comunitatea Baptistă arădeană îl are pentru el este că Liceul Baptist din Arad îi poartă numele. Decedat la București.

18. Dorel Popa – păstor, la Biserica Creștină Baptistă „Maranata” – Arad, născut în august 1954, decedat în urma unui atac de cord în 16 februarie 2014, la Arad. În ultima perioadă a vieții a fost păstor și la Biserica Baptistă Creștină „Maranata” din Sebiș, până în momentul morții sale. A fost în perioada regimului comunist unul din păstorii emblematici

pentru bapțiști arădeni. Ca dovadă a respectului purtat de arădeni a fost ales ca Primar al Aradului în 2000, sfârșindu-și mandatul în 2004.

19. Nicolae Atnagea – păstor în zona Aradului, pentru care din funcția de inginer la Consiliul Județean a realizat lucruri remarcabile. Din respect pentru el, la înmormântarea sa de la Arad, din ianuarie 2020, cortegiul funerar format atât din bapțiști, ortodocși, penticostali, mireni, s-a întins pe aproape un kilometru și jumătate.

20. Dr. Constantin Chisăliță – păstor în zona Sibiului de unde a venit la Sebiș, la sfârșitul anilor 1980. Evoluția pozitivă a comunității baptiste sebișene este legată indisolubil de personalitatea lui. De amintit numai faptul că prin strădania sa de a obține fonduri (inclusiv de la frații din America) a fost posibilă edificarea Casei de Rugăciune Baptiste „Sfânta Treime” din Sebiș.

21. Ioan Țole – păstor la Dezna unde a venit în august 1981, de la Oradea, ulterior slujind la Almaș și Rădești, actualmente pensionar.

Emanuel Moisa – păstor la Seleuș; Daniel Miculiț – păstor la Bonțești; Ionuț Daniel Român – păstor la Gurahonț; Daniel Suciu – păstor la Târnova.

Comunitățile baptiste din Dezna și Slatina de Criș

Biserica Creștină Baptistă din Slatina de Criș

Credința baptistă a pătruns în localitate la începutul secolului trecut prin convertirea la noua învățătură a unor locuitori.

Casa de Rugăciune unde s-au adunat cei convertiți la credința baptistă s-a construit la scurt timp după constituirea comunității. Inițiativa a pornit de la o femeie credincioasă, baptistă, Măriuță Pop. Ea a inițiat acțiunea de strângere a materialelor necesare construirii lăcașului de închinare.

De-a lungul timpului numărul credincioșilor bapțiști în Slatina de Criș a crescut, atingând un maxim de aproximativ 40 credincioși. În acest număr au fost incluse și câteva familii din satul vecin Neagra, care se deplasau peste deal pentru a participa la serviciile religioase.

Lăcașul de închinare din Slatina de Criș, exterior – interior.

Clădirea Casei de Rugăciune a fost renovată de mai multe ori de-a lungul anilor în interior, dar fără modificări de structură. Aici au slujit la început păstori de la Biserica Baptistă Creștină din Dezna, împreună cu care formau un Cerc Pastoral. Începutul a fost făcut de către Borlea Samoil din Dezna. Lui, urmându-i printre alții pastorii Lascău Petru, Cocar Daniel, Țolea Ioan, Rus Axente, iar actualmente Lazăr Marius.

Păstorul Marius Lazăr, la Slatina de Criș.

Păstorul Lazăr Marius a preluat în anul 1994, slujirea la Slatina de Criș de la fratele Rus Axente. Păstorul Lazăr este ajutat în slujire de către fratele Moț Ioan. Serviciile de închinare obișnuite au loc duminica dimineața și după amiaza. Peste săptămână sâmbătă seara se organizează, la anumite intervale de timp, servicii de Evanghelizare. De regulă, ele au loc în perioada de iarnă sau la începutul primăverii. La ele participă alături de credincioșii din localitate și invitați, inclusiv de alte confesiuni. Aici se predică Cuvântul lui Dumnezeu prin păstori invitați de la alte Biserici. Aceștia sunt însoțiți de grupuri de cântăreți: cor bărbătesc, cor de tineri, orchestră de mandoline sau fanfară.

Descreșterea numărului locuitorilor din localitate, a generat reducerea numărului credincioșilor bapțiști, actualmente în număr de 10.

Păstorul Marius Lazăr adresează un cuvânt credincioșilor săi din Slatina de Criș: „Mă rog lui Dumnezeu ca aceștia să rămână statornici în credință și să nu uite niciodată cuvintele Apostolului Pavel din 1 Timotei 2:1 – Vă îndemn, înainte de toate să faceți rugăciuni, cereri, mijlociri, mulțumiri pentru toți oamenii... ca să putem duce astfel o viață pașnică și liniștită, cu toată evlavie și cu toată cinstea”.

Biserica Creștină Baptistă din Dezna

La Dezna, convertirea unor locuitori la credința baptistă, are loc la îngemănarea secolelor XIX și XX. Casa de Rugăciune, unde credincioșii bapțiști se adunau la închinare și serviciile divine, a fost edificată începând cu 1903. Credincioșii bapțiști au fost susținuți financiar și de familii de emigranți români din America, reîntorși pe plaiurile natale.

Lăcașul de închinare din Dezna, exterior – interior.

Numărul celor care au îmbrățișat la Dezna credința baptistă, a suferit modificări de-a lungul anilor, în mare parte datorită persecuțiilor la care erau supuși de autoritățile comuniste. Casa de Rugăciune a fost închisă între anii 1950-1960. Mai mult chiar pe lângă anchetele Securității la care au fost supuși unii păstori, le-a fost refuzat inclusiv dreptul la viață, prin retragerea posibilității de a sluji în bisericele baptiste. Unul dintre ei care a suferit, fiind bătut de autoritățile acelor vremuri a fost păstorul Borlea Samoil, din Dezna.

El a slujit, alături de alți păstori, în bisericele baptiste din Laz, Slatina de Criș, Moneasa și evident Dezna. Amintim dintre cei care au fost păstori la Dezna pe lângă cel amintit pe. Mânzat Ștefan, Lascău Petru, Chisăliță Constantin, Rus Axente, Țole Ioan, Toader Cristian, iar din 2016, Lazăr Marius.

Păstorul Marius Lazăr, la Dezna.

Clădirea Casei de Rugăciune a fost renovată de mai multe ori de-a lungul anilor. În 2016 a fost construită o clădire anexă, dotată cu un grup sanitar modern. Anul 2019 a adus renovări substanțiale: a fost schimbat complet acoperișul; partea de intrare a fost modernizată, vechiul hol fiind lărgit și dotat cu instalație de iluminat modernă.

Actualmente, Biserica Creștină Baptistă Dezna are 32 de membrii. Alături de păstorul Lazăr Marius, slujirea este asigurată și de fratele Ancuța Vasile, slujitor ordonat (hirotonisit) din Dezna.

Prin glasul păstorului Lazăr Marius, ca semn de bună mărturie a credincioșilor bapțiști din Dezna, se dorește îndeplinirea îndemnului dat de Domnul Isus Hristos, de a fi martorii Săi, acolo unde locuim, unde muncim și unde suntem chemați să fim „... fără prihană și curați, copii a lui Dumnezeu, fără vină...” (Filipeni 2.15)

BIBLIOGRAFIE

Surse editate

Brezeanu, Stelian, Cazan, Florentina, Costăchel, Valeria, Manolescu, Radu, Maxim, Mihai, *Istoria medie universală*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1981.

Cairns, E. Earle, *Creștinismul de-a lungul secolelor*, Oradea, Editura Cartea Creștină, 1993.

Maurois, Andre, *Istoria Angliei*, București, Editura Orizonturi, 1996.

Randell Keith, *Jean Calvin și Reforma târzie*, București, Editura ALL, 1988.

Idem, *Luther și Reforma în Germania – 1517/53*, București, Editura ALL, 1994.

Broșuri

Enyedi Raul, *De ce Bapțiștii nu sunt Protestanți sau Originea și doctrinele Anabapțiștilor din secolul Reformei*, Fundația Mantachie – O voce baptistă în România, Bocșa, 2009.

Surse Web

<https://ro.wikipedia.org/wiki/Protestantism...>

<https://ro.wikipedia.org/wiki/JanHus...>

III. SOCIETATE, ANTROPOLOGIE CULTURALĂ ȘI ETNOGRAFIE SOCIETY, CULTURAL ANTHROPOLOGY AND ETNOGRAPHY

Morminte și cimitire dispărute în spațiul arădean

Arad's Lost Graves and Cemeteries from Arad

Horia TRUȚĂ

Profesor, Galeriile Turnul de Apă Arad

Abstract

The cemeteries display an interesting ethnographic, demographic and historical image. As burial grounds, they can indicate natural and social accidents, explosions and demographic crises, the infiltration of foreigners and their degree of assimilation, denominations and ethnicities, being also a way to unite communities after invasions, epidemics and other calamities.

Keywords: *cremation, burial, cemetery, coffin, grave, funeral*

Vatra oricărei localități se împarte teritorial în două complexe: vatra celor vii și vatra celor morți, răposați, adormiți (cimitirul, morminți). Între cele două lumi sunt evidente analogii terminologice, peisagistice și spațiale: casă-sicriu, loc de casă-mormânt, sat-cimitir, rude descendente și colaterale în vatra satului – rude ascendente și colaterale în vatra cimitirului. Există și legături realizate pe de o parte prin vizite, pomeni, sfînțiri, înfrumusețări, etc. sau deshumări, profanări, iar pe de alta prin bântuiri ale sufletelor. Dezordinea amplasării gospodăriilor în vatra satului, firească în obștile sătești de altădată, s-a reflectat și asupra mormintelor din cimitir. Astăzi ambele sunt aliniate, aparent după principiile urbanistice contemporane.

Asocierea daco-geților cu nemurirea nu este contestată de nicio sursă documentară, etnonimul get intrând în istorie împreună cu epitetul de nemuritor. Încă de la începutul epocii halstatiene ca simbol al odihnei și intimității desăvârșite, pe acest spațiu s-a practicat înhumarea după un ritual

dominant agrar-lunar. Ca urmare a unor schimbări de mari proporții la nivelul credințelor și practicilor religioase, către mijlocul și sfârșitul primei vârste a fierului, dacii au trecut la ritul pastoral-solar specific incinerării cadavrelor. Zeul lor suprem chotonianul Zalmoxis, moștenit din neoliticul agricol a fost detronat de solar-uranianul Gebeleisis, care și-a schimbat reședința din adâncul peșterilor în înaltul cerului, pe înălțimile munților¹. Înhumarea resturilor funerare rămase de pe rug, în urne sau direct într-o groapă numită de arheologi necropolă birituală, poate fi interpretată ca o reminiscență a vechiului rit funerar, de vreme ce-i dădeau o mai mică importanță. Așa se poate explica și numărul mic de necropole și morminte dacice descoperite și cercetate până în prezent.

Despre un ritual generalizat al înhumării creștine se poate vorbi în părțile Aradului numai începând cu secolul al X-lea, dar probabil procedeul este mai vechi, considerându-se, prin analogie, ca fiind a practicat din secolele VI-VII. La început progresul înhumării a fost lent, cimitirele secolelor VIII-IX și cele mai vechi fiind în general birituale.

Una din trăsăturile caracteristice religiilor monoteiste este și sacralitatea spațiului funerar. Ceremonia înhumării care reflectă credința în viața de apoi, a proclamat mormântul și cimitirul, ca locuri ce trebuie protejate. De aceea, cultul strămoșilor a constituit un loc de atracție pentru locul de veci al părinților și rudelor, prin venerări, ceremonii și momente de reculegere.

Riturile funerare precreștine, inclusiv excarnarea cadavrelor de păsări și animale carnivore, sunt amintite de părinții Bisericii, care precizează prin Sfântul Efrem Sirul, că după Judecata universală, vor învia nu doar cei îngropați după obiceiul creștin ci și trupurile părăsite expuse pentru a fi devorate de fiare sau aruncate în apă și sfărâmate de pești².

Îndată ce omul încetează din viață, numeroase vietăți, îndeosebi insecte se abat asupra cadavrului, constituind o faună specifică, care, prin larvele lor, produc putrezirea. Aceasta se realizează în șapte perioade, care se succed una după alta timp de 4-5 ani³. Aceste insecte trăiesc în cadavrele înhumate dacă terenul este poros iar sicriile sunt din cele obișnuite (lemn de brad).

- Începutul putrefacției, până la fermentarea acizilor grași, perioadă care ține o lună de la deces. Fauna este constituită exclusiv din

¹Ion Ghinoiu, *Lumea de aici, lumea de dincolo*, București, 1999, p. 258.

²Ibidem, p. 264.

³N. Leon, *Fauna cadavrelor din Romania*, București, Academia Română, 1923, p. 5.

muște (*Musca domestica*, *Curtonevra stabulans*, *Caliphora vomitoria*), care se dezvoltă într-un ciclu de 15 zile.

- Fermentația butirică durează următoarele 1-3 luni, fiind produsă de larvele altor muște (*Lucilia caesar*, *Sarcofaga carnaria*) și coleoptere (*Necrophorus vespillo*, *Silpha obscura*, *Staphilynus maxillosus*).

- Saponificarea grăsimilor, continuă din luna a șasea până în luna a noua, sub acțiunea a două coleoptere (*Dermestes lardarius*, *Saprinus rotundatus*) și un fluture (*Aglosa pinguinalis*).

- Fermentarea caseică durează din luna a noua până în a douăsprezecea, fiind produsă de muște (*Piophyla casei*, *Anthomya vicina*) și coleoptere (*Corynetes ruficollis*, *Anobium minutum*, *A. rufipes*).

- Fermentarea amoniacală, durează până la sfârșitul celui de al doilea an, insectele diptere (*Thyreophora furcata*, *T. anthropophaga*, *Lonchea nigrimana*, *Ophyra*, *Phora aterrima*) și coleoptere (*Necrophorus humator*, *Silpha littoralis*, *S. obscura*, *Hister cadaverinus*, *Saprinus rotundatus*) producând lichefierea țesuturile rămase.

- Mumifierea se desfășoară în următorii 2-3 ani, când se certifică viscerele, se distrug tendoanele, iar oasele sunt atacate de acarieni (*Tyroglyphus siro*, *Trachinotus cadaverinus*, *Glyciphagus cursor*, *Uropoda nummularia*, *Rhizoglyphus echinopus*, *Histioglyphus necrophaga*).

- Distrugerea completă a cadavrului, se desfășoară în următorii 1-2 ani, când insectele (*Aglosa cuprealis*, *Tineola biselliella*, *Attagenus pellio*, *Anthrenus museorum*, *Tenebrio obscurus*, *Ptinus hololeucus*), descompun părul, resturile de ligamente și tendoane, stofele de lână etc. rămânând în urmă un fel de pământ negru format din excrementele animalelor ce au succedat.

După moarte, rânduiala contemporană a românilor este înhumarea cadavrului așezat în sicriu ca răposat. Se păstrează încă credința că neîngroparea unui cadavru aduce după sine mari calamități naturale, epidemii. Orice cadavru uman găsit trebuia să fie înhumat fie doar simbolic prin aruncarea unui pumn de țărână peste el. Incinerarea contemporană nu are nicio legătură cu mobilul religios al dacilor, romanilor sau daco-romanilor care au practicat-o.

Sicriul numit și copârșeu, cosciug, casa mortului, raclă, ladă, este o copie la scară redusă a casei vechi cu o singură încăpere, cu patru pereți și acoperiș în tot atâtea ape. Dacă capacul sicriului s-ar înălța pe stâlpi așezați la colțuri de la nivelul culcat al mortului, la statul în picioare al omului, am obține imaginea obișnuită a casei unicelulare. Așezarea mortului, pregătit pentru drum înveșmântat în haine de sărbătoare, se face astfel încât să doarmă prima noapte, înainte de înmormântare în sicriu, dar în vechea

locuință. Pereții sicriului făcut din brad jiluit pe măsura mortului sunt căptușiți în interior cu pânzeturi albe, asemenea celor din casă, spoșiți cu var. Pe pereții exteriori, vopsiți și decorați cu pictură sau prin aplicarea unor elemente decorative se scriu sumare texte de identificare: numele, prenumele, vârsta, calitatea de răposat. Sunt date necesare pentru a fi recunoscut la Judecata de Apoi.

Cu o singură excepție (Neudorf – Zăbrani), nu se cunosc cazuri de personaje din anturaje imperiale, care ajunse în părțile Aradului să și rămână aici pentru totdeauna. Pietrele (monumentele) funerare sunt mărturii ale mormintelor unor demnitari militari (generali, comandanți), politicieni, personalități locale eclesiaste sau civile în cimitirele Eternitatea, Pomenirea, Evreesc – Grădiște, interiorul și curtea Bisericii Sârbești, Cimitirul German din Aradul Nou, paraclisul Mănăstirii *Sfântul Simion Stâlpcul* din Gai, Gropnița Mănăstirii Hodoș-Bodrog, Cripta veche feudală a familiei Bethlen din Hălmașiu, Biserica Reformată din Ineu și altele. În cavoul bisericii romano-catolice din Zăbrani-Neudorf, se află sarcofagul din bronz al arhiducesei Maria Anna Ferdinanda de Habsburg (1770-1809), refugiată în această localitate, în timpul înaintării armatelor franceze de sub comanda lui Napoleon.

Cimitirele reprezintă un interesant tablou etnografic, demografic și istoric. Ele pot indica accidente naturale și sociale, exploziile și crizele demografice, infiltrarea alogenilor și gradul lor de asimilare, confesiunile și etniile, constituind și un bun sistem de a se aduna satele în urma invaziilor, epidemiilor, spițele de neam și familiale dispersate datorită vicisitudinilor.

Există vechi reglementări referitor la înhumare și morminte, dar mai coerente sunt cele imperiale din timpul Mariei Tereza și Iosif al II-lea, care a scos cimitirele la marginea localităților.

Pe timpul lui Sinesie Jivanovici (mijlocul secolului al XVIII-lea), era obligatoriu ca îngroparea morților să se facă a treia zi de la deces, după ce în prealabil, s-a primit adeverința de înhumare. Deoarece regula era încălcată, la 10 septembrie 1757, mitropolitul Pavel Nenadovici a trimis episcopiei arădene, dispoziția sanitară a Mariei Tereza, prin care se cerea tuturor preoților să intre în legalitate. Prin circulară se prevedea ca în cuprinsul Regatului ungar, în localitățile mai importante și la orașe trupurile oamenilor morți să nu fie îngropate înainte de a fi controlate în chip special de inspectorii rânduiți, spre a ști de ce fel de boală a murit. Dispoziția trebuia aplicată mai ales în mediul urban, unde autoritățile comitatense de confesiune catolică, interziceau ortodocșilor sărutarea cea de pe urmă a mortului, așa cum era prescrisă în cărțile de cult ortodoxe, fie că era vorba de sărutarea însăși a decedatului, fie a crucii puse pe pieptul lui. La nevoie,

înmormântarea putea avea loc mai devreme, la 48 ore după răposare, dar nu mai puțin. Uneori, în timpul epidemiilor, când mortalitatea era ridicată, intervalul de trei zile nu era respectat. Statul modern austriac, a reglementat această chestiune, din rațiuni sanitare. În 1771, o înaltă poruncă, prevedea ca niciun cadavru, mai înainte de curgerea a 48 de ceasuri să nu se îngroape, în afară de a muri cineva de vreo boală lipitoare sau de ciumă; pe acela mai degrabă s-ar cuveni a-l îngropa, ca să nu poată și alții de la dânsul a se otrăvi. Porunca a fost reluată și retransmisă prin circulare episcopoești, semn că nu întotdeauna regula era respectată⁴.

În România, cimitirele funcționau în baza Legii pentru înmormântări din 27 martie 1864, care reglementa că toate cultele sunt obligate ca în cel mult trei ani la sate și 18 luni la orașe, să-și amenajeze cimitire, la o distanță de cel puțin 200 m de localitate. După amenajarea acestora, s-a interzis înmormântarea la biserici, temple sinagogi, spitale, capele, în niciun edificiu unde se adună credincioșii pentru celebrarea cultului, indiferent de religie, chiar dacă imobilele se află în afara localităților. Se mai prevedea faptul că înmormântarea se putea face individual sau pe familii, în cimitirele ortodoxe putându-se înmormânta oricine indiferent de confesiune. În caz de desființare, cimitirele trebuiau menținute încă 15 ani, timp în care trebuiau strămutate mormintele, după care suprafața putea primi alte destinații: piețe, grădini publice și altele⁵. Cu toate acestea, la mijlocul secolului XX (1950), mai existau aproximativ 200 de sate fără cimitire obștești, morții fiind înmormântați, pe familii, în curțile și grădinile gospodăriilor, fenomen care se mai putea consemna chiar și după 1985, în unele sate (cătune) din Apuseni. Această situație se complică atunci când se vând proprietățile deoarece în felul acesta se vând moșii și strămoșii din grădină.

Simbolistica plasticii funerare este reprezentată la catolici și ortodocși, în mod constant de semnul crucii, prezentat ostentativ, sau discret, în manieră greacă sau latină. Deasemenea, s-a impus obligativitatea existenței unei inscripții nominalizante, cu principalele date civile de identificare: numele și prenumele, data nașteri și a morții. Mai poate fi prezentă o imagistică stereotipă privind viața intimă adefunctului, îmbrăcând un caracter aluziv la ocupația, funcțiile și poziția lor socială, îngemănate într-un text de regret. Acestea se scriu și acum pe sicriu, sunt încastrate în pardoseala bisericii, cripte sau direct în cimitir pe semnele de căpătâi.

⁴Pavel Vesa, *Eparhia Aradului, în timpul episcopului Sinesie Jivanovici*, Arad, 2013, p. 164.

⁵Al. Pretorian, *Colecțiunea legilor, Regulamentelor și Instrucțiunilor Sanitare*, vol. I, București, 1921, p. 167.

În prezent, în municipiul Arad, în administrarea cultelor și a Primăriei, funcționează 15 cimitire, iar în curtea și interiorul a patru biserici, există locuri de veci și morminte cenotaf.

Menționăm că referitor la locurile de veci creștine: ortodoxe și catolice, harta orașului din 1752, conține reprezentări de trei cimitire independente, dar mai existau și altele în jurul unor biserici, sau care pot fi identificate prin tradiție și documente. Din mărturiile arheologice și alte surse istorice au fost identificate vechi morminte și locuri de veci (necropole, cimitire), azi închise mare parte din ele fiind dispărute.

I. Morminte

- Cea mai veche relicvă funerară pateritorială arădean provine din Gai, constând dintr-o *urnă bitroconică de tip villanova* datată din perioada mijlocie a bronzului local⁶.

- Într-o carieră de balast de lângă *Fabrica de Căramidă* din Pârneava, au fost descoperite, în 1895, alături de 5 butoni din bronz, două crani umane, datate din prima perioadă a fierului⁷.

- Pe suprafața numită *La Gropi* (Homokos Viz, Apa Nisipoasă) din Gai, toponim aflat în lungul căii ferate, pe porțiunea Bujacul Mare – Ceala. Au fost scoase la lumină în 1952, opt morminte daco-celtice birituale (incinerare și înhumare), cu oase arse depuse în gropi puțin adânci, alături de un bogat material funerar: vase din lut, fibule din bronz, săbii din fier îndoite ritual la înmormântare, vârfuri de lance etc. Datarea necropolei în Latene B, (cca anul 300 î. Hr.) s-a făcut ipotetic, prin folosirea fibulelor de tip Dux timpuriu⁸.

- Lângă *Cimitirul romano-catolic* din Aradul Nou a fost descoperită o întinsă necropolă birituală, fiind cercetate 10 morminte de incinerare și înhumare. Pe baza inventarului compus din ceramică, obiecte de podoabă din bronz, arme din fier, fibule și săbii îndoite ritual, au fost încadrate în Latene B (Secolul IV î. Hr.), aparținând primului val celtic care a pătruns dinspre vest în Transilvania⁹.

- În *Piața Liceului* din Arad, a fost descoperit un mormânt de incinerare¹⁰.

⁶M. Barbu, E. Ivanof, *Cele mai vechi urme omenesti*, în „Aradul permanent în istoria patriei”, Arad, 1972, p. 52.

⁷Barbu Mircea, *Civilizația traco-dacică*, în „Arad, Monografia orașului”, Arad, 1999, p. 16.

⁸*Ibidem*.

⁹*Ibidem*.

¹⁰*Ibidem*, p. 26.

- În *Pădurea Ceala* din Arad, în 1964, a fost descoperit întâmplător, un mormânt celtic din prima jumătate al secolului al X-lea¹¹.
- *Paraclisul Sfântul Simion Stâlpnicul din Gai.*

Prin tot ceea ce a realizat Sinesie Jivanovici (1751-1768), cel de al șaptelea episcop (sârb) al Aradului, este pomenit și astăzi ca unul dintre cei mai străluciți ierarhi, care au păstorit Ortodoxia Aradului, Ienopolei, Orășii Mari și a Hălmaგიului. Ctitoria sa din Gai era compusă dintr-un conac, biserică și anexe gospodărești, toate edificate în perioada 1761-1763, spre veșnica lui pomenire și pentru folosul urmașilor săi în scaunul episcopal, precum și pentru trebuințele obștei credincioșilor. Asimetric față de corpul conacului, în partea de sud se află Paraclisul cu turnul baroc edificat în două registre suprapuse delimitate de o cornișă bogat profilată. În interior, planul bisericii prezintă structura bazilicală caracteristică lăcașurilor de cult ortodoxe. Acolo se află plăcile funerare a cinci episcopi ortodocși: Sub nișa proscomidierului, se află mormântul ctitorului ansamblului eclezias, pe o placă fiind incizat în limba sârbă textul: *ПреосвећенигосподинСинесијЖивановичЕпископАрадски,*

ВеликоВарадски, Халмажскиипочија, adică *Preasfințitul Domn Episcop Sinesie Jivanovici, al Aradului, Oradiei mari, Hălmaგიului și celorlalte.*

De asemenea, în fața prestolului își dorm somnul de veci Pahomie Knejevici (1770-1783), Pavel Avacumovici (1787-1815), Nestor Ioanovici (1829-1830) și Gherasim Raț (1835-1850), reînțumați aici în 1861, după demolarea vechii Catedrale cu hramul Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul, aflată, pe locul ocupat astăzi de Colegiul Național Moise Nicoară¹².

- *Biserica Sfinților Apostoli Petru și Pavel (Biserica Sârbească Centru).*

Ctitorie a căpitanului Jovan Tekelija, comandantul grănicerilor Confiniului Militar de pe Mureș, Biserica Sfinții Apostoli Petru și Pavel (Biserica Sârbească-Centru), construită în perioada 1698-1702, este cunoscută drept cel mai vechi edificiu păstrat integru în Arad.

În fața soleei din biserică au fost înmormântați bărbații familiei Tekelija, fapt pus în evidență în 1959. Atunci, la inițiativa Comunității Ortodoxe Sârbe din Arad, s-a gravat pe o placă din marmură în limba sârbă inscripția:

Овде почива /САВА ТЕКЕЛИЈА / 1761-1842 / И / ЊЕГОВИ
ПРЕТЦИ./ СЛАВА ИМ!

¹¹*Ibidem*, p. 19.

¹²H. Truță, *Arad – Gai. Scrieri monografice*, vol. II, Arad, 2012, p. 21.

care, în traducere, are următorul cuprins: *Aici odihnește Sava Tekelija (1761-1842) și predecesorii săi. Slavă lor!* Ctitori ai bisericii, familia de nobili Tekelija, s-a considerat proprietară a lăcașului de cult, fiind și conducători efectivi ai parohiei. Tot în naos, pe suprafața destinată femeilor au fost înmormântate persoanele de sex feminin ale acestei ilustre familii.

De asemenea lângă zidul dinspre sud se află placa de mormânt a episcopilor Ioanikie Martinovici și Sofronie Ravaniceanin, gravată cu următorul text în limba sârbă: *Здје пренесени и положени кости блаженпошвиших архиереов арадских, јенопољских Јоаникија Мартиновича који престајиве ва лето 1719 такожде и Софронија Раваничанина који престајиве ва лето 1725. Буди им вечнаја памет.* (Aici sunt transmutate și depuse osemintele adormiților întru Domnul arhieriei ai Aradului Ienopolei Ioanikie Martinovici care a răposta în anul 1719 și Sofronie Ravaniceanin care a răposat în anul 1725. Veșnica lor pomenire).

- *Mormintele din curtea Bisericii Sfântul Mucenic Gheorghe din Sânicolaul Mic*

Cele mai vechi informații despre existența unei biserici ortodoxe în cartierul Sânicolaul Mic, sunt din 1717, când mitropolitul Ioanichie Vladislavievici al Timișoarei și Lipovei (1713-1727) a sfințit antimisul. Biserica din lemn, de atunci a fost înlocuită în 1804 cu cea actuală, din zid cu hramul *Sfântul Mucenic Gheorghe*. Iconostasul a fost pictat în 1826 de pictorul bănățean Sava Petrovici din Izvin.

- În curte, alături de două monumente cenotaf ale Eroilor din cel de al Doilea Război Mondial, se află trei pietre funerare cruciforme inscripționate, cu litere latine și slavone, în limba română și germană: Gheorghe Popovici: *СУБТ АЧАСТЪ ПИАТРЪ ОДИХНЕЩЕ / РОБУ ЛУЙ ДУМНЕЗЕУ ГЕОРГИЕ ПОПОВИЧ / ЧЕ САУ НЪСКУТ АННУ 1736 ФЕВ. 10 / ТРЪИНД АННИ 74, ЛУНИ 11, ЗИЛЕ 24. / АУ РЪПОСАТ АННУ 1810 ФЕВ. 6 / АШЕЗАТЪ ДЕ ФИУЛ СЪУ / ГЕОРГИЕ ПОПОВИЧ 1824* (Supt aciaastă piatră odihnește / robu lui Dumnezeu Gheorghie Popovici / ce sau născut anu 1736 fev. 10 I trăind anii 74, luni 11, zile 24 / au răpoast anu 1810 feb. 6. (indescifrabil) de fiul ălu Gheorghie / Popovici, 1824), preotul Nicolae Bogdan (*Aici odihnește / Nicolau Bogdanu / reposatu / în 20 iunii 1889 / în etate de 38 ani / Preotu / Fie-i ușioară tierina / Frank Arad / Karolina ut.*) și inspectorul fiscal Johann Popovici (...răposat 22 februarie 1862..... Ștefan).

II. Cimitire.

1. Cimitirul *La Cetate (Die Schanzen)* – Vladimirescu

Dacă luăm în considerare ipoteza unui Arad – Orod la Vladimirescu, cel mai vechi cimitir cunoscut Aradului se află în locul numit *La Cetate* sau *Die Schanzen*, de la marginea de vest a localității Vladimirescu. Săpăturile arheologice din 1975, au dus la descoperirea unei așezări din secolele VIII-XI și a unei fortificații (secolul X), peste care, în secolele XI - XII s-a suprapus un cimitir. Mormintele slab conservate și în general sărace, erau orientate pe direcția est – vest. Cadavrele au fost îngropate la adâncimea de 0.75-0,95 m, așezate pe spate, cu capul spre vest și mâinile în lungul corpului. Unele conțineau obiecte de podoabă din bronz, argint, lut, sticlă și monede emise de regii Petru, Andrei I și Bela I din perioada anilor 1038 – 1074. Existența unor morminte în cripte din cărămidă și fragmente ceramice tegulare, confirmă ipoteza existenței în apropiere a unei biserici¹³.

2. Cimitirul *Bazilicii Sf. Martin* – Vladimirescu

Excavațiile arheologice din jurul în jurul mării bazilici Sf. Martin din Vladimirescu, au dus la descoperirea a peste 60 morminte datate cu monede din secolele XII-XIV. Cele mai vechi aparțin emisiunilor din bronz ale regilor Ștefan și Bela din perioada anilor 1160-1170. Au fost surprinse și morminte în cinste de cărămidă, specifice unui orizont cronologic, care acoperă secolele XII și XIII¹⁴.

3. Cimitirul (*ipotetic*) *turcesc*

Deși teritoriul actual al orașului a fost, cu intermitențe, timp de aproape 150 de ani sub stăpânire otomană, nu se știe de existența pe această suprafață a unui cimitir turcesc, dar el cu siguranță trebuia să fie, deoarece corespunzător tradiției islamice, înhumarea se săvârșea rapid, în apropierea locuinței sale. Așa cum a observat Dimitrie Cantemir, legea Islamului interzicea oricărui musulman, cu excepția sultanului, să păstreze în casă, mai mult de o zi, un cadavru, s-au să-l mute dincolo de o distanță de trei mile italienești. Ipotetic, chiar dacă marele vizir ar fi murit într-o expediție, el trebuia înhumat, tocmai în locul în care a căzut, s-au în orașul apropiat, dacă se află în interiorul acestei distanțe. În cazul în care ar fi murit în afara Istanbulului sau dincolo de hotarele Imperiului Otoman, numai sultanul putea fi îmbălsămat, transportat și îngropat în mausoleul din preajma moscheii pe care o construise în prealabil.

¹³M. Zdroba M. Barbu, *Săpăturile arheologice de la Felnac și Vladimirescu (Raport preliminar)*, în „Ziridava”, Arad, 1976, nr. VI, pp. 47-56.

¹⁴Eugen Glück, *Unele informații provenite din cronicile medievale referitoare la zona Aradului (secolele VIII-X)*, în „Ziridava”, Arad, 1976, nr. VI, pp. 73-88.

Din relatarea călătorului Evlia Celebi care a vizitat aceste locuri în 1660, aflăm că Kopruli Mehmed pașa a refăcut zidurile palâncii de pe malul Mureșului folosind două șiruri paralele de bârne fixate cu pari groși înfiți în sol și o umplutură înaltă de pământ (dolma rithim), ridicând în interiorul cetății o geamie, consacrată rugăciunii de vineri, un han mare, un ospiciu, o casă pentru administratori, baie (hamam), școală, teke (mănăstire mahomedană pentru derviși) și o casă de petreceri.

Prin analogie putem presupune existența unuia sau a mai multor cimitire musulmane în jurul geamiei, al teke-ului existente în fortificația turcească de lângă Mureș, sau în alte locuri izolate din suburbii și din afara lor. Corespunzător obiceiului, mormintele personalităților locale și ale familiilor de vază se săpau în fața geamiei, iar ale persoanelor de rang modest în spate. Turbele (mausoleele) sau stelele funerare erau lipsite de inscripții, prevăzute cu turban pentru bărbați și fără turban pentru femei¹⁵.

4. Cimitirul (ipotetic) evreiesc

Lipsesc, de asemenea informațiile privind organizarea în zona retiradei Cetății Vechi a vreunui cimitir evreiesc. Conform tradiției, el trebuia să se afle la minimum 80-100 m de ultima casă, fiind asociat unei anumite egalități în fața morții, prin organizarea cronologică a mormintelor în ordinea decesului, astfel că bogatul se învecina cu săracul¹⁶. Se știe de existența unui cimitir evreiesc, pe malul stâng al Mureșului, pe locul actualei Cetăți, fără ca locul să fie identificat.

5. Cimitirul de pe Insula Mureșului

În timpul ciumei izbucnite în 1708 călugării franciscani conventuali au cedat din proprietatea lor, o insulă de pe Mureș (azi dispărută) din dreptul fostei Fabrici de zahăr, pentru a fi înmormântată o parte a numeroaselor victime¹⁷.

6. Cimitirul de lângă Cetatea Veche (Retiradă)

Cimitirul de lângă Cetate (grobje pod gradom) poate fi identificat după harta orașului din 1752, marcat fiind în retiradă, în colțul de sud-vest al fortificației, la est de strada Ciocârliei (cu aproximație, Cuza Vodă, Ghica Vodă, Dornei).

7. Cimitirul Vechi (Biserica Sf. Ierarh Nicolae) Staro Gorbje

Un alt cimitir ortodox, Staro Groblje (Cimitirul vechi) este figurat pe harta Aradului din 1752 la nord vestul cartierului iliric, în jurul bisericii *Sfântul Ierarh Nicolae (1702, azi dispărută)*, în perimetrul cuprins azi de

¹⁵C. Feneșan, *Cultura otomană a vilayetului Timișoara 1552-1716*, pp. 149-166.

¹⁶C. Arădan, *Prezența comunității evreiești în istoria comunei Șiria*, în „Studia Iudaica Aradensis”, Arad, 2018, nr. VI, p. 102.

¹⁷A. Cserni, *Medicina arădeană. 300 de ani de istorie*, Arad, 2018, p. 25.

străzile Alexandru Gavra, Ion Buteanu și Ceaikovski. A fost desființat, în urma Ordinului imperial din 1781, în continuare fiind folosit în Cimitirul Nou din Pârneava (*Novo Groblje Prnjavoru*).

8. Cimitirul de lângă Biserica Sfinților Apostoli Petru și Pavel

În apropierea Cimitirului Vechi (Staro Goblje), în jurul Bisericii Sfinților Apostoli Petru și Pavel (*u porti crkve Sv. Apostola Petra i Pavla*), se afla un alt cimitir, mai mic, accesibil doar sârbilor înstăriți, care puteau achita pentru un loc de veci 12 florini. De existența sa se știe atât din amintita hartă a Aradului (1752), cât și din Matricula decedaților (1727-1774).

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, după ce a fost interzisă înhumarea în cimitirele din perimetrul orașului Arad, a fost desființat și cimitirul din curtea Bisericii Sfinților Apostoli Petru și Pavel. Pentru cinstirea memoriei unor personalități de seamă ale comunității sârbe din secolele XVIII-XIX: enoriași ai Bisericii Sârbești, membrii Comitetului parohial, epitropi și donatori importanți ai acestei biserici, monumentele lor funerare (crucile, respectiv, plăcile de mormânt) au fost aduse lângă zidul bisericii sau au fost zidite în pereții bisericii. Inscripțiile de pe monumente sunt scrise cu litere chirilice în limba sârbă cultă a vremii respective, după cum urmează.

Sava Arsici (1760-1828), fiul lui Petar și al Alkăi, comerciant, consilier orășenesc (1791-1796 și 1802-1812), căpitan și primar al Aradului (1814-1815 și 1821-1823), pentru meritele sale civice primind în 1814 titlu nobiliar. La înființarea Gărzilor Naționale (1876), a fost căpitan al detașamentului sârbesc din Arad. Astăzi este socotit un mecena al culturii ortodoxe din Arad, remarcându-se prin donațiile și spiritul organizatoric, finalizat în construirea Bisericii *Sfântul Ioan Botezătorul* (1791), asigurarea în 1812 a spațiului necesar deschiderii primei școli de învățători în limba română (*Preparandia*), a grădinilor în folosul personalului didactic (24 jugăre), ajutarea sinistraților în urma revărsării Mureșului (1815), etc. A îndeplinit funcția de căpitan de poliție orășenesc, primar și director școlar local, în a căruia casă, numită *Rehkopf*, a început (1812) și funcționat învățământul preparandial pentru învățători ortodocși.

Placa de dimensiuni mari din marmură roșie de Moneasa, cu inscripție memorială și versuri, a fost concepută de scriitoarea Eustahija Arsic (fiica lui Gavril și a Martei Țințici) și așezată în jurul anilor 1930 pe fațada sudică a bisericii deasupra criptei în care se odihneau părinții ei și

soțul Sava Arsici și unde va fii și ea înmormântată în 1842¹⁸. Suprafața este înscrispționată în limba sârbă cu două epitafuri, după cum urmează:

У мрачности овога тавног црног гроба леже кости избраног срблина свог рода! Душа сербска и ревност, благородно сердце за живота својима оплео је вјенце! Позднијег ће китити свог потомства главе озарене наукама свег света славе! Брига, мисл, цвијет науке миле своје дјеце просвјешчена верх достић пљенило му сердце. Гди заслуге толике у служби народа помагао си својски, као свога рода! Чрез које те и јесте наградила правда за живота свога, даром Благородства! Прими узвик малени, Благородни Саво! Из недара рода свог Арсич, наша славо. Лака била ти церна ова земља, која пепео чисти твог тјела покрива! Шестдесет и четири теченијем љетним, часе, дне, жизни своје полно совершеним прешао си предјеле оне вјечне стране, гди правда, истина и слава обране!!!

Церна земља сјен матере миле моје покрива, уцвелењено сердце чадско вјековечно пљенила! Густо-тавно теме земље груди њежне притисло! и от шчери матер на вјек раставило, ах! грозно! Ево т дјетски њежна мати посљедни моји уздаси сердце, љубов воздиже ти на памјатник овај Еустахија дишчи вјерности примјер християнску Марти Цинцич матери прилаже сад на гробу!!!

Престависја Благородни Гос. Сава Арсич љета 1824 дне 27. марта.

Престависја Гос. Марта Цинцич љета 1828 дне 2. јануарија.

În traducere: În întinericul acestui mormânt cernit odihnesc osemintele unui sârb, ales al neamului! În timpul vieții, sufletul său sârbesc, sârguința și inima lui nobilă i-au împletit cununa de lauri care va fi purtată de urmași săi luminați de învățătura și gloria științei universale! Inima lui a fost mereu stăpânită de grija pentru ca tineretul să ajungă pe culmile științei. Pentru atâtea merite în slujba poporului pe care l-ai ajutat fără precupețire, ca și propriul tău neam, te-a răsplătit deja dreptatea în timpul vieții, prin distincție nobiliară! Primește suflet nobil și mândria noastră Sava Arsici această mică recunoștința din inima neamului tău.

Să-ți fie ușoară țărâna care acoperă cenușa ta curată! După 64 de ani de viață plină de realizări ai trecut pe tărâmul veșniciei unde domnește dreptatea, adevărul și slava!!!

Pământul negru acoperă umbra iubitei mele mame, întristând în veci sufletul meu! Întinericul dens a acoperit corpul ei firav și ne-a despărțit

¹⁸St. Bugarski, L. Stepanov, *Bisericile și mănăstirile sârbilor din România*, Timișoara, 2010, p. 15.

pentru veșnicie. Ah, cât de groaznic este! Iată, gingașa mea mamă, ultimele suspine ale fiicei tale, inima și dragostea mea încrustate pe acest monument funerar în semn de credință creștinească, pe care fiica Eustahija le dedică acum pe mormântul mamei sale Marta Ţinŷici !!!

A răposat nobilul domn Sava Arsici, la anul 1824, în ziua de 24 martie. A răposat doamna Marta Ţinŷici, la anul 1828, în ziua de 2 ianuarie.

*Eustahija Arsici (1776-1843), membră marcantă a societății culturale Matica Srbska, pe care o ajuta și material, prin repetate și consistente donații în bani și colaboratoare activă a periodicului *Letopis Matice srpske*, Eustahija Arsici, este socotită drept prima scriitoare sârbă din epoca modernă. A debutat în 1807, cu o mică lucrare, publicată în calendarul lui Gheorghe Mihaljevic. Sub influența creației lui Dositej, a publicat lucrări didactice: *Sfaturi materne tineretului prea iubit sârb și român*, respectiv *Cugetări folositoare despre cele patru anotimpuri* și cu învățături morale. Deși presărată cu citate din Biblie și încărcată de naivitate și morală excesivă, cartea amintită, are o anume valoare. Epitaful dedicat mamei sale și soțului, Sava Arsic a fost publicat în numeroase antologii ale literaturii sârbe¹⁹.*

După moartea soțului său Sava Arsici, în dorința de a ajuta propășirea instrucției, a donat Preparandiei românești una din casele sale, acest imobil devenind o Fundație (L. Cerovic, 2005, p. 169). În casa din Arad, Eustahija Arsic, ținea un salon, unde la începutul secolului al XIX-lea se întâlneau intelectuali de seamă ai comunității sârbe ca Sava Tekelija, Uros Nestorovic, Pavel Kengelac Grigorije Obradovic și alții. De asemenea, s-a dovedit a fi deosebit de activă în munca educativă destinată fetelor, pe care le îndruma spre lectură și instrucție. Deși nu a dat nicio capodoperă din punct de vedere literar, Eustahija Arsici, reprezintă pentru comunitatea arădeană, ceva rar și deosebit, mai ales prin cultura și largul său interes pentru toate aspectele vieții sociale. Pentru Preparandia arădeană (1912), a donat mobilier adecvat activității școlare: table, mese și scaune (M. Purza, *Sârbii din Arad*, în *Aradul de-a lungul timpului*, 11 Timișoara, 2010, p. 80).

Eustahija Arsić a trecut la cele veșnice la Arad, la 17 februarie 1843, fiind înmormântată în cripta familiei Arsić, din fostul cimitir din curtea Bisericii Sârbești desființat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Placa de mormânt este încastrată în peretele bisericii.

În 21 decembrie 2003, la împlinirea a 160 de la moartea scriitoarei, comunitatea sârbilor din Arad, a fixat pe peretele sudic al Bisericii *Sfinții Apostoli Petru și Pavel* o placă comemorativă din marmură albă pe care este

¹⁹L. Cerovic, *Sârbii din Arad*, Novi Sad / Arad, 2007, p. 373.

incizat un text în limba sârbă: *У порти Текелијине цркве / почива / ЕУСТАХИЈА пл. АРСИЋ рођ. / ЦИНЦИЋ / Ириг, 14.03.1776-Арад, 17.02.1843. / прва списатељица нове српске / књижевности / прва чланица Матице српске и прва / сарадница / Летописа Матице српске. / СРБИ АРАЂАНИ, 2003. године. În traducere: În curtea Bisericii lui Tekelija / odihnește / EUSTAHIA nobila ARSICI născută / ȚINCICI / Irig 14.03.1776-Arad, 17.02.1843 / prima scriitoare a literaturii sârbe moderne / prima femeie membră a societății Matica Srpska și prima femeie / colaboratoare / a Letopisețului Mătiței Srpska. / SĂRBII ARĂDENI, anul 2003). În partea superioară, deasupra textului, a fost gravată ca elemente decorative, o cruce, încadrată de simbolurile definatorii pentru un scriitor: o pană în stânga și o carte deschisă în dreapta. Literele și elementele artistice ale plăcii comemorative sunt vopsite în negru.*

Petar Arsici (1721-1796) a fost tatăl primarului Sava Arsici, iar *Gavril Țințici* (1723-1812) tatăl scriitoarei Eustahia Arsici. Inscripția în limba sârbă de pe crucea mormântului aflat sub placa de pe cavoul lui Sava Arsici, are următorul conținut: *Здје почијајут раби Божију Петар Арсич, поживе љет 75, престависја месеца октомврија 31. љета 1796. и Гаврил Цинцич поживе љет 69, престависја месеца априла 1812. Буду им вјечнаја памјат. În traducere: Aici odihnesc robii lui Dumnezeu Petar Arsici, a trăit 75 de ani, a răposat la 31 octombrie 1796 și Gavril Țințici, a trăit 69 de ani, a răposat în luna aprilie 1812. Veșnica lor pomenire.*

Gheorghe Iancovici a fost consilier al orașului Arad în perioada 1798-1809 și 1811-1815.

Crucea de mormânt a fost fixată pe peretele absidei altarului în 1836 și poartă următoarea inscripție în limba sârbă:

Георгију Јанкович, 1830. године 5. аугуста во благих усонием Арадске вароши сенатору, оставиша вдова Јулиана и потомци Гаврил, Марта и Јелена полагају крест овај посвећени на вечити спомен неисточне љубве супругу и оцу 1836. године.

În traducere: *Adormitului întru fericire (rob al lui Dumnezeu) Gheorghe Iankovici, senator al orașului Arad, răposat la 5 august 1830, ridică această cruce sfințită văduva Iuliana și urmașii Gavril, Marta și Ielena, în anul 1836, pentru veșnica amintire a dragostei lor nesecate față de soț și părinte.*

Petar Bojici (1741 -1799) a fost consilier al orașului Arad (1778), judecător (1791-1793) și epitrop al Bisericii Sârbe, cu locuința în apropierea Pieței Verzi (Intersecția spre vest a străzilor Jakob Cardos, Bârsei cu Badea Cârțan). A fondat fundația care i-a purtat numele, acordând burse copiilor

săraci din eparhia Arad. A mai făcut numeroase donații mănăstirii ortodoxe din Bezdin și Bisericii Sfinților Apostoli Petru și Pavel din Arad (unul din clopote). Împreună cu Sava Tekeliја, a participat ca delegat al Comunității Sârbe la Congresul Iliric de la Timișoara din 1790²⁰. A murit în 5 decembrie 1799. Crucea de mormânt, este fixată pe peretele absidei altarului și poartă următoarea inscripție în limba sârbă:

Здје почивајет раб Божиј Господар Петар Божић, жителъ арадскиј и раба Божија прежеде усопијаја дшчи јего Јелена, поживесиј љет својих 58. Престависја же 5. декемвра 1799. года во Арадје. Имже от благодастивог усердиа своих надгробни сеј крест в вјечнују памјат водружисја.

În traducere: *Aici odihnește robul lui Dumnezeu domnul Petar Bojici, locuitor al Aradului și roaba lui Dumnezeu mai înainte adormită fiica sa Ielena. A trăit 58 de ani. A răposat la 5. decembrie 1799 la Arad. El însuși, prin strădanie nobilă, a ridicat această cruce spre veșnica pomenire.*

Emanuil Pulio (1781-1822), originar din Șimand (județul Arad), Emanuil Pullio, a fost avocat, notar principal al Aradului, doctor în științe și filozofie, membru al Consistoriului, în timpul lui Pavel Avacumovici (1786-1815), ultimul din șirul episcopilor sârbi, considerat un mecena al literaturii române, în timpul căruia și-a început activitatea Preparandia arădeană.

Crucea de mormânt este fixată pe peretele absidei altarului și poartă următoarea inscripție în limba sârbă:

Здје почивајет раб Божиј Благородни Високоучени иногда Господин Емануил Пулио, Мађарских прав адвокат, Арадскија варошии В. Нотариус, ч. Конзисториума, Арадскија Епархији фишкар, Високих наука и философији доктор, рожден дне 6 јану. 1781. Престависја дне 3. ап. 1822. Јему же буди вјечнаја памјат.

În traducere: *Aici odihnește robul lui Dumnezeu odinioară nobilul și învățatul domn Emanuil Pullio, al Dreptului maghiar avocat, notarul principal al orașului Arad, membru al Consistoriului, juristul Eparhiei Aradului, doctor în științe înalte și în filozofie, născut la 6 ianuarie 1781, răposat la 3 aprilie 1822. Veșnica lui pomenire.*

Gheorghe Gruici (1764-1817) a fost om de vază, negustor și librar în Arad. Crucea mormântului este fixată pe peretele absidei altarului și poartă următoarea inscripție în limba sârbă: *Здје почивајет раб Божиј Георгиј Груич, купец и книгопродавац, жителъ арадскиј. Родисја месеца*

²⁰Purza, Mile, *Sârbii din Arad*, în „Aradul de-a lungul timpului”, nr. 11, Timișoara, 2010, p. 88.

априлија 21. љета 1763. Престависја же септемврија 1. дња 1817. иже поживе љет 53 и месјац 4 и днеј 10. Буду јему вјечнаја памјат.

În traducere: *Aici odihnește robul lui Dumnezeu Gheorghe Gruici, negustor și vânzător de cărți (librar), locuitor al Aradului. A răposat la 1 septembrie 1817. A trăit 53 de ani, 4 luni și 10 zile. Veșnica lui pomenire.*

Pavel Markovici (1750-1824) negustor, consilier al orașului Arad (1804-1805 și 1814), are crucea fixată pe peretele absidei altarului și poartă următoarea inscripție în limba sârbă:

Здје почивајет раб Божиј Павел Маркович, Арадскија вароши жителъ, пулгер и купец. Поживе љет 74. Преставиуја месеца декемврија 6. дне 1827. љета. Буду јему вјечнаја памјат.

În traducere: *Aici odihnește robul lui Dumnezeu Pavel Markovici, locuitor al Aradului, cetățean și negustor. A trăit 74 ani. A răposat la 6 decembrie 1827. Veșnica lui pomenire.*

Gheorghe Ilici și soția sa Roksa au crucea funerară este fixată pe peretele absidei altarului, cu următoarea inscripție în limba sârbă:

Георгију Илич, избраному Гражданину 1839 јулија 4. и јего супруги Рокси 1835 љета, 17 јунија во Божје усониим, оставише њиове две дшчери Алка и Тересија прилажу ко гробу сеј посвећениј крест на вјечниј спомен неисточиме љубави милим својим родитељем. О, Оче Благиј и Милостивиј, дјел наших судие неумитниј, сподоби их видјет свијет твој и даруј душам их вјечниј покој.

În traducere: *Adormiților întru Domnul, distinsului cetățean Gheorghe Ilici, răposat la 4 iulie 1839, și soției sale Roksa, răposată la 17 iunie 1835, cele două fiice Alka și Teresia le ridică pe mormânt această cruce sfințită, spre veșnica amintire a dragostei lor nesecate față de părinții dragi. O, Dumnezeule, Tatăl bun și milostiv, judecătorule suprem al faptelor noastre, învrednicește-i să vadă lumina (lumea) Ta și dăruiește sufletelor lor odihna veșnică)*

9. Cimitirul Iliric (Vechi românesc)

Un alt cimitir ortodox se afla la întâlnirea străzilor Fierarilor (Eminescu) cu Tekely (Episcopiei) și Crucii (Desseanu), până la strada Celor Trei Cai (Ștefan Cicio-Pop). Nu i se cunosc începuturile, dar existența lui este menționată pe hărțile orașului din 1752 și 1755, precum și în conscripția din 1783, care înregistra în Arad, printre cele 84 străzi, pe cea a *Cimitirului Iliric*. În registrul matricole al botezaților și decedaților din parohia Bisericii *Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul*, introduse în 1730 de episcopul Vichentie Ioanovici, deși datele sunt sumare, se dezvăluie mediul etnic românesc al cimitirului prin expresiile *pogreben u starom grobliu* (înmormântat în cimitirului vechi) sau *pogreben u starom vlașcomgrobliu*

(înmormântat în cimitirul vechi românesc²¹. Alte formulări ca *pogreben u starom groblin u vlașcoi varoș* (înmormântat în cimitirul vechi, în orașul românesc), *pogreben u starom groblu mejdu vlasi* (înmormântat în cimitirul vechi între români), sau prin: *pogreben u vlașcom groblu u nemacikoi varoș* (înmormântat în cimitirul românesc în orașul german). Alternanța se poate explica prin faptul că cimitirul era așezat la limita dintre cele două cartiere (orașe), ale Aradului: român și german (Pavel Vesa, *Eparhia Aradului, în timpul episcopului Sinesie Jivanovici*, Arad, 2013, p. 165). Primul mort înregistrat este Vidul (Vlahul), înmormântat la 14 mai 1730 în cimitirul cel vechi. În 19 iunie 1730 a fost înmormântat Marinco vlah, iar în 4 iulie Gheorghe, fiul lui Ioan Herdelian (Ardelean).

10. Cimitirul Catedralei Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul

În matricola decedaților, dintre 1730-1764, se menționează existența unui mic cimitir, situat în jurul catedralei ortodoxe Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul, de pe malul Mureșului Liceul Moise Nicoară), care funcționa neoficial în ciuda tuturor dispozițiilor imperiale, până la începutul sec al XIX-lea, fiind accesibil doar reprezentanților de vază ai comunității ortodoxe: preoți, negustori, comercianți români, sârbi, aromâni, cu rol de mecenat ai bisericii, foști senatori în consiliul orășenesc²². Sârbii erau înmormântați în dreapta, românii în stânga ușii de la despărțământul femeilor (spre strada Decebal), iar macedoromânii în jurul altarului²³. Printre primii înmormântați, este Pavel, fratele domnului episcop, în 27 iulie 1734. Mai menționăm pe Anastasie grecul la 6 septembrie 1737, căpitanul Dimitrie – fratele mitropolitului Isaia Antonovici, Mihail Cernoevici-senator (fost episcop), Maria fiica protopopului Hristofor, Gheorghe fiul negustorului grec Nicolae²⁴.

Acolo au fost înmormântați patru episcopi ortodocși: Pahomie Knejevici (1770-1783), Pavel Avacumovici (1787-1815), Nestor Ioanovici (1829-1830) și Gherasim Raț (1835-1850), deshumați în 1861, după demolarea vechii Catedrale Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul, aflată, pe locul ocupat astăzi de Liceul Moise Nicoară și reînhumați alături de Sinesie Jivanovici în Biserica Sfântul Simion Stâlpnicul din Gai.

11. Cimitirul Orașului Civic German

În Orașul (civic) German de la Nord, (Civitas Germanica, Die Deutsche Stadt, *Pulgerska varos*), ocupat de coloniștii germani, lângă strada

²¹H. Medeleanu, *Aradul între mit și adevăr istoric*, Arad, 2011, p. 95.

²²Pavel Vesa, *Eparhia Aradului, în timpul episcopului Sinesie Jivanovici*, Arad, p. 165.

²³H. Medeleanu, *op. cit.*, p. 59.

²⁴Idem, *Catedrala Aradului în veacul al XVIII-lea*, în „Mitropolia Banatului”, Timișoara, 1983, nr. 7-8.

Roata Mică este figurată pe harta oraşului din 1752 o capelă fără turn, zisă de cimitir, deşi, în preajma ei nu sunt figurate morminte. *Cimitirul catolic german*, dominat de o capelă pentru înmormântări, se afla spre sud vest, în spatele Primăriei, (în actuala Piaţa Avram Iancu, lângă restaurantul Clujul), pe suprafaţa înscrisă azi de cotul străzii Bariţiu. În urma desfiinţării, a cărei dată nu se cunoaşte, fiind şterse toate urmele²⁵.

Aici se afla sediul administrativ al oraşului Cameral (primăria), care conform recensământului gospodăriilor, din 1720, avea 166 case. Locuitorii fiind exclusiv meşteşugari, membri ai breslelor, au ocupat desigur şi alte porţiuni din oraş, întinzându-se şi spre vest, unde au trasat Herren Gasse (strada Domnilor), strada Mihai Eminescu de astăzi. Spre nord, oraşul german se întindea prin axa comercială Haupt Gasse (Bulevardul Revoluţiei de azi) care la origine, nu era altceva decât o întinsă suprafaţa alungită, unde se organizau mari târguri, pieţe şi oboare, cu o largă participare a populaţiei din teritoriu.

12. *Cimitirul Vechi (Cartierul Funcţionarilor)*

A funcţionat în perioada 1876-1906, fiind evidenţiat alături de Cimitirele *Pomenirea* şi *Eternitatea*, pe harta Aradului din 1881. Se întindea pe o suprafaţă cuprinsă între Piaţa Spitalului (Tudor Arghezi), Banu Mărăcine şi Calea Victoriei, cea mai mare parte aflându-se pe terenul Fabricii de Vagoane. În 1906, când oraşul s-a extins spre nord şi nord-vest, municipalitatea a hotărât renunţarea la acest cimitir deshumarea şi mutarea resturilor funerare, în alte cimitire ale oraşului. Acest lucru, s-a făcut pe cheltuiala familiilor interesate, iar pentru cei dezinteresaţi sau care nu aveau urmaşi, s-a luat măsura transferării osemintelor în gropi comune, săpate pe cheltuiala Primăriei, mai ales în Cimitirul *Pomenirea*, pe o alee special destinată. Tot prin grija municipalităţii, au fost organizate slujbe religioase pentru reînhumare. Terenul a fost ulterior nivelat, trecându-se la amenajarea lui pentru construcţia de locuinţe²⁶.

13. *Cimitirele Militare din retirada Cetăţii şi Micălaca*

Înfiinţat în secolul al XVIII, ca o componentă a Cetăţii, Cimitirul Militar, a fost organizat la început pe ambele maluri ale Mureşului. De-a lungul timpului aici au fost îngropaţi peste 3.500 militari ai Imperiului Austriac, alături de prizonieri şi victime ale lagărelor de detenţie. În organizarea lui, se pot distinge cinci faze²⁷.

²⁵Idem, *Aradul între mit ...*, p. 94.

²⁶*Glasul Aradului*, Arad, 21 februarie 2008.

²⁷N. Kiss, *Repertoriul monumentelor istorice din municipiul Arad*, în „Ziridava”, Arad, 1976, nr. VI, p. 443.

Prima, cuprinde perioada construcției Cetății (1763-1783), când cadavrele decedaților erau transportate pe poarta nr 2 și înhumate în cimitirul de lângă cetate sau trecute cu bărcile, pe malul drept al Mureșului, în Micălaca. Aici, probabil au fost îngropați și țărani iobagi, care nu au rezistat regimului aspru de detenție impus după înăbușirea și arestarea participanților la Răscoala lui Horia Cloșca și Crișan.

Cea de a doua perioadă, corespunde războaielor napoleoniene (1799-1813), când în cetate, au fost întemnițați mii de prizonieri francezi.

Tot aici, în cea de a treia etapă, au fost îngropate victimele Revoluției maghiare de la 1848-1849.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, pe aceste suprafețe au fost amenajate mormintele soldaților din armata imperială și a prizonierilor musulmani din timpul războiului turco-austriac (1878).

O parte din numeroasele victime ale Primului Război Mondial, soldați căzuți în luptă sau decedați în spitalele arădene, în urma rănilor sau a epidemiilor: români, maghiari, germani, sârbi, au fost îngropați tot aici. În semn de aducere aminte, pe un impunător monument, din marmură albă intitulat PRO PATRIA, aflat pe strada Mioriței de azi, a fost consemnat numele a peste 200 eroi ai armatei imperiale, de toate naționalitățile din părțile Aradului. Cimitirul, mai păstra până la dezafectarea sa după 1970, monumente funerare, printre care și pietrele de căpătâi ale ofițerilor superiori: Tr. Thorn, Rozner, Anton Eger, Kukulievics și un cavou al primului comandant al cetății Aradului, generalul maior Benjamin Gotlieb von Obel, construit în 1790 în stil roman²⁸. Vandalizate în timp, odată cu edificarea noilor blocuri de locuințe din zonă, monumentele au fost demolate, iar cimitirul desființat. Astăzi se mai poate observa, un soclu din beton, al uneia din construcții, rămas în fața Școlii Generale nr. 12 din Micălaca.

14. Cimitirul Vechi din Aradul – Nou

După o veche tradiție locală, prima biserică catolică și cimitirul, din Aradul-Nou, a fost amplasat pe strada Popa Șapcă (Bisericii, Kirchengasse), colț cu Castanilor (Școlii, Schulgasse), adică, în curtea viitoarei reședințe Zielinski – Nopcsa – Palavicini (Nopcschaus), astăzi Grupul Școlar Forestier. Principalele argumente, sunt rămășițele umane, ale unui vechi cimitir descoperite în spatele școlii, în grădinile de legume din apropiere²⁹.

15. Cimitirul Ciumei din Aradul Nou

²⁸*Ibidem*, p. 445.

²⁹D. Sava, *Aradul Nou – Mureșel. Istoria unui cartier, povestea unei lumi*, Arad, 2012, p. 186.

Este cunoscut faptul că în perioada lunilor iulie-octombrie 1738, în Aradul Nou, ciuma a făcut peste 400 de victime. În acel an, exista chiar un lazaret și un spital militar, pentru acești bolnavi (Kontumazhaus), amplasat izolat, într-o pădure. În anii aceia, s-a remarcat printr-un devotament deosebit față de comunitate, călugărul Gotfried Knoll, care a slujit biserica din Aradul Nou din august 1738 până în august 1739, perioadă în care această boală a făcut cele mai multe ravagii. Acest lucru, a fost consemnat într-un document elaborat de primărie, în care se arată: *Noi, subsemnații, primarul și întreaga comunitate, recunoaștem de dragul adevărului, că respectatul preot Godefridus Knoll, după ce iubitul nostru oraș Aradul Nou a fost infestat de ciumă, a asistat victimele epidemiei, printre care au fost câteva persoane nespovedite, începând cu data de 20 iunie, pentru ca aceștia să nu moară fără prima și ultima împărtășanie, deoarece preotul de atunci s-a ferit să intre în lazaret și nu a plecat până în noiembrie când ciuma a luat sfârșit și nu a mai fost niciun bolnav. Întraga comunitate îi este recunoscătoare / Aradul Nou, 3 mai 1739 / Hans Peter Schosser primar, Lorenz Baller jurat, Lorenz (indescifrabil), jurat. Pe 2 septembrie 1740, Aradul Nou a fost declarat lipsit de ciumă*³⁰.

Cei uciși de cumplita boală, au fost îngropați în așa numitul *Cimitir al ciumei*, care era, probabil, amplasat pe o suprafață din estul localității, identificat astăzi, în gospodăria familiei Ludwig, pe strada Adam Müller Gutembrunn (Lungă, Langen). Aici au fost înmormântați și ciumații din sudul Banatului refugiați din cauza invaziilor turcești. Se pare, că în memoria lor, a fost ridicată în 1738, o cruce din lemn cu Icoana Sfântului Mântuitor, amintită în *Visitatio canonica* din 1838, unde se prezintă *Cruxlignea lamina salvatoris effigie ornata in Coemeterio Pestis per Communitatem 1738 erecta... restaurata*, adică: Cruce din lemn, împodobită cu statuia din tablă a Mântuitorului, ridicată de comunitate în 1738, în cimitirul ciumei... renovată. Cel târziu, în 1858, a fost ridicată pe acest loc un monument cruciform din piatră, inscripționată în limba germană, care amintește de ciuma din 1738³¹.

16. Cimitirul (Vechi) Gai

Gaiul, a făcut parte din intravilanul orașului cameral Arad, încă din primii ani ai implementării de către austrieci a noilor structuri administrative. Nu se cunoaște vreo atestare documentară a unei așezări închegate cu acest nume, înainte de 1770. În ceea ce privește trasarea

³⁰*Ibidem.*

³¹H. Truță, D. Demșea, *Monumente de for public, însemne memoriale, construcții decorative și parcuri din județul Arad*, Arad, 2007, p. 9.

localității după principiile urbanistice, s-a ținut seama de faptul că aici se impunea caracterul majoritar al locuirii sârbești și românești de confesiune ortodoxă, iar ocupația era preponderent agricolă. Elementul maghiar, cea de a treia componentă etnică a Gaiului, a imigrat în mare număr, mai târziu, ca forță de muncă absorbită de industria arădeană dezvoltată după 1850.

Cimitirul vechi se afla în nord-vestul Gaiului, în capătul străzii Dunării, spre dreapta, cu parcele delimitate pe confesiuni religioase și etnii: sârbi, români și maghiari. A fost desființat după 1900, urme ale acestuia, putând fi văzute până după 1950, terenul rămânând viran.

BIBLIOGRAFIE

- Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad.
Arad, Monografia orașului, Arad, Editura Nigredo, 1999.
Arădan, Constantin, *Prezența comunității evreiești în istoria comunei Șiria*, în „Studia Iudaica Aradensis”, Arad, 2018, nr. VI.
Barbu, Mircea, Ivanof, Eduard, *Cele mai vechi urme omenesti*, în *Aradul permanență în istoria patriei*, Arad, 1972.
Bugarski, Stevan, Stepanov, Liubomir, *Bisericile și mănăstirile sârbilor din România*, Timișoara, 2010.
Bulboacă, Sorin, Sinaci, Doru, coord., *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad, volumul I, Orașe*, Arad, 2019.
Cerovic, Ljubovije, *Sârbii din Arad*, Novi Sad / Arad, 2007.
Cserni, Alex, *Medicina arădeană. 300 de ani de istorie*, Arad, 2018.
Feneșan, Cristina, *Cultura otomană a vilayetului Timișoara 1562-1716*, Timișoara, 2004.
Ghinoiu, Ion, *Lumea de aici, lumea de dincolo*, București, 1999.
Kiss Nicolae, *Repertoriul monumentelor istorice din municipiul Arad*, în „Ziridava”, Arad, 1976, nr. VI.
Leon N., *Fauna cadavrelor din Romania*, București, Academia Română, 1923.
Medeleanu, Horia, *Aradul între mit și adevăr istoric*, Arad, 2011.
Plopșor Nicolaescu, Dardu, Wolski, Wanda, *Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România*, București, 1975.
Pretorian, Al. *Colecțiunea legilor, Regulamentelor și Instrucțiunilor Sanitare*, vol. I, București, 1921.
Purza, Mile, *Sârbii din Arad*, în „Aradul de-a lungul timpului”, nr. 11, Timișoara, 2010.
Sava, Doru, *Aradul Nou – Mureșel. Istoria unui cartier, povestea unei lumi*, Arad, 2012.

- Truță Horia, *Arad – Gai. Scrieri Monografice*, vol. II, Arad, 2011.
- Idem, *Artă monumentală și semne memoriale în părțile Aradului*, vol. I, Arad, 2018.
- Idem, Demșea, Dan, *Monumente de for public, însemne memoriale, construcții decorative și parcuri din județul Arad*, Arad, 2007.
- Vesa, Pavel, *Eparhia Aradului, în timpul episcopului Sinesie Jivanovici*, Arad, 2013.
- Idem, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006.
- Zaonicul lui Ștefan Dușan, Țarul Serbiei 1349 și 1354*, București, 1905.

O istorie inedită a ungarilor apărută în prima tipografie arădeană

An Unpublished History of the Hungarians Printed by the First Printing House of Arad

Dr. Elena Rodica COLTA
Centrul Cultural Județean Arad,
rodica.colta@gmail.com

Abstract

Opened by Anton Micheck in 1819, the first printing house in Arad functioned in the city under 'Caesar-Christian' approval for 6 years (until 1825). Among the prints produced here in 1820, we identified a history of the Scythian origin of the Hungarians, written by Perecsényi Nagy László. We are talking about an original work, with erudition claims specific to the late Enlightenment, but which slips into fiction. Trying to prove the Scythian origin of the Hungarians and to sketch their ancient history through genealogies and personalities, Perecsényi starts from the legend of Hunor and Magor, to which he adds many stories, difficult to believe.

Rare today, this history of the origin of the Hungarians was read in 1820 by the students of the Latin Gymnasium from Arad, which had it in the library.

Keywords: *first printing house in Arad, Perecsényi Nagy László, late Enlightenment*

Așa cum am arătat cu o altă ocazie¹, activitatea tipografică în orașul Arad a început, comparativ cu Timișoara și Oradea, relativ târziu, prima tipăritură locală cunoscută fiind un caiet de format –4 imprimat în anul 1819. De negăsit azi în fondurile de carte locale, caietul cuprindea, potrivit istoricului maghiar Márki Sándor, care îl menționează în monografia sa, două poezii ocazionale compuse de notarul Peretsenyi Nagy Laszlo², prima

¹ Elena Rodica Colta, *Începuturile activității tipografice în orașul Arad*, în „Aradul Cultural”, Arad, 1998, iunie, pp. 82-88.

² Notarul Peretsenyi N. L. (n. 1771 – m. 1827, la Ineu) este autorul primei monografii a Comitatului Arad – *Foglalatja a t. n. Arad vármegyének tellyes esmértetéséről irtt könyvnek*. Nagy-Várad, 1807 – și unul dintre cei mai prolifici poeți ocazionali locali.

de ziua numelui regelui Ungariei Francisc I, iar a doua în cinstea logodnei nobilului Iacob Salbeck de Petriș³.

În partea de jos a foii de titlu era trecută data de 12 februarie 1819, orașul Arad, iar ca tipograf, Anton Micheck.

Cu toate că a avut aprobare imperială pentru atelierul său și că a activat în oraș vreme de șase ani, tipograful Anton Micheck a rămas până azi un necunoscut, iar informațiile despre activitatea tipografiei sale sunt de asemenea extrem de sumare.

Știm doar că dispare din viața orașului în anul 1825, după ce își vinde atelierul Firmei Klapka din Timișoara, care dorea să se extindă, și nu îl mai găsim menționat cu tipografie în nici un alt oraș din Europa Centrală.

Încercând să reconstituim activitatea tipografiei Micheck (1819-1825), am identificat, în colecția bibliofilă Vásárhelyi János⁴, 17 tipărituri arădene de mică întindere, legate în volume împreună cu alte foi volante, majoritatea fiind necunoscute de istoriografia locală, națională și maghiară.

Având în vedere atenția cu care cei doi Vásárhelyi, tată și fiu, au păstrat toate foile volante pe care au reușit să și le procure, în absența oricăror documente legate de tipografie, de tiraje și de modul de difuzare a producțiilor tipografice, am considerat că cele 17 imprimate reprezintă toate comenzile realizate de Micheck la Arad în cei 6 ani de activitate.

Recent am descoperit însă, într-o colecție particulară, un exemplar dintr-o cârtică de 120 p., scrisă de Peretsenyi Nagy László și imprimată în tipografia Micheck, în anul 1820.

Tipăritura, consemnată de Wikipedia⁵ în cronologia operei lui Peretsenyi Nagy László, nu s-a păstrat în nici un fond public zonal.

Titlul cărții este *Vetekedés / A közös /szitttha honnos magyar / és /ehéz tartozó/ Felekezetek közt/ Az ő minden/ Tulajdonoságok/Eránt* în traducere liberă *Disputa despre sciți (ungurii neaoși), despre cultul acestora și despre drepturile lor de proprietate* iar autorul Peretsenyi Nagy László, notarul din Ineu.

³ Márki Sándor, *Arad vármegye és Arad Szab. Kir. Város Története*, vol. II, Arad, 1895, p. 792.

⁴ Colecția bibliofilă a fost înființată de vicecomitele Aradului, János Vásárhelyi sen., de la care a fost moștenită de fiul acestuia János Vásárhelyi jun., vicecomite de Csenád. În anul 1873, familia Vásárhelyi donează valoroasa bibliotecă Gimnaziului Superior Regal din Arad, unde, împreună cu biblioteca Orczy, va constitui, vreme de 70 de ani un fond special, bibliofil, cu ștampilă proprie. În 1948 fondului Orczy-Vásárhelyi va fi transferat, parte actualei Bibliotecii județene „A. D. Xenopol”, parte bibliotecii Arhivelor Statului Arad.

⁵ https://hu.wikipedia.org/wiki/Peretsenyi_Nagy_László

În caseta tipografică apare trecut: „Aradon, Nyomt. Micheck Antal Cs. Kir. Könyvnyomtató Betüivel 1820” (În Arad, tipărită cu literele tipografului cezaro-crăiesc Micheck Antal).

Cartea este scrisă într-o limbă maghiară veche, ușor artificială și greoaie, specifică începutului de secol XIX, când în părțile Aradului înflorea un iluminism târziu. Pe verso foi de titlu autorul trece un dicton din cartea de retorică a lui Cicero, *De Oratore* (*Orator*), pe care îl consideră semnificativ pentru demersul său.

Apoi, ca în toate cărțile vremii, primele 6 file, nenumerate, cuprind o scurtă prezentare biografică a baronului Atzél István din Ineu, un laudatio și o Epistolă dedicatorie către același baron, pe care Peretsenyi îl considera patronul său spiritual. La finalul epistolei, autorul specifică că a terminat textul în Ineu, la 5 noiembrie 1819.

Formatul cărții este în 4 (21,5 cm x 13 cm). Lucrarea a fost tipărită pe hârtie manuală groasă, cu filigran, care se vede parțial fiind tăiat odată cu colile, în tipografie. Ca ornamente, pe fila de titlu apare stema Ungariei iar în interior, la începutul textului propriu-zis, un frontispiciu modest ca aspect, în stil clasic, cu elemente vegetale și o partitură muzicală. La tipar au apărut unele greșeli, care au fost corectate ulterior de autor cu cerneală brună.

Coperta originală, specifică vremii, este din carton – peste care s-a tras o hârtie lucioasă, cu aspect marmorat – cu cotor și colțuri din piele.

Cât privește circulația cărții, dintr-o însemnare de pe forțaș rezultă că încă în anul 1820 exemplarul a intrat în biblioteca Gimnaziului latin din Arad, fiind înregistrat sub numărul 280. De aici a ajuns, probabil împreună cu alte cărți ale școlii, în arhiva comitatului, unde primește numărul de inventar 313. Înainte de 1918, cartea a fost înstrăinată, ea nemaifigurând în inventarele utilizate după această dată.

În lucrarea sa, Peretsenyi se referă la originea și la vechea istorie a ungarilor. Notarul din Ineu încearcă să convingă, cu argumente științifice, că vechii unguri se trag din sciți și chiar schițează o cronologie, ce se întinde până în Ungaria medievală, cu trimiteri la comitatul Arad.

Ideea originii scite nu era la acea dată una nouă în istoriografia maghiară. Simon de Keza a fost primul care a încercat, în lucrarea sa *Gesta Hunnorum et Hungarorum*⁶, să impună legenda fraților Hunor și Magor⁷.

⁶ Scrisă în jurul anilor 1282-1285.

⁷ Conform legendei, Hunor și Magor din neamul sciților, urmărind, în timpul vânătorii, un cerb au ajuns în ținutul de la nord de Marea Azov, unde s-au însurat cu fetele regelui Alanilor, iar din aceste căsătorii au rezultat strămoșii hunilor și al ungarilor. Vezi

Referitor la sciți, trebuie să spunem că scriitorii antici citați de Peretsenyi îi considerau „un conglomerat de popoare nomade, care au stăpânit stepile Eurasiei în perioada 700-300 î. Hr., de la munții Carpați, din estul Europei, până în sud-estul Rusiei de azi”⁸. Din acest conglomerat ar fi făcut parte sarmații, huni, cimerieni, slavi, daci, traci etc. Între aceștia, adevărații sciți, au fost „sciții regești” despre care scria Herodot în Istoria sa, numiți și „socoloți” (scoloți) și care erau de rasă indo-iraniană.

Herodot susținea că sciții aveau obiceiuri sadice, că foloseau craniile victimelor drept cupă de băut și că, atunci când năvăleau asupra inamicilor, îi ucideau cu săbii de fier, cu securi, cu sulite și cu săgeți ascuțite, care spintecau carnea.

Peste veacuri, această imagine plină de cruzime o găsim atribuită de diferiți cronicari medievali occidentali, ungurilor, care erau prezentați ca un „neam groaznic, înfiorător, monștrii din Sciția, băutori de sânge și mâncători de oameni”⁹.

Era însă o cruzime măgulitoare, prin teama pe care o producea, care i-a făcut pe unii istorici maghiari să vehiculeze teoria că ungurii erau de fapt acei sciți¹⁰.

Peretsenyi susține și el această ipoteză a originii scite, apelând, ca argumente, la diverse izvoare, citând numeroși autori¹¹ antici sau mai târzii. Pentru a asigura prestigiul originii, el prezintă „adevăratele calități ale sciților”, de cuceritori, de constructori de cetăți și de temple, de comercianți renumiți. De asemenea, se va strădui să scoată în evidență și personalitățile care s-au ridicat din neamul sciților și al hunilor, ca urmași direcți ai ungurilor.

În sfârșit, preluând teoria că marele popor nomad a fost format din mai multe triburi scite, Peretsenyi se referă succint la fiecare, sugerând o anumită înrudire între grecii de origine scitică, dacii de origine scitică, hunii de origine scitică, etc.

https://ro.wikipedia.org/wiki/Hunor_și_Magor și Ladó János, Bíró Ágnes; *Magyar utónévkönyv*, Budapest, Vince Kiadó, 2005, p. 91 (accesat 27.04.2020).

⁸ <https://ro.wikipedia.org/wiki/Sciți>

⁹ Paul Lendvai, *Ungurii*, București, Editura Humanitas, 2013, p. 13.

¹⁰ Ungurii n-au fost însă singurii care s-au revendicat din acest neam. Prin Declarația scoțiană de independență, formulată de Robert I al Scoției, scoțienii s-au identificat și ei cu sciții, recunoscând că au fost creștinați de Sfântul Apostol Andrei pe țărmul Mării Negre, înainte de a migra în sudul Spaniei. Vezi PDF The Declaration of Arbroath, *National Archives of Scotland*.

¹¹ Aeschylus, Plinius, Lucretius, Ovidius, Herodotus, Procopius, Jordanus, Diodorus, Ammianus Marcellinus, Severini Joannis, Josephi Innoc. Desericii etc.

Cartea este alcătuită din 3 studii, despre sciți, despre huni și despre descălecat, fiecare studiu cuprinzând mai multe părți. La final, ca anexă reproduce și două documente medievale cu trimitere la comitatul Arad.

Așa cum am menționat deja, primul studiu se referă la sciți în general, pe care autorul îi numește Szitthak. Peretsenyi începe prin a mărturisi că s-a gândit mai demult la acest subiect, după ce a observat că toate popoarele din Europa au fost preocupate de originea lor.

În continuare se referă la Magog, ca la primul părinte al sciților. Citându-l pe Aeschil, notarul din Ineu preia afirmația acestuia că Magog ar fi fost bunicul lui Prometheu și că a construit orașul Hierapolist, care, după Plinius, s-ar fi numit chiar Magog. În acest oraș, Schitul Deucalion¹², fiul lui Prometheu, ar fi construit un templu. O parte din autorii antici susțin că orașul Magog era scăldat de râurile Cyrus și Araxes, care se vărsau în dealurile Caucazului, țara sciților.

După alți autori citați de Peretsenyi, sciții s-au răspândit din spațiul lor mic în toată Asia iar de aici și în alte părți ale lumii antice.

Peretsenyi îi numește pe grecii helleni sciți sau Scytos, susținând că multe familii nobile se trag din acești sciți. Utilizând sursele antice, el relatează că sciții au venit cu argonauții în vestitul oraș Cholchis¹³, în care 300 de neamuri (între care și Cholchisi Szitak, veniți din Egipt) s-au adunat să facă comerț.

În continuarea acestei prime părți, pe baza izvoarelor antice, prezintă o serie de conducători și de personalități scite sau care se înrudesesc cu aceștia: Jandu, mare rege al sciților, Penthesilea regina amazoanelor, Zarin, Abaris Hiperboreanul, Tomyris, regina masageților¹⁴, regina Thalestris, Thamiras poet și muzicant recunoscut în toată Tracia, Marsyas Silen inventatorul flautului, Zamolxis, scitul Toxaris, filosoful scit Anacharsis, Sybaris, filosoful Dametes din neamul sciților maghiari.

Referindu-se la Zamolxis, Peretsenyi specifică într-o notă că acesta a fost foarte lăudat de Herodot. Îl prezintă ca pe un vestit înțelept, care încă de copil ar fi fost dus de tatăl său în orașul Atena, unde în acea perioadă sciții formau o gardă de 1200 de tineri. Pytagora l-a cunoscut și l-a dus cu el în Egipt, unde a învățat de la Abraham învățăturile magilor, tainele lumii. A călătorit prin țara arabilor, grecilor, hindușilor, prin Sicilia și Italia după care s-a întors în țara sa, Sciția.

¹² După Peretsenyi, Deucalion s-ar fi născut în Thesalia.

¹³ Potrivit mitologiei grecești, Colchida este regatul lui Eete și al Medeei și destinația argonauților sau chiar și țara amazoanelor. Locuitorii Colchidei trăiau din extragerea și tratarea aurului, fierului, cuprului. Ei erau meșteri în fabricarea obiectelor de bronz.

¹⁴ Masageții în traducere înseamnă „geții mari,” un popor înrudit cu sciții.

În al doilea studiu, Peretsenyi dezbate problema hunilor, pe care îi prezintă ca fiind buni conducători, oameni de știință, literați. Se simte obligat să îi combată pe unii autori antici precum Diodor, Herodot, Jordans, Procopius, care, după el, fabulează în legătură cu nașterea hunilor și cu țara lor de origine.

În continuare, schițează o linie dinastică ce începe cu regele hun Balember, și continuă cu Karaton, Uldin (între 390 și 412), Bendegutz tatăl lui Attila, Oktar, Ruhas, Atilla, Csaba, Tsakanyos, Targitius, Thudun, Zodan și Thodor.

Al treilea studiul se referă la descălecat și la secolele care au urmat acestuia. Autorul ajunge cu prezentarea până în epoca medievală, amintindu-l pe regele Matei și familia nobiliară sârbească Iakšici de Bodrog și Nădlac, din județul Arad.

Referitor la moștenirea hună, Peretsenyi susține în final că de la acești strămoși ungurii au învățat să cultive grâul și vița de vie, să crească vite și oi, să practice diferite meșteșuguri între care prelucrarea aurului și argintului, a fierului și a bronzului.

În anexă, primul document în limba germană, cu caractere gotice aparținându-i Împăratului Carol al VI-lea este un patent acordat căpitanului Ladislau Soimosi semnat, manu propria, de Eugen de Savoia, iar al doilea, care începe în limba latină și continuă în limba maghiară, datat în 1396, este un act de hotărnicie emis de Capitlul de Orod.

Nu lipsesc, însă, nici analogiile forțate, cum este cea dintre Attila și Atzél, încât lecturând cartea ne putem întreba ce valoare are lucrarea în istoriografia maghiară, cât de cunoscută a fost și cât de apreciată.

Ca toate tipăriturile din tipografia arădeană, cărticica nu a apărut în tiraj mare și nu a avut o arie de răspândire largă. A fost mai mult dăruită de autor decât cumpărată de arădeni.

Ca și conținut, subiectul este unul erudit, cu numeroase trimiteri la scrierile antice. Adeseori însă autorii citați se contrazic, pun în circulație date eronate, fac localizări greșite¹⁵. Inadvertențele din textul lui Peretsenyi ne demonstrează că nu a selectat datele preluate, lăsând să se strecoare multe neadevăruri și fantezii. A intervenit doar în cazul scriitorilor care susțineau că hunii s-au născut din amazoane sau din femei ușoare și rele, considerând afirmațiile lor jignitoare.

Din dorința de a corecta imaginea „posibilelor mame ale hunilor”, încetățenită în lumea antică, se va documenta și va scrie în anul 1804, o

¹⁵ Din sursele sale, Zamolxis a fost un scit grec, încât în biografia schițată de Peretsenyi nu se face nici o trimitere la daci.

lucrare despre Orithia¹⁶, regina amazoanelor scite (*Orithia magyar amazon története*, Pozsony és Pest, 1804), iar în anul 1827, o a doua despre „amazoanele maghiare” (*Magyar amazonoknak története*, Arad, Klapka, 1827).

Privite în ansamblu, aceste scrieri cu teme exotice sunt un fel de exerciții „științifice” specifice începutului de veac XIX.

Totuși, față de celelalte două tipărituri menționate, cartea despre origini din anul 1820 merită atenția noastră și numai pentru efortul depus de Peretsenyi de a găsi scrieri convenabile în susținerea demonstrației sale, că, pe filieră hună, ungurii se trag din sciți, adică dintr-un popor care a fascinat lumea antică.

În plus, trebuie să avem în vedere și faptul că autorul este arădean iar cartea a fost tipărită într-o tipografie arădeană, exemplarul prezentat fiind, se pare, singurul cunoscut până în prezent.

BIBLIOGRAFIE

Colta, Elena Rodica, *Începuturile activității tipografice în orașul Arad*, în „Aradul Cultural”, Arad, iunie, 1998.

Ladó, János, Bíró, Ágnes, *Magyar utónévkönyv*, Budapest, Vince Kiadó, 2005.

Lendvai, Paul, *Ungurii*, București, Editura Humanitas, 2013.

Márki, Sándor, *Arad vármegye és Arad Szab. Kir. Város Története*, vol. II, Arad, 1895.

SITOGRAFIE

<https://amazoniaodessy.fandom.com/wiki/Orithia>

https://ro.wikipedia.org/wiki/Hunor_și_Magor

https://hu.wikipedia.org/wiki/Perecsenyi_Nagy_László

¹⁶ <https://amazoniaodessy.fandom.com/wiki/Orithia>

Obiceiuri și tradiții din satul Bodrogu-Vechi

Customs and Traditions from Bodrogu-Vechi Village

*Prof. Delia CHEVEREȘAN
Colectivul Monografic Arad*

Abstract

Bodrog, Bodrogul-Vechi, Obodrog, Bodruch, Hodoș-Bodrog is the settlement with the oldest documentary attestation among the existing communities on the administrative territory of Pecica. Located in the vicinity of the Hodoș-Bodrog Monastery, the village intertwined its destiny with that of the monastic shrine that wears the same name. The Bodrogans honoured three great celebrations: Christmas, Easter and the feast of St. Mary, important for both for the religious meaning, but also for the spiritual purification.

Keywords: *traditions, folk customs, celebrations, Christmas, Easter, St. Mary.*

Murăș, Murăș, apă lină,
Cin' telasă greu suspină...
Murăș, apă călătoare,
Tu ne-ai dat un loc sub soare.
Murăș, Murăș, apă bună,
Ne-ai cântat mereu din strună.
Murăș, râu cu glas de dor,
Ești leagănul tuturor.
Murăș, Murăș, cuib rotind,
Trăim, murind, renăscând.
Murăș, Murăș, apă sfântă,
Buni, străbuni și fii te cântă.
Murăș, Murăș, undă-n spume
Ne duci numele prin lume...
Numele satului
Ș-al pământului
Ș-al pomului
Ș-al omului...
Numele dragului,
Hodoș-Bodrogului...

Bodrog, Bodrogul-Vechi, Obodrog, Bodruch, Hodoș-Bodrog este localitatea cu cea mai veche atestare documentară dintre localitățile existente pe teritoriul administrativ al orașului Pecica.

Satul **Hodoș-Bodrog /Bodrogu-Vechi** se numără printre așezările de pe cursul inferior al Mureșului care a dobândit o poziție privilegiată din perspectivă istorică, geografică, dar mai ales, culturală.

Așezat în vecinătatea **Mănăstirii Hodoș-Bodrog**, satul și-a împletit destinul cu cel al lăcașului monahal, căruia îi poartă numele, sau i-a dăruit un nume, din vechime. Istoria s-a năpustit tumultuoasă peste sat și mănăstire, dar au renăscut mereu din propria cenușă, ca Pasărea Phoenix.

Prima și singura lucrare monografică a fost dăruită acestei așezări de către **Petre Ugliș Delapecica** în anul 1969, fost învățător în sat, în perioada 1904-1911, imediat după absolvirea Preparandiei din Arad.

„Între mulțimea satelor și a cetăților care de nenumărate veacuri au fost întemeiate, stăpânite, apărute și lăsate nouă ca o prețioasă moștenire, se numără și sătulețul Bodrogul-Vechi, numit în scriptele mai vechi și Hodoș-Bdrog probabil după numele Mănăstirii, care a fost ridicată aici prin veacul al VII-lea sau al VIII-lea.

Tradiția spune că acest sat este mai vechi decât mănăstirea, chiar decât orașul Arad, din vecinătatea lui. Se prea poate să fi existat chiar și pe vremea dacilor și a romanilor.”

Satul este matricea spirituală a unei comunități, raportându-se la dimensiunea spațială și, mai ales, la cea temporală. Evoluția satului se face între hotare, liniile teritoriale marcate fie de factorii naturali, fie de factorii sociali. Spiritualitatea însă se definește mereu prin dimensiunea temporală.

Petre Ugliș răspunzând chemării adresate învățătorilor și preoților dintre Tisa și Carpați de către **Asociațiunea Transilvăneană de la Sibiu** a scris monografia „satului meu drag”, **Scurtă monografie a sătulețului milenar Bodrogul Vechi**; a adunat „bogatul folclor” pe care a reușit să-l descopere aici. De aceea Ovidiu Bârlea (folclorist român- 1917-1990), în **Prefața** la volumul „**Poezii și basme populare din Crișana și Banat**” al autorului Petre Ugliș Delapecica, remarcă:

Cele mai multe materiale și totodată cele culese dintâi sunt din Bodrogu-Vechi, un cătun care aparținea de comuna Pecica. Sat mai mic și mai ferit de prefacerile urbanizării, locul s-a dovedit a fi **o bogată mină de folclor** care l-a atras și l-a fascinat pe culegător. De aici a cules el sute de cântece lirice și majoritatea covârșitoare a poveștilor. Volumele publicate în 1909-1910 la Lugoj cuprindeau aproape numai materiale din acest sat, încât ele pot fi socotite drept un fel de **monografie folclorică Bodrogului-Vechi.**”

Tradițiile și obiceiurile legate de sărbătorile religioase au fost păstrate de memoria colectivă și conservate pentru eternitate în volumul lui Petre Ugliș.

Bodroganii aveau și cinsteau trei mari sărbători: Crăciunul, Paștele și Sântămăria, sărbători religioase, dar și de purificare spirituală. Pregătirile pentru întâmpinarea Nașterii și a Învierii Domnului cât și Adormirea Maicii Domnului începeau cu Postul care avea conotații adânci. Fiecare casă, fiecare om, satul întreg se primeneau în adevăratul înțeles al cuvântului.

Odată cu Postul Crăciunului începeau și pregătirile de sărbători. Gospodinele se ocupau de locuință, de ocol, de acareturi. Camerele văruite înainte de Sântămărie erau aerisite și înprospătate. Paturile aveau în dricală paie sau sușorci noi, care erau scoase în ocol și scormonite bine, să iasă pravu'. Așternuturile spălate, măsărița de pat, perinile îmbrăcate cu fețe bune, șcergurile la icoane și la oglindă scrobite/apretate cu scrob din făină și călcate cu tiglăzău' cu jar, toate străluceau de curățenie. Fereștile erau spălate cu apă cu oțet sau apă cu petrol și șterse cu hârtie de ziar, firangurile înlocuite cu cele de sărbătoare, la fel și ponevile de pe paturi.

Oalele erau fierte în căzan sau în căldare cu leșia rămasă de la prepararea săpunului de casă; cămara era rânduie cu dunțuri, acrituri și pemnez, podrumul, cu vasele cu vin și țuică, cu crompiri și vergeturi.

Uneltele și sculele se aranjau în hambar, în colnă sau într-un colț în ocol, ferite de ploaie și zăpadă. Grădina de lângă casă era deja săpată cu arșeu' sau cu plugu' tras de un cal, dacă era mai mare. Paiele și fânul, tuleii, cocenii, cotrencii, toate erau așezate, astfel încât să se vadă că acolo e o mână de gospodar.

Gazdele se îngrijeau din timp de tot ce aveau nevoie pentru toată iarna, pentru că, odată cu lăsarea gerului și cu prima zăpadă, accesul spre Pecica, Arad sau spre satele de pe Bănat era îngreunat, fiindcă drumurile erau desfundate și Mureșul îngheța. Grâul era dus la moară la Pecica – Ghizela, Aconi – sau la Felnac, din timp, ca să fie făina numai bună pentru colacii și plăcinta de sărbători. Semințele de ludaie adunate și uscate în pod se duceau la presă, la moara lu' Șuli pentru că oloiu' dă ludaie se folosea mult în post la crompirii copti în dubă și la cureciu acru. Și cada cu cureci era în podrum sau în cămară cu câteva zeci de kilograme de varză, pusă în moare cu piper, dafin, mărar, boabe de porumb, piparcă iute și câteva gutui.

În serile lungi de iarnă, la lumina lămpii cu gaz și bunicii îi învățau pe cei mici colindele scurte și ușoare, pe care și ei le-au învățat la rândul lor:

Puică neagră, bagă-n sac,
Scoală, gazdă, dă-mi colac!
Nu-mi da micu',

Că mi-i frigu',
Ci-mi dă mare,
Bine-mi pare!
Cât rotila plugului,
Umple straița pruncului
Să se ducă-n treaba lui!

Școlarii aveau caiete speciale cu colinde pe care le repetau zilnic cu elevul de serviciu, la școală, până la sosirea în clasă a învățătorului.

În fiecare casă, seara, răsunau colinde. La biserică se făceau repetiții și cu corul format din femei și bărbați: „Trei păstori”, ”O, ce veste minunată”, „Sus la poarta Raiului”.

Un colind vechi pe care îl colindau mai ales bătrânii se auzea în surdină la casele bodroganilor:

„În grădina Raiului
Șede-Adam cu Eva lui.
Și-și plângeau durerile
Și-și plângeau păcatele.
Raiule, grădină dulce
Eu din tine nu m-aș duce
C-am fost om crescut în bine
Tot în Rai, Doamne, ca Tine.”

Tot în postul Crăciunului se tăia și porcul, fie de Ignat, 20 decembrie, sau în altă zi fixată prin înțelegere, cu un „neam”/rudă ori vecin cu care se ajuta gazda.

Ajunul Crăciunului era o zi specială. Se ținea post și abia seara familia se așeza la masă și servea „curele cu mac”/tăiței de post mai lați. Gospodina se trezea „cu noaptea-n cap”, frământa colacii și corzile cu nucă și cu mac din făină bună, cu ouă multe, cu oloi și cu lapte dulce, le împletea cu mare meșteșug și le cocea în cuptorul bine ars. Toată casa mirosea a sărbătoare.

În soba mare, unde se primeau colindătorii, se aranja masa punându-se sub măsurită fân și paie, la fel și pe jos, și boabe de porumb și de grâu ca să aibă calul lui Moș Crăciun ce mânca. La mijloc era așezat „colacul lui Crăciun” mare și rumen, cu lumină la mijloc. Coșara cu mere și nuci, colăcei, bani mărunți pentru copii, plăcinta și băutura – vinul și țuica – pentru feciori, toate erau pregătite cu grijă.

Bătrâna casei arunca pe jos, prin paie, nuci și striga:

„Și miei, și viței, și purcei,
Să avem noroc de ei!”

Copiii din casă alergau să le găsească, apoi erau îndemnați să colinde în fața părinților și a bunicilor și numai după aceea plecau la colindat pe la vecini și pe la neamuri. Erau răsplătiți cu câțiva bănuți sau numai cu câte un colăcel, cu mere și cu nuci, pe care le adunau într-o straiță mai mare sau mai mică, după cum era colindătorul.

La fiecare casă ușa era deschisă, căci se așteptau la colindă copii, feciori și țișanii din sat, puțini câți erau, dar care colindau altfel decât „rumânii”.

Feciorii colindau pe la casele celor din grup și pe la fetele mari. Îi însoțeau întotdeauna și muzicanții din sat și la casele cu fete se încingea și jocul: Rara, Deasa, Pă picior, Bradu. Erau răsplătiți cu gustări: cârnaț, cărdăboș, carne friptă, cu băutură, colaci, plăcintă și cu bani, din care plăteau muzicanții sau puneau la cale câte un chef. Colindele din volumul lui Petre Ugliș au fost auzite de la persoane din satul Bodrogu-Vechi, de vârste diferite, știutori sau neștiutori de carte, păstrate din moși-strămoși și transmise pe cale orală generațiilor următoare.

Colindele lumești sau colindele laice seamănă mai degrabă cu cântecele lirice. Ele sunt cântate de cete de feciori, de copii sau de adulți în Ajunul Crăciunului, la casa gospodarului, în ocol sau la fereastră, cât și pe ulițele satului.

Colindele culese de Petre Ugliș din Bodrogu-Vechi sunt cinci și fac parte din volumul **Poezii și basme populare din Crișana și Banat**:

- Vine marea;
- La fântâna stoborită
- La aiastă casă
- Baciule, gazdă de loc
- O, ce stați și vă uitați

Colinda **Vine marea** auzită de la Manea Popăț, de 54 de ani, neștiutor de carte, o cântau feciorii la casele unde sunt fete mari. Cele 13 versuri reprezintă mai degrabă un scenariu sub forma dialogului dintre feciorii grupului de colindători:

„-Dar în coarne ce mi-și poartă?
-Poartă-un leagăn de mătăasă.
-Dar în leagăn cine șede?
-Șede Mărioara, fată dalbă.”

Fata de măritat/fata mare este apreciată pentru hărnicia ei, pentru puritatea sufletească, calități indispensabile viitoarei neveste.

„Lucru mare ce lucra
Tot cosa și-mupistra,
Măramă frățâne-său,

Guleraș tătăne-său.”

Un singur element amintește de colindul religios, „leagănul de mătăasă” în care stătea pruncul Iisus. „Boul sur cu coarne de aur” vine din legendă, boul care a descoperit icoana Maicii Domnului, care explică modul în care s-a înălțat Mănăstirea Hodoș-Bodrog.

Refrenul „Lină-mirlină, leroi mirlină” se rostește după fiecare vers, nu seamănă cu niciun alt refren, din colindele religioase. Lină/linăriță este o plantă erbacee, cu frunze asemănătoare celor de in, cu flori galbene și cu fructe în formă de capsule, conținând semințe aripate. E o invocație a vegetalului în care se resimte pregnant influența cântecului liric asupra colindului.

La fântâna stoborită pare să fie o variantă a „**Mioriței- colind**”, axată pe tema hotărârii ciobanului/păcurarului bătrân, de a abandona turma, într-un mod dramatic pentru oi. Fântâna stoborită „cu stobori de mălin verde” este locul în care poposește de obicei „un mare păcurari”, de unde își taie o șuieriță și s-apucă de șuierat. Auzind șuieratul, oile se întristează și aleargă la stăpânul lor, presimțind o nenorocire:

„Ori ți-i voia să ne vinzi

Ori ți-i voia să ne mânci?”

Răspunsul păcurarului este tranșant, un reflex al vieții aspre a ciobanilor:

„Nu mi-i voia să vă vând,

Ci mi-i voia să vă mânc,

Că de când umblu cu voi,

Am albit și eu ca voi.”

Șuierița/fluierița, instrument emblematic al vieții pastorale devine un însemn al caracterului ritualic al colindului mioritic. Refrenul „Iloi linu, linu lărmălinu” se rostește după fiecare vers și constituie derivate ale cuvântului mălin(arbust decorativ din familia rozaceelor cu flori albe, mirositoare și cu fructe drupe, mici, negre cu gust amar) sugerând asprimea și amarul vieții păstorești.

La aiastă casă este un colind ilustrativ pentru funcția agrară a colindei. Cele trei „flori alese” s-au luat la ceartă vrând să arate care dintre ele este „cea mai mare”. Spicul grâului aduce bogăție în casă/colăcei pe masă/tot la zile mari/ zile mari și rari. Floarea viei este nelipsită de la orice cununie. Busuiocul este floarea cu care se botează pruncii. Se prefigurează cele trei momente rituale, nașterea, nunta și moartea, prin rolul pe care fiecare dinte cele trei flori îl are în viața omului.

Baciule, gazdă de loc – comunicată de Pavel Trif, de 46 de ani, știutor de carte, talentat povestitor, în anul 1907, are ca temă relația

colindători-gazdă/gospodar. Colindătorii urează noroc gazdei și marchează greutatea drumului cu mult umor „Mi-am rupt nădragii mei /Căciula mi-am pierdut-o”. Gândul la răsplata primită pentru colind îl face să treacă peste aceste supărări pentru că „În vecini văzui cârnați pe cărbuni/ Eu de aceia mult doream/ Cu ochii la ei priveam/ Eu la ei și ei la mine/ Dar nu mă îmbia nimeni/ Săracu de mine”. Colindul conține formule augurale: „Cruce-n casă, crunce-n masă...” , întâlnite și în colindul religios.

O, ce stați și vă uitați este un colind comunicat de Pavel Trif, în care se împletesc elementele colindului lumesc cu cele ale colindului religios. Relația colindători-gazdă este vizibilă sub forma unei invitații adresate gospodarului de a privi colindătorii, de a se minuna și de a lua seama bine la cuvântul/colindul pe care nu l-au auzit de mult. Colindul se referă la praznicul luminat așteptat cu mult dor de colindători și de gazdă. Gazdele sunt implicate în ceremonial prin formule reverențioase „gazdelor cinstite” și prin formule porunci „ uitați-vă”, „să ne dați”. Solicitarea colindătorilor pentru cuvântul adus în casă se referă la „Cârnați/ Nouă să ne dați/ Măcar și-un florin ori doi” . Praznicul cel luminat e un prilej de a-și satisface și pofta de plăcinte și de ouă; umorul succulent și satira fină sunt vizibile: „Că, vedeți, diacul săracul/ E zbuciumat în școală/ Încât e mai gata să moară/ De dragul plăcintelor și de dorul ouălor”. De cele mai multe ori, dorințele colindătorilor sunt satisfăcute și grupul e dispus să își continue drumul „Haideți, frați, deci mai departe,/ Să mergem și-n altă parte/ Că dacă bine vom cânta/ Și mai mult vom căpăta”.

Meritul excepțional al lui Petre Ugliș constă în faptul că le-a cules și le-a publicat, dându-le șansa de a fi cunoscute dincolo de hotarele satului.

În **seara de Ajun** se pleca și cu „**Steaua**”. Copiii își pregăteau din timp rolurile și își confecționau „steaua” dintr-o veașcă/ramă de sită îmbrăcată în hârtie aurită cu colțuri. De la un colț la altul se făceau „lanțuri” din hârtie creponată. Magii erau îmbrăcați în hainele albe ale diecilor de la biserică și purtau pe cap coroane sclipitoare. Erau primiți în casă ca și colindătorii.

Cu Țurca – un obicei practicat de țigani costumați cu ponevi colorate care mânuiau „capra” confecționată din lemn. Bățul tras cu o sfoară clămpănea în ritmul cântecului acompaniat uneori de acordeon sau vioară:

Țurcă, țurcă, cu doi bani
Nu da gura la țigani,
Că țiganii-s lăcomoși
Mâncă carne dă cocoș!

Bradul nu s-a împodobit până după război. Nu se făceau nici cadouri de Crăciun. Copiii însă și uneori părinții primeau haine noi, paltoane, căciuli, mănuși, ghete pe care le îmbrăcau în prima zi de Crăciun la biserică.

Pomul de Crăciun, brad sau molid, era cumpărat din Piața Ungureanu sau din Piața Catedralei. Se împodobeau cu nuci vopsite cu bronz, sau învelite în staniolul păstrat din anul precedent de la saloane, bomboane de pom, cu mere și portocale, cu păcărași/fursecuri făcute în casă sub formă de stelute, brăduți, păsări. Bradul era așezat în soba mare, casa dă-năinte, unde nu se făcea foc, ca să nu se scuture.

În ziua de Crăciun se colinda la biserică după slujbă. Atunci colinda corul și toți credincioșii; „Apostolul” îl cântau trei fete de la școală, îmbrăcate în haine noi.

Crăciunul ținea trei zile. În fiecare zi se mergea la biserică. La amiază familia se aduna la masă. Se spunea „Tatăl nostru” de către bărbatul cel mai în vârstă și apoi se serveau mâncărurile tradiționale: zama de găină sau de cocoș cu tăitei, sarme de cureci, friptură de porc, cârnaț și cărdăboș, făcute în dubă, cu acrituri sau dunțuri și coardă cu nucă și cu mac, ca desert. Cât timp se servea masa, se aprindea lumânarea din colacul lui Crăciun.

Prima zi de Crăciun se sărbătorea în familie. A doua zi se mergea în vizită la rude, la unchi, mătuși, cărora li se ducea plăcintă sau câte o sticlă cu vin sau cu țuică.

Timp de trei zile nu se mătura în casă ca să nu se alunge spiritul Crăciunului. După cele trei zile, fânul se ducea în iezlea vitelor, boabele se dădeau păsărilor și porcilor.

Tinerii porneau jocul chiar din a doua zi de Crăciun. Se adunau fetele, feciorii, dar și tinerii căsătoriți la școală; muzicanții – o vioară, un acordeon, o broancă – plătiți din banii de la colindă creau atmosfera specifică sărbătorii. Și jocul bodroganilor era așezat ori săltat, atât de pitoresc încât era o bucurie și o plăcere să privești. Se deosebea de jocul pecicanilor prin eleganță și prin sincronizarea perfectă a mișcărilor.

Bodrogu-Vechi este colțul nostru de Rai, e dimensiunea spirituală a unui spațiu învăluit în legendă, peste care istoria a năvălit cu brutalitate atâtea veacuri!

E satul din margine de codru, răsfățat pe prispa de ape ale bătrânului Maris, în care și-au trăit traiul, cu demnitate, moșii și strămoșii noștri.

Suntem strănepoții lor, păstrătorii comorii nevăzute, pe care ne-au lăsat-o moștenire și pe care promitem să o așezăm la loc de cinste, acolo unde fiecare bătaie a inimii sfidează efemerul.

Grupările ultra de fete din galeriile de fotbal românești

The Ultra Groups of Girls from the Romanian Football Galleries

Prof. Gabriel SALA
Colectivul Monografic Arad

Abstract

The ultra subculture in the Romanian football galleries does not address a specific social category, does not discriminate on the basis of gender, race, religion or even age, having a universal character. An expression of this universal character consists in the groups of girls from the football galleries. The tendency of girls to enter the Romanian stadiums and the football galleries is basically a particular form of the feminist struggle, feminism being basically the reaction of contemporaneity, of modern society, to the constraint against the modernism in its current form of misogyny. The lawns are strewn with girls, exotic elements in the galleries, but at the level of brigades, the feminine element is not characterized in any case by dynamism.

The characteristic of the girls from the ultra groups consists in the fact that they are willing to make a series of sacrifices for the team, enthusiastically and constantly encouraging their favourites, participate in football trips, get involved in making choreographies, messages, lawn show and finally have an experience not at all different from that of the boys.

Keywords: gallery, subculture, football, girl groups.

Subcultura¹ **ultra** din galeriile de fotbal românești nu se adresează unei categorii sociale anume, nu face discriminare în funcție de sex, rasă, religie sau chiar vârstă, având un caracter universal. O expresie a acestui caracter universal o constituie și grupările de fete. Brigăzile fetelor din galeriile de fotbal românești nu reprezintă un fenomen subsidiar mișcării ultra, în general, și a celui românesc, în particular, și nici o consecință colaterală a răspândirii principiilor ultra, ci reprezintă parte integrantă a subculturii. Din această perspectivă putem spune că fenomenul nu este

¹ Această lucrare a beneficiat de suport financiar prin proiectul „Cercetare doctorală și postdoctorală de calitate, inovativă și relevant pentru piața muncii”: POCU/ 380/ 6/ 13/ 124146, proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Capital Uman 2014-2020”.

discriminatoriu, respingând limitele și prejudecățile, chiar dacă, paradoxal, sub protecția acestora, își triază membrele, le fortifică sau le elimină. Într-o „lume a bărbaților”,¹ cum plastic definesc exponentele ultra subcultura românească, fetele au complexul devenirii obiectului și concomitent a subiectului misoginismului, cu un rol de supervisor extrem de critic, rar laudativ la adresa prestației lor. Problema aceasta nu se rezolvă printr-o atitudine de cochetărie sau într-un *lamento* romantic, pentru că în peluză nu se acordă dispense, fetele sunt expuse practic acelorași pericole ca și băieții. Fetele obțin respect și apreciere după ce dovedesc seriozitate și perseverență în susținerea echipei conform principiilor subculturale. Regulile jocului sunt valabile pentru toți și, din acest motiv, brigăzile de fete se încadrează în tiparele și tipologiile evocate. Tendința fetelor de a penetra peluzele și galeriile de fotbal românești este în fond și o formă particulară de luptă feministă, feminismul reprezentând în fond reacția contemporaneității, a societății moderne, la frâna pusă modernismului în forma sa actuală de către misoginism.

Oricum exprimarea și filozofia ultra a fost adoptată *mot-à-mot* și nu adaptată, respectiv feminizată. Peluzele sunt împetrișate cu fete, elemente exotice în galerii, însă la nivel de brigăzi, elementul feminin nu se caracterizează în nici un caz prin dinamism. În ultimii ani în galeriile românești brigăzile de fete au dispărut, asta în condițiile în care în urmă cu mai bine de un deceniu acestea au fost relativ bine reprezentate de grupuri ultra în peluzele românești. Un articol publicat în *România Liberă* în 2007 susține că brigăzile de fete au apărut în România în cea de a doua jumătate a anilor '90, primul astfel de grup fiind **Bad Girls** în galeria Stelei București, care s-a dizolvat în 1998². Ulterior, în galeria Universității Craiova a fost fondat grupul de fete **Girls Craiova**, mai precis în 2002, și s-a desființat în 2006. La Rapid București din 2004 erau fetele din brigada **Granata Girls**³, pentru ca în 2007, în galeria timișoreană să apară **Banatica**⁴. Rivalitatea dintre Universitatea Cluj și CFR Cluj s-a manifestat și la nivel de fete. Grupul **Kamikaze Girls** a susținut în 2007 Universitatea Cluj, iar **Ablaze** din 2006 a fost alături CFR Cluj. La Constanța, în galeria Farului s-a afirmat

² Vezi articolul *Interviu cu Girls Craiova: „Noi regretăm mereu că nu am trăit vremurile Craiovei Maxima, iar azi se regretă peluzele anilor 2000...”*, interviu acordat în 30 iulie 2008 pentru site-ul <https://uncoluitatdelume.wordpress.com/>, republicat în <http://www.revistaultra.ro/> de Cristian C. în 19 martie 2020.

³ Vezi postarea dedicată prezentării grupului Granata Girls în <http://diabolicsfans.tripod.com/id12.html>.

⁴ Vezi articolul *Banatica – Politehnica Timișoara*, în <https://intribuna.wordpress.com/2011/01/28/banatica-politehnica-timisoara/>.

South Girls, la Dinamo București, **Power Puff Girls**, pentru ca la Iași să fie susținută Politehnica din 2006 de grupul **Blue-White Ladies**⁵.

În ceea ce privește incidentele, cel puțin la nivel declarativ, fetele nu le consideră ca un element definitoriu al etosului și al modului de acțiune al brigăzilor pe care le reprezintă sau un motiv de mândrie⁶. Toleranța provenită din respectul față de sine și teama de ridicol (conform discuțiilor de pe forum-uri!), le face să apeleze la non-combat, făcând abstracție de rivalitățile și războaiele băieților. Ca atare, ultrasele rapidiste sunt prietene cu ultrasele dinamoviste. Cu toate acestea, două fete din Banatica au primit interdicții după incidentele dintre galeria timișoreană și intervenția jandarmilor de la finala Cupei României din 2009 de la Târgu-Jiu cu CFR Cluj⁷. Incidente în care reprezentante ale Evei s-au bătut pe stradă au fost totuși consemnate, un exemplu în acest sens constituindu-l cazul clujencelor de la Ablaze și de la Kamikaze, cu un comportament atipic în contextul fenomenului ultras feminin. Conform presei, în 29 octombrie 2009, înainte de partida dintre CFR Cluj și Poli Timișoara, între un grup de fete din cele două grupuri rivale s-a derulat o bătaie pe străzile Clujului, după ce trei fete din Ablaze au fost ținta atacului rivalelor din Kamikaze Girls. Bătaia dintre cele două grupări de fete a durat până la venirea jandarmilor⁸. Evenimentele care au precedat meciul dintre CFR Cluj și Poli Timișoara au fost dezbătute intens pe site-ul *romanianultras.net*, la vremea respectivă, foarte influent în rândul subculturii mioritice. Cele două părți implicate, fetele de la Ablaze și cele din Kamikaze, au prezentat propriile versiuni în legătură cu evenimentele. Astfel, ceferistele le-au acuzat pe rivale că au venit însoțite de cinci-șase poliști, care ar fi intervenit la un moment dat, lucru negat vehement de rivalele din Kamikaze, dar și de timișoreni, care au afirmat că au ieșit doar să se amuze pe seama lor⁹.

Manifestările de acest tip se pare că reprezintă excepție de la regulă. Fetele din diferite brigăzi sunt adeseori, după cum s-a menționat, prietene cu omonimele lor din peluze rivale. Din faptul că fac abstracție de rivalitatea băieților, rezultă implicit că în trăirea ultra a fetelor se accentuează alte valori. O membră a grupului Granata Girls susține că „Fetele dau, cu

⁵ Vezi articolul 2007 – *anul fetelor ultra*, publicat de Bogdan Ormuz în „România liberă”, online în <https://m.romanialibera.ro/sport/sporturi/2007--anul--fetelor-ultra--99489>.

⁶ Sala Gabriel, *Stăpânii stadioanelor. Fenomenul ultras în România*, Arad, Editura Gutenberg, 2017, pp. 363-364.

⁷ *Ibidem* p. 364; vezi și p. 661.

⁸ Vezi articolul *Războiul fetelor*, publicat în 28 noiembrie 2009 în ziarul „Libertatea”, disponibil online în <https://www.libertatea.ro/sport/razboiul-fetelor-400260>

⁹ *Ibidem*.

siguranță, culoare unei peluze. Au alte idei, alt comportament. (...) M-au surprins incidentele de la Cluj și mi se par penibile. Au fost niște fete care s-au palmuit și s-au părut! Pe noi ne interesează doar să facem atmosferă în tribună și să ne susținem echipa. Bineînțeles, ne vom apăra, dacă va fi cazul, dar nu căutăm bătaie”¹⁰.

Coregrafiile, mesajele, bannerul, scandările, cântecele și alte forme de susținere a echipei reprezintă sensul existențial al spiritului ultra feminin românesc. Mesajele afișate de fete au o tematică diversă. În 2004, la meciul cu Dinamo București din noiembrie de pe teren propriu, fetele din grupul Girls Craiova au afișat mesajele „De 10 ori mai mulți în 50 de ani, capitala s-a umplut de țărani” și „GIRLS – supradoză de alb-albastru”¹¹. În sezonul 2008-2009, Ablaze au afișat printre altele mesajul „Trăim pentru voi / jucați pentru noi”, iar la meciul CFR-ului cu Rapid București, același grup a realizat, cu ocazia împlinirii a doi ani de activitate, o coregrafie cu o fată în flăcări arătând și mesajul „De doi ani unite sub un nume / Alături de echipă la rele și la bune”¹². În 2012, în condițiile în care la Rapid București, în meciul din Cupa României cu FC Vaslui, nu aveau acces decât femeile și copiii, grupul Granata Girl s-a evidențiat prin afișarea a două mesaje vulgare adresate lui Mitică Dragomir, șeful Ligii Profesioniste de Fotbal. Aceste mesaje au fost „Mitică, să ne pupi la păsărică!” și „Legea 5 a aplicat / Noi la m...e tot i-am dat”¹³. Evident că mesajele evocate sunt doar câteva exemple. Grupurile de fete au afișat numeroase mesaje pe parcursul evoluției lor, deoarece mesajele sunt o parte componentă importantă în exprimarea subculturală.

Caracteristică a fetelor din grupurile ultra constă și în faptul că acestea sunt dispuse la o serie de sacrificii pentru echipă, își încurajează cu ardoare și constanță favoriții, participă la deplasări, se implică în realizarea coregrafiilor, a mesajelor, a spectacolului din peluză în definitiv au o trăire deloc diferită de cea a băieților¹⁴. Expuse discriminării, „fetele de brigadă” sunt nevoite să își asume cu stoicism statutul marginal din peluză, considerându-se că nu trebuie „să se plângă”, ci, dimpotrivă, să își asume

¹⁰ Vezi articolul *Fetele încing peluzele*, publicat în 1 noiembrie 2009 în ziarul „Libertatea”, online în <https://www.libertatea.ro>.

¹¹ Vezi articolul *Interviu cu Girls Craiova*.

¹² Sala G., *op. cit.*, p. 331.

¹³ Vezi articolul *Cu dedicație, de la „Granata Girls”: „Mitică, sa ne pupi la păsărică!”*, din 12 aprilie 2012, scris de Laurențiu Teodorescu, online în <https://www.national.ro/sport/cu-dedicatie-de-la-granata-girls-mitica-sa-ne-pupi-la-pasarica-145454.html/>.

¹⁴ Vezi *Interviu cu Girls Craiova*.

„micile neplăceri”, care includ „clișeele” și „stereotipiile” celor catalogați ca fiind „scursurile din peluză”¹⁵. La începuturile grupului Granata Girls, „bărbații ne spuneau în față să trecem la cratiță”, ulterior, după ce prezența lor în peluză a devenit constantă, lăsându-le în pace¹⁶.

Cele mai multe dintre fetele ultras sunt adolescente care au de înfruntat tutela parentală, obtuză la ideea de principii și de fenomen, fiind astfel nevoite să mintă pentru „a face deplasări”. Într-un interviu, o fostă membră a grupului Girls Craiova spunea că pentru a merge în deplasări în condițiile în care membrele grupului aveau 16 și 17 ani, inventau „fel de fel de scenarii părinților, de multe ori anevoioase și cu urmări” pentru a putea face deplasări lungi în diferite orașe precum Timișoara, București sau Constanța¹⁷. De exemplu, la Timișoara, în anii 2003 și 2004, „am mers cu o grămadă de bani și am lipsit tot weekendul de acasă, pentru că părinții știau că suntem în excursii, altfel, nu am fi avut cum să facem deplasările. Pentru mine era în regulă la meciurile de acasă, dar unele fete trebuiau să inventeze mereu motive plauzibile să iasă din casă chiar și la meciurile astea. Le țineam eu tricourile și fularele și le duceam la locul întâlnirii”¹⁸.

Dependente pecuniar de părinți, fetele sunt silite de împrejurări să își impună o serie de restricții financiare în vederea economisirii banilor necesari deplasărilor. La etapa de vârstă adolescentină și post-adolescentină, reprezentatele Evei nu pot emite pretenții în a fi tratate în peluză ca membre cu drepturi depline, gratulate cu respect, statut de care în peluzele din România nu îl au nici adolescenții, problema fiind, evident, vârsta fragedă a acestora¹⁹. În fond, ultrașii substituie, cu sau fără entuziasm, protecția familiei, asumându-și ca o sarcină specială și protecția fetelor. Din acest motiv, într-un interviu, o membră Granata Girls menționează că rapidistele nu au putut face o deplasare considerată de risc maxim în Ghencea, la nivel de deplasări acordându-se dispensă fetelor din brigăzi, care nu sunt nevoite să efectueze deplasări pentru a-și păstra statutul de membre ale brigăzilor, ci doar să participe în proporție de „99% din meciurile de acasă”, unde pericolele la care sunt expuse sunt infinit mai mici²⁰. La meciuri, fetele riscă același tratament ca și băieții din partea forțelor de ordine. Exponentele subculturii afirmă că au îndurat bastoane sau gaze lacrimogene din partea

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Vezi articolul *Fetele încing peluzele*.

¹⁷ Vezi *Interviu cu Girls Craiova*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Sala G., *op. cit.*, p. 364.

jandarmilor care nu fac discriminare în condițiile în care o galerie sau alta provoacă incidente²¹.

În peluză, ultrasale mature se bucură de o altă percepție, însă ponderea numerică a acestora, în comparație cu minorele, este mică. Practic, marele hop în ceea ce privește continuitatea activității în subcultură o reprezintă pentru fane perioada studenției, chiar dacă, aceiași rapidistă Cristina susține că o medie de vârstă de 20-21 de ani caracterizează brigada pe care o reprezintă²². Letală pentru brigăzile feminine este descinderea în alte centre universitare ale membrilor, după cum se arată în comunicatul celor de la Girls, precum și un nou statut social, în speță un loc de muncă, sau, pur și simplu, măritișul. Craioveanca Adriana coboară media de vârstă la 16-17 ani în 2004²³ și în condițiile în care, în 2006, printr-un comunicat, brigada își anunță dizolvarea, un calcul simplu ne determină să considerăm că media de vârstă a fetelor era de 18-19 ani, în condițiile în care activitatea membrilor din 2004 a avut continuitate până în anul desființării²⁴. Oricum, dacă absolutizăm media de vârstă oferită de către interviuate, există tentația de a spune că fetele sunt prea tinere pentru a fi luate în serios, de atribuții cu adevărat utile în cadrul mecanismului ultras din peluze neputându-se vorbi.

În afara subculturii ultra se pare că o femeie poate ajunge chiar și șefă de galerie, cum este cazul Gianinei Ciocoiu, care a fost șefă de galerie de la Ceahlăul Piatra Neamț²⁵. Aceasta nu reprezintă însă un caz particular în subcultura ultra și nu poate fi tratată ca un studiu de caz, deoarece nu reprezintă nici ea și nici grupul din subordine subcultura mioritică decât cel mult la nivel periferic. Cu toate acestea, lidera de galerie susține că într-o deplasare la Bistrița a coordonat circa 350 de oameni²⁶. Gianina Ciocoiu nu are nicio legătură cu subcultura. Fanii nemțeni au putut, eventual, să revendice statutul de galerie aparte sau calitatea de element exotic în cadrul totalității organice a suporterilor români, de element atipic în tribunele românești. Într-o peluză puternică o femeie în fruntea piramidei ierarhice

²¹ vezi articolul *Fetele ultras din România nu îi au la inimă pe jandarmi*, din 11 mai 2015, de Ionuț Axinescu, online în <https://www.vice.com/ro/article/xyzejd/fetele-ultras-din-romania-nu-ii-au-la-inima-pe-jandarmi-653>.

²² Sala G., *op. cit.*, p. 364.

²³ Vezi *Interviu cu Girls Craiova*.

²⁴ Vezi Comunicat Girls Craiova în <https://fanstiinta1948.wordpress.com/girls-ultras/>.

²⁵ Vezi articolul *Mama cu portavoce! Singura femeie lider al unei galerii din Liga 1 nu mai poate să vină la meciuri*, din 19 noiembrie 2012, publicat de Cristian Scutariu, Valentin Nastaila în ziarul „ProSport”, online în <https://www.prosport.ro/fotbal-intern/liga-1/mama-cu-portavoce-singura-femeie-lider-al-unei-galerii-din-liga-1-nu-mai-poate-sa-vina-la-meciuri-10335261>.

²⁶ *Ibidem*.

reprezintă un fapt inimaginabil. Mesajul brigăzii ultra Blue-White Ladies de la Poli Iași este edificator în acest sens, fetele susținând că au fondat grupul pentru „a schimba mentalitatea suporterilor români, pentru a demonstra că și fetele sunt în stare să-și susțină echipa iubită, indiferent de sacrificii, distanță, timp sau alte lucruri care pe unii i-ar împiedica să facă acest lucru. Pentru că, după cum spune și un mesaj al nostru, *«Într-o lume dominată de bărbați, noi dăm grație peluzei»*”²⁷.

Ultrașii nu ar accepta așa ceva sub nici o formă în contextul mental actual. Supremația femeii ar demasculiniza exponenții brigăzilor, transferându-i automat în sfera ridicolului. Scenariile bazate pe varianta subordonării ultrașilor unei fete este de domeniul ficțiunii, într-o subcultură care încurajează etalarea masculinității dure. Femeia lider este percepută ca un ecou al neputinței băieților, castrarea de tip freudian a acestora fiind unica percepție pe care s-ar putea pedala în interiorul subculturii mioritice. Dincolo de aceste aspecte, grupurile de fete și-au găsit și își pot găsi locul lor în peluzele românești, însă spectroscopia axată pe evoluția brigăzilor de fete nu generează optimism. Misoginismul românesc, cu prelungiri tentaculare și în peluză, ermetismul voalat al inacceptării egalității sexelor în galerie, care se deduce foarte ușor din comentariile de pe forumuri, amplifică dificultatea barierelor pe care fetele trebuie să le depășească. Presiunea de acest tip, impulsivantă inițial, pe un interval relativ scurt de timp, nu are alt rezultat logic decât descurajarea și lehamitea determinată de senzația unei lupte provenite din aria de manifestare tipică lui Don Quijote. Autodesființarea brigăzilor reprezintă o consecință aproape firească a acestei stări de spirit și de fapt.

Cu o astfel de situație complexă, cu siguranță mult mai complexă decât tipologia cauzalității entropiei expuse anterior, s-au confruntat și fetele de la Girls Craiova, care, printr-un comunicat, și-au anunțat autodesființarea ca brigadă. În comunicatul în care „Girls Craiova” își anunțau desființarea se preciza că „după patru ani de la formare (16.03.2002, „U” Craiova – Steaua București), grupul Girls se desființează, cel puțin în sensul oficial”²⁸. Cauzele declarate ale desființării sunt generate de faptul că fetele refuzau să prelungească „o slabă organizare într-un sezon prost pentru grup”²⁹. Motivele invocate în

²⁷ Vezi articolul *Blue-White Ladies – Poli Iași*, disponibil online în <https://intribuna.wordpress.com/2011/01/22/blue-white-ladies-poli-iasi/>, articol preluat de pe site-ul <http://bluewhiteladies.wordpress.com/>.

²⁸ Vezi *Comunicat Girls Craiova*, disponibil online în <https://fanstiinta1948.wordpress.com/girls-ultras/>.

²⁹ *Ibidem*.

acest sens sunt „din păcate, multiple: în primul rând, km distanță între membre, cele mai multe (dar niciodată suficient de multe) fiind răspândite în alte centre universitare decât Craiova, așadar imposibilitatea unora de a se implica în multe acțiuni și momente-cheie pentru grup și echipă sau chiar de a veni la anumite meciuri. Apoi, lipsa de „achiziții” la grup, și aici îmi asum, în numele a cel puțin alte câteva „Girls”, „elitismul”: gândeam adeseori despre anumite fete, pe care le vedeam la meciuri, că nu pot simți sau crede ca noi, că nu se potrivesc grupului, etc. (Ce-i drept, le vedeam și pe tocuri, doar cu prietenul de mână în peluză și neștiind nici echipele de pe teren). Poate și din cauza situației Craiovei, lipsa de pasiune a fetelor în general pentru fotbal, plus celelalte cauze, e greu să găsești fete ultras sau dornice să se implice și să aibă responsabilități într-un grup. În fine, un ultim motiv, și totodată cel mai dureros, este schimbarea de atitudine sau chiar indiferența unor membre în ceea ce privește grupul. Detaliile nu își au rostul aici”³⁰.

Gruparea Banatica de la Poli Timișoara s-a desființat în 2016, după nouă ani de activitate: „Deși anul viitor am fi împlinit un deceniu de activitate, considerăm că este cel mai înțelept să ne retragem acum, pentru că, fiind puține și având fiecare multe responsabilități, atât pe plan familial, cât și pe plan profesional, ne vedem în imposibilitatea de a ne ridica la nivelul unei grupări ultras, așa cum considerăm noi că ar trebui să fie. Calea compromisului nu a fost niciodată o opțiune pentru noi, nu este nici în situația de față, pentru că doar așa am reușit să ne ridicăm la nivelul Peluzei Sud, care merită tot ce e mai bun”³¹. În comunicat, timișorencele au precizat că alături de Politehnica și în calitate de membre ale grupului Banatica „am reușit să vedem visuri împlinite și lupte câștigate prin dragoste și determinare, am învățat să găsim căi pe care alții nu le-au văzut, să înaintăm, când nimeni nu ar fi crezut că există vreo șansă. Sperăm ca și alte fete, într-o bună zi, să fie la fel de privilegiate ca și noi, să aibă parte de împlinirile pe care le-am avut, poate chiar de mai multe, dacă se poate.”³²

Desigur, dispariția brigăzilor nu reprezintă un motiv de lamentare în comunicate din partea fostelor membre în condițiile în care subcultura se fundamentează și pe autodesființarea grupurilor. Subcultura reprezintă un sistem deschis în care intră și din care dispar grupuri ultra. Problema este numărul mic al brigăzilor de fete și chiar bilanțul negativ, înregistrat pe

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Vezi postarea intitulată *Comunicat Banatica* din 24 mai 2016, pe pagina de facebook a Peluzei Sud Timișoara, comunicat disponibil online în <https://www.facebook.com/peluzasudtimisoara/posts/844910345615722/>.

³² *Ibidem*.

scena ultra feminină a României, în condițiile în care grupurile desființate nu au fost înlocuite în peluze de altele noi. Timpul ne va arăta dacă panta descendentă și discontinuitatea subculturii va fi de durată, în condițiile în care prospectarea viitorului și inventarea sau reinventarea brigăzilor feminine reprezintă o dimensiune care aparține exclusiv fetelor din galerie.

BIBLIOGRAFIE

Sala Gabriel, *Stăpânii stadioanelor. Fenomenul ultras în România*, ed. Gutenberg, Arad, 2017.

2007 – anul fetelor ultra, publicat de Bogdan Ormuz în „România liberă”, online în <https://m.romanialibera.ro/sport/sporturi/2007--anul--fetelor-ultra--99489>.

Banatica – *Politehnica Timișoara* în <https://intribuna.wordpress.com/2011/01/28/banatica-politehnica-timisoara/>.

Blue-White Ladies – *Poli Iași*, disponibil online în <https://intribuna.wordpress.com/2011/01/22/blue-white-ladies-poli-iasi/>, articol preluat de pe site-ul <http://bluewhiteladies.wordpress.com/>.

Comunicat Banatica din 24 mai 2016, pe pagina de facebook a Peluzei Sud Timișoara, comunicat disponibil online în <https://www.facebook.com/peluzasudtimisoara/posts/844910345615722/>.

Comunicat *Girls Craiova* în <https://fanstiinta1948.wordpress.com/girls-ultras/>.

Cu dedicație, de la „Granata Girls”: „Mitică, să ne pupi la păsărică!”, din 12 aprilie 2012, scris de Laurentiu Teodorescu, online în <https://www.national.ro/sport/cu-dedicatie-de-la-granata-girls-mitica-sa-ne-pupi-la-pasarica-145454.html/>.

Fetele încing peluzele, publicat în 1 noiembrie 2009 în ziarul „Libertatea”, online în <https://www.libertatea.ro>.

Fetele ultras din România nu îi au la inimă pe jandarmi, din 11 mai 2015, de Ionuț Axinescu, online în <https://www.vice.com/ro/article/xyzejd/fetele-ultras-din-romania-nu-ii-au-la-inima-pe-jandarmi-653>.

Interviu cu Girls Craiova: „Noi regretăm mereu că nu am trăit vremurile Craiovei Maxima, iar azi se regretă peluzele anilor 2000...”, <https://uncoltuitatdelume.wordpress.com/> și <http://www.revistaultra.ro/> accesat în 19 martie 2020.

Mama cu portavoce! Singura femeie lider al unei galerii din Liga 1 nu mai poate să vină la meciuri, din 19 noiembrie 2012, publicat de Cristian Scutariu, Valentin Nastaila în ziarul „ProSport”, online în

<https://www.prosport.ro/fotbal-intern/liga-1/mama-cu-portavoce-singura-femeie-lider-al-unei-galerii-din-liga-1-nu-mai-poate-sa-vina-la-meciuri-10335261>.

Războiul fetelor, publicat în 28 noiembrie 2009 în ziarul „Libertatea”, disponibil online în <https://www.libertatea.ro/sport/razboiul-fetelor-400260>.

<http://diabolicsfans.tripod.com/id12.html>.

IV. MEDALIOANE PORTRAITS

„Dinastii” de preoți slujitori la Biserica Ortodoxă Română Nădlac

Priest's 'Dinasties' Ministering in the Romanian Orthodox Church from Nădlac

*Dr. Gabriela Adina MARCO
Comitetul Român de Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii,
Academia Română, filiala Arad*

Abstract

The collected data of the old documents and writings allows the researcher to reconstruct a part of the Orthodox priests' line, priests who ministered in Nădlac's places of worship.

As in many other settlements, there are cases of real 'dynasties' of priests in Nădlac, i.e. families in which two or more members embraced the same profession as priest. The families of priests Popovici, Cervencovici, Mercea, Luțai can be given as examples. If the family tradition could not be continued in a direct genealogical line, some priests intended to pass it on to future generations through sons-in-law. For example, we have the priestly families of Cervencovici-Șerban, Șerban-Căpitan-Lucuția, Varga-Marcovici, Chicin-Mărginean.

Keywords: *priests, families, Nădlac, Orthodox Church.*

Din toate timpurile „chemarea preotească este chemarea chemărilor”, după cum afirma și Traian Vățian, protopopul Aradului, în circulara din data de 10 octombrie 1925¹.

1. Familia Cervencovici.

Primul reprezentant al familiei Cervencovici care a îmbrățișat meseria de preot a fost **Sava**. Acesta s-a născut în anul 1739, iar

¹ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, *Fond Oficiul Parohial Ortodox Român* (A. P. O. R. Nădlac), dosarul nr. 2/1924-1927, f. 347.

documentele vremii îl consemnează ca preot la Nădlac până în anul 1817². A trecut la cele veșnice la data de 1 ianuarie 1831, înmormântat fiind de preotul Lazăr Cervencovici.

Petru Cervencovici a fost consemnat de documente ca preot la Nădlac în perioada 1778-1786³.

Paul (Pavel, Pavo) Cervencovici (1784-1829)⁴. În anul 1829, când trece la cele veșnice preotul nădlăcan Pavel Cervencovici, fiul său **Mihai**, care era capelan, solicită de la episcopie să fie pus preot în locul tatălui său, ceea ce se și aprobă de forurile superioare de la Arad. A decedat la data de 3 iunie 1829, fiind înmormântat de un sobor de preoți, în frunte cu Pavel Mercea.

Lazăr Cervencovici (1794-1831)⁵ a fost fiul preotului Petru Cervencovici.

Pe lângă serviciul de preot, după cum era obiceiul vremii, Lazăr Cervencovici a fost consemnat într-un document din anul 1791 ca învățător confesional ortodox⁶. Ca salariu avea 120 florini și diferite bunuri în natură.

Cea mai veche mențiune a unei biblioteci la Nădlac datează din anul 1826⁷. Deși foarte modestă (fiind compusă doar din câteva cărți, atât religioase, cât și laice), aceasta este dovada că la Nădlac setea de cultură se manifesta încă din acele vremuri. Preotul nădlăcan din acele timpuri, Lazăr Cervencovici, scria în jurnalul său că tatăl său, preotul Petru, cumpărase câteva cărți pe care le folosea întreaga familie: „Având eu niscai cărți

² *Ibidem*, dosarul nr. 4/1932-1934, f. 371; Petre Țiucra, Pribeagul, *Pietre rămase. Contribuție la Monografia județului Arad*, București, Imprimeria Căilor Ferate Române, 1936, p. 383; Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 642; *Mărturii privind lupta românilor din părțile Aradului pentru păstrarea ființei naționale prin educație și cultură (1784-1918). Documente referitoare la Episcopia Ortodoxă a Aradului*, Arad, 1986, p. 49; Radu Constantinescu, I. D. Suci, *Documente privitoare la Istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1980, p. 294.

³ P. Vesa, *op. cit.*, p. 642.

⁴ P. Țiucra Pribeagul, *op. cit.*, p. 383; P. Vesa, *op. cit.*, p. 642, 686; A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 4/1932-1934, f. 371; Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Arad (A. A. O. R. Arad), Registru de hirotoniri.

⁵ A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 4/1932-1934, f. 371; P. Țiucra Pribeagul, *op. cit.*, p. 383; P. Vesa, *op. cit.*, p. 642.

⁶ A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 15/1928-1948, f. 156

⁷ Vasile Popeangă, *Activități și instituții culturale în Eparhia Aradului*, în „Episcopia Aradului. Istorie. Viață culturală. Monumente de artă”, Arad, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului, 1989, p. 209; P. Vesa, *op. cit.*, p. 384; A. A. O. R. Arad, document 106/1826.

românești rămase chiar de la părintele meu Petru fiind și preot de la cari de la dânsul ca altceva a lui avut sub stăpânirea mea s-au primit”⁸. Același preot notează că și fratele său, care avea aceeași profesie, a mai adăugat modestei biblioteci un număr de 6 cărți religioase, cumpărate cu 80 florini: *Octoih, Evangheliar, Apostol, Cazania, Liturghier și Catavasier*.

A decedat la data de 2 august 1831.

Vasile Cervencovici (1817-1820)⁹ este amintit ca diacon la Nădlac, după care ajunge preot la Vasarhely, începând cu data de 29 noiembrie 1817.

Mihail Cervencovici (1817-1839)¹⁰.

A fost fratele preotului Lazăr, s-a născut în anul 1785 sau 1786. Soția lui s-a numit Ilka și a decedat la 26 iulie 1831. A doua soție, Oana, văduva lui „Uța” (preotului) Mihai, a murit la data de 22 februarie 1840. A avut un fiu, Lazăr, care a decedat la data de 8 februarie 1822, un alt fiu Luca, decedat la 12 ianuarie 1832, o fiică Teresa decedată la 2 mai 1827 și o altă fiică, Sofia, decedată la 26 noiembrie 1828.

Numărul destul de mare de elevi care își continuă studiile la școli „mai înalte” din Arad sau din alte localități demonstrează faptul că la școala confesională de la Nădlac au activat învățători capabili și elevi cu mare dragoste de carte. La Institutul Pedagogic din Arad, în primul său secol de existență (1812-1822), au urmat cursurile un număr de 30 de elevi originari din Nădlac¹¹, primul dintre aceștia fiind Mihai Cervencovici, în perioada 1813-1815.

Preotul Mihai Cervencovici a fost consemnat în documente și ca învățător între anii 1816-1822¹². Începând cu anul 1836 este asesor consistorial la Arad.

Într-o predică ținută la data de 2 decembrie 1831, preotul face precizarea că în biserică „nu e de lipsă a întrebuința cântările cele sârbești, ci numai cele românești”¹³. Afirmția se potrivea cu spiritul vremii, deoarece doar cu câțiva ani în urmă (1829), în fruntea Episcopiei Aradului a fost numit primul ierarh de origine română, în persoana lui Nestor Ioanovici (1829-1830).

⁸ *Ibidem*.

⁹ A. A. O. R. Arad, Index Actorum Anni 1818.

¹⁰ P. Vesa, *op. cit.*, p. 642.

¹¹ Teodor Botiș, *Istoria Școlii Normale și a Institutului Teologic Ortodox Român din Arad*, Arad, Editura Consistoriului, 1922, pp. 418.

¹² A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 15/1928-1948, f. 156.

¹³ A. A. O. R. Arad, dosarul nr. 38/1832.

Ultimul reprezentant al „dinastiei” de preoți **Cervencovici** a fost **Mihai** (1829-1867)¹⁴, fiul preotului Lazăr Cervencovici. Acesta a fost capelan alături de tatăl său (începând cu anul 1819, până în 1822), ulterior fiind sfințit paroh.

Soția lui s-a numit Maria și s-a născut la Sarafola (Saravale). Au avut două fiice și un fiu: Ana, născută la 23 iulie 1858, Elena, născută la 6 ianuarie 1861 și Steno (Strecico), mort la 6 mai 1858.

Mihai Cervencovici a funcționat și ca învățător la școala confesională ortodoxă din Nădlac. Începând cu anul 1846, este numit asesor consistorial. A fost conducătorul oficiului parohial ortodox din Nădlac, semnând cu apelativul de „parochus”, față de ceilalți preoți care funcționau în aceeași perioadă în parohia Nădlac și care semnavă cu „plebanus”. Mihail Cervencovici se stinge în anul 1867, parohia rămânând vacantă. După despărțirea ierarhică, care la Nădlac a avut loc în anul 1871, parohia trece la comunitatea sârbească.

2. Familia nobiliară Mercea de Nădlac.

Istoria acestei familii începe în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. În Diploma lui Mihai Apafi din 16 noiembrie 1663, reînnoită în 16 februarie 1664, apare amintită familia nobiliară **Mercse**, **Mericsa** sau **Merce**¹⁵ cu reprezentanți în Nădlac, Șeitin, Benești-Arad. „Armalele” le-au primit în anul 1702, în Șomcuța Mare (Maramureș). În secolul al XIX-lea, trăiau în Nădlac trei ramuri ale familiei, dintre care una de preoți, la Șeitin o altă familie de preoți, iar în Benești mai trăiau 17 familii descendente ale nobililor Mercea.

Printre descendenții acestei familii nobiliare s-au numărat și câțiva preoți. Primul a fost **Petru Mercea** (1774-1776)¹⁶, care adesea semna în registrele de stare civilă „Petru de Mercea”.

Flore Merce (1800-1831)¹⁷. A avut o fiică, Elena, care s-a căsătorit în 30 ianuarie 1838 cu Alexa Luca din Sânnicolaul Mare. O altă fiică,

¹⁴ *Ibidem*; P. Țiucra Pribeagul, *op. cit.*, p. 383; P. Vesa, *op. cit.*, p. 642.

¹⁵ Ioan cavaler de Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobiliare române*, ed. IV, Cluj-Napoca, Editura Societății culturale Pro Maramureș „Dragoș Vodă”, 2006, pp. 45, 235.

¹⁶ Petre Țiucra Pribeagul, *op. cit.*, p. 10; Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad (A. N. S. J. Arad), Colecția Registrele de stare civilă, Oficiul Parohial Ortodox Nădlac, botezați, registrele nr. 18, 16, 17.

¹⁷ A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 4/1932-1934, f. 371; P. Țiucra Pribeagul, *op. cit.*, pp. 10, 383; Pavel Vesa, *op. cit.*, p. 642.

Aghița, se căsătorește în 2 februarie 1842 cu Dimitrie Cradigan. A mai avut un fiu, Petru, decedat la 22 martie 1819.

În anul 1822 documentele vremii vorbesc despre **Pavel Mercea** sau **Merce** (1817-1830)¹⁸, atestat ca „preot emerit”, fiind ultimul protopop de Nădlac¹⁹. După această dată, protopopiatul Nădlac s-a contopit cu protopopiatul Arad.

Soția sa s-a numit Maria și a decedat la data de 1 septembrie 1830. A avut un nepot, Constantin, decedat la 9 august 1830. Pavel Mercea a trecut la cele veșnice la data de 11 octombrie 1830, fiind înmormântat de un sobor de preoți, în frunte cu Lazăr Cervencovici, colegul său de parohie.

Un alt reprezentant al acestei familii a fost preotul **Pavel Mercea**, care a activat la Șeitin, în prima jumătate a veacului trecut. Preotul a fost invitat să participe la serbările centenarului bisericii din Nădlac din 1929, fiind urmașul cu același nume al preotului nădlăcan care a activat în perioada construirii bisericii (1829).

3. Familia nobiliară Luțai.

În secolul al XVII-lea, documentele atestă unele familii de nobili mici de origine românească care au avut reprezentanți și la Nădlac²⁰. Acordarea de către principii Gabriel Bathory (1608-1613), Gabriel Bethlen (1613-1629) sau Gheorghe Racoczy I (1630-1648) a numeroase diplome de înnobilare însoțite de blazon, reliefează realitatea istorică a epocii și a zonei. Atragerea populației spre războaiele antiotomane sau din Europa apuseană era o „politică de stat” în secolul al XVII-lea. Convingerea combatanților s-a făcut nu prin concesiuni funciare, ci prin acordarea de diplome de înnobilare cu blazon pentru cei care erau capabili să suporte pe cont propriu cheltuielile de înarmare. Uneori, aceste „favoruri” erau acordate și iobagilor care erau capabili să își plătească censul de eliberare din șerbie. De asemenea, principii transilvani nu țineau cont de etnie, prin urmare, numeroase familii de români au fost înnobilate²¹.

În Diploma lui Gabriel Bethlen din 27 februarie 1615 este pomenită familia **Lutzai de Lutza** sau **Breaz**²², boier din Țara Olteniei, cu ramificații

¹⁸ A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 4/1932-1934, f. 371; A. N. S. J. Arad, Colecția registrelor de stare civilă, Oficiul Parohial Ortodox Român Nădlac, registrul 20; A. A. O. R. Arad, Registrul actelor pe anul 1822; P. Țiucra Pribeagul, *op. cit.*, p. 383.

¹⁹ A. A. O. R. Arad, Registrul actelor din anul 1822.

²⁰ Petre Țiucra Pribeagul, *op. cit.*, p. 10.

²¹ Ileana Cazan, *Imaginar și simbol în heraldica medievală*, București, Editura Silex, 1996, pp. 133-134.

²² Ioan cavaler de Pușcariu, *op. cit.*, pp. 44-45, 217.

în nordul Banatului, în Nădlac, Cenadul Unguresc, Bata și Șeitin. Blazonul familiei reprezintă un câmp albastru pe care se află un erou pe cal roșu, îmbrăcat cu veșmânt metalic pe piept, încins cu o sabie, iar în mâna stângă ține frâul, iar în dreapta, hasta militară. Deasupra galiei militare închise se află coroana regală cu pietre prețioase, iar deasupra se află un înger, care în mâna dreaptă ține o cunună de laur, iar în stânga, trei flori albe de liliac. Blazonul familiei reprezintă caracteristicile principale ale familiei, respectiv „credința neclintită și eroismul neînvins”. În anul 1862, la Nădlac au fost atestate 25 de familii urmașe ale nobilului Luțai, cu descendenți până în zilele noastre. Din ramura familiei stabilită la Cenad la mijlocul secolului al XIX-lea trăiau Gherasim și Dionisie Luțai.

David de Luțai (martie 1844-1857)²³ a fost capelan pe lângă preotul Petru Varga, ulterior devenind preot. A absolvit cursurile Institutului Teologic din Arad în anul 1838/1839²⁴. În anul școlar 1841/1842²⁵ a funcționat ca învățător. În registrele de stare civilă, în dreptul unor membri ai familiei Luțai este consemnat termenul de „nemeș” (nobil mic), motiv pentru care preotul David semnează cu apelativul „de Luțai”. A făcut parte dintr-o „dinastie” de preoți, cu reprezentanți în Nădlac și Cenadul Unguresc.

A fost căsătorit cu Ecaterina Mudrici, care a făcut parte dintr-o însemnată familie de gospodari sârbi din Nădlac. Aceasta a decedat la data de 26 februarie/10 martie 1898, la vârsta de 78 de ani. Au avut trei fiice: Anca, născută la 30 august 1853 și răposată în 9 octombrie 1854, Ana, decedată la vârsta de 3 ani la data de 8 iunie 1858 și Marița, și doi fii, George, mort la 29 martie 1844 și Svetozar, răposat la 13 noiembrie 1853, de 2 ani. Capelanul David Luțai s-a născut în anul 1820 și a răposat la data de 14 aprilie 1857, la vârsta de doar 37 de ani, din cauza unei epidemii care bântuia în zonă. După această dată, „căpelănia s-au încredințat parochului Petru Varga spre administrare”²⁶. În scurt timp, însă, postul de capelan se desființează, iar veniturile se împart între celelalte trei parohii.

Dimitrie Luțai (1866-1868)²⁷ a absolvit cursuri teologice la Arad, în anul 1865/1866²⁸. A fost sfințit de capelan pentru una din parohiile din

²³ A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 4/1932-1934, f. 371; P. Țiucra Pribeagul, *op. cit.*, p. 383, A. A. O. R. Arad, Index Actorum Anni 1857.

²⁴ Teodor Botiș, *op. cit.*, p. 677-728.

²⁵ Vasile Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea. 1821-1867*, Arad, 1979, p. 64.

²⁶ A. N. S. J. Arad, *fond Protopopiatul Ortodox Român Arad*, dosarul nr. 23/1857-1858, f. 7.

²⁷ A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 4/1932-1934, f. 371, A. A. O. R. Arad, Index Actorum Anni 1866.

²⁸ T. Botiș, *op. cit.*, p. 677-728.

Nădlac în anul 1866. Începând cu luna decembrie a anului 1867 și până la plecarea sa din Nădlac, a funcționat ca administrator parohial la parohia preotului Petru Adamovici.

Dimitrie Luțai²⁹ s-a născut la 8/20 octombrie 1877. Acesta cunoștea limbile română și maghiară. A absolvit Institutul Pedagogic în anul 1898, apoi Institutul Teologic între 1904/1905-1906/1907, terminând cu calificativ „suficient”. Este hirotonit diacon la 5/18 februarie 1908 și preot în 14/27 februarie 1908, pentru parohia Checheș (protopopiatul Belinț). În anul 1923, este atestat ca preot în Fiscut (protopopiatul Lipova).

Și din ramura familiei Luțai din Cenadul Unguresc s-au ridicat câțiva preoți, un exemplu fiind **Gherasim Luțai**, documentat la anul 1870³⁰.

4. „Dinastia” Șerban-Căpitan-Lucuția.

Chiar dacă nu au fost originari din Nădlac, membrii acestei familii au fost legați de orașul de pe Mureș în primul rând prin munca de o viață desfășurată aici, de cel care a slujit la Altarul bisericii ortodoxe timp de 57 de ani. Într-unul din cimitirele din Nădlac își dorm somnul de veci preotul George Șerban și fiul acestuia, judele Mihai Șerban. Memoria locurilor natale nu a fost uitată nici de alți descendenți ai familiei, ajunși faimoși pe alte meleaguri ale țării sau ale lumii.

George Șerban (1838-1895)³¹ are cea mai lungă activitate în slujba lui Dumnezeu dintre preoții care au păstorit la Nădlac. S-a născut în 12 martie 1808, fiind fiul preotului Teodor Șerban din Șiclău și al Anei. Teodor Șerban a activat la Parohia Șiclău încă dinainte de anul 1804³² până în anul 1829. Trece la cele veșnice la data de 17 ianuarie 1830³³, fiind înmormântat în cripta din biserică la care a slujit peste 25 de ani. Slujba de înmormântare a fost oficiată de preotul Vasile Țapoș, de la biserică cu hramul Sfântul Ierarh Nicolae din Socodor.

George Șerban provenea dintr-o veche familie românească, cu rădăcinile în Cernești, în Țara Chioarului, a cărei nobilitate a fost

²⁹ A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 1/1920-1923, f. 12, 24; A. A. O. R. Arad, Registrul de hirotoniri, T. Botiș, *op. cit.*, p. p. 677-728.

³⁰ A. N. S. J. Arad, *fondul Episcopia Ortodoxă Română Arad, documentele provenite de la delegația congresuală română pentru separarea averilor bisericii ortodoxe române de cele ale bisericii ortodoxe sârbești*, dosarul 5/1864-1870, f. 150.

³¹ A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 4/1932-1934, f. 371; Petre Țiucra Pribeagul, *op. cit.*, p. 383; Pavel Vesa, *op. cit.*, p. 642.

³² La Serviciul Județean Arad al Arhivelor Statului se păstrează registre de stare civilă ale Parohiei Șiclău doar începând cu anul 1804.

³³ A. N. S. J. Arad, *Colecția registrelor de stare civilă, Oficiul Parohial Ortodox Șiclău, Registrul nr. 13/1805-1831*, f. 117.

recunoscută în 5 mai 1609 de principele Gabriel Bathory (1608-1613)³⁴. Într-un protocol al răposaților, la moartea unui fiu al său, Vichentie († 31 mai 1853), este precizat „starea lui – nobil”. Piatra funerară de pe mormântul preotului, ridicată de fiul său Mihai, are desenat un blazon nobiliar reprezentând un scut pe care sunt inserate trei piscuri și o căprioară. Deasupra scutului se află o diademă, iar partea superioară include un braț înarmat cu o sabie.

Preotul nădlăcan Mihail Cervencovici și-a căsătorit fiica, Pulcheria (1817-1873), cu cel care avea să îi urmeze în funcție, George Șerban. Căsătoria a avut loc la data de 3 februarie 1835, în biserica ortodoxă nădlăcană, fiind oficiată de preotul Lazăr Adamovici, ca naș asistând Alexandru Mihailovici. Pulcheria a trecut la cele veșnice la vârsta de 56 de ani, la data de 7 februarie 1873. George Șerban a fost rudă cu nemeșul Dimitrie Șerban, născut în Șiclău, decedat la data 24 februarie 1847 și înmormântat în cimitirul din Nădlac.

George Șerban a făcut parte și el dintr-o „dinastie” de preoți: tatăl său a fost preot la Șiclău, socrul său, fratele socrului și alți membri ai familiei Cervencovici au funcționat la Nădlac în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea. Cei doi gineri ai săi, Ioan Căpitan și Ioan Leucuția, au fost și ei preoți, iar nepotul, Mihai Leucuția, a ajuns protopop de Șiria. De asemenea, un alt nepot, Emilian Căpitan, a îmbrățișat și el funcția de slujitor al Sfântului Altar.

Copiii săi ajunși la maturitate au ocupat funcții importante la acea vreme. **Mihai** a fost jude regesc la tribunalul din Szeged. **Teodor** s-a născut la 28 februarie 1846. Vorbea limbile română, maghiară, germană, sârbă. A absolvit 8 clase la gimnaziul din Szarvas, cu calificativul „bun”. Urmează ulterior Institutul Teologic la Arad în anii 1867/1868, 1868/1869, 1869/1870, pe care îl absolvă cu calificativul „bun”³⁵. A fost hirotonit ca diacon la data de 10/22 martie 1885, iar în 16/28 martie 1885 a fost numit preot pentru parohia Bichiș. **George**, născut la 27 martie 1848, a devenit avocat „din legile comune și cambiale” la Nădlac. **Alexandru** cunoștea limbile română și maghiară. A urmat 7 clase la Szarvas. A îmbrățișat cariera didactică și mai apoi pe cea preoțească, fiind inițial învățător în Timișești. În 19/31 decembrie 1897, Alexandru este hirotonit diacon, iar la 1 ianuarie 1898, este hirotonit preot și este numit administrator la Țigănești și Cueșd. George Șerban a mai avut copii pe: **Avacum**, decedat la 17 iulie 1837; **Elena**, decedată la 5 ianuarie 1838, **Vichentie**, decedat la 31 mai 1853,

³⁴ Ioan cavaler de Pușcariu, *op. cit.*, pp. 65, 349.

³⁵ *Ibidem*, p. 704.

Mihail, care se stinge la vârsta de 3 ani, la 5 februarie 1856. Fiica preotului George Șerban, **Lenca (Elena)**, s-a căsătorit la vârsta de 22 de ani, cu Ioan Lucuția de 25 de ani, absolvent de teologie, originar din Sibiu. Căsătoria a avut loc în anul 1872. Fiul lor, Mihai a ajuns protopop al Șiriei și a participat în calitate de deputat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. **Alexandra**, născută la 9 iulie 1861, s-a căsătorit cu viitorul preot Ioan Căpitan. În anul 1892, acesta nu avea nicio ocupație, însă din anul 1898, documentele îl pomenesc ca fiind preot în Cladova³⁶. Preotul Emil Căpitan, fiul lui Ioan Căpitan și al Alexandrei Șerban, născut la 5/17 noiembrie 1891, este menționat la parohia Galșa în anul 1931³⁷. Vorbea româna și maghiara. A urmat gimnaziul în Brașov, Institutul Teologic Arad în 1911/1912-1913/1914, absolvind cu calificativul „*distins*”. A fost hirotonit diacon la data de 5/18 august 1916 și preot în 10/23 august 1916. La începutul carierei, Ioan Căpitan este capelan temporar la Cutina (protopopiatul Belinț). Ioan Căpitan și Alexandra Șerban au mai avut o fiică, Iustina Aurelia, născută la data de 18/30 mai 1896.

George Șerban a absolvit Institutul Teologic din Arad în anul 1833/1834³⁸. A fost numit la Nădlac ca administrator parohial în iunie 1838, alături de socrul său, preotul Mihai Cervencovici, devenind paroh în anul 1869. A fost hirotonit preot de către episcopul Aradului Gherasim Raț (1835-1850) în anul 1838.

Mai mult de jumătate de secol, George Șerban și-a concentrat activitatea pentru „înaintarea și prosperarea națiunii și bisericii sale”³⁹. Cât timp a activat la Nădlac a fost și catihet, învățând generațiile tinere „tainele” credinței ortodoxe. În timpul păstoririi sale, George Șerban s-a implicat în diferite acțiuni care au condus la dezvoltarea vieții culturale și sociale: înființarea școlii a III-a „în suburbiul bujiacu”, construirea sălii de consultare pentru comitetul parohial, renovarea („restabilirea și edificarea”) sălii de învățământ de la școala superioară centrală; ordonarea fondurilor bisericești și școlare (redactarea documentelor); a avut inițiativa înființării fondului școlar, din care să se întrețină școala și învățătorii. Preotul George Șerban a fost un „adevărat și preademn fiu al națiunii și al bisericii sale ortodoxe”.

Bătrânul preot George Șerban trece la cele veșnice la data de 8/20 noiembrie 1895⁴⁰, la vârsta de 87 de ani „în slăbiciunea bătrânețelor”, fiind

³⁶ A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 3/1891-1893, f. 109; dosarul nr. 4/1932-1934, f. 157, 199.

³⁷ *Ibidem*, dosarul nr. 3/1928-1931, f. 623; A. A. O. R. Arad, Registru de hirotoniri.

³⁸ Teodor Botiș, *op. cit.*, p. 681.

³⁹ A. P. O. R. Nădlac, registrul nr. 54/1879-1894, f. 79; registrul nr. 55/1879-1894, f. 79-81.

⁴⁰ *Ibidem*, actul nr. 306.

înmormântat în „cimitirul De Din Sus” din Nădlac. Preotul care a oficiat slujba a fost Dimitrie Marcovici de la parohia ortodoxă din Șeitin. Averea rămasă⁴¹ în urma lui a constat din 5 porci (care valorau aproximativ 200 florini), 400 florini în bani, 7 cai și „mobile de casă”. Cel care s-a ocupat de succesiune a fost ginerele său, preotul Ioan Căpitan de la Cladova.

Mihai Lucuția – Protopop de Șiria. S-a născut în 19 august 1873, la Nădlac, fiul lui Ioan Lucuția și Elena Șerban. Fiica preotului George Șerban din Nădlac, Lenca (Elena), s-a căsătorit la vârsta de 22 de ani cu Ioan Lucuția de 25 de ani, absolvent de teologie, originar din Sibiu. Căsătoria a avut loc în anul 1872.

În ultimele două secole, mulți membri ai familiei din partea mamei s-au remarcat în viața culturală și politică a Transilvaniei și României, începând cu Moise Nicoară, continuând cu Teodor Șerban, Mihai Șerban, Emil Căpitan, Mihai Adrian Șerban și până la celebrul regizor de teatru și operă, Andrei Șerban.

De asemenea, a făcut parte dintr-o adevărată „dinastie” de slujitori ai Sfântului Altar. Tatăl său, Ioan Lucuția, a fost preot, iar alți membri ai familiei, precum străbunicul Teodor Șerban, bunicul George Șerban, unchiul Ioan Căpitan, verișorul Emil Căpitan⁴², care s-a remarcat ca un adevărat preot-cărturar, au îmbrățișat aceeași meserie, pe parcursul a peste două veacuri.

A urmat școala (6 clase) la Beiuș și Szarvas, apoi în Arad și H. M. Vasarhely. După 8 clase gimnaziale, a absolvit Institutul Teologic din Arad în anul școlar 1892/1893⁴³, cu calificativul „*bun*”. Mihai Lucuția cunoștea limbile română, maghiară și germană.

Imediat după absolvire, este numit învățător în localitatea Petroman din Eparhia Caransebeșului, unde funcționează în perioada 2 octombrie 1894 – 1 septembrie 1895⁴⁴, după care a fost numit cancelist la Consistoriul Eparhial Arad.

În aprilie 1895, de Sfintele Paști, Mihai Lucuția a fost hirotonit diacon pentru catedrala din Arad, iar la data de 6/18 august 1895, este

⁴¹ *Ibidem*, dosarul nr. 390-III-1895, f. 1.

⁴² Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2008, pp. 393-395.

⁴³ A. N. S. J. Arad, *fond Protopopiatul Ortodox Român Arad*, dosarul nr. 228/1902, f. 27; Teodor Botiș, *op. cit.*, p. 714.

⁴⁴ Cornel Clepea, *Participarea protopopilor ortodocși români din județul Arad la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, în „Marea Unire din 1918 ideal al tuturor românilor 1918-2003”, coord. Alexandru Roz, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2004, p. 110-111; Pavel Vesa, *Spiritualitate ortodoxă arădeană. Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Arad-Centru*, Arad, Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2015, p. 163.

hirotonit întru preot pentru parohia Arad-Gai de către episcopul Ioan Mețianu. La această parohie a funcționat până în 22 iulie 1902. În noiembrie 1902, documentele îl atestă ca preot în Senteș (astăzi în Ungaria)⁴⁵. În 12/25 martie 1905, ajunge protopop de Șiria, numit de către episcopul Ioan I. Papp și instalat de trimisul eparhial, Roman Ciorogariu, pe atunci director al Institutului Teologic din Arad. Această funcție o deține până în momentul pensionării, eveniment ce are loc la data de 1 octombrie 1931.

La data de 18/30 noiembrie 1895, este numit catihet pentru școala de meseriași din Arad și la școlile confesionale din cartierul Arad-Șega, însă respinge oferta, motivând „agendele încărcate” ale parohiei sale și distanța mare de la locuința sa până la cele două școli. Acceptă să catehizeze doar pe elevii care frecventează școala din Arad-Gai.

Mihai Lucuția a trecut la cele veșnice la data de 9 decembrie 1942 la Arad.

Urmaș al preotului George Șerban a fost preotul **Emilian Căpitan**, fiul preotului Ioan Căpitan și al Alexandrei Șerban, născut la 5/17 noiembrie 1891 și care, în 1931, este menționat în parohia Galșa⁴⁶.

Emilian Lucuția este numit de Consistoriul Diecezan prin decizia nr. 4961/1896 ca învățător suplinitor la Nădlac, la școala inferioară centrală (clasele I, II și III), din 12 octombrie 1896 până în aprilie 1897⁴⁷, în locul învățătorului Samson Lugojan, bolnav. Era „preparand absolut cu examen de calificatiune”, absolvent în anul 1893/1894 ca particular⁴⁸. Ca salariu primea suma de 30 florini pe lună, bani scăzuți din salariul învățătorului titular, având și locuință gratuită în incinta școlii. În aprilie, școala s-a închis din cauza „morbului lipicios” (fekete himlős). După eradicarea epidemiei, Emilian Lucuția nu se mai prezintă la școală, dar solicită salariul până la încheierea anului școlar. Comitetul parohial a primit numeroase reclamații împotriva acestui învățător. Părinții copiilor îl acuzau că bate elevii „cu orice-i venea în mână, peste degete, peste mâini de le băgau bieții în gură de durere, apoi îi silea după batere să scrie într-un picior timp uitat”⁴⁹. În anul școlar 1897/1898 Emilian Lucuția este numit învățător în Șimand.

⁴⁵ A. N. S. J. Arad, *fond Protopopiatul Ortodox Român Arad*, dosarul nr. 232/1902, f. 59.

⁴⁶ A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 3/1928-1931, f. 623.

⁴⁷ *Ibidem*, registrul nr. 56/1894-1898, f. 135; dosarul nr. 22/1891-1900, f. 131-132; A. N. S. J. Arad, *fond Episcopia Ortodoxă Română Arad, Grupa IV, Acte școlare*, dosarul nr. 285/1892, f. 3, 10; Idem, *fond Protopopiatul Ortodox Român Arad*, dosarul nr. 177/1896, f. 174, 199.

⁴⁸ T. Botiș, *op. cit.*, p. 479, A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 22/1891-1900, f. 108.

⁴⁹ A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 22/1891-1900, f. 131.

5. „Dinastia” Chicin – o familie de intelectuali.

Alături de preot, învățătorul făcea parte din elita intelectuală a satelor, deschizând mintea și inima copiilor către noi orizonturi. Învățătorul era cel care era perceput ca un dascăl ce formează noi generații prin educație, formând un tandem organic cu preotul, cel care îngrijește sufletul credincioșilor. Uneori, învățătorii și preoții proveneau din aceeași familie. La Nădlac au existat mai multe familii de intelectuali, adevărate elite locale sau zonale, printre care se numără și familia Chicin, a cărei reprezentanți au contribuit la creionarea minții și sufletului și la formarea a numeroase generații de tineri.

Mihai Chicin a fost învățător la Nădlac, începând cu anul școlar 1856/1857. S-a născut în 3 martie 1837. După școala elementară și examenul de „maturitate”, a urmat cursurile Institutului Pedagogic de la Arad, primind calificarea în învățământ în anul 1855/1856⁵⁰. În același an este numit ca învățător la școala centrală superioară, la clasele IV, V, VI, din Nădlac. Începând cu anul 1858, a îndeplinit și funcția de director școlar local⁵¹.

A fost căsătorit cu Maria Șandor din Nădlac și au avut zece copii, însă nu toți au ajuns la maturitate: Mihai (17.11.1862-†13.03.1865), Aurelian (09.10.1864-†01.12.1866), Nicolae (viitor preot, 17.10.1866-†24.11.1940), Dimitrie (13.11.1868-†03.09.1870, „s-au înecat în apă”), Iulian (viitor medic, 25.12.1870-†02.07.1938, Timișoara), Silvia (18.01.1874-†26.03.1874), Elena (n. 1862), Eva (1855-†14.11.1859); Iuliana (1860-†20.02.1860, a trăit doar 3 săptămâni), Ana (1859-†31.03.1874), Remus (n. 1875, viitor avocat). Soția învățătorului a trecut la cele veșnice în data de 1/13.06.1884.

De la data de 1 decembrie 1899, în conformitate cu regulamentul școlar, George Petrovici îl înlocuiește la catedră pe învățătorul Mihai Chicin în vederea „mersului bine a procesului de învățământ”⁵², cu un salariu de 25 florini pe lună în bani, pe lângă alte „naturale”. În cadrul ședinței festive de pensionare din data de 7 decembrie 1899, veteranul învățător Mihai Chicin primește „mulțumită protocolară” în scris ca recunoștință pentru îndelungata sa activitate didactică timp de 43 de ani și pentru faptul că a avut o conviețuire armonioasă cu credincioșii ortodocși din Nădlac⁵³. „Timp de 40 ani a fost răspânditorul luminii acestei comune bisericești”.

⁵⁰ T. Botiș, *op. cit.*, p. 447.

⁵¹ A. N. S. J. Arad, *fond Protopopiatul Ortodox Român Arad*, dosarul nr. 23/1857-1858, f. 52.

⁵² A. P. O. R. Nădlac, registrul nr. 58/1899-1901, f. 18; dosarul nr. 22/1891-1900, f. 213.

⁵³ *Ibidem*, registrul nr. 58/1899-1901, f. 13.

Învățătorul Mihai Chicin trece la cele veșnice în 17/30 ianuarie 1911, la vârsta de 74 de ani, fiind bolnav de „morb de inimă”. A fost înmormântat de către preotul Vichentie Marcovici. La moartea învățătorului, din partea comitetului parohial se trimite familiei condoleanțe „prin estras protocolar”, Biserica oferind suma de 25 coroane „în lista ce circulă pentru cununa eternă pe mormântul defunctului”⁵⁴.

Preotul Nicolae Chicin (1892-1939)⁵⁵ a slujit între anii 1891-1939. S-a născut la data de 17 octombrie 1866 la Nădlac. Tatăl său a fost învățătorul Mihai Chicin, iar mama, Maria Șandor. Cunoștea limba română și maghiară. După terminarea școlii elementare și secundare și după „examenul de maturitate” de la Szarvas în 1884/1885, Nicolae Chicin a studiat teologia la Arad, la Institutul Teologic, pe care l-a absolvit în anul 1888 cu examen „lăudabil”⁵⁶.

S-a căsătorit la vârsta de 23 de ani, la data de 5/17 noiembrie 1889, cu Emilia Caba, în vârstă de 20 de ani, fiica unuia dintre cei mai de seamă gospodari din localitate, nași fiind notarul comunal Ioan Rusu și avocatul George Chicin. La slujba cununiei au slujit preotul nădlăcan Vichentie Marcovici și ieromonahul Augustin Hamsea, trimis din partea Episcopiei Aradului⁵⁷. Descendenții săi au fost: Nicolae Mihail George († 19/31 august 1892 la vârsta de doar 2 luni), Emilia (născută în 4/16 iunie 1893 – † 4 decembrie 1976), Irina (23 aprilie/5 mai 1895 – † 25 decembrie 1895), George Sabin (născut în 20 aprilie/2 mai 1896), Valeriu (născut la 8/20 iulie 1897), Letiția Felicia (născută în 17 februarie/1 martie 1899). George Sabin a urmat cursurile Institutului Teologic și concomitent cursurile Institutului Pedagogic din Arad, absolvind în anul 1917/1918, susținând în 1919 examenul de calificare preotească de clasa I, dar niciodată nu a activat ca preot, rămânând „econom”⁵⁸.

Începând cu anul 1888/1889, Nicolae Chicin a ocupat catedra de muzică vocală și instrumentală la Preparandie⁵⁹, predând totodată și limba română și geografia la cursul pregătitor. Această funcție o va exercita până în anul 1891/1892, când a fost numit preot la Nădlac. La data de 25 martie

⁵⁴ *Ibidem*, registrul nr. 59/1909-1914, f. 102.

⁵⁵ *Ibidem*, dosarul nr. 4/1932-1934, f. 371; P. Țiucra, Pribeagul, *op. cit.*, p. 383; P. Vesa, *Episcopia Aradului...*, p. 642.

⁵⁶ T. Botiș, *op. cit.*, p. 712.

⁵⁷ A. N. S. J. Arad, Colecția Registrelor de stare civilă, Oficiul Parohial Ortodox Român Nădlac, nr. 68/1887-1909, cununați.

⁵⁸ A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 4/1932-1934, f. 446-447.

⁵⁹ *Ibidem*, dosarul nr. 18/1919, f. 203; dosarul nr. 1/1920-1923, f. 307; T. Botiș, *op. cit.*, p. 366.

1892, este hirotonit diacon, iar în 17 octombrie 1892, este hirotonit preot-capelan de către episcopul Ioan Mețianu.

La 8/20 noiembrie 1892, s-a „introdus în funcție” capelanul Nicolae Chicin, pe lângă „veteranul” preot George Șerban. Sfânta Liturghie a fost oficiată de Nicolae Chicin și Traian Putici, protopopul Timișorii, trimis al Episcopiei Aradului și Dimitrie Barbu, preot în Pecica, delegat al protopopului Aradului.

Începând cu data de 16/29 ianuarie 1904, Nicolae Chicin preia funcția de conducător al sinodului parohial de la preotul Vichentie Marcovici, „din cauza vârstei înaintate” a acestuia⁶⁰, iar din anul 1909, preia și funcția de conducător al oficiului parohial.

Nicolae Chicin este trecut în pensie conform deciziei nr. 1836/1938 de Consiliul Eparhial și nr. 380/1938 a Oficiului Protopopesc, ambele cu data de 1 aprilie 1938, „pentru limită de vârstă”⁶¹. În ședința din 17 iulie 1938 a consiliului parohial se decide să se realizeze o fotografie a consilierilor parohiali împreună cu preotul, să i se cumpere un cadou din partea Bisericii, precum și „să i se exprime recunoștință nu numai prin proces verbal, ... ci și prin alte semne mai vădite”⁶², pentru activitatea depusă timp de peste 50 de ani la Nădlac.

În timpul păstoririi lui Nicolae Chicin s-a pictat interiorul bisericii ortodoxe române din Nădlac. Drept dovadă rămâne chipul preotului imprimat printre personajele zugrăvite în scena *Batjocorirea lui Iisus*, frescă aflată pe peretele nordic în naos.

Preotul Nicolae Chicin trece la cele veșnice în 24 noiembrie 1940⁶³, fiind înmormântat în cimitirul din Bujac, pe locul cumpărat de fratele său, doctorul Iuliu Chicin, care a decedat între timp și a fost înmormântat la Timișoara, în cimitirul din Calea Șagului.

Preotul Nicolae Mărginean (1913-1943)⁶⁴ a păstorit turma credincioșilor ortodocși români de la Nădlac timp de 30 de ani, între anii 1913-1943. Pe perioada păstoririi sale, a locuit la casa nr. 1551⁶⁵.

S-a născut la Nădlac, în data de 2/14 decembrie 1887. După școala de 8 ani și „examenul de maturitate” de la Nădlac și Szeged, în 11/24 august

⁶⁰ *Ibidem*, dosarul nr. 7/1904-1906, f. 7.

⁶¹ *Ibidem*, f. 585.

⁶² *Ibidem*, registrul nr. 60/1915-1943, f. 139.

⁶³ A. A. O. R. Arad, dosarul nr. 586-III-1936, f. 14; A. P. O. R. Nădlac, registrul nr. 60/1915-1943, f. 163.

⁶⁴ A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 4/1932-1934, f. 371; P. Țiucra, Pribeagul, *op. cit.*, p. 383; P. Vesa, *Episcopia Aradului...*, p. 642.

⁶⁵ A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 5/1935-1940, f. 588.

1908⁶⁶, Nicolae Mărginean depune o cerere de acceptare la cursurile Institutului Teologic, care este aprobată. A absolvit în anul 1910/1911 cu calificativ „suficient”. Este hirotonit diacon la 9/22 martie 1913 și preot în 11/24 aprilie 1913 pentru parohia vacantă Nădlac. Nicolae Mărginean s-a căsătorit cu Emilia Chicin, fiica preotului Nicolae Chicin și au avut o fată⁶⁷.

A fost numit la Nădlac la parohia rămasă vacantă în urma decesului preotului Vichentie Marcovici.

Între preoții din Nădlac au existat permanent divergențe, unele mai serioase, altele superficiale. Tradiția orală locală susține că preoții Nicolae Chicin și Nicolae Mărginean (socru și ginere) comunicau doar prin intermediul unor bilețele, inclusiv atunci când slujeau simultan la altar⁶⁸.

Modele de slujire a lui Dumnezeu, preoții și-au dedicat viața, sufletul și activitatea comunității credincioșilor nădlăcani, reprezentând cu vrednicie exemple de viață spirituală demne de urmat, deschși către credincioși, deoarece preotul în sine reprezintă darul lui Dumnezeu pentru oameni și cel care îl aduce pe Dumnezeu oamenilor.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare inedite

Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Arad

Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, *Fond Oficiul Parohial Ortodox Român*.

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad:

- *Colecția Registrelor de stare civilă:*
 - Oficiul Parohial Ortodox Român Nădlac;
 - Oficiul Parohial Ortodox Român Șiclău;
- *fond Protopopiatul Ortodox Român Arad;*
- *fond Episcopia Ortodoxă Română Arad, documentele provenite de la delegația congresuală română pentru separarea averilor bisericii ortodoxe române de cele ale bisericii ortodoxe sârbești;*
- *fond Episcopia Ortodoxă Română Arad, grupa IV, Acte școlare;*

⁶⁶ *Ibidem*, dosarul nr. 24/1907-1910, f. 49, T. Botiș, *op. cit.*, p. 723.

⁶⁷ A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 2/1924-1927, f. 13.

⁶⁸ *Ibidem*, dosarul nr. 3/1928-1931, f. 445.

Studii și lucrări de specialitate

Botiș, Teodor, *Istoria Școlii Normale și a Institutului Teologic Ortodox Român din Arad*, Arad, Editura Consistoriului, 1922.

Cazan, Ileana, *Imaginar și simbol în heraldica medievală*, București, Editura Silex, 1996.

Clepea, Cornel, *Participarea protopopilor ortodocși români din județul Arad la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, în „Marea Unire din 1918 ideal al tuturor românilor 1918-2003”, coord. Alexandru Roz, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2004.

Constantinescu, Radu, Suciu, I. D., *Documente privitoare la Istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1980.

Mărturii privind lupta românilor din părțile Aradului pentru păstrarea ființei naționale prin educație și cultură (1784-1918). Documente referitoare la Episcopia Ortodoxă a Aradului, Arad, 1986.

Popeangă, Vasile, *Activități și instituții culturale în Eparhia Aradului*, în „Episcopia Aradului. Istorie. Viață culturală. Monumente de artă”, Arad, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului, 1989.

Idem, *Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea. 1821-1867*, Arad, 1979.

Pușcariu, Ioan cavalier de, *Date istorice privitoare la familiile nobiliare române*, ed. IV, Cluj-Napoca, Editura Societății culturale Pro Maramureș „Dragoș Vodă”, 2006.

Țiucra, Pribeagul, Petre, *Pietre rămase. Contribuție la Monografia județului Arad*, București, Imprimeria Căilor Ferate Române, 1936.

Vesa, Pavel, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2008.

Idem, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006.

Idem, *Spiritualitate ortodoxă arădeană. Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Arad-Centru*, Arad, Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2015.

Familia notarului martir din Ciuci (Vârfurile) Gheorghe Ionescu

The Family of the Martir Notary Gheorghe Ionescu from Ciuci (Vârfurile)

Horia TRUȚĂ

Profesor, Galeriile Turnul de Apă Arad

Abstract

Descendant of an illustrious family of Romanian intellectuals from Semlac, Gheorghe Ionescu was the typical representative of the generation of patriots who bravely promoted the national interest of the people. His reputation came both due to his professional skills and to the activity of two of his daughters: Melania and Lucreția, important messengers of the Romanian spirituality in the Austro-Hungarian Empire at the beginning of the 20th century. His life was brutally interrupted by a bullet in Mezotur (Hungary) as a result of the bloody events endorsed by the Hungarian government Bela Kun. His name is inscribed on the Cross of the Arad Martyrs (1936).

Keywords: *revolution, martyr, notary, family, aspirations, Union.*

Gheorghe Ionescu (1852-1919) aparține unei generații de români crescută în societatea austro-ungară din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și anii premergători Primului Război Mondial. O lume plină de contradicții, în care tradițiile poartă germenii unor aspirații mondene, într-o societate în care se afirmă din ce în ce mai mult elita românească care privește și spre o altfel de viață, fără a uita însă interesul național.

În această atmosferă s-au născut cei doi băieți ai lui Nicolae Ionescu, preot cu studii teologice la Arad, Berlin și Budapesta, slujitor al bisericii din Semlac timp de 27 ani (1844-1871). Amândoi, Lazăr și Gheorghe au beneficiat de o educație atentă, tradițională pentru o familie formată dintr-un lung șir de intelectuali români: preoți, învățători, juriști, funcționari ai statului, ale cărei rădăcini se întind până spre mijlocul secolului al XVIII-lea. Astfel, în necrologul¹ prezentat de Ioan Russu² în Biserica Ortodoxă din

¹ Documentul se află în posesia noastră.

² Ioan Russu (1816-1891), cumnatul lui Petru Ionescu, absolvent al Institutului Teologic Ortodox Român din Arad (1838), capelan la Nădlac (1839), catehet la Preparandie (1850),

Semlac la înmormântarea cumnatului său Petru Ionescu³ acesta amintește faptul că prin 1750, văduva Ioanescu din Ardeal însoțită de fiul său Simion, s-a căsătorit cu un oarecare Grozian, om cu stare din Semic, care la susținut pe orfan la școală, încurajându-l să învețe pentru a deveni preot în sat, deschizând astfel șirul unor descendenți de vază din părțile Aradului. Printre aceștia se află: omul politic Dimitrie Ionescu⁴, funcționarul guvernamental Pavel Ionescu⁵, avocatul Lazăr Ionescu⁶, jurasorul cercual Teodor Ionescu⁷, învățătorii Petru Ionescu în Curtici, Ioan Ionescu în Măderat și alții.

preot paroh în Arad (1860), profesor, din a doua generație de cadre didactice ale instituției preparandiale alături de Dimitrie Constantini (1817-1845), Alexandru Gavra (1821-1876) și Atanasie Șandor (1843-1879), care s-au situat în fruntea luptei pentru numirea în Arad a unui episcop român. A fost primul director al Institutului Teologic-Pedagogic Diecezan (1876), pe care l-a condus până la pensionare (1882). A scris *Istoria Eparhiei Aradului*, tipărită în publicația „Biserica și Școala” în 1883.

³ Petru Ionescu (1807-1861), fiul preotului Teodor Ionescu, absolvent al Institutului Teologic din Arad (1834), capelan la Nădlac, profesor în Arad, preot în Semic alături de tată și fratele său Nicolae. Împreună, au întocmit în 1856, un raport către Episcopie, despre trecerea la *uniți* a unui important număr de semlecani. Se amintește că în parohiile lor au mai rămas 311 case cu 1481 suflete (Gh. Ciuhandu, *Propaganda catolică maghiară de la Macău, în coasta diezei ortodoxe a Aradului (1815-1864)*, Arad, 1926, p. 42). Toți trei au fost înscrși pe *lista bunilor naționaliști* care au cumpărat cartea *Antropologia* tipărită la Buda, un document românesc din 1830 al bănățeanului Pavel Vasici Ungurean. Pentru activitatea sa a fost distins de episcopul Procopiu Ivașcovici cu Brăul Roșu și titlul de Asesor consistorial. Căsătorit cu Iulia Caracioni din Pecica (1831), au avut împreună nouă copii (2 băieți și 7 fete).

⁴ Dimitrie Ionescu, fiul preotului Teodor Ionescu din Semic, cancelist la Pretura din Arad, profesor la Preparandie (1833-1842), Consilier de Școale și Inspector al școlilor greco-neune din districtul orădean sub jurisdicția căruia se afla și Aradul. A fost Deputat de Pecica în Parlamentul de la Budapesta, (1865), alături de I. Popovici Desseanu (Radna), Sigismund Borlea (Hălmagiu) și Comite al Zărandului.

⁵ Pavel Ionescu, fiul lui Dimitrie Ionescu, Inspector General în Ministerul Comunicațiilor din Budapesta.

⁶ Lazăr Ionescu (1832-1892), fiul preotului Petru Ionescu din Semic, avocat, om politic care, alături de Vincențiu Babeș, Alexandru Mocioni, I. Popovici Desseanu, face parte din generația anteluptătorilor români naționali. Membru fondator al Partidului Național Român din Banat (1869), care a adoptat Programul luptei naționale a românilor din Banat, Crișana și Maramureș, este semnatar al Apelului pentru înființarea unui Teatru Național Român. În 1869, a fost ales Deputat în Parlamentul de la Budapesta, iar în 1872 a făcut parte din Comitetul general al Partidului Național Român, în vederea organizării alegerilor (V. Popeangă, *Activități și instituții culturale în Eparhia Aradului*, în „Episcopia Aradului, viața culturală, monumente de artă”, Arad, 1989, p. 218).

⁷ Teodor Ionescu, fiul preotului Petru Ionescu din Semic, jurasor cercual, al comitatului Arad, pentru Boros-Sebeș.

Lazăr⁸, fratele său mai mare, cu studii preparandiale în Arad (1878), a rămas învățător definitiv la Semlac în timp ce mai tânărul Gheorghe, absolvent al unor temeinice studii juridice, dar fără atestat de avocat, s-a stabilit după căsătorie în casa socrilor din Hălmagiu. Soția Rusalina (Rozalia) Costina (1885-1926) era fiica unor vechi nobili din Zărand oameni gospodari cu proprietăți funciare. Erau crescători de vite pe care le vindeau la târgurile din Baia de Criș sau Brad, bucurându-se și de câteva privilegii regale (regal-jogok) ca: *dreptul de a încasa vămi la poduri, de a vinde sare și altele*, întinse de la Șoimuș (județul Hunedoara) până la Șiria. Una din surori, Ecaterina, mai vârstnică cu 20 de ani, era măritată cu Petru Birta, teolog de Viena și protopop greco-catolic în Hălmagiu și care a făcut parte din soborul de preoți la înmormântarea lui Avram Iancu. Dintre frați, mai cunoscut era Gheorghe Costina, preot-paroh ortodox la Iosășel (Gurahonț), ceilalți: Dimitrie (Mita), Ștefan (Șteva), Ioan, fiind gospodari prin apropiere.

În anul 1897, Gheorghe Ionescu, împreună cu întreaga familie, s-a mutat de la Hălmagiu, la Ciuci⁹ (din 1926, comuna Vârfurile), vechi voievodat românesc încorporat în domeniul Șiriei, unde după unele insistențe, dar *cu entuziasm popular*, a fost ales, notar cercual. Era cunoscut ca un om sănătos, jovial, capabil, harnic, autoritar, slobod la gură, respectat de cetățeni, bine informat, care citea presa și literatura vremii cu multă pasiune. Alegerea lui pe această funcție, care se obținea foarte greu, s-a datorat în mare măsură soției prim-pretorului, bună prietenă cu Rusalina (Costina) Ionescu și care prin soțul ei a solicitat prefectului validarea alegerilor. Mijlocirea era necesară, mai ales pentru un român, deoarece notarul cercual, era un personaj important în administrație, finanțe și justiție. Pe lângă treburile administrative și politice, notarul încasa impozitele către stat (organ al Ministerului de Finanțe) și comună, fiind și întâiul for de judecată¹⁰.

⁸ Lazăr Ionescu, fiul preotului Nicolae Ionescu, absolvent al Preparandiei arădene (1876), învățător în Semlac. (Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad, *Fond Protopopiatul Arad*, dosarul nr. 16/1878, fila 237). Căsătorit cu Maria Precupaș din Nădlac, au avut cinci copii. Împreună cu D. Ganea, a condus în Semlac o societate literară activă, punând la dispoziția cititorilor opt ziare românești (V. Popeangă, *Aradul centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)*, Arad, p. 99.

⁹ Localitatea era cunoscută și prin vechea carieră de piatră, cu condiții rudimentare de lucru și numeroase accidente. Actuala biserică din zid, cu hramul *Sfinții Arhangheli* fost construită în 1889.

¹⁰ Lucreția Barbul, *De la România Mare la România ciuntită*, în „Magazin istoric”, ianuarie 2004, p. 8.

Notarul Gheorghe Ionescu din Vârfurile

Teritoriul notariatului din Ciuci fiind întins pe șapte localități, în subordinea notarului funcționau mai mulți angajați, cauzele juridice fiind cele mai numeroase. Trebuia multă răbdare și tact în acțiunile de mediere și împăcare ale părților, renunțându-se astfel la justiția statală. De asemenea, notarul încheia contractele de vânzare-cumpărare, moștenire și era ofițer al stării civile.

În scurt timp, Gheorghe Ionescu a devenit o personalitate binecunoscută în zonă, mai ales prin faptul că deși se găsea în slujba statului, el întreținea în mod indirect, legături cu cercurile politice românești. Atmosfera naționalistă era întreținută și în familie prin cultul pentru valorile României, promovate mai ales de asociațiile culturale și biserică. La evenimente se cânta *Deșteaptă-te române* și se așezau coroane de flori, cu panglică din tricolorul românesc la mormântul lui Avram Iancu din Țebea.

Lucreția (Ionescu) Barbul (Paris, 1962)

Faima notarului o răspândeau și cele două fiice mai mari Melania și Lucreția (Xenia)¹¹, ale căror apariții fermecătoare la întrunirile naționaliste stimulau avântul tineretului, cu deosebire a celui oțelit organizat în jurul ziarului *Tribuna*, în frunte cu Octavian Goga.

Cu scopul de a învăța germana, după terminarea claselor primare, fetele notarului Ionescu au urmat Kloster-ul maicilor *Notre Dame* din Timișoara (opt clase de liceu), instituție cu sediul în Munchen, susținută de călugărițe nemțoaice. Nu a fost neglijată nici *Școala din Sibiu*, unde dominau cursurile de țesut, cusături românești și menaj. Prin această ultimă activitate, condusă de Partenie Cosma și subvenționată de Banca *Albina*, se pregătea mâncarea pentru masa gratuită a studenților români și a săracilor¹².

Melania Ionescu, dotată cu frumusețe remarcabilă, fire visătoare, cultă, pasionată de cărți, publica poezii în *Tribuna*, fiind frecvent remarcată și chiar ovaționată de elita românească din Imperiu la Balurile Societății *Petru Maior* din Budapesta, la cele Timișoara, Arad, Sibiu unde mergea însoțită de tatăl său. În perioada respectivă, în capitala Ungariei erau mulți români, mai ales tineret universitar. Duminica se întâlneau în capela ortodoxă română a Fundației Emanoil Gojdu (Kiray utca), unde preotul

¹¹ Soții Gheorghe și Rusalina Ionescu, au avut șase copii: patru fete și doi băieți, mai cunoscuți fiind: Melania, Valeriu, Lucreția (Xenia) și Mărioara.

¹² Lucreția Barbul, *De la România Mare la România ciuntită*, în „Magazin istoric”, ianuarie 2004, p. 8.

Bogoevici, la sfârșitul slujbei, conform unui vechi obicei românesc le oferea celor prezenți, câte un păhărel cu țuică¹³.

La Arad, balurile anuale românilor echivalau cu o sărbătoare națională, fiind locul de întâlnire al familiilor fruntașe din Ardeal, unde bărbații discutau politică, iar tineretul făcea cunoștințe. La balul din 1909, prin scurtul spectacol artistic, s-a marcat împlinirea a două decenii de la moartea lui Mihai Eminescu (1889). Astfel, Marilena Bocu a recitat versurile *Luceafărului* iar Lucreția Ionescu poezia *Doina*. În replică, tânărul avocat Iustin Marșieu, a comentat cu malițiozitate, că în urma acestui spectacol notarul Ionescu din Vârfurile *va avea de suferit*, ceea ce nu s-a întâmplat. Tot la Arad, în 3 martie 1910, s-a organizat primul bal al românilor din Transilvania, cu toți participanții îmbrăcați în costume naționale (populare românești). Beneficiile obținute au fost donate *Școlii Civile Confesionale de Fete*, instituție înființată de *Reuniunea Femeilor Române* din Arad, a cărei președintă era Letiția Oncu.

În anul 1909, Melania Ionescu a fost invitată de prietena ei Marilina Bocu¹⁴, la Sinaia, unde în zilele de 10-13 iulie, Suveranii României, Regele Carol I și Regina Elisabeta primeau vizita Altețelor Francisc Ferdinand și Arhiducesa Sofia, moștenitorii tronului Austro-Ungar. Cu acest prilej au fost organizate serbări impresionante, cu dansuri populare unde au intrat în horă înalții oaspeți și copiii, toți îmbrăcați în costume naționale. Melania Ionescu, înveșmântată, de asemenea, în ținută populară românească din Transilvania, în timp ce privea fascinată spectacolul, nu a observat apropierea Principelui Moștenitor Francisc Ferdinand, care i s-a adresat în nemțește, rostindu-i cuvinte de laudă la adresa costumului și frumuseții ei. Melania i-a răspuns în aceeași limbă, adăugând că ea este de fapt supusa Alteței Sale, fiind româncă din Transilvania, popor iubit de Alteța Sa. Cu surâsul pe buze, viitorul suveran și-a exprimat apoi satisfacția în maghiară, apreciind frumusețea poporului român.

Scurtul dialog a făcut vâlvă, în rândul ziariștilor și a întregii asistențe, Melania, fiind prezentată Reginei Elisabeta care a apreciat evenimentul cu vorbele: *Fericită țară unde fetele sunt așa frumoase*. Întreaga presă din Ungaria și România a comentat elogios întâmplarea¹⁵,

¹³ Lucreția Barbul, *De la România Mare la România Ciuntită*, în „Magazin istoric”, februarie 2004, p. 55.

¹⁴ Soția lui Sever Bocu (1874 -1951), ziarist, om politic, fiica lui M. Manolescu, primarul orașului Sinaia.

¹⁵ Vizita prințului moștenitor Francisc Ferdinand la Sinaia, a fost urmărită cu mare interes de presa timpului. Corespondențe speciale de la fața locului, declarații comentarii chiar și note de senzațional cu iz comercial (Revista *Magazin Istoric*, februarie 2004, p. 56).

ziarul *Neamul Românesc*, scriind între altele: *Domnișoara Melania Ionescu vorbește cu alteța sa în limba tuturor osândelor*. Gazetele din Ungaria au scris chiar și articole de fond acide în al căror conținut se simțea ura împotriva principelui moștenitor al tronului imperial. *Când se va găsi o fată din Ungaria, care va putea spune: „știu alteță că iubiți poporul maghiar?”*, se întreba retoric *Aradi Kozlony*.

Atenția tandră acordată de arhiduce frumoasei ardelence la Sinaia, făcea să se întrevadă, că fiica notarului din Ciuci putea să devină o utilă și influentă ambasadoare a românilor ardeleni pe lângă Curtea din Viena. Acesta a fost și sâmburele de adevăr al cărții de istorie romanțată, intitulată: *Îndrăgostirea unui Habsburg de o frumoasă româncă din Ardeal*, scrisă de Rusu Abrudeanu în anul 1925 și publicată la editura Cartea Românească din București¹⁶.

Cert este că, între celelalte evenimente politice, a fost mediatizată suficient și această întâmplare, Melania Ionescu, fiind obiectul simpatiei generale la Sinaia. La scurt timp, Regina Elisabeta, i-a dăruit în cadrul unei audiențe o fotografie – portret, cu dedicație. Acasă, la Ciuci, Gheorghe Ionescu, a primit numeroase scrisori de felicitare de la diferiți oameni politici, iar din partea familiei arhiducelui, fotografiile lor, Melania trimițându-le drept răspuns, o față de masă brodată de ea personal de ea.

Peste doi ani, Melania Ionescu s-a îmbolnăvit de meningită și după opt zile de suferință, la 6 octombrie 1911, a murit.

În primăvara anului 1910, la vârsta de 19 ani, în timpul unei deplasări la Budapesta, pentru a face un tratament la dinți, Lucreția¹⁷, a intrat la Biblioteca Universitară, pentru a înapoia câteva cărți împrumutate de sora ei, unde l-a întâlnit întâmplător pe tânărul Eugen Barbul (1875-1950)¹⁸, funcționar superior al instituției. Vizita a fost întoarsă la Vârfurile în casa familiei Ionescu, unde s-a făcut planul unei excursii la Moneasa pentru sâmbăta următoare. În stațiune, după un program de băi, restaurant, dans cu țigani lăutari unguri, țigări de foi veritabile (havane), unele în eprubete de sticlă, s-a făcut cererea în căsătorie. Cele trei săptămâni ale voiajului de nuntă din octombrie 1910 au fost petrecute la Viena, la Hotel

¹⁶ T. Mager, *Contribuții la istoria Unirii, 1918 – 1919, volumul IV*, Arad, p. 85.

¹⁷ Născută la 13 ianuarie 1891, în Hălmgau, Lucreția Ionescu a fost cel de al treilea din cei șase copii ai lui Gheorghe și Rusalina Ionescu.

¹⁸ Pavel Eugen Barbul (n. 1875, Lipău – Satu Mare, d. București, 1950), fiul lui Augustin Barbul și al Wilhelminei Rolbusersky, licențiat în litere și filosofie, la Academia Teologică din Budapesta, profesor secundar (Budapesta 1900-1902), prim bibliotecar la Biblioteca Universitară din Budapesta (1901-1919).

Sacher, locul preferat al lui N. Szemere de Huba¹⁹, și au cuprins spectacole de teatru și operă, demonstrații aeronautice, plimbări cu trăsura, vizite. De asemenea, tânăra pereche a fost la cursele de cai unde Szemere avea o lojă, alături de marii bogătași ai Vienei, ochii tuturor fiind ațintiți asupra prințesei Elisabeta Windischgratz, fiica moștenitorului tronului, Rudolf, o tânără blondă, îmbrăcată într-un taior verde închis de catifea, cu egretă albă la pălărie.²⁰

Reveniți la Budapesta, Eugen și Lucreția Barbul au locuit pe strada Baross 11, într-un apartament luxos la etajul I al imobilului, de unde au întreținut legături strânse cu societatea românească, printre care se aflau: Lazăr Ionescu, Frații Mocioni, Partenie Cosma, magistrații George Plopul, Victor Pop, dr. Cosmuța și alții²¹.

În toamna anului 1918, după citirea de către deputatul român, în Parlamentul maghiar a Declarației de rupere a Transilvaniei de Ungaria, evenimentele s-au precipitat, la Budapesta instituindu-se haosul. În aceste condiții, Eugen Barbul a plecat la Sibiu să își ofere serviciile Consiliului Dirigent, iar Lucreția s-a întors la Ciuci. Nu a stat mult în casa părintească, deoarece și acolo, încă din noiembrie 1918, au fost semnalate grave tulburări, conflicte determinate pe de o parte de sătenii nemulțumiți de împărțeala prunelor rechiziționate pentru armată, iar pe de alta de trupele maghiare, care circulau pe Valea Crișului Alb, cu trenul blindat.

Pentru a stopa activitatea teroristă a acestuia în 14 februarie, membri ai Gărzii române din Hălmagiu au dezmembrat șine din calea ferată din Aciuța, aruncându-le în Crișul Alb. De asemenea, s-a hotărât distrugerea unui pod de fier din apropierea gării Ciuci (Vârfuri). Din neștiință, dinamita fiind așezată greșit, stricăciunile au fost minore, dar circulația a fost întreruptă temporar prin răsturnarea unui vagon plin cu pietriș. În 16 februarie, armata ungară sosită cu trenul blindat, după ce a ocupat gara, a intrat în comună, unde notarul Ionescu tocmai oficia o căsătorie. Deși oamenii au fugit repede, mirele George Crainic a fost grav rănit, iar soldații intrând în cancelarie, l-au somat pe notar să le predea toți banii casieriei²². Tot în acea perioadă, a fost prins în jurul gării, tânărul de 18 ani Crainic Pavel (Ionuțu Șarii) și aruncat în cazanul locomotivei, casa preotului Nicolae Baltă jefuită, iar Mărioara, fiica mai mică a lui Gheorghe Ionescu,

¹⁹ N. Szemere de Huba, mare bogătaş, om politic, pasionat de cursele de cai, l-a avut ca secretar particular pe Eugen Barbul.

²⁰ Lucreția Ionescu, *De la România Mare la România Ciuntită*, în revista „Magazin istoric”, februarie, 2004, p. 58.

²¹ *Ibidem*, în „Magazin istoric”, martie 2004, p. 25.

²² Traian Mager, *Contribuțiuni la istoria Unirii 1918-1919, IV*, Arad, pp. 84-85.

arestată pentru a fi transportată la Seghedin. A fost eliberată la intervenția generalului francez Vix, refugiindu-se la Budapesta.

În urma acestor evenimente, Gheorghe Ionescu a plecat la casa fiicei sale Lucreția din capitala Ungariei. Între timp, la 21 martie, s-a proclamat Republica Ungară a Sfaturilor, în care Bela Kun era comisar al poporului pentru Afacerile Externe, în fapt, el fiind recunoscut ca șef al statului. Decretând mobilizarea generală, noul guvern a declarat că Ungaria este în război cu toate statele vecine de la care are ceva de revendicat. La scurt timp, în noaptea de 15 spre 16 aprilie 1919, trupele ungare au atacat în forță nord-vestul Transilvaniei, dar riposta românilor a fost fermă, până la 1 mai, agresorul fiind respins dincolo de Tisa, în 3 august, primele escadroane de cavalerie românească pătrunzând în Budapesta.

La începutul lunii aprilie, întâlnindu-se cu doi săteni însoțiți de preotul Laurențiu Iuga din Leasa de la care a aflat că trupele maghiare au fost scoase din defileul Crișului Alb, Gheorghe Ionescu, ignorând pericolele la care se expunea, și-a propus să se strecoare împreună cu aceștia peste linia frontului pentru a se întoarce acasă, îndrăzneală care i-a fost fatală. Deoarece trenul nu a mers decât până la Curtici, la ieșirea din localitate, trăsură închiriată a fost confiscată de o patrulă. Părintele Iuga și cei doi săteni și-au continuat pe jos drumul ajungând cu bine la Arad și acasă, în timp ce Gheorghe Ionescu s-a întors spre Ketegyhaza (Ungaria), la unul din nepoți, preotul Ioan Ardelean, de unde a trimis și o carte poștală.

După ce a stat o vreme ascuns prin localitate, a fost recunoscut, arestat în gară ca spion român, deferit curții marțiale din Mezőtur (Ungaria) și condamnat la moarte. Sentința a fost dată în 24 aprilie 1919 de Francisc Munich²³ și executată public, prin împușcare în aceeași zi, condamnatul fiind obligat să își sape singur groapa, familia aflând despre această tragedie abia pe la mijlocul lunii august Prin grija ginerelui Eugen Barbul și a fiicei Lucreția, la intervenția lui Octavian Goga, la 1 septembrie 1919, corpul neînsuflețit îngropat fără cosciug și despuiat de haine, a fost exhumat și înmormântat cu cinstea cuvenită la 4 septembrie, în cimitirul Eternitatea.

Mormântul se află în grădina familiară H/II, pe partea dreaptă a vechii alei secundare din stânga (aleea românească), nr. 464/1919, din evidența Cimitirului. Cauza morții: violență prin împușcare în baza Sentinței Tribunalului de Război (AN Arad, fond Primăria Municipiului Arad, D. 94/1934, fila 11). Monumentul este alcătuit din două stele funerare, din marmură neagră, mormântul fiind limitat cu grilaj metalic. Pe placa din dreapta este incizat textul: *Gheorghe Ionescu / notar în comuna Ciuciu*

²³ Prim Ministru al Ungariei (1958-1961).

*(Vârfurile) / martir al întregirii neamului condamnat / la moarte de curtea
marțială ungurească / împușcat la 24 april 1919 / în orașul Mezotur pe
marginea/mormântului săpat de el însuși / mucenic al neamului / jertfa
răzbunării maghiare / posteritatea te va proslăvi ca pe un erou al biruinții
noastre / toate marile biruinți au sânge la/temelia lor de aceea martirii sunt
/ adevărații întemeietori de țară / Octavian Goga.*

Mormântul lui Gheorghe Ionescu din Cimitirul Eternitatea

În semn de pietate, primăria arădeană a numit o stradă din municipiu Martirul Gheorghe Ionescu²⁴ iar numele său a fost înscris pe *Crucea Martirilor Arădeni*, din Parcul arădean *Mihai Eminescu*.

În anul 1920, Lucreția, împreună cu întreaga familie s-a mutat la Cluj, unde soțul Eugen Barbul (1875-1950), la intervenția lui Vasile Goldiș, a fost numit director al Bibliotecii Universității *Regele Ferdinand I* din Cluj (1920-1935), fiind și deputat în Parlamentul României în trei legislaturi. Este autorul volumelor: *Dialectul român în Țara Oașului* (în limba maghiară, Budapesta, 1900), *Istoriografia română până la 1820* (în limba maghiară, Budapesta, 1912), *Biblioteca Universității Regele Ferdinand I din Cluj* (1935), *Costume românești din veacul al XVII-lea* (Cluj, 1935), *Mihai Viteazul. Chipuri și documente* (Craiova 1943). Pentru activitatea sa, a primit distincții ale statului român, francez, austriac și polonez²⁵. S-a sfârșit din viață în anul 1950, fiind înmormântat în Cimitirul Bellu din București.

²⁴ Strada Trefort utca, azi I. L. Caragiale.

²⁵ *Informația de duminică*, Satu Mare, 20 martie, 2005.

Învinuită de uneltire contra ordinii sociale, Lucreția (Ionescu) Barbul a fost arestată și anchetată la vârsta de 71 de ani, în perioada 1961-1962. În rechizitoriul anchetatorului penal se prezenta faptul că: *Barbul Lucreția, element provenit din clasele exploatare, a posedat un bloc de locuințe în București și o vilă la Predeal, ce i-au fost confiscate cu ocazia actului de naționalizare. Datorită originii sale și a traiului burghez pe care l-a avut în regimul burghezo-moșieresc, atât Barbul Lucreția cât și întreaga ei familie, nu vedeau cu ochi buni regimul nostru de democrație populară instaurat la 23 august 1944. Astfel, fiul ei cel mare Barbul Nicolae, care îndeplinea funcția de consilier economic al Legației României la Ankara, în anul 1946, a refuzat să se mai întoarcă în țară. Cel de al doilea fiu, Barbul Eugen a fugit din țară în 1949. Al treilea fiu, Barbul Gheorghe, care era curier diplomatic la Ministerul Afacerilor Externe, profitând de faptul că posedea pașaport, a plecat în 1947 în Cehoslovacia, iar de acolo a fugit în Occident. Primul se află acum în Italia, iar ceilalți doi, în Franța.*

În ce privește Barbul Lucreția, aceasta s-a înconjurat de diferite elemente dușmănoase, dintre care, cea mai apropiată prietenă a ei, era Maria Antonescu, soția cunoscutului criminal de război, cu care activase, în consiliul de patronaj înființat de Antonescu în 1942, când împreună, și în favoarea acestuia, au jefuit de mobilier, sediul Ambasadei sovietice din București.

Se mai preciza că: *învinuita, începând din 1955 până în 1959, scriindu-și memoriile, caracterizează ca și contra-revoluționară, revoluția comunistă din Ungaria (Guvernul Bela Kun din 1919 n.n.) și regimul comunist instaurat în România. Conform documentului citat, cele 249 de file au fost scrise cu intenția de a fi trimise clandestin fiilor săi, prin intermediul Martei Blat, care urma să plece din țară, dar au fost confiscate la timp²⁶.*

Prin intervenția fiilor ei, în anul 1962, a fost scoasă din închisoare, prin anularea condamnării, fiind ajutată să obțină un pașaport, grație traficului de persoane practicat atunci de guvernul român, de caz ocupându-se un om de afaceri din Londra. Suma convenită a fost de 6.000 dolari SUA, depuși sub formă de acreditiv la o bancă din Elveția, care elibera banii, în momentul trecerii graniței de către persoana în cauză²⁷. Deși avea o vârstă înaintată, ajunsă la Paris, a lucrat la Casa de Modă Hermes, confecționând fulare de mătase, devenite celebre. A murit în anul 1978, la vârsta de 87 ani,

²⁶ Gh. Neacșu, M. Ștefan, *Amintiri despre România Mare*, în „Magazin istoric”, ianuarie 2004, p. 5.

²⁷ *Magazin istoric*, februarie 2004, p. 58.

fiind îngropată în cavoul familiei din cimitirul Bagneux (suburbie pariziană), alături de fiii ei: Niculae, Eugen, Gheorghe și soțiile lor.

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad, *Fond Primăria Municipiului Arad*, 1934.

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad, *Fond Protopopiatul Arad*, dosarul nr. 16/1878.

Informația de duminică, Satu Mare, 2005.

Colecția Tribuna, Arad, 1909, 1910.

Barbul, Lucreția, *De la România Mare la România ciuntită*, în „Magazin istoric”, nr. 1-8, ianuarie-august 2004.

Ciuhandu, Gheorghe, *Propaganda catolică maghiară de la Macău, în coasta diecezei ortodoxe a Aradului (1815-1864)*, Arad, 1926.

Mager, Traian, *Contribuții la istoria Unirii 1918-1919, jurnal, Ținutul Hălmagiului. Cadru istoric, Vol. IV, Monografie*, Arad, [s.a.].

Neacșu, Gheorghe, Marian Ștefan, *Amintiri despre România Mare*, în „Magazin istoric”, ianuarie 2004.

Popeangă, Vasile, *Activități și instituții culturale în Eparhia Aradului*, în „Episcopia Aradului, viața culturală, monumente de artă”, Arad, 1989.

Idem, *Aradul centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)*, Timișoara, Editura Facla.

Vesa, Pavel, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006.

Eminescu, student la Viena

Eminescu, Student in Vienna

Hans DAMA
Viena

Abstract

The evolution of Mihai Eminescu's lyrical-philosophical creation is unimaginable, even inexplicable without the period of the Viennese studies. Eminescu enrolled on October 2, 1869 at the Faculty of Philosophy of the University of Vienna as an extraordinary auditor. In this capacity he had the right to attend courses, later to be recorded in an index lectionum. Eminescu's unquenchable thirst for science, however, determined him to attend the most diverse courses, so that he did not limit himself to philosophy, history and law, but also attending courses on finance, forensic medicine, chemistry, Romance linguistics, biology, etc.

Keywords: *student, courses, Mihai Eminescu, Vienna.*

Poetul ajunge în septembrie 1869 nu într-un oraș oarecare: Viena este în a doua jumătate a secolului al 19-lea, pe lângă Paris, cea de a doua capitală culturală a Europei.

Tânărul Eminescu avea 19 ani. Viena l-a întâmpinat cu o viață colorată și splendida Ringstrasse în devenire: opera (1869) și Votivkirche (1871) sunt terminate în timpul șederii sale aici. Parlamentul, Burgtheater-ul, primăria, noua universitate sunt proiectate sau deja în curs de construcție. La Viena Eminescu își întâlnește câțiva colegi de clasă de la gimnaziul de la Cernăuți, de asemenea cunoscuți din timpul șederii sale la Blaj și Sibiu: Teodor Nica, Ioan Bechnitz, Al. Chibici-Râvneanu, T.V. Stefanelli, Iancu Cocinschi, Samoil Isopescu, Petru Novleanu și nu în ultimul rând pe Ioan Slavici.

Acesta notează următoarele cu privire la Eminescu: „...la 1869, când a venit la Viena, Eminescu, deși nu împlinise încă vârsta de douăzeci de ani, era om nu numai cu multă știință de carte, ci totodată și sufletește matur și că în deosebi mie, care eram cu doi ani mai în vârstă, mi-a fost, în multe privințe,

bun îndrumător - ceea ce le-a mai fost de altminteri și altora dintre colegii lui români din Viena...”¹

Eminescu se înscrie la 2 octombrie 1869 la facultatea de filosofie a universității din Viena ca auditor extraordinar. În această calitate avea dreptul să participe la cursuri, care trebuiau apoi consemnate într-un index lectionum. Dar pentru că nu avea bacalaureatul, pierdea dreptul de a da examene. Astfel tânărul însetat de carte putea studia în voie, fără a da mare importanță laturii formale a studiului său. Conform matricolei se înscriesese doar trei semestre: primul semestru 1869/70, primul semestru 1871/72 și al doilea semestru 1872.

În semestrul de iarnă 1869/70 Eminescu a audiat doar cursuri de filosofie, ca de ex. Theodor Voigt: Introducere în filosofie cu metafizica lui Aristotel ca bază; Robert Zimmermann: Filosofie practică, Istoria filosofiei, 1. Curs; K. S. Barasch-Rappaport: Teoria filosofică a principiului și Introducere în filosofie.

În semestrul de iarnă 1871/72, după o întrerupere de un an, poetul a audiat cursuri de drept și filosofie la Heinrich Siegel: Istoria imperiului și a dreptului german; Rudolf Ihering: Instituțiile și istoria dreptului roman; Robert Zimmermann: Filosofie practică, Istoria filosofiei; Theodor Voigt: Pedagogie generală.

În ultimul semestru al șederii sale la Viena, în 1872, a audiat la Ludwig **Arndts**: Pandectele, 1. carte; la Theodor Voigt: Logică și la Robert Zimmermann: Istoria filosofiei, al 2-lea curs: Evul mediu și modernitatea până la Kant.

Poetul nu era ceea ce s-ar numi un auditor consecvent al cursurilor universitare, ci prefera lectura în liniștea cămăruței, în mijlocul munților de cărți. Și dacă se încumeta totuși să pășească în augustele aule universitare, privirea prin fereastră îi era reținută uneori de agitația din străzile strâmte din jurul vechii universități în actuala Bäckerstraße, respectiv în piața Ignaz-Seipel din primul cartier vienez:

Prin ferestre ulițernici
noi priveam pe madam Maier
și priveam cum mamzel Resi
și cu Seppi joacă ștaier.²

¹ Ioan Slavici, *Amintiri*, București, Editura Cultura Națională, 1924, p. 99.

² cf. George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Ed. a doua, București, 1982, p. 444.

Setea nepotolită de știință a lui Eminescu îl determina totuși să audieze cele mai diverse cursuri, astfel încât nu s-a limitat la filosofie, istorie și drept, ci a audiat și cursuri despre finanțe, medicină legală, chimie, lingvistică romanică, biologie ș.a.

La prof. Gatscher Eminescu a audiat, de ex., cursuri de medicină legală, ce tematizau cu precădere disecția cadavrelor, la prof. Brücke a audiat cursuri din domeniul anatomiei. Pe de altă parte participa și la experimentele chimice din laboratorul prof. Nicolae Teclu de la academia tehnică. Cu plăcere urmărea cursurile lui A. Mussaffias despre lingvistica romanică. Este în continuare cunoscut interesul său deosebit pentru fizică, mecanică și matematică și faptul că diferite notițe din aceste domenii umpleau manuscrisele sale.

Poetul nu-și făcea prin urmare o cultură unilaterală, ci era mai degrabă interesat să se informeze în cele mai diverse direcții. Cărțile necesare proveneau din biblioteca universității, biblioteca imperială, din librării, anticariate, pe care le asedia adesea, sau din bibliotecile particulare ale colegilor. Eminescu se putea dedica zile întregi unei lecturi, întins pe canapea sau plimbându-se prin cameră. Principala atenție era însă destinată literaturii. Eminescu citea mult, printre altele și multă literatură germană sau traduceri germane. Îi știa la perfecție pe clasicii germani.

La Viena poetul a găsit două societăți academice fondate de conaționali săi români: este vorba de SOCIETATEA LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ A STUDENȚILOR ROMÂNI DIN VIENA, fondată în 1864 și de SOCIETATEA LITERAR-SOCIALĂ ROMÂNIA creată în 1867.

La 20 octombrie 1869 Eminescu a intrat în ambele societăți. Datorită contribuțiilor sale constructive în cadrul dezbaterilor din aceste societăți, simpaticul tânăr a fost repede acceptat și se bucura de o autoritate crescândă. Eminescu a fost totodată și una din forțele care au realizat contopirea celor două societăți într-una singură: SOCIETATEA ACADEMICĂ SOCIAL-LITERARĂ ROMÂNIA JUNĂ.

În privința contopirii celor două societăți se mai făcuseră niște încercări zadarnice de conciliere. Din această pricină atunci când, odată cu propunerile lui Alecu Hurmuzaki și Aurel Mureșanu s-a cerut din nou o unire a celor două societăți într-una singură și activă sub denumirea ROMÂNIA JUNĂ, Eminescu a preluat cu mare entuziasm această idee, accentuând în cuvântul de deschidere cât de înțeleaptă era crearea unei singure societăți, în care să intre toți românii din Viena.

În ianuarie 1870 Eminescu și alți trei membri au fost numiți într-o comisie, care să completeze statutele și regulamentul societății ROMÂNIA JUNĂ. Mai avea însă să treacă un an până când această societate avea să fie

fondată, la 8 aprilie 1871. Ioan Slavici a devenit președintele societății, Eminescu, bibliotecarul ei.

La îndemnul său, mulți tineri români din Viena care participau la viața culturală a acestei societăți s-au obișnuit să vorbească o limbă română cultivată. Eminescu aspira însă spre mai mult. El a insistat asupra creării la toate universitățile europene, la care studiază tineri români, de societăți asemănătoare cu cantine și biblioteci și a cerut să se țină anual un congres național. Pe astfel de considerente s-au bazat și eforturile sale privitoare la sărbătoarea de la Putna.

Pentru crearea unei noi societăți ROMÂNIA JUNĂ era nevoie de bani, un local și mobilă. Eminescu urma să fie acela care trebuia să se ocupe de toate acestea. A știut să găsească oameni care se simțeau măguliți când le solicita ceva. În această privință poetul spunea: „Pune pe fiecare să facă ceea ce face cu plăcere și nu numai că lucrurile merg bine, dar ți-i faci și pe oameni prieteni buni”³.

Ceea ce-l caracterizează pe tânărul Eminescu în acea vreme era maturitatea gândirii sale și mai ales simțul său practic în domeniul social.

Eminescu era capabil, în opoziție cu entuziasmul romantic al elanului său poetic și confruntat cu problemele practice ale vieții, să le rezolve și pe acestea din urmă, atunci când era vorba să organizeze baza materială a unei noi societăți. Îi era important să realizeze la Viena o singură reprezentanță pentru toți românii de aici, în perspectiva însă a unui viitor politic al țării, care era dependentă în sens larg de dezvoltarea monarhiei chezaro-crăiești. Din acest punct de vedere studenților români trebuia să li se acorde un rol esențial ca mijlocitori între imperiul habsburgic și România. În această privință Eminescu publică sub pseudonimul Varro în ziarul FEDERAȚIUNEA din Pesta, în aprilie și mai 1870 câteva articole ca de exemplu: *Să facem un congres* (an III, 1870; nr. 35/365/; *În unire e tărie*, (an III, 1870; nr. 36/366/); *Echilibrul* (an III, 1870; nr. 38 /370).

În aceste lucrări se insistă pe ideea necesității unui congres general al națiunii române.

În toamna anului 1870 trebuia să aibă loc sărbătoarea de 400 de ani de la fondarea mănăstirii Putna. O alta festivitate era prevăzută pentru 15 august 1870 la mormântul voievodului moldovean Ștefan cel Mare. Eminescu era entuziasmat de această manifestare, în care vedea, în același timp, cea mai potrivită dată pentru congresul studenților români din toată Europa.

Se relatează că Jacob Negruzzi l-a găsit pe poet la venirea sa la Viena în iunie 1870 atât de acaparat de această intenție, încât era complet

³ Ioan Slavici, *op. cit.*, p. 102.

nereceptiv la orice propunere de a nu participa la congres. În acest scop s-a creat un comitet al tuturor studenților români de la Viena, prezidat de profesorul Nicolae Telcu și cu Eminescu pe post de secretar. În acord cu comitetele din Iași, București, Berlin, Paris, Liege, Leipzig ș.a. centre universitare s-a elaborat planul acestei festivități și s-au strâns peste 5000 de guldeni. Banii au fost depuși parțial la bancherul Mureșan, un brașovean. Din pricina izbucnirii neașteptate a războiului germano-francez însă organizatorii acestei manifestări au trebuit să recunoască faptul că momentul nu era potrivit pentru o asemenea festivitate, astfel că pregătirile au fost întrerupte în iulie 1870.

În vacanța de vară Eminescu a plecat în patrie, la Ipotești. La revenirea sa din toamnă la Viena avea să afle o veste neplăcută: bancherul Mureșan pierduse banii comitetului la un joc de cărți și fugise în America. Membrii societății au evitat să facă public adevărul. Abia în martie 1871 avea să afle și comitetul central, care organizase o adunare generală, care era situația materială reală, ceea ce a dus la propunerea de a renunța la sărbătoarea de la Putna sau, în caz extrem, de a o amâna. Nucleul tare al celor în favoarea sărbătorii, de care țineau și Eminescu și Slavici, nici nu doreau să audă de așa ceva. Slavici le-a vorbit mai tinerilor săi colegi atât de convingător, încât aceștia au hotărât să plece cu orice preț la Putna. În această situație, comitetul, care își dorea să scape de o grijă, s-a retras, lăsând fiecăruia obligația să organizeze sărbătoarea.

Eminescu, Slavici și alți studenți originari din Moldova au preluat plini de curaj conducerea problemei. La scurt timp după aceea, după ce fusese pregătit totul pentru festivitate și congres, Eminescu revine în țară pentru a câștiga sprijin pentru aceste idei printr-o campanie de presă. La 15 august 1871 festivitatea și congresul au putut fi organizate cu succes.

„Uniunea sacră a studențimii române” de la Putna era un produs, care fusese pregătit spiritual la Viena și pentru a cărui concretizare Eminescu a adus o contribuție esențială.

După festivitate Eminescu a fost din nou trimis în România, pentru a se ocupa de banii care nu ajunseseră și care erau necesari pentru acoperirea cheltuielilor făcute de comitet. La revenirea din toamnă la Viena avea să-l aștepte o situație furtunoasă în rândurile studenților furioși pe comitetul festivității. Sub influența unor disensiuni politice studențimea se scindase în două tabere. Slavici, Eminescu și aproape majoritatea studenților originari din Moldova/Bucovina cu excepția lui Ioniță Bumbac erau susținători ai noii orientări, junimiști, și, prin urmare, moderați. Ardelenii în schimb erau naționaliști înfocați și îi considerau pe ceilalți cosmopoliți și agenți care lucrau pentru străinătate.

Eminescu s-a străduit degeaba să arate la o adunare că societatea ROMÂNIA JUNĂ urmărea o împlinire reciprocă pe plan național-literar. Membrii care o compuneau trebuiau să formeze o unitate de nivel mai înalt. E de la sine înțeles că după aceste dezamăgiri Eminescu și-a dat demisia. Ioniță Bumbac însă a rămas pe post de președinte.

Extrem de mâhnit și profund dezamăgit de această sciziune tranșantă, poetul a afirmat: „Doi dușmani primejdioși avem în fata noastră: răutatea și prostia omenească. În luptă cu acești dușmani n-avem ce să discutăm ci să lucrăm și să mergem înainte”⁴.

În cele din urmă așa numita fracțiune cosmopolită a avut totuși câștig de cauză, deoarece Ioniță Bumbac s-a decis să trimită invitații la sărbătoarea de Anul Nou tuturor, indiferent de orientarea politică, văzându-se totodată silit să renunțe la conducerea societății. Astfel situația s-a liniștit.

Eminescu era deosebit de fascinat de teatrul și viața muzicală vieneză. În perioada, în care Eminescu se afla la Viena, la Hofburgtheater are loc, odată cu schimbarea directorului – Franz Dingelstedt îi succede lui Heinrich Laube în această funcție –, o schimbare importantă de repertoriu. Dacă până atunci se jucau cu precădere autori germani: Lessing, Goethe, Schiller, Iffland, Kotzebue, puține piese de Shakespeare și câteva comedii de Molière, noul director de teatru include în repertoriu marii clasici ai literaturii universale.

Cu toate că, pe lângă Burgtheater și Hofoper mai atrăgeau spectatori renumite alte scene ale Vienei – ca de exemplu Karlstheater, Theater in der Josephstadt, Theater an der Wien și altele – Eminescu prefera să meargă la Burgtheater și Hofoper.

Era unul din vizitatorii de pe Stephansplatz și participa, printre altele, la spectacolele cu Henric al IV-lea, Regele Lear și Cleopatra. Mai cu seamă înscenările realiste ale pieselor lui Shakespeare îl entuziasmau pe tânărul poet. Pentru „Regele Lear” de Shakespeare Eminescu obținuse cu mare greu un bilet într-o iarnă vieneză.

Se pare că regele Lear l-a inspirat în poezia „Împărat și proletar”, unde personajul shakespeareian apare:

„Trecea cu barbă albă – pe fruntea-ntunecată

Cununa cea de paie îi atârna uscată

Moșneagul rege Lear.”

Era o îndrăzneală să mergi cu Eminescu la comedii, pentru că râdea zgomotos, râsul lui transformându-se câteodată în urlate senzaționale.

⁴ *Ibidem*, p. 106.

Prietenul și companionul său din perioada studiilor vieneze, scriitorul Ioan Slavici scria referitor la acesta: „El râdea mult, cu lacrimi și zgomotos; îi era deci greu să asiste la comedii, căci râsetele îi erau adeseori oarecum scandaloase”⁵.

Lumea teatrală vieneză era dominată în acei ani de actori extraordinari, ca de exemplu neuitatul Hamlet Josef Wagner, răufăcătorul Josef Lewinsky, proeminenta tragediană Charlotte Wolter, comicul Karl Meixner, „divina” Auguste (Wilbrandt) Baudius, care se pare că își fermeca admiratorii cu cei mai frumoși ochi albaștri, Friederike Bogner, despre care se spunea că n-ar fi vorbit „cu cuvinte” ci „cu lacrimi”. Despre Eminescu se zice că ar fi avut o relație intimă cu Auguste Baudius și cu Friederike Bogner și că ar fi stârnit invidie din această cauză.

Vasile Gherasim consemnează că Eminescu era admirat peste tot din pricina staturii sale de Adonis. De ce să nu fi fost deci dorit de una sau alta dintre dive, deoarece „Eminescu era băiat frumos și vorbea o limbă nemțească interesantă...”⁶.

Poetul nu vorbea niciodată despre astfel de treburi...

După Vasile Gherasim⁷ însă, Eminescu primea din când în când cartea de vizită a Friederikăi Bogner, pe care, într-un colț, era trecută ora de primire în locuința actriței pe Landstraße, în cartierul al treilea vienez.

Referitor la aceasta Samoil Isopescu scria că poetul împrumuta haine corespunzătoare pentru asemenea invitații, nu pentru că n-ar fi avut haine curate, ci pentru că în asemenea ocazii se cerea o ținută elegantă ...

În exegeza eminesciană se afirmă de multe ori că Eminescu ar fi „gustat” din plin viața în timpul anilor de studii vienezi. În ce măsură s-a consumat această viață mondenă nu se poate preciza, deoarece lipsesc mărturiile directe pe care se bazează aceste afirmații. Doar câteva presupoziii și aluzii lapidare sugerează faptul că Eminescu a avut parte și de, sa zicem, laturile mai luminoase ale vieții, căci cele întunecoase l-au chinat destul de mult și la Viena.

Și Călinescu se referă la acest mod de viață al lui Eminescu la Viena, spunând că îmbolnăvirea sa de mai târziu poate fi văzută ca o urmare a acestuia. În următoarele versuri apar presupuse amintiri ale acelui timp:

„Cu murmurele ei blânde
Cu isvorul harum horum
Ne primea în a ei brațe

⁵ *Ibidem*, p. 104.

⁶ Vasile Gherasim, *Eminescu la Viena*, în „Junimea Literară”, 1923, p. 374.

⁷ *Ibidem*, p. 374.

Alma mater philistrorum...

Cu murmure ca isvorul
Cujus, hujus, harum, horum
Ne primea-n a sale brațe
Alma mater philistrorum.

Cu evlavie cumplită
Înghițeam pe regii libici
Unde sunt acele vremuri
Te întreb amice Chibici?⁸

În timpul anilor de studii vieneze al poetului s-a dezvoltat totodată și o activitate literară și social-politică deosebit de fructuoasă. De la Viena Eminescu trimite revistei *FAMILIA* din Budapesta articolul „Teatrul românesc și repertoriul lui”, care a fost publicat în numărul 18 din ianuarie 1870. Poetul își exprima acolo opinia în legătură cu existența și funcționarea vieții teatrale românești, animat de evenimentele scenei vieneze. Își valorifica însă totodată și propria experiență de odinioară, când a participat ca sufleur la viața teatrală românească. În articolul său el pleda pentru crearea unui teatru românesc în Transilvania, întocmind și o listă de prelegeri în acest sens cu următoarele titluri: 1. Geniul național; 2. În favoarea teatrului; 3. Studiu asupra pronunției; 4. Patria română; 5. Poezia populară.

Eminescu a continuat la Viena traducerea operei lui Theodor Röscher *ARTA REPRESENTĂRII DRAMATICE*. Lucrarea hegelianului Röscher a format și marcat în mod esențial și profund evoluția estetică și creatoare a poetului.

Titlul întreg al lucrării este: „*ARTA REPRESENTĂRII DRAMATICE*. Dezvoltată științific în logica sa organică”.

În traducerea lui Eminescu lipsește capitolul „Elocvența corpului”. Lucrarea are un caracter practic-aplicat⁹.

Printre numeroasele însemnări ale lui Eminescu din timpul șederii sale la Viena s-au găsit și proiecte teatrale interesante, care însă nu au fost niciodată realizate. Astfel o dramă într-un act: „Emmi – Amor pierdut –

⁸ G. Călinescu, *op. cit.*, p. 444.

⁹ Ion Rotaru a publicat o contribuție *Eminescu, traducător al unei cărți de teatru*, în „*Analele Universității București, seria Științe sociale-filologie*”, București, 1961, nr. 23, pp. 147 și urm.

Viață pierdută”, unde Emmi ar putea fi interpretat ca aluzie la numele poetului însuși.

Această dramă într-un act se bazează, după mărturii ale poetului, pe același motiv ca poezie EMMI a lui Alecsandri. Acțiunea se desfășoară în anul 1855 iar unul dintre eroii piesei este Vasile Alecsandri însuși. În afară de acestea Eminescu a încercat dramatizarea unor poeme ca DECEBAL și ÎNGER ȘI DEMON ca și proiecte cu bază istorică ca de exemplu MIHAI CEL MARE, PETRU RAREȘ și ALEXANDRU-VODĂ, ultimul fiind o baladă dramatizată cu numeroase coraluri de bărbați și femei, care se referă la vremea lui Alexandru cel Bun. Acțiunea se organiza în jurul controversei dintre Alexandru și soția sa Ringala în privința rolului fiului ei în complotul împotriva tatălui său.

Întrebat în septembrie 1871 de către scriitorul I. Pop-Florantin, care se afla în vremea aceea de asemenea la Viena, “dacă nu lucrează în dramă”, Eminescu a răspuns că “pentru aceasta se cere talent special”. Referitor la activitatea sa în domeniul dramaturgiei poetul mărturisea într-o scrisoare (din 11.2.1871) către Iacob Negruzzi: „Port și eu acum ceva: o dramă epică, din care însă n-am scris pînă acum nici un șir. Nu sînt încă în clar nici cu forma, nici cu fondul, nici cu părțile singulare, nici cu raportul în care acestea să stea. Însă tare-mi pare mie că va rămîne în veci nescrisă...”¹⁰

Interesante sunt și cele două piese concepute folcloric IMPĂRATUL – ÎMPĂRĂTEASA ȘI CENUȘOTCA – un fel de Cenușăreasă din epoca lui Alexandru Lăpușneanu.

Și în lirică poetul scrie texte importante la Viena. De la Viena Eminescu trimite revistei CONVORBIRI LITERARE poeziile VENERE ȘI MADONĂ și EPIGONII. La sfârșitul lui ianuarie 1871 trimite aceleași redacții MORTUA EST, ÎNGER DE PAZĂ și NOAPTEA. Eminescu s-a întors la început de septembrie 1872 în patria sa, purtând cu sine alte realizări literare valoroase din timpul șederii la Viena: nuvela SĂRMANUL DIONIS, fragmente din cuprinzătorul poem PANORAMA DEȘERTĂCIUNILOR sau MEMENTO MORI, apoi poeziile ÎNGER ȘI DEMON și FLOAREA ALBASTRĂ. Tot la Viena este concepută și prima variantă a poemului său de critică socială ÎMPĂRAT ȘI PROLETAR, a cărui primă parte avea titlul PROLETARUL și avea ca temă înfrângerea comunei de la Paris.

Referitor la datele spațiale prin care este vizibilă șederea vieneză a lui Eminescu, inițial am amintit că poetul studiasse în clădirea vechii universități (astăzi sediul Academiei Austriece de Știință) din piața Dr.

¹⁰ E. Toroutiu, *Studii și documente literare*, vol. III, pp. 319-320.

Ignaz-Seipel din centru. De la vechea universitate se ajunge, mergând spre sudest și traversând râul Vienei, în al treilea cartier, Landstrasse. Eminescu a traversat probabil pe podul care nu mai există astăzi Stubenbrücke sau pe Marxerbrücke în direcția Adamsgrasse, Gärtnergasse, Kollergasse și altele, el locuind acolo împreună cu alți studenți români. Imediat după sosirea sa la Viena Eminescu a locuit în cartierul al nouălea, pe Porzellangasse nr. 9. O placă comemorativă, amplasată acolo în mai 1951 de către Societatea Austriaco-Română, indică faptul că Eminescu locuise acolo în 1869. Cea mai mare parte a sejurului său vienez și-o petrece totuși în cartierul al treilea. Astfel se știe că poetul a locuit pe Radetzkystrasse respectiv pe Dianagasse nr. 8 împreună cu Samoil Isopescu și Iancu Cocinski.

Pentru toate adresele la care a locuit Eminescu în cartierul al treilea Uniunea Scriitorilor Români a amplasat în anul 1965 pe Kollergasse nr. 3 o placă comemorativă cu următoarea inscripție: „În această clădire a locuit din aprilie până în octombrie 1871 marele poet român Mihai Eminescu. Semnat: Uniunea Scriitorilor a Republicii Populare Române”

În toamna lui 1871 îl găsim pe poet în clădirea cu nr. 5 de pe Schaumgasse, în cartierul al patrulea vienez Wieden. Dar în primăvara următoare se mută din nou în cartierul al treilea pe Gärtnergasse.

Iarna anului 1871/1872 a fost una grea pentru Eminescu: poetul s-a îmbolnăvit grav, zăcând trei săptămâni. Îngrijit de colegii săi studenți la medicină s-a refăcut abia în februarie 1872. Lipsa banilor și alte greutăți l-au adus pe poet într-o situație împovărată. Era acum însă hotărât să reia studiile la universitate, astfel că s-a înscris din nou după mai bine de un an de întrerupere.

Sejurul vienez a facilitat poate acea schimbare interioară hotărâtoare, care a influențat apoi în mare parte creația sa ulterioară: întâlnirea cu prietena sa pe viață de mai târziu, VERONICA MICLE, ea însăși poetă și soție a profesorului Stefan Micle, rector al Universității din Iași. În primăvara lui 1872 Veronica Micle a venit la Viena la un consult medical. Pentru a ajunge cât mai repede pe urma lui Eminescu, s-a cazat la pensiunea Löwenbach, unde locuise și poetul o vreme. În literatura de specialitate despre Eminescu și Veronica Micle părerile cu privire la prima întâlnire a celor doi sunt împărțite. Multe amănunte însă fac credibilă varianta unei prime întâlniri la Viena. Astfel Veronica Micle îi scrie lui Eminescu într-o scrisoare din 20 august 1879: „Cunoscându-te la Viena, modestia și mai ales darul de a povesti vesele întâmplări din viața marilor gânditori m-a făcut să-ți port respect. Șase luni, cât am stat în capitala austriacă, mi s-au părut șase

zile. Îți aduci aminte când te-am cunoscut pentru întâia oară la doamna Löwenbach, gazda mea...”¹¹.

Rămâne neclar totuși dacă Eminescu a trecut din întâmplare pe la pensiune, cu care ocazie a cunoscut-o pe Veronica Micle, sau dacă poetul a mers acolo cu intenția de a o reîntâlni pe doamna Micle, în cazul în care s-ar fi cunoscut deja dinainte. E posibil și ca V. Micle să fi dorit ea să-l revadă pe poet. Ar mai fi o posibilitate și anume aceea ca patroana pensiunii, doamna Löwenbach să i-l fi recomandat pe Eminescu Veronicăi Micle drept însoțitor în orașul străin ei. Este de asemenea posibil ca însuși profesorul Micle să i-l fi recomandat pe Eminescu drept însoțitor tinerei sale soții în timpul șederii ei la Viena. Stefan Micle îl aprecia pe Eminescu și i-a fost ulterior șef, când poetul devenise director al bibliotecii centrale din Iași (1874) și inspector școlar. Eminescu a fost de asemenea inclus de Stefan Micle în diferite comisii de examene, de exemplu în comisia de la Școala Normală Vasile Lupu, la 26 decembrie 1874 (Președintele comisiei era Samson Bodnărescu). În comisia pentru concursul de ocupare a posturilor vacante ale liceului din Botoșani Eminescu figura alături de Stefan Micle și alții. Ioan Slavici remarcă în „Amintiri” următoarele: „Aflasem încă de la alții că /Eminescu, notă H.D./ i-a fost recomandat unei doamne de la Iași ca însoțitor la vizitarea orașului”¹².

Încă înainte de a-l cunoaște personal pe Eminescu Veronica Micle trebuie să-l fi văzut deja undeva. Poeziile lui Eminescu îi erau în orice caz cunoscute. Avea chiar și o fotografie cu el. Astfel nu mai surprind versurile Veronicăi Micle din poezia „M-am gândit...”:

„M-am gândit cu drag la tine pînă nu te-am cunoscut,
Te știam numai din nume, de nu te-aș mai fi știut.
Și-am dorit să pot odată să te văd pe tine eu,
să-ți închin a mea viață, să te fac idolul meu.”¹³

Ambii aveau aceeași vârstă, 22 de ani. Amândoi scriau poezii, chiar dacă la nivele spirituale diferite, și amândoi se bucurau de același sentiment care îi lega: iubirea. Pe cât era de intimă această relație, pe tot atât era de marcată de destin chiar în mod grotesc – ambii vor muri în același an 1889: la 15 iunie Eminescu și la 3 august Veronica Micle.

¹¹ George Sanda, *Veronica Micle*, București, Editura Cartea Românească, 1972, p. 29.

¹² Ioan Slavici, *op. cit.*, p. 108.

¹³ Cf. George Sanda, *op. cit.*, p. 31.

Ceea ce a început la Viena ca un entuziasm reciproc avea să intre prin singularitatea sa în istoria literaturii românești, depășind-o, preocupând și fascinând nenumărați cercetători până azi.

BIBLIOGRAFIE

Călinescu, George, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Ed. a doua, București, 1982.

Gherasim, Vasile, *Eminescu la Viena*, în „Junimea Literară”, 1923.

Sandală, George, *Veronica Micle*, București, Editura Cartea Românească, 1972.

Slavici, Ioan, *Amintiri*, București, Editura Cultura Națională, 1924.

Toroutiu, E., *Studii și documente literare*, vol. III, pp. 319-320.

Vasile Goldiș – om al școlii și bisericii

Vasile Goldiș – Man of School and Church

Maria Alexandra PANTEA
cercetător, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, Arad,
mariapantea82@gmail.com

Abstract

At the end of the 19th century, Vasile Goldiș, son of the priest Isaia Goldiș, distinguished himself as an important teacher and man of culture, who through his activity for half a century served both the school and the church. Due to his activity, Vasile Goldiș remains in history as a man of 'school and church', the one who served the interests of the Romanian people and contributed to the enlightenment of the Romanians, their emancipation and the achievement of the Great Union.

Keywords: church, school, diocese, national, culture.

Fiul preotului Isaia Goldiș și nepotul profesorului Iosif Goldiș, cel care va ajunge la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea episcop al Aradului, Vasile Goldiș s-a remarcat ca un important om al școlii și bisericii. Și-a început activitatea ca profesor la Caransebeș, apoi a trecut la Brașov, unde s-a remarcat ca un important profesor, autorul unor manuale școlare. La Brașov Vasile Goldiș s-a afirmat ca un important om de cultură, colaborând cu importanți intelectuali ca Iosif Vulcan, Gheorghe Dima, Andrei Bârseanu. Astfel liderul arădean se integrează într-un grup de intelectuali care prin munca lor începuse să înalțe steagul însuflețirii culturale a iubirii de arte¹.

În 1900 profesorul Vasile Goldiș era decis să abandoneze învățământul și să se stabilească la Arad pentru a intra în politică, lucru menționat într-o scrisoare trimisă lui Vasile Mangra, unde arată că este hotărât să lase dăscălia pentru a se alătura lui Vasile Mangra și Roman Ciorogariu și cu susținerea episcopului Iosif Goldiș să lupte din toate puterile pentru înaintarea poporului românesc din Dieceza binecuvântată de

¹ „Tribuna Poporului”, Arad, anul VI, 1902, nr. 230.

Dumnezeu a Aradului². În document se mai arată că episcopul Iosif Goldiș a făcut o serie de demersuri la mitropolie pentru ca Vasile Goldiș să poată fi numit cât mai repede secretar al episcopiei arădene. În urma discuțiilor dintre mitropolitul Ioan Mețianu și episcopul Iosif Goldiș s-a decis ca la sfârșitul anului școlar 1900-1901 profesorul arădean să fie pensionat pentru a putea activa la Arad. Ajuns la Arad, Vasile Goldiș se va evidenția ca un important susținător al școlii și bisericii, dar se va implica și în viața politică, apreciind că a sosit vremea activismului politic.

În 1901, Vasile Goldiș își începe activitatea în cadrul episcopiei arădene, ca urmare a deciziei Consistoriului din 14/27 aprilie 1901, când a fost ales secretar al episcopiei. Timp de trei decenii Vasile Goldiș a activat în jurul episcopiei arădene. Este cel care a redactat și semnat majoritatea proceselor verbale ale ședințelor consistoriului plenar și senatului școlar. A redactat numeroase circulare care au fost semnate de episcopul I.I. Papp și trimise protopopilor și preoților din eparhia arădeană, a scris scrisori în limba maghiară și germană, care au fost trimise autorităților maghiare. Ajuns la Arad în calitate de secretar al episcopiei, pentru Vasile Goldiș începe o nouă perioadă a activității sale, care este marcată de lupta pentru drepturile naționale, pentru apărarea și susținerea învățământului românesc. În 1902 Vasile Goldiș, prezent la dezbaterile sinodului, a luat cuvântul și a arătat rolul important al bisericii, care a „fost scutul apărător al neamului nostru”. Secretarul episcopiei arată că și la începutul secolului XX biserica a rămas pentru românii din monarhie locul de „mângâiere și călăuză”.

Ca secretar al episcopiei și referent școlar, Vasile Goldiș a purtat o serie de corespondențe cu protopopii din vicariatul Arad. Corespondențele s-au intensificat după intrarea în vigoare în 1907 a noii legi a învățământului. Vasile Goldiș și protopopii arădeni au căutat soluții pentru salvarea școlilor românești.

În 1908, Sinodul eparhial arădean a hotărât crearea unui *Fond diecezan bisericesc cultural*, cu scopul de a ajuta școlile sărace care nu pot plăti învățătorii și care nu îndeplinesc condițiile pentru a primi ajutor de stat. Un rol important l-a avut Vasile Goldiș, care se ocupa cu gestionarea fondului. În raportul trimis consistoriului, Vasile Goldiș își exprimă speranța că din rândul românilor „se vor găsi suflete mărinimoase”, care înțelegând problemele școlilor confesionale, vor dona pentru acest scop măreț. Printre donatori găsim nume importante ca episcopul Ioan I. Papp, Emanuil Ungureanu, Iosif Gall, principele Basarab-Brâncoveanu, Anton Mocioni de

² Vasile Goldiș, *Correspondență (1888-1934)*, vol. I: *Scrisori trimise*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1992, p. 185.

Foeni, familia Mocioni din Căpâlnaș. Prin organizarea fondului diecezan bisericesc-cultural și atragerea unor importante donații școlile confesionale românești au putut fi salvate, în ciuda măsurilor dure de maghiarizare și deznaționalizare adoptate de clasa politică de la Budapesta.

Pentru că numeroase acte înaintate de Consistoriul Arad guvernului rămâneau nedezbătute, în 1914, consistoriul a decis trimiterea unui reprezentant, în persoana lui Vasile Goldiș, care să prezinte cererile Consistoriului personal politicienilor de la Budapesta. În 4 iunie 1914 Vasile Goldiș a ajuns la Budapesta ca reprezentant al românilor din episcopie și a purtat tratative cu politicienii maghiari.

În timpul primului război mondial, Vasile Goldiș, ca secretar al episcopiei, dar și ca lider politic, a devenit apărătorul școlilor românești și a protestat împotriva măsurilor dure luate de autorități, prin care se urmărea intensificarea procesului de maghiarizare. În 1914, Vasile Goldiș era delegat al episcopului Ioan I. Papp la tratativele cu Ministerul Instrucțiunii și Cultelor de la Budapesta, privind înființarea în Arad a unei școli pedagogice pentru fete, care să funcționeze pe lângă preparandia arădeană. Autoritățile de la Budapesta au condiționat înființarea noii școli de predarea în limba maghiară a istoriei și geografiei, fapt ce îl determină pe Vasile Goldiș să „se posteze pe poziția unui nu categoric”³. În 1915, Vasile Goldiș a intervenit la Budapesta pentru a cere acordarea ajutorului de stat pentru 12 școli din episcopia arădeană. În ciuda demersurilor făcute, autoritățile au declarat că „domnul ministru de finanțe a dispus cruțarea cea mai severă a banilor statului și astfel ajutorul se dă numai unde este absolut indispensabil”⁴. În cazul școlilor arădene care aveau mari datorii și au cerut ajutor de stat autoritățile maghiare au arătat că „consistoriul poate să decidă suspendarea vremelnică a acelei părți din salariu pe care o primea de la stat învățătorul până când acesta își reglementa raporturile cu ministerul. În funcție de împrejurări suspendarea putea fi și definitivă”⁵.

În timpul războiului, Vasile Goldiș, în calitate de secretar al Episcopiei, dar și lider al românilor din Transilvania, a trimis numeroase memorii miniștrilor cultelor și instrucțiunii publice, Bela Jankovich și Albert Apponyi, dar și primului-ministru, Istvan Tisza, prin care prezintă situația grea a românilor și cere luarea unor măsuri pentru îndreptarea situației. Într-un memoriu din 1916, redactat de Vasile Goldiș în numele

³ Gheorghe Șora, *Vasile Goldiș o viață de om așa cum a fost*, Timișoara, Editura Helicon, 1993, p. 41.

⁴ Petru Chiș, *Vasile Goldiș activitatea școlară în contextul imperativelor naționale*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2000, p. 86.

⁵ *Ibidem*.

episcopului Ioan I. Papp, trimis ministrului cultelor și instrucțiunii, Bela Jankovich, se arată că poporul român din monarhie duce greul războiului, dar în ciuda acestui fapt „tot mai mulți cetățeni de naționalitate română sunt privați de drepturile cetățenești, arestați, internați și tratați cu deosebită brutalitate, sfidându-se formele cele mai elementare de procedură legală, căci în majoritatea cazurilor celor în cauză nici măcar nu li se spune pentru ce au fost ridicați, cu ce s-au făcut vinovați, iar judecata lor întârzie”⁶. Vasile Goldiș a cerut autorităților lămuriri pentru situația unor învățători care au fost internați în lagăre, fiind suspectați de „lipsă de fidelitate”, solicitând anchetarea fiecărui deținut în parte. Liderul român nu a primit nici un răspuns, fapt ce l-a determinat a redacta al doilea memoriu, care a fost trimis tot ministerului. În acesta Vasile Goldiș insistă pe mizeria în care au ajuns familiile românilor internați în lagărele maghiare. În urma acestor memorii autoritățile maghiare au fost obligate a lua unele măsuri, au eliberat zece persoane și au „suspendat alte interdicții personale pe raza consistoriului arădean”⁷. În răspunsul trimis de minister în 16 mai 1917 se arată că se iau măsuri pentru grăbirea anchetelor celor internați.

Numirea în 1917 a unui comisar guvernamental pe lângă Institutul Teologic-Pedagogic a determinat protestul lui Vasile Goldiș. Secretarul episcopiei considera acesta un gest „menit să încurajeze suspiciunea față de profesori, înlesnind spionarea acestora și diminuarea autorității lor didactice”⁸. Măsura autorităților era considerată de Vasile Goldiș, un pas important în politica de maghiarizare a învățământului românesc, care ar fi putut duce la predarea unor materii în limba maghiară. Demersul lui Vasile Goldiș nu a rămas fără urmări, pentru că secretarul episcopiei a fost sprijinit și de profesorii Institutului Teologic-Pedagogic. Poziția adoptată de Vasile Goldiș și profesorii arădeni a făcut ca autoritatea comisarului guvernamental să nu fie recunoscută.

În 1918, Vasile Goldiș protesta împotriva numirii lui Vasile Mangra ca mitropolit, pentru că îl considera omul lui Tisza. În toamna anului 1918, tot ca secretar al episcopiei arădene, Vasile Goldiș a fost unul dintre artizanii României Mari. Este cel care a contribuit la mobilizarea preoților și învățătorilor. Caius Turic, preot în Ciaba, amintea în însemnările sale că „preoții din Consistoriul Arad țin legătura cu Vasile Goldiș care îi îndeamnă să participe la adunarea națională de la Alba Iulia”⁹. După 1 decembrie

⁶ Gheorghe Șora, *Vasile Goldiș militant pentru desăvârșirea idealului național*, Timișoara, Editura Facla, 1980, p. 185.

⁷ *Ibidem*, p. 186.

⁸ Gheorghe Șora, *Vasile Goldiș o viață de...*, p. 41.

⁹ *Vasile Goldiș, studii și documente*, Arad, Editura Gutenberg Univers Press, 2013, p. 96.

1918, Vasile Goldiș a făcut parte din Consiliul Dirigent, fapt ce l-a determinat a lua o serie de măsuri privind organizarea învățământului românesc în Transilvania. În 7 decembrie, secretarul episcopiei arădene trimitea o scrisoare episcopului I.I. Papp, prin care cerea a i se acorda un concediu timp de patru luni până în 1 aprilie 1919: „sper că în patru luni de zile se va finaliza întemeierea noului Stat Român și atunci am de gând să mă întorc la modestul meu post de secretar consistorial lângă P.S. Ta, căci nu doresc nici o mărire, nici avere, ci voi fi mângâiat dacă voi vedea împlinit odată visul vieții mele”¹⁰.

În 1920, Vasile Goldiș s-a implicat și în alegerea noului mitropolit. Considera că alegerea episcopului arădean I. I. Papp ar fi nepotrivită, pentru că nu ar fi de bun augur, iar „ridicarea lui ar însemna micșorarea bisericii și împiedicarea ei în deslegarea norocoasă a mai multor chestiuni de importanță ale vremurilor noi”¹¹. Politicianul arădean îi scria lui Gheorghe Ciuhandu că „omul de care putem lega în această privință cele mai bune nădejdi, este prof. Bălan”¹².

În calitate de secretar al episcopiei, după 1921, Vasile Goldiș s-a implicat în o serie de activități. În 1925, cu ocazia numirii episcopului Grigore Comșa, a ținut un discurs prin care a arătat că instalarea noului episcop este un moment de sărbătoare pentru „întreaga biserică ortodoxă a patriei”. Vasile Goldiș face un scurt istoric al episcopiei arădene prin care arată rolul important al Aradului pentru românii transilvăneni în secolul al XIX-lea. Intelectualul arădean arată că noul episcop a primit o sarcină grea, „fiindcă e o mare moștenire ce o primești și pe care știi bine că ai sfânta datorie nu numai să o păstrezi ci și să o chivernisești transmițând-o sporită generațiilor viitoare.”¹³ Vasile Goldiș îl îndeamnă pe noul episcop ca prin activitatea sa să contribuie la consolidarea solidarității, pentru că „solidaritatea este condițiunea progresului”¹⁴. Liderul arădean îl îndeamnă pe noul ales a fi drept, pentru că dreptatea este „condițiunea păcii între oameni și a ordinei în societate”¹⁵.

¹⁰ Vasile Popeangă, Ioan B. Mureșan, *Aradul cultural în lupta pentru înfăptuirea Marii Unirii 1908-1918*, Arad, Editura Episcopiei Ortodoxe Române Arad, 1991, p. 378.

¹¹ Pavel Vesa, *Protopop dr. Gheorghe Ciuhandu*, Arad, Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2011, p. 415.

¹² *Ibidem*.

¹³ „Biserica și școala”, Arad, anul XLIX, 1925, nr. 30.

¹⁴ Pavel Vesa, *Episcopii Aradului 1706-2006*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2006, p. 240.

¹⁵ *Ibidem*.

Ca secretar al episcopiei, dar și prin celelalte funcții pe care le-a deținut, Vasile Goldiș a susținut caracterul confesional al școlilor românești și a cerut de mai multe ori ca școlile și locuințele învățătorilor să fie trecute în proprietatea comunelor bisericești. În 1929 Vasile Goldiș se arată nemulțumit de măsurile luate de clasa politică de la București în privința reorganizării școlilor. Politicianul arădean arată că prin desființarea școlilor confesionale se aduc mari prejudicii bisericii din Transilvania, unde „biserica ortodoxă se confundă cu istoria și însăși ființa poporului românesc”¹⁶. Vasile Goldiș consideră că prin transformarea școlilor confesionale în școli de stat se pierde o tradiție, iar poporul român este „sărăcit”, pentru că nu se mai practică o educație religioasă, „fără de care idealul oricărei comunități umane se ofilește, se distruge”. Dezamăgit de cele hotărâte de politicienii de la București, Vasile Goldiș arată că școala confesională era cu mult superioară celei de stat și a contribuit la formarea „morală a poporului nostru fără de care acest popor este sărăcit de cea mai puternică armă de afirmare proprie în concurența neamurilor.” Punctul de vedere exprimat de Vasile Goldiș a fost poziția Episcopiei Aradului, care a cerut guvernului dreptul de a se ocupa de școlile confesionale.

Meritele lui Vasile Goldiș în plan bisericesc au fost recunoscute și de episcopul arădean Grigore Comșa, care, în ședința consistorială din 17 decembrie 1931, arată că „Domnul secretar al consistoriului eparhial Vasile Goldiș” a fost cel care a „adus mari servicii Episcopiei Aradului în timpul serviciului său de peste 30 de ani, precum și Mitropoliei Ardealului timp de 45 de ani”¹⁷.

Prin activitatea sa, desfășurată timp de o jumătate de secol, Vasile Goldiș rămâne în istorie ca un important om al „școlii și bisericii”, cel care considera că „școala și biserica sunt într-un stat instituțiile cele mai importante din punct de vedere al viitorimei”. Este cel care a slujit interesele poporului român, a contribuit la luminarea românilor, emanciparea lor și realizarea Marii Uniri.

BIBLIOGRAFIE

„Biserica și școala”, Arad, anul XLIX, 1925, nr. 30.

„Tribuna Poporului”, Arad, anul VI, 1902, nr. 230.

¹⁶ Cornel Clepea, *Vasile Goldiș secretar consistorial în Aradul și Marea Unire din 1918*, Arad, Editura „Vasile Goldiș” University Press, 2008, p. 91.

¹⁷ *Ibidem*.

- Chiș, Petru, *Vasile Goldiș activitatea școlară în contextul imperativelor naționale*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2000.
- Clepea, Cornel, *Vasile Goldiș secretar consistorial*, în „Aradul și Marea Unire din 1918”, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2008.
- Goldiș, Vasile, *Corespondență (1888-1934)*, vol. I: *Scrisori trimise*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1992.
- Popeangă, Vasile, Mureșan, Ioan B., *Aradul cultural în lupta pentru înfăptuirea Marii Unirii 1908-1918*, Arad, Editura Episcopiei Ortodoxe Române Arad, 1991.
- Șora, Gheorghe, *Vasile Goldiș militant pentru desăvârșirea idealului național*, Timișoara, Editura Facla, 1980.
- Idem, *Vasile Goldiș o viață de om așa cum a fost*, Timișoara, Editura Helicon, 1993.
- Vasile Goldiș, studii și documente*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2013.
- Vesa, Pavel, *Episcopii Aradului 1706-2006*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2006.
- Idem, *Protopop dr. Gheorghe Ciuhandu*, Arad, Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2011.

Profesorul Mihai Pleșu (1890-1954) – primul director al gimnaziului român de la Sântana

Professor Mihai Pleșu (1890-1954) – The First Director of The Romanian Middle School in Sântana

*Ioan Veniamin GEOLDEȘ
Prof. Dr. Liceul Tehnologic „Stefan Hell” Sântana
geoldes_benicu@yahoo.com*

Abstract

The present study aims to present new aspects of the life and activity of the great Romanian teacher Mihai Pleșu, the first director of the Romanian secondary school in Sântana. Created in autumn 1919, this educational institution was organized by this great teacher who loved the Romanian culture, homeland and church and led the school in a magisterial manner for a long time (1919-1936). Through this research we intend to analyse the rich existing archive fund in a creative way and to actively illustrate his involvement in the administrative, educational, cultural, philanthropic and even religious fields. We consider such an approach to be a gesture of gratitude to this great teacher and a humble contribution to a better knowledge of his life and activity.

Keywords: *Mihai Pleșu, Romanian middle school, teaching activity, archives, Sântana.*

Studiul de față își propune să prezinte aspecte inedite din viața și activitatea marelui profesor sântănean Mihai Pleșu, primul director al școlii secundare românești de la Sântana. Înființată în toamna anului 1919, această instituție românească de învățământ a fost organizată și condusă, într-un mod magistral, pentru o mare perioadă de timp (1919-1936), de acest mare dascăl român, iubitor de cultură, de patrie și de biserică. Prin această cercetare, dorim să valorificăm, într-un mod creator, bogatul fond arhivistic existent la Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale¹ și să ilustrăm

¹ Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad (în continuare S.J.A.N. Arad), *Fondul Gimnaziului de Stat Sântana*. Acest fond cuprinde 23 de dosare/unități arhivistice și acoperă perioada 1907-1938. Dosarul nr. 1/1907-1913 se referă la perioada *Școlii civile maghiare*. Exceptând ultimele patru dosare: 20/1936-1938, 21/1937-1938, 22/1937 și 23/1938 care au în vedere ultimii doi ani din existența Gimnaziului Mixt de la Sântana (1936-1938), când în funcția de director era Emilian Vlad, toate celelalte dosare cuprind informații prețioase despre perioada directorului Mihai Pleșu (1919-1936) și conțin acte și

activa sa implicare în domeniul administrativ, școlar, cultural, filantropic și chiar bisericesc. Accentul va cădea pe evidențierea amplei activități directorale desfășurate între anii 1919-1936, dar vom atinge și aspecte din perioada de început a activității sale didactice, de învățător confesional la Șiria, sau pe cele referitoare la scurta perioadă în care a condus, ca primar, localitatea Sântana în anul 1947.

În ceea ce privește stadiul cercetărilor, în lucrările consacrate localității Sântana, referințele la activitatea profesorului Mihai Pleșu sunt foarte sărace, fiind abia amintit, fără a se trata activitatea lui. Cu prilejul sărbătoririi a 250 de ani de învățământ la Sântana, profesorii Gheorghe Sinescu și Cornel Gligor au acordat un mic spațiu și Gimnaziului Român², menționând, printre altele, o parte din profesorii școlii și localitățile de proveniență ale elevilor gimnaziului. Cercetătorul Dan Roman, în monografia sa din 2008³, menționează doar două aspecte: înființarea Gimnaziului Român în 1919 și faptul că Mihai Pleșu ar fi devenit primarul localității în anul 1944⁴. De asemenea, reproduce un tablou cu profesorii și absolvenții clasei a III-a de la Gimnaziul de Stat din Sântana din anul 1929. Același tablou se regăsește și în lucrarea profesorului Gheorghe Sinescu dedicată Sântanei⁵ și se amintește și aici de importantul an 1919, de înființarea Gimnaziului Român, mai exact de Școala civilă de băieți.

În lumina celor menționate, considerăm că această cercetare focalizată asupra personalității profesorului Mihai Pleșu reprezintă un demers științific extrem de util, și, totodată, o vedem și ca un gest de recunoștință față de acest mare dascăl și o umilă contribuție la o mai bună cunoaștere a vieții și activității lui.

documente (ordine, circulare, instrucțiuni) referitoare la organizarea și desfășurarea procesului de învățământ, dar și procesele verbale de inspecții pe linie de învățământ sau protocoalele încheiate în ședințele corpului profesoral sântănean.

² Gheorghe, Sinescu, Cornel, Gligor, *Școala „Sfânta Ana” din Sântana, 1751-2001. Schiță monografică. Două secole și jumătate de evoluție a Școlii cu clasele I-VIII „Sfânta Ana” din Sântana*, Arad, Editura Mirador, 2001, pp. 55-56.

³ Dan Roman, *Sântana. Cu î din i, cu â din a. Povestea unei localități și a mai multor neamuri*, Arad, Editura Fundației „Moise Nicoară”, 2008, p. 100.

⁴ Conform documentelor cercetate de noi, Mihai Pleșu a ajuns primar în 1947. În perioada 1936-1945 a fost profesor la Lipova.

⁵ Gheorghe Sinescu, *Istoria Sântanei în date, imagini și documente*, Arad, Editura Promun, 2011, pp. 63-64. Ca un element de noutate, prof. Sinescu reproduce o legitimație școlară a unui fost absolvent al Gimnaziului, Bătrân Ilie din Olari, azi decedat.

Scurte repere biografice

Mihai Pleșu s-a născut în localitatea Nădlac la data de 14/26 ianuarie 1890, într-o familie modestă, din părinții Teodor și Eliția sau Elița⁶. Preotul care a săvârșit taina botezului a fost George Șerban. Foarte importantă pentru creionarea biografiei intelectuale a profesorului Mihai Pleșu este „Fișa individuală” elaborată în 1928 și care menționează întregul său parcurs educațional, de la școala primară până la studiile universitare. Conform acesteia, a urmat școala primară de șase clase la *Școala confesională ortodoxă română din Nădlac*. Tânărul Mihai și-a continuat studiile secundare în diferite localități și instituții de învățământ: Liceul de Stat Macău (Makó, Ungaria) și la Școala Medie de Stat Sânmiclăuș⁷. Pașii săi se vor îndrepta apoi spre *Institutul Pedagogic-Teologic Ortodox Român din Arad*, fiind menționat ca absolvent al Preparandiei din Arad în anul școlar 1911-1912⁸.

Din toamna anului 1912 va funcționa ca învățător la Școala primară confesională din Șiria, numele său regăsindu-se pe lista membrilor ordinari ai *Reuniunii Învățătorilor români ortodocși din protopopiatele arădene* pe anul 1912-1913⁹. Fiind un cadru didactic deosebit de activ, Mihai Pleșu s-a implicat în toate manifestările culturale ale comunității locale. În zilele de 1/14 și 2/15 septembrie 1913 s-a desfășurat la Șiria a XXIII-a adunare generală a *Reuniunii învățătorilor români*. Cu acest prilej apar primele referințe laudative la adresa activității „tânărului dar mult promițătorul învățător”¹⁰ Mihai Pleșu, în special fiind menționată implicarea sa în organizarea și conducerea corului¹¹.

În luna aprilie 1914, numele lui Mihai Pleșu apare din nou în prim plan, în contextul serbărilor de la Șiria generate de finalizarea bustului

⁶ S.J.A.N. Arad, *Colecția Registrelor de Stare civilă*, Oficiul Parohial Ortodox Român Nădlac, registrul 32/1883-1891, f. 61. Menționăm un fapt inedit: deși este vorba de registrul botezaților, există o observație la aceeași poziție și în legătură cu anul morții lui Mihai Pleșu și localitatea, 7 iulie 1954 la Sântana.

⁷ cf. S.J.A.N. Arad, *Fond Gimnaziul de Stat Sântana*, dosarul nr. 12/1928, f. 120.

⁸ Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad*, Arad, Editura Consistoriului, 1922, p. 493. A absolvit Preparandia arădeană în 1912, la împlinirea primului centenar al Preparandiei (1812-1912), fiind menționat sub numele de: Pleș Mihaiu, Nădlac, Cenad.

⁹ *Reuniunea învățătorilor români de la școalele populare confesionale ortodoxe din protopopiatele arădene I-VII* (în continuare *Reuniunea învățătorilor români...*), Arad, anul X, 1913, nr. 7-8, p. 187; Idem, Arad, anul X, 1913, nr. 9-10, p. 240.

¹⁰ Idem, Arad, anul X, 1913, nr. 9-10, p. 208.

¹¹ „Când binecondusul cor al tânărului, dar mult promițătorul învățător Mihaiu Pleș din Șiria sărbătorea pe reprezentanții școalei române în frumoase și armoniase cântări”, *Ibidem*, pp. 208-209.

marelui luptător național, Ioan Rusu-Șirianu. Învățătorul Pleșu a fost cooptat, alături de Dr. A. Popovici, R. Bogoevici, Dr. N. Hotăran și G. Moldovan, în comisia organizatorică pentru „primirea și încvartirarea oaspeților și pentru aranjarea eventualului concert și pentru petrecere”¹². Inaugurarea monumentului a avut loc la data de 3 mai 1914 și programul a fost unul extrem de bogat: oficierea Sf. Liturghii și a parastasului, sfințirea bustului, discursuri festive (Dr. Ștefan Cicio-Pop, Vasile Goldiș, protopopul Șiriei Mihai Lucuța, Mircea Rusu-Șirianu) și banchetul la *Hotelul Central*. Mihai Pleș a fost însărcinat cu dirijarea corului bărbătesc la Sf. Liturghie și la parastas, reușind din nou să se ridice la înălțimea și solemnitatea momentului: „Foarte mult a contribuit la ridicarea actului sărbătoresc frumoasele și pătrunzătoarele cântări bisericești, executate de corul bărbătesc, care a fost condus de *harnicul învățător Mihail Pleș*”¹³.

În anii Primului Război Mondial, numele lui Mihai Pleșu re apare în listele cu intelectualii din protopopiatul Șiria care sprijineau activitatea culturală a Consistoriului arădean¹⁴. Conform *registrului de evidență al contribuabililor*, se pare că Mihai Pleșu a locuit în Șiria, la nr. 1, număr de casă, fiind menționat în prima poziție a *protocolului principal* despre „spesele culturale” pe anii 1918-1919¹⁵.

Prodigioasa sa activitate începe din toamna anului 1919, odată cu înființarea școlii secundare românești de la Sântana: *Școala civilă de băieți* și *Școala medie pentru băieți* (perioada 1919-1928), *Gimnaziul de Stat pentru băieți* (1928-1934) și *Gimnaziul Mixt de Stat* (1934-1938) și se continuă până în toamna anului 1936 când se transferă la Gimnaziul Mixt de la Lipova (1936-1945). A fost numit profesor suplinitor prin ordinul Consiliului Dirigent nr. 17380 din 1 octombrie 1919¹⁶. În anul școlar 1919-1920 a fost responsabil și de „agendele directorale”. Tot în acest an școlar a urmat și cursuri pentru pregătirea profesorilor la Universitatea din Cluj¹⁷, specializările principale fiind istoria și geografia, iar limba română ca specializare secundară. La data de 1 septembrie 1920, Mihai Pleșu a fost numit director „plin” la școala medie din Sântana (ord. 28176). A predat istorie, geografie și limba română. În anumiți ani școlari, confruntat cu lipsa personalului didactic calificat, a fost nevoit să suplinească și alte discipline:

¹² *Foaia Poporului*, Arad, anul XXII, 13/26 aprilie 1914, nr. 16, p. 6.

¹³ *Idem*, 4/17 mai 1914, nr. 19, p. 2.

¹⁴ S.J.A.N. Arad, *Fond Protopopiatul Ortodox Român Șiria*, dosarul nr. 195/1916-1918, f. 84, 87.

¹⁵ *Ibidem*, dosarul nr. 202/1918 și dosarul nr. 203/1919.

¹⁶ S.J.A.N. Arad, *Fond Gimnaziul de Stat Sântana*, dosarul nr. 14/1932, f. 17.

¹⁷ *Ibidem*, dosarul nr. 12/1928, f. 81-83.

drept, educație fizică și instruirea/conducerea corului. Din toamna anului 1936 se transferă la Gimnaziul Mixt din Lipova.

După pensionarea sa, Mihai Pleșu a revenit la Sântana și a ajuns să ocupe, pentru scurt timp, atât datorită măsurilor impuse de noul context socio-politic, cât și datorită notorietății de care se bucura, chiar funcția de primar al localității. Nu trebuie omis nici ordinul *Ministerului Afacerilor Interne* nr. 7721/16 iulie care dispunea „înlocuirea primarilor și ajutorilor de primari de origine germană, precum și acelor care au fost numiți înainte de 23 august 1944, în aceste funcțiuni”¹⁸. Deși datele de care dispunem pentru această perioadă sunt, în stadiul actual al cercetării, destul de sumare, totuși ele îl menționează pe Mihai Pleșu ca primar în perioada mai-octombrie 1947. Mandatul fostului ajutor de primar al localității, Iosif Schiller¹⁹, s-a încheiat prin revocare la începutul lunii mai 1947, așa cum rezultă din Decizia nr. 2414 din 2 mai 1947. Tot de atunci a fost numit, ca ajutor de primar, Ioan Rusu, absolvent de patru clase primare, în vârstă de 43 de ani, de profesie agricultor, instalarea sa având loc la data de 3 mai 1947²⁰. Tot din această lună, apare consemnat ca primar al localității Sântana, profesorul și fostul director al Gimnaziului român, Mihai Pleșu. Numele său este menționat cu prilejul inspecțiilor administrative realizate la primăria localității Sântana de Primpretorul Plasei Sfânta-Ana, Dr. Alexandru Puticiu, la 30 mai 1947, 30 iunie 1947 și la 30 septembrie 1947²¹. Din luna decembrie 1947, Sântana are un nou primar, în persoana lui I. Kling așa cum rezultă dintr-un document oficial datat la 31 decembrie 1947. Această instabilitate a funcțiilor de primar și ajutor de primar din această perioadă a fost generată de contextul socio-politic extrem de dificil și de caracterul provizoriu al acestor numiri. Dacă majoritatea primarilor din Sântana și Comlăuș din perioada 1940-1947²², erau absolvenți de patru sau șase clase

¹⁸ Idem, *Fond Prefectura județului Arad 1867-1947*, dosarul nr. 74/1940-1947, f. 295.

¹⁹ A funcționat ca ajutor de primar la Sântana în perioada mai 1945 – mai 1947.

²⁰ S.J.A.N. Arad, *Fond Prefectura județului Arad 1867-1947*, dosarul nr. 74/1940-1947, f. 293, 295.

²¹ *Ibidem*, dosarul nr. 132/1947, f. 34, 41, 72, 73. Cu toate că era primar, semnătura sa din această perioadă cuprindea și referința la statutul său de cadru didactic, Mihai Pleșu semnând cu Prof. M. Pleșu (A se vedea partea de anexe).

²² Din Sântana menționăm doar pe Iosif Schiller – șase clase primare; Rusu Ioan – patru clase primare. Despre studiile primarului Fr. Mayer nu avem date relevante. Dintre primarii și aj. primari din Comlăuș despre care avem informații referitoare la studii, amintim pe: Bleiziffer Leopold – șase clase primare; Andrei Binder – șase clase primare; Ilie Bunai – șase clase primare; Vasile Brădean – șase clase primare. A se vedea S.J.A.N. Arad, *Fond Prefectura județului Arad 1867-1947*, dosarul nr. 74/1940-1947, f. 283, 292.

primare²³, Mihai Pleșu reprezintă o nobilă excepție, fiind primarul *cel mai școlit* pe care l-a avut Sântana în acea perioadă.

În planul vieții personale, Mihai Pleșu nu a fost căsătorit și nu a avut copii. A murit la Sântana la 7 iulie 1954.

Mihai Pleșu – director al Gimnaziului Român de la Sântana

În noul context socio-politic de după Marea Unire, apare în prim plan personalitatea și activitatea dascălului Mihai Pleșu, activitatea sa fiind consemnată în documentele de arhivă existente în fondul *Gimnaziului de Stat Sântana*. A locuit în clădirea gimnaziului din Sântana în perioada în care a funcționat ca director al școlii, așa cum reiese din diferitele sale mărturii. A desfășurat o rodnică activitate didactică, administrativă și cultural-religioasă. În primii ani școlari, Mihai Pleșu, în calitate de director, a avut de luptat cu toate greutățile inerente acestui nou început: amplasarea școlii românești într-o localitate cu o populație majoritar șvăbească²⁴ care nu o vedea cu ochi buni²⁵, lipsa profesorilor de specialitate, a materialului didactic, finanțarea deficitară a școlii²⁶, plata cu întârziere a orelor suplimentare²⁷, lipsa gazdelor pentru elevii români, sunt doar câteva aspecte care necesitau implicarea directorului Pleșu și soluționarea lor pe diferite căi.

Încă din 1920, documentele de arhivă cuprind informații și despre situația militară a profesorilor. Autoritățile școlare de la Timișoara doreau să cunoască în detaliu situația profesorilor ofițeri și subofițeri în rezervă cu specificarea clară a „gradului și corpului din care fac parte, precum și a

²³ Menționăm doar o excepție: aj. primar Hans Auffmuth din Sântana era absolvent al Școlii populare de arte și meserii, cf. *Ibidem*, dosar 74/1940-1947, f. 292.

²⁴ Inspectorul Dimitrie Buraiu a folosit expresia de „școală izolată într-o localitate germană”. A se vedea S.J.A.N. Arad, *Fond Gimnaziul de Stat Sântana*, dosarul nr. 7/1923-1938, f. 20.

²⁵ Situația încordată dintre conducerea școlii românești și administrația șvăbească a localității Sântana a determinat autoritățile școlare, chiar din anul 1920, să propună dura măsură de mutare a școlii în alte localități, astfel încât „localitatea designată să cadă în centrul de gravitate a teritoriului românesc”, fiind propuse localitățile Șiria, Ineu și Pâncota, cf. *Ibidem*, dosarul nr. 3/1920, f. 1. Din fericire, școala a funcționat în continuare în centrul localității Sântana.

²⁶ A se vedea ordinul *Secretariatului general al Instrucțiunii din Cluj* din decembrie 1920 adresat direcțiunii școlii sântănene referitor la necesitatea identificării unor surse de finanțare (colecte, sponsorizări, etc.) pentru acoperirea „necesităților de ordin material care privesc educația elevilor” – premii, excursii, ajutorarea copiilor săraci, – directorii fiind obligați să „dea dare de seamă publică despre colectare”. S.J.A.N. Arad, *Fond Gimnaziul de Stat Sântana*, dosarul nr. 3/1920, f. 10.

²⁷ *Ibidem*, f. 36.

vârstei și contingentului respectiv”²⁸. Din răspunsurile înaintate forurilor superioare reiese faptul că Mihai Pleșu era luat în evidență pentru mobilizare la Cercul de recrutare din Arad, înscris sub nr. 421. El făcea parte din Contingentul 1912, având gradul de plutonier²⁹. În primăvara anului 1926 a solicitat dispensă, invocând numărul mic de profesori titulari din școală³⁰ (doar doi profesori erau titulari: Mihai Pleșu și Alfonz Schmidt)

La data de 5 mai 1921, Mihai Pleșu a participat la Șiria, împreună cu prof. Petru Dulhaz, la întrunirea/conferința de primăvară a Cercului cultural al învățătorilor din Plasa Șiria. Atât Pleșu, cât și Dulhaz au început ca învățători activitatea lor didactică, Pleșu fiind chiar învățător confesional la Șiria. Pe lângă învățătorii care erau membrii ai cercului cultural, au fost invitați și alte personalități, în special „sprijinitorii școalei române”. Poate acestea sunt motivațiile care au stat la baza invitațiilor primite și onorate de cei doi dascăli de la școala săntăneană³¹.

Fiind un bun organizator și un spirit deschis, în pofida relațiilor tensionate cu administrația locală, Mihai Pleșu a acceptat la începutul anului 1923, propunerea venită din partea Primăriei Sântana, ca în incinta școlii secundare să funcționeze și o școală de ucenici de diferite meserii, cu limba română ca limbă de predare, cursul fiind sub directa sa supraveghere, în calitate sa de director³². De asemenea, pentru funcționarii din localitate care nu cunoșteau, la un nivel optim, limba română, Mihai Pleșu a primit aprobarea inspectoratului școlar de a organiza cursuri serale de limba română³³.

Din toamna anului 1923, documentele menționează mai multe demersuri ale directorului Pleșu îndreptate spre diferite autorități cu scopul de a sprijini ridicarea unui „cămin studențesc”³⁴ pentru elevii merituosi ai școlii dar fără resurse financiare, care nu aveau astfel posibilitatea de a fi cazați în gazde sau nu puteau călători zilnic cu trenul. Școala avea un modest cămin dar acesta nu răspundea exigențelor în domeniu. Inspectorul

²⁸ *Ibidem*, f. 40.

²⁹ *Ibidem*, dosar 9/1925, f. 7.

³⁰ Gimnaziul de la Sântana nu a avut mai mult de doi profesori titulari în același timp: în perioada 1919-1925 nu a existat niciun profesor titular; între 1925-1936 doar directorul Mihai Pleșu și Alfonz Schmidt; între 1936-1938 doar noul director, Emilian Vlad și același, Alfonz Schmidt.

³¹ S.J.A.N. Arad, *Fond Gimnaziul de Stat Sântana*, dosarul nr. 4/1921, f. 39-39 v. Mai mult, Mihai Pleșu a acceptat ca următoarea întâlnire din toamna anului 1921 să se organizeze la Sântana, punând „localul școalei” la dispoziția cercului cultural.

³² *Ibidem*, dosarul nr. 5/1922, f. 32.

³³ *Ibidem*, dosarul nr. 8/1924, f. 9.

³⁴ *Ibidem*, dosarul nr. 6/1923, f. 90.

Dimitrie Buraiu a subliniat încă din primăvara anului 1923 acest mare neajuns al școlii, lipsa unui internat: „cel mai mare neajuns al școlii e că elevii în fiecare zi vin și merg cu trenul, fiind tot mereu pe drum. Din această cauză elevii nici nu se pot pregăti și nici nu sunt alimentați cum se cade. Tot din această cauză și lecțiile se încep numai de la ora 9, înainte de masă. Mulți elevi sosesc abia către 9 h și 30'. Acest neajuns numai prin înființarea unui internat s-ar putea înlătura”³⁵. Conștient de acest neajuns, directorul Pleșu a formulat în decembrie 1925 o primă solicitare inspectoratului școlar pentru aprobarea sumei de 40.000 de lei, bani necesari pentru minime reparații la internatul existent și achiziționarea de materiale de construcții³⁶. Răspunsul inspectoratului a venit foarte rapid, la 23 decembrie, și aducea la cunoștința școlii că Ministerul a aprobat suma cerută pentru reparațiile necesare anului în curs și încă 1000 de lei pentru „cheltuieli mărunte”³⁷.

O nouă solicitare de ajutor adresată Ministerului datează din luna martie 1928. Mihai Pleșu readuce în prim plan importanța căminului pentru elevii sărmani ai școlii, „fii de funcționari mici și de țărani români care prin capacitate-diligință și purtare morală se ridică deasupra celorlalți elevi de rând”³⁸. Este reiterată situația dificilă a școlii românești așezată „într-o comună pur șvăbească-catolică” care nu se îngrijește de dotarea școlii și a internatului cu cele de trebuință. Prin urmare, directorul Pleșu se vede nevoit să intervină la autorități pentru acordarea unui alt ajutor de 35.000 pentru mobilierul internatului și 43.176 de lei pentru laboratorul de științe fizico-chimice-naturale. Comitetul școlar era în imposibilitatea financiară de a se ocupa de dotarea laboratoarelor școlii cu instrumentarul necesar, toate taxele încasate fiind folosite doar pentru acoperirea cheltuielilor de strictă necesitate ale școlii, comunele românești din jurul localității Sântana care formau „contingentul elevilor” erau comune sărace, astfel încât, și taxele percepute erau foarte mici³⁹.

Mihai Pleșu a făcut parte din grupul restrâns de intelectuali din Sântana care au avut inițiativa de a interveni la forurile superioare bisericești pentru aprobarea înființării primei parohii ortodoxe la Sântana. Conform pr. Andrei D. Triteanu, parohia ortodoxă din Sântana a luat ființă în 1926 prin multiplele demersuri inițiate de Bujor N. Poliș, fost profesor la Școala medie de băieți din Sântana în perioada 1920-1922 și cel care va deveni primul

³⁵ *Ibidem*, dosarul nr. 7/1923-1938, f. 2.

³⁶ *Ibidem* dosarul nr. 9/1925, f. 4.

³⁷ *Ibidem*, dosarul nr. 10/1926, f. 53.

³⁸ S.J.A.N. Arad, *Fond Gimnaziul de Stat Sântana*, dosarul nr. 12/1928, f. 147.

³⁹ *Ibidem*, f. 148.

preot al parohiei, alături de notarul comunal Ardelean Alexe, pretorul Ioan Suciuc și Mihai Pleșu, directorul Gimnaziului⁴⁰. Demersurile directorului Pleșu au vizat și obținerea aprobării din partea *Inspectoratului școlar de la Timișoara* de a amplasa o capela în incinta școlii pentru oficierea cultului ortodox⁴¹. Documentele de arhivă îl menționează pe Mihai Pleșu ca făcând parte din organismele parohiale ale Bisericii Ortodoxe din Sântana, participând la ședința ordinară a adunării parohiale din data de 23 ianuarie 1927 condusă de pr. Bujor N. Poliș. Cu această ocazie a fost ales un nou Consiliu Parohial, Mihai Pleșu fiind al treilea în lista membrilor ordinari⁴².

Câteva luni mai târziu, în vara anului 1928, s-a organizat la Oradea, un curs de vară destinat directorilor școlilor secundare care au în subordine și școli de ucenici, scopul urmărit de autorități fiind acela de a „completa cunoștințele corpului didactic, de la școlile de ucenici”⁴³. Fiind în această situație, directorul Mihai Pleșu a participat la acest curs de formare, lăsând în locul lui responsabil cu „agendele directorale” pe pr. Zenobie Brădean⁴⁴.

La sfârșitul lunii mai 1930, directorul Mihai Pleșu⁴⁵ a fost încredințat din partea Inspectoratului să participe la predarea și preluarea arhivei Gimnaziului de Stat de la Ineu de către Ascaniu Crișan, directorul Liceului *Moise Nicoară* din Arad. Cu acest prilej, au fost identificate și înregistrate 13 dosare care vizează istoricul instituției de învățământ de la Ineu de la înființarea lui din 1922 până în anul 1929.

Din 1931, Gimnaziul de băieți din Sântana a devenit extrabugetar, fiind silit să se autofinanțeze. Această măsură, cu toate că a fost receptată ca o dură măsură aplicată gimnaziului românesc de la Sântana care putea chiar să conducă la desființarea lui, nu l-a demoralizat pe directorul Mihai Pleșu ci l-a impulsinat să lupte mai profund pentru recâștigarea statutului de

⁴⁰ Andrei Triteanu, *Istoricul parohiei ortodoxe Sântana*, în vol. *Cartea de Aur a Parohiei Ort. Rom. Sântana*, p. 2. Un exemplar scanat al acestui manuscris se află în posesia noastră. A se vedea și studiul lui Dan Roman, „Orașul Sântana”, în Sorin Bulboacă, Doru Sinaci (coord.), *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad, vol. 1 Orașe*, Arad, Editura Gutenberg, 2019, pp. 555-556. La Dan Roman, doi dintre cei patru intelectuali amintiți de pr. Andrei Triteanu, apar redați în mod eronat, posibil greșeli de tehnoredactare: Bujor Poliș, primul preot al parohiei este menționat, în două rânduri, ca Bujor Galiș, iar pretorul plasei Sântana Ioan Suciuc, este amintit ca preotul Ioan Suciuc.

⁴¹ S.J.A.N. Arad, *Fond Gimnaziul de Stat Sântana*, dosarul nr. 10/1926, f. 58.

⁴² S.J.A.N. Arad, *Fond Protopopiatul Ortodox Român Șiria*, dosarul nr. 216/1926-1928, f. 142-143. A se vedea partea de anexe a prezentului studiu.

⁴³ S.J.A.N. Arad, *Fond Gimnaziul de Stat Sântana*, dosarul nr. 12/1928, f. 7.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 8. Zenobie Brădean, profesor de Religie al școlii și preot în diferite localități: Macea, Comlăuș, Curtici și Seleuș în perioada 1920-1958.

⁴⁵ *Ibidem*, dosarul nr. 13/1929, f. 14.

școala bugetară. Trebuie făcută mențiunea că școala de la Sântana nu a devenit pur extrabugetară. Cei doi profesori titulari ai școlii, Mihai Pleșu și Alfonz Schmidt, fiind plătiți în continuare din bugetul statului, doar profesorii suplinitori și personalul administrativ erau plătiți din fondurile Comitetului școlar. Având statutul de gimnaziu extrabugetar, școala de la Sântana nu mai avea dreptul de a organiza examen pentru elevii ei particulari, ceea ce era o lovitură severă dată sutelor de familii de români din cele peste 50 de comune românești care-și trimiteau copiii la Sântana pentru examen particular⁴⁶. „Dacă nu s-ar ținea examene particulare, școala ar fi expusă să-și piardă popularitatea, care si așa a avut mult de suferit de câțiva ani încoace, de când este expusă încontinuu la sistare-redeschidere, etc. Deodată cu această lovitură *ar suferi și bisericiuța noastră ort. română* care funcționează în edificiul gimnaziului nostru românesc și cari instituții române sunt absolut indispensabile în acest *centru de streini încă neobișnuiți și neaclimatizați cu fire românească*”⁴⁷. Memoriile înaintate de Pleșu au avut efectul scontat și Ministerul a aprobat pentru anul școlar 1933-1934 organizarea examenelor particulare la Gimnaziul de băieți din Sântana⁴⁸, directorul Mihai Pleșu fiind numit și președinte al comisiei de examene particulare de la școala sântăneană⁴⁹.

Din anul școlar 1934-1935, Gimnaziul mixt de la Sântana a funcționat tot ca extrabugetar, dar cu patru catedre plătite de Minister⁵⁰. Era o primă reușită a lui Pleșu ca urmare a multiplelor sale demersuri. În luna ianuarie 1936 Mihai Pleșu a întocmit un nou memoriu și l-a expediat Ministerului în care a solicitat redecretarea școlii ca bugetară argumentând că nu ar fi nevoie decât de trecerea a încă două catedre în bugetul statului pentru acest deziderat⁵¹. Aceste eforturi vor fi încununate de succes prin implicarea noului director, Emilian Vlad (1936-1938) care va reuși să treacă toate catedrele gimnaziului în bugetul statului, școlii lipsindu-i doar titulatura de școală bugetară pe care însă nu o va mai obține, din cauza desființării Gimnaziului mixt în luna august 1938.

Mihai Pleșu a fost receptiv și la doleanțele funcționarilor din Sântana și împrejurimi care doreau și înscrierea de fete la gimnaziul sântănean. Acest lucru presupunea transformarea gimnaziului de băieți în gimnaziu

⁴⁶ A se vedea memoriul directorului Mihai Pleșu adresat Ministrului Instrucțiunii la *Ibidem*, dosarul nr. 15/1933, f. 32.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 198. Sublinierea din text ne aparține.

⁴⁸ S.J.A.N. Arad, *Fond Gimnaziul de Stat Sântana*, dosarul nr. 15/1933, f. 204.

⁴⁹ *Ibidem*, dosarul nr. 17/1934, f.

⁵⁰ *Ibidem*, dosarul nr. 16/1934, f. 20.

⁵¹ *Ibidem*, dosarul nr. 19/1936, f. 332.

mixt. Și în această chestiune se poate urmări implicarea profundă a directorului Pleșu: memorii înaintate *Ministerului Instrucțiunii*⁵², adrese către Inspectorat⁵³, audiențe cu funcționarii și meseriașii din Sântana care au solicitat înscrierea fetelor la gimnaziu, etc. Gimnaziul sântănean dispunea de un spațiu adecvat pentru o școală mixtă, iar supravegherea fetelor cădea în responsabilitatea doamnelor profesoare. Răspunsul afirmativ a venit la data de 28 august 1934 și aproba funcționarea gimnaziului ca unul mixt⁵⁴.

În paralel cu activitatea didactică și în baza dispozițiilor Ministerului Instrucțiunii, directorul Pleșu a fost interesat și de munca de cercetare a localităților din jurul Sântanei împreună cu elevii gimnaziului, propunându-și valorificarea informațiilor de ordin istoric, geografic, natural, etc. Pentru acest demers, la 10 iunie 1933 Mihai Pleșu a solicitat directorului C.F.R. „maximum de reducere pe C.F.R., linia Arad-Brad, distanța gara Sântana-Brad și retur”⁵⁵ pentru elevii școlii, având în vedere situația materială precară a acestora.

La începutul anului școlar 1936-1937 se încheie mandatul de director la Sântana al lui Mihai Pleșu și în locul lui a fost numit profesorul Emilian Vlad de la Liceul „Moise Nicoară” din Arad. Documentele de arhivă consultate de noi din fondul *Gimnaziului de Stat Sântana* nu au consemnat motivațiile care au stat la baza înlocuirii lui Pleșu cu Emilian Vlad. Cert este că a fost un act impus de autorități și Mihai Pleșu a fost nevoit să se supună. Despărțirea lui Pleșu de școala sântăneană a fost una extrem de dureroasă. Într-o primă fază, Mihai Pleșu a refuzat să elibereze locuința pe care a ocupat-o în clădirea gimnaziului și să predea cheile cancelariei, ceea ce a inflamat spiritele, directorul Emilian Vlad solicitând intervenția inspectorului școlar Silvestru Cioflec⁵⁶.

În al doilea rând, Mihai Pleșu a rămas încă câteva luni directorul cursului de ucenici organizat în incinta școlii, cu toate eforturile depuse de noul director de a-l trece sub responsabilitatea sa⁵⁷. La 3 noiembrie 1936, Emilian Vlad solicită, încă o dată, intervenția Ministerului pentru soluționarea problemei, subliniind faptul că actualul director al gimnaziului trebuie să dețină și direcțiunea cursului de ucenici așa cum, în trecut, cele

⁵² *Ibidem*, dosarul nr. 16/1934, f. 9.

⁵³ *Ibidem*, f. 10.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 25.

⁵⁵ *Ibidem*, dosarul nr. 14/1932, f. 105.

⁵⁶ A se vedea scrisoarea trimisă de Emilian Vlad lui Mihai Pleșu, cf. S.J.A.N. Arad, *Fond Gimnaziul de Stat Sântana*, dosarul nr. 19/1936, f. 149.

⁵⁷ A se vedea memoriile înaintate Inspectorului General și Ministerului la data de 9 octombrie pentru încetarea delegației lui Mihai Pleșu la *Ibidem*, f. 150-151.

două funcții au fost cumulate și de Mihai Pleșu⁵⁸. Neprimind niciun răspuns oficial din partea autorităților, la 11 noiembrie 1936 directorul Vlad i-a transmis un ultimatum lui Pleșu: i se permitea folosirea localului gimnaziului doar până în 20 noiembrie pentru desfășurarea cursului profesional de ucenici⁵⁹ și era obligat la plata unei sume către Comitetul școlar pentru folosirea utilităților aferente lunii octombrie și noiembrie. Răspunsul oficial care a calmat apele a venit abia la data de 11 decembrie 1936 și el încredința cursul de ucenici noului director, profesorul Emilian Vlad.

Activitatea directorului Mihai Pleșu a avut și o bogată componentă culturală. Fiind directorul școlii secundare din Sântana, a fost frecvent invitat la manifestările culturale din localitate, șezătorile culturale având loc din anii '30 aproape în fiecare duminică, unele fiind organizate de învățătorii de la școala primară germană.

Profesorul Pleșu a fost preocupat și de îmbogățirea treptată a bibliotecii școlii. Școala secundară de la Sântana a moștenit o bogată bibliotecă ungurească de pe vremea școlii civile maghiare. Dacă în primii ani după Marea Unire, în anumite instituții de învățământ, aceste cărți au fost vândute, la Sântana ele au fost la început bine păstrate și abia ulterior li s-a găsit o altă destinație⁶⁰. Intenția lui Pleșu era de a crea o bibliotecă românească dotată cu tot instrumentarul necesar unui învățământ de calitate. Astfel, în perioada în care a fost director (1919-1936), școala s-a abonat la următoarele reviste de specialitate: *Revista Copiilor*, *Cele trei Crișuri*⁶¹, *Buletinul Educației fizice*⁶², *Revista generală a învățământului*⁶³, *Tinerimea română*, *Gazeta oficială a Inspectoratului școlar regional din Timișoara*, *Anuarul învățământului secundar*, *România Aeriană*, *broșura Carol al II-lea*, *Parlamentul românesc*, etc. Remarcăm o comandă editorială inedită făcută de directorul Pleșu de la începutul anului 1928: *Dicționarul limbii române* (15 fascicule apărute până în 1928 și încă 1 sau 2 preconizate la scurtă vreme) care se ridica la suma importantă de 1650 de lei⁶⁴.

De asemenea, în calitate de profesor de istorie, Mihai Pleșu a fost foarte preocupat să insufle elevilor săi modele din istoria mai veche sau mai recentă a țării. Amintim, în acest sens, în toamna anului 1921, comandarea a

⁵⁸ *Ibidem*, f. 158.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 134.

⁶⁰ *Ibidem*, dosarul nr. 5/1922, f. 67.

⁶¹ *Ibidem*, dosarul nr. 4/1921, f. 6.

⁶² *Ibidem*, dosarul nr. 6/1923, f. 17.

⁶³ *Ibidem*, f. 74.

⁶⁴ *Ibidem*, dosarul nr. 12/1928, f. 86.

trei tablouri comemorative ale eroului național, generalul David Praporgescu⁶⁵, mort în anul 1916 în Munții Colți. Viața și activitatea marelui erou național, Avram Iancu, trebuia popularizată în rândul elevilor, motiv pentru care s-au comandat mai multe exemplare din tabloul „Avram Iancu”⁶⁶. În vara anului 1922, Mihai Pleșu a solicitat două exemplare din *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*⁶⁷, o lucrare fundamentală și extrem de necesară în activitatea sa de predare a istoriei și geografiei. În 1923 consemnăm o altă solicitare de material didactic a directorului Pleșu și anume *Harta industrială și minieră a României Mari*, o lucrare care evidenția bogățiile subsolului românesc și puterea industrială a României din acea perioadă⁶⁸.

În cadrul școlii săntănene, zilele de mare însemnătate din istoria țării erau sărbătorite cu mare fast, atât prin oficierea unui Te-Deum, cât și prin organizarea unui program corespunzător: prelegere, poezii, cântece. Menționăm doar două momente: la 9 aprilie 1924, cursurile școlii au fost sistate și sărbătorirea „realipirii Basarabiei la patria mamă”⁶⁹ s-a făcut conform recomandărilor primite. La împlinirea a 50 de ani de la reîntrarea Dobrogei în componența României (1878-1928), Mihai Pleșu a susținut, în cadrul ședinței ordinare a Societății literare și de lectură a elevilor gimnaziului, prelegerea intitulată „Pentru sărbătorirea Dobrogei”⁷⁰.

Informații inedite despre maniera de predare a dascălului Mihai Pleșu se pot desprinde din *registru cu procesele verbale de inspecții pe linie de învățământ*⁷¹. Consemnările din primii ani școlari aparțin *inspectorului Dimitrie Buraiu*. La sfârșitul anului școlar 1923-1924, inspectorul Buraiu considera că directorul Pleșu „își dă toată silința ca școala să-și îndeplinească menirea și să-și asigure un bun nivel”⁷². În urma inspecției de la orele de limba română, inspectorul Buraiu avea doar cuvinte de laudă la adresa lui Mihai Pleșu concluzionând că „elevii s-au prezentat bine, fiind pe deplin orientați în materie”⁷³, sau exclama: „cu plăcere am asistat la răspunsurile lămurite ale elevilor despre stil și calitățile lui”⁷⁴.

⁶⁵ *Ibidem*, dosarul nr. 4/1921, f. 73.

⁶⁶ *Ibidem*, dosarul nr. 8/1924, f. 37.

⁶⁷ Lucrarea era redactată în 3 volume de Constantin Martinovici și N. Istrati. *Ibidem*, dosarul nr. 5/1922, f. 81.

⁶⁸ *Ibidem*, dosarul nr. 6/1923, f. 13.

⁶⁹ *Ibidem*, dosarul nr. 4/1921, f. 47.

⁷⁰ *Ibidem*, dosarul nr. 12/1928, f. 117.

⁷¹ *Ibidem*, dosar 7/1923-1938.

⁷² *Ibidem*, f. 5.

⁷³ *Ibidem*, f. 6.

⁷⁴ *Ibidem*, f. 7.

La disciplina istorie, profesorul Mihai Pleșu se simțea în mediul său, istoria fiind una din cele două specializări ale sale de bază. Cu prilejul unei inspecții, elevii l-au impresionat pe inspectorul Buraiu cu răspunsurile lor diverse și documentate: „Răspunsurile date cu atât vervă despre Reformațiune și influența ei asupra țărilor române, despre Ioan Vodă cel Cumplit, apoi despre Petru Rareș au probat în deplin orientarea mulțumitoare a elevilor în materia tratată”⁷⁵. Deși specializarea sa principală erau istoria și geografia, Mihai Pleșu avea o aplecare și spre muzică și dirijare corală. Tot cu prilejul unei inspecții, de această dată la *Ansamblu coral*, elevii instruiți de Pleșu au executat două cântece românești, remarcă inspectorului fiind una sugestivă: „ansamblul e la nivel”⁷⁶.

Au existat și situații în care inspectorul Buraiu a considerat necesar să facă anumite mențiuni critice la adresa modului de predare al profesorului Pleșu. Astfel, cu ocazia inspecției din zilele de 8-9 decembrie 1926, după precizarea aspectelor pozitive ale lecției, inspectorul a subliniat nivelul prea ridicat al anumitor explicații ale profesorului, catalogate drept „prea de catedră”⁷⁷ în raport cu posibilitățile de receptare ale elevilor.

În ceea ce privește manualele utilizate de prof. Pleșu în activitatea de predare-învățare, amintim doar lucrarea *Istoria românilor* elaborată de prof. dr. Ioan Lupaș⁷⁸, un manual foarte bine receptat în epocă, iar la geografie se întrebuița manualul lui Simion Mehedinți⁷⁹. Mihai Pleșu a participat periodic, în calitate de invitat „cu tot onorul” la examenele finale de la școlile primare din Sântana. Din cauza numărului mare de clase, examenele se desfășurau pe durata mai multor zile⁸⁰.

În concluzie, activitatea de peste patruzeci de ani a lui Mihai Pleșu a îmbrățișat mai multe domenii conexe: învățământ, cultură, sfera ecleziastică și chiar politica și administrația locală. Numele lui Mihai Pleșu va rămâne un puternic reper în istoria învățământului românesc sântănean. A fost un susținător fervent al școlii și al intereselor românești. S-a remarcat și printr-o puternică activitate culturală și filantropică încă de la începutul activității sale didactice. A avut un puternic cuvânt de spus în înființarea primei

⁷⁵ *Ibidem*, f. 10.

⁷⁶ *Ibidem*, f. 6.

⁷⁷ *Ibidem*, f. 17.

⁷⁸ *Istoria românilor*, ediția a II-a, ilustrat cu numeroase hărți. Pentru receptarea manualului, a se vedea *Ibidem*, dosarul nr. 6/1923, f. 9.

⁷⁹ *Ibidem*, dosarul nr. 6/1923, f. 10.

⁸⁰ *Ibidem*, dosarul nr. 11/1927, f. 31.

parohii ortodoxe din Sântana. Toate aceste coordonate fundamentale ale activității sale, fac din Mihai Pleșu una dintre cele mai valoroase personalități sântănene din prima jumătate a secolului al XX-lea.

BIBLIOGRAFIE

I. Fonduri arhivistice

Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale (S.J.A.N. Arad)

Fond Gimnaziul de Stat Sântana: dosarul nr. 2/1919-1926; dosarul nr. 3/1920; dosarul nr. 4/1921; dosarul nr. 5/1922; dosarul nr. 6/1923; dosarul nr. 7/1923-1938; dosarul nr. 8/1924; dosarul nr. 9/1925; dosarul nr. 10/1926; dosarul nr. 11/1927; dosarul nr. 12/1928; dosarul nr. 13/1929; dosarul nr. 14/1932; dosarul nr. 15/1933; dosarul nr. 16/1934; dosarul nr. 17/1934; dosarul nr. 18/1935; dosarul nr. 19/1936;

Fond Protopopiatul Ortodox Român Șiria: dosarul nr. 216/1926-1928; dosarul nr. 195/1916-1918,

Fond Prefectura județului Arad 1867-1947: dosarul nr. 74/1940-1947; dosarul nr. 132/1947.

Colecția Registrelor de Stare civilă, Oficiul Parohial Ortodox Român Nădlac, Registrul 32/1883-1891.

II. Periodice

Reuniunea învățătorilor români de la școalele populare confesionale ortodoxe din protopopiatele arădane I-VII, Arad, anul X, 1913, nr. 7-8; nr. 9-10.

Foaia Poporului, Arad, anul XXII, nr. 16 din 13/26 aprilie 1914 și nr. 19 din 4/17 mai 1914.

III. Lucrări generale

Botiș, Teodor, *Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad*, Arad, Editura Consistoriului, 1922.

Roman, Dan, *Orașul Sântana*, în „Dicționarul istoric al localităților din județul Arad, vol. 1 Orașe”, Arad, Editura Gutenberg, 2019, pp. 555-556.

Idem, *Sântana. Cu î din i, cu â din a. Povestea unei localități și a mai multor neamuri*, Arad, Editura Fundației „Moise Nicoară”, 2008.

Sinescu, Gheorghe, *Istoria Sântanei în date, imagini și documente*, Arad, Editura Promun, 2011.

Idem; Gligor, Cornel, *Școala „Sfânta Ana” din Sântana, 1751-2001. Schiță monografică. Două secole și jumătate de evoluție a Școlii cu clasele I-VIII „Sfânta Ana” din Sântana*, Arad, Editura Mirador, 2001.

Triteanu, Andrei, *Istoricul parohiei ortodoxe Sântana*, în „Cartea de Aur a Parohiei Ort. Rom. Sântana”, *manuscris*.

Anexe

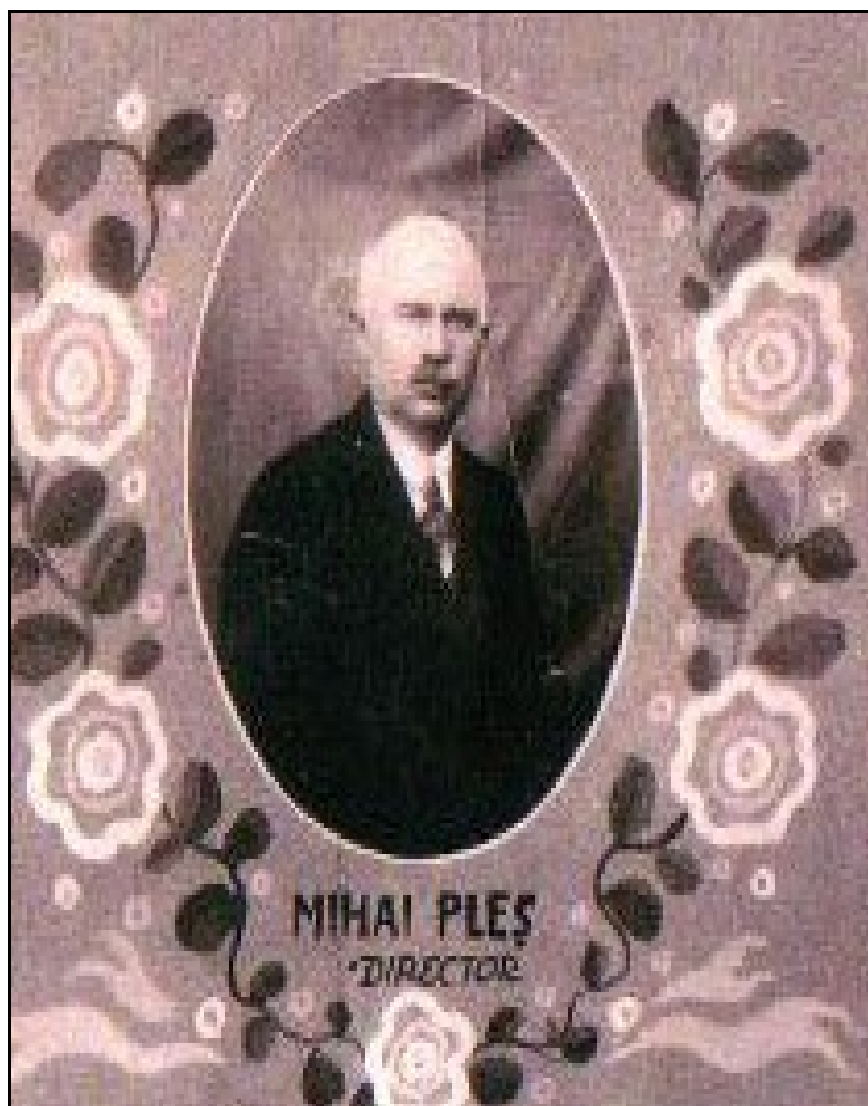

Foto I. Directorul Mihai Pleșu, 1929

Primar; M. Pleșu.

Prof. M. Pleșu

Foto II. Semnătura primarului Mihai Pleșu, 1947

Mihai Pleșu
director.

Foto III. Semnătura de director din perioada 1919-1936

I Consiliul parohial.

a. Membri ordinari.

1. Traian Luciu
2. Alex. Ardelean
3. Mihail Pleș
4. Gheorghe Yozescu
5. Nicolaie Tiandău
6. Atanasie Simitriu
7. Simitrie Matei
8. Hasilie Iancu
9. Simitrie Berar
10. Constantin Leac

b. Membri suplenti.

1. Nicolaie Morar
2. Gheorghe Pavel
3. Miron Achim
4. Petru Budiu
5. Ioan Hoica

Foto IV. Membrii Consiliului Parohial al Bisericii Ortodoxe din Sântana, 1927

**Învățătorul Ioan Arpaș,
un adevărat dascăl, pregătit de Preparandia arădeană**

**The Teacher Ioan Arpaș, a True Example, Alumnus of
Preparandia School of Arad**

*ing. Ioan COTOC
Colectivul Monografic Arad*

Abstract

The life and work of Ioan Arpaș, born of very modest origin in Tisa village, Arad County, a graduate of Preparandia School in Arad, is a real example of how the proper education can influence the life of not only a person, but whole communities, and how one person can enlighten and become the light of knowledge for others. He became a true example, started schooling programs, initiated actions for raising buildings for cultural activities, and was a driving force of the economic and industrial innovation in the 1930's Transylvanian villages.

Keywords: *Ioan Arpaș, teacher, Tisa, Arad, Preparandia*

Ioan Arpaș s-a născut în satul Tisa, jud. Arad, la data de 23 decembrie 1908. La vârsta la care trebuia să meargă la școală rămâne orfan de tatăl dispărut în război. Cu toate greutățile acelor ani: sărăcia, asuprirea stăpânirii, două surori mai mici, o datorie față de o bancă, mama sa hotărăște să-l lase să meargă la școala confesională din Hălmagiu. Aici l-a avut învățător pe Mihai Vidu. După ce termină patru clase, cu aprobarea mamei sale, pleacă la Arad, la școala de învățători.

Înființarea unei școli de dascăli la început de secol XIX, în Arad, a însemnat aprinderea unei făclii pentru poporul aflat de veacuri în întuneric. Acest popor nu avea luminători decât pe preoții satelor, din păcate mulți dintre aceștia având școală puțină. Preparandia din Arad a instruit viitori învățători mai mult de 150 de ani, până când această sarcină a trecut la „Școlile normale”. Și aceste școli, în anii lor de început, au pregătit dascăli de foarte bună calitate. Mulți dintre dascălii acestor școli

au fost elevi ai Preparandiei. Acest excurs al meu vrea să arate că pregătirea bună a unui absolvent, pentru meserie, începe din primii ani de educație: din familie, apoi din clasele elementare și se continuă cu ciclul mediu, cu o condiție esențială: să fie bun profesorul pe fiecare dintre aceste trepte. (Nu luăm în calcul capacitatea elevilor de a învăța. Nu toți elevii pot urma cursurile liceale, dar până la acel nivel trebuie să adune strictul necesar pentru viață).

La această școală, elevul Ioan Arpaș, printre alți profesori a avut parte și de Traian Mager, pământean din zona Hălmagiului, om dăruit școlii și muncii de instrucție, pe toate planurile, de care avea atâta nevoie țara întregită. Profesorul Traian Mager i-a fost model tânărului învățător Ioan Arpaș, mulți ani și după terminarea școlii arădene.

Tânărul învățător Ioan Arpaș este repartizat în comuna Răpsig, unde cu tot elanul său se implică, pe lângă școală, în activitățile culturale ale comunei și preia activitatea de dirijor al Corului Plugarilor din Răpsig, care funcționa în cadrul bisericii ortodoxe. Nu doar în Răpsig se implică tânărul învățător, ci și în satul său natal Tisa, unde împreună cu învățătorul Ioan Trifan și cu alți câțiva tineri inimoși, înființează Societatea culturală Făclia (anul 1933), în cadrul căreia ia naștere căminul cultural din satul Tisa (an 1934) și acțiunea de ridicare a unui monument închinat eroilor satului Tisa al cărui cost a fost suportat de cei doi învățători. La festivitatea dezvelirii și sfințirii acestui monument au participat și răpsigani nu doar cu activitate corală ci și cu dansurile călușarilor, ca dovadă de prețuire pentru învățătorul și dirijorul lor.

Din anul 1935, Ioan Arpaș ajunge învățător în satul Tisa. Erau ani de efervescență culturală românească pe toate planurile activităților intelectuale: „acțiunea” Dimitrie Gusti era în plină desfășurare, echipe de cercetători cu pregătire în domenii multiple ale cercetării activității localităților țării își desfășurau activitatea și în zona satelor din Ținutul Hălmagiului, profesorul Traian Mager începuse deja să publice o parte a constatărilor și propunerilor rezultate din cercetările sale. În această stare nici învățătorul Arpaș nu poate rămâne pasiv. Nu doar că îl ajută pe profesorul Mager în acțiunea de culegere ori prelucrare a datelor dar mai ales este preocupat de starea economică a satului său, de sărăcia sătenilor.

Învățătorul Ioan Arpaș se implică în căutarea fondurilor pentru edificiul căminului cultural, apoi în adunarea materialelor, mobilizează sătenii la fasonarea pietrei pentru ziduri și în trei ani căminul cultural devine o clădire funcțională, al patrulea cămin cultural din județul Arad. Activitatea culturală (biblioteca, formația de teatru, conferințele pe teme agricole ș. a.) se mută din localul școlii la căminul cultural. În anul 1936, împreună cu

Școala de viticultură din Miniș, construiește în satul Tisa un cuptor sistematic pentru uscat fructe, fără fum, dar preocuparea pentru scoaterea sătenilor din sărăcie nu-i lasă liniște. În acest sens, pentru ajutorarea țăranilor cu împrumuturi bănești și dobânzi suportabile, în anul 1936 Căminul cultural din Tisa solicită înființarea unei cooperative de credit (Bancă agricolă), prima cooperativă din fosta Plasă Hălmagiu. Pentru că suspiciunile erau multe și cămătarii nu doreau „concrență” au fost puțini membri fondatori și suma creditată mică. Dar învățătorul credea în reușită, motiv pentru care s-a împrumutat cu 15000 de lei de la Casa Corpului Didactic din București, sumă pe care a depus-o în contul Băncii populare „Ajutorul” din Tisa. În anul 1938, în cadrul acestei bănci se deschide și o Cooperativă de consum în satul Tisa, prin care sătenii se puteau aproviziona cu produsele de care aveau nevoie evitând prețurile de speculă. Prin cooperativă își puteau valorifica și unele produse proprii.

copie:

Banca federală "ZORILE"
Societate cooperatistă de
credit și economii
Arad, Ilarie Ghendi nr.6
Telefon 146.
SERVICIUL ORGANIZARE

Arad, la 16 ianuarie 1937.

D-sale

Domnului I. Arpaș
mandatarul Băncii Populare "AJUTORUL"

Comuna Tisa județul Arad.

Anexat avem onoarea a vă restitui vizate statutele pentru
constituirea Băncii Populare Ajutorul din comuna Tisa jud. Arad.

Viza de constituire vi s-a dat condiționat, adică în termen
de un an de zile de astăzi înainte să aveți cel puțin șaiszeci de
membri cari să aibă vărsat la banca Dvs. 80 la sută din capitalul
subscris.

Vă rugăm să țineți în considerare condițiunea aceasta.

Cu statutele vă veți prezenta la Judecătoria în raza căreia
aparțineți pentru a vi se da viza cerută de lege.

După ce aveți această viză delegatul Dvs. se va prezenta la
federala noastră cu un proces verbal al consiliului de adminis-
trație prin care se delegă persoana care să ridice banii.

p. Director
ss. Indescifrabil

Secretar
ss. Indescifrabil

În entuziasmul său tineresc, Ioan Arpaș, ajunge antrenat, ca multe
alte cadre didactice (și nu numai) în mișcarea legionară. După rebeliunea
legionară din 22/23 ian 1941 Ioan Arpaș este cercetat, judecat și condamnat
la 8 luni privare de libertate. [Arbonie]. După această pedeapsă se pare că
activitatea intră în normal. Din 1941 până în 1944 este mobilizat și continuă

activitatea de învățător până în 1950. Atunci a primit pedeapsa cea mare, pentru aceeași faptă pentru care fusese condamnat în 1941: a fost scos din învățământ. Ca urmare i se distruge și căsnicia. După niște locuri de muncă umile, pe la Tălagiu și prin alte părți, ajunge contabil undeva în jurul

Timișoarei, apoi contabil șef. Din această funcție ajunge să se pensioneze. A trăit în Timișoara, cu dorul de satul pe care l-a iubit și pentru care n-a fost lăsat să facă atât cât ar fi vrut. Pe cât a fost de entuziast în tinerețe, pe atât a fost de discret după anul 1950. Cu materialele adunate în anii tinereții și mai târziu, spre anii de pensie, a alcătuit o monografie a satului natal, pe care din diferite motive nu a reușit să o publice cât a fost în viață.

S-a stins la Timișoara, în ziua de 4 octombrie 1989. Așa cum a cerut, a fost înmormântat în satul Tisa, pe care l-a iubit așa de mult. Să-i fie țărâna

ușoară, iar sufletul său să aibă parte de lumină, căci lumină a răspândit în jurul său, în toată viața sa pământească!

Iată ce scrie renumitul cercetător dr. Ovidiu Bârlea în „Cuvântul înainte” la manuscrisul Monografiei satului Tisa:

„...Ioan Arpaș se ridică în galeria învățătorilor aleși pe care i-a format faimoasa „preparandie” din Arad, mai bine de un secol și jumătate (an 1812, n.n.), alături de Teodor Daul, Petre Ugliș Delapeșica, Ioan T. Florea, pentru a enumera numai pe cei care au publicat din tezaurul folcloric al ținutului lor. impresionează la toți râvna cu care s-au străduit să se documenteze în compartimentele disciplinelor umanistice, ridicându-se mult deasupra nivelului dascălesc cu care i-a dotat școala în puținii ani de instruire. Monografia de față stă mărturie de atare strădanie ...

Căci din ea iese la iveală cum învățătorul Ioan Arpaș a fost o energie de obârșie țărănească, adormită în stare latentă, dar în stare de a face minuni de îndată ce obstacolele sunt înlăturate. Astfel, în puținii ani, în satul Tisa iau ființă rând pe rând un cuptor sistematic de uscat fructe, o cooperativă de credit (adică un fel de bancă satească) și un cămin cultural, toate cu contribuția autorului monografiei. Iar dacă nu se uită că acel cuptor e întâiul pe județ, cooperativa de credit prima din plasa Hălmagiu și căminul cultural al patrulea din județul Arad, meritele învățătorului Ioan

Arpaș strălucesc sub transparența inițiativei creatoare. Dacă ar fi de luat în seamă numai aceste merite, s-ar vădi cât a fost de necesară alcătuirea monografiei, pentru a ilustra încă odată latențele creatoare care zac în poporul nostru în așteptarea prilejului de a se fructifica. Redactarea monografiei a fost cu atât mai salutară cu cât arhivele cu actele referitoare la instituțiile amintite au fost distruse, nu se știe din care imbold...

Valoarea monografiei nu poate fi văzută în toată plinătatea ei dacă nu se ține seamă că cu cât va trece vremea, cu atât va crește și ea. Ajunge să ne închipuim ce preț nemăsurat ar avea atare lucrare întocmită, să zicem, măcar cu un secol în urmă, pentru cunoașterea fizionomiei unui sat în toate articulațiile lui organice, inclusiv cele în aparență neînsemnate. O împrejurare deosebită vine să sporească nemăsurat valoarea monografiei satului Tisa; Autorul a alcătuit-o tocmai în momentul când satul tradițional de odinioară e pe punctul de a dispărea, fiind înlocuit de tipul nou, hibridizat prin influența urbanizantă covârșitoare. Monografia a surprins atare moment de trecere, consemnând cu fidelitate cum arăta vechiul sat, în opoziție vădită față de înnoirile care îi conferă cu totul altă identitate...

...Prin aceasta monografia se instituie ca document istoric în fața veacurilor, viu și palpitant, cu putere de sugerare și convingere mult sporită. Cercetătorii vor avea în fața ochilor o secțiune în corpul națiunii, o celulă etnică vie, zugrăvită în toate modalitățile ei de funcționare, menită să explice mecanismul de existență a întregului corp etnic.

București, 10 aprilie 1982"

Învățătorul Ioan Arpaș, prin toate acțiunile sale a dovedit că este fiul acestui pământ, pe care l-a iubit fără rezerve, până în clipa din urmă a vieții sale. El definește patriotismul și dragostea de țară cum numai un învățător putea să o facă în fața elevilor săi. Iată un fragment din „Introducerea” sa la monografia amintită:

„...Ca fiu al satului m-am gândit că nu mi-am făcut pe deplin datoria față de locul unde am văzut lumina zilei, am crescut și muncit, dacă nu voi încerca să scot din colbul și negura vremilor, faptele din trecutul moșilor și strămoșilor noștri, care au trudit din greu pe aceste meleaguri și a le lăsa spre știre și moștenire fiilor de azi și de mâine ai satului.

Patria, în primul rând e locul unde ne-am născut și crescut, unde ne-am desfătat cei mai frumoși ani ai vieții: copilăria. E locul unde ne avem îngropați sau ne trăiesc bunicii, părinții și frații. Noțiunea de patrie crește și își lărgeste cercul primind contururi noi odată cu anii ce ni-i adăugăm vârstei, până la înțelesul de țară.

Iubirea de țară începe cu dragostea față de mâlul din marginea apei, în care ți-ai înfundat picioarele, de apa limpede în care ți-ai oglindit

fața și ți-ai răcorit, ca și copil, trupul plin de nădușala verii; de potecile și crângurile cu păsări; de holdele și livezile pline de rod; dar mai ales dragostea față de oamenii harnici care prin truda lor au reînnoit de atâtea ori fața locului unde s-au născut și crescut.

Nu putem spune că ne iubim țara manifestând indiferență față de locurile natale, de oamenii ce ne-au crescut, sau cu care am copilărit.

...Lucrarea de față e și ea un semn de dragoste și respect pentru satul natal care aș vrea să fie prețuit, în egală măsură, de toți fiii săi, oriunde s-ar afla ei. De aceea rândurile de față, în primul rând, sunt adresate acestora”

La prezentarea aceasta sumară a unui strălucit dascăl din zona Hălmagiului adaug și o foarte scurtă opinie personală cu privire la starea actuală a învățământului românesc:

Viața ultimilor 50-60 de ani a dovedit că învățământul românesc a intrat pe o linie descendentă începând cu primele acțiuni de instruire, cele din familie și apoi cu școala elementară. Instruirea din „cei 7 ani de acasă” este o problemă socială, foarte complexă și nu mă voi opri la ea, deși învățătorul începe să lucreze cu acești copii, nu de la zero ci de la nivelul bun sau rău cu care au fost aduși la porțile școlii. De aici începe învățătorul. Chiar dacă presupunem un învățător ideal el nu va avea de lucrat doar cu copilul, ci mai ales cu amestecul brutal al unor părinți în atribuțiile învățătorului. Că așa s-a întâmplat în ultimii 60 de ani, se vede în calitatea multor „**dascăli**” de astăzi pe diferitele trepte ale societății.

Nu doar cei 7 ani de acasă sunt cauza. Următoarea cauză a fost amestecul politicii în problema învățământului. Știm **că nu toți elevii** au memoria și capacitatea de înțelegere și asimilare a cunoștințelor la nivelul liceului. Corigența și repetenția a ajuns să fie o problemă a cadrului didactic, o condiție de apreciere a acestuia. Elevii au ajuns să execute muncile agricole în unitățile agricole ale statului ori chiar pe tarlăua Gospodăriei de partid. Această stare a descurajat foarte mulți absolvenți ai institutelor care pregăteau tinerii pentru meseria de învățător sau profesor (să mai ținem seama și de salariul destul de mic) să opteze pentru această profesie. Rezultatul este că a scăzut și calitatea dascălului, pe toate treptele de pregătire.

Vă vorbesc despre aceste aspecte ca unul care le-am trăit: în perioada ciclului primar am avut parte de doi învățători cu dăruire și cu har pentru meserie, Ioan Trifan, apoi Ioan Roman, din Tisa, al doilea, fiind elev al înv. Ioan Arpaș. Ioan Roman fiind și absolvent al Școlii normale din Arad (din seriile la care li se verificau aptitudinile la admitere, inclusiv cele muzicale). În ciclul doi al școlii elementare am avut, de asemenea, profesori

buni. Ca inginer, am practicat în paralel cu serviciul obișnuit, pe acela de profesor de specialitate la liceu și școala profesională, din anul 1976 până în anul 1990. Am observat cum scădea vizibil calitatea elevilor, de la un an la altul, cunosc și „atmosfera” cancelariei.

Orice om care a absolvit măcar 8 sau 10 clase va fi de acord cu mine că, dacă în primele patru clase nu s-au format deprinderile corecte de scriere și citit, în ciclul doi de învățământ acei elevi au avut probleme. Aceste probleme s-au agravat în clasele mai mari și ele nu s-au mai putut corecta. Dacă aceste probleme au fost la matematică, acei elevi în clasele mai mari, mai ales la liceu, nu au mai putut asimila nimic deoarece nu mai puteau înțelege nici o explicație. Și totuși **sistemul** a permis ca dintre acești elevi unii să absolute învățământul superior și să devină „profesori” la școlile care pregăteau profesori, ori și mai rău, să ajungă pe treptele de conducere ale societății românești. Aceasta este grozăvia, pentru cine vrea să înțeleagă.

Apoi dacă la conducerea învățământului se poate să fii superficial, de ce nu s-ar putea și la școală? Acum se arată o altă față hâdă a sistemului: **s-a distrus morala!**

Nu sunt acestea toate cauzele și nici eu nu sunt omul competent să le analizez. Pe acestea le-au sesizat ochii și mintea mea. Ori dacă eu, un neavizat, le-am văzut, cei responsabili, de ce nu au vrut să le vadă? Nu înainte de 1990, că atunci ei au fost cauza. Dar după 1990?

La această oră școala românească nu se arată a fi decât un subprodus al câte unui fost subministru!

Până când un om responsabil din această țară nu va recunoaște că problema creșterii calității învățământului românesc ține în primul rând de profesori și de calitatea și buna moralitate a „PROFESORULUI profesorilor” și nu va acționa în acest sens, nu se va opri nici scăderea calității și nici corupția generalizată din sistem.

Nu ne putem întoarce la Preparandia arădeană nici la metodele ei dar ne putem întoarce la moralitate, la practicarea responsabilă a meseriei de dascăl (și nu numai) și la o voință națională și politică pentru a pune bazele unui învățământ sănătos pe toate treptele, capabil să dezvolte motivații absolvenților. Fără oameni școlarizați bine și mai ales cu o morală sănătoasă, societatea românească nu va prospera.

Cineva îmi arăta premianții școlii românești, la nivel mondial și nu-s puțin. Cinste lor! Câți dintre aceștia rămân să conducă învățământul sau țara? Câte dintre vârfurile absolvenților de liceu pleacă să studieze peste graniță, mai vin înapoi? Mai rămân la noi destui „buni” și după facultate. Aceștia ajung la societățile corporatiste unde vor lucra tot pentru străini (muncă de iobag modernizat, chiar dacă este plătit bine).

Chiar dacă această imagine este destul de descurajantă, punctul meu de vedere este că imaginea este reală și nu-mi fac decât datoria de român care-și iubește țara, pentru a aduce această imagine și pe această cale în fața celor care conduc această țară. Fără a mai vorbi de acel patriotism atât de frumos definit de înv. Ioan Arpaș în „introducere la monografie”!

BIBLIOGRAFIE

Prezentul material este selectat din *Monografia satului Tisa*, autori Ioan Arpaș, Ioan Cotoc, aflată în pregătire la tipografia Gutenberg Arad.

Arbonie, Emil, *Jandarmeria rurală arădeană (1940-1949)*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2019.

Bârlea Ovidiu, *Istoria Folcloristicii românești*, București, Editura Enciclopedică, 1974.

Lucian Blaga – unele aspecte privind activitatea sa diplomatică

Lucian Blaga – Some Aspects Regarding His Diplomatic Activity

Florica R. CÂNDEA
membru UZPR, Filiala Arad,
Colectivul Monografic Arad

Abstract

Less known as a diplomat, press attaché, secretary, adviser, minister of state at the Ministry of Foreign Affairs, plenipotentiary minister of Romania in Portugal, senator from the National Renaissance Front, diplomatic representative of Romania in Austria, Lucian Blaga advocated his own civic and political ideas and attitudes, therefore he also had to face the reproaches and accusations that some publicists formulated.

Keywords: *diplomat, Lucian Blaga, foreign policy, letters.*

Structurată pe trei volume, lucrarea lui Lucian Blaga, *Din activitatea diplomatică*, partea I având ca subtitlu *Rapoarte, articole, scrisori, cereri, telegrame* în intervalul de ani 1927-1938, are o valoare documentar-bibliografică despre viața și opera lui Lucian Blaga, în anul 2020, când se împlinesc 135 de ani de la nașterea sa.

Primul volum, desfășurat pe aproape 300 de pagini (București, edit. Eminescu, 1995), se referă la anii 1927-1938, fiind o ediție îngrijită de Pavel Țugui (care semnează *Cuvânt înainte* și o *Notă asupra ediției*).

De o mare prețuire în rândul cititorilor și al istoricilor literari s-au bucurat documentele jurnale de familie, dar și evocările neliteraturizate, autentice reconstituiri ale oamenilor și faptelor, ale epocii, publicate de doamna Dorli Blaga-Bugnariu, fiica poetului, în *Manuscriptum*.

Lucian Blaga, mai puțin cunoscut ca și diplomat, atașat de presă, secretar, consilier, ministru secretar de stat la Ministerul Afacerilor Externe, ministru plenipotențiar al României în Portugalia, senator din partea Frontului Renașterii Naționale, reprezentant diplomatic al României în Austria, a avut idei și atitudini civice și politice, astfel că, în anumite împrejurări s-a confruntat și cu oprobii și acuzații pe care le-au formulat unii publiciști care au declanșat o ferventă campanie de denigrare, suspiciuni

(urmăriri). Acestea au dus la eliminarea sa din corpul profesoral al Universității din Cluj (1948), din membrii titulari ai Academiei Române (1949), iar din 1951 lirica blagiană va fi etichetată când *mistică*, când *decadentă*. Aceste idiosincrazii se vor perpetua până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, încât și sistemul filosofic al lui Blaga va fi aproape respins.

Lucian Blaga a petrecut peste 11 ani la legațiile României din Varșovia, Praga, Berlin, Berna și Viena, fiind astfel în miezul problemelor politice, sociale, culturale ale vieții mondene din aceste agitate metropole, într-o perioadă fertilă din viața sa (între 31 și 42 de ani), perioadă care s-a adâncit și i-a adus o sensibilitate și o gândire aleasă, perioadă și cu un caracter liric și filosofic aparte. În primul volum sunt șapte *Rapoarte și scrisori* expediate de Lucian Blaga din capitala Cehoslovaciei, în redactare cât se poate de sumară, puțin concludente sau specifice unui atașat diplomatic.

(Praga, noiembrie 1927 – februarie 1928)

Domnule Director,

Am onoarea a vă trimite aci-alăturat o scrisoare primită din partea Bibliotecii orașului Beroun cu rugămintea să binevoiți a face tot ce se poate în chestiunea aceasta.

Primiți vă rog, domnule director, asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

Atașatul de presă, Lucian Blaga

Praga, 19 noiembrie 1927

*Domniei Sale Domnului N. Dianu
director al presei și informațiilor,
Ministerul Afacerilor Străine, București¹*

Domnule Director,

Drept răspuns la adresa d-voastră No. 68144 din 1 decembrie 1927, am onoarea a vă comunica următoarele:

¹ Lucian Blaga, *Din activitatea diplomatică. Vol. I. (Rapoarte, articole, scrisori, cereri, telegrame). Anii 1927-1938*, București, Editura Eminescu, 1995, p. 41.

Vestea despre încetarea din viață a prim-ministrului Ion Brătianu ne-a telefonat-o domnul Svihovsky de la Agenția C.E.P.S. o jumătate de oră înainte de a primi telegrama Rador (primită la ora II fără un sfert, 25 decembrie) și înaintea telegramei Ministerului de Externe primită la ora II în aceeași zi. Agenția C.E.P.S. primise știrea de la Agenția ULSTEIN.

Primiți, vă rog, domnule director, asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

*Atașatul de presă,
Lucian Blaga
Praga, 6 decembrie 1927*

*Domniei Sale Domnului N. Dianu,
director al presei și informațiilor,
Ministerul Afacerilor Străine, București²*

În capitolul al doilea, Rapoarte, articole, scrisori cu caracter politic, Berna, aprilie 1928 – octombrie 1932, sunt inserate 40 de rapoarte și 3 telegrame.

*LEGATION DE ROUMANIE BERNA, 23 noiembrie 1928
EN SUISSE
SERVECIUL PRESEI
Nr. 1982*

Domnule Director,

În continuare la raportul meu nr. 1951 din 19 Noiembrie 1928, am onoarea a vă trimite alte câteva comentarii elvețiene apărute în presa din provincie. ¹ Cu excepția unor rezerve pe cari le face ziarul socialist Der freie Aargauer, toate celelalte comentarii sunt foarte favorabile noului guvern.

*Lucian Blaga
atașat de presă*

¹ Sunt anexate extrasele, în original, din ziarele respective³

² Ibidem, p. 44.

³ Ibidem, p. 75.

BERNA, 10 iulie 1930

Domnule Director,

Am onoarea a vă trimite alăturat un articol pe care vă rog să binevoiți a-l da specialistului d-voastră în chestiuni minoritare dispunând să mi se răspundă punct cu punct. Aș vrea să dau un răspuns la acest articol.

Lucian Blaga
atașat de presă⁴

Telegramă, 17 august 1932 din Berna:

„*Neue Zürcher Zeitung* comentând elogios formarea noului guvern Vaida, își exprimă speranța ca împrejurările să nu zădărnicească intențiile bune și voința de muncă a acestui guvern când țara are așa de mare nevoie de o conducere tare și conștientă – BLAGA”⁵

Capitolul III poartă titlul *Rapoarte și scrisori cu caracter cultural, Berna, august 1928 – august 1932*. În acest capitol sunt inserate 53 de rapoarte sau scrisori, unele adresate „Domnule director”, altele „Domniei Sale Domnului Eugen Filotti”, director al presei și informațiilor, Ministerul Afacerilor Străine București, sau Excelenței Sale Domnului Al. Vaida-Voevod, Ministru de Externe, București, sau „pentru Dl Filotti din partea D-lui Blaga”, sau „Scumpe Filotti”, „Stimate Domnule Filotti”, fapt ce ne îndreptățește să afirmăm că formulele de adresare pentru Lucian Blaga, în calitate de atașat de presă, erau când cordiale, când familiale, când protocolare, personalitatea acestuia fiind foarte apreciată în relațiile cu superiorii sau apropiații.

⁴ *Ibidem*, p. 91.

⁵ *Ibidem*, p. 115.

LEGATION DE ROUMANIE
EN SUISSE
SERVICIUL PRESEI
Nr. 1782

BERNA, 13 octombrie 1928

Domnule Director,

Am onoarea a vă trimite aci-alăturat programul definitiv al Universității populare de la Zürich cu toate cursurile cari se țin în iarna aceasta, între cari și cursul despre România al d-lui prof. Wetter, despre care am avut onoarea a vă încunoștința prin raportul meu Nr. 1381 din 2 august 1928.

Lucian Blaga
atașat de presă⁶

SERVICIUL PRESEI
Nr. 1793

BERNA, 16 octombrie 1928

Domnule Director.

Drept urmare la adresa d-voastră Nr. 63553/1928, am onoarea a confirma primirea celor 14 publicații, pe cari ni le-a pus la dispoziție Ministerul Industriei și Comerțului pentru conferințele d-lui prof. Wetter de la Zürich. Cu poșta de azi le-am trimis acestuia.

Lucian Blaga
atașat de presă⁷

LEGATION DE ROUMANIE
EN SUISSE
SERVICIUL PRESEI
Nr. 1762

BERNA, 29 septembrie 1928

Domnule Director,

Am onoarea a vă transmite în copie scrisoarea pe care doamna Bourgeois-Popovici, fiica lui A.C. Popovici, autorul cărții La Question Roumaine a primit-o de la Librăria Payot, Paris. Cele 540 exemplare câte

⁶ Ibidem, p. 128.

⁷ Ibidem.

au mai rămas ar costa în total: 1.620 Fr. Cartea se poate încă admirabil întrebuința ca mijloc de propagandă (mai ales împotriva acțiunii Rothermere).

Primiți vă rog, domnule director, asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

Lucian Blaga

Domniei Sale Domnului Eugen Filotti,
director al presei și informațiilor în M.A.S., București⁸

SERVICIUL PRESEI
Nr. 12

BERNA, 3 ianuarie 1929

Domnule Director,

Am onoarea a vă anunța că am dispus să se expedieze cu poșta de azi pe adresa Direcțiunei presei partiturile „Poemei Române” de Enescu și cele ale „Priveștiștilor moldovenești” de Jora.

Lucian Blaga
atașat de presă⁹

După această dată Lucian Blaga nu mai trimite rapoarte la Direcția presei, deoarece este invitat la consfătuirea cu reprezentanții legațiilor române organizată la București de guvernul Iuliu Maniu.

„Pentru D-l Filotti din, partea D-lui Blaga.

1. Să i se trimită fotografii;
2. Să mi se răspundă ce este cu păpușile D-rei Vlad;
3. Să mi se trimită colecții de poezii populare;
4. Să mi se trimită urgent partițiunea operei „Năpasta”.

Pentru toate aceste cereri am făcut raport, dar nu mi s-a dat răspuns încă.

Lucian Blaga”¹⁰

⁸ Ibidem, p. 125.

⁹ Ibidem, p. 134.

¹⁰ Ibidem, p. 161.

„5 octombrie 1930

Dragă Filotti,

ți-am trimis astăzi un raport privitor la măsurile de luat în vederea turneului literar românesc, al doamnei Theamaria Lenz. Găsești în el toate detaliile. Ar fi bine să dai ȧafacerea în mâna unui om de ȧncredere. O chestiune trebuie aranjată neapărat de tine. Serata de la București a doamnei Lenz trebuie pusă sub patronajul fie al regelui (căruia i-a scris și ministrul Boerescu), fie al M.S. Elena. Dacă s-ar pune sub patronajul regelui, aȧi scoate toate cheltuielile ce le aveȧi cu turneul. De altfel regele cunoaște pe doamna Lenz. (Să i se amintească că doamna Lenz e soȧia directorului Teatrului de la Berna). Dă-mi, te rog, o telegramă dacă regele sau M. S. Elena acceptă patronajul.

De asemenea te rog trimite fără ȧntârziere suma de 1.050 mărci aur (una mie cincizeci mărci aur), reprezentând jumătate din honorarul ce s-a fixat doamnei Lenz. Cealaltă jumătate i-o dai tu la București.

Cu dragoste și frăȧie
Blaga”¹¹

Domnule Director,

Vă aduc la cunoșȧinȧ că am primit adresa d-voastră cu privire la aranjamentul cu Editura Ghidului „L’Europe en automobile” și voi proceda conform indicaȧiilor.

Lucian Blaga¹²

¹¹ *Ibidem*, p. 171.

¹² *Ibidem*, p. 179.

LEGATION DE ROUMANIE
EN SUISSE
SERVICIUL PRESEI
Nr. 109

BERNA, 1 aprilie 1931

Domnule Director,

Redacția cunoscutului călindar pedagogic care apare la Berna în câteva zeci de mii de exemplare „Pestalozzi”, răspândit în cercuri școlare, m-a rugat să-i pun cât mai urgent (în două săptămâni) la dispoziție un articolăș de cel mult două pagini (octav) despre medul cum a fost stinsă sonda de la Moreni. în articolăș să intre câteva informațiuni generale despre câmpiile de petrol românești. Vă rog să binevoiți a dispune să mi se trimeată de urgență articolășul solicitat.

Lucian Blaga¹³

Capitolul IV, Rapoarte, Scrisori, Telegramme cu caracter politic. Viena, noiembrie 1932 – mai 1933. Acest capitol conține 33 de rapoarte, scrisori și o telegramă, în același stil de adresare

„Viena, 22 noiembrie 1932

Ziarul marxist Der Abend a fost confiscat aseară. Directorul presei Ludwig, la care am fost astăzi cu ministrul Brediceanu, ne-a comunicat că Der Abend a fost confiscat pentru un articol publicat după Vorvörts din Cernăuți, în care se publica mărturisiri ale poliției din Văscăuți despre maltratări perverse îndurate la siguranța statului. Impresiunea mea e însă că, confiscarea a fost făcută pentru un articol ie fond în care se face senzaționala comparație între acțiunea pentru Anschluss și actualele tratative ungaro-austriace.

Rog comunicați și Ministerului de Externe

Blaga 174

Secretar de presă pe lângă Legațiunea din Viena”¹⁴.

¹³ *Ibidem*, p. 186.

¹⁴ *Ibidem*, p. 205.

WIEN, 28 noiembrie 1932

Domnule Secretar de Presă,

Referindu-ne la telegramele Domniei Voastre privitoare la ecoul produs în presa austriacă de unele știri relative la pretinse torturi fizice la care ar fi fost supuși câțiva comuniști arestați la Cernăuți, avem onoarea a vă trimite aci – alăturat o copie a raportului făcut în această chestiune de inspectorul de poliție din Cernăuți. Veți vedea din acest raport că persoanele în chestiune au fost supuse unui examen medical din care nu a rezultat că ar prezenta urme de schingiuri. Cu toate acestea agenții de poliție care au făcut cercetările au fost dați în judecată pentru contravenție, conform legilor austriece aplicate în Bucovina.

Aducându-vă cele ce preced la cunoștință, vă rugăm să luați avizul d-lui ministru Brediceanu spre a aprecia dacă este util ca faptele să fie puse în lumina justă în presa austriacă.

Subsecretar de stat
Eugen Filotti¹⁵

Am onoarea a vă face obișnuitul raport săptămânal asupra presei austriece.

Transportul de arme de la Hirtenberg

După cum am anunțat și în trecutul meu raport știrea despre un transport important de arme din Italia destinate Ungariei prin mijlocirea fabricii de muniții de la Hirtenberg (Austria) se verifică. Ziarele socialiste austriace precum Der Abend, Arbeiterzeitung, Die Stunde, Wiener Allgemeine Zeitung au făcut o adevărată campanie contra guvernului austriac și a câtorva personaje amestecate în această afacere, deosebit de compromițătoare pentru politica externă a Austriei.

O pagină despre criza economică românească

Wiener Wirtschaftswoche (No 1) o publicație săptămânală publică o pagină întreagă sub titlul „Rumäniens Krisensorgen”. Pagina cuprinde trei articole: „Posibilitățile unei ușurări a crizei” de Mih. Manoileseu fost ministru și guvernor al Băncii Naționale. 1 „Revizuirea datoriilor e necesară” de Const. Argetoianu, „România în criză” de Oscar Kaufmann. Manoileseu e în rezumat de părerea că România e în asemănare cu alte

¹⁵ Ibidem, p. 210.

state mai curând în situația de a ajunge la un echilibru economic prin propriile sale puteri. D. Argetoianu se exprimă pentru conversiunea datoriilor particulare și pentru o revizuire a datoriilor de stat. Numai prin revizuirea sau lichidarea datoriilor poate fi menținută stabilitatea leului.

D. Oscar Kaufmann arată că România a introdus diversele restricții financiare silită în primul rând de măsurile statelor vecine. Dar România ar putea, în caz de nevoie, să suporte o autarhie mult mai ușor decât alte țări.

Demisia guvernului Maniu și formarea noului guvern Vaida

În legătură cu demisia guvernului Maniu, ziarele austriace a-u scris în general că ea se datorește unui conflict între guvern și rege pe chestiunea înlocuirii militarilor cari ocupă postul de prefect de poliție și comandant al jandarmeriei.

Astfel au prezentat cauzele demisiei Neues Wiener Journal (12 ian.), Grazer Tagblatt (8 ian.), Neues Wiener Extrablatt (9 ian.), Salzburger Wacht, Der Tag, Grazer Volksblatt etc., etc. După ce criza de guvern s-a declarat a apărut în unele ziare zvonul că noul guvern va fi format de Duca, șeful liberalilor. Acest zvon a apărut în Die Stunde, care a subliniat însă că regele nu dorește schimbarea actualului regim. și că va face apel la Duca numai dacă nu izbutește o nouă formațiune național-țărănistă. După demisia guvernului Maniu, a apărut însă imediat știrea că d. Vaida va fi însărcinat cu formarea noului guvern.

în timpul crizei ziarele, precum Neue Freie Presse (9 ian.) au anunțat de la Budapesta că d. Titulescu trecând spre țară s-a declarat plin de încordare cu privire la soluția ce se va da crizei.

Ziarele din 15 ianuarie aduc informația formării noului guvern Vaida. Comentarii speciale despre retragerea d-lui Maniu n-au mai apărut decât în Arbeiter Zeitung (13 ian.) organul socialist, care prezintă neînțelegerile pe chestiunea col. Marinescu și gen. Dumitrescu ca o luptă între dorințele de dictatură ale regelui și democrație. Regele nu vrea să lase din mână pozițiile puterii sale, căci armata constituie ultimul reazăm al regilor din țările balcanice. Ce va face Carol? O întoarcere pe față la dictatură ar fi prea primejdioasă. Probabil va reuși să câștige pentru jocul său una sau alta din grupările național-țărăniste, guvernând cu una „auf Rosten der anderen“. România e o țară de surprize de operetă.

Kleine Volkszeitung (ziar de stânga, 13 ian.) face următorul comentariu: „Maniu e un caracter din vechea școală austro-ungară, care nu vrea și nu poate să se adapteze la tradiția de pe Dâmbovița. Regele Carol e născut în vechiul „regat”, nu ia legea și constituția prea în serios, și ar vrea să facă pe dictatorul, dacă nedumeriri de politică financiară nu l-ar opri. El vrea un președinte care să-l acopere, nu unul care să-l supere cu condiții ca

Maniu. Se va ajunge la un compromis, Vaida Voevod va lua probabil conducerea, și nu va lua atât de sângeros de serios realizarea programelor ca puritanul Maniu”.

Alte știri și comentarii din România

Der Nandel (7 ian.) găsește că situația în ce privește plățile destinate firmelor austriace s-a îmbunătățit întru câtva în ultimul timp în România.

Die Börse (12 ian.) publică un articol în care se arată că România va trebui să accepte controlul financiar străin, și că această situație a devenit destul de clară după ultimele tratative ale. d-lui Lugoșeanu. Discuțiile vor continua, dar nu în jurul sensului, ci numai al textului condițiilor Genevei. Evenimentele de politică internă și sublinierea motivului unei neînțelegeri cu regele ascund numai această situație externă. Maniu și Mihalache au voit o diversiune care să mascheze retragerea lor.

Neue Freie Presse (5 ian.) informează că d. Titulescu trecând prin Budapesta s-a exprimat față de niște gazetari pentru o adevărată prietenie româno-ungară.

Der Abend (12 ianuarie) subliniază într-un articol despre raporturile italo-iugoslave că d. Titulescu va merge în februarie la Roma între altele și pentru a mijloci o destindere italo-iugoslavă.

Neties Wiener Extrablatt (8 ian.) reproduce în întregime articolul despre d. Titulescu publicat în revista Querschnitt de Camil Petrescu.

Die Stimme (12 ian.) publică sub titlu mare o informație despre primirea ce s-a făcut în România lordului Molchett din partea organizațiilor evreiești. Lordul Molchett a fost primit în audiență de regele Carol oare s-a exprimat asupra mișcărilor de renaștere evreiești.

Lordul Molchett intenționează să dea publicității conținutul convorbirii cu regele Carol.

Radio Wien (13 ianuarie) publică niște fotografii din România în legătură cu conferința ce o va ține la 21 ianuarie d. Richard Wolfram la Radio despre „Impresiile sale etnografice din România”.

Neue Freie Presse (10 ianuarie) și toate celelalte ziare publică știrea despre catastrofa de cale ferată de lângă București.

Secretar de presă
L. Blaga

Domniei Sale Domnului Eugen Filotti,
director al presei și informațiilor, București¹⁶

¹⁶ *Ibidem*, pp. 216-218.

De fapt, în acest capitol sunt aproape toate rapoartele săptămânale, cu paragrafele punctate, care se referă la diverse acțiuni sau evenimente.

Capitolul V, *Rapoarte și scrisori cu caracter cultural, Viena, 30 noiembrie – 31 decembrie 1932*, ultimul capitol din primul volum, conține 10 rapoarte sau scrisori pe teme culturale.

SERVICIUL PRESEI
No. 210

WIEN, 31 decembrie 1932

Domnule Director,

Am onoarea a vă ruga să binevoiți a dispune ou toată insistența să mi se trimeată un exemplar din „Arhiva pentru știință și reformă socială”, An. X, nr. 1-4, care tocmai a apărut, și care cuprinde o serie de studii asupra „statului românesc”, desigur foarte utile pentru serviciul nostru.

Lucian Blaga¹⁷

Wien, 21 iunie 1933

Domnule Director,

Am onoarea a vă ruga să binevoiți a acorda de urgență d-lui Emil Maas, corespondentul la Viena al ziarului Chicago Tribune un bilet de călătorie gratuit de la granița iugoslavo-română până la București, fără retour. Sosind la București d, Maas se va prezenta la D-voastră. Dânsul va face și o călătorie în țară, despre care vă va vorbi la București.

Consilier de presă
Lucian Blaga¹⁸

¹⁷ *Ibidem*, p. 271.

¹⁸ *Ibidem*, p. 270.

LEGATIUNEA REGALĂ A ROMÂNIEI WIEN, 9 decembrie 1932
SERVICIUL DE PRESĂ
No. 187

Domnule Director,

Am onoarea a vă ruga să binevoiți a dispune să mi se trimeată pentru scop de propagandă următoarele publicații:

- 1. Câteva exemplare din Cartea d-lui Oprescu, apărută în englezește, despre arta noastră țărănească.*
- 2. Câteva exemplare din Ghidul României.*
- 3. Câteva exemplare din „Priveștiștile” d-lui Bădăuță. (Încă nu mi s-a trimis nici un exemplar).*
- 4. 2 exemplare din publicația omagială pentru Goethe.*

*Secretar de presă
Lucian Blaga*

*Domniei Sale Domnului Eugen Filotti,
director al presei și informațiilor, București¹⁹*

Concluzii. În finalul volumului I se află un tabel al documentelor din acest volum (vezi pp. 273-279), după cum urmează:

- Praga, 7
- Berna, 33
- Berna, 58
- Viena, 128

Un total de 226 documente.

O amplă bibliografie cu lucrări consultate pentru întocmirea notelor (vezi pp. 280-281) și un indice de nume (pp. 283-291), încheie volumul.

BIBLIOGRAFIE

Blaga, Lucian, *Din activitatea diplomatică. Vol. I. (Rapoarte, articole, scrisori, cereri, telegrame). Anii 1927-1938*, București, Editura Eminescu, 1995.

¹⁹ *Ibidem*, p. 268.

**Profesorul și inspectorul școlar județean Eugen Hulea din
Alba Iulia activ în serviciul Școlii albaiulienne și Astreii între
1936-1947**

**Professor and School Inspector Eugen Hulea from Alba Iulia
and his Activity for Education and Astra Association during
1936-1947**

*Prof. Daniela CURELEA
director-adjunct, Colegiul Tehnic „Cibinium” Sibiu.
Membru asociat al Comitetului Român de Istoria Filosofiei,
Științei și Tehnicii al Academiei Române, Filiala Brașov*

*Prof. dr. Dragoș L. CURELEA
Liceul Tehnologic „Avram Iancu” Sibiu,
Școala Gimnazială „Radu Selejan” Sibiu
Membru titular al Comitetului Român de Istoria Filosofiei,
Științei și Tehnicii al Academiei Române, Filiala Brașov*

Abstract

Eugen Hulea (18.09.1899 – 22.06.1982) was a history professor and a meticulous researcher in the field of modern Romanian history, particularly the revolutionary phenomenon from 1848-1849 from Transylvania. He also fulfilled administrative functions in the county hierarchy of the pre-university education system in Alba County and Mureș County in the interwar period. Also, the Alba Iulia's professor E. Hulea was president of the Alba County Central Department of Astra, during two terms during 1936-1947, namely, he worked in the service of the Central Committee of this Romanian cultural institution in Transylvania, at the request of its president from Cluj, the university professor Iuliu Moldovan.

Keywords: *school, inspection, Astra Association, historian.*

Ajuns profesor¹, iar apoi director al Liceului Mihai Viteazul din Alba Iulia începând din luna septembrie 1932, profesorul de istorie Eugen

¹ *Anuarul X și XI al Liceului de Stat „Dr. I. Meșotă” din Brașov pe anii școlari 1928-1929 și 1929-1930, întocmit de Mihai Sotiru, Brașov, Tipografia și Legătoria de Cărți „Nicolae Badea”, 1930, p. 27; Nicolae Josan; Ioan I. Șerban, Profesorul Eugen Hulea (1899-1982),*

Hulea a fost implicat în toate marile momente școlare și culturale ale românilor albaiulieni în decadele interbelice și în perioada postbelică, după un periplu educațional în Brașov, unde profesorul E. Hulea, a fost cadru didactic inițial cu statut de suplinitor cu definitivat, iar apoi titular definitiv, iar în mai multe rânduri diriginte la diferite clase ale Liceului Real de Stat „Dr. Ioan Meșotă” din Brașov între 1926-1932².

în „Apulum”, Alba Iulia, anul XXI, 1983, pp. 439-441; Cosmin Cosmuță, *Momente privitoare la organizarea Vicariatului Ortodox Român de Alba Iulia*, în „Studia Universitatis „Babeș-Bolyai. Theologia Orthodoxa”, anul LIII, nr. 1, 2008, pp. 49-56. Eugen Hulea (1899-1982) a fost profesor de liceu în Brașov între 1926-1932 și Alba Iulia în perioada 1932-1947. Director al Liceului „Mihai Viteazul” din Alba Iulia, inspector școlar general al Inspectoratului Școlar al Județului Alba, inspector școlar general al Ținutului regal Mureș între 1938-1940, președintele Despărțământului central județean Alba al Astei de două mandate între anii 1936-1940 și 1941-1947. A fost conferențiar al Asociațiunii pe lângă Ministerul Culturii Naționale. Unul dintre cei mai de seamă președinți ai despărțământelor Asociațiunii din Transilvania, cu reale merite în procesul funcțional-organizatoric al Astei albaiuliene, dar și implicat în relația dintre Comitetul central și conducerile locale din despărțăminte sud transilvănene. În cele două mandate ale sale au fost organizate școlile pentru adulți în toate despărțămintele aflate în plasele administrative ale Județului Alba, reorganizate despărțământurile locale din plasele administrativ-teritoriale Ighiu și Teiuș, edificate monumentele lui Horea din fața Porții a III-a la intrarea în Cetatea Alba Iulia (Alba Carolina), în 1937 dar și cele ale eroilor albaiulieni de la Trâmpoiele și Sântimbru, (1942-1943) organizate cele 35 de cercuri culturale în comunele din aria Județului Alba, toate dispunând de locații, drapele, sigilii, registre și membri organizați. A fost implicat împreună cu Vicarul ortodox al Alba Iuliei, Alexandru Baba al Alba Iuliei în procesul de gestionare a situației refugiaților din nordul Ardealului, din Bucovina, Basarabia și Moldova în spațiul Județului Alba între anii 1940-1945. După anul 1964, dar cu deosebire din 1966, profesorul Hulea, a fost implicat, în special datorită expertizei sale în procesul de reorganizare a Muzeului Unirii din Alba Iulia. În final, apreciem că în spațiul albaiulian se păstrează un viu cult și memoria celui care a fost Eugen Hulea, profesor de istorie, director de liceu, inspector școlar general al Județului Alba, inspector general al Ținutului Mureș, președinte în două mandate al Astei albaiuliene, consilier superior pentru Transilvania al Ministerului Educației Naționale și al Ministerului Culturii Naționale, muzeograf și consilier al Muzeului Regional al Unirii din Alba Iulia.

² *Anuarul VII și VIII al Liceului Real de Stat „Dr. Ioan Meșotă” din Brașov pe al VII-lea și al VIII-lea an școlar 1925-1926 și 1926-1927*, publicat de Constantin K. Ionescu, Brașov, Tipografia G. I. Gologan, 1928, p. 37; *Anuarul IX al Liceului Real de Stat „Dr. Ioan Meșotă” din Brașov pe al IX-lea an școlar 1927-1928*, publicat de Mihail Sotiru, Brașov, Tipografia G. I. Gologan, 1929, p. 5; *Anuar pe anii școlari: 1930-1931, 1931-1932, 1932-1933, 1933-1934, 1934-1935, 1935-1936*, publicat de Constantin K. Ionescu, Brașov, Institutul de Arte Grafice „Astra” Brașov, 1936, p. 58. Conform rubricii specifice intitulate „Repartiția orelor” aflăm că în perioada în care a activat în Brașov, Eugen Hulea a predat în principal ore de Istorie și s-a calificat în secundar și a predat și ore de Geografie, respectiv a fost în acest răstimp și diriginte.

Ca urmare a expirării mandatului de conducere al notarului Romul Boca, adunarea generală a membrilor despărțământului central-județean albaulian, care s-a desfășurat în Alba Iulia, în prezența vicepreședintelui Astrei medicul sibian Gheorghe Preda în 1 martie 1936, a fost ales un nou comitet local de conducere care urma să fie prezidat de profesorul de istorie Eugen Hulea, cel care la acea dată îndeplinea și funcția de director al Liceului „Mihai Viteazul” din Alba Iulia³. Acesta și-a exercitat primul mandat între 1936-1941, perioadă în care a avut drept obiectiv esențial înființarea de cercuri culturale comunale în întreg arealul județului Alba, sau reactivarea celor care fuseseră organizate anterior în Ciugud, Drâmbar, Micești, Oarda de Jos, ca urmare a activității depuse de profesorii Horia Teculescu și Leonte Opriș în perioada 1924-1926, în mandatul de conducere al despărțământului albaulian deținut de profesorul Ioan Sandu, alt important om de cultură și director al Liceului „Mihai Viteazul” din localitate⁴.

În anul 1936, parohul ortodox Sever Bran care păstora comunitatea din localitatea Drâmbar, aflată în imediata apropiere a Albei Iulia, a înființat o asemenea structură cultural-comunală, cu puțin timp înaintea alegerii profesorului E. Hulea ca președinte al Despărțământului central județean Alba al Astrei și a mediatizării programului cultural al comitetului de conducere pe care acesta l-a prezidat⁵. Conducerea locală a menționat Comitetului central al Astrei din Sibiu că în anul 1937 activau în județul Alba 5 cercuri cultural-comunale în comunitățile din Ciugud, Hăpria, Micești, Șeușa și Partoș, angajându-se ca pe viitor să sporească numărul acestora în întreg arealul județului Alba⁶. Cu privire la situația cercurilor culturale comunale ale Astrei, Eugen Hulea împreună cu reprezentanții elitei locale a înființat în ambele sale mandate în fruntea structurii județene a Astrei din Alba, 35 de asemenea structuri organizatorice în județul Alba. De altfel, experiența acumulată în fruntea despărțământului din Alba Iulia poate fi observată și în expunerea modalității de înființare, organizare și activitate

³ Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia (în continuare se va cita prescurtat: M.N.U.A.I.), Colecția documente, *Fond „Astra” Alba Iulia, Registru de procese verbale 1936-1941*, pp. 16-17; *Anuarul Liceului „Mihai Viteazul” din Alba Iulia*, pe anul școlar 1935-1936, pp. 67-68.

⁴ M.N.U.A.I., Colecția documente, *Fond „Astra” Alba Iulia*, dosarul nr. 3095, nr. 15, 26, 27; Luminița Cornea; Constantin Catrina; Ioan Lăcătușu, *Teculeștii din neam în neam*, Sfântu-Gheorghe, Editura Angustia, 2008, pp. 107-117; Valer Moga, *Despărțământul Alba Iulia al „Astrei” (1918-1948)*, în „Apulum. Acta Musei Apulensis”, Alba Iulia, anul XXXI, 1994, p. 467.

⁵ M.N.U.A.I., Colecția documente, *Fond „Astra” Alba Iulia*, dosarul nr. 3113, nr. 232.

⁶ *Ibidem*, dosarul nr. 3106, nr. 116.

a acestor structuri astriste locale într-o lucrare a sa editată în Sibiu în anul 1944⁷. Din punct de vedere al înzestrării cu logistica necesară, menționăm că structurile locale care au fost organizate și active în mandatele sale, au fost prevăzute cu sigilii, registre, steaguri, organigramă locală, elemente care denotau o vie activitate organizatorică și culturală și care făceau referire la o cultură a apartenenței comunității locale la demersurile organizate de Astra prin despărțămintele, central-județene și din plasele administrative, dar și prin Regiunile sale, cu deosebire a celei din Banat în decadele interbelice⁸.

În 14 octombrie 1937 reprezentanții cercurilor culturale, a despărțămintelor Astrei care au fost organizate și au activat în plasele administrativ-teritoriale ale județului Alba și reprezentanții comitetului local de conducere au participat la inaugurarea obeliscului închinat eroilor români de la 1784-1785, Horea, Cloșca și Crișan, în prezența Regelui Carol al II-lea și a membrilor Guvernului și a mulțimii de români din părțile Albei care au participat la Serbările organizate la Alba Iulia⁹. Notăm și că profesorul E. Hulea a îndeplinit și atribuțiile funcției de consilier cultural onorific (neremunerat) al Ținutului Mureș, în perioada în care această structură administrativ-teritorială a fost condusă de generalul de corp de armată Dănilă Papp între 1938-1940¹⁰. Acesta a fost investit încă din cursul lunii

⁷ Eugen Hulea, *Astra. Istoric, organizare, activitate, statute și regulamente*, Sibiu, Editura Astrei, 1944, pp. 36-44. Dovadă a rigurozității muncii sale, profesorul E. Hulea în lucrarea menționată preciza care sunt condițiile prealabile în care se poate organiza un cerc cultural comunal al Astrei. De asemenea, clarifică care este scopul, care sunt obiectivele și care este programul acestor structuri în comunitățile locale din Transilvania și Banat. Totodată a prezentat Regulamentul general de organizare și funcționare a cercurilor culturale, modul în care un cerc cultural al Astrei se putea reorganiza, dar și care era programul acestor structuri locale. Se mai aprecia de către autor, că programul putea evolua între unul strict minimal și unul extins în funcție de implicarea elitei locului în demersurile Astrei județene, dar și ale Regionalelor sale, cu deosebire a celei din Banat după 1937.

⁸ Gheorghe Preda, *Activitatea „Astrii” în 25 ani de la Unire (1918-1943)*, Sibiu, Editura Astrei, 1944, pp. 153-158; Eugen Hulea, *Astra. Istoric, organizare, activitate, statute și regulamente*, pp. 40-44; Valer Moga, *Astra și Societatea (1918-1930)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003, pp. 449-452; Dumitru Tomoni, *Societate, cultură și politică. „Astra” în Banat (1896-1948)*, Timișoara, Editura Învierii, 2009, pp. 395, 400-404.

⁹ M.N.U.A.I., Colecția documente, *Fond „Astra” Alba Iulia*, dosarul nr. 3101, nr. 396; Eugen Hulea, *Astra. Istoric, organizare, activitate, statute și regulamente*, p. 70; Gheorghe Fleșer, *Alba Iulia. Orașul și monumentele sale în imagini de epocă*, Alba Iulia, Editura Altip, 2015, pp. 51-53; Valer Moga, *Despărțământul Alba Iulia al „Astrii”*, p. 468.

¹⁰ Cristina Rișcuță, *Aspecte din viața și activitatea rezidentului Ținutului Mureș generalul Dănilă Papp*, în „Apulum”, Alba Iulia, anul XXXVII, 2000, nr. 2, pp. 268-270; Ioana Rustoiu; Smaranda Cutean; Marius Cristea, *Excelență sub două flamuri: Dănilă Papp (1868-1950)*, Alba Iulia, Editura Altip, 2015, pp. 16-17; Ion Giurcă, *Un raport al*

octombrie 1939, de conducerea Comitetului central Astra, într-o funcție de mare răspundere, revenindu-i, în principal sarcina de a asigura legătura între Comitetul central al Astrei și conducerile acestei instituții cultural-naționale din principalele despărțăminte central județene existente în Transilvania. Bine apreciat de conducerea instituției pentru activitatea sa organizatorică și culturală pe care a desfășurat-o în despărțământul central județean Alba¹¹, Eugen Hulea, era în același timp și referent cultural de onoare care activa pe lângă conducerea Ținutului Mureș, iar prin el se asigura legătura între generalul Dănilă Papp, rezidentul regal al Ținutului și conducerea sibiană a instituției Astra¹². Totodată, mai amintim și că profesorul Hulea a fost secretar al structurii județene din Alba a Ligii Antirevizioniste Române în a patra decadă a secolului al XX-lea¹³.

În perioada în care E. Hulea s-a aflat în fruntea despărțământului albaiulian, această structură locală a Astrei, a fost implicată în amplul efort național de sprijinire a soldaților români și a Armatei. De altfel, susținerea instituției militare, a fost una dintre principalele solicitări pe care conducerea de la Sibiu a Astrei a adresat-o structurilor sale din teritoriu prin diferite circulare, încă din perioada concentrării militare a marilor unități de infanterie dintre lunile octombrie-decembrie 1939. În acest sens, în structura central-județeană Alba a Astrei, menționăm activitatea cercurilor culturale din comunele Cricău, Ighiu și Șeușa, din care au plecat spre soldații români concentrați în partea de vest a României, perechi de mănuși din lână, pulovere tricotate, căciuli și șosete din lână. Bani, alimente neperisabile, vestimentație călduroasă, mănuși, periodice, volume, romane, au fost donate la îndrumarea lui E. Hulea din despărțămintele organizate în plasele administrativ-teritoriale din Ocna-Mureș și Vințu de Jos¹⁴. Remarcăm că din

generalului Dănilă Papp privind situația Ținutului Mureș în anul 1938, în „Sangidava”, nr. 6, 2012, pp. 129-130; Dragoș Curelea, *Contribuții succinte la cunoașterea activității Brigăzii austro-ungare „Papp Dander”, unitate de elită a armatei austriece, pe frontul din Bucovina: Dănilă Papp în serviciul Consiliului Dirigent și al României*, în Sorin Marcel Colesniuc (coord.), „Marea Unire de la Marea Neagră”, vol. II. Constanța, Editura Celebris, 2018, p. 761.

¹¹ *Transilvania*, anul 71, nr. 5-6, 1940, p. 208.

¹² M.N.U.A.I., Colecția documente, *Fond „Astra” Alba Iulia*, dosarul nr. 3101, nr. 295-296; *Ibidem*, dosarul nr. 3119, nr. 64; Valer Moga, *Despărțământul Alba Iulia al „Astrei”*, pp. 476-477.

¹³ Matei Fehérvári, *Călăuza orașului Alba Iulia și a județului Alba*, Alba Iulia, 1934, pp. 28-29; Liviu Lazăr, *Mișcarea revizionistă din Transilvania în perioada interbelică*, Deva, Editura Călăuza, 2003, pp. 28-29, 41.

¹⁴ M.N.U.A.I., *Fond Astra Alba Iulia*, dosarul nr. 3101, nr. 386, 387; *Transilvania*, anul 71, nr. 1-2, 1940, p. 44.

partea comandamentului Regimentului 91 Infanterie, care a fost dislocat în acele momente pe granița de vest a României, au fost trimise profesorului E. Hulea, director de liceu în Alba Iulia, mulțumiri pentru efortul, implicarea și dăruirea albaiulienilor. La scurt timp, după această scrisoare pe adresa aceluiași profesor Hulea, ajungeau în scris la Alba Iulia mulțumiri exprese adresate aceluiași profesor de istorie din partea Ministerului Înzestrării Armatei¹⁵.

Ca o reacție firească a Asociațiunii cu privire la evenimentele care au condus în a doua parte a anului 1940, la reducerea teritorială a României, sub presiunea unor factori internaționali și ca urmare a hotărârilor care au fost luate în ceea ce privea suveranitatea statului român în întreaga Transilvanie, Comitetul central al instituției cultural naționale, la propunerea profesorilor de istorie, Eugen Hulea din Alba Iulia și Silviu Țeposu din Sibiu, a hotărât convocarea în apropierea zilei de 1 decembrie, a adunării generale a Astrei în Alba Iulia. Intenția, conducerii Asociațiunii, a fost, așa cum reieșea și dintr-un articol publicat de redacția oficiosului, periodicul *Transilvania*, ca „strigătul de protest să țâșnească din Alba Iulia-cetatea tuturor suferințelor și victoriilor noastre”¹⁶. Invocând comandamentele momentului prin care trecea România, autoritățile guvernamentale s-au opus proiectului Astrei, însă, Alba Iulia, a fost locul unei mari adunări naționale la care au luat parte, peste 50.000 oameni din Ardeal, Banat, dar și cei care erau refugiați din nord-estul Transilvaniei, din Basarabia și Bucovina la începutul lunii decembrie 1940. Aceasta a fost prezidată de Ion Antonescu, cât și de șeful mișcării legionare din România, Horia Sima și a condamnat efectele celui de-al Doilea Dictat de la Viena, fiind menționate printre altele și măsurile pe care statul trebuia să le adopte imediat pentru a supraviețui situației internaționale¹⁷.

În funcția pe care a îndeplinit-o, E. Hulea a fost implicat în coordonarea și monitorizarea demersurilor funcțional-organizatorice, dar și a celor cultural-specifice care au avut loc în spațiul Ținutului Mureș, (8 despărțăminte central-județene). De asemenea, a condus activitatea care s-a desfășurat în despărțământul central-județean Alba, în calitate sa de președinte al acestei structuri central a Astrei din Transilvania. În perioada septembrie 1940-16 februarie 1941, profesorul E. Hulea, și-a exercitat demersul didactic în instituția de învățământ menționată anterior, după care

¹⁵ M.N.U.A.I., *Fond Astra Alba Iulia*, dosarul nr. 3118, nr. 18.

¹⁶ *Transilvania*, anul 71, nr. 5-6, 1940, p. 201.

¹⁷ *Renașterea*, anul XVIII, nr. 40 din 8 decembrie 1940; Valer Moga, *Despărțământul Alba Iulia al „Astrei”*, p. 479.

a fost învestit ca inspector școlar general al Regiunii Școlare Alba¹⁸. În starea existență la acea dată și anume aceea de stat participant la război, România, a trecut în subordinea interesului național, înțelegând prin sintagma aceasta victoria și supraviețuirea statului nostru, potențialul său intern economic, material, uman, cultural. În aceste condiții, autonomia Asociațiunii a devenit o idee, dar nu a mai existat în realitate. Astra și despărțămintele sale central-județene a intrat în sfera de interese imediate ale Guvernului, pentru că, instituția cultural-națională a românilor transilvăneni, putea și evident a și contribuit prin cercurile sale cultural-comunale, dar și prin structurile sale din teritoriu, atât la influențarea atitudinii românilor din mediul rural, dar și la o relativă stare de acalmie în satele, comunele și orașele României¹⁹.

Mai notăm că în 5 aprilie 1941, a avut loc în Alba Iulia adunarea generală a membrilor Despărțământului central-județean Alba al Astrei, în urma căreia, ca urmare a alegerilor desfășurate în vederea alegerii unui nou comitet local de conducere, s-a format noua echipă de conducere a structurii județene Alba a Astrei. A fost ales, prin vot direct și confirmat prin aclamații în calitate de președinte, profesorul de istorie și inspectorul școlar Eugen Hulea, care, de altfel, s-a aflat în fruntea acestei structuri județene și între 1936-1940. Alături de profesorul Hulea, în comitetul local de conducere, au mai activat, ca membrii cu diferite funcții și atribuții²⁰, profesorul de religie Nicolae Vasiu, ales vicepreședinte, profesorul de istorie și geografie Virgil Cucuiu, care a îndeplinit funcția de secretar, economistul Ioan Gerda, contabil-șef al Filialei locale din Alba a Băncii Naționale a României, care a fost ales casier, profesorul Ion Dumitrescu, ca bibliotecar al despărțământului, Enea Zefleanu, director la acea dată al Liceului „Mihai

¹⁸ *Anuarul Liceului „Mihai Viteazul” din Alba Iulia*, anul școlar 1940-1941, p. 16; Gheorghe Preda, *Activitatea „Astrei” în 25 ani de la Unire (1918-1943)*, pp. 106, 151.

¹⁹ Pamfil Matei, *„Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român” (Astra) și rolul ei în cultura națională (1861-1950)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986, p. 282.

²⁰ Cu privire la cunoașterea activității acestor structuri locale, județene și regionale de conducere din despărțământele și Regionalele Astrei a se vedea în: Eugen Hulea, *Astra. Istoric, organizare, activitate, statute și regulamente*, pp. 93, 107-108, 112; Gheorghe Preda, *Activitatea „Astrei” în 25 de ani de la Unire (1918-1943)*, pp. 143-152. Comitetul central al Despărțământului era format în conformitate cu paragrafele Statutelor Asociațiunii, dar și ale Regulamentului intern de funcționare al Astrei. Astfel, exista ca structură executorie, un birou/comitet local de conducere, compus din președinte, vicepreședinte, secretar, casier, controlor, econom, bibliotecar și un număr de membrii, care acopereau toate structurile instituționale care își aveau sediul în Alba Iulia, evident filiale locale ale unor structuri instituționale centrale sau regionale.

Viteazul” din Alba Iulia, ales în calitate de econom și administrator, economistul Dumitru Tanu, director al unei bănci private care activa în Alba Iulia, în calitate de controlor²¹.

Mai activau în acest comitet local de acțiune următoarele personalități locale parohul ortodox Alexandru Baba, protopop orodox al Albei Iulia, preotul unit Vasile Urzică²², protopopul greco-catolic al Albei Iulia, Titus Nicoară, inginer, Petru Meteș, avocat în Alba Iulia, Romul Boca, notar public, fost președinte al despărțământului central județean Alba între 1930-1935, locotenent-colonelul Nicolae Igna, director al Spitalului Militar Județean Alba, profesoara Livia Cuparencu și Ioan Raica, inspectorul școlar pentru evaluarea activității învățătorilor și a educatorilor din județul Alba. În cadrul aceleiași adunări din 5 aprilie 1941, au fost aleși ca membri de drept în această structură locală de conducere a Astrei din județul Alba și ofițerii superiori Alexandru Tarcza, colonel și prefect al județului anterior menționat, Tiberiu N. Petrescu, general și comandant al Garnizoanei Alba, dar și Bogdan Dumitru, primarul orașului Alba Iulia. Câteva săptămâni mai târziu, dar în aceeași lună, în 24 aprilie, au fost aleși membrii ai comitetului local, profesorul Ion Berciu, directorul Muzeului Regional din Alba Iulia, dar și inginerul Ioan Popa din Zlatna, care îndeplinea atribuțiile de prefect al Asociației „Șoimii Carpaților”²³. Acesta a fost ultimul comitet local de acțiune a Despărțământului central județean Alba, anterior desființării acestei structuri județene a Astrei în vara anului 1948²⁴.

În vara anului 1941, în perioada care a urmat intrării României în al doilea Război Mondial, urmărindu-se, în principal, eliberarea teritoriilor din est, Basarabia, Bucovina și ținutul Herței, la propunerea profesorului E. Hulea, s-a desfășurat în Alba Iulia un concert, organizat de despărțământul local al Astrei în parteneriat cu filiala locală a Societății Române de Cruce Roșie. Cu acest prilej, s-a strâns în 28 august 1941 suma de 29.000 lei, care

²¹ M.N.U.A.I., Colecția documente, *Fond „Astra” Alba Iulia*, dosarul nr. 3119, nr. 53; Valer Moga, *Despărțământul Alba Iulia al „Astrei”*, pp. 477-478.

²² *Transilvania*, anul 42, *Număr administrativ*, *Supliment la anul 42*, 1942, p. 23; Dragoș Lucian Curelea, *Contribuție la o cunoaștere a vieții și activității protopopului greco-catolic de Alba, Vasile Urzică, între 1916-1942*, în Doina Dobreanu, Vasile Dobreanu (coord.), „Subcetate, la Centenarul Marii Uniri 1918-2018”, Târgu Mureș, Editura Cezara Codruța Marica, 2018, pp. 86-87.

²³ M.N.U.A.I., *Fond Astra Alba Iulia*, dosarul nr. 3119, nr. 39, 53; *Ibidem*, dosarul nr. 3120, nr. 115, 156.

²⁴ Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale (în continuare S.J.A.N. Sibiu), *Fond Astra*, doc. nr. 1057/1948, ff. 1-2; Pamfil Matei, „Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român” (*Astra*) și rolul ei în cultura națională (1861-1950), Cluj Napoca, Editura Dacia, 1986, p. 139.

a fost acordată Societății de Cruce Roșie pentru a fi folosiți în sprijinirea răniților aflați în stare de convalescență în diferite spitale din zona interioară, printre care și în cele două din această așezare²⁵. Este cazul să menționăm, că atât profesorul Hulea, din partea Despărțământului central județean Alba, cât și protopopul ortodox al Albei Iulia, Alexandru Baba, de altfel, membru în comitetul local de conducere al structurii central-județene din Alba, au fost direct implicați în gestionarea situației refugiaților români din zonele ocupate și care s-au aflat în teritoriul județului Alba între 1940-1945²⁶. În condițiile date, complexe pentru România, Asociațiunea s-a văzut în fața unei motivații naționale, care să o implice și în spațiul vieții publice românești, nu doar în activitatea culturală. Astfel, în adunarea generală a membrilor săi, organizată în anul 1941 în Sibiu, Comitetul central, a prezentat, unul din cele mai lapidare și sumare rapoarte ale instituției, evident, raportându-se la situația care exista, atât în Transilvania, cât și în celelalte provincii ale țării, în condițiile aceluși moment, marcate de participarea României la al Doilea Război Mondial pe Frontul din Răsărit²⁷.

În 30 iunie 1941, profesorul Hulea a solicitat printr-o circulară internă tuturor celor implicați în procesul de conducere al acestui despărțământ să se implice în organizarea întrunirilor locale, atât în zilele de sâmbătă și duminică, în perioada sărbătorilor importante de peste an, dar și cu alte ocazii pentru a explica locuitorilor din mediul rural, atât rostul participării țării noastre pe frontul din Est, cât și justificarea privațiunilor de tot felul care afectau comunitățile locale românești. Comitetul central al Asociațiunii, sugera, ca în mediul rural, să fie prezentate prelegeri focalizate pe teme de interes general și imediat în acel moment, precum: „Războiul nostru cu bolșevismul”, „Frăția de arme româno-germană”, „Cum trebuie să

²⁵ M.N.U.A.I., *Fond „Astra” Alba Iulia*, dosarul nr. 3119, nr. 178, 179, 190, 217; *Spitalul Militar din Alba Iulia. 25 de ani de activitate*, Alba Iulia, 1945, pp. 19-20. Menționăm că în perioada participării României la a doua conflagrație mondială, au fost organizate două spitale militare în orașul Alba Iulia. Unul era mai vechi, care a fost construit la sfârșitul secolului al XIX-lea și care a fost preluat și a intrat în administrarea Armatei Române și organizat ca atare încă din 20 decembrie 1918, iar un al doilea spital a fost organizat între 1941-1945 tot în Alba Iulia, însă în condiții de război.

²⁶ *Alba Iulia – 2000*, Alba Iulia, 1975, p. 488; *Transilvania*, anul 72. *Nr. administrativ. Supliment la anul 1941*, p. 11. De reținut că la 4 iunie 1941, au existat înregistrați în județul Alba, 2336 refugiați, numărul lor crescând constant în următoarele luni, astfel încât, la jumătatea lunii octombrie același an, erau înregistrați în același județ 4.882 refugiați.

²⁷ *Transilvania*, anul 72, *Nr. administrativ. Supliment la anul 1941*, p. 11; Pamfil Matei, *Asociațiunea în lumina documentelor. Noi contribuții (1861-1950)*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga” Sibiu, 2005, p. 186.

contribuim cu toții la biruința armelor noastre”²⁸. Structurile de conducere central județene, cele din plasele administrativ-teritoriale, dar și cele din cercurile cultural-comunale au primit asigurări că instituțiile de stat, ca Prefectura, Primăriile urbane și cele rurale, Serviciul sanitar regional și cele județene, dar și Legiunea de Jandarmi, au trimis constant dispoziții structurilor din subordine, pentru a da tot concursul solicitărilor venite din partea reprezentanților Asociațiunii, asigurări trimise și de profesorul Hulea tuturor structurilor Astrei din despărțământul central județean Alba pe care îl conducea.

În cursul lunii ianuarie 1942, la solicitarea Guvernului, Comitetul central al Astrei, transmitea o circulară în atenția conducerii despărțămintelor central județene, în care aceste structuri locale ale instituției culturale erau îndrumate în a se implica în educația morală și patriotică. Se făceau recomandări structurilor locale să fie abordate tematici privind cultul muncii, al cinstei, al eroilor și al strămoșilor, acestea fiind văzute în accepțiunea autorităților române, ca resorturi și temeuri fundamentale ale națiunii române, Asociațiunea, a fost chemată ca prin structurile sale din teritoriu, să răspândească aceste mari teme în mediul românesc²⁹. În 16 iunie 1942, Comitetul central al Astrei a trimis tuturor conducerilor din despărțămintele sale central-județene, o circulară internă prin care făcea recomandarea ca toate structurile din subordinea unui despărțământ județean, să fie dotate cu un fond de carte corespunzător care să abordeze faptele eroilor din războiul reîntregirii dintre anii 1916-1919, să organizeze împreună cu oficiile parohiale locale ortodoxe sau unite comemorarea eroilor și slujbe de pomenire ale acestora, furnizarea unor cursuri prin care să se procedeze la recalificarea invalizilor parțial în meserii adecvate noii lor situații. S-a mai urmărit și premiarea femeilor care își îngrijeau exemplar gospodăria și copii în lipsa soților lor plecați pe front. De asemenea, un obiectiv esențial, al celor două mandate de conducere ale profesorului E. Hulea, a fost organizarea școlilor pentru țărani și țărânci în așezări ca: Alba Iulia, Aiud, Ciugud, Ighiel, Ighiu, Galda de Jos, Mihalț, Oarda de Jos, Ocna-Mureș, Oiejde, Șard, Zlatna³⁰.

Menționăm că în 5 septembrie 1942, președintele Astrei, universitarul clujean Iuliu Moldovan, îi încredința profesorului Hulea pentru

²⁸ M.N.U.A.I., Colecția documente, *Fond „Astra” Alba Iulia*, dosarul nr. 3119, nr. 163.

²⁹ *Ibidem*, dosarul nr. 3120, nr. 32.

³⁰ *Transilvania*, anul 75, nr. administrativ, *Supliment la anul 75*, 1944, pp. 29-30; Dragoș Lucian Curelea, *Contribuții privind susținerea cursurilor pentru adulți în cadrul Despărțământului Alba Iulia al Astrei între anii 1934-1946*, în „*Transilvania*”, Serie nouă, anul XLV (CXLIX), 2017, nr. 3, pp. 47-50.

serviciile aduse Asociațiunii, un loc în Comitetul central al celebrei instituții cultural-naționale a românilor din Transilvania. E. Hulea, a fost mandatat cu asigurarea și menținerea relației dintre conducerea instituției și conducerea despărțămintelor central-județene³¹. Remarcăm că la recomandările Comitetului central, în urma mai multor circulare adresate conducerilor județene ale despărțămintelor din partea sudică a Transilvaniei, care au rămas în componența României după cel de-al Doilea Dictat de la Viena din 1940, au avut loc mai multe ședințe organizatorice, dar și manifestări culturale specifice. În aceste condiții, profesorul Hulea, a luat adeseori notă de rapoartele președinților despărțămintelor central județene, dar și procesele-verbale întocmite de președinții despărțămintelor organizate în plasele administrative din spațiul Transilvaniei, dar și a celor care conduceau cercurile culturale ale Astrei în diferite comune, astfel, deplasările în teritoriu ale lui E. Hulea, au fost urmate de rezultate concrete, în condițiile complexe, în care se aflau țara în general și Transilvania central-sudică, în special, în acea perioadă³².

Remarcăm că în aceste condiții, profesorul Hulea a străbătut partea central-sudică a Transilvaniei între 1942-1944, parcurgând despărțămintele central-județene unde a purtat discuții cu conducerea locală, de asemenea, a străbătut despărțămintele din plasele administrative din județele Alba, Arad, Hunedoara, Târnava Mare, Târnava Mică, Turda, unde s-a întâlnit cu reprezentanții Asociațiunii cu autoritățile publice locale, cu intelectualii, cu preoții, urmărind să sensibilizeze și să implice cât mai mulți factori locali în înființarea cercurilor culturale comunale, în organizarea școlilor pentru țărani³³, în atragerea și înscrierea de noi membri, în sprijinirea și îndrumarea morală a asociațiilor meseriașilor, dar și constituirea unor structuri de ajutor mutual³⁴. În urma delegațiilor sale, a demersurilor inițiate și derulate, profesorul Hulea a reactivat, a prezentat mesajul Astrei, a impus din nou contactul viu, între delegatul de la centru și populația locală, în

³¹ M.N.U.A.I., Colecția documente, *Fond „Astra” Alba Iulia*, dosarul nr. 3120, nr. 211; Gheorghe Preda, *Activitatea „Astrei” în 25 ani de la Unire (1918-1943)*, p. 106; *Transilvania*, anul 75, nr. administrativ, *Supliment la anul 75*, 1944, pp. 19-20.

³² M.N.U.A.I., Colecția documente, *Fond „Astra” Alba Iulia*, dosarul nr. 3121, nr. 392; Gheorghe Preda, *Activitatea „Astrei” în 25 ani de la Unire (1918-1943)*, p. 163; Pamfil Matei, *„Asociațiunea transilvană pentru Literatura română și cultura poporului român” (Astra)*, pp. 229-230.

³³ *Transilvania*, anul 75, nr. administrativ. *Supliment la anul 75*, 1944, pp. 21-22, 30-31; Dragoș Lucian Curelea, *Contribuții privind susținerea cursurilor pentru adulți în cadrul Despărțământului Alba Iulia*, p. 48.

³⁴ *Foaia poporului*, Serie nouă, anul 1, nr. 25, 10 octombrie 1943; *Transilvania*, anul 75, Nr. administrativ. *Supliment la anul 75*, 1944, p. 20.

despărțământul din plasa administrativ-teritorială din Abrud, unde de ceva timp, activitatea era statică, despărțământul din plasa administrativă Brad, despărțământul din plasa județeană Beiuș³⁵. De asemenea, a atras, în condițiile dificile ale participării multora dintre tinerii români din Transilvania la războiul mondial, noi membri în despărțămintele Astrei organizate în plasele administrative ale județului Alba: Abrud, Ocna-Mureș, Vințu de Jos, dar și din alte despărțăminte transilvane, precum cele din Beiuș, Câmpia Turzii, Dobra, Mediaș, Moldova Nouă, Oravița, Orăștie. Eugen Hulea, a menționat în rapoartele sale adresate la centru despre buna organizare și despre manifestări culturale eficiente în Regionala „Astra Banatului”³⁶, dar și în despărțămintele central-județene Brașov și Sibiu³⁷.

Rezultatele la care Astra a ajuns și ca urmare a periplurilor sud-transilvănene și ale demersurilor profesorului E. Hulea, nu a avut efectele scontate de conducerea Asociațiunii pe termen lung, datorită, în principal contextului în care a evoluat țara noastră în perioada celui de-la Doilea Război Mondial. Cu privire la colaborarea dintre Eugen Hulea și Alexandru Baba, remarcăm că încă din 6 decembrie 1940 episcopul ortodox Nicolae Colan a hotărât înființarea în Alba Iulia a unui vicariat ortodox, care să ofere speranță, ajutor și îngrijire pentru românii din plin afectați de pierderea nord-vestului Transilvaniei. În fruntea acestei structuri ierarhic-administrative a Bisericii ortodoxe s-a aflat protopopul ortodox de Alba, A. Baba, inițial președinte al consiliului de conducere al noii structuri confesionale, iar din primăvara anului 1942, ca vicar onorific al Albei. Pe linia întrepătrunderii conducerilor acestor instituții, menționăm că atât vicarul A. Baba, dar și Nicolae Vasiu, fostul protopop al Clujului, dar și avocații Ioan Pop (fost prefect de Alba) și Petru Mateș erau deputați mireni în nou înființata structură de cult cu sediul în Alba Iulia, aceștia fiind în același timp și membri în comitetul local de conducere al despărțământului albaiulian³⁸. De altfel, menționăm și că Nicolae Vasiu, fostul protopop al Clujului îndeplinea în această perioadă și funcția de vicepreședinte al despărțământului anterior amintit³⁹.

³⁵ *Ibidem*, p. 21.

³⁶ Dumitru Tomoni, *Societate, cultură și politică. „Astra” în Banat (1896-1948)*, pp. 346, 367.

³⁷ *Transilvania*, anul 75, nr. administrativ. Supliment la anul 75, 1944, p. 21.

³⁸ Cosmin Cosmuță, *Momente privitoare la organizarea Vicariatului Ortodox Român de Alba Iulia*, pp. 50-56; Constantin C. Gomboș, *Istorie, suferință și speranță*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2010, pp. 43-44.

³⁹ *Renășterea*, anul XVIII, nr. 36, 10 noiembrie 1940; *Ibidem*, anul XIX, nr. 29-30, 27 iulie 1941; *Ibidem*, anul XX, nr. 28-29, 12 iulie 1942; *Ibidem*, anul XXI, nr. 23, 1 septembrie 1943; Valer Moga, *Despărțământul Alba Iulia al „Astrei”*, p. 479. Un alt protopop, care

În condițiile în care Astra a intrat în atenția Guvernului, în timpul participării României la războiul mondial, instituția s-a bucurat de cea mai importantă alocație bugetară din partea statului. Astfel, în anul 1942, au fost alocate subvenții în cuantum de 6 milioane lei. Din această sumă, despărțământului central județean Alba i-au revenit suma de 200.000 lei, la care s-au adăugat subvențiile locale din partea Prefecturii, care acorda structurii județene centrale a Astrei în județul Alba, 30.000 lei, bani care au fost folosiți de conducerea despărțământului în a duce la îndeplinire în mod eficient programul său atât în plan organizatoric, cât și în cel cultural⁴⁰. În urma unor ședințe administrative ale comitetului local de conducere, E. Hulea, a decis și cu asentimentul președinților din plasele administrative ale județului Alba, ca o parte a banilor primiți ca subvenție, să fie alocați organizării și desfășurării cursurilor pentru adulți după o programă școlară a Astrei⁴¹. O altă semnificativă parte a subvenției guvernamentale a fost utilizată de conducerea județeană a despărțământului în vederea edificării unor monumente și a realizării cimitirelor simbolice ale eroilor din spațiul albaiulian din Almașu Mare și Sântimbru, dar și pentru desfășurarea mai multor slujbe religioase de pomenire a celor căzuți pe frontul de est pentru țară. De asemenea, au fost alocați bani pentru buna desfășurare a școlilor țărănești cu internat și pentru asigurarea masei a cazării și plata salariilor celor care au susținut cursurile pentru adulți în acest despărțământ albaiulian⁴².

era consilier în cadrul nou-înființatului vicariat, a fost Iosif Pop, care era membru în comitetul local de conducere al despărțământului Astra organizat în plasa administrativ-teritorială din Aiud.

⁴⁰ M.N.U.A.I., Colecția documente, *Fond „Astra” Alba Iulia*, dosarul nr. 3120, nr. 152, 209, 277; Valer Moga, *Despărțământul Alba Iulia al „Astrei”*, p. 482.

⁴¹ Eugen Hulea, *Astra. Istoric, organizare, activitate, statute și regulamente*, pp. 56-60; Gheorghe Preda, *Activitatea „Astrei” în 25 ani de la Unire (1918-1943)*, pp. 197-198; Ion Onuc Nemeș, *Astra în satul meu: de la Comuna Viitorul la Satul model Sâncraiu Almașului*, Sibiu, Editura Astra Museum, 2015, pp. 181-184; Nicolae Săulescu, *Școala țărănească*, în „Gând Românesc”, anul IV, nr. 8-9, august-septembrie, 1936, p. 471-475; Dragoș Lucian Curelea, *Contribuții privind susținerea cursurilor pentru adulți în cadrul Despărțământului Alba Iulia*, pp. 49-51.

⁴² M.N.U.A.I., Colecția documente, *Fond „Astra” Alba Iulia*, dosarul nr. 3120, nr. 125; *Ibidem*, dosarul nr. 3121, nr. 96, 451; Pamfil Matei, „Asociațiunea transilvană pentru Literatură română și cultura poporului român” (*Astra*), p. 282; Dragoș Lucian Curelea, *Contribuții privind susținerea cursurilor pentru adulți în cadrul Despărțământului Alba Iulia*, pp. 48-49; Dragoș Curelea, Daniela Curelea, *Contribuții punctuale privind unele forme specifice de activitate ale Astrei în Despărțământul Alba Iulia*, în „Țara Bârsei”, Serie nouă, anul XVI (XXVII), nr. 16, 2017, pp. 79, 81-82.

La solicitarea conducătorului statului I. Antonescu, Comitetul central al Astei s-a adresat printr-o adresă circulară conducerilor despărțămintelor central-județene la începutul anului 1942 pentru ca toate structurile Astei din teritoriu să contribuie financiar, după posibilitățile fiecăreia, la așa numitul împrumut al reîntregirii, necesar pentru provinciile din est, Basarabia și Bucovina⁴³. Pentru cheltuielile care se făceau cu afișele mediatice, cu deplasarea în județ, cu editarea unor broșuri utile, atât în demersul administrativ-funcțional, cât și pentru manifestările cultural-specifice, despărțământului central-județean Alba, i-a fost acordată de la centru suma de 10.000 lei. Contribuția financiară a structurii județene a Astei din Alba, rezultă din activitatea epistolară, din notele interne, dar și din rapoartele înaintate conducerii județene de către președinții structurilor culturale organizate și active în plasele administrativ-teritoriale din județul mai sus menționat⁴⁴. Menționăm și alocarea unor sume mai mici, dar semnificative, precum cei 1000 lei, alocați de cercul cultural din Micești, dar și suma de 5000 lei alocați în acest sens, de profesorul Hulea în numele comitetului județean pe care îl conducea⁴⁵.

În urma solicitării făcute de Comitetul central al Astei, cu privire la contribuția pe care Astra era chemată să o onoreze în ceea ce privește edificare unui Palat al invalizilor și care a fost trimisă despărțămintelor acestei instituții cultural-naționale a românilor, în special a celor din Transilvania, profesorul Eugen Hulea, a solicitat tuturor conducerilor structurilor din subordinea sa, ca Astra din Alba Iulia să-și aducă contribuția, după posibilitățile fiecărei structuri în parte, la acest amplu program național. Astfel, mai multe cercuri culturale comunale din județul Alba, au colectat fiecare în parte, sume modice, care nu depășea suma de 1.000 lei. La acest demers s-a asociat și conducerea despărțământului din plasa administrativă Zlatna, care a depus în conturile deschise cu privire la edificarea Palatului invalizilor, suma de 11.000 lei colectată din zona sa⁴⁶. În 16 iunie 1943, profesorul E. Hulea a făcut parte dintr-o delegație a Astei, alături de Iuliu Moldovan, Silviu Țeposu, Sabin Evuțian, care a fost invitată

⁴³ M.N.U.A.I., *Fond „Astra” Alba Iulia*, dosarul nr. 3120, nr. 15.

⁴⁴ *Ibidem*, nr. 34. Spre exemplificare, rezultă din activitatea epistolară că din plasa administrativă Teiuș s-a colectat suma de 3,5 milioane lei, în comuna Ciugud, limitrofă Albei Iulia s-au strâns 48.000 lei, iar în comuna Galda de Jos, contribuția era de 87.000 lei. Toate aceste sume au fost colectate pentru a fi vărsate în bugetul centralizat al reîntregirii provinciilor estice Basarabia, Bucovina și Țara Herței.

⁴⁵ M.N.U.A.I., *Colecția documente, Fond „Astra” Alba Iulia*, dosarul nr. 3120, nr. 46; *Transilvania*, anul 73, Nr. administrativ. Supliment la anul 73, 1942, pp. 6-7; Valer Moga, *Despărțământul Alba Iulia al „Astei”*, pp. 483-484.

⁴⁶ Valer Moga, *Despărțământul Alba Iulia al „Astei”*, p. 483.

la o consfătuire națională în organizarea Ministerului Propagandei în București, acolo unde delegația Asociațiunii a prezentat situația organizatorică și manifestările culturale care aveau loc în Transilvania, iar profesorul E. Hulea a remarcat în alocuțiunea sa care era situația demersurilor cultural-naționale și organizatorice care aveau loc sudul Transilvaniei, mai concret în despărțămintele din Alba, Făgăraș, Târnava Mare, Târnava Mică, Turda, cu accentul focalizat concret pe activitatea model a Despărțământului central județean Alba pe care E. Hulea l-a condus direct⁴⁷.

În luna iulie 1943, E. Hulea, a colectat, parte din resursele sale directe, parte din veniturile Despărțământului central județean Alba al Astrei pe care îl conducea, suma de 26.000 lei pe care a trimis-o în București, pe adresa Eforiei ostășești, pentru militarii și invalizii veniți de pe front⁴⁸. Mai notăm și că în prima parte a anului 1944, zona sudică a Transilvaniei, în condițiile degradării constante a situației țării noastre pe frontul din est, a cunoscut un nou episod al refugiului românilor din estul țării înspre interior. În gestionarea, pe meleaguri albaiuliene a acestei situații, profesorul E. Hulea a colaborat îndeaproape cu Alexandru Baba vicarul onorific de Alba, urmărind o rezolvare a problemei imediate, oferind, în numele Astrei, al despărțământului central județean Alba, atât hrană zilnică, cât și cazare familiilor de refugiați aflați în județul Alba. A fost sprijinit în acest demers de 18 cercuri culturale din spațiul imediat limitrof Albei Iulia, dar și de parohiile unite și ortodoxe din acest județ⁴⁹. Remarcăm și înființarea în lunile martie-aprilie 1944 a unui comitet local de acțiune, care a fost constituit la recomandarea autorităților centrale de la București și care structură, a fost prezidată de Alexandru Baba, vicarul ortodox al Albei Iulia și de profesorul Eugen Hulea, care prezida toate structurile Despărțământului central județean Alba al Astrei. În sarcina acestui organism local sta, atât primirea, cât și asigurarea unor condiții optime de activitate pentru reprezentanții clerului ortodox din Basarabia, Bucovina și Moldova, pentru reprezentanții mediului academic ieșean, ai sistemului de învățământ preuniversitar și a mediului cultural⁵⁰. Acest organism local a colaborat cu autoritățile județului Alba, astfel încât, să se poată asigura

⁴⁷ Pamfil Matei, „Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român” (*Astra*), pp. 80-81.

⁴⁸ M.N.U.A.I., Colecția documente, *Fond „Astra” Alba Iulia*, dosarul nr. 3121, nr. 34, 131.

⁴⁹ *Ibidem*, dosarul nr. 3122, nr. 138, 226.

⁵⁰ Stelian Neagoe, *Triumful rațiunii împotriva violenței*, Iași, Editura Junimea, 1977, pp. 514-518; Lăcrămioara Chihăia, *Biblioteca Centrală Universitară din Iași în anii Refugiului (1944-1945)*, în „*Historia Universitatis Iassiensis*”, Iași, anul I, 2010, pp. 253-260.

condiții optime de primire, cazare, desfășurarea activității specifice, pentru Universitatea din Iași, aflată în refugiu cu aproape toate facultățile sale, cu Rectoratul, cu structurile sale administrative în județul Alba între martie 1944 – mai 1945⁵¹.

Notăm și că membri ai facultăților din Iași, dar și ai despărțământului albaiulian au participat la invitația comună a profesorului Hulea și a vicarului de Alba, Alexandru Baba la activitățile de formare culturală prin școala de vară care s-a desfășurat în Vințu de Jos în organizarea Institutului de Formare Profesională din București⁵². Tot în anul 1944, profesorul Hulea s-a asigurat că ajung cu titlul de gratuitate în toate cercurile culturale din comunele albaiuliene, atât Calendarul Astrei, cât și o serie de publicații ale Asociațiunii. De asemenea, remarcăm și donarea de către conducerea despărțământului albaiulian a trei aparate de radio pentru cercurile culturale reprezentative ale Asociațiunii din județul Alba⁵³.

Conducerea despărțământului albaiulian, dar și diferiți membrii au inițiat o acțiune oficială de protest împotriva autorităților maghiare care gestionau în perioada aceea orașul Cluj, care erau acuzate că nu au făcut nimic, nici să prevină, nici să protejeze pe episcopul greco-catolic de Cluj-Gherla, Iuliu Hossu, alături de alți reprezentanți ai elitei românești din Cluj, victime ale unei agresiuni din partea unui grup reacționar maghiar în 3 martie 1944⁵⁴. În acest sens, E. Hulea, a solicitat prefectului militar al județului Alba, în numele Asociațiunii, să permită organizarea unei mari adunări de protest în Alba Iulia, în 19 martie 1944, înaintând în acest sens și o listă de nume, care cuprindea principalele notabilități românești din Alba Iulia. Alături de numele profesorul Hulea, pe listă de susținere s-au mai aflat Alexandru Baba vicar onorific de Alba, protopopul greco-catolic de Alba Iulia, Elie Magda, profesorul Ioan Dumitrescu, din partea unei asociații a profesorilor secundari din sistemul de învățământ românesc, profesorul Emilian Pioraș, președintele asociației românilor aflați în refugiu, profesorul Ioan Raica, inspectorul învățământului primar din județul Alba, Gheorghe Cucu, președintele societății învățătorilor din județul Alba, medicul Elena

⁵¹ M.N.U.A.I., Colecția documente, *Fond „Astra” Alba Iulia*, dosarul nr. 3122, nr. 226; Gheorghe Iacob; Alexandru-Florin Platon, (coord.), *Istoria Universității din Iași*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2010, pp. 513-516. Spre exemplu spații pentru facultăți, Biblioteca centrală universitară din Iași, cât și pentru Rectorat, au fost asigurate în Alba Iulia, dar și în Cricău, Micești și Zlatna.

⁵² *Transilvania*, anul 75, nr. administrativ, *Supliment la anul 75*, 1944, p. 20.

⁵³ *Ibidem*, p. 26.

⁵⁴ M.N.U.A.I., Colecția documente, *Fond „Astra” Alba Iulia*, dosarul nr. 3122, nr. 165; *Ibidem*, dosarul nr. 3122, nr. 157.

Muntean, președinta Reuniunii femeilor române din Alba Iulia, fiica fostului avocat memorandist Rubin Patiția, director al despărțământului albaiulian la cumpăna secolelor XIX-XX, Nicolae Todoran, care a prezidat în acea perioadă Reuniunea meseriașilor din Alba Iulia, Georgetta Velican, care asigura președinția Societății culturale Principele Mircea, profesorul Virgil Cucuiu, care prezida Uniunea foștilor luptători, notarul public albaiulian Romul Boca, fost președinte al despărțământului central județean Alba între 1930-1935 și președinte la data respectivă a foștilor voluntari români, Maria Șuteu, care prezida filiala locală Alba a Societății Române de Cruce Roșie, Ioan Popa, directorul Liceului Comercial din localitate, Maria Georgescu, directoarea Liceului de Fete din oraș și avocatul dr. Ioan Pop, fost prefect al județului Alba, fost inspector guvernamental, fost membru de seamă al Fontului Renașterii Naționale în Ținutul Mureș⁵⁵. La solicitarea adresată conducerii județului Alba, prefectul a răspuns că în conformitate cu circularele emise de Ministerul de Interne, nu se mai acordau autorizații pentru organizarea și desfășurarea unor asemenea întruniri, ceea ce echivala cu un refuz. În atare condiții, ci mai sus menționați, au adresat un memoriu generalului Ion Antonescu, în care solicitau printre altele, ca șeful statului să condamne public și să dezavueze maltratarea episcopului Hossu și a grupului de notabili români din Cluj, care au fost agresați în public în 3 martie 1944⁵⁶.

Menționăm că Iuliu Moldovan, președintele Astrei, a solicitat profesorului Hulea, să proiecteze și să elaboreze între 1943-1944, un istoric al instituției, care să furnizeze conducerilor central-județene, dar și a celor care se aflau în subordinea lor, un document de lucru, dar și un cadru justificativ privind rolul acestei instituții cultural-naționale de tradiție la românii transilvăneni. Astfel a apărut în Sibiul anului 1944, în editura Astrei, una dintre principalele lucrări ale lui E. Hulea⁵⁷. Rezultat al cercetării, lucrarea lui E. Hulea, alături de cea a vicepreședintelui Astrei, medicul sibian Gheorghe Preda au reprezentat principalele sinteze istoriografice, care au facilitat cercetările de mai târziu cu privire la cunoașterea activității funcțional-administrative, dar și cultural-specifice a Asociațiunii și care au permis, înțelegerea sintetică și sistematizată a istoriei acestei instituții românești de tradiție din Transilvania, dar nu numai⁵⁸.

⁵⁵ Valer Moga, *Despărțământul Alba Iulia al „Astrei”*, p. 480. Toți cei înscrși pe această Listă erau în acele momente membri ai Despărțământului central județean Alba al Astrei.

⁵⁶ M.N.U.A.I., Colecția documente, *Fond „Astra” Alba Iulia*, dosarul nr. 3122, nr. 57.

⁵⁷ *Ibidem*, dosarul nr. 3120, nr. 50; Eugen Hulea, „Astra”. *Istoric, organizare, activitate, statute și regulamente*, 155 p.

⁵⁸ Gheorghe Preda, *Activitatea „Astrei” în 25 ani de la Unire (1918-1943)*, p. 236.

Remarcăm colaborarea care a avut loc în toamna anului 1944, între structura central-județeană a Astrei prezidată de profesorul Hulea și Societatea refugiaților și a expulzaților din Ardealul de Nord, care a avut drept efect, organizarea și desfășurarea în Alba Iulia a Blocului Național Democrat, la care întrunire a participat din partea conducerii național-țărăniștilor ca delegat Valer Moldovan. Menționăm că au participat la această adunare în 3 septembrie 1944, atât reprezentanții național-țărăniștilor, prin persoana avocatului Ioan Pop, fost prefect de Alba, fost inspector guvernamental, fost subsecretar de stat la Ministerul de Interne, național-liberalii, prin persoana avocatului Nicolae Colbazi, fost primar al Albei Iulia, din partea Bisericii, vicarul ortodox Alexandru Baba. De asemenea, au mai susținut cuvântări preoții Pioraș și Vasiiu din partea bisericilor ortodoxe și greco-catolice. Daniel Ciubrundean, de formație frizer, a fost un mai vechi ilegalist, membru al mișcării comuniste din țara noastră și care a reprezentat în această adunare Partidul Comunist din România, structura din Alba. Printre importante hotărâri care au fost adoptate, menționăm și declararea ca nulă a Dictatului al II-lea de la Viena. Remarcăm și că secretarul acestei adunări a fost profesorul albaiulian Hulea⁵⁹.

Notăm și că în noiembrie 1944, E. Hulea, a fost investit, la propunerea conducerii Astrei în funcția de consilier general pentru Transilvania al Ministerului Culturii Naționale și Cultelor. În aceste condiții inspectorului școlar general al Regiunii Alba, i-a revenit sarcina de a reorganiza sistemul de învățământ din partea de nord-est a Transilvaniei, recent eliberată de sub autoritatea maghiară. În acest important și de maximă responsabilitate mandat exercitat, profesorul Hulea, a adus alte notabile servicii Asociațiunii Transilvane, dar și a sistemului de învățământ preuniversitar românesc din Transilvania⁶⁰.

Remarcăm că în perioada celui de-al doilea mandat al profesorului Hulea, în urma conlucrării între comitetul albaiulian și conducerile locale din cercurile culturale comunale din Ciugud, așezare aflată în imediata apropiere a Alba Iulie și în Ighiel, au fost înființate două societăți de ajutor mutual necesare locuitorilor din comunitățile locale menționate, prima

⁵⁹ *Alba Iulia*, anul XXIII, nr. 3, 7 septembrie 1944.

⁶⁰ *Ibidem*, nr. 12, 5 noiembrie 1944; Valer Moga, *Despărțământul Alba Iulia al „Astrei”*, p. 477. Încă din anul 1944, profesorul E. Hulea, a făcut parte din comitetul de redacție al periodicului anterior menționat care apărea în serie nouă la Alba Iulia din 1941. Vezi în acest sens cu privire la activitatea profesorului E. Hulea și în diferite colegii de redacție în Marian Petcu, *Istoria jurnalismului din România în date. Enciclopedie cronologică*, Iași, Editura Polirom, 2012, p. 1409.

înființată în anul 1940, iar cea de-a doua în 1944. Notăm că beneficiind de sprijinul Camerei Agricole din Județul Alba, comitetul albaiulian de conducere a distribuit în trei centre culturale comunale din subordinea sa 1.300 altoi de pomi fructiferi, demers care s-a înscris în linia programatică privind dezvoltarea economică, dar și sprijinul mutual al comunităților locale din Transilvania⁶¹.

La 14 septembrie 1944, în numele conducerii despărțământului din Alba Iulia, preotul Nicolae Vasiu, fostul protopop al Clujului și vicepreședintele structurii locale a Astrei în acel moment a adresat urări de bun venit, în numele instituției din care făcea parte, atât comenzii unităților militare sovietice, cât și soldaților Armatei Roșii, aflate în trecere către vest și prin spațiul județului Alba în toamna anului respectiv⁶². Menționăm că în numele comitetului județean de conducere al Astrei din Alba, E. Hulea, a fost principalul organizator al unei întruniri a Despărțământului, care s-a desfășurat cu prilejul Zilei Astrei la 1 decembrie 1944 în Sala Unirii. Printre cei care au prezentat comunicări cu acest prilej îi menționăm E. Hulea din partea Astrei, Alexandru Baba, din partea Bisericii ortodoxe, dar și liderii Frontului Plugarilor și a mișcării comuniste din județ, George Căteanu și Dumitru Ciombrudean. Din discursurile celor din urmă s-au desprins în principal, două idei, și anume dorința membrilor mișcărilor politice nou apărute pe eșichierul românesc de a participa la serbările naționale, dar și la viața culturală, respectiv, nevoia imediată a acestei mișcări social-politice de a fi consolidate legăturile culturale și de prietenie cu Uniunea Sovietică⁶³. Menționăm în ceea ce privește la ajutorul oferit răniților aflați în stare de convalescență în cele două spitalele militare din Alba Iulia, că în 3 iulie 1945, comandantul acestor structuri militar-medicale din județul Alba medicul locotenent-colonel Nicolae Igna, adresa în scris, mulțumiri profesorului E. Hulea, dar și comitetului local de conducere, atât pentru sprijinirea militarilor români, cât mai ales pentru donațiile în alimente, periodice și cărți, dar și țigări, care au fost făcute soldaților răniți în prima parte a anului 1945⁶⁴.

⁶¹ *Transilvania*, anul 75, nr. administrativ, *Supliment la anul 75*, 1944, p. 28.

⁶² *Alba Iulia*, anul XXIII, serie nouă, nr. 4 din 1944. De altfel, preotul N. Vasiu a îndeplinit atribuțiile de redactor responsabil al publicației menționate anterior și care a apărut între 1944-1945 în serie nouă la Alba Iulia. Vezi în acest sens cu privire la activitatea editorială a vicepreședintelui despărțământului din Alba Iulia în: Marian Petcu, *Istoria jurnalismului din România în date. Enciclopedie cronologică*, p. 1409.

⁶³ S.J.A.N. Sibiu, *Fond Astra*, doc. nr. 1987/1945, ff. 4-5.

⁶⁴ M.N.U.A.I., Colecția documente, *Fond „Astra” Alba Iulia*, dosarul nr. 3123, nr. 85, 86, 87, 89; *Spitalul Militar Alba Iulia*, pp. 19-20.

În primăvara anului 1946, conform *Statutelor Asociațiunii*, a expirat mandatul de conducere al profesorului Hulea și comitetului local de acțiune pe care acesta l-a prezidat între 1941-1946. În condițiile complexe din România aceluși moment, în care nu se puteau organiza adunările generale ale membrilor despărțămintelor, conducerea centrală a Astrei din Sibiu, a aprobat continuarea activității mandatului comitetului local al Despărțământului central județean Alba al Astrei sub conducerea lui E. Hulea⁶⁵. Ministerul Informațiilor prin intermediul Regionalei sale din Sibiu, a solicitat la începutul anului 1946, comitetului central al Astrei, ca instituția culturală să evalueze cărțile și periodicele pe care le deținea, atât în Biblioteca sa centrală din Sibiu, cât și în cadrul bibliotecilor din despărțăminte, dar și în structurile de profil din cercurile culturale comunale, respectiv să epureze, toate volumele care erau considerate neconforme și reacționare, în spiritul noilor direcții politice care aveau loc în România, cu influență directă dinspre răsărit. Menționăm că în decurs de un an, între lunile martie 1945 – martie 1946, au fost publicate mai multe liste cuprinzând, atât numele autorilor care urmau a nu mai fi publicați, sau a căror operă scrisă trebuia, efectiv și imediat epurată din bibliotecile publice, cât și volumele care urmau a fi cenzurate, interzis a fi citite și care trebuiau degrabă casate și arse.

În atare context, profesorul Virgil Cucuiu, de altfel, secretar al despărțământului central-județean Alba, notifica la Sibiu că a distrus, în baza Ordinului ministrului Educației Naționale nr. 5.339 din 8 martie 1945, toate volumele considerate ca fiind indezirabile și periculoase în condițiile existente în acel moment⁶⁶. Ca urmare a circularilor interne, s-a procedat în acest sens și în centrele culturale existente în județul Alba, în care au fost epurate/distruse volume care s-au adunat cu sacrificiu și cheltuieli începând încă din anul 1933.

În 16 septembrie 1946, s-a desfășurat în Sibiu o întrunire cu principalii președinți care conduceau despărțămintele central-județene ale Astrei din sudul Transilvaniei: Alba, Brașov, Ciuc, Făgăraș, Hunedoara, Sfântul Gheorghe, Sibiu și Târnava Mare, Astfel, au fost purtate discuții și

⁶⁵ S.J.A.N. Sibiu, *Fond „Astra”*, dosarul nr. 1/1946, ff. 1-2. Tot în aceeași situație s-a aflat și forul executiv de conducere al Astrei, Comitetul central, pentru că nu s-a organizat până la acea dată adunarea generală a Astrei.

⁶⁶ S.J.A.N. Sibiu, *Fond „Astra”*, dosarul nr. 1/1946, ff. 1-2, *Ibidem*, doc. nr. 18, ff. 1-3; *Ibidem*, doc. nr. 37, f. 1; Valer Moga, *Despărțământul Alba Iulia al „Astrei”*, p. 488. Vezi în acest sens, în vederea cunoașterii volumelor, dar și a autorilor care au fost declarați interziși: *Publicațiile scoase din circulație. Broșura nr. 2*, București, Ministerul Propagandei Naționale, 1945, 55 p.

au fost informați șefii acestor structuri despre acordurile intervenite între Guvern și Astra. De asemenea, la propunerile profesorilor Silviu Țeposu din Sibiu și E. Hulea din Alba Iulia, s-a convenit cu privire la organizarea demersurilor funcțional-organizatorice, dar și a manifestărilor cultural-specifice pentru anul în curs și pentru următorul, însă cu mențiunea ca activitatea să fie una minimală și cât se poate de echidistantă, în raport cu situația politico-socială existentă în România⁶⁷.

În ultimii doi ani ai mandatului exercitat de profesorul Hulea, între 1945-1947, conducerea comitetului local de conducere a Despărțământului central județean Alba al Astrei a fost marginalizată în plan public, respectiv, solicitărilor emise de comitetul albaiulian pe adresa Prefecturii din Alba, prin care, Astra albaiuliană și-a oferit sprijinul în procesul de alfabetizare în mediul rural, prin sprijinirea mediului de învățământ, a fost refuzat. În anul 1946, la solicitarea circulară trimisă de Comitetul central despărțământelor sale central-județene, pentru a contribui la sprijinirea populației din Moldova, afectată în acele momente de criza de foamete, conducerea prezidată de E. Hulea, s-a lovit de lipsa oricărui interes în acest sens din partea autorităților publice locale și județene din Alba. Demersurile de reactivare a cercurilor culturale din comune, și a despărțământelor din plasele administrativ-teritoriale, întreprinse de comitetul local albaiulian la solicitarea comitetului central de la Sibiu în perioada lunilor octombrie-noiembrie dar și a despărțământelor din plasele administrativ-teritoriale, întreprinse de comitetul local albaiulian, s-au confruntat cu aceeași atitudine de ostilitate din partea noilor structuri politico-administrative din acest județ. E. Hulea, s-a adresat lui Iuliu Moldovan, aducând acuza că la nivel local, prefectura a împiedicat despărțământul local să sărbătorească Ziua Astrei în 1 decembrie 1946⁶⁸.

În atare context, conștientizând și înțelegând noile coordonate sociale și politice, atât interne, cât și internaționale, profesorul Hulea își înainta forurilor centrale, demisia din funcția de președinte al Despărțământului central județean Alba al Astrei. De altfel, E. Hulea, acuza încă din 9 februarie 1947, existența unui climat de indiferență locală cu privire la activitatea culturală și administrativă a Astrei, care cu greu mai

⁶⁷ S.J.A.N. Sibiu, *Fond „Astra”*, doc. nr. 2046/1946, ff. 1-2; Pamfil Matei, „Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român” (*Astra*), p. 126-127.

⁶⁸ M.N.U.A.I., Colecția documente, *Fond „Astra” Alba Iulia*, dosarul nr. 3124, nr. 28; Dragoș L. Curelea; Daniela Curelea, *Contribuție la cunoașterea demersurilor funcționale și a manifestărilor culturale care au avut loc în Despărțământul central județean Alba al Astrei între 1945-1948*, în „Lohanul. Magazin cultural-științific”, anul XII, nr. 3 (46), decembrie 2018, pp. 62-63.

putea fi depășit, – considera același – respectiv, s-a referit în concret la starea de nesiguranță internă din România, care provoca atât de multe nemulțumiri în rândurile membrilor despărțământului albaiulian pe care îl conducea⁶⁹.

În perioada februarie-iunie 1948, conducerea provizorie a structurii Astrei din Alba Iulia, s-a adresat în mai multe rânduri, atât conducerii județene, cât și factorilor politici interni, pentru a fi reactivate despărțămintele Asociațiunii din județul Alba, însă toate aceste demersuri au rămas fără niciun efect. În condițiile provizoratului membrii despărțământului albaiulian s-au adresat în scris autorităților locale pentru că în primele luni ale anului 1948 acestea s-au opus convocării adunării generale a membrilor, pe motiv că reprezentanții Astrei locale nu ar fi fost oameni de încredere (adică nu erau membri nici la Frontul Plugarilor și nici la Partidul Muncitoresc Român)⁷⁰. În urma intervenției conducerii centrale a instituției din Sibiu și a delegării inspectorului general Ioan Armeanu în Alba Iulia, autoritățile publice locale și-au dat acordul pentru ca membrii despărțământului să poată fi convocați în mod statutar, dar nu înainte de a fi atent și minuțios verificați cei care făceau parte din comitetul local de conducere⁷¹.

Mai notăm și că ultima adunare a membrilor acestui despărțământ central județean a avut loc în 25 iunie 1948 în Alba Iulia, fiind convocată și condusă de locotenent-colonelul medic Nicolae Igna, noul președinte al

⁶⁹ S.J.A.N. Sibiu, *Fond „Astra”*, *Procese verbale ale Comitetului Central al Astrei pe anii 1947-1948*, p. 479; M.N.U.A.I., *Fond „Astra” Alba Iulia*, dosarul nr. 3124, nr. 63, 73; Dragoș L. Curelea, *Contribuții succinte privind activitatea directorilor Despărțământului Alba Iulia al Astrei între anii 1870-1948*, în „Lohanul. Magazin cultural-științific”, anul X, nr. 3 (39), octombrie 2016, pp. 27-31; Idem, *Unele considerații privind conferințele pentru intelectuali susținute în cadrul Despărțământului Alba Iulia al Astrei între anii 1919-1948*, în „Buletinul Fundației Urechia”, anul 15, nr. 18, noiembrie 2017, pp. 198-199. În 3 martie 1947 profesorul E. Hulea a demisionat din funcția de conducere a Despărțământului central județean Alba al Astrei. Câteva săptămâni mai târziu, în 19 aprilie același an, aceasta a fost acceptată de Centrala din Sibiu. În perioada care a urmat, Comitetul central al Astrei a numit în fruntea despărțământului din Alba Iulia pe locotenent-colonelul medic Nicolae Igna, directorul Spitalului Militar din localitate după mai multe dispute și negocieri cu noii factori politici din acest județ.

⁷⁰ S.J.A.N. Sibiu, *Fond „Astra”*, *Procese verbale ale Comitetului Central al Astrei pe anii 1947-1948*, p. 479.

⁷¹ *Ibidem*, pp. 479-480; Dumitru Tomoni, *Societate, Cultură și Politică. „Astra” în Banat (1896-1948)*, p. 438.

despărțământului albaiulian⁷², însă aceasta nu a avut urmări concrete, nici în plan funcțional-administrativ, nici din perspectiva manifestărilor cultural-specifice tradiționale ale Astrei în județul Alba pentru viitor⁷³. De notat și că într-una dintre ultimele adrese care au fost înaintate Comitetului central, câteva zile mai târziu în 30 iunie 1948, înregistrată sub nr. 42 din 30 iunie 1948, secretarul despărțământului profesorul Virgil Cucuiu⁷⁴ adresa forului central din Sibiu, urarea ca steagul Asociațiunii, să fie menținut ridicat și în relațiile cu noile autorități politice, centrale și locale, iar în anul 1961, instituția culturală a românilor transilvăneni să-și serbeze în mod oficial centenarul⁷⁵.

Remarcăm totodată, faptul că, în paralel cu îndeplinirea eficientă a atribuțiilor de serviciu, atât ca profesor și inspector școlar, cât și în calitatea pe care a deținut-o de președinte al structurii central-județene a Astrei din spațiul albaiulian, E. Hulea, s-a manifestat în mod constant și în plan cultural, științific și publicistic, prezentând mai multe conferințe pentru intelectuali, în județele Alba, Brașov și Sibiu, multe prelegeri pentru popor, studii de istorie modernă, în special pe problematica revoluției de la 1848-1849 în zona Munților Apuseni, dar și articole de specialitate, cu deosebire medalioane, comemorări istorice ale unor evenimente mai importante ale istoriei României, dar nu numai pe care le-a publicat în revistele *Apulum* din Alba Iulia⁷⁶, *Transilvania* din Sibiu⁷⁷, *Gazeta Transilvaniei*⁷⁸ și *Țara*

⁷² Cu privire la activitatea acestui medic care a locuit în Alba Iulia, vezi Vasile Todor, *General doctor Nicolae Igna*, în, https://www.dacoromania-alba.ro/nr89/general_doctor.htm.

⁷³ S.J.A.N. Sibiu, *Fond „Astra”*, doc. nr. 1057/1948; Pamfil Matei, „*Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român*”, p. 139.

⁷⁴ Un medalion al profesorului albaiulian Virgil Cucuiu, ne oferă cercetătorul Ion Berciu, *Profesorul Virgil Cucuiu*, în „*Apulum*”, Alba Iulia, anul XI, 1973, pp. 901-904. Date necesare la o posibilă contribuție monografică despre profesorul V. Cucuiu, aflat în anul 1939 pentru o scurtă perioadă de timp la conducerea Căminului cultural județean Alba, se găsesc și în anuarele Liceului „Mihai Viteazul” din localitate, în care, profesorul Cucuiu a activat didactic începând din anul școlar 1919-1920. Mai recent, numele acestui cadru didactic albaiulian, important membru al despărțământului albaiulian aflăm și în: Valer Moga, *Liceul „Mihai Viteazul” din Alba Iulia, aproape de centenar (1919-2019)*, în Laura Stanciu (coord.), *Alba Iulia. Memoria urbis*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2018, pp. 309-313.

⁷⁵ Pamfil Matei, „*Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român*”, p. 139; Dragoș L. Curelea, *Contribuții succinte privind activitatea directorilor Despărțământului Alba Iulia al Astrei între anii 1870-1948*, p. 31.

⁷⁶ Eugen Hulea, *La aniversarea luptei de la Sântimbru*, în „*Apulum*”, Alba Iulia, anul I, 1943, p. 319-324; Idem, *Contribuții la cunoașterea rezistenței românești din 1849 în Munții Apuseni*, în „*Apulum*”, Alba Iulia, anul II, 1944-1945, p. 257; Idem, *Unirea în retrospectiva semicentenarului*, în „*Apulum*”, Alba Iulia, anul VII, 1969, nr. 2, p. 11-21;

*Bârsei*⁷⁹, ambele din Braşov, *România literară* din Aiud⁸⁰, dar şi în alte periodice importante ale aceluşi moment. De asemenea, a fost unul dintre cei dintâi istoriografi avizaţi care au sistematizat şi esenţializat istoria de până în acel moment a Astei⁸¹. Mai notăm şi că între 1937-1974, a corespondat, printre alţii şi cu Avram Todor, manuscrisele acestor scrisori între cei doi păstrându-se astăzi în cadrul Secţiei de Manuscrise a Băncii Naţionale a României, conform Listei de documente nr. 4⁸².

Idem, *Contribuţii la cunoaşterea rezistenţei româneşti din 1848 în Munţii Apuseni*, în „Apulum”, Alba Iulia, anul III, 1946, p. 257-268; Idem, *Simion Balint (1810-1880)*, în „Apulum”, Alba Iulia, anul X, 1972, p. 422; Idem, *Avocat dr. Zaharia Muntean din Alba Iulia*, în „Apulum”, Alba Iulia, anul XI, 1973 p. 897-900; Idem, *Despre contribuţia voluntarilor români la Unire*, în „Apulum”, Alba Iulia, anul XIV, 1976, p. 343-364; Idem, *Un capitol din luptele antifeudale ale ţărănimii din judeţul Alba*, în „Apulum”, Alba Iulia, anul XV, 1977, p. 425-440; Idem, *Andrei Bârseanu*, în „Apulum”, Alba Iulia, anul XV, 1977, p. 497-516; Idem, *Alba Iulia în zilele Marii Uniri din 1918*, în „Apulum”, Alba Iulia, anul XVI, 1978, p. 439-465; Idem, *Contribuţia populaţiei judeţului Alba la apărarea frontierei de vest a României în anii 1939-1940*, în „Apulum”, Alba Iulia, anul XIX, 1981, p. 367-379.

⁷⁷ Idem, *Cîmpeni*, în „Transilvania”, anul 74, nr. 3-4, martie-aprilie 1943, p. 223-230; Idem, *În cetatea Alba Iuliei*, în „Transilvania”, anul 74, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1943, p. 926-931; Idem, *Parastas pentru Horia la Alba Iulia în anul 1885, faur 28*, în „Transilvania”, anul 75, nr. 3, martie 1944, p. 359-363; Idem, *Rubin Patiţia, Amintiri din timpul memorandumului*, în „Transilvania”, anul 75, nr. 4-5, aprilie – mai 1944, p. 279-308.

⁷⁸ Idem, *Naţia văzută de la provincie*, în „Gazeta Transilvaniei”, anul 106, nr. 12, 14 februarie 1943, p. 1-2; Idem, *Legea pământului nostru*, în „Gazeta Transilvaniei”, anul 106, nr. 19, 18 martie 1943, p. 1-3; *Pe urmele străbunilor*, în „Gazeta Transilvaniei”, anul 106, nr. 23, 24 martie 1943, p. 3; Idem, *Două aniversări*, în „Gazeta Transilvaniei”, anul 107, nr. 48, 26 august 1944, p. 1.

⁷⁹ Idem, *Legăturile Braşovului cu Ţara Românească. Conferinţă ținută pentru cadrele Astei*, în „Ţara Bârsei”, anul I, nr. 4, 1929, p. 332-336.

⁸⁰ Eugen Hulea a colaborat şi la revista *România literară* care a apărut în anii 30 din secolul al XX-lea în Aiud sub redacţia lui Ovidiu Hulea la acea data preşedinte al Despărţământului Astei care a fost organizat în plasa administrativă Aiud, dar şi profesor şi director al şcolii din localitate. Vezi în acest sens Marian Petcu, *Istoria jurnalismului din România*, p. 1967.

⁸¹ Eugen Hulea, *Astra. Istoric, organizare, activitate, statute şi regulamente*, 155 p. De altfel, în acest sens, vicepreşedintele Astei, medicul sibian Gheorghe Preda a redactat şi el tot în acelaşi an o sinteză a istoriei Asociaţiunii pentru perioada care s-a succedat Unirii din 1918. Vezi Gheorghe Preda, *Activitatea Astei în 25 ani de la Unire (1918-1943)*, 236 p.

⁸² Arhiva Centrală a Băncii Naţionale a României (în continuare A.C.B.N.R.), *Fond Manuscrise. Lista nr. 4*. Manuscrisele sunt înregistrate la poziţiile curente: 30.638, Eugen Hulea către Avram Todor (1 f., 1973); 30.633 Eugen Hulea către Avram Todor (2 f., 1974); 30.688-30.692, Eugen Hulea către Avram Todor (7 f., 1973); 30.695, Eugen Hulea către Avram Todor (1 f., 1973) şi 30.717-30.719, Eugen Hulea către Avram Todor (4 f., 1971). Documente dinspre Eugen Hulea către acelaşi destinatar Avram Todor mai sunt menţionate şi cele care au fost înregistrate la de la poziţiile: 31.164-31.165 (3 f., 1935 şi 1937).

De notat și că o interpretare asupra articolelor pe care profesorul albaiulian E. Hulea le-a trimis în Brașov între 1943-1944, la acea dată președintele Despărțământului central-județean Alba al Astrei, în vederea publicării lor în periodicul orașului de sub Tâmpa, *Gazeta Transilvaniei*, a fost făcută de d-na Ruxandra Moașa Nazare în anul 2008⁸³. Din perspectiva unei bio-bibliografii a operei scrise a lui E. Hulea, vom prezenta în rândurile următoare principalele sale preocupări și cercetări, care așa cum am remarcat anterior, s-au concretizat în studii și documente publicate, atât individual, cât și în colaborarea⁸⁴, așa cum le-am identificat în unele dintre periodicele în care profesorul albaiulian mai sus menționat a publicat între 1929-1981, o sinteză a istoricului, organizării, evoluției Asociațiunii Transilvane diverse cercetări și studii de istorie modernă românească focalizate pe cauzele, manifestarea și evoluția revoluției de la 1848-1849 din Transilvania, medalioane monografie ale unor personalități, memorialistică privind momentul 1 decembrie 1918, alte studii și articole de istorie⁸⁵.

În ceea ce privește analiza istoriografică a discursului său istoric, dar și cercetarea sa efectivă constând în publicarea de documente, recursul la sursele de arhivă, realizarea unor medalioane istorice recuperatorii, memorialistică, dar și realizarea unor studii cu profil cultural-educativ, urmează să elaborăm un studiu cuprinzător în acest sens, în viitor. Nu în ultimul rând, considerăm că se impune în actualitate o restituire biografică temeinică, atât a personalității sale, cât și cu privire atentă asupra activității culturale și a cercetărilor întreprinse, din perspectiva realizării unor contribuții la o posibilă viitoare monografie dedicate lui: *Eugen Hulea: Omul și lumea prin care acesta a pășit* - în serviciul Școlii românești, al Astrei și culturii românilor de pe meleagurile albaiuliene.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare

1. Fonduri de arhivă

Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale, Fond *Astra*.

⁸³ Ruxandra Moașa Nazare, *Cenzura și „Gazeta Transilvaniei” în anii 1943-1944. Studiu de caz*, în „Țara Bârsei”, Serie nouă, 2003, nr. 2, pp. 35-41.

⁸⁴ Silviu Dragomir, Lazăr Nichi, Eugen Hulea, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-1849*, vol. II, Cluj-Sibiu, 1944.

⁸⁵ Dragoș L. Curelea, *Premise necesare pentru cunoașterea bio-bibliografiei profesorului Eugen Hulea, președintele Astrei albaiuliene între 1936-1947*, în „Lohanul. Magazin cultural-științific”, anul XI, nr. 1 (41), aprilie 2017, pp. 134-135.

Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia, Colecția documente, Fond „Astra” Alba Iulia.

2. Documente edite

Dragomir, Silviu, Nichi, Lazăr, Hulea, Eugen, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-1849*, vol. II, Cluj-Sibiu, 1944.

Hulea, Eugen, „Astra”. *Istoric, organizare, activitate, statute și regulamente*, Sibiu, Editura Astrei, 1944.

Preda, Gheorghe, *Activitatea Astrei în 25 ani de la Unire (1918-1943)*, Sibiu, Editura Astrei, 1944.

3. Periodice

Colecția *Alba Iulia*, din Alba Iulia, 1944.

Anuarul VII și VIII al Liceului Real de Stat „Dr. Ioan Meșotă” din Brașov pe al VII-lea și al VIII-lea an școlar 1925-1926 și 1926-1927, publicat de Constantin K. Ionescu, Brașov, Tipografia G. I. Gologan, 1928.

Anuarul IX al Liceului Real de Stat „Dr. Ioan Meșotă” din Brașov pe al IX-lea an școlar 1927-1928, publicat de Mihail Sotiru, Brașov, Tipografia G. I. Gologan, 1929.

Anuar pe anii școlari: 1930-1931, 1931-1932, 1932-1933, 1933-1934, 1934-1935, 1935-1936, publicat de Constantin K. Ionescu, Brașov, Institutul de Arte Grafice „Astra”, 1936.

Anuarul Liceului „Mihai Viteazul” din Alba Iulia, anul școlar 1940-1941, Alba Iulia.

Foaia poporului, Sibiu, anul I, 1943.

Publicațiile scoase din circulație. Broșura nr. 2, București, Ministerul Propagandei, 1945.

Colecția *Renașterea*, Alba Iulia, 1940, 1941, 1942, 1943.

Colecția *Transilvania*, Sibiu, 1940, 1941, 1942, 1944.

Enciclopedii, Dicționare, Sinteze

Alba Iulia - 2000, [Comitetul Județean pentru Cultură și Arte], Alba Iulia, 1975.

Iacob, Gheorghe, Platon, Alexandru-Florin (coord.), *Istoria Universității din Iași*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2010.

Petcu, Marian, *Istoria jurnalismului din România în date. Enciclopedie cronologică*, Iași, Editura Polirom, 2012.

Lucrări generale. Lucrări speciale

Fehérvári, Matei, *Călăuza orașului Alba Iulia și a județului Alba*, Alba Iulia, 1934.

Gomboș, C. Constantin, *Istorie, suferință și speranță*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2010.

Matei, Pamfil, *Asociațiunea în lumina documentelor. Noi contribuții (1861-1950)*, Sibiu, Editura Universității Lucian Blaga, 2005.

Idem, „*Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român*” (*Astra*) și rolul ei în cultura națională (1861-1950), Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986.

Neagoe, Stelian, *Triumful rațiunii împotriva violenței*, Iași, Editura Junimea, 1977.

Spitalul Militar din Alba Iulia. 25 de ani de activitate, Alba Iulia, 1945.

Tomoni, Dumitru, *Societate, cultură și politică. „Astra” în Banat (1896-1948)*, Timișoara, Editura Învierea, 2009.

Studii și articole de specialitate

Berciu, Ion, *Profesorul Virgil Cucuiu*, în „Apulum”, Alba Iulia, anul XI, 1973, pp. 901-904.

Chihaia, Lăcrămioara, *Biblioteca Centrală Universitară din Iași în anii Refugiului (1944-1945)*, în „Historia Universitatis Iassiensis”, Iași, anul I, 2010, pp. 251-270.

Cosmuță, Cosmin, *Momente privitoare la organizarea Vicariatului Ortodox Român de Alba Iulia*, în „Studia Universitatis „Babeș-Bolyai. Theologia Orthodoxa”, anul LIII, 2008, nr. 1, p. 49-56.

Curelea, Dragoș Lucian, *Contribuții privind susținerea cursurilor pentru adulți în cadrul Despărțământului Alba Iulia al Astei între anii 1934-1946*, în „Transilvania”, Serie nouă, anul XLV (CXLIX), 2017, nr. 3, pp. 47-50.

Idem, *Contribuții succinte privind activitatea directorilor Despărțământului Alba Iulia al Astei între anii 1870-1948*, în „Lohanul. Magazin cultural-științific”, anul X, nr. 3 (39), octombrie 2016, pp. 27-31.

Idem, *Premise necesare pentru cunoașterea bio-bibliografiei profesorului Eugen Hulea, președintele Astei albauliene între 1936-1947*, în „Lohanul. Magazin cultural-științific”, anul XI, nr. 1 (41), aprilie 2017, pp. 130-135.

Idem, *Unele considerații privind conferințele pentru intelectuali susținute în cadrul Despărțământului Alba Iulia al Astei între anii 1919-1948*, în „Buletinul Fundației Urechia”, anul 15, nr. 18, noiembrie 2017, pp. 198-199.

Idem; Curelea, Daniela, *Contribuție la cunoașterea demersurilor funcționale și a manifestărilor culturale care au avut loc în Despărțământul*

central județean Alba al Astei între 1945-1948, în „Lohanul. Magazin cultural-științific”, anul XII, nr. 3 (46), decembrie 2018, pp. 59-63.

Idem, *Contribuții punctuale privind unele forme specifice de activitate ale Astei în Despărțământul Alba Iulia*, în „Țara Bârsei”, Serie nouă, anul XVI (XXVII), 2017, nr. 16, pp. 79, 81-82.

Hulea, Eugen, *Alba Iulia în zilele Marii Uniri din 1918*, în „Apulum”, Alba Iulia, anul XVI, 1978, pp. 439-465.

Idem, *Andrei Bârseanu*, în „Apulum”, Alba Iulia, anul XV, 1977, pp. 497-516.

Idem, *Avocat dr. Zaharia Muntean din Alba Iulia*, în „Apulum”, Alba Iulia, anul XI, 1973 pp. 897-900.

Idem, *Cîmpeni*, în „Transilvania”, anul 74, nr. 3-4, martie-aprilie 1943, pp. 223-230.

Idem, *Contribuția populației județului Alba la apărarea frontierei de vest a României în anii 1939-1940*, în „Apulum”, Alba Iulia, anul XIX, 1981, pp. 367-379.

Idem, *Contribuții la cunoașterea rezistenței românești din 1849 în Munții Apuseni*, în „Apulum”, Alba Iulia, anul II, 1944-1945.

Idem, *Contribuții la cunoașterea rezistenței românești din 1848 în Munții Apuseni*, în „Apulum”, Alba Iulia, anul III, 1946, pp. 257-268.

Idem, *Despre contribuția voluntarilor români la Unire*, în „Apulum”, Alba Iulia, anul XIV, 1976, pp. 343-364.

Idem, *Două aniversări*, în „Gazeta Transilvaniei”, anul 107, nr. 48, 26 august 1944, p. 1.

Idem, *În cetatea Alba Iuliei*, în „Transilvania”, anul 74, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1943, pp. 926-931.

Idem, *La aniversarea luptei de la Sîntimbru*, în „Apulum”, Alba Iulia, anul I, 1943, pp. 319-324.

Idem, *Legăturile Brașovului cu Țara Românească. Conferință ținută pentru cadrele Astei*, în „Țara Bârsei”, anul I, 1929, nr. 4, pp. 332-336.

Idem, *Legea pământului nostru*, în „Gazeta Transilvaniei”, anul 106, nr. 19, 18 martie 1943, pp. 1-3.

Idem, *Nația văzută de la provincie*, în „Gazeta Transilvaniei”, anul 106, nr. 12, 14 februarie 1943, pp. 1-2.

Idem, *Parastas pentru Horia la Alba Iulia în anul 1885, faur 28*, în „Transilvania”, anul 75, nr. 3, martie 1944, pp. 359-363.

Idem, *Pe urmele străbunilor*, în „Gazeta Transilvaniei”, anul 106, nr. 23, 24 martie 1943, p. 3.

Idem, *Rubin Patiția, Amintiri din timpul memorandumului*, în „Transilvania”, anul 75, nr. 4-5, aprilie-mai 1944, pp. 279-308.

Idem, *Simion Balint (1810-1880)*, în „Apulum”, Alba Iulia, anul X, 1972, p. 422.

Idem, *Un capitol din luptele antifeudale ale țărănimii din județul Alba*, în „Apulum”, Alba Iulia, anul XV, 1977, pp. 425-440.

Idem, *Unirea în retrospectiva semicentenarului*, în „Apulum”, Alba Iulia, anul VII, 1969, nr. 2, pp. 11-21.

Josan, Nicolae, Șerban, I. Ioan, *Profesorul Eugen Hulea (1899-1982)*, în „Apulum”, Alba Iulia, anul XXI, 1983, pp. 439-441.

Moga, Valer, *Despărțământul Alba Iulia al „Astrei”(1918-1948)*, în „Apulum”, Alba Iulia, anul XXXI, 1994, pp. 476-483.

Nazare, Ruxandra Moașa, *Cenzura și „Gazeta Transilvaniei” în anii 1943-1944. Studiu de caz*, în „Țara Bârsei”, Serie nouă, nr. 2, 2003, pp. 35-46.

Relatări verbale

Prof. univ. dr. Matei Pamfil, în Sibiu, 10.12.2018;

Prof. univ. dr. Lucian Giura, în Sibiu, 17.09.2018;

Prof. univ. dr. Eva Mârza, în Alba Iulia, 29.03.2017;

Prof. univ. dr. Cornel Alexandru Tatay, în Blaj, 27.02.2018;

Prof. univ. dr. Elena Macavei, în Sibiu, 25.04.2019;

Prof. univ. dr. ing. Elena Helerea, în Brașov, 25.05.2019;

Dr. Ruxandra Moașa Nazare, Biblioteca Județeană „George Barițiu” Brașov, 20.06.2019.

Webgrafie

http://www.dacoromania-alba.ro/nr51/eugen_%20hulea.htm

<http://roumania.wixsite.com/galda/personalitati>

<http://www.cjalba.ro/115-ani-de-la-nastere-eugen-hulea-profesor-18-09-1899-galtiu/>

<http://www.bibnat.ro/dyndoc/lista%204%20A%20documentelor%20din%20cadrul%20sectiei%20de%20manuscrise%20A%20bnr.pdf>.

ANEXE

Anexa nr. 1. Eugen Hulea, Studii, calificare, formare

Nr. Crt.	Studii și formare	Locația/Unitatea administrativ teritorială/țara	Perioada
1	Școala primară	Galda Bărbant Comitatul Alba de Jos Austro-Ungaria	1906-1913
2	Liceul catolic din Alba Iulia	Alba Iulia Comitatul Alba de Jos	1914-1917

		Austro-Ungaria	
3	Seminarul Greco-catolic din Blaj	Blaj Comitatul Târnava Mică Austro-Ungaria	1917-1918
4	Școala de subofițeri pentru Armata	Szawas, Austro-Ungaria	1917-1918
5	Școala de ofițeri infanterie pentru Armata	Cluj, Comitatul Cluj Austro-Ungaria	1918
6	Facultatea de Litere, Specializarea Istorie, Universitatea din București	București, România	1919-1922
7	Studii postuniversitare în modul academic, Universitatea Daciei Superioare „Ferdinand I”	Cluj, România	1923-1924
8	Studii de specializare în Istorie și civilizație europeană, Universitatea din Sorbona	Paris, Franța	1925-1926 1929-1930

Anexa nr. 2. Eugen Hulea, Parcurs socio-profesional și carieră

Nr. Crt.	Parcursul profesional:	Locația Județul	Perioada
1	Profesor de Istorie	Aiud, județul Alba	1922-1925
2	Profesor de Istorie	Brașov, județul Brașov	1926-1932
3	Profesor de Istorie	Alba Iulia, județul Alba	1932-1936
4	Profesor de Istorie și Director în Liceul Mihai Viteazul, Alba Iulia	Alba Iulia, județul Alba	1932-1938
5	Inspector Școlar General al Județului Alba și Inspector Școlar General al Ținutului regal Mureș	Alba Iulia Județul Alba Ținutul Mureș	1937-1938 1938-1940
6	Referent cultural superior onorific pentru Ținutul regal Mureș	Alba Iulia și Sibiu	1939-1940
7	Profesor de Istorie	Alba Iulia Județul Alba	1940-1947
8	Responsabil al legăturilor Comitetului central al Astra din Sibiu și despărțăminte din sudul Transilvaniei	Alba Iulia Județul Alba Sibiu, Județul Sibiu	1942-1945

9	Inspector Școlar General al Regiunii școlare Alba	Alba Iulia Județul Alba	1941-1944
10	Consilier superior pentru Transilvania al Ministerului Culturii Naționale și Cultelor	Alba Iulia și București	1944-1946
11	Muzeograf și consilier cultural la Muzeul național al Unirii Alba Iulia	Alba Iulia Județul Alba	1964-1974

Anexa nr. 3. Eugen Hulea, activitatea publicistică

Nr. Crt.	Publicația	Locația apariției	Tematica contribuțiilor și cercetărilor prof. E. Hulea
1	<i>Zorile</i>	Aiud	Literară, istorică, culturală
2	<i>România literară</i>	Aiud	Literară, culturală
3	<i>Gazeta Transilvaniei</i>	Brașov	Istorică
4	<i>Revista învățământului</i>	Cluj	Pedagogie
5	<i>Școala Albei</i>	Alba Iulia	Administrație școlară
6	<i>Transilvania</i>	Sibiu	Istorică, cercetare
7	<i>Țara Bârsei</i>	Brașov	Istorică, culturală
8	<i>Alba Iulia. Serie nouă</i>	Alba Iulia	Istorică, culturală, atitudine și opinii
9	<i>Tribuna</i>	Cluj	Istorică, psiho-pedagogică
10	<i>Unirea</i>	Alba Iulia	Didactică, cultură, Istorică
11	<i>Îndrumător pastoral</i>	Alba Iulia	Istorică
12	<i>Apulum Acta Musei Apulensis</i>	Alba Iulia	Istorică, medalioane comemorative, memorialistică

Anexa nr. 4. Bio-bibliografia principală a profesorului Eugen Hulea

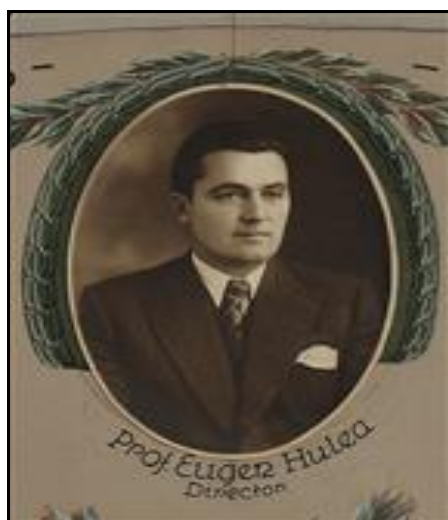
Nr. crt.	Titlul studiului/articolului/medalionului	Periodicul în care a apărut	Anul apariției	Clasificarea studiului
1	<i>Legăturile Brașovului cu Țara Românească. Conferință ținută pentru cadrele Astrei</i>	<i>Țara Bârsei</i> (Brașov)	Anul I, nr. 4, 1929	Studiu istoric
2	<i>Comunicări de istorie modern, Eugen Hulea, Alexandru Baba, Ioan Iozsa, David Prodan, Bela Barath</i>	<i>Apulum</i> (Alba Iulia)	Anul 1, I, 1930	Comunicări istorice, cercetări istorice

3	<i>Contribuții la cunoașterea rezistenței românești din 1849 în Munții Apuseni</i>	<i>Apulum,</i> (Alba Iulia)	Anul II, 1944-1945	Articol istoric
4	<i>La aniversarea luptei de la Sîntimbru</i>	<i>Apulum</i> (Alba Iulia)	Anul I, 1943	Articol istoric
5	<i>Nația văzută de la provincie</i>	<i>Gazeta Transilvaniei</i> (Brașov)	Anul 106, nr. 12, 14 februarie 1943	Studiu de istorie modernă
6	<i>Legea pământului nostru</i>	<i>Gazeta Transilvaniei</i> (Brașov)	Anul 106, nr. 19, 18 martie 1943	Articol de istorie
7	<i>Pe urmele străbunilor</i>	<i>Gazeta Transilvaniei</i> (Brașov)	Anul 106, nr. 23, 24 martie 1943	Articol istoriografic
8	<i>Câmpeni</i>	<i>Transilvania</i> (Sibiu)	Anul 74, nr. 3-4, martie-aprilie 1943	Studiu comemorativ
9	<i>Astra. Istoric, organizare, activitate statute și regulamente</i>	Sibiu Editura Astreii	1944	Monografie istorică
10	<i>În cetatea Alba Iuliei</i>	<i>Transilvania</i> (Sibiu)	Anul 74, nr. 11-12, noiembrie, decembrie 1943	Studiu comemorativ
11	<i>Parastas pentru Horia la Alba Iulia în anul 1885, faur 28</i>	<i>Transilvania</i> (Sibiu)	Anul 75, nr. 3, martie 1944	Medalion monografic-comemorativ
12	<i>Rubin Patiția, Amintiri din timpul memorandumului (publicate de E. Hulea),</i>	<i>Transilvania</i> (Sibiu)	Anul, 75, nr. 4-5, aprilie-mai 1944	Memorialistică și documente editate
13	<i>Două aniversări</i>	<i>Gazeta Transilvaniei</i> (Brașov)	Anul 107, nr. 48, 26 august 1944	Memorialistică

14	<i>Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-1849</i>	Cluj-Sibiu	1944-1945	Documente editate (2 volume)
15	<i>Contribuții la cunoașterea rezistenței românești din 1848 în Munții Apuseni</i>	<i>Apulum</i> (Alba Iulia)	Anul III, 1946	Studiu istoric
16	<i>Un capitol din luptele antifeudale ale țărănimii din județul Alba</i>	<i>Apulum</i> (Alba Iulia)	Nr. 6, 1967	Studiu de istorie locală
17	<i>Stampe din secolul al XVIII-lea privitoare la orașele Alba Iulia și Sebeș (co-autor Theobald Streithfeld)</i>	<i>Apulum</i> (Alba Iulia)	Nr. 6, 1967	Studiu de istorie locală
18	<i>Unirea în retrospectiva semicentenarului</i>	<i>Apulum</i> (Alba Iulia)	Nr. VII/2, 1969	Memorialistică, evocări
19	<i>Documentele Unirii</i>	<i>Apulum</i> (Alba Iulia)	Nr. VII/2, 1969	Istoriografie, editare de documente
20	<i>Aspecte culturale din Munții Apuseni în jumătatea de veac dinainte de 1848</i>	<i>Apulum</i> (Alba Iulia)	Nr. VIII, 1970	Memorialistică
21	<i>Simion Balint (1810-1880),</i>	<i>Apulum</i> (Alba Iulia)	Nr. X, 1972	Medalion monografic
22	<i>Ioan Buteanu (1821-23 mai 1849)</i>	<i>Apulum</i> (Alba Iulia)	Nr. X, 1972	Medalion monografic
23	<i>Personalitatea istorică a lui Avram Iancu</i>	<i>Apulum</i> (Alba Iulia)	Nr. X, 1972	Medalion monografic
24	<i>Repertoriul monumentelor istorice din cuprinsul fostului județ Alba</i>	Alba Iulia	1972	Studiu istoric
25	<i>Cronica evenimentelor albaiulienilor în anii Revoluției de la 1848-1849</i>	<i>Apulum</i> (Alba Iulia)	Nr. XI, 1973	Prelucrare și redare de documente
26	<i>Avocat dr. Zaharia Muntean din Alba Iulia</i>	<i>Apulum</i> (Alba Iulia)	Nr. XI, 1973	Medalion monografic
27	<i>Recenzie</i>	<i>Apulum</i>	Nr. XI,	Recenzii și note

		(Alba Iulia)	1973	bibliografice
28	<i>Vasile Lucaciu, luptător pentru realizarea unității naționale (1914-1919)</i>	<i>Apulum</i> (Alba Iulia)	Nr. XII 1974	Medalion monografic
29	<i>Mihai Viteazul la Alba Iulia</i>	<i>Apulum</i> (Alba Iulia)	Nr. XIII, 1975	Medalion monografic și prelucrare de documente
30	<i>Despre contribuția voluntarilor români la Unire</i>	<i>Apulum</i> (Alba Iulia)	Nr. XIV, 1976	Studiu istoric și de Memorialistică
31	<i>Un capitol din luptele antifeudale ale țărănimii din județul Alba</i>	<i>Apulum</i> (Alba Iulia)	Nr. XV, 1977	Articol istoric
32	<i>Andrei Bârseanu</i>	<i>Apulum</i> (Alba Iulia)	Nr. XV, 1977	Medalion monografic
33	<i>Documente inedite de la Avram Iancu</i>	Îndrumător Pastoral (Alba Iulia)	Anul I, 1977	Editare de documente
34	<i>Alba Iulia în zilele Marii Uniri din 1918</i>	<i>Apulum</i> (Alba Iulia)	Nr. XVI, 1978	Memorialistică
35	<i>Pași peste timp, în Constantin Dumitrescu (Coordonator), Din lunga timpului bătaie</i>	Cluj-Napoca, Editura Dacia	1978	Memorialistică Recuperări memorialistice la semicentenarul Marii Uniri
36	<i>Ecoul războiului pentru independență în Transilvania</i>	Îndrumător pastoral (Alba Iulia)	Anul II, 1978	Studiu istoric
37	<i>Andrei Șaguna în anii Revoluției de la 1848-1849</i>	Îndrumător pastoral (Alba Iulia)	Anul II 1978	Studiu istoric
38	<i>Simion Prodan Probu, Vice-prefectul lui Avram Iancu</i>	<i>Apulum</i> (Alba Iulia)	Nr. XVII, 1979	Medalion monografic, prelucrare de documente
39	<i>Cronică (co-autori, Eugen Hulea, Iacob Mârza)</i>	<i>Apulum</i> (Alba Iulia)	Nr. XVII, 1979	Cronică
40	<i>Mihai Viteazul la Alba Iulia</i>	Îndrumător pastoral (Alba Iulia)	Anul III, 1979	Medalion Monografic

41	<i>Omagiu peste veacuri făuritorului primei unități naționale</i>	<i>Îndrumător pastoral (Alba Iulia)</i>	Anul IV 1980	Studiu istoric
42	<i>Contribuția populației județului Alba la apărarea frontierei de vest a României în anii 1939-1940</i>	<i>Apulum (Alba Iulia)</i>	Nr. XIX, 1981	Studiu istoric
43	<i>Horia</i>	<i>Îndrumător pastoral (Alba Iulia)</i>	Anul V, 1981	Medalion monografic
44	<i>Despre tunurile lui Avram Iancu</i>	<i>Apulum (Alba Iulia)</i>	Nr. XX, 1982	Studiu istoric
45	<i>Omagiu peste veac umbrei lui Avram Iancu la Țebea</i>	<i>Îndrumător pastoral (Alba Iulia)</i>	Anul VI, 1982	Studiu istoric

Profesorul de Istorie și directorul
Eugen Hulea în Alba Iulia

Profesorul de Istorie
Eugen Hulea în Brașov

**În amintirea victimelor Holocaustului.
NU indiferenței, DA memoriei**

**Remembering the Holocaust.
NO to Indifference, YES to Memories**

*Raoul VIZENTAL
Președinte, Comunitatea Evreilor din Arad
raoul.vizental@gmail.com*

Abstract

The Nazi regime persecuted different groups on ideological grounds. Jews were the primary targets for systematic persecution and mass murder by the Nazis and their collaborators. Nazi policies also led to the brutalization and persecution of millions of others. Nazi policies towards all the victim groups were brutal and millions of people perished. Few of the survivors tell now their stories. Not to be forgotten but to be learned.

Keywords: *Jews, Nazi regime, mass murder, deportation, survivors.*

Când se vorbește de Holocaust auzim des 6 milioane de oameni, auzim multe statistici, dar statisticile nu ne impresionează, iar cifrele nu ne fac sa ne gândim cât de fapt reprezintă. 6 milioane este doar un număr, dacă nu ne gândim că reprezintă aproape o treime din populația României.

Nu ne face sa ne gândim că fiecare număr era o mamă, un tată, sau copilul cuiva, iar fiecare tragedie câtă suferință a provocat.

În momentul când vorbim despre o anumită persoană lucrurile devin mai impresionate, iar dacă persoana chiar reprezintă ceva pentru noi, devin chiar tragice.

E șocant când auzim despre un atentat în zilele noastre în care au murit oameni, unde singura lor vină a fost că în momentul acela se aflau într-un anumit loc. Singura vină a celor 6 milioane de oameni a fost că s-au născut evrei. Nu conta faptul că erau religioși sau nu, că au ales ceva în viață. Singura lor vină era că s-au născut evrei.

Un alt lucru tragic, este faptul că unul din cele mai mărețe lucruri pe care le poate face cineva este să salveze o viață, dar dacă încerci să salvezi un evreu, meriti să mori.

La Yad Vashem există o cameră întunecată, unde singura lumină este cea generată de lumânări și reflexia acestora în foarte multe oglinzi. În acel loc se aud pe înregistrări numele cunoscute dintre cei un milion și jumătate de copii uciși, și locația de unde proveneau. Nu auzi același nume de două ori, deoarece înregistrarea rulează câteva luni fără încetare până să o ia de la capăt.

La Auschwitz ajungi să vezi cele mai groaznice orori, dar soției mele i s-au umplut ochii cu lacrimi când a văzut poza unei fete îmbrăcată cu o rochiță cu buline cum avea fiica noastră.

După cum spuneam, lucrurile care devin personale sunt cele care ne impresionează cel mai mult.

Din aceste motive, doresc să citesc declarațiile bunicelor mele, așa cum le-au scris ele.

Krausz Margareta (1926-2004)

Declar pe proprie răspundere că în perioada 21 iunie 1941 – 23 august 1944, împreună cu familia mea, am fost ridicați de jandarmi, strămutați și am avut domiciliu forțat în localitățile Tinca, Beiuș și Ginta, fiind privați de libertatea de mișcare.

Locuiam, împreună cu părinții mei Weisz Artur și Ida și cu bunica Weisz Rozalia, văduva lui Weisz Bernat, în comuna Talpoș, jud. Bihor, unde tata avea o prăvălie de mărunțișuri. În baza legilor rasiale, această prăvălie a fost închisă.

În iunie 1941 a venit un ordin, pe baza căruia la 21 iunie 1941 am fost scoși din casă și cu escortă de jandarmi am fost strămutați la Tinca, unde am stat două săptămâni. De acolo am fost duși forțat la Beiuș, unde am locuit până la 15 august 1941. În această perioadă tata, deși era cardiac, a fost dus la tabără de muncă. A stat acolo doar 5 săptămâni deoarece, boala agravându-i-se, a fost lăsat la vatră.

După 5 luni, în plină iarnă, am fost ridicați cu toții și duși la Tinca, unde am stat până în decembrie 1942, când am fost din nou mutați, duși în comuna Ginta, unde am stat până la 23 august 1944.

În perioada cât am fost la Ginta a decedat bunica mea, care este înmormântată într-un cimitir evreiesc din Ginta.

În toată această perioadă nu am avut nici un fel de venit și ne-am întreținut din ce aveam. După 23 august ne-am întors în comuna Talpoș unde ne-am găsit casa devastată. Curând după aceea am venit în Arad, unde am stat la o mătușă până m-am măritat.

Cealaltă bunică, **Vizental Zunea** (născută la Noua Sulița – Ucraina în 1922 – 2002)

În iunie 1941, eu, împreună cu întreaga mea familie (tatăl meu, cele două surori și unul dintre frați - celălalt frate fiind pe front), și cu toată populația evreiască din localitate (aprox. 6.000 de oameni), am fost obligați să predăm cheile caselor noastre și am fost deportați pe jos, escortați de jandarmi, spre râul Nistru. Mergeam cam 30 km pe zi, nu țin minte câte zile ne-a ținut drumul.

După ce am stat doar câteva zile acolo, a venit un ordin și am fost duși înapoi la Iedeniț, unde am stat până în septembrie. Lagărul era înconjurat de un gard de sârmă ghimpată și trebuia să purtăm Steaua lui David cusută pe piept. Acolo a murit tatăl meu, din cauza condițiilor grele. Apoi am fost duși mai departe, spre Transnistria. Era o iarnă cumplită, geroasă și cu viscole puternice și mulți nu au putut merge mai departe – au murit în pădurea Căsăuți.

Ziua următoare am traversat Nistrul și am fost duși în diferite locuri. Eu și rudele mele am fost duși la Krușinivka, raionul Berșatka. Am stat în acel lagăr până în iunie, 1944. La început, în lagăr erau cam 360 evrei. Numai 40 dintre noi au supraviețuit războiului. Sora mea cea mare, Basia, a fost împușcată în 1941. Fratele meu, Strul, a murit în același an. Cealaltă soră a murit în 1942 și a fost înmormântată într-o groapă comună (despre ceilalți, nu știu unde sunt îngropați).

La început locuiam în grajduri de cai. Când am mai rămas foarte puțini, am fost mutați în cocini de porci. În primul an nu am avut voie să ieșim de loc din lagăr. O iarnă întreagă nu am avut apă de loc, doar sloiuri de gheață. În acea iarnă, mi-au degerat picioarele și am fost imobilizată 6 luni. Atunci mi-am pierdut mai multe falange de la degetele picioarelor.

În 1943, Comunitatea Evreiască din București ne-a trimis un pachet de îmbrăcăminte. În 1944, aceeași comunitate a cerut ca tinerii sub vârsta de 22 ani să fie eliberați. Eu împlinisem 22 ani, așa că nu am fost eliberată.

Într-o zi, la începutul anului 1944, comandantul lagărului nostru a ordonat să intrăm în râul Buc și a trebuit să stăm în apa înghețată, sub pojghița de gheață, cam 10 minute. Când am ieșit, ne așteptau soldații cu băte și ne-au bătut, „ca să nu înghețăm”.

În 1944, ultimul grup de tineri eliberați, care se retrăgeau din Tiraspol, a fost atacat de germani și au fost arși de vii.

Nu am nici o informație despre fratele meu, Ioil, care a fost dus pe front.

În iunie 1944 m-am întors în orașul meu natal, unde am regăsit doar foarte puțini supraviețuitori ai holocaustului. Casa mea, cât și întreaga mea avere, mi-au fost confiscate. Mai târziu, casa mea a devenit școala de muzică din localitate.

La 3 aprilie 1946 am fost trimiși la Lipova, jud. Arad, unde am locuit, împreună cu soțul meu, până în 1991, când m-am mutat la Arad.

Cele două bunice ale mele au avut fiecare tragediile lor, dar ele nu fac parte din statisticile despre care spuneam la început. Ele au supraviețuit.

Prima bunică, mergea în fiecare an la Tinca să-și viziteze mormintele părinților, în timp ce cealaltă bunică nu a putut nici măcar acest lucru. Numele rudelor pierdute în război au fost scrise prima dată pe mormântul ei.

Sfinții închisorilor

The Saints of Prisons

Lucia BIBART
Președinte Liga Națională a Scriitorilor
din România, filiala Arad

Abstract

Saints are created by people, becoming living beings in spirituality. Besides the 'official' army of the Lord, there are the saints, confessors and disciples represented by people of culture, people of various professions or simply anonymous. This category of saints includes Radu Gyr, the poet of the Orthodox faith, the character of the book of the writer Al. Florin Țene.

Keywords: *prisons, poems, saints, confessors, disciples, suffering.*

Există ființe care prin duranța la suferință, prin lupta și chiar jertfa de sine pentru o idee, pentru un ideal, sunt comparate cu sfinții, numite, tratate chiar, ca sfinți.

Dar există sfinți? Cine sunt ei ?

Există. Sunt creaturi divine, spunem, pe care nu le putem cuprinde.

De unde provin acestea?

Din oameni, răspundem, luând în calcul convingerea și porunca părintelui Arsenie Boca: „nașteți sfinți!”

Și completăm răspunsul la întrebarea noastră: sfinții sunt născuți de oameni, iar oamenii se sfințesc eliberându-se de condiția dată, devenind ai lui Dumnezeu, îndumnezeindu-se.

Judecând lumește, sfinții sunt ființe trăitoare întru spiritualitate, pentru care binefacerile pământești sunt nesemnificative, trecătoare și iluzorii. Pentru ei mundanul are valoarea clipei, iar agoniseliile lumești, contrar aparenței lor materiale, sunt fără consistență comparativ cu cele ale eternității creștine. Pare neverosimil că sfinții au fost / sunt totuși și oameni. Că își consumă viața pământească lângă noi, conectați la divin oricare ar fi riscurile.

Învierea (Aurel Dico)

„...A fi sfânt înseamnă a fi suveranul tău perfect. Sfântul are forța de coeziune a pietrei. (Petre Țutea)

Cărei perioade aparțin sfinții? Sunt ei azi umblători printre noi?

Sfinții nu au timp, ei aparțin Timpului și sunt deasupra lui. De aceea, sfințenia lor ne poate atinge pe noi cei care vorbim astăzi despre ei, deși au atins civilizații demult apuse. Prin „atins” înțelegem: impresionat, influențat existențe, comunități, popoare, vremuri, epoci, mărturisind credința hristică în numele căreia au venit.

Pot trăi sfinți într-un regim totalitar comunist, când credința e deșurădăcinată din sufletul oamenilor, interzisă și astupată cu pretenșile realizări ale omului de tip nou, „cetățean demn al societății românești multilateral dezvoltate”?

Se pare că restriștile istoriei le forțază manifestarea.

Pentru a-i „cumiți”, sistemul totalitar a recurs la încarcerarea și reeducarea sfinților în închisori. În preocuparea noastră mărunță de-a tria, de-a aplica etichete și de-a organiza ca să ne fie mai simplu, am putea – firește, fără pretenția de-a le impune! – „contabiliza” două mari categorii de sfinți.

Primei categorii îi aparțin fețele mănăstirești și bisericești: monahi, ierarhi, preoți, oastea cea „oficială” a Domnului. Aceștia sunt mărturisitorii sau mucenicii lui Hristos, suferitorii „legitimi” pentru credința lor.

„Legitimi” pentru că aparțin oștirii oficiale, instituționalizate și deci formați în spiritul dăruirii pentru credință. Întâii chemați în apărarea ei.

Din rândul slujbașilor bisericilor și ai mănăstirilor o parte a suferitorilor au fost canonizați, iar altă parte încă așteaptă să fie.

Aici se cuvine să amintim câteva nume, dintr-un lung și neepuizat șir. Toți importanți. Arsenie Papacioc, Marcu Dumitrescu, Daniil de la Rarău, Ilarion Felea, Arsenie Boca, Benedict Chiuș, Ilie Lăcătușu, Sofian Boghiu, Dimitrie Bejan, Dumitru Stăniloae, Gheorghe Calciu, Gherasim Iscu, Nicolae Steinhardt, Iuliu Hossu... și mulți alții.

Cealaltă categorie de sfinți, mărturisitori și ucenici din afara oastei „oficiale” a Domnului, este a laicilor, reprezentată de oameni de cultură, oameni de diverse profesii sau mari anonimi. Aceștia, chiar dacă nu au cu toții recunoașterea statului sau a clerului, beneficiază de aprecierea - unii de venerația! - mentalului colectiv, fiind prețuiți potrivit sacrificiului lor.

Din această a doua categorie de sfinți face parte Radu Gyr, poetul credinței ortodoxe, personajul cărții scriitorului Al. Florin Țene – președintele Ligii Naționale a Scriitorilor din România. La această carte voi face referire, fiind ultima de acest tip pe care am parcurs-o.

Dar, mai întâi, să înțelegem sau să ne reamintim în ce condiții trăiau întemnițații, sfinții despre care vorbim.

„...regim de teroare, cu percheziții, suspendarea plimbărilor, mâncare slabă și pază dublă, atât în cordonul de pază al închisorii, cât și pe coridoarele Celularului. Își făceau loc din plin înjurăturile, bătaile, ba chiar mai mult, punerea în lanțuri sau izolarea în camera de tortură a celor mai periculoși deținuți.” („Întoarcerea ...” Al. Florin Țene)

Alături de Gyr îi vom așeza pe cei care de pe pozițiile lor de intelectuali sau de oameni simpli au oferit un model excepțional de raportare la credință, la neam, în condiții de mare cumpănă pentru România, asumându-și eroismul căii alese.

Valeriu Gafencu, Elisabeta Rizea, Petre Țuțea, Constantin Noica, Ion Ioanid, Paul Goma, Virgil Ierunca, Marcel Petrișor, Nicolae Mărgineanu, Alexandru Paleologu, Gheorghe Ursu și mulți, mulți alții.

Pe cât de lină și înaltă este trăirea acestor pătimitori în apropiere credinței, înaltă până la atomizarea și dispariția umorilor omenești, pe atât de spurcate și diabolice sunt mecanismele umilirii pe care le suportă în celulă.

„Și, după ce te bat, dacă leșini, iau o căldare de apă, te stropesc ca să-ți revii și continuă... Apoi, te trimit la tinetă și acolo, lângă hârdăul cu necesități, zvârle o cârpă udă pe care te pun să alergi. E ca și când ai călca pe sticlă. Din cauza bătaii, hainele sunt lipite de tine, ești amorțit și te pun să

stai «în poziție». Adică să stai pe marginea patului, cu mâinile pe picioare, să privești în jos, să nu miști, să nu te uiți în stânga și-n dreapta. Ce diabolică născocire! Iar aceasta este definiția absolută a infernului, așa arată lumea fără Dumnezeu.” („Întoarcerea ...” Al. Florin Țene)

În ce constă sfințenia înțemnițatilor?

În puterea de a contracara creștin și poetic umilirea ființei umane. Umilința coboară până la cel mai de jos nivel: nerespectarea condițiilor minime de supraviețuire, de igienă și hrană, modul de adresabilitate, modul de a dispune josnic de cei încarcerați, de a-i trata cu dispreț și cu superioritatea forței. Cine erau umilitorii? Inși grobieni, primari, scursori ale societății, împinși doar de instinctul de-a se căpătui într-un regim nou ce permitea asta, având ca recomandare violența și criminalitatea:

„Îmi pare rău că nu te pot omorî !aș fi avut o mare plăcere să te ciurui cu câteva gloanțe. De alaltăieri n-am mai tras...” („Întoarcerea ...” Al. Florin Țene)

Îndurarea jignirilor, batjocurilor, schingiuirilor, a amenințărilor neconținute cu moartea, se transformă la Radu Gyr în rugă poetică.

„Doamne, fă din umilință
pod de aur, pod înalt.
Și din lacrimă, velință,
ca pe-un pat adânc și cald.” (...)

Rezistența se confruntă cu nesiguranța continuă, cu suferința fizică și sufletească, cu obligația de-a abdica de la crezurile creștin, poetic, patriotic, uman. Amenințarea cu osândirea familiei, cu omorârea altor sute de nevinovați, de nu te supuneai politicii bolnave și nu te deziceai de idealuri, erau constante ale „tratamentului” sfinților închisorilor.

„Am acceptat să dau o declarație la Aiud prin care să îmi reneg trecutul și opera. A trebuit să o fac în termenii dictați de securiști. Doream să-i eliberez pe colegii de temniță de muștrările de conștiință și să fie liberi... Liberi într-o temniță mai mare: România ocupată de comuniști...” („Întoarcerea ...” Al. Florin Țene)

Ion Caraion, Nichifor Crainic, Dinu Pillat, Traian Dorz, Vasile Voiculescu, Valeriu Anania. Toți și mulți alții mântuiți prin credință.

Ca indivizi cârtitori ne-am putea lăsa pătrunși de îndoială și în neputința noastră de tină, să punem piedici desprinderii de meschin a acestui soi aparte de oameni. Ba chiar să le legăm câteva cărămizi de aripi, ca să nu se înalțe. Să ne întrebăm răutăcios: care oare sunt „secretele” acestora și ce anume le-a transformat rezistența de carne într-una de granit, un trup ca un sac de oase, într-unul de moaște?

Răspunsul ni-l dau ei: credința.
„- Unde ești, Doamne ? Am urlat la zăbrele.
Din lună venea fum de cățui.
M-am pipăit. Și pe mâinile mele,
Am găsit urmele cuielor Lui.” (Radu Gyr – Iisus în celulă)

„...și-n ochii lui Iisus e numai pace.
Întreb : – Tu ești? Și umbra spune : – Sânt.” (Radu Gyr - Întrebare)

Ne-am permite să mai adăugăm un „secret” al întemnițaților la cel deja „divulgat”: poezia, literatura. E cazul întemnițaților de elită ai neamului nostru. Poezia există și ea ca un soi de credință păgână, dar care în condițiile întâlnirii cu fiorul mistic are toate șansele să se curețe de pământesc și să urce spre Dumnezeu, purificându-se.

Cum reușeau scriitorii să consemneze, să rețină versuri, citate, ziceri într-un univers concentraționar fără creion și hârtie, este un mister, un miracol care le este dat doar celor aleși.

„Stau în pat pe spate și mă uit în plafon.

Fiind alb, mi-l închipui hârtia mea. Acolo, în fața ochilor, scriu versurile așa cum vin ele din inspirație. Și așa, strofă cu strofă, până termin poezia. Când ies afară, la plimbare, îl iau pe unul dintre voi și-i spun poezia făcută în camera.(...) Scrise pe câte un crâmpei de geam, pe o plăcuță de lemn prețuită ca un tezaur sau pe curelele pantalonilor, peste care se aplica cu studiată pricepere un strat de săpun.”

(„Întoarcerea ...” Al. Florin Țene)

Viețile scriitorilor s-au mistuit ca torțele și-au degajat energie generatoare de cuvinte. Cuvintele cărților.

Setea de dreptate, dragostea de cultură, de neam și de țară îi salvează și-i absolvă pe *sfinții închisorilor* de vina inevitabilelor alegeri greșite pe care le recunosc și le pun la îndoială ei înșiși:

„...poate, uneori greșim tocmai în credințele noastre cele mai curate, cele mai cinstite. Istoria va vedea unde am greșit și unde nu.” („Întoarcerea ...” Al. Florin Țene) - susține Radu Gyr.

Chiar cutezanța de a se pune pe sine la îndoială, firescul punerii și durerea onestă transmisă prin îndoială fac din acești semeni ai noștri foarte diferiți de noi, *sfinți*. Ei se smeresc în suferința lor, nu o expun, deasupra situându-se suferința altora.

Sfințenia nu are culoare politică, nici uniformă, nici sex, nici nu e sectară, nici nu e corectă politic! Nu răspunde niciunui dintre formalismele noastre meschine. Ea se construiește pe conștiință, pe curățenie sufletească

și pe fapte. Ea este sau nu este! Sfinții culturii și ai bisericilor, asemeni lui Radu GYR, nu așteaptă legitimațiile conferite de noi, nevrednicii. Ei sunt!
Indiferent de poziția noastră.

BIBLIOGRAFIE / WEBOGRAFIE

Calendarul ortodox cu Părinți români care au pățimit în închisori, Bacău, Editura Bonifaciu, 2012.

Țene, Al. Florin, *Întoarcerea din cruciadă. Viața poetului Radu Gyr între realitate și poveste*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2020.

https://ro.orthodoxwiki.org/Sfin%C8%9Bii_rom%C3%A2ni_din_%C3%AEnchisori.

<https://www.sfintii-inchisorilor.ro/darul>.

V. RECENZII BOOK REVIEWS

**Răzvan Mihai Neagu, „Formarea elitei ortodoxe din Transilvania, Banat și Crișana la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea: studenți români din Transilvania, Banat și Crișana la Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți (1875-1918)”,
prefată de prof. univ. dr. Nicolae Edroiu; cuvânt înainte de
prof. univ. dr. Cornel Sigmirean,
Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană & Mega, 2018, 697 p.**

*Ioan Veniamin GEOLDEȘ
Prof. Dr. Liceul Tehnologic „Stefan Hell” Sântana
geoldes_benicu@yahoo.com*

Între proiectele editoriale de mare anvergură dedicate Centenarului Marii Uniri un loc de seamă este deținut de lucrarea istoricului Răzvan Mihai Neagu¹ intitulată *Formarea elitei ortodoxe din Transilvania, Banat și Crișana la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea: studenți români din Transilvania, Banat și Crișana la Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți (1875-1918)*. Apărută în importantul an 2018, anul centenarului Marii Uniri, această carte reprezintă, conform mărturiei autorului „un omagiu adus generației Marii Uniri, din care au făcut parte și studenții teologi români din Transilvania, Banat și Crișana care s-au format la Cernăuți”(p. 15). Lucrarea tânărului și mult promițătorului istoric Răzvan Mihai Neagu este consacrată unui subiect de mare însemnătate pentru spațiul transilvănean din epoca dualismului austro-

¹ Deși foarte tânăr, fiind născut în 1983, autorul are un CV impresionant. Menționăm selectiv câteva lucrări publicate: *Politica beneficală a papalității de la Avignon în Transilvania* (teza de doctorat în istorie susținută în anul 2013), *Formarea intelectualității din Turda. Studenți din Turda la Marile Universități Europene. 1377-1918*, apărută în 2015; *Catedrala Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril din Turda. 80 de ani de la sfințire. 1935-2015; Preoții Marii Uniri, vol. 1 Preoți din comitatele Turda-Arieș, Târnava Mare și Târnava Mică la Marea Unire*, 2019, etc.

ungar: formarea elitelor ortodoxe române din Transilvania, Banat și Crișana care și-au desăvârșit biografia intelectuală la Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți în perioada 1875-1918.

Prezenta lucrare se bucură de o prefață semnată de acad. prof. dr. Nicolae Edroiu și de un cuvânt înainte al prof. univ. Cornel Sigmirean, ambele texte reliefând valoarea incontestabilă a acestei cărți. Această cercetare este structurată în două mari părți, inegale ca dimensiuni, dar înrudite ca problematică și în strânsă continuitate, și cuprinde, pe lângă o extinsă bibliografie (pp. 599-625), și o inedită anexă care repertoriază, după câteva criterii bine alese, cei 65 de studenți români care au studiat la Cernăuți în perioada amintită și se încheie cu indici de nume și de locuri, în total 697 de pagini.

În prima parte a cărții, intitulată *Universitatea din Cernăuți și Facultatea de Teologie. Istorie, studenți, statistici*, autorul realizează o incursiune în istoria instituției de învățământ cernăuțene, cercetarea sa surprinzând o gamă largă de aspecte legate de originile universității, rolul facultății de teologie în cadrul sistemului universitar cernăuțean, corpul profesoral, vârsta, studiile anterioare și condiția socială a studenților din Transilvania, încununarea parcursului lor teologic prin obținerea doctoratului, dar este consemnată și implicarea foștilor studenți în realizarea Marii Uniri de la 1918. A doua parte a lucrării, mult mai vastă (p. 119-562),

reprezintă încununarea unui demers intelectual extins pe durata mai multor ani de studiu perseverent, autorul propunându-și să prezinte „cariera ulterioară, viața, destinul și implicarea socială” a foștilor studenți români de la Cernăuți. În acest sens, Răzvan Mihai Neagu a valorificat, într-un mod creator, informațiile de arhivă, presa vremii, literatura științifică, realizând biografii bine documentate pentru acești foști absolvenți ai teologiei de la Cernăuți, dintre care, unii au devenit ulterior personalități marcante ale culturii și spiritualității românești: Traian Bădescu – episcop de Caransebeș, Nicolae Bălan – mitropolit al Transilvaniei, dascălul Romulus Cândea, istoricul bisericesc Gheorghe Ciuhandu, preotul Cornel Corneanu (unchiul mitropolitului Banatului, Nicolae Corneanu), istoricul Silviu Dragomir, canonistul Lazăr Iacob, Vasile Lăzărescu-mitropolitul Banatului, profesorul Vasile Loichiță, Andrei Magieru – episcop al Aradului, preotul profesor Iuliu Olariu, preotul băănățean George Popovici, Traian Puticiu –protopop al Timișoarei, profesorul Pavel Roșca, etc.

Deosebit de importante sunt pentru cercetarea istorică locală paginile dedicate clericilor arădeni: Dimitrie Barbu –preot și protopop de Chișineu-Criș, preotul profesor Teodor Botiș, Ioan Groza Jr. – preot și protopop de Hălmagiu, Andrei Magierul – episcopul Aradului, Nicolae Popovici – preot, profesor și rector al Academiei Teologice din Arad, preotul și istoricul bisericesc Gheorghe Ciuhandu, pr. Ioan Felea, Ioan Trăilescu – protopop de Chișineu-Criș, etc.

Beneficiind de o profundă pregătire științifică, foștii studenți cernăuțeni s-au implicat activ în viața culturală-religioasă și chiar politică a zonelor în care și-au desfășurat activitatea, astfel încât aceștia „au umplut un gol în cadrul elitei ortodoxe românești din Ungaria, iar apoi din România, alcătuind stratul superior al acesteia, cu o pregătire intelectuală universitară deosebită, dobândită într-o școală superioară de prestigiu european” (p. 567).

Pe lângă coordonatele fundamentale amintite mai sus, lucrarea istoricului Neagu impresionează și prin ținuta sa grafică de excepție, prin seriozitatea și rigoarea științifică fundamentate în cele aproximativ 3000 de note de subsol, prin stilul plăcut și dezinvolt, este bine informat și orientat în ceea ce privește literatura consacrată temei, toate acestea făcând din acest volum o cercetare istorică de mare valoare care face cinste autorului. Lecturarea cărții va aduce, cu siguranță, nu doar achiziții de ordin teoretic, ci comportă și o dimensiune aplicativă, morală, personalitățile evocate în acest volum putând fi catalogate drept repere intelectuale și morale, prin modul în care au slujit Biserica, neamul și școala românească.

O „întâmplare culturală” și Cetăți, castele, castelani din comitatul Aradului, o carte cât un Album cu Parfum

*Florica R. CÂNDEA
membru UZPR, Filiala Arad,
Colectivul Monografic Arad*

O „întâmplare culturală”

Între două sărbători ale dragostei, o „întâmplare culturală” a adunat o selectă și academică adunare la Casa de Evenimente „Akademos” a Universității „Aurel Vlaicu”, vineri, 22 februarie 2019, tocmai cu două zile de dinainte de Dragobete.

Lansarea de carte „Cetăți, castele, castelani din comitatul Aradului” (Editura Tiparnița, 2019, Arad, 158 pagini), semnată de Puiu Emilian Valea și Ioan Valeriu Tuleu a fost un eveniment frumos, prezentarea fiind făcută de prof. univ. dr. Anton Ilica și cercetător științific Dan Demșea.

„Cartea, prin ilustrații, conți, nobili, grofi litografii, se situează între aureole istorice și-i cedăm Ex-Libris, cât un Testament, valoarea de o mare prospețime”, a spus prof. univ. dr. Anton Ilica.

„Un Catalog de o limpiditate a textului, un Album geografic și istoric de o fină prospețime ca-n Grădini aristocrate, acest volum va fi unul de folos celor care îi răsfoiesc filele”, a conchis domnul Dan Demșea.

În sală, ca un fin și rafinat observator-martor, s-a aflat doamna inginer Magda Tagany, o descendentă nobiliară, a Baronului Tagany, care, la Ghioroc, a avut o moșie, reședință de vară.

„Sunt o arădeancă, ultima descendentă, cu părinți de origine cehă și asist azi la o emoționantă lansare, de fapt, la Arad, viața culturală cunoaște o scară ridicată de valori, mi-amintesc și de Curtici, un sat de români, de Șofronea, de toate locurile dragi. Acum, aici felicit autorii pentru carte iar pe dumneavoastră că mi-ați oferit șansa să mă exprim pe românește”, a spus doamna Tagany.

Prof. dr. Virgil Valea, fratele unuia dintre autori (Puiu Emilian Valea), a făcut câteva remarci la adresa cărții și a autorilor, spunând că „în spațiul geografic local, multiethnic și ecumenic acest volum este unul inedit. O împletire de eforturi, acest volum este cât o răsplată a preocupărilor unui colecționar și a unui ziarist. Cartea are echilibru, imagine și trădează parfum

de Podgoria Aradului, cum altfel decât ... ca două săbii care au intrat în aceeași teacă”.

Autorii, vădit marcați de evenimentul și sărbătoarea dedicată cărții, au mulțumit prin adresarea directă.

„Idea îi aparține colegului Puiu Valea, eu am contribuția unui ziarist care a ales reportajul ca expresie, însă am strecurat și Povești ale vremurilor” a rostit, mulțumind Ioan Valeriu Tuleu.

„Am bucuria apariției acestei cărți inundată în emoție, volumul are o față, un trend pe care-l doream unic, mi-a fost greu să selectez din 3500 de ilustrații, acum, în carte, pe cele inedite. Desigur, gândurile noastre nu se vor opri aici, ne vom preocupa spre o traducere și o promovare, binemeritate”, a rostit domnul Puiu Valea.

Despre Carte

Am avut un privilegiu, acela de a modera Serata culturală dedicată prezentării unei cărți de excepție.

Poate nu întâmplător și poate tocmai de aceea, am moderat cu dragoste.

Cartea este un prieten rece, sigur, imaterial, artefact, un consilier perfect, de buzunar, de noptieră sau de ce nu?, de dragoste. Un confeseur care nu te trădează, mai degrabă te îndeamnă la Pacea sufletului!!!

De ce despre dragoste? Ca o prietenie de peste zeci de ani? Cu domnul Puiu Valea am fost părinte, coleg, copiii noștri fiind colegi de clasă, clasele primar-gimnaziale (clasa a VI-a inclusiv), apoi fiul meu dezlipindu-se de șir!

Cu domnul Ioan Tuleu, conduceam, tocmai în aceeași perioadă destinele unor așezăminte culturale.

Iată cum, după zeci de ani, dragostea de carte ne-a reunit și nu oricum, la aceeași masă, răsfoind, duios, file de ani, parfum de Castel!

De ce de Castel?

Îmi place să cred că a fost o întâmplare a vieții mele să fiu Castelan!

Am fost la Castel ...nu prin cartea *Macea. Înscrișuri monografice*. Am fost la Castel dascăl... primii ani (10) ai carierei dascăliei i-am trăit la Castelul Macea. Aici am mângâiat frunți nemângâiate de copii... dar ca să ajung la Castel, străbăteam Pădurea, holumbul, și mă adumbream sub Teiul eminescian! Și mâncam dulcețuri... cu pruncii...

Calitatea de moderator mi-a oferit o șansă demnă de Castelan, aceea de a (mai) face un Periplu prin Cartea vieții, călătorită fiind prin Șofronea, Curtici și Castelele lor, ...iată, autorii mi-au pus un Braț de Castele să le pot săruta Trecutul!

Cetăți, castele, castelani din comitatul Aradului, o carte cât un Album cu Parfum!

O sută cincizeci și opt de pagini, de o calitate grafică de excepție, cu ilustrații alb-negru, cu o tentă sepia, vintage, prin grija Editurii Tiparnița (editor ing. Adrian Ioanăș).

Catalogul conține un *Argument*, *Introducere*, *În loc de încheiere*, *Bibliografie selectivă*, la care însumăm un număr de patruzeci și cinci de capitole ajustate de ilustrații, imagini, cărți poștale, vederi, litografii, blazoane de familii, portrete unicate.

Sau o Carte de Poveste, cu Povești, legende, întâlniri cu istoria pe văi de ape sau coline, epoci, stiluri și popasuri.

Autografe și agapa au încheiat Sărbătoarea cărții celor doi autori prieteni în aplauzele elegantei asistențe formate din universitari, istorici, cercetători, iubitori de cultură și frumos academic.

Fie-mi permis a exprima mulțumiri, felicitări cât cuprinde zarea ochilor acestor doi prieteni, în calitate de moderator, cititor și iubitor de frumos petrecut peste timp prin scrisul dumnealor!

**Gabriela-Adina Marco, „Nădlac. Elite ecleziastice. Preoți și învățători confesionali ortodocși”,
Arad, edit. Tiparnița, 2019, 220 pagini**

*Ioana NISTOR
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad,
Biblioteca Universitară „Tudor Arghezi”*

În anul 2019, Biserica Ortodoxă Română din Nădlac aniversează 190 de ani de la finalizarea clădirii locașului de cult (1829-2019). Cu acest prilej, apariția unui volum care evidențiază istoria elitelor pe plan local vine să însoțească acest moment festiv printr-o abordare științifică a autoarei, dr. Marco Gabriela Adina.

Potrivit demersului său, trebuie să evidențiem faptul că istoria elitelor locale reflectă aspecte din istoria politică, respectiv mișcarea națională a românilor, autoarea explicând preocupările și implicarea intelectualității, a preoților și învățătorilor, atât în domeniul esențial al vieții

materiale prin realitățile economice presante, determinate de Primul Război Mondial, cât și în temeiul înfăptuirii practice a ideii naționale.

Se aplică în acest caz sintagma lui Vilfredo Pareto, care afirma în lucrarea sa, „Traite de Sociologie Generale” (Tratat de Sociologie Generală): „mobilitatea socială produce elite, iar elita este formată din cei care au indicii cei mai ridicați în ramura în care își desfășoară activitatea”.

Într-adevăr, localitatea Nădlac reprezintă o micro-Europă care și-a produs propria elită (după părerea noastră), vorbim aici despre români, slovaci, sârbi, maghiari, evrei. Fiecare reprezentant, fie preot, fie învățător, a participat în mod activ atât la viața socială, cât și la cea economică și culturală, trecând dincolo de activitatea cotidiană de la catedră sau amvon.

Astăzi analizăm un volum despre oameni, despre elita intelectuală ortodoxă a ultimelor trei secole, respectiv preoții și învățătorii confesionali ortodocși, slujitorii Altarului și slujitorii peniței, dar și a tăbliței cu griflu.

Urmând permanentele îndrumări ale autorităților ecleziastice, preoții și învățătorii de la sate au reprezentat un exemplu demn de urmat pentru colectivitatea locală, atât prin activitatea lor de zi cu zi pusă în slujba lui Dumnezeu și a credincioșilor sau a școlarilor, cât și prin acțiunile lor întreprinse în afara locașului de cult sau a muncii la catedră.

Pentru studierea analitică a evenimentelor cuprinse în subiectul temei tratate, autoarea a îmbinat abordarea cronologică cu cea tematică, dând prioritatea caracterelor individuale reflectate în prezentarea biografică a celor 63 de preoți și 34 de învățători (dintre care 8 învățătoare), prezentând principalele direcții de acțiune, finalitățile și consecințele activității elitei ecleziastice ortodoxe din Nădlac în perioada ultimelor trei secole.

Având în vedere necesitatea înțelegerii și fixării raporturilor din punct de vedere al societății, precum și importanța preotului și al învățătorului în comunitatea noastră, autoarea a evidențiat în volum procesul implicării elitei locale în mersul istoriei, discursul public, acțiunile și rezultatele care au condus de la ideea de națiune subjugată la autonomia teritorială și, într-un final, la decizia Unirii de la Alba Iulia de acum 101 ani. Au fost doi învățători nădlăcani, George Petrovici și Uroș Totorean, care au făcut parte din delegația cercului electoral Nădlac la Marea Adunare Națională, rămânând în mentalul colectiv ca adevărați martori ai istoriei, precum și ca „făuritori de istorie”.

Lucrarea se încadrează cu cinste în panoplia cercetărilor, studiilor, articolelor și cărților editate pe plan local, demersul dr. Marco Gabriela Adina reprezentând un moment festiv al contemporaneității care sărbătorește cu cinste trecutul istoric.

**Recomand spre lectură:
„Ideea de patriotism la români”,
Constantin Avădanei**

*Carina A. BABA
Prof. Liceul Special „Sfânta Maria” Arad*

„România este patria noastră și a tuturor românilor. E România celor de demult și a celor de mai apoi. E patria celor dispăruți și a celor ce va să vie.” Barbu Ștefănescu Delavrancea. Cu acest motto își începe autorul volumului „Ideea de patriotism la români”, Constantin Avădanei, discursul despre ceea ce înțeleg românii despre patriotism, un cuvânt și, în același timp, o stare care merită repuse la locul de cinste pe care l-au avut într-un timp nu prea îndepărtat.

Cartea a apărut în luna aprilie, la editura Gutenberg, Arad, având un design simplu, elegant, prefața aparținându-i lui Anton Ilica, referenți de specialitate fiind Doru Sinaci și Ioan Mociar, consultant de specialitate – Eugeniu Criste, lector de carte – Florica R. Căndea.

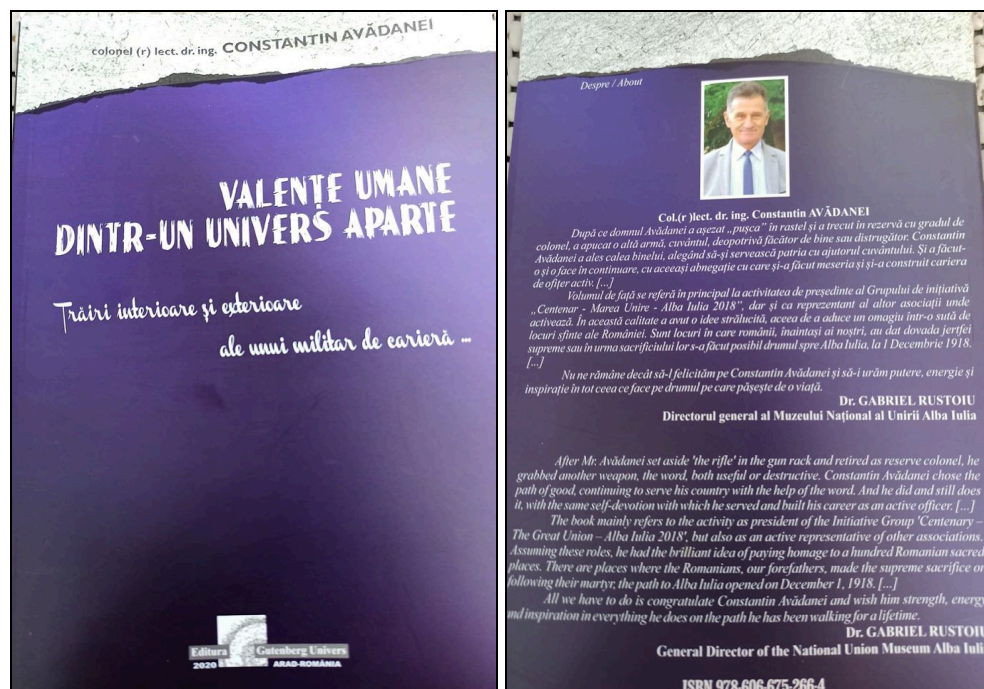
Desigur, o carte e cu atât mai prețioasă cu cât prinde suflet. „Ideea de patriotism la români” reușește acest lucru datorită Elenei și Mariei, ficele autorului, care sunt, cum e și firesc, criticii cei mai pretențioși și cei

mai prețioși, deopotrivă inspirând și impunând calitate. De asemenea, Constantin Avădanei dedică acest volum colegilor militari alături de care a „construit sentimente patriotice” în decursul vremii.

Florica R. Căndea, președinte al Salonului Gutenberg Arad, consideră, referindu-se la volumul de față, că „despre patriotism se poate scrie ca și cum am salva sângerarea unei păsări în zbor (...) Autorul, militar de carieră, și-a amanetat forțele, ca o strigare. Să-i strigi patriei despre patriotism e ca și cum îți strigi mama la durere.”, iar Ioan Godja, președinte al Cercului Cultural româno-austriac Viena, afirmă: „cartea de debut a domnului colonel (r) dr. ing. Constantin Avădanei, este ca o elegie în culori magice. Sfinte (...) Retras uneori, profund alteori autorul îmi pare acum un călător. Liber în exprimare, tonic în trăire, parcă aş spune că nici nu mă miră apariția cărții, cu atât mai mult cu cât unele fapte descrise aici s-au plămădit sub ochii mei, sub ochii noștri (...) Ochiul inimii autorului vede, acum, patria, redată unui timp ce nu moare.”

**„Valențe umane dintr-un univers aparte. Trăiri
interioare și exterioare ale unui militar de carieră”
– un curriculum vitae de peste 300 de pagini**

*Prof. Carina A. BABA
Prof. Liceul Special „Sfânta Maria” Arad*

Indiferent din ce punct de vedere privim, omul contemporan nu se poate sustrage unor ritualuri pe care și le clădește din propriul său fel de a fi, din pasiunile sale, din munca sa. Aceste ritualuri, incluse în timp, formează adevărate calendare, în care omul contemporan își însemnează cu grijă date atât de importante, încât întreaga lui viață este influențată de acestea. În acest sens, cel mai la îndemână ne este calendarul creștin, dar, cu siguranță, fiecare dintre noi suprapunem acestuia încă unul, personal. Nu degeaba, pentru profesori, anii școlari încep cu Festivități de deschidere, se opresc pentru a celebra ba o zi a Educației, ba alta a Profesorului, ori a Învățătorului, ori a Cititului, ori a Cărții, Bibliotecii, Muzeului și așa mai departe, până când ajungem la cea din urmă zi, plină de emoții, ziua în care

are loc Festivitatea de încheiere... La fel ca dascălii, acest soi de calendar specific apare peste tot, în orice direcție am privi.

Ținând cont de cele de mai sus, putem afirma cu certitudine că un militar are, de asemenea, un astfel de instrument de făurit noduri de aducere-aminte. Constantin Avădanei ține cu strictețe specifică serviciului pe care îl are (și care a devenit destul de repede un stil de viață!) sărbătorile unui calendar ostășesc, am spune la prima vedere, dar am reveni repede asupra acestui gând și am recunoaște că mai potrivit ar fi să spunem... sărbătorile, notate de cele mai multe ori cu sânge, cu suferință, cu sacrificiu, din calendarul oricărui patriot.

În cartea sa, „Valențe umane dintr-un univers aparte. Trăiri interioare și exterioare ale unui militar de carieră”, apărută în acest an, 2020, la editura Gutenberg Univers, Arad, tocmai despre celebrare e vorba: celebrarea vieții, celebrarea morții... celebrarea amintirii... fiindcă niciun român nu are dreptul să își uite sau, la fel de grav, să nu își cunoască istoria.

Cartea are peste 300 de pagini, cam tot atâtea imagini, prefața îi este semnată de dr. Gabriel Rustoiu, editor fiind Florica R. Cândea, referent Ioan Godja, redactori Ioana Nistor și Gabriela Adina Marco, concepție copertă – Ecaterina Mehesz, procesare fotografii – Mircea Octavian Boran și Mircea Dan Irimescu, corectura revenindu-i Carinei A. Baba. E important să precizăm că volumul a apărut la Arad, deoarece autorul a devenit un prieten autentic al acestui oraș și al Salonului Gutenberg. Un prieten bun dă sfaturi bune, astfel că, la insistențele și munca neobosită a Floricăi R. Cândea, fondator și redactor șef al revistei Gutenberg, autorul a acceptat ca volumul „Valențe umane dintr-un univers aparte. Trăiri interioare și exterioare ale unui militar de profesie” să apară în acest an, în aceste condiții de pandemie. Fundamentul acestei atitudini admirative și încurajatoare totodată este evident într-un mesaj al Salonului Gutenberg: „De formație inginer, cu o carieră militară, deloc de neglijat, col. (r) lect. ing. dr. Constantin Avădanei iubește Frumosul îmbrăcat în cuvinte și promovează valori autentice, descoperă și manifestă atitudini și aici în acest colț de pagină. Legătura cu Aradul în general, cu prietenii în special, s-a conturat datorită relațiilor de prietenie literară și nu numai cu unii dintre noi, prin participarea la Sesiuni de comunicări științifice, aniversări la Salon, prezentări de carte, deplasări de grup, în scop cultural, vizite în instituții de cultură ș.a., toate având menirea unui benefic liant ce premerge unui scop bine conturat, de altfel, la Editura și Tipografia Gutenberg a devenit, ca și la Salon Cultural Gutenberg și la Radio Tv Arad, stație-pivot, Viena, o imagine conceptuală deloc de neglijat.” (p. 19)

Nu întâmplător, volumul are un motto care duce cu gândul la luptă, „Nu există experiență careia să nu-i poți supraviețui dacă ai curajul să înfrunți viața!” (Octavian Paler), viața însăși fiind o luptă, am putea continua ideea, rostită într-un „Gazel” de George Coșbuc.

Introducerea în lumea extrem de populată a cărții, este asigurată, pe lângă prefațator, de Ioan Godja, de Ioana Nistor și de Gabriela Adina Marco, concluziile revenindu-i editorului, Florica R. Căndea. Astfel, Ioan Godja consideră că acest volum reprezintă o „Scrisoare de pe Frontul valențelor umane de la un expeditor necunoscut către destinatar un cunoscut”, că „volumul induce spre un roman spectacular cu un spectru al povestirilor în ramă prin tehnica Bulgărelui de zăpadă”, iar „exemplul său literar vine să îl egaleze pe cel de coercitiv jurnalist gata oricând să ne reprezinte”.

Ioana Nistor confirmă, într-un stil unic, savuros, cele de mai sus: „optimismul perpetuu național este un multiplicator de forțe regăsite în omul CONSTANTIN AVĂDANEI. De la noțiunea de „patrie” pe care o servește cu mândria de a fi român și de la noțiunea de „patriotism”, ce fundamentează sufletul, inima și mintea fiecărui român. Iar optimismul ne îndeamnă să avem speranță. Speranța ce nu pleacă de lângă tine în momentul de criză”. Fin analist al sufletului uman, Ioana Nistor ne vorbește mai departe despre Constantin Avădanei: „un temperament dinamic, ce aduce bucurie și îți împărtășește mândria, loialitatea, încrederea în sine, onestitatea, demnitatea, onoarea, disciplina, dăruirea de sine, solidaritatea... Și am descoperit sacrificiul. Sacrificiul de a fi hotărât, de a te implica în multiple evenimente culturale, istorice și ale sufletului românesc, sacrificiul de a-ți susține ideile când ceilalți blamează curajul de a fi și de a face”.

Gabriela Adina Marco e de părere că autorul este un „Meditativ sau reflexiv, un pasionat de istorie și dragoste de neam”, care „se poate oricând identifica într-o limpede apetență pentru geometrii și asocieri în care să-și dezvăluie această stare. Sunt destule modele literare, culturale, din arta pură, muzică sau decoruri scripturale, în care, veritabile pasaje încântă”. De asemenea, Gabriela Adina Marco afirmă, și suntem de acord cu ea, că „Cel mai bun exemplu este trăirea noastră interioară și exterioară care trebuie să fie la superlativ până în momentul în care mergem să dormim somnul de veci în pământul patriei, alături de străbunii care ne-au insuflat și inspirat, la rândul lor prin acțiunile lor, IUBIREA NE NEAM ȘI ȚARĂ”.

Autorul însuși, la pagina 15, își prezintă principiile de viață, iubirea de Dumnezeu și iubirea de țară: „mijlocul prin care un popor își demonstrează existența sa înaintea lumii este istoria, iar proba cea mai vie a apartenenței și originii, este limba. Iată, două pârgheii, fără de care, un popor,

nu poate fi nici numit, nici prețuit,”; „Avem senzația unui deja-vu, trecutul nu trebuie uitat, iar prezentul trebuie înviorat tocmai din acest trecut. Se prea bine conturează ceea ce Nicolae Bălcescu vede în istorie o carte, cea dintâi. Cine să o scrie, dacă nu noi, cei din linia întâi?” De asemenea, om al istoriei, Constantin Avădanei cunoaște importanța încadrării exacte în timp și spațiu a evenimentelor pe care le trăiește, precum și păstrarea unor dovezi ale trecerii pe acolo: „Din perioade demne de consemnat ale istoriei neamului, de care am ținut seama, am selectat unele contribuții care vor face trimitere mai târziu și vor constitui surse de inspirație pentru cei ce vor veni: materialul narativ cu relatări asupra unor evenimente istorice concrete, fapte istorice ilustrând trecutul însă reasezat în prezent, unele date istorice, comemorări, evenimente festive, monumente și edificii, care includ bucurii nemăsurate, sunt câteva din principiile care au sudat, dens, aceste conținuturi.”

Așadar, ce cuprinde acest „calendar”, de care aminteam la început: istoria trăită cu pasiune și onoare, evidențiată în interviuri, articole, comunicate de presă, cronică, însemne, distincții, decorații, diplome, elogii, festivități, mărturii, drapel etc., Constantin Avădanei bătând țara (și lumea!) în lung și-n lat pentru a participa la cele mai diverse evenimente de manifestare a patriotismului. Nu există zi închinată țării sau armatei române, de azi și de ieri, care să nu fi fost sărbătorită, nu există luptă de care să nu ne amintească autorul, el este „acasă” și atunci când ne vorbește despre Eminescu și Labiș, și atunci când participă la cercurile de comemorare a eroilor, înființate de elevii/liceenii din județul Alba, ori la deschiderile festive ale școlilor militare, restaurează monumente închinare eroilor, elaborează proiecte pentru construirea altora, acolo unde acestea lipsesc, îi sărbătorește pe veteranii de război, îi comemorează pe eroi... Constantin Avădanei e peste tot, purtând cu mândrie drapelul românesc, vorbind cu mândrie în limba română...

Postfața volumului este semnată de Florica R. Cândea, care îi creionează autorului un altfel de portret, pornind de la cuvintele lui Lucian Blaga: „Timp fără patrie dragoste-amară roiuri tânjind după raiuri și ceară.” Astfel, aflăm că autorul „este descălecător din Țara Moldovei, înzestrat cu un talent de povestitor împrumutat din povestirile lui Mihail Sadoveanu”, „se prezintă a fi din Alba Iulia, deși a lăsat acasă un monument la răscruce de drumuri și de timpuri, în memoria străbunilor”, „crede cu tărie că generațiile de azi trebuie să-și amintească de eroi și de faptele lor, de nemuirea lor, de jertfa lor”; aflăm că „lăsarea la vatră i-a oferit prilejul să se dedice și să continue să-i slujească unei necondiționate iubiri, patria și neamul, dar, care, fără un crez, unul aparte, nu ar fi fost posibil”, aflăm că

„scrisul, de-acum, pentru dr. ing. Constantin Avădanei este printre file si coperte, precum două andrele de croșetat Vremea. Cronicar cu elogii, colonel cu grade necenzurate, călător neobosit cu Eul sau cu Ei, erou printre eroi, iată câteva atribute de respirație, originalitate și raportări la tehnici fără camuflaj, având o tactică a discursului impecabil, cu torța confesiunii la butoniera anilor, autorul prorogă o calitate de mărturisitor prin documente, demnă de o invidie pozitivă”.

Lucian Blaga: optimismul din zâmbetul trist

Lucian Blaga: the Optimism within the Sad Smile

Prof. univ. dr. Anton ILICA
Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad

Mă aflu pe o insulă într-o comunitate, respectând ideea *Stay at home*, în aceste momente când o boală copleșitoare a indus oamenilor ideea de spaimă și panică. M-am asumat voluntar să mă izolez într-o casă princiară din Knox, unde am la dispoziție toate condițiile unui trai tihnit. Am la mine o singură carte, luată din biblioteca personală pentru lectura în avionul transatlantic, cu care îmi întretin gimnastica sufletului și o anumită cultură a minții. E vorba de volumul **Poezii**, de Lucian Blaga, editat în anul 1981. Conversațiile de alungare a plictiselii și stresului de pe net mi se par anoste, fiind amprentate de formule banale („Cum ești?”, „Să ai grijă de tine!”, „O zi mai bună!” etc.). Câte o veste tristă se îmbină cu un zâmbet ponderat; optimismul meu ia uneori locul zădărniceii, ca apoi teama să înlocuiască speranța. Timpul mă îndeamnă să-i dau folosință, psihicul are nevoie de protecție, iar trupul solicită sănătate.

Deschid cartea lui Blaga la volumul „În marea trecere” (1924). Din „casa mea”, scrie Blaga, voi, cititorii, „așteptați să vorbesc”. Despre ce putem vorbi în zilele triste? Răspunde poetul: „Cuvintele sunt lacrimile celor ce ar fi voit așa de mult să plângă și n-au putut...”. Știu – am scris două volume de interpretare a textelor blagieine – că lirica sa dintre anii 1924 (vol. „La cumpăna apelor”) și 1933 („La curțile dorului”), stă sub semnul optimismului tragic expresionist:

„Intrat-a o boală în lume
Fără obraz, fără nume.”

„Pomii, suferinzi de gălbinare, nu mai caută vindecare”, „din cer a venit un cântec de lebădă”, „cineva a înveninat fântânile omului”, iar „noi, cântăreții leproși, ne aplecăm capetele în tot mai mare tristețe”. Sunt semne de stele arse, „paradisul e în destrămare”, iar arhanghelii, coborâți pe pământ, „se rătăcesc prin baruri, cu aripile îmbolnăvite”; peste tot au apărut „cocoși apocaliptici”, care aduc „vești întunecate”. Nici măcar pasărea Foenix, simbolul salvării, nu mai zboară ca altădată. Cuvintele la rândul lor

„sfârșesc în sânge”: „Pretutindeni e o tristețe. E o negare. E un sfârșit” (*Tăgăduiri*).

Între toate aceste imagini terifiante, câte o metaforă luminează credința:

„Prin ceasul verde al pădurii
Otrăvuri uitate adie...”

E începutul drumului nou spre lumină. În volumul ”**Nebănuitele trepte**” (1943) și următoarele, sufletul poetic al lui Lucian se încarcă de zâmbet și dragoste. Iar începutul se bazează pe una dintre cele mai frumoase metafore din literatură: „Soarele, lacrima Domnului / cade în mările somnului...”. „Domnița din țara bârsană” este așteptată la întâlnirea de taină „cu floarea mea de foc în mâini”. Un catren splendid strecoară cititorului un zâmbet poetic, plin de filosofare estetică:

„Ușor nu e nici cântecul. Zi
și noapte – nimic nu-i ușor pe pământ!
Căci roua e sudoarea privighetorilor
Ce s-au ostenit toată noapte cântând”.

Zei, ca și oamenii, cântă, armonia se convertește în „flori de crin”, iar iubii se „întâlnesc în spațiu și în vis”, silind luna „În jurul inimilor noastre / să se-nvârtească”.

Lumea întreagă a redevenit primăvară, fiecare ram poartă în mugur scânteii de foc, dând florilor stamine, polenizate de ardoarea vântului voievod:

„Bucură-te floarea mărului, bucură-te
Și nu te speria de rod”.

Prin iubire, boala a fost învinsă. **Cântecul spicelor, Iubire, Alean și amintiri ce torc, Catrenele fetei frumoase, Cântec în doi, Odă către rună** etc. sunt texte lirice fremătătoare prin expresie și fermecătoare prin mesajul tonifiant.

Momentul trist al deznădejzii lasă loc zâmbetului optimist, care e anticamera bucuriei rodului împlinit. Omenirea va redeveni fericită și florile îi va parfuma existența.

SUMMA SUMMARUM

Studii și comunicări de istorie, societate, etnologie, recenzii publicate în volumele

**„90 de ani de administrație românească în Arad” și
„Administrație românească arădeană”, vol. I-XV,
Doru Sinaci, Emil Arbonie Sorin Bulboacă (coord.),
„Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2010-2020**

*Emil ARBONIE,
Doru SINACI,
Gabriela Adina MARCO,
Ioana NISTOR*

1. Ando, Andrei, *24 aprilie: 99 de ani de la executarea notarului erou din Vârfurile, Gheorghe Ionescu*, în: vol. XIII, pp. 563-568;
2. Arbonie, Emil, *Reorganizarea administrației municipale arădene – 30 aprilie 1920*, în: „90 de ani...”, pp. 167-181;
3. Idem, *Funcționarii Primăriei Municipiului Arad (1919-1926)*, în: „Administrație...”, în: vol. I, pp. 121-229;
4. Idem, *Intabularea dreptului de proprietate cu titlu de drept de împrumut al unor arădeni în baza Reformei agrare din anul 1921 (17 octombrie 1930), partea I*, în: vol. II, pp. 188-284;
5. Idem, *Colectivizarea autorității judecătorești arădene (1947)*, în: vol. III, pp. 281-322;
6. Idem (coautor), *Separarea puterii judecătorești de administrația comitatensă arădeană (1871)*, în: vol. IV, pp. 207-239;
7. Idem, *Activitatea Consiliului Dirigent de reorganizare a asociațiilor profesionale ale avocaților transilvăneni (1919)*, în: vol. V, pp. 233-255;
8. Idem, *Avocații evrei arădeni și consecințele aplicării dispozițiilor privitoare la starea juridică a locuitorilor evrei din România (august 1940- septembrie 1944)*, în: vol. VI, pp. 361-412;
9. Idem, *Organizarea și funcționarea autorităților de supraveghere și controlul trecerilor peste frontiera româno-ungară, parte integrantă a procesului de consolidare a statului național unitar român în zona arădeană (1919-1920)*, în: vol. VII, pp. 433-459;

10. Idem, *Colectivizarea avocaturii arădene*, în: vol. VIII, pp. 276-325;
11. Idem, *Transformarea Justiției arădene într-un „însemnat instrument al dictaturii proletariatului” (1947-1948)*, în: vol. IX, pp. 269-280;
12. Idem, *Unele aspecte referitoare la activitatea Parchetului Tribunalului Arad în perioada democratizării și popularizării instituționale (1948-1952)*, în: vol. X, pp. 544-561;
13. Idem, *Poliția urbană arădeană (1929-1949)*, în: vol. XI, pp. 253-272;
14. Idem, *Șefii de secții a gardienilor publici arădeni (1929-1949)*, în vol. XII, pp. 188-197;
15. Idem, *Jandarmeria rurală arădeană (1929-1949)*, în: vol. XIII, pp. 176-205;
16. Idem, *Personalul Tribunalului Arad (1936-1948)*, în: vol. XIV, pp. 284-325;
17. Ardelean, Aurel, *Rolul lui Vasile Goldiș în realizarea învățământului românesc la Arad*, în: „90 de ani...”, pp. 7-15;
18. Avădanei, Constantin, *Drapelul Centenar – între simbol și semnificație*, în vol. XV, pp. 97-105;
19. Axentii, Ioana Laura, *Educația – factor al progresului cultural în Basarabia (1918-1940)*, în: vol. VIII, pp. 546-556;
20. Baba, Carina A., *Recomand spre lectură: „Ideea de patriotism la români” – Constantin Avădanei*, în: vol. XV, pp. 505-506;
21. Idem, *„Valențe umane dintr-un univers aparte. Trăiri interioare și exterioare ale unui militar de carieră” – un curriculum vitae de peste 300 de pagini*, în: ibidem, pp. 507-511;
22. Baiski, Dușan, *Lugojul în vârtejul istoriei. Funeraliile lui Traian Grozăvescu, filmate*, în: vol. VII, pp. 608-619;
23. Ban, Alina-Claudia, *Reglementări legislativ-administrative privind aplicarea convenției de armistițiu cu Națiunile Unite (12 septembrie 1944)*, în: vol. XV, pp. 156-174;
24. Barbă, Maria (coautor), *Restabilirea și dezvoltarea legăturilor de colaborare a intelectualilor din Basarabia și Bucovina în anii 1918-1940*, în: vol. VIII, pp. 155-169;
25. Barbu, Vasile, *Redescoperindu-ne valorile trecutului. Balerinul uzdinean Aurel Miloș (1906-1988)*, în: vol. IX, pp. 679-683;
26. Bădițoiu, Bogdan, *Măsuri ale arhivelor statului privind extinderea serviciului arhivistic în Basarabia și Bucovina după Primul Război Mondial*, în: vol. VIII, pp. 170-178;

27. Băițoiu, Ștefan, (coautor), *Sporturi aeronautice la Arad*, în: vol. X, pp. 487-499;
28. Bătrâna, Alexandru (coautor), *Relația dintre istorie și artă. Monumentul „Crucea martirilor Unirii 1918-1919” din Arad*, în: vol. I, pp. 295-304;
29. Bibarț, Lucia, *Sfinții închisorilor*, în: vol. XV, pp. 491-496;
30. Biriș, Ioan, *Arhaicul în mijloc de secol XX la Nadăș, județul Arad. Istorie trăită*, în: vol. XI, pp. 572-597;
31. Boar, Liviu, *Un arhivist ardelean – Ioan Eugen Pușcaș (1929-1989)*, în: vol. VIII, pp. 689-696;
32. Bogdan, Doru, *Preparandia din Arad și Școala Ardeleană în conștiința intelectualității românești*, în: „90 de ani...”, pp. 26-77;
33. Idem, *Preparandia din Arad creatoare de intelectualitate românească*, în: vol. II, pp. 32-76;
34. Idem, *Istoriografia Preparandiei din Arad (1818-1912)*, în: vol. IV, pp. 122-197;
35. Idem, *Profesorul Eduard I. Găvănescu despre dr. Ștefan Cicio-Pop*, în: vol. VI, pp. 314-322;
36. Idem, *Corespondența dintre Miron Constantinescu și Eduard I. Găvănescu*, în: vol. XII, pp. 444-513;
37. Bogdan Pleș, *Cnezi și Obercnezi comanditari în Banatul secolului al XVIII-lea. Cazul Gavrilă Gurean*, în: vol. XIV, pp. 333-350;
38. Boia, Stelean-Ioan, *Învățământul românesc din Lipova între cele două războaie mondiale*, în: „90 de ani...”, pp. 237-248;
39. Idem, *Lipova – istorie și administrație (secolele XVIII-XIX)*, în vol. I, pp. 7-20;
40. Idem, *Lipova în perioada Principatului (sec. XVI-XVII)*, în: vol. II, pp. 7-21;
41. Idem, *Biserica arădeană și Marea Unire*, în: vol. III, pp. 165-178;
42. Idem, *Aradul în anii regimului monarhic autoritar (1938-1940). Economie, societate, viață politică*, vol. IV, pp. 379-393;
43. Idem, *Învățătorii arădeni pe Frontul de Răsărit în al Doilea Război Mondial (1941-1944)*, în: vol. V, pp. 324-336;
44. Idem, *Aradul între anii 1867-1900. Economie și societate*, în: vol. VI, pp. 135-150;
45. Idem, *Aradul interbelic. Administrație, societate, economie*, în: vol. VII, pp. 408-432;
46. Idem, *Ioan Suciu (1862-1939)*, în: vol. VIII, pp. 98-129;
47. Idem, *Arbitrajul de la Viena în documente de arhivă arădene*, în: vol. IX, pp. 200-212;

48. Idem, *Comunitatea Evreilor din spațiul arădean în anii 1939-1945*, în: vol. X, pp. 192-209;
49. Idem, *Identitate și alteritate etnică și confesională în spațiul arădean (1919-1945)*, în: vol. XI, pp. 493-516;
50. Idem, *Eroi români căzuți în luptele pentru eliberarea Slovaciei (1944-1945)*, în: vol. XII, pp. 208-218;
51. Idem, *Ioan Slavici – jurnalist și om politic în context european*, în: vol. XIII, pp. 500-513;
52. Idem, *Vasile Goldiș în viziunea lui Ion Jelecuteanu*, în: vol. XIV, pp. 476-482;
53. Idem, *Lipova în perioada Voievodatului Transilvaniei*, în: vol. XV, pp. 30-44;
54. Boldea, Ligia, *O problemă patrimonială în cadrul Banatului Montan medieval: donațiile regale în secolul XIV-XVI*, în: vol. V, pp. 30-45;
55. Bolovan, Ioan, *ASTRA, societatea civilă românească din Transilvania și statul dualist*, în: vol. IV, pp. 198-206;
56. Botoș, Raluca-Sorina, *Pagini din viața și activitatea lui Emil Aurel Dandea*, în: vol. X, pp. 610-617;
57. Bradin, Virgiliu, *Iosif Moldovan – santinela învățământului românesc din ținuturile Aradului*, în: „90 de ani...”, pp. 229-236;
58. Idem, *Iosif Moldovan – reorganizator al învățământului din ținutul Aradului în perioada de după Unire*, în: vol. I, pp. 243-270;
59. Idem, *Contribuția întrunirilor social-politice și culturale desfășurate la „Casa Națională” din Pârneava la realizarea Marii Uniri*, în: vol. II, pp. 133-153;
60. Idem, *Sava Raicu și politica financiar-bancară a Băncii „Victoria” din Arad în perioada dualismului austro-ungar*, în: vol. III, pp. 135-154;
61. Idem, *Sava Raicu – președinte al Comitetului de inițiativă pentru colecta construirii aeroplanului „Vlaicu II”*, vol. IV, pp. 304-315;
62. Idem, *Inginerul Iuliu Moldovan - întemeietorul silviculturii moderne din România*, în: vol. V, pp. 158-168;
63. Idem, *Tânărul Slavici – militant național și publicist în presa arădeană*, în: vol. VI, pp. 159-181;
64. Bucur, Adrian, *China și civilizația sa în paginile revistei „Magazin istoric”*, în: vol. XIII, pp. 253-263;
65. Bud, Alexandru-Bogdan, *Bibliotecile mitropoliților greco-catolici ardeleni în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în: vol. I, pp. 21-37;

66. Idem, *Cartea în bibliotecile asociațiilor culturale din Transilvania între 1850-1918*, în: vol. II, pp. 82-102;
67. Idem, *Învățămint și loialitate. Aspecte ale rememorării lui Iosif al II-lea în manualele românești din Transilvania între anii 1790-1848*, în: vol. IX, pp. 329-337;
68. Bugariu, Valentin, *Istorie și viață bisericească la Gătaia*, în: vol. V, pp. 56-82;
69. Idem, *Două reviste religioase rurale din Banatul timișan*, în: vol. IX, pp. 416-421;
70. Idem, *Pictorul Filip Matei (1853-1940). Restituiri artistice*, în: vol. XII, pp. 296-317;
71. Idem, *Mitropolitul Dr. Vasile Lăzărescu. 50 de ani de la trecerea la Domnul*, în: vol. XIV, pp. 186-199;
72. Bulboacă, Sorin, *Comitatul Zarand în timpul Arpadienilor*, în: vol. III, pp. 19-26;
73. Idem, *Comitatul Arad în timpul Arpadienilor*, în: vol. IV, pp. 7-22;
74. Idem, *Comitatul Arad în veacul al XIV-lea*, în: vol. V, pp. 46-55;
75. Idem, *Comitatul Zarand în secolul al XIV-lea*, în: vol. VI, pp. 9-16;
76. Idem, *Cnezi, nobili și districte românești în comitatul Zarand în secolul al XV-lea*, în: vol. VII, pp. 21-33;
77. Idem, *Comitatul Arad în secolul al XV-lea*, în: vol. VIII, pp. 38-47;
78. Idem, *Cucerirea otomană a comitatului Arad (mijlocul sec. al XVI-lea)*, în: vol. IX, pp. 58-65;
79. Idem, *Contribuții la istoria Lipovei în veacul al XIV-lea*, în: vol. X, pp. 41-46;
80. Idem, *Cucerirea și administrația otomană în comitatul Zarand (secolele XVI-XVII)*, în: vol. XI, pp. 82-96;
81. Idem, *Contribuții la istoria Ineului în sec. XVI*, în vol. XII, pp. 9-15;
82. Idem, *Evadarea din trecut – mărturii dintr-un secol zbuciumat*, ibidem, p. 588;
83. Idem, *Șiria în contextul Marii Uniri (1918-1919)*, în: vol. XIII, pp. 337- 341;
84. Idem, *Contribuții la istoria orașului Pecica în veacul luminilor*, în: vol. XIV, pp. 21-25;
85. Idem, *Capitulul catolic din Orod (Arad) – loc de adevărire*, în: vol. XV, pp. 13-29;
86. Bunghez, Sebastian-Dragoș, *Județul Arad în anul 1919*, în vol. XV, pp. 109-118;

87. Burian, Dana-Emilia, *Violența domestică în Transilvania*, în: vol. III, pp. 336-349;
88. Idem, *Emanciparea femeii înainte și în timpul regimului comunist în România*, în: vol. VIII, pp. 623-634;
89. Caba, Ioan, *Gheorghe Șeran – primarul socialist al Ineului*, în: vol. XI, pp. 719-723;
90. Idem, *Avram Borcuția (Cercel) – țăranul socialist din Șicula, militant pentru Marea Unire*, în vol. XII, pp. 561-565;
91. Căsap, Gabriel, *Industria chimică arădeană în perioada interbelică*, în: vol. XV, pp. 128-136;
92. Căndea, Florica R., *Activitatea învățătorilor din părțile Aradului printre românii din Iugoslavia*, în: vol. XI, pp. 706-709;
93. Idem, *De la topas la sacru – însemnări*, în: vol. XIII, pp. 304-313;
94. Idem, *Așezăminte umane. Spații. Migrații. Populații*, în: vol. XIV, pp. 239-248;
95. Idem, *Lucian Blaga – unele aspecte privind activitatea sa diplomatică*, în: vol. XV, pp. 439-451;
96. Idem, *O „întâmplare culturală” și Cetăți, Castele Castelani din comitatul Aradului, o carte cât un Album cu Parfum*, în: ibidem, pp. 500-502;
97. Cârja, Ioan, *Școlile confesionale din Transilvania secolului al XIX-lea, între istoriografie și politică*, în: „90 de ani...”, pp. 78-88;
98. Chevereșan, Delia, *Destinul unui Dascăl*, în: vol. XIV, pp. 427-434;
99. Idem, *Obiceiuri și tradiții din satul Bodrogu-Vechi*, în: vol. XV, pp. 349-356;
100. Chirla, Marian Pavel (coautor), *Scurt istoric al Comunității Creștine Baptiste pe Valea Crișului Alb. Bisericile baptiste din Dezna și Slatina de Criș*, în: vol. XV, pp. 304-319;
101. Chiș, Dina, *Documente privind istoria orașului Ineu (jud. Arad) în secolele XI-XIV (Partea I)*, în: vol. IX, pp. 23-36;
102. Idem, *Documente privind istoria orașului Ineu (jud. Arad) în secolele XI-XIV (Partea a II-a)*, în: vol. X, pp. 13-22;
103. Idem, *Documente privind istoria orașului Ineu (jud. Arad) în secolele XI-XIV (Partea a III-a)*, în: vol. XI, pp. 52-81;
104. Idem, *Hora ineuană*, în: vol. XII, pp. 432-439;
105. Cionca, Iustin, *99 de ani de la instituirea administrației românești arădene*, în: vol. XIII, pp. 7-8;
106. Idem, *100 de ani de la instaurarea administrației românești arădene*, în: vol. XIV, pp. 9-10;

107. Cojocaru, Ionuț (coautor), *Democrația turcă. Pe înțelesul tuturor*, în: vol. XIII, pp. 264-269;
108. Colta, Elena Rodica, *Preotul Ioan I. Ardelean (1883-1949), o personalitate prestigioasă a vieții arădene după Marea Unire*, în: vol. I, pp. 325-332;
109. Idem, *Implicarea istoricului de artă arădean Coriolan Petreanu în viața culturală din Transilvania, după instaurarea administrației românești*, în: vol. II, pp. 170-178;
110. Idem, *Rețeaua de rudenie a intelighențiilor românești – o formă de întărire a identității naționale din imperiu*, în: vol. IV, pp. 57-70;
111. Idem, *O practică funerară încă actuală în extremitatea vestică a României: cântarea „Horei Mortului”*, în: vol. V, pp. 482-493;
112. Idem, *Folclor românesc în presa arădeană de la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în: vol. VII, pp. 571-603;
113. Idem, *Manifestări iluministe în Arad la începutul veacului XIX*, în: vol. VIII, pp. 523-532;
114. Idem, *Tradiția oieritului în județul Arad*, în: vol. XI, pp. 642-661;
115. Idem, *Memorial de front în versuri și în poză*, în: vol. XII, pp. 374-381;
116. Idem, *O istorie inedită a ungarilor apărută în prima tipografie arădeană*, în: vol. XV, pp. 342-348;
117. Costea, Ioan, *Horea – „născut pentru a domni”*, în: vol. XIII, pp. 442-445;
118. Idem, *Cantacuzinii și Horea au animat Viena cu Orient, halva, șerbet, șalvari și manele, dar și cu doine*, în: vol. XIV, pp. 13-20;
119. Idem, *Sofronie de la Cioara a colonizat Rusia cu „sârbii valahi” din Arad*, ibidem: pp. 351-391;
120. Coroian, Izabela Georgiana, *Imaginea căsătoriilor interetnice români-maghiari în opere literare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în: vol. IX, pp. 492-502;
121. Idem, *Legislația ecleziastică și laică în perioada căsătoriilor mixte în Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în: vol. X, pp. 460-477;
122. Cotoc, Ioan, *Învățătorul Ioan Arpaș. un adevărat dascăl, pregătit de Preparandia arădeană*, în: vol. XV, pp. 431-438;
123. Cotoraci, Alexandru, *Realități pastoral-misionare în Parohia Kovin (Cuvin), Serbia, cu hramul „Sfântul Prooroc Ilie Tesviteanul”*, în: vol. XV, pp. 270-291;
124. Coțolan, Anca Roxana, *Fenomenul migrației românești – o problemă de management sau de prioritate?*, în: vol. III, pp. 350-358;

125. Criste, Eugeniu (coautor), *Etnomuzicologul Ioan T. Florea (1920-2001). O schiță biografică*, în: vol. VI, pp. 354-369;
126. Idem (coautor), *O medalie dedicată lui Uroș Pătean (1875-1924)*, în: vol. IX, pp. 281-285;
127. Idem (coautor), *Trianon – Fuga maghiarilor de propriul trecut. Un secol de politică revizionistă*, în: vol. XV, pp. 119-127;
128. Curelea, Daniela (coautor), *Profesorul și inspectorul școlar județean Eugen Hulea din Alba Iulia activ în serviciul Școlii albaiulienne și Astrei între 1936-1947*, în: vol. XV, pp. 452-486;
129. Curelea, Dragoș L. (coautor), *Profesorul și inspectorul școlar județean Eugen Hulea din Alba Iulia activ în serviciul Școlii albaiulienne și Astrei între 1936-1947*, în: vol. XV, pp. 452-486;
130. Dama, Hans, *Eminescu, student la Viena*, în: vol. XV, pp. 395-406;
131. Dăian, Diana-Maria, *Identitate și alteritate în relatările misionarilor catolici din Moldova secolului XVII*, în: vol. VIII, pp. 347-371;
132. Deanac, Dușan, *Datina umblatului cu „koleda” la sârbii mureșeni*, în: vol. V, pp. 438-443;
133. Deheleanu, Adrian (coautor), *Situația Banatului în perioada noiembrie 1918 – august 1919. Hotărârile Conferinței de Pace de la Paris*, în: vol. VIII, pp. 189-196;
134. Idem, *Banatul în perioada noiembrie 1918 – august 1919*, în: vol. IX, pp. 137-144;
135. Idem, *Tragicul an 1940 în istoria românilor. După 75 de ani. Abordări și analize*, în: vol. X, pp. 210-232;
136. Idem, *Istoria presei culturale în România comunistă*, în: vol. XI, pp. 273-314;
137. Idem, *Participarea României la Primul Război Mondial. Operația de apărare militară de la Oituz (26 iulie/8 august – 17/30 august 1917)*, în: vol. XII, pp. 137-161;
138. Idem, *Aviația română în Primul Război Mondial (1916-1918)*, în: vol. XIII, pp. 117-135;
139. Idem, *Atitudinea României față de criza din Cehoslovacia din anul 1968 reflectată într-un document transmis conducerii Partidului Comunist Chinez*, în: vol. XV, pp. 179-196;
140. Deheleanu, Adriana (coautor), *Situația Banatului în perioada noiembrie 1918 – august 1919. Hotărârile Conferinței de Pace de la Paris*, în: vol. VIII, pp. 189-196;
141. Deheleanu, Mihai, *Ioachim Miloia – personalitate marcantă a Banatului în perioada interbelică*, în vol. VIII, pp. 217-223;

142. Demșea, Dan, *Dascălul și directorul școlar Porfirie Popescu din comuna de podgorie Covăsânț (1842-1909)*, în: „90 de ani...”, pp. 89-96;
143. Idem, *Harta de carte funduară a orașului Arad (1855-1858)*, în: voi. I, pp. 38-41;
144. Idem, *Date genealogice și istorico-documentare referitoare la familia învățătorului și preotului Ioan Silviu Tomuța din Lupești – Arad (1889-1971)*, în: vol. II, pp. 112-132;
145. Idem, *Tradiții industriale în județul Arad: sec. XIX-XX. Mențiuni documentare și evoluții*, în: vol. III, pp. 61-81;
146. Idem, *Familiile Crăciun-Karătson-Caracionii din Luna de Sus (Cluj) și din părțile Aradului (secolele XIV-XIX). O cercetare preliminară*, în: vol. IV, pp. 40-56;
147. Idem, *Strădaniile protopopului Vasile Caracioni pentru adevărarea titlului nobiliar în cuprinsul comitatelor vecine Arad și Timiș*, în: vol. V, pp. 83-109;
148. Idem, *Un studiu istorico-urbanistic al cvartalului mărginit de străzile Crișan, Tudor Vladimirescu, Mircea V. Stănescu și Bulevardul Revoluției*, în: vol. VI, pp. 106-117;
149. Idem, *Activitatea de pregătire a turneului trupei Victor Antonescu de către fruntașii români din Arad în vara și toamna anului 1913 în mărturia unui ziarist de la „Lupta”*, în: vol. VII, pp. 277-281;
150. Idem, *Pilda unei alianțe de familie între părțile arădene și cele sibiene: dr. med. Lazăr Popovici (1867-1931)*, în: ibidem, pp. 264-276;
151. Idem, *Activitatea echipei deputaților sinodali avocatul dr. Ioan Suciu și profesorul Vasile Goldiș în cadrul sinoadelor eparhiale din Arad – sub semnul revirimentului moral și al consolidării economico-financiare a averii Episcopiei arădene*, în: vol. VIII, pp. 467-522;
152. Idem, *Generalul Alexandru Vlad (1876-1941) și Aradul – un punctaj biografic*, în: vol. IX, pp. 637-640;
153. Idem, *O tălmăcire critică a încercării – din anii 1890-1892 – de amplasare a Orodului medieval pe locul actual al municipiului Arad în monografia lui Márki Sándor (1892)*, în: vol. X, pp. 104-114;
154. Idem, *O scurtă prezentare contextuală asupra evoluției spitalelor pentru adulți din Arad – contribuții la organizarea și amplificarea rețelei sanitare urbane din Arad – partea I-a (1919-1955)*, în: vol. XI, pp. 526-540;
155. Idem, *O evocare a lui Moise Nicoară de către avocatul român din orașul Arad, Ioan Arcoși de Comlăuș (secolul al XIX-lea)*, în vol. XII, pp. 551-555;

156. Idem, *Lungul drum al devenirii – De la „Postata Cireșilor” la „Parcul Industrial Arad-Gai”*. Crearea spațiului expozițional propriu al Camerei de Comerț și Industrie în „Zona Industrială Vest a Aradului” (1991-2011), în: vol. XIII, pp. 389-441;
157. Idem, *Amintirile „Uncheșului”* (partea a doua: august 1916 – februarie 1917), în: vol. XIV, pp. 457-470;
158. Diaconu, Maria Aurelia, *Aventura călătoriei în Oltenia în epoca premodernă*, în: vol. VII, pp. 73-82;
159. Idem, *Romul Boilă și viața politică și juridică românească în prima jumătate a secolului XX*, în: vol. VIII, pp. 179-188;
160. Idem, *Din trecutul medical al Olteniei. Figuri medicale emblematice de secol XIX*, în: vol. X, pp. 437-444;
161. Dragoș, Aurel, *Oameni, destine, eroi*, în: vol. V, pp. 294-306;
162. Idem, *Gheorghe Popa de Teiuș precursor al Marii Uniri*, în: vol. VII, pp. 307-331;
163. Idem, *Conviețuire socială, culturală, într-un spațiu delimitat*, în: vol. VIII, pp. 617-622.
164. Idem, *Gheorghe Popa de Teiuș – precursor al Marii Uniri*, în: vol. IX, pp. 597-605;
165. Idem, *Mit și legendă pe valea Crișului Alb*, în: vol. X, pp. 33-40;
166. Idem, *In memoriam. Profesor dr. Ioan Godea*, în: ibidem, pp. 646-651;
167. Idem, *Prima abdicare a Prințului Carol, relatată în presa maghiară*, în: vol. XI, pp. 236-252;
168. Idem, *Mărturisorul Sava Brancovici (1620-1683)*, în vol. XII, pp. 248-256;
169. Idem, *Activitatea Fabricii de Mobilă „Mundus” Ineu, ilustrată în documente de arhivă*, în: vol. XIII, pp. 289-303;
170. Idem, *Unirea la Ineu de jure și de facto*, în: vol. XIV, pp. 231-238;
171. Idem, *Arc peste timp a reliefului antropoc în fortificarea graniței de Vest – cazul Ineului*, în: vol. XV, pp. 137-155;
172. Dragotescu, Mircea (coautor), *Începuturile turismului montan în Transilvania. Activitatea de pionierat a Asociației Carpatine Transilvănene „S.K.V.”*, în: vol. III, pp. 43-60;
173. Idem (coautor), *Propaganda națională românească prin utilizarea poștală a timbrei dedicate retrocedării Ardealului de Nord*, în: vol. III, pp. 220-232;
174. Drăgoi, Sabin, *Personalități arădene. Cercetări muzicologice*, în: vol. XIV, pp. 437-445;

175. Dudaș, Vasile, *Date comparative privind evoluția structurii etnice a locuitorilor municipiului Arad, conform înregistrărilor efectuate cu ocazia recensămintelor din anii 1900, 1910 și 1930*, în: vol. XV, pp. 87-92;
176. Dumbrăveanu, Nicolae, *Aspecte ale Revoluției de la 1848-1849 în localitatea Chirileu județul Mureș*, în: vol. IX, pp. 703-719;
177. Idem, *Iosif Tămaș un tribun uitat al Revoluției de la 1848-1849 din Transilvania*, în: vol. XII, pp. 96-99;
178. Dumbrăvescu, Nicolae, *O dispută de presă privind moartea deputatului bihorean Ioan Dragoș în Timpul Revoluției de la 1848-1849 din Transilvania*, în: vol. XIII, pp. 454-483;
179. Idem, „Victor Loupan, O istorie secretă a Revoluției Ruse”, în: ibidem, pp. 584-586;
180. Duric-Milancovic, Aleksandra (coautor), *Biserici tradiționale și comunități neo-protestante în localitățile Banatului sârbesc (sec. XIX-XX)*, în: I IX, pp. 369-380;
181. Emandi, Lucian (coautor), *Colaborarea lui Ioan Slavici la „Tribuna poporului” și „Tribuna”*, în: vol. IV, pp. 240-254;
182. Falcă, Gheorghe, *Administrația locală în viața comunității: o problemă de calibru*, în: vol. VII, pp. 623-631;
183. Idem, *Educația, o Cenușăreasă deloc promițătoare*, în: vol. VIII, pp. 689-700;
184. Idem, *Administrația locală în viața comunității: o problemă de calibru*, în: vol. IX, pp. 580-586;
185. Idem, *Asistența socială și pensiile în România: dezechilibrare, descurajarea meritului, pedepsirea muncii*, în: vol. X, pp. 587-596;
186. Idem, *Populația României: o resursă irosită*, în: vol. XI, pp. 636-841;
187. Idem, *Zilele Administrației Arădene*, în: vol. XIII, pp. 9-10;
188. Idem, *Centenarul instituirii administrației românești în Arad*, în: vol. XIV, pp. 11-12;
189. Faur, Florica, *Obiceiuri legate de viața omului – comuna Petriș, Județul Arad*, în: vol. VIII, p. 644-655;
190. Faur, Vasile, *Oameni de seamă ai Chisindiei: avocat dr. Iustin Ardelean*, în: vol. IX, pp. 646-661;
191. Idem, *Târgurile tradiționale ale satului Chisindia*, în: vol. X, pp. 319-326;
192. Idem, *Originea numelui și atestarea istorică a localității Chisindia, județul Arad*, în: vol. XI, pp. 622-676;
193. Idem, *Graiul comunei Chisindia*, în: vol. XII, pp. 382-431;

194. Idem, *Cetatea Zărand și comitatul Zărand*, în: vol. XIII, pp. 32-42;
195. Idem, *Văsoaia, satul de pe creste*, în: vol. XIV, pp. 200-214;
196. Idem, *Istoricul școlii din satul Păiușeni, județul Arad*, în: vol. XV, pp. 256-269;
197. Ferciug, Silviu, *Lialism dinastic și identitate națională la românii ardeleni în secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Contribuții ale istoriografiei românești*, în: vol. XII, pp. 100-116;
198. Fernolendt, Eugen Marius, *Drumul prin negura vremurilor spre propria existența a comunității umane gurahonțene*, în: vol. XII, pp. 367-373;
199. Idem, *Un cadru pentru împărăteasa Maria Tereza*, în: vol. XIV, pp. 392-398;
200. Furdea, Narcisa, *Aspecte privind situația evreilor arădeni în timpul dictaturii antonesciene (1940-1942)*, în: vol. VIII, pp. 262-268;
201. Gelu, Iavorca Marcov Iorgovan, *Pâinea noastră cea de toate zilele (grâul și pâinea ritual la sârbii mureșeni)*, în: vol. V, pp. 444-452;
202. Geoldeș, Ioan Veniamin, *Profesorul Mihai Pleșu (1890-1954) – primul director al gimnaziului român de la Sântana*, în: vol. XV, pp. 414-430;
203. Idem, Răzvan Mihai Neagu, „Formarea elitei ortodoxe din Transilvania, Banat și Crișana la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea: studenți români din Transilvania, Banat și Crișana la Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți (1875-1918)”, prefață de prof. univ. dr. Nicolae Edroiu; cuvânt înainte de prof. univ. dr. Cornel Sigmirean, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană & Mega, 2018, 697 p., în: ibidem, pp. 497-499;
204. Ghemeș (Manaea), Patricia, *Nobilimea bănățeană în secolele XVI-XVIII. Familia conților de Soro*, în vol. XII, pp. 16-57;
205. Ghender, Flavius, *Construcția identității românești a Aradului după 1918: afișajul stradal*, în: vol. XIV, pp. 268-276;
206. Gheorghiu, Teodor Octavian, *Elemente de urbanism istoric-evoluția relației dintre Mănăstirea Hodoș-Bodrog și satul Bodrog (azi Bodrog-Vechi), jud. Arad*, în: vol. XIII, pp. 276-288;
207. Idem, *Artă memorială și semne memoriale în părțile Aradului, autor Horia Truță*, în: vol. XIII, pp. 581-583;
208. Gherghe, Marian, *File din istoria administrației arădene (2000-2001). Aradul și orașe de 5 Stele*, în: vol. XI, pp. 350-352;
209. Gherghinescu Ziegler, Elena, *Incursiuni în istoria Teatrului de marionete Arad*, în: vol. XII, pp. 440-443;

210. Idem, *Dezvoltarea sentimentului național la copii. De la teatru la mijloacele media*, în: vol. XIII, pp. 362-366;
211. Idem, *Femeia în biserică – repere ale activității asociațiilor ortodoxe de femei din Arad*, în: vol. XIV, pp. 249-260;
212. Idem, *Relevanța social-filantropică a asociațiilor de femei ortodoxe din Arad în perioada 1935-1948*, în: vol. XV, pp. 292-303;
213. Ghiță, Eugen, *Aspecte privind organizarea administrativ-teritorială și instituțională a comitatului Arad în secolul al XVIII-lea*, în: vol. II, pp. 22-31;
214. Grec, Marius-Ioan, *Pagini din istoria arheologiei românești*, în: vol. III, pp. 7-18;
215. Idem, *Interesul pentru cultura europeană între Reformă și Contrareformă*, în: vol. IV, pp. 23-28;
216. Idem, *Cercetarea arheologică și principalele orizonturi ale cercetării*, în: vol. V, pp. 11-17;
217. Idem, *Emigranții români și fenomenul de infracționalitate în Italia*, în: vol. VI, pp. 471-487;
218. Idem, *Despre începuturile administrației romane în provincia Dacia*, în: vol. VII, pp. 11-14;
219. Idem, *Considerații despre armata Daciei Porolissensis Ex(ercitus) D(aciae) P(orolissensis)*, în: vol. IX, pp. 13-22.
220. Idem, *Vasile Goldiș, revista „Biserica și Școala” și lupta pentru idealul unității naționale*, în: vol. XII, pp. 287-295;
221. Idem, *Aradul Centenar (1918-2018) la Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad: Congresul Internațional de Istorie a Presei: Presa Marii Uniri*, în: vol. XIII, pp. 270-275;
222. Idem, *Considerații privind ultimii ani din viața lui Vasile Goldiș (1930-1934)*, în: vol. XIV, pp. 483-496;
223. Greffner, Otto (coautor), *286 de ani de învățământ în limba germană în Aradul Nou*, în: vol. IV, pp. 92-121;
224. 182. Idem (coautor), *Personalități ale învățământului german*, în vol. VI, pp. 494-522;
225. Idem (coautor), *Aradul Nou – repere istorice*, în: vol. VII, pp. 548-556;
226. Gropșian, Ioan, *Despre comuna Vârfurile, județul Arad*, în: vol. XV, pp. 45-62;
227. Grosu, Ștefan, *Violența în perioada statului național legionar*, în: vol. IX, pp. 213-229;
228. Idem, *Aspecte ale filosofiei și religiei în concepția lui Nae Ionescu și Mircea Florian*, în: vol. X, pp. 500-515;

229. Groza Delacodru, Teodor, *Șoimul Ardealului pe meleagurile Vârșetului*, în: vol. X, pp. 154-156;
230. Groza, Elena-Sorina, *Trecut și prezent în comuna Voiteg*, în: vol. VIII, pp. 578-580;
231. Groza, Mihai-Octavian, *Despre activitatea preoților militari români transilvăneni în perioada Primului Război Mondial (1914-1919)*, în: vol. VIII, pp. 532-543;
232. Idem, *Consiliul Național Român din Blaj versus Consiliul Național din Alba Iulia. Rivalitate sau colaborare?*, în: vol. IX, pp. 126-136;
233. Idem, *Drumul spre Alba Iulia trece prin Viena. Activitatea Senatului Militar Român Central al Ofițerilor și Soldaților din Viena (31 octombrie – 27 noiembrie 1918)*, în: vol. X, pp. 163-179;
234. Idem, *Un corpus documentar cenzurat din monografia Douăzeci de ani de la Unire, de Tiron Albani (1938)*, în: vol. XI, pp. 315-349;
235. Idem, *Un document inedit despre implicarea Episcopului Vasile Moga în „Procesul morilor” din Sebeș*, în: vol. XII, pp. 263-277;
236. Idem, *Experiența „Graniței Culturale” (1916-1918) reflectată în memorialistica preotului cărturar Sebastian Stanca*, în: vol. XIII, pp. 314-327;
237. Idem, *Pr. Maxim Morariu „Rohul tânărului cercetător în Asociațiunea ASTRA”*, în: ibidem, pp. 587-589;
238. Gruneanțu, Lazăr, *Organizarea profesiei de avocat în Banat și Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în: vol. VI, pp. 151-158;
239. Hadiji Vasinca, Maria, *Comunitatea ucraineană între tradiție și modernitate. Cazul comunei Târnova (jud. Arad)*, în: vol. V, pp. 464-481;
240. Hațegan, Ioan (coautor), *Sistemul de fortificații mureșene în Evul Mediu*, în: vol. V, pp. 18-29;
241. Idem (coautor), *Recenzii*, în: vol. XII, pp. 598-600;
242. Idem (coautor), *Banat – Facing The Ottoman Conguest 1551-1552 Chronological References The year 1551*, în: vol. XIII, pp. 43-55;
243. Idem, (coautor), *Din cronologia Banatului Imperial (Anul 1772)*, în: vol. XIII, pp. 56-75;
244. Idem (coautor), *Din cronologia Banatului Imperial (anul 1729)*, în: vol. XIV, pp. 26-42;
245. Idem (coautor), *Din cronologia Banatului Imperial (anul 1730)*, în: vol. XIV, pp. 43-54;
246. Hodrea, Gheorghe, *Dăruiri de clopote parohiilor ortodoxe române din Episcopia Aradului*, în: vol. IX, pp. 381-405;

247. Idem, *Dăruiri consemnate în Protocoalele eparhiei Aradului (sfârșitul secolului XIX și prima jumătate a secolului XX)*, în: vol. X, pp. 409-424;
248. Idem, *Dăruiri consemnate în Protocoalele eparhiei Aradului (sfârșitul secolului XIX și prima jumătate a secolului XX. Partea a II-a)*, în: vol. XI, pp. 377-397;
249. Hord, Radu Alexandru, *Aspecte din istoria Liceului Teoretic Evreiesc din Arad*, în: vol. XI, pp. 541-554;
250. Idem, *Destinul unui evreu orădean, Simkovits Ignacz-Iozsef*, în vol. XII, pp. 566-574;
251. Idem, *Activitatea comitetului democrat evreiesc din Arad, în arhivele arădene*, în: vol. XIII, pp. 221-252;
252. Idem, *Landmarks al ortodoxului în comuna Sebiș*, în: vol. XIV, pp. 169-185;
253. Idem (coautor), *Scurt istoric al Comunității Creștine Baptiste pe Valea Crișului Alb. Bisericile baptiste din Dezna și Slatina de Criș*, în: vol. XV, pp. 304-319;
254. Ianko, Andrei, *Márki Sándor*, în: vol. XI, pp. 677-679;
255. Ienășescu, Lucian, *Aspecte privind activitatea despărțământului arădean al Institutului Social Banat-Crișana*, în: „90 de ani....”, pp. 249-264;
256. Idem, *Așezăminte culturale rurale din interbelicul arădean*, în: vol. I, pp. 271-286;
257. Idem, *De la condiția de aliat la armată de ocupație*, în: vol. II, pp. 285-298;
258. Idem, *Considerații despre activitatea publicistică desfășurată de Tiberiu Vuia în anii interbelici*, în: vol. III, pp. 190-198;
259. Idem, *Probleme sociale abordate de Asociația națională arădeană pentru cultura poporului român în perioada 1900-1910*, vol. IV, pp. 293-303;
260. Idem, *Cercuri culturale învățătoresți din lumea rurală arădeană interbelică și contribuția lor la educația populației adulte*, în: vol. V, pp. 280-288;
261. Idem, *Acțiuni de culturalizare desfășurate de cercurile „Sfântul Gheorghe” din județul Arad în perioada interbelică*, în: vol. VI, pp. 396-313;
262. Idem, *Probleme ale culturii arădene abordate de ziarul „Solidaritatea”, condus de Aron Cotruș (noiembrie 1922 – mai 1923)*, în: vol. VIII, pp. 589-599;

263. Idem, *Cercetările monografice de la Sâmbăteni*, în: vol. XII, pp. 198-207;
264. Ilica, Anton, *Lucian Blaga: optimismul din zâmbetul trist*, în vol. XV, pp. 512-513;
265. Ineoan, Emanuil, *Portretul unui diplomat român la început de secol XX: Mihai Burghela*, în: vol. XIV, pp. 446-456;
266. Jurcoi, Emanuel, *Ideea și încercările lui Iacob Heraclide Despot de preluare a puterii în Moldova*, în: vol. XII, pp. 64-74;
267. Jigovan, Aurel, *Tradiții, datini și obiceiuri adunate de învățătorul Ștefan Bozian (1904-1989)*, în: vol. VIII, pp. 635-643;
268. Kosa, Alexandru (coautor), *Sistemul de fortificații mureșene în Evul Mediu*, în: vol. V, pp. 18-29;
269. Idem, *Campanii militare conduse de comiții bănățeni în prima jumătate a secolului al XV-lea*, în: vol. VI, pp. 24-35;
270. Idem, *Campanii militare conduse de comiții bănățeni în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, în: vol. VII, pp. 34-41;
271. Idem, *Câteva observații privind organizarea administrației în Banatul Medieval*, în: ibidem, pp. 15-20;
272. Idem, *Banatul în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în: vol. VIII, pp. 48-64;
273. Idem, *1551-1552: Ani de răscruce în istoria Aradului*, în: vol. IX, pp. 37-57;
274. Idem, *Legi și decrete militare în Banatul Medieval (finele sec. XIV – sec. XV)*, în: vol. X, pp. 47-60;
275. Idem, *Sistemul de credit românesc în Banat și Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în: vol. XI, pp. 431-443;
276. Idem (coautor), *Banat – Facing The Ottoman Conguest 1551-1552 Chronological References The year 1551*, în: vol. XIII, pp. 43-55;
277. Idem, (coautor), *Din cronologia Banatului Imperial (Anul 1772)*, în: vol. XIII, pp. 56-75;
278. Idem (coautor), *Din cronologia Banatului imperial (anul 1729)*, în: vol. XIV, pp. 26-42;
279. Idem (coautor), *Din cronologia Banatului imperial (anul 1730)*, în: vol. XIV, pp. 43-54;
280. Krizner, Paul, *Figuri de preoți arădeni în temnițele comuniste*, în: vol. V, pp. 337-347;
281. Idem, *Câțiva copiiști de manuscrise din părțile Aradului*, în: vol. VI, pp. 17-23;
282. Idem, *Rânduiala cununiei în diferitele ediții ale Euhologhionului sau Molitfelnicului ortodox*, în: vol. VII, pp. 563-570;

283. Idem, *Liturghierul în serviciul divin. Istorie și tematică*, în: vol. VIII, pp. 372-389;
284. Idem, *Rolul cărților de cult în emanciparea națională*, în: vol. IX, pp. 289-321;
285. Idem, *Rânduiala botezului în diferite ediții ale Evhologhionului sau Molitfelnicului ortodox. Studiu istorico-liturgic*, în: vol. X, pp. 327-344;
286. Idem, *Revoluția română din perioada 1848-1849 în părțile arădene reflectate de istoriografia românească*, în: vol. XI, pp. 128-144;
287. Idem, *Biserici arădene până în anul 1948*, în: vol. XII, pp. 349-366;
288. Idem, *Episcopia Aradului și rolul acesteia la Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, în: vol. XIII, pp. 328-336;
289. Idem, *Alte date despre persecuția preoților ortodocși arădeni în timpul Revoluției de la 1848-1849*, în: vol. XV, pp. 252-255;
290. Lazăr, Emilian Marius (coautor), *Scurt istoric al Comunității Creștine Baptiste pe Valea Crișului Alb. Bisericiile baptiste din Dezna și Slatina de Criș*, în: vol. XV, pp. 304-319;
291. Lăcătușu, Ioan (coautor), *Aspecte privind proiectul interbelic de românizare a secuizaților din fostele scaune secuiești*, în: vol. IX, pp. 149-189;
292. Leucuția, Alexandru, *Istoria și chivernisirea Tipografiei Diecezane din Arad*, în: vol. V, pp. 146-157;
293. Lucaciuc, Ioan Ștefan, (coautor), *Separarea puterii judecătorești de administrația comitatensă arădeană (1871)*, în: vol. IV, pp. 207-239;
294. Idem, *O seamă de reflecții asupra evoluției aplicării legilor edictate în materia fondului funciar, desprinse din jurisprudența Tribunalului Arad și a instanțelor arondate*, în: vol. V, pp. 353-361;
295. Macavei, Elena, *Vasile Goldiș – președinte al Asociațiunii ASTRA*, în: vol. VI, pp. 329-353;
296. Macsut, Adriana Mihaela, *Piața Universității 1990 și Piața Universității 2012 – mișcări de protest pentru democratizarea societății românești*, în: vol. IX, pp. 556-563;
297. Idem, *Criteriul științific în studiile umaniste*, în: vol. X, pp. 360-371;
298. Marco, Gabriela Adina, *Școala confesională ortodoxă română de la Nădlac (1918-1932)*, în: vol. I, pp. 230-242;
299. Idem, *Despărțirea dintre comunitățile românească și sârbească de la Nădlac*, în: vol. III, pp. 82-101;
300. Idem, *Uroș Pătean – un nădlăcan în Parlamentul țării*, vol. IV, pp. 316-325;

301. Idem, *Familia Șerban – generații peste timp*, în: vol. V, pp. 110-122;
302. Idem, *Intelectuali arădeni – familia Lugojan*, în: vol. VI, pp. 88-99;
303. Idem, *Monumentele eroilor din Nădlac*, în: vol. VII, pp. 282-288;
304. Idem, *Reuniunea învățătorilor arădeni. Ședința de la Nădlac din 1910*, în: vol. VIII, pp. 567-577;
305. Idem, *70 de ani de la bătălia de la Păuliș (septembrie 1944)*, în: vol. IX, pp. 241-247;
306. Idem, *Obiecte de metal (clopote) rechiziționate de armata austro-ungară în Primul Război Mondial*, în: vol. X, pp. 157-162;
307. Idem, *Preot dr. Pavel Vesa. Clerici arădeni și hunedoreni deținuși politici (1945-1989)*, în: ibidem, pp. 657-659;
308. Idem, *Personalități arădene implicate în salvarea unui monument ecleziastic: Biserica „Cuvioasa Parascheva” din incinta Spitalului Clinic Județean de Urgențe Arad*, în: vol. XI, pp. 710-718;
309. Idem, *Iosif al II-lea – un despot luminat prezent pe meleaguri arădene*, în: vol. XII, pp. 88-95;
310. Idem, *Personalități slovace originare din localitatea Nădlac, jud. Arad (secolul al XIX-lea)*, în: vol. XIII, pp. 446-453;
311. Idem, *Realități multietnice și pluriconfesionale pe valea Mureșului Inferior (1850-1918)*, în: vol. XIV, pp. 74-93;
312. Idem, *„Dinastii” de preoți slujitori la Biserica Ortodoxă Română Nădlac*, în: vol. XV, pp. 367-382;
313. Markert, Virgilia, *Publicistul Birăuțiu Dimitrie din Budapesta, Caragiale și Badea Cârțan*, în: vol. IX, pp. 606-615;
314. Martin, Emilia, *Moartea, înmormântarea și cultul morților la românii din Ungaria*, în: vol. V, pp. 110-122;
315. Măduța, Cristian, *Vasile Goldiș și ideea de evoluție istorică*, în: vol. III, pp. 155-164;
316. Idem, *Concepția lui Vasile Goldiș privind dreptul și întemeierea statului modern*, în: vol. VI, pp. 240-246;
317. Idem, *Ideea de dreptate și starea românilor la început de secol XX*, în: vol. VII, pp. 258-263;
318. Idem, *Politica imperiilor, ideea de libertate și dreptate socială*, în: vol. IX, pp. 512-514;
319. Măran, Mircea, *Românii din Panciova între păstrarea identității și asimilare*, în: vol. V, pp. 421-429;
320. Idem, *Aspecte privind despărțirea bisericească în localitățile din Banatul sârbesc*, în: vol. VIII, pp. 390-397;

321. Idem (coautor), *Biserici tradiționale și comunități neo-protestante în localitățile Banatului sârbesc (sec. XIX-XX)*, în: vol. IX, pp. 369-380;
322. Idem (coautor), *Activitatea didactică și culturală a învățătorilor din familia Roman din Șeitin*, în: ibidem, pp. 627-637;
323. Meszar, Marius-Răzvan, *Colonizarea țăranilor în plasa Ineu – consecință a aplicării Reformei agrare din 1921*, în: vol. IV, pp. 340-352;
324. Idem, *Impactul politic al Reformei agrare din 1921 în județul Arad*, în: ibidem, pp. 353-361;
325. Idem, *Doctrine și viziuni agrare românești în perioada legiferării Reformei agrare din 1921*, în: vol. V, pp. 256-260;
326. Idem, *Aspecte privind istoriografia Reformei agrare din 1921 din perioada comunistă (1947-1989)*, în: vol. VI, pp. 323-328;
327. Idem, *Aspecte privind agricultura comitatului Arad la începutul secolului al XX-lea*, în: vol. VII, pp. 292-297;
328. Idem, *Colonizarea țăranilor maghiari și români în regiunile de câmpie arădene, între 1867-1940 (considerații metodologice pentru cercetarea temei)*, în: vol. X, pp. 98-103;
329. Miheuț, Gheorghe, *Aspecte ale reformei printre români în comitatul Zarandului în secolele XVI-XVII*, în: vol. IX, pp. 66-72;
330. Idem, *Reforma printre românii din ținutul Beiușului și al văii Crișului Negru în sec. XVI-XVII*, în: vol. X, pp. 61-66;
331. Idem, *Ion Fluieraș și martirajul lui la Gherla*, în: vol. XI, pp. 680-682;
332. Moraru, Anton (coautor), *Restabilirea și dezvoltarea legăturilor de colaborare a intelectualilor din Basarabia și Bucovina în anii 1918-1940*, în: vol. VIII, pp. 155-169;
333. Morariu, Iulius-Marius, *Imaginea Primului Război Mondial reflectată în folclorul din zona Năsăudului*, în: vol. IX, pp. 587-594;
334. Idem, *Reuniunea română de lectură din Năsăud (Casina) și aportul ei în emanciparea culturală a românilor năsăudeni în perioada 1860-1918*, în: vol. XI, pp. 362-369;
335. Idem, *Conflictul dintre Virgil Gheorghiu și Monica Lovinescu, reflectat în scrierile lui Mircea Eliade și Neagu Djuvara*, în: vol. XII, pp. 575-585;
336. Idem, *„ASTRA” și cultivarea sentimentului românesc în timpul Primului Război Mondial*, în: vol. XIII, pp. 109-116;
337. Morariu, Radu, *Rolul presei românești în dezvoltarea și promovarea învățământului în limba română*, în: „90 de ani...”, pp. 97-103;

338. Idem, *Contribuții la istoricul ziarului „Românul” (1911-1918)*, în: vol. I, pp. 99-120;
339. Idem, *Presa ecleziastică ortodoxă*, în: vol. IX, pp. 338-349;
340. Idem, *Presa pedagogică*, în: vol. X, pp. 425-436;
341. Moțica, Adina Maria, *Turismul și rolul său în economie*, în: vol. XIII, pp. 382-388;
342. Munteanu, Vilică, *Bacău – Blaj, 23 noiembrie 1918. Zborul Marii Uniri în Medalistică*, în: vol. XIII, pp. 143-147;
343. Murariu, Ion, *Revista „Lumina satului” – mesager al culturii în Giroc*, în: vol. VI, pp. 488-493;
344. Idem, *Dor și elan în cântece de cătănie*, în: vol. VII, pp. 604-607;
345. Mureșan, Anda-Flavia, *Emigrarea ardelenilor în Statele Unite ale Americii la începutul secolului XX surprinsă în ziarul „Tribuna Poporului (Tribuna)”*, în: vol. IX, pp. 103-115;
346. Mureșan, Augustin, *Cu privire la sigiliile prefecturilor române din timpul Revoluției de la 1848-1849 din Transilvania*, în: vol. II, pp. 77-81;
347. Idem, *Rectificări la sigiliile din secolul al XVIII-lea ale satului Rogoz, comitatul Bihor*, în: vol. IV, pp. 86-91;
348. Idem, *Un tipar de sigiliu al unei biserici sătești din comitatul Arad (secolul al XIX-lea)*, în: vol. V, pp. 212-214;
349. Idem, *Biserica „Pogorârea Duhului Sfânt” din satul Secaș, județul Arad – păstrătoare de simbol heraldic*, în: vol. V, pp. 215-219;
350. Idem (coautor), *O rectificare la tiparul sigilar din 20 noiembrie 1849 al comunei Agriș, comitatul Arad*, în: vol. VI, pp. 100-105;
351. Idem, (coautor), *Etnomuzicologul Ioan T. Florea (1920-2001). O schiță biografică*, în: ibidem, pp. 354-360;
352. Idem, *Noua stemă a județului Arad și semnificația ei*, în: ibidem, pp. 523-526;
353. Idem, *O stemă a Petranilor, ramura din zona Aradului*, în: vol. VII, pp. 60-65;
354. Idem, *Steagul Formației de Pompieri Voluntari din Șiria, județul Arad (1886)*, în: ibidem, pp. 209-215;
355. Idem, *Despre sigiliile comitatului Zarand (secolele XVIII-XIX)*, în: ibidem, pp. 66-72;
356. Idem (coautor), *Drapelul Gărzii Naționale din Cuvin*, în: ibidem, pp. 332-336;
357. Idem (coautor), *Sigiliul comunității Nădlac din 1752 – izvor pentru elaborarea stemei orașului*, în: vol. VIII, pp. 79-84;
358. Idem, *Cu privire la stindardul lui Constantin Brâncoveanu (1698)*, în: vol. IX, pp. 79-83;

359. Idem, *Sfântul Proroc Ilie înfățișat pe bula de aur sigilară a lui Mihnea Turcitul*, în: ibidem, pp. 73-78;
360. Idem, *Despre steagul din 1928 al Formației de Pompieri Voluntari din localitatea Vinga, județul Timiș-Toraontal*, în: ibidem, pp. 145-148;
361. Idem (coautor), *O medalie dedicată lui Uroș Pătean (1875-1924)*, în: ibidem, pp. 281-285;
362. Idem (coautor), *Sigiliile cu „armă vorbitoare” ale localității rurale Sânpetru German, comitatul Timiș*, în: vol. X, pp. 74-79;
363. Idem, *Vexilologie. Bibliografie (1999-2014)*, în: ibidem, pp. 303-315;
364. Idem, *Maria Dogaru, primul președinte al Societății Române de Vexilologie*, în: ibidem, pp. 641-645;
365. Idem, *Tiparul sigilar al Breslei Unite a croitorilor, cizmarilor, cojocarilor, mănășarilor, pieptănarilor, compactorilor, țesătorilor și năsturarilor din Jimbolia (1824)*, în: vol. XI, pp. 123-127;
366. Idem, „*Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Documente de la Constantin Brâncoveanu privitoare la unele mănăstiri și persoane din județul Gorj (1688-1712)*, Editura Măiastra, Târgu-Jiu, 2015, 162 p.”, în: ibidem, pp. 734-735;
367. Idem (coautor), *Sigilii sătești și comunale cu moara de apă din Banat și Crișana (secolele XVIII-XIX)*, în: ibidem, pp. 145-156;
368. Idem, *Heraldică teritorială arădeană actuală; Steme de orașe (1999-2013)*, în vol. XII, pp. 230-247;
369. Idem, *Legenda numelui satului bihorean Broaște (azi Stânțești) și sigiliul său cu „armă vorbitoare”*, în vol. XII, pp. 80-87;
370. Idem (coautor), *Despre un drapel din vremea lui Mihai Viteazul*, în ibidem, pp. 58-63;
371. Idem, *Drapelul reconstituit al Gărzii Naționale Române din Mândruloc (1918)*, în: vol. XIII, pp. 148-152;
372. Idem (coautor), *Elemente de urbanism istoric-evoluția relației dintre Mănăstirea Hodoș-Bodrog și satul Bodrog (azi Bodrogu-Vechi), jud. Arad*, în: ibidem, pp. 289-303;
373. Idem (coautor), *Sfințirea, la 24 noiembrie 1918, a drapelului Gărzii Naționale Române din comuna Chisindia (jud. Arad)*, în: ibidem, pp. 349- 353;
374. Idem, *Despre Drapelul Național și reglementarea arborării sale pe teritoriul Municipiului Arad, din 6 februarie 1936*, în: ibidem, pp. 206-212;

375. Idem, *Sigilii cu ambarcațiuni reprezentând târguri și localități rurale din comunele Arad, Caraș, Hunedoara și Timiș (secolele XVIII-XIX)*, în: vol. XIV, pp. 55-73;
376. Idem (coautor), *Drapelul reconstituit al Gărzii Naționale Române din comuna Felnac*, în: ibidem, pp. 139-143;
377. Idem, *Despre stema Crișanei. Certitudini și supoziții*, în: vol. XV, pp. 63-75;
378. Idem (coautor), *Societatea Română de Vexilologie. Activități prioritare propuse la înființare*, în: ibidem, pp. 205-212;
379. Idem, *Steagul orașului Lipova, județul Arad*, în: ibidem, pp. 213-217;
380. Mureșan, Lucian, *Mentalități. Forme și dezvoltare*, în: vol. XII, pp. 522-540;
381. Mureșan, Marius, *Mișcările sociale din Marea Britanie în anii '70 și campania „Rock Against Racism”*, în: vol. IX, pp. 529-541;
382. Idem, *Evoluția relațiilor israeliano-palestiniene în secolul al XX-lea și cea de-a Doua Intifadă*, în: vol. X, pp. 115-127;
383. Idem, *Implementarea modelului sovietic de organizare a învățământului în statele aflate sub dominația Moscovei*, în: vol. XI, pp. 609-627;
384. Nisipeanu, Gabriela, *Relațiile Italiei cu Sfântul Scaun în perioada interbelică (1919-1939) – Partea I*, în: vol. X, pp. 521-535;
385. Idem, *Relațiile Italiei cu Sfântul Scaun în perioada interbelică (1919-1939) - Partea a II-a*, în: vol. XI, pp. 475-492;
386. Nistor, Ioana, *Episcopul-vicar al Aradului Gherasim Hunedoreanul (1975-1985) – „Ierarhul cu chip luminos” în slujba credinței ortodoxe*, în: vol. VI, pp. 466-470;
387. Idem, *Elie Miron Cristea – cuget și simțire românească*, în: vol. VIII, pp. 398-404;
388. Idem, *Măreția unui om, teolog și istoric*, în: vol. X, pp. 655-656;
389. Idem (coautor), *Iosif al II-lea – un despot luminat prezent pe meleaguri arădene*, în: vol. XII, pp. 88-95;
390. Idem, *Gheorghe Ciuhandu (1875-1947) – un devotat prieten al bisericii și cărții*, în: vol. XIV, pp. 426-436;
391. Idem, *Două scrisori olografe din armată datând din anul 1989*, în: vol. XV, pp. 197-204;
392. Idem, *Gabriela-Adina Marco, „Nădlac. Elite ecleziastice. Preoți și învățători confesionali ortodocși”, Arad, edit. Tiparnița, 2019, 220 pagini*, în: ibidem, pp. 503-504;

393. Nițu, Ionela, (coautor), *Istoricul societății petroliere „Foraky Românească” (1922-1942)*, în: vol. VIII, pp. 247-261;
394. Idem, *Societatea petrolieră „Internaționala Română” (Interum – Amsterdam)*, în: ibidem, pp. 236-246;
395. Oarcea, Felicia Aneta, *Etnie și confesionalitate în școlile arădene (sf. sec. XIX – înc. sec. XX)*, în: „90 de ani...”, pp. 110-122;
396. Idem, *Implicarea dascălilor din orașul și comitatul Arad în combaterea unor vicii ale societății (1867-1918)*, în: vol. I, pp. 42-54;
397. Idem, *Aspecte din implicarea dascălilor în activitățile economico-financiare ale comitatului Arad (1867-1918)*, în: vol. II, pp. 103-111;
398. Idem, *Povestea unui edificiu ecleziastic. Biserica Romano-catolică din Moneasa (județul Arad)*, în: vol. VIII, pp. 424-431;
399. Idem, *Dascălul Romul Drincu (1909-1958). Repere biografice*, în: vol. IX, pp. 672-678;
400. Idem, *Preotul Lazăr Iaja (21 aprilie 1899 – 3 iunie 1973). Repere biografice*, în: vol. X, pp. 624-632;
401. Idem, *Învățătorul Ioan Dobre (1907-1996). Repere biografice*, în: vol. XI, pp. 683-690;
402. Idem, *Laurențiu Oanea (1888-1970). Noi considerații biografice*, în: vol. XIII, pp. 545-554;
403. Idem, *Implicarea dascălilor arădeni în menținerea stării de sănătate a populației. 1867-1918*, în: vol. XV, pp. 76-86;
404. Oltean, Dan, *Analiza semnificațiilor arhitecturale, matematice, astronomice și religioase ale Sanctuarului Panteon de la Sarmizegetusa Regia*, în: vol. VIII, pp. 11-37;
405. Onea, Veronica, *Analiza comparată a conceptelor de securitate a Federației Ruse*, în: vol. IX, pp. 564-579;
406. Opruț, Petru, *Obiceiuri legate de principalele evenimente din viața omului în satul Voislava, județul Caraș-Severin*, în: vol. V, pp. 494-520;
407. Idem, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1918-1948. Înființarea Patriarhiei*, în: vol. VII, pp. 346-349;
408. Idem, *Monumentul turismului de la Rusca Montană, județul Caraș-Severin*, în: vol. IX, pp. 662-671;
409. Idem, *Nicolae Table și convocarea la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, în: vol. XIII, pp. 555-561;
410. Ostroveanu, Tatiana, *Făget – Cadrul geografic și istoricul zonei*, în: vol. X, pp. 23-32;
411. Idem, *Plasa Făget – populația*, în: vol. XI, pp. 370-376;
412. Idem, (coautor), *Din cronologia Banatului Imperial (Anul 1772)*, în: vol. XIII, pp. 56-75;

413. Idem (coautor), *Din cronologia Banatului Imperial (anul 1730)*, în: vol. XIV, pp. 43-54;
414. Ozarchevici, Mihaela, *Internetul și comunicarea politică în timpul campaniilor electorale. Studiu de caz: Alegerile prezidențiale 2009*, în: „90 de ani...”, pp. 288-305;
415. Idem, *Comunicarea în administrația publică. Purtătorul de cuvânt*, în: vol. I, pp. 340-357;
416. Idem, *Partidele politice și comunicarea cu cetățenii prin intermediul siteurilor*, în: vol. II, pp. 353-383;
417. Idem, *Istoricul legislativului arădean în perioada 1900 – prezent 2011*, în: vol. III, pp. 359-394;
418. Idem, *Comunicarea politică și electorală în era Internetului*, vol. IV, pp. 459-489;
419. Idem, *Consiliul Județean Arad – trecut, prezent și perspective, în contextul european al regionalizării*, în: vol. V, pp. 362-388;
420. Idem, *Transparența decizională și accesul liber la informațiile de interes public în administrația publică*, în: vol. XII, pp. 541-550;
421. Pachița, Mirela, *Aspecte privind evoluția bolilor infecțioase și epidemiilor din județul Arad în perioada interbelică*, în: vol. IX, pp. 542-555;
422. Idem, *Medicul Șef al Municipiului Arad – Dr. Vasile Cucu (1883-1968)*, în: vol. X, pp. 618-623;
423. Idem, *Fenomenul Falsificărilor în Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în: vol. XI, pp. 353-361;
424. Idem, *Aspecte privind instituția Pompierilor voluntari din județul Arad după Primul Război Mondial*, în: vol. XII, pp. 177-187;
425. Idem, *Organizarea și activitatea instituțiilor de ocrotire și asistență socială din județul Arad în anii 1941-1942*, în: vol. XIII, pp. 213-220;
426. Panduru, Pavel, *Voluntari almăjeni în Campania militară din 1919 contra comunismului unguresc*, în: vol. VIII, pp. 212-216;
427. Pantea, Maria Alexandra, *Contribuția lui Samuil Vulcan la apariția învățământului pedagogic românesc*, în: vol. III, pp. 27-42;
428. Idem, *Rolul preotului și dascălului în satele românești din Câmpia Aradului în sec. al XIX-lea*, în: vol. IV, pp. 281-292;
429. Idem, *Centenarul Preparandiei arădene – expresia solidarității naționale*, în: vol. V, pp. 220-232;

430. Idem, *Contribuția intelectualilor arădeni la dezvoltarea învățământului din Transilvania în secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în: vol. VI, pp. 228-239;
431. Idem, *Aradul între Marea Unire și extinderea suveranității statului român asupra lui*, în: vol. VII, pp. 337-345;
432. Idem, *Teodor Popoviciu – om al Bisericii și Școlii*, în: vol. VIII, pp. 405-409;
433. Idem (coautor), *Activitatea didactică și culturală a învățătorilor din familia Roman din Șeitîn*, în: vol. IX, pp. 627-636;
434. Idem, *Vasile Goldiș susținător al învățământului pedagogic arădean*, în: vol. X, pp. 478-486;
435. Idem, *Contribuția învățătorului pecican Ioan Ardelean la formarea elitei românești și dezvoltarea conștiinței naționale*, în: vol. XI, pp. 700-705;
436. Idem, *Activitatea culturală a preoților și învățătorilor în satele din Câmpia Aradului în secolul al XIX-lea*, în: vol. XII, pp. 278-286;
437. Idem, *Romanians defending Vienna*, ibidem, pp. 601-602;
438. Idem, *Episcopia arădeană în toamna anului 1918*, în: vol. XIII, pp. 342-348;
439. Idem, *Activitatea lui Ioan Suciu în cadrul despărțământului Astrei Arădene*, în: vol. XIV, pp. 497-502;
440. Idem, *Vasile Goldiș – om al școlii și bisericii*, în: vol. XV, pp. 407-413;
441. Panțuru, Cosmin, *Asociații și fundații culturale și religioase organizate în Parohia „Sfântului Ilie” din Fabricul Timișoarei*, în: vol. IX, pp. 350-360;
442. Idem, *Bisericile istorice ortodoxe din cartierul Fabric al Timișoarei*, în: vol. X, pp. 351-359;
443. Pădulean D., Eugen, *Am fost și eu la Întâi Decembrie 1918 la Alba Iulia*, în: vol. XIV, pp. 144-149;
444. Idem, *Defileul de la Lipova – punct de interes strategic în decursul mileniilor*, în: ibidem, pp. 326-328;
445. Păiușan, Teodor Gheorghe, *Forme organizate și spontane ale rezistenței anticomuniste și la colectivizare din Valea Crișului Alb*, în: vol. III, pp. 233-280;
446. Pătrăuță, Teodor, *Școala primară arădeană în contextul statului român întregit*, în: „90 de ani...”, pp. 203-215;
447. Idem, *Rolul constructiv al învățătorilor arădeni în consolidarea vieții economice a asociației acestora*, în: vol. II, pp. 179-187;

448. Idem, *Ineu în perioada dualismului austro-ungar*, în: vol. VIII, pp. 410-417;
449. Idem, *Înființarea zonei grănicerești la Ineu*, în: vol. X, pp. 67-73;
450. Idem, *O filă ruptă din istoria localității Bocsig*, în: vol. XI, pp. 211-220;
451. Idem, *Mișcările țărănești din Transilvania și loturi din Țara Zarandului*, în: vol. XII, pp. 75-79;
452. Idem, *Școala din Bocsig, școală a vetrei părinților*, în: vol. XIII, pp. 354-361;
453. Idem, *Portul popular din satul Bocsig*, în: vol. XIV, pp. 329-332;
454. Păvălean, Andrei, *Aspecte ale vieții politice în Franța din perioada celei de a III-a republici (perspectivă imagologică)*, în: vol. IX, pp. 515-528;
455. Pârvulescu, Mihai, *Medalioane ale preoților și învățătorilor din Protopopiatul Ortodox Român, Arad, 1812-1918*, în: vol. XII, pp. 586-587;
456. Petraș, Irina-Maria, *Activitatea deputaților și senatorilor arădeni în Parlamentul de la București (1919-1928)*, în: vol. VII, pp. 460-504;
457. Petrovici, Ema (coautor), *Democrația turcă. Pe înțelesul tuturor*, în: vol. XIII, pp. 264-269;
458. Pinitilie, Ovidiu (coautor), *Istoricul societății petroliere „Foraky Românească” (1922-1942)*, în: vol. VIII, pp. 247-261;
459. Idem (coautor), *Societatea petrolieră „Internaționala Română” (Interum-Amsterdam)*, în: ibidem, pp. 236-246;
460. Pîrv, Alexandru, *Istoricul pădurilor Beliului*, în vol. XV, pp. 218-230;
461. Popeangă, Vasile, *Aspecte ale politicii școlare în spațiul de acțiune al Inspectoratului Școlar Regional Timișoara*, în: „90 de ani...”, pp. 148-166;
462. Idem, *Activizarea relațiilor Aradului cu Basarabia în anii premergători Unirii și consolidării ei*, în: vol. III, pp. 117-134;
463. Idem, *Permanențe pedagogice în procesul formării educatorilor arădeni*, în: ibidem, pp. 199-219;
464. Popovici, Călina, (coautor), *Sigilii satești și comunale cu moara de apă din Banat și Crișana (secolele XVIII-XIX)*, în: vol. XI, pp. 145-156;
465. Popovici, Ioan, (coautor), *O rectificare la tiparul sigilar din 20 noiembrie 1849 al comunei Agriș, comitatul Arad*, în: vol. VI, pp. 100-105;
466. Idem (coautor), *Drapelul Gărzii Naționale din Cuvin*, în: vol. VII, pp. 332-336;

467. Idem (coautor), *Sigiliul comunității Nădlac din 1752 – izvor pentru elaborarea stemei orașului*, în: vol. VIII, pp. 79-84;
468. Idem (coautor), *O medalie dedicată lui Uroș Pătean (1875-1924)*, în: vol. IX, pp. 281-285;
469. Idem (coautor), *Sigiliile cu „armă vorbitoare” ale localității rurale Sânpetru German, comitatul Timiș*, în: vol. X, pp. 74-79;
470. Idem (coautor), *Sigilii sătești și comunale cu moara de apă din Banat și Crișana (secolele XVIII-XIX)*, în: vol. XI, pp. 145-156;
471. Idem (coautor), *Despre un drapel din vremea lui Mihai Viteazul*, în vol. XII, pp. 56-63;
472. Idem (coautor), *Sfînțirea, la 24 noiembrie 1918, a drapelului Gărzii Naționale Române din comuna Chisindia (jud. Arad)*, în: vol. XIII, pp. 349- 353;
473. Idem (coautor), *Drapelul reconstituit al Gărzii Naționale Române din comuna Felnac*, în: vol. XIV, pp. 139-143;
474. Idem, Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Augustin Mureșan – *Bibliografia sigilografiei românești – Bibliographie de la sigilographie roumaine*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2019, 157 p.; ibidem, pp. 503-504;
475. Idem (coautor), *Societatea Română de Vexilologie. Activități prioritare propuse la înființare*, în: vol. XV, pp. 205-212;
476. Porumb-Ghiurco, Ciprian, *Politica pronatalistă a regimului Ceaușescu. Consecințele și implicațiile sociale ale decretului anti-avort 770/1968*, în: vol. X, pp. 562-571;
477. Idem, *Politica de austeritate dusă de Nicolae Ceaușescu în anii '80*, în: vol. XI, pp. 628-636;
478. Puie, Iulia-Maria, *Atitudini și comportamente cu privire la eutanasiu. Perspectiva psihologică și perspectiva socială*, în. vol. VIII, pp. 600-616;
479. Idem, *Homosexualitatea în secolul al XIX-lea*, în: vol. IX, pp. 485-491;
480. Rachieru, Adrian Dinu, *Recenzii*, în: vol. XII, pp. 598-600;
481. Rancov, Ioan, *Comunitatea bulgară din Vinga – Județul Arad*, în: vol. VIII, pp. 557-566;
482. Idem, *Vinga – contribuții monografice*, în: vol. IX. pp. 450-484;
483. Idem, *Activitatea misionar-spirituală a fraților franciscani la Vinga – epilog dramatic sub imperiul blestemelor*, în: vol. X, pp. 345-350;
484. Rancu-Bodrog, Gheorghe, *Eftimie Murgu și Orașul Lugoj la 1848*, în: vol. XIII, pp. 484-487;

485. Răţoi, Tudor, *Intelectualii din zona Aradului în arhiva revistei „Izvoaraşul” din Bistriţa-Mehedinţi*, în: vol. VIII, pp. 224-235;
486. Roman, Dan, *Ioan Slavici în anii tinereţii (1872-1873). Între avocatură, dragoste şi literatură*, în: vol. I, pp. 55-68;
487. Idem, *Trei portrete de mari binefăcătoare de pe meleagurile arădene: Margareta Bibics, Elena Ghiba Birta şi Antonia Szogyeny-Bohus*, în: vol. IV, pp. 71-85;
488. Roman, Viorel, *Andra Aurelian – eroul de pe frontul invizibil*, în: vol. IX, pp. 684-688;
489. Rus, Raul Ionuţ, *Aspecte privind procesul de colectivizare a agriculturii în Judeţul Timiş*, în: vol. VIII, pp. 326-335;
490. Idem, *Politehnica din Timişoara – începuturi*, în: vol. IX, pp. 406-415;
491. Idem, *Câteva rânduri despre Tiberiu Moţ (1929-1993)*, în: vol. X, pp. 633-640;
492. Idem, *Mişcările studenţeşti din Timişoara în perioada interbelică*, în: vol. XI, pp. 555-571;
493. Ruşet, Răducu, *Activitatea politico-culturală a lui Septimiu Albini şi consideraţii pe marginea legii electorale din anul 1874*, în: vol. VII, pp. 83- 93;
494. Idem, *Perspectivă istorică asupra memorialisticii lui Septimiu Albini*, în: vol. VIII, pp. 85-97;
495. Idem, *Aspecte cultural-biografice din activitatea redactorilor de la „Telegraful Român” din Sibiu (secolele XIX-XX)*, în: vol. IX, pp. 616-626;
496. Idem, *Amintiri de pe front despre Bătălia de la Păuliş (11/14-20 septembrie 1944)*, în: vol. X, pp. 273-288;
497. Ruşet, Septimiu Eugen, *Dr. Răducu Ruşet, Redactor şi Redacţii Româneşti din Transilvania şi Ungaria în secolul al XIX-lea*, în: vol. XIII, pp. 575-580;
498. Sala, Gabriel, *Felnacul în perioada comunistă*, în: vol. XII, pp. 514-521;
499. Idem, *Grupările ultra de fete din galeriile de fotbal româneşti*, în: vol. XV, pp. 357-366;
500. Sandu, Elena, *Destinul românilor din Ungaria. Abordări, dileme*, în: vol. X, pp. 128-136;
501. Idem, *Iuliu-Marius Morariu, „Restitutio Grigore Pletosu”, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2014, 186 p.*, în: vol. XI, pp. 362-369;
502. Sava, Doru, *Din istoria Aradului Nou*, în: vol. V, pp. 289-293;

503. Sava, Victor, *O privire generală asupra neoliticului din Bazinul Mureșului Inferior*, în: vol. XI, pp. 9-51;
504. Idem, *Reprezentări antropomorfe neolitice din Bazinul Mureșului Inferior*, în: vol. XIII, pp. 13-31;
505. Sirban, Cosmina, *Profesorul Traian Mager, reformistul vizionar*, în: vol. XIII, pp. 488-493;
506. Sinaci, Doru, *Dispute confesionale între ortodocși și greco-catolici în perioada neoactivismului (1895-1914)*, în: „90 de ani...”, pp. 104-109;
507. Idem, *Eșecul tratativelor româno-maghiare din 1913-1914 și rolul discursului politic în radicalizarea mișcării antidualiste a românilor transilvăneni (1910-1914)*, în: ibidem, pp. 123-147;
508. Idem, *Impunerea Aradului în fruntea luptei politice a românilor transilvăneni și radicalizarea discursului politic inter-românesc*, în: vol. I, pp. 69-98;
509. Idem, *Victime colaterale în lupta pentru unitate națională*, în: vol. II, pp. 163-169;
510. Idem, *Tribunistul Ilarie Chendi*, în: vol. III, pp. 102-116;
511. Idem, *Șimandul în perioada medievală (secolele XII-XIV)*, în: vol. IV, pp. 29-39;
512. Idem, *Intellectualii români din Transilvania în slujba presei naționale*, în: vol. V, pp. 183-205;
513. Idem, *Cea de-a doua „Tribună”: „Tribuna Poporului” de la Arad. Începuturile (1897)*, în: vol. VI, pp. 247-272;
514. Idem, *De la elite, la popor. Preocupările tribuniștilor arădeni pentru modernizarea și democratizarea Partidului Național Român*, în: vol. VII, pp. 115-181;
515. Idem, *Campania pentru alegerea lui Vasile Mangra în demnitatea de episcop al Eparhiei Aradului, Orășii-Mari, Ienopolei, Hălmagiului și părților anexe din Banatul Timișan*, în: vol. VIII, pp. 452-466;
516. Idem, *Comuna Secusigiu în perioada medievală. Repere monografice*, în: vol. IX, pp. 422-449.
517. Idem, *Istoricul Augustin Mureșan la 65 de ani*, în: ibidem, pp. 689-699.
518. Idem, *Zborurile lui Aurel Vlaicu oglindite în paginile ziarului „Românul”*, în: vol. X, pp. 137-153;
519. Idem, *Tribunismul arădean la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în: vol. XI, pp. 221-229;
520. Idem, *Românii transilvăneni la începutul anului 1910*, în: vol. XII, pp. 117-129;

521. Idem, *Vormărz-ul românilor ortodocși din Banat-Crișana. începuturile (1790-1815)*, în: vol. XIII, pp. 76-83;
522. Idem, *Caracteristicile grupării tribuniste de la Arad: 1890-1900*; în: vol. XIV, pp. 94-124;
523. Sinaci, Maria, *Alexandru Mocioni – scrieri filosofice*, în: vol. X, pp. 605-609;
524. Soica, Sergiu, *Familia Nako și Banatul*, în: vol. XI, pp. 157-168;
525. Sorescu-Marincovic, Annemarie, *Iugonostalgia într-un context atipic: românii din Banat*, în: vol. V, pp. 430-437;
526. Spânu, Alin, *Activitatea informativă a legiunii de Jandarmi Arad în perioada 1940-1944*, vol. IV, pp. 410-420;
527. Idem, *Situația din Banat în analiza Serviciului Special de Siguranță Arad (1919)*, în: vol. VI, pp. 281-286;
528. Idem, *Memoriul bănățenilor către generalul Henri Mathias Berthelot (1918)*, în: vol. VII, pp. 209-306;
529. Idem, *Un memoriu emoționant: Marilina Bocu către Petru Groza (1954)*, în: vol. VIII, pp. 336-343;
530. Idem, *Atacul anglo-american asupra Aradului (3 iulie 1944)*, în: vol. IX, pp. 230-240;
531. Idem, *Ziarul „Credința” din Arad în luptă cu cenzura (1943)*, în: vol. X, pp. 516-520;
532. Idem, *Un jurnalist austro-ungar la București: Romulus August Popescu (1914-1916)*, în: vol. XI, pp. 230-235;
533. Idem, *Arădenii în Armata Roșie ungară (1919)*, în: vol. XII, pp. 162-176;
534. Idem, *Doi piloți în compania 1917: Dumitru Crăsnaru și Petre Macovei*, în: vol. XIII, pp. 136-142;
535. Idem, *Pregătirea reintrării României în război. Aspectul informativ (1918)*, în: vol. XIV, pp. 125-138;
536. Sranko, Iuliana, *Scris și oralitate la nivelul lumii țărănești arădene (sec. XVIII – începutul sec. XIX)*, în „90 de ani...”, pp. 16-25;
537. Stan, I. Constantin, *Pactul de neagresiune electorală Iuliu Maniu – Corneliu Zelea Codreanu – Gheorghe Brătianu (25 noiembrie 1937) și consecințele lui*, în: „90 de ani...”, pp. 265-287;
538. Idem, *Trecerea Tisei de către Armata Română (30 iulie 1919) în conștiința contemporanilor*, în: vol. III, pp. 179-189;
539. Stancu, Vasile (coautor), *Aspecte privind proiectul interbelic de românizare a secuizaților din fostele scaune secuiești*, în: vol. IX, pp. 149-189;

540. Stanciu, Iulia-Dorina, *Dileme, lize și limite ale unei sărbători în tranziție: „Târgul de Fete” de pe Muntele Găina din 1900 până în prezent*; în: vol. X, pp. 572-586;
541. Stoica, Mario (coautor), *286 de ani de învățământ în limba germană în Aradul Nou*, în: vol. IV, pp. 92-121;
542. Idem (coautor), *Personalități ale învățământului german*, în vol. VI, pp. 494-522;
543. Idem (coautor), *Aradul Nou – repere istorice*, în: vol. VII, pp. 548-556;
544. Idem, *Iuliu Maniu – „Sfinxul de la Bădăcian”*, în: vol. VIII, pp. 130-134;
545. Sturza, Iuliu-Cezar (coautor), *Relația dintre istorie și artă. Monumentul „Crucea martirilor Unirii 1918-1919” din Arad*, în: vol. I, pp. 295-304;
546. Szemkovics, Laurențiu-Ștefan, *Matrice sigilare aparținând Prefecturii Județului Gorj (1862-1926)*, în: vol. VI, pp. 118-134;
547. Idem, *Blazoane individualizând familii nobile române din comitatul Arad (1634-1825)*, în: vol. VII, pp. 42-59;
548. Idem, *Cinci sigilii care au aparținut lui Constantin Brâncoveanu și soției sale, Maria*, în: vol. VIII, pp. 65-78;
549. Idem, *Matrice sigilare aparținând unor instituții de învățământ din Cluj (1919-1959)*, în: ibidem, pp. 197-211;
550. Idem, *Matrice sigilare ale Direcției Generale a Arhivelor Statului (1862-1947)*, în: vol. IX, pp. 84-102;
551. Idem, *Cercetarea unui incident în care a fost implicată o patrulă de grăniceri a Companiei a 6-a de Grăniceri Pecica (1944)*, în: vol. X, pp. 289-302;
552. Idem, *Documente referitoare la unele persoane concentrate în regimentul 93 Infanterie Arad (1942)*, în: ibidem, pp. 234-235;
553. Idem, *Documente despre starea de spirit a populației din raza Posturilor de Jandarmi Păuliș și Săvârșin, județul Arad (1940)*, în: vol. XI, pp. 517-525;
554. Idem, *Documente emise de Postul Jandarmi Semlac, județul Arad (1942)*, în: vol. XII, pp. 219-229;
555. Idem, *Trei matrice sigilare care au aparținut resortului de culte și instrucțiune publică (1918-1919)*, în: vol. XIII, pp. 166-175;
556. Idem, *Sigilii de localități din comitatul Arad (1797-1865)*, în: ibidem, pp. 100-108;
557. Idem, *Decorație primitivă în 1918 de Vasile Goldiș, Alexandru Vaida-Voevod, Miron Cristea și Iuliu Hossu*, în: vol. XIV, pp. 471-475;

558. Idem, *Decorație primită de preotul Vasile Pocitan (1919)*, în: vol. XV, pp. 106-108;
559. Șandici, Ljubomir, *Când vântul adie ultimile frunze ale bătrânului „Băgran” (Partea I – Despre sârbii din Arad-Gai – începutul sec. XVIII – 1870)*, în: vol. XI, pp. 97-122;
560. Șimăndan, Emil, *Revoluția din Decembrie 1989 de la Arad*, în: vol. II, pp. 299-352;
561. Idem (coautor), *Colaborarea lui Ioan Slavici la „Tribuna poporului” și „Tribuna”*, în: vol. IV, pp. 240-254;
562. Idem, *Generalii Nuță și Mihalea – criminali ai poporului român*, în: vol. V, pp. 348-352;
563. Idem, *Mitul lui Ioan Alexandru – ultimul mare poet al Transilvaniei*, în: vol. VII, pp. 557-560;
564. Idem, *198 de personalități arădene în 3 volume de interviuri de Andrei Ando, Bujor Buda și Petre Don*, în: vol. XII, pp. 589-597;
565. Șinca, Florin, *Din activitatea informativă a Poliției Române înainte de Primul Război Mondial*, în: vol. VI, pp. 273-280;
566. Șuleap, Ioana Patricia, *Vagabondajul în Clujul interbelic. Studii de caz: Costin Maria, Turea Florin, Suciu Teodor*, în: vol. VIII, pp. 581-588;
567. Idem, *Transformări ale sistemului juridic românesc cu privire la vagabondaj (1865-1937)*, în: vol. IX, pp. 503-511;
568. Tămaș, Oana Mihaela (coautor), *Începuturile turismului montan în Transilvania. Activitatea de pionierat a Asociației Carpatine Transilvănene „S.K.V.”*, în: vol. III, pp. 43-60;
569. Idem (coautor), *Propaganda națională românească prin utilizarea poștală a timbreelor dedicate retrocedării Ardealului de Nord*, în: vol. III, pp. 220-232;
570. Idem, *Consumul și producția de băuturile distilate în România la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în: vol. VI, pp. 196-227;
571. Idem, *Băuturile alcoolice între interesele politice și cele economice*, în: vol. VII, pp. 94-114;
572. Idem, *Alcoolism și mișcarea de temperanță în Europa în secolul al XIX-lea*, în: vol. VIII, pp. 432-451;
573. Idem, *Cârciuma „între lege și tocmeală” în România epocii moderne*, în: vol. X, pp. 445-459;
574. Tivadar, Nicu-Vlăduț, *Aspecte privind evoluția demografică în Gherța Mică (1858-1907)*, în: vol. X, pp. 372-385;
575. Toderici, Ovidiu Florin, *Identitate și alteritate din perspectiva egalității în șanse*, în: vol. X, pp. 597-601;

576. Tomoni, Dumitru, *Traian Vuia, speranțe și deziluzii în România Mare*, în: vol. VI, pp. 182-188;
577. Idem, *Participarea băcăștenilor la expozițiile Asociațiunii Transilvane pentru Literatura și Cultura Poporului Român (ASTRA) din 1862-1881*, în: vol. X, pp. 386-393;
578. Idem, *Despărțământul Lipova al „Astrei” în perioada (1901-1918)*, în: vol. XI, pp. 466-474;
579. Idem, *Mișcarea monografică în Nord-Estul Banatului*, în: vol. XII, pp. 130-136;
580. Idem, *Ziarul „Românul” despre revolte, teroarea și represiunea din noiembrie 1918, din zona Făgetului*, în: vol. XIII, pp. 153-159;
581. Idem, *Instaurarea administrației românești în nord-estul Banatului (1919)*, în: vol. XIV, pp. 150-163;
582. Idem, *Făgetul în epoca modernă. Comunitate, biserică ortodoxă și școală confesională*, în: vol. XV, pp. 231-251;
583. Traia, Ioan, *Ioachim Miloia, cercetător și protector al monumentelor istorice din Banat*, în: vol. IV, pp. 394-409;
584. Idem, *Satul Petroman – etnografie locală*, în: vol. V, pp. 391-420;
585. Idem, *Viața și activitatea eruditului cărturar băcășean Ioachim Miloia*, în: vol. VI, pp. 287-305;
586. Idem, *Chestionarul istorico-arheologic al Muzeului Băcășean*, în: vol. VII, pp. 505-512;
587. Idem, *Însemnări din Primul Război Mondial*, în: vol. VIII, pp. 150-154;
588. Idem, *Dimitrie Șiclovan voluntar în Italia*, în: vol. IX, pp. 116-125;
589. Idem, *Colecția veche de artă ortodoxă a Muzeului Banatului 1928-1940*, în: vol. X, pp. 536-543;
590. Idem, *Istoricul satului Giarmata*, în: vol. XI, pp. 169-210;
591. Idem, *Constantin Nedelcu (1882-1967) un valoros om de cultură băcășean*, în: vol. XIII, pp. 514-544;
592. Idem, *Dimitrie Țichindeal, nemeritorul fiu al Națiunii Române*, în: vol. XIV, pp. 399-414;
593. Trif-Boia, Elena Andreia, *Africanii în cultura românească ardeleană (sec. al XIX-lea până la Primul Război Mondial)*, în: vol. V, pp. 169-182;
594. Truță, Horia, *Învățământul primar arădean în primii ani de administrație românească (1919-1925)*, în: „90 de ani...”, pp. 181-202;
595. Idem, *Aspecte privind socializarea agriculturii în Arad-Gai, după cel de al Doilea Război Mondial*, în: vol. I, pp. 305-324;
596. Idem, *Pavilioanele aviației din Gai*, în: vol. II, pp. 154-162;

597. Idem, *Aspecte privind cultura și propaganda în cartierul Gai*, în: vol. III, pp. 323-335;
598. Idem, *Perioada din Gai a Școlii Normale (1923-1932)*, în: vol. IV, pp. 362-378;
599. Idem, *Meserii tradiționale în nordul masivului Highiş*, în: vol. V, pp. 261-279;
600. Idem, *Aradul în cel de al Doilea Război Mondial*, în: vol. VI, pp. 440-465;
601. Idem, *Apeductul civil arădean și Turnul de Apă*, în: vol. VII, pp. 182-208;
602. Idem, *Grădini și parcuri arădene*, în: vol. VIII, pp. 655-688;
603. Idem, *Ocupația militară sovietică a Aradului (1944-1958)*, în: vol. IX, pp. 248-268;
604. Idem, *Piața Sârbească (Telemen ter, Piața Sfântul Sava)*, în: vol. X, pp. 80-97;
605. Idem (coautor), *Sporturi aeronautice la Arad*, în: ibidem, pp. 487-499;
606. Idem, *Strada Mihai Eminescu (Herren gasse, Ferenc Deak ut.)*, în: vol. XI, pp. 444-465;
607. Idem, *Monumentele publice din județul Arad. Dezvoltarea ideilor de evidență, conservare și protejare*, în: vol. XII, pp. 318-342;
608. Idem, *Adevăr istoric și realitate estetică în arta monumentală și semnele memoriale din părțile Aradului*, în: vol. XIII, pp. 84-99;
609. Idem, *Teba, Țesătorie de Bumbac SA*, în: vol. XIV, pp. 261-267;
610. Idem, *Morminte și cimitire dispărute în spațiul arădean*, în: vol. XV, pp. 320-341;
611. Idem, *Familia notarului martir din Ciuci (Vârfurile) Gheorghe Ionescu*, în: ibidem, pp. 383-394;
612. Tuduce, Camelia Teodora, *Acțiuni specifice domeniului ordinii publice, în procesul de gestionare a crizelor interne*, în: vol. I, pp. 358-369;
613. Tudur, Tatiana, *Învățăământul românesc la Păuliș în perioada interbelică*, în: vol. I, pp. 287-294;
614. Tuleu, Ioan, *Arădenii în bătălia pentru Moldova*, în: vol. IV, pp. 421-458;
615. Idem, *Amintirile din război ale veteranului Gheorghe Cociuba din Târnova (la 70 de ani de la bătălia Stalingradului)*, în: vol. V, pp. 307-323;
616. Idem, *Aradul – teatru de război*, în: vol. VI, pp. 413-439;
617. Idem, *Război pe Mureș și Crișul Alb*, în: vol. VII, pp. 513-547;

618. Idem, *Septembrie 1940 – Bejenia românilor*, în: vol. VIII, pp. 269-275;
619. Idem, *Ioan Flueraș – militant social, om politic și jurnalist*, în: vol. IX, pp. 641-645;
620. Idem, *70 de ani de la sfârșitul celui de al Doilea Război Mondial*, în: vol. X, pp. 256-272;
621. Idem, *Belean Pavel – cel mai longeviv șef al finanțelor arădene*, în: vol. XI, pp. 724-729;
622. Idem, *Iustin Monția – preot și luptător național*, în vol. XII, pp. 556-560;
623. Idem, *Ioan Biriș. Nadăș. Țara Zărandului – Județul Arad*, ibidem, pp. 603-604;
624. Idem, *Vasile Goldiș (1862-1934) s-a născut la Seleuș*, în: vol. XIII, pp. 494-499;
625. Ungureanu, Mihai-Răzvan (coautor), *Documente privitoare la începuturile coloniei protestante din Moldova*, în: vol. VI, pp. 36-53;
626. Ursulescu, Petru, *Istoricul Bisericii din Șiria*, în: vol. XII, pp. 257-262;
627. Idem, *Învățătorul Traian Chira, promotorul fanfarei străjerilor, al corpului copiilor, al corului bărbătesc și al „Societății corale Lira” din Șiria*, în: vol. XIII, pp. 569-574;
628. Valea, Puiu Emilian, *Masoneria – Vasile Goldiș, fondator al Lojei Masonice „Concordia” Arad*, în: vol. VII, pp. 289-291;
629. Idem, *Actul de acuzare a Tribunalului Regal din Cluj în procesul intentat de oficialitățile vremii lui Teodor V. Păcățian pentru tipărirea primului volum al „Cărții de Aur”*, în: vol. VIII, pp. 135-149;
630. Idem, *Cartea de aur. Operațiunile și istoricul Regimentului 9 Vânători în Războiul pentru întregirea „Neamului Românesc” 1916-1919*, în: vol. XV, pp. 93-96;
631. Idem (coautor), *Trianon – Fuga maghiarilor de propriul trecut. Un secol de politică revizionistă*, în: vol. XV, pp. 119-127;
632. Idem, *Comemorarea a 75 de ani a Eroilor Școlii de Subofițeri Rezervă Infanterie - Radna căzuți la datorie la Păuliș - Miniș - Ghioroc - Cuvin între 14-20 septembrie 1944*, în: ibidem, pp. 175-178;
633. Valea, Virgil, *Particularități și tendințe în organizarea învățământului secundar românesc arădean în perioada interbelică (1919-1938)*, în: „90 de ani...”, pp. 216-224;
634. Idem, *Colectivizarea în Podgoria Aradului. Gospodăria Agricolă Colectivă „Libertatea” Miniș*, în: vol. I, pp. 333-339;

635. Idem, *Instituții culturale arădene în perioada interbelică (1919-1939)*, în: vol. IV, pp. 326-339;
636. Idem, *Calea ferată Arad-Podgoria – prima linie electrificată din estul Europei*, în: vol. VI, pp. 189-195;
637. Idem, *Presa românească din Arad (1919-1940)*, în: vol. VII, pp. 350-407;
638. Idem, *Aspecte ale învățământului arădean între anii 1721-1866*, în: vol. VIII, pp. 418-423;
639. Idem, *Situația învățământului primar și secundar la Arad până la Marea Unire (Partea I)*, în: vol. IX, pp. 361-368;
640. Idem, *Situația învățământului primar și secundar la Arad până la Marea Unire (Partea a II-a)*, în: vol. X, pp. 394-408;
641. Idem, *Situația învățământului primar și secundar la Arad până la Marea Unire (Partea a III-a)*, în: vol. XI, pp. 398-430;
642. Idem, *Conferințele și reuniunile învățătoresți până la Marea Unire*, în vol. XII, pp. 343-348;
643. Idem, *Mișcarea teatrală arădeană în perioada interbelică*, în: vol. XIII, pp. 160-165;
644. Idem, *Învățământul teologic în Aradul interbelic*, în: vol. XIV, pp. 277-283;
645. Vașca, Corina Bejan, *Comorile ortodoxului: cele trei monumente istorice din Hălmagiu*, în: vol. XIII, pp. 367-381;
646. Idem, *Episcopii Aradului, așa cum i-a cunoscut în viața pământească protopopul Petru Bejan*, în: vol. XIV, pp. 215-230;
647. Idem, *Căzuți pentru întregirea neamului – 100 de ani (17-19 aprilie 1919 – 17-19 aprilie 2019). 100 de ani de la luptele pentru eliberarea zonei Buteni-Bârsa-Sebiș, de sub armata bolșevică*, în: ibidem, pp. 164-168;
648. Vesa, Pavel, *Arhimandritul profesor dr. Iustin Iuliu Suciu de la Institutul Pedagogic-Teologic din Arad*, în: „90 de ani...”, pp. 225-228;
649. Idem, *Un episcop la cumpănă de veacuri: Iosif Ioan Goldiș al Aradului (1899-1902)*, în: vol. IV, pp. 255-280;
650. Idem, *Legăturile Aradului cu Andrei Șaguna în lumină epistolară (1839-1873)*, în: vol. V, pp. 123-145;
651. Idem, *Dispute confesionale în Episcopia Aradului în cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și prima jumătate a celui următor*, în: vol. VI, pp. 57-87;
652. Idem, *Monografiile locale între istorie și istoriografie – cazul Arhiepiscopiei Aradului*, în: vol. VII, pp. 216-557;

653. Idem, *Noi considerații privind biserica de lemn „Cuvioasa Paraschiva” din Groșeni (Jud. Arad)*, în: vol. IX, pp. 322-328;
654. Vizental Raoul, *În amintirea victimelor Holocaustului. NU indiferenței, DA memoriei*, în: vol. XV, pp. 487-490;
655. Zahariuc, Petronel (coautor), *Documente privitoare la începuturile coloniei protestante din Moldova*, în: vol. VI, pp. 36-53;
656. Zoltan, Petre, *De la lagărele de concentrare la „Soluția finală”*, în: vol. IX, pp. 190-199;
657. Idem, *Carol al II-lea și relațiile sale cu partidele politice de la restaurație până la dictatura regală*, în: vol. X, pp. 180-191.

ADMINISTRAȚIE ROMÂNEASCĂ ARĂDEANĂ.

Studii și comunicări din Banat – Crișana

Volumul 15 / 2020

INSTRUCȚIUNI PENTRU AUTORI

ASPECTE GENERALE

Volumul „ADMINISTRAȚIE ROMÂNEASCĂ ARĂDEANĂ. Studii și comunicări din Banat – Crișana” apare cu o periodicitate anuală, fiind deschis studiilor, articolelor, comentariilor, analizelor, opiniilor și cercetărilor, structurate în următoarele secțiuni:

- I. Istorie;
- II. Biserica și Școala;
- III. Societate, Antropologie Culturală și Etnografie;
- IV. Medalioane;
- V. Recenzii de carte.

Instituții organizatoare / parteneri: Consiliul Județean Arad, Primăria Municipiului Arad, Centrul Cultural Județean Arad, Centrul Municipal de Cultură Arad, Arhiepiscopia Aradului, Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale, Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” Arad, Complexul Muzeal Arad, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, ASTRA arădeană – 1863, Centrul de Studii de Istorie și Teorie Literară „Ioan Slavici” Arad, Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad, Asociația „Ștefan Cicio-Pop” Arad, Colectivul Monografic Județean, Societatea de Științe Istorice din România, filiala Arad.

CERINȚE LEGALE

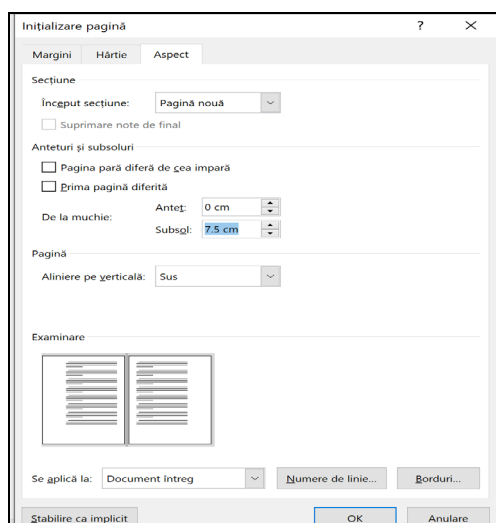
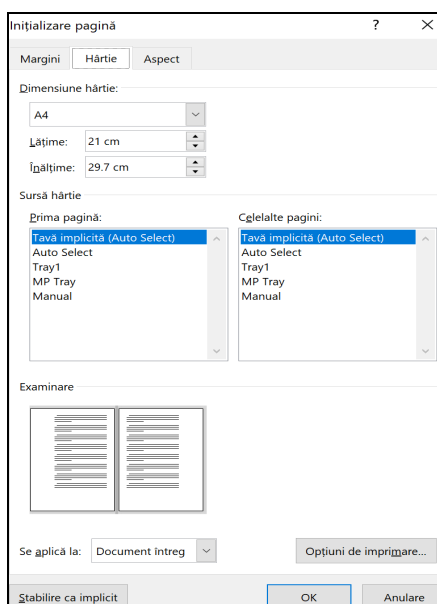
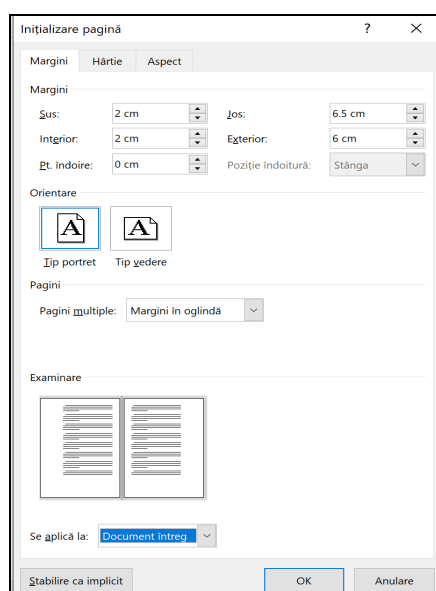
Autorii sunt responsabili pentru acuratețea conținutului lucrării, a bibliografiei utilizate, precum și de aspectele etice implicite. Autorii garantează că manuscrisul nu a mai fost publicat și nici nu va fi înaintat spre publicare altei reviste. Dreptul de autor trece asupra volumului „ADMINISTRAȚIE ROMÂNEASCĂ ARĂDEANĂ. STUDII ȘI COMUNICĂRI DIN BANAT-CRIȘANA”.

OPEN ACCESS

Preluarea, adaptarea și republicarea articolelor se poate face liber, cu respectarea Protocolului Open Access: lucrările pot fi preluate și adaptate în mod liber, cu condiția menționării/citării sursei și a specificării eventualelor modificări.

REDACTAREA ARTICOLELOR

- **MANUSCRISUL** va fi redactat cu editorul Word și font Times New Roman, mărime literă: 12, spațiere la un rând, format pagină A4, margini (sus: 2 cm, jos: 6,5 cm, interior: 2 cm, exterior: 6 cm), aliniat stânga-dreapta (justify), Lățime: 21 cm, înălțime: 29.7 cm, format: A4. Pagini multiple: Margini în oglindă. Subsol: 7,5 cm, Antet: 0 cm.

- **TITLUL:** font Times New Roman, corp de literă: 14, bold, centrat. Sub titlul în limba română, la un rând, se va plasa traducerea acestuia în limba engleză.

- **NUMELE AUTORULUI:** font Times New Roman, corp de literă: 12, italic, dreapta, prenumele, apoi numele (numele cu majuscule). Dedesubt se trece gradul didactic sau funcția, instituția, localitatea, adresa de mail;

- **REZUMATUL:** se acceptă doar rezumate redactate în limba engleză. Acesta trebuie să fie concis și, totodată, să ofere suficientă informație. Mărimea sa nu trebuie să depășească maxim 10 rânduri (aproximativ 100 cuvinte). Referințele la literatură sau trimiterile la tabele și figuri din lucrare nu sunt permise. Setări rezumat: font Times New Roman, corp de literă: 10, italic, la un rând.

- **CUVINTE-CHEIE:** rezumatul va fi urmat de minim 5 cuvinte cheie în limba engleză. Setări cuvinte-cheie: font Times New Roman, corp de literă: 10, italic, la un rând.

- Structura de bază a unei lucrări științifice trebuie să includă 4 secțiuni, sumarizate cu acronimul **IMRAD**,¹ respectiv: **I**ntroducere (ce dorim să studiem?), **M**etodă (cum s-a realizat studiul?), **R**ezultate (ce s-a constatat?), **D**iscuții (ce semnificație au constatările?), la care se adaugă concluziile.

- **TABELE ȘI FIGURI:** trebuie să fie numerotate și însoțite de titlu/explicație, cu referire în textul lucrării, cu precizarea sursei de unde s-a preluat;

- **NOTE DE SUBSOL:** font Times New Roman, corp de literă 10 pt., aliniat stânga-dreapta (justify), la un rând.

Notele de subsol cuprind trimiteri exacte la lucrările și izvoarele utilizate și prezintă o garanție științifică a lucrării, având în vedere următoarea structură:

- autorul/autorii (prenume și nume, cu caractere drepte și virgulă numai între autori), titlul lucrării (caractere cursive, italice), coordonatorul lucrării (adăugând la prenume și nume, în paranteze, coord., ed. sau eds., după caz), volumul (dacă este cazul), locul de apariție, editura, anul apariției lucrării citate și pagina sau paginile din care se citează (p. sau pp., după caz);

- când lucrarea citată apare într-un periodic, titlul periodicului se scrie între ghilimele, locul de apariție, anul calendaristic, numărul, ziua și luna (dacă este cazul), pagina sau paginile.

¹ G. M. Hall, *How to Write a Paper*, Londra, BMJ Books, 2003, p. 51.

- dacă trimiterea la sursă este un document, se va specifica arhiva unde se află, fondul, pachetul, fila;
- dacă referința constă într-un manuscris, se va specifica autorul (dacă este cunoscut), titlul, locul unde se păstrează, fondul, numărul manuscrisului, fila.
- dacă referința include accesarea unui sit Internet, se vor specifica următoarele: prenume și nume (dacă este cazul), titlul, on line, link Internet, accesat la data de ...

- **BIBLIOGRAFIA:** include toate izvoarele și lucrările utilizate de autor.

Bibliografia va fi plasată la sfârșitul articolului.

Setări bibliografie:

- Pentru volume: în ordine alfabetică după numele autorului, urmat de prenume, titlul lucrării (în italic), locul publicării, editura, anul apariției.

- Pentru articole în periodice și volume colective: numele autorului, urmat de prenume, titlul lucrării (în italic), în numele periodicului/volum colectiv (în ghilimele), locul publicării, editura, anul apariției, anul calendaristic, numărul, ziua și luna (dacă este cazul), pagina sau paginile.

- **Resurse Internet:** - nume, prenume (dacă este cazul), titlul, on line, link Internet, accesat la data de ...

Exemplificare:

Angelescu, Teodor B., *Istoria lumii*, București, Editura Național, 2018.

Bujor, Viorel, Popescu, Ion, *Națiunile*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2007.

Georgescu, David, *România și Europa*, on line, accesat în data de 10.10.2019

<https://bibliotecaarad.ro/wp-content/uploads/2019/06/anale4web.pdf>

Popescu, Ion, *Despre țară*, în „Analele Aradului”, anul I, nr. 1, 2015, pp. 117-129.

- **ANEXE:** pot include izvoare inedite, reproduse integral sau parțial, hărți, grafice, liste cronologice, ilustrații, desene, cu referință în textul studiului.

- În urma solicitărilor, Consiliul editorial pune la dispoziția celor interesați, documentul Template pentru utilizarea corectă a punerii în pagină.

TRANSMITEREA MANUSCRISELOR

Articolele se vor trimite în fișier Word (însoțite de o versiune PDF) la următoarele adrese de email:

- Doru Sinaci <dorusinaci3@yahoo.com>
- Ioana Nistor <ioananistor2003@yahoo.com>
- Gabriela Marco <mgabil6@gmail.com>

cel mai târziu până la data de **30 APRILIE 2020.**

CONSILIUL EDITORIAL

Ioan Valeriu Tuleu

Născut în comuna Seleuș, județul Arad, în data de 9 februarie 1948.

Școli urmate: Școala generală de șapte ani absolvită în Arad, în anul 1962; Liceul nr. 2 Arad (Colegiul Național „Elena Ghiba Birta”), absolvit în anul 1966 cu diplomă de bacalaureat; Facultatea de Istorie-filozofie de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, cu diplomă de licență obținută în 1973.

Specializări: Atestat manager cultural dobândit în anul 1985; Atestat de ziarist profesionist dobândit în anul 1994.

Activitatea profesională:

A lucrat ca profesor la Școlile generale din comunele Șicula, Archiș, Nadăș din județul Arad; manager cultural la Casa de Cultură a Municipiului Arad (1974-1992); redactor și secretar de redacție la ziarele „Curierul Aradului” (1992-1995), „Reporter în Arad” (1996), „Adevărul” Arad (1997-2005), „Informația Aradului” (2008), ziarul „Măsura” (2008-2010). Colaborator la săptămânalele „Țara Zărandului”, „Vocea Arădenilor”, site-ul „Arad reporter”, reporter de televiziune la „Info TV”. A publicat în periodicele „Analele Aradului”, „Administrație românească arădeană” și „Arca”, „Gutenberg”, „Stindard”.

Activitatea științifică

Cărți:

1. *Cintei – Satul dintre bălți (monografie)*, Arad, 2008;
2. *Războiul trăit. Arădenii pe fronturile războiului mondial*, Arad, 2012;
3. *Război pe Mureș și Crișul Alb*, Arad, 2014;
4. *Personalități șiculane*, vol. I, (colab. Mircea Grec, Viorel Roman), Arad, 2014;
5. *Personalități șiculane*, vol. II, (colab. Mircea Grec, Viorel Roman), Arad, 2016;
6. *Evadarea din trecut*, Arad, 2016;
7. *Seleuș – nouă secole de istorie (monografie)*, Arad, 2018;
8. *Cetăți, castele, castelani din comitatul Aradului*, (colab. Puiu Emilian Valea), Arad, 2018.

A mai semnat studiile: „Aspecte din viața cultelor religioase din județul Arad în perioada comunistă”, în vol. II Adrian Nițu (coord), „Arad. Economie și societate 1945-1989”, Cluj-Napoca 2015 și „Religia mozaică (comunitatea israelită)”; „Neoprotestanții” în Adrian Nițu (coord) „Arad. Economie și societate”, vol. II, Cluj- Napoca 2016.

A publicat în numeroase publicații periodice și cotidiene articole și studii privind istoria locală, critici și cronici de carte, interviuri cu personalități culturale, reportaje istorice cu veterani de război și cu luptători anticomuniști, reportaje privind monumentele Aradului etc.